

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT HISTORII

ATLAS HISTORYCZNY POLSKI

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE
W DRUGIEJ POŁOWIE XVI WIEKU

CZĘŚĆ II
KOMENTARZ
INDEKSY

WYDAWNICTWO NERITON

<http://rcin.org.pl>

**WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE
W DRUGIEJ POŁOWIE XVI WIEKU**

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT HISTORII

**ATLAS HISTORYCZNY
POLSKI**

Pod redakcją
STANISŁAWA TRAWKOWSKIEGO
i MAŁGORZATY WILSKIEJ

MAPY SZCZEGÓŁOWE XVI WIEKU

1

WYDAWNICTWO NERITON

<http://rcin.org.pl>

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT HISTORII

WOJEWÓDZTWO KRAKOWSKIE W DRUGIEJ POŁOWIE XVI WIEKU

pod redakcją

HENRYKA RUTKOWSKIEGO

opracowali

Krzysztof Chłapowski, Jerzy Duma, Kamila Follprecht,
Jacek Laberschek, Zdzisław Noga, Marta Piber-Zbieranowska,
Zenon Piech, Elżbieta Rutkowska, Henryk Rutkowski, Ryszard Skowron,
Jarosław Suproniuk, Małgorzata Wilska, Michał Zbieranowski

CZĘŚĆ II

KOMENTARZ

INDEKSY

WARSZAWA 2008

<http://rcin.org.pl>

Redakcja techniczna i korekta części II
Pracownia Atlasu Historycznego

Korekta części II
Małgorzata Świerzyńska

Opracowanie graficzne części II
Małgorzata Górka

© Copyright by Henryk Rutkowski
© Copyright by Małgorzata Wilska
© Copyright by Instytut Historii PAN
© Copyright by Wydawnictwo Neriton

ISBN 978-83-7543-071-4

Tytuł dotowany przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Wydawnictwo Neriton
Wydanie I, Warszawa 2008
Rynek Starego Miasta 29/31, 00-272 Warszawa
tel. 022 831-02-61 w. 26
www.neriton.apnet.pl
neriton@ihpan.edu.pl
Nakład: 500 egzemplarzy
Objętość: 52 arkusze wydawnicze

Druk i oprawa: Fabryka Druku

<http://rcin.org.pl>

SPIS TREŚCI

WSTĘP	<i>Henryk Rutkowski</i>	7
Wykaz skrótów		10
ŹRÓDŁA		
Źródła pisane	<i>Krzysztof Chłapowski</i>	12
Źródła kartograficzne	<i>Henryk Rutkowski</i>	16
METODA I WYNIKI		
Środowisko geograficzne.....	<i>Elżbieta Rutkowska</i>	20
Podziały administracyjne		
Granice państwowych jednostek terytorialnych.....	<i>Henryk Rutkowski</i>	27
Granice jednostek administracji kościelnej	<i>Marta Piber-Zbieranowska</i>	36
Aneks. Zestawienie jednostek administracji kościelnej		52
Gminy wyznań różnowierczych	<i>Krzysztof Chłapowski</i>	55
Cerkwie prawosławne i osadnictwo wołoskie.....	<i>Krzysztof Chłapowski</i>	59
Osadnictwo		
Lokalizacja miejscowości	<i>Krzysztof Chłapowski</i>	63
Charakter i wielkość osiedli.....	<i>Jarosław Suproniuk</i>	69
Przynależność własnościowa osiedli	<i>Krzysztof Chłapowski</i>	83
Aneks I. Dobra królewskie w końcu XVI w.		94
Aneks II. Dobra w posiadaniu instytucji kościelnych w końcu XVI w.		100
Aneks III. Własność miejska w drugiej połowie XVI w.		107
Aneks IV. Większa własność szlachecka w 1595 r.		108
Aneks V. Objasnienia do mapy: Rozmieszczenie własności ziemskiej w województwie krakowskim w końcu XVI w.		112
Nazewnictwo	<i>Jerzy Duma</i>	114
Drogi	<i>Małgorzata Wilska</i>	118
Aneks. Komory celne. Karczmy będące osobnymi osadami		125
Starostwo spiskie	<i>Jarosław Suproniuk</i>	127
PLANY MIAST		
Kraków i okolice w drugiej połowie XVI w.	<i>Jacek Laberschek</i>	130
Kraków w 1598 r.	<i>Kamila Follprecht, Zdzisław Noga</i>	151
Aneks. Wykaz właścicieli nieruchomości w Krakowie w 1598 r.		163
Wawel w końcu XVI w.	<i>Ryszard Skowron</i>	203
Biecz	<i>Jarosław Suproniuk</i>	205
Aneks. Mieszczanie bieccy w 1590 r.		213
Nowy Sącz.....	<i>Marta Piber-Zbieranowska</i>	216
Częstochowa	<i>Małgorzata Wilska</i>	231
Siewierz	<i>Małgorzata Wilska</i>	236
Wieliczka	<i>Michał Zbieranowski</i>	240
Herby województwa, ziemi i miast	<i>Zenon Piech</i>	245
INDEKS MIEJSCOWOŚCI		250
Indeks nazw fizjograficznych.....		289
La voïvodie de Cracovie dans la seconde moitié du XVIIe siècle.....	<i>Henryk Rutkowski</i>	294

The Cracow Voivodeship in the Second Half of the 16th Century	<i>Henryk Rutkowski</i>	301
Die Woiwodschaft Krakau in der zweiten Hälfte des 16. Jh.	<i>Henryk Rutkowski</i>	307
Spis tabel (Liste des tableaux – Tables – Tabellen)		313
Spis map tekstowych (Cartes incluses dans le texte – List of Text Maps – Verzeichnis von Textkarten).....		314
Spis map w części I (Cartes de la première partie – List of Maps in Part I – Kartenverzeichnis im Teil I)		316
Legenda mapy głównej (Legende da la carte principale – Legend of Main Map – Legende der Hauptkarte)		318

WSTĘP

Henryk Rutkowski

Województwo krakowskie w XVI w. zajmowało południowo-zachodnie pogranicze Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W honorowej hierarchii ziem państwa znajdowało się na pierwszym miejscu, ponieważ w tym województwie leżała stolica. Już w wieku XI Kraków zaczął odgrywać rolę głównego ośrodka monarchii piastowskiej, później w Polsce podzielonej na dzielnice był stolicą symboliczną, a po zjednoczeniu Królestwa na początku XIV w. stał się rzeczywiście miastem stołecznym. W stuleciu XVI jednak dokonała się ewolucja w odwrotnym kierunku. Potrzeby sprawowania rządów w rozległym państwie wraz z rozwojem demokracji szlacheckiej spowodowały stopniowe przesunięcie centrum politycznego. Najpierw zwyczajnym miejscem zbierania się sejmiku walnego stał się Piotrków. Przełom nastąpił w roku 1569, gdy w Lublinie została zawarta unia realna Królestwa Polskiego (zwanego potocznie Koroną) z Wielkim Księstwem Litewskim. Wówczas na miejsce wspólnych sejmów wyznaczono Warszawę, która po kilkudziesięciu latach przejęła również funkcję stałej rezydencji króla. Tak do początku XVII w. Kraków utracił swą stołeczność, ale zachował tytuł stolicy i przywilej miejsca koronacji.

Województwo, stanowiące kontynuację księstwa krakowskiego z okresu Polski dzielnicowej, sąsiadowało od południa z Królestwem Węgierskim, które w drugiej połowie XVI w. było już po utracie większości swego obszaru na rzecz Turcji. Od zachodu województwo graniczyło ze Śląskiem należącym do Królestwa Czeskiego (pomijając księstwo siewierskie). Oba wymienione królestwa były we władaniu Habsburgów austriackich, którzy równocześnie panowali – bardziej nominalnie niż realnie – w Cesarstwie Rzymskim Narodu Niemieckiego (do cesarstwa nie należały Węgry). Wewnątrz Korony, od strony północnej i wschodniej, województwo krakowskie sąsiadowało z województwami: sieradzkim, sandomierskim i ruskim (zob. szkic kartograficzny na s. 296). Jak wiadomo, województwa krakowskie, sandomierskie i lubelskie tworzyły razem Małopolskę (w pierwotnym, węższym znaczeniu tej nazwy).

Granice województwa krakowskiego, które przetrwały bez zmian do pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej (1772), ukształtowały się ostatecznie w latach 1563–1564. Wtedy wcielono do Korony i przyłączono do województwa księstwa zatorskie i oświęcimskie, z których utworzono powiat śląski, ale z zachowaniem tytułu księstw. Wcześniej były to ziemie osobne, wykupione przez królów polskich w latach 1457 (księstwo oświęcimskie) i 1494 (zatorskie). Poza powiatem śląskim województwo dzieliło się na 6 powiatów skarbowych (administracyjnych) i na tyleż powiatów sądowych. Te jednostki terytorialne były częściowo odmienne (zob. niżej s. 30 nn.).

Ten tom *Atlasu*, oprócz województwa krakowskiego, obejmuje także księstwo siewierskie. W roku 1443 biskup krakowski zakupił od księcia cieszyńskiego tę małą ziemię, która w rezultacie zrosła się z Polską. Biskupi mieli w księstwie siewierskim władzę suwerenną aż do roku 1790; wtedy księstwo zostało wcielone do Korony.

W roku 1412 król polski otrzymał w zastaw od króla węgierskiego część Spisza. Zastaw nie został wykupiony i do XVIII w. ziemia ta, złożona z kilku oddzielonych od siebie małych obszarów, była związana z Polską. Należała do własności królewskiej, czyli do dóbr państwowych, była zorganizowana jako starostwo spiskie, które uwzględniały lustracje królewskie województwa krakowskiego. Ten stan faktyczny nie zmienił jednak sytuacji prawno-państwowej: cały Spisz znajdował się w granicach Królestwa Węgierskiego. Dlatego starostwo spiskie nie jest objęte mapą województwa krakowskiego, natomiast zostało pokazane na osobnej mapie tekstowej.

Trzon tego tomu jest taki, jak w całej serii, obejmującej mapy szczegółowe ziem polskich Korony w drugiej połowie XVI w. Mapa główna w skali 1 : 250 000 przedstawia wszystkie miejscowości, które istniały w drugiej połowie stulecia, zróżnicowane pod względem charakteru (miasta, wsie, osady młyńskie itp.), wielkości i typu własności; nazwy miejscowe są podane w brzmieniu z XVI w., ale w pisowni dzisiejszej. Mapa pokazuje granice administracji państwowej i kościelnej, a także ważniejsze drogi. Przekrój chronologiczny jest traktowany przede wszystkim jako koniec XVI stulecia. Jeżeli w wymienionym półwieczu nastąpiła zmiana, np. osiedle znalazło się w innej kategorii własnościowej lub w innej parafii, to mapa przedstawia stan późniejszy (ta zasada nie dotyczy zaniku miejscowości). Elementy środowiska geograficznego (wody i lasy) oznaczono według stanu z przełomu XVIII i XIX w., gdyż stanu wcześniejszego nie da się rozpoznać dostatecznie szczegółowo. Ze względów praktycznych mapa główna została wydrukowana na dwóch arkuszach, według podziału na części północną i południową.

Mapy dodatkowe w skali przeglądowej 1 : 500 000 przedstawiają wybrane tematy: podziały kościelne, gminy różnowiercze, rozmieszczenie własności ziemskiej, sieć dróg głównych i drugorzędnych. Kilka innych tematów jest pokazanych na małych mapach tekstowych. W części I mieszczą się także plany wybranych miast w skali 1 : 10 000, przyjętej dla całej serii. Planów jest 6, więcej niż w tomach poprzednich (początkowo dołączano tylko plany miast wojewódzkich). Przedstawione zostały: stołeczny Kraków, dwa miasta powiatowe, będące zarazem siedzibami starostw grodowych (Biecz i Nowy Sącz), miasto górnictwa solnego (Wieliczka), ośrodek pielgrzymkowy (Częstochowa) oraz stolica księstwa biskupiego (Siewierz). Ponadto Kraków otrzymał szczegółowe opracowanie centrum w obrębie murów miejskich, a także plan Wawelu; oba plany mają skalę 1 : 2000.

Komentarz prezentuje przede wszystkim podstawę źródłową, którą w wysokim stopniu utworzyła kwerenda w źródłach rękopiśmiennych. Wykorzystano te rodzaje źródeł, które pozwalają zrealizować program tej serii *Atlasu*, a podstawowym tematem mapy głównej jest rekonstrukcja sieci osadniczej. Komentarz omawia metody opracowania, wyjaśnia wybrane kwestie szczegółowe, podaje informacje statystyczne i charakteryzuje uzyskane wyniki. Ogranicza się w zasadzie do wieku XVI, nie zajmuje się średniowiecznymi przemianami granic administracji państwowej i kościelnej, procesem lokacji miast itp. W komentarzu – inaczej niż na mapach oraz w indeksie – używa się z reguły dzisiejszych nazw miejscowości (podobnie plan miasta ma w tytule Nowy Sącz, a nie Sądecz Nowy). Jeżeli szesnastowieczna nazwa miejscowa miała niejedno brzmienie, to indeks oprócz nazwy przyjętej na mapie uwzględnia jej odmianki, gdy zaś nazwa dawna różni się od nazwy dzisiejszej, podaje również tę drugą. Poza tym indeks informuje o położeniu osiedli w powiatach i parafiach oraz o ich przynależności własnościowej, wskazuje na lokalizację przybliżoną, uwzględnia miejscowości niezlokalizowane. Odpowiednio do tego indeksu przedstawia się indeks nazw fizjograficznych.

Udział autorów w opracowaniu komentarza jest zaznaczony w spisie treści, a udział w opracowaniu części kartograficznej oraz indeksów podajemy niżej. Termin osadnictwo obejmuje tutaj lokalizację miejscowości, ich nazwy, charakter i przynależność własnościową.

- | | |
|--------------------------|--|
| Krzysztof Chłapowski | – osadnictwo i granice pow. bieckiego, proszowskiego i szczyrzyckiego oraz udział w opracowaniu pow. lelowskiego |
| | – sprawdzenie przynależności własnościowej osiedli |
| | – mapa rozmieszczenia własności ziemskiej |
| | – mapa gmin różnowierczych |
| | – opracowanie indeksu miejscowości (wraz z M. Piber-Zbieranowską) |
| Jerzy Duma | – przejrzanie nazw w indeksie miejscowości |
| Kamila Follprecht | – współautorstwo planu Krakowa w 1598 r. |
| Jacek Laberschek | – plan Krakowa i okolic |
| Zdzisław Noga | – współautorstwo planu Krakowa w 1598 r. |
| Marta Piber-Zbieranowska | – osadnictwo i granice pow. śląskiego oraz udział w opracowaniu pow. lelowskiego |
| | – sprawdzenie przynależności parafialnej osiedli |
| | – mapa podziałów kościelnych |
| | – plan Nowego Sącza |
| | – opracowanie indeksu miejscowości (wraz z K. Chłapowskim) |

Zenon Piech	– herby
Elżbieta Rutkowska	– lasy i wody
	– nazewnictwo fizjograficzne
	– opracowanie kartograficzne map i planów
	– indeks nazw fizjograficznych
Henryk Rutkowski	– redakcja całości
Ryszard Skowron	– plan Wawelu
Jarosław Suproniuk	– osadnictwo i granice pow. ksiąskiego i sądeckiego oraz udział w opracowaniu pow. lełowskiego
	– ustalenie wielkości osiedli
	– zestawienie zamków
	– plan Bieczna
Małgorzata Wilska	– osadnictwo i granice księstwa siewierskiego oraz udział w opracowaniu pow. lełowskiego
	– drogi
	– dodatkowa mapa dróg
	– plany Częstochowy i Siewierza
Michał Zbieranowski	– wstępna kartoteka pow. śląskiego
	– plan Wieliczki (wraz z opracowaniem kartograficznym)

Uczestnicy zespołu opracowującego mapę główną (K. Chłapowski, M. Piber-Zbieranowska, E. Rutkowska, J. Suproniuk, M. Wilska) przekazywali sobie informacje źródłowe i udzielali konsultacji. Spoza zespołu autorów Marta Kuc wykonywała obliczenia planimetryczne, udzielała technicznej pomocy w pracach redakcyjnych, pomagała w korektach komentarza i indeksów.

Profesorowi Stanisławowi Trawkowskiemu, który patronuje pracom nad atlasem Polski XVI w., zawdzięczamy kontrolę nazw miejscowości w kartotekach.

W zakończeniu składamy podziękowanie Profesorowi Feliksowi Kirykowi, który zapoznał się z przedostatnią fazą naszego opracowania i recenzując je wskazał na niedociągnięcia. Profesorom: Stanisławowi Alexandrowiczowi, Marii Koczerskiej i Henrykowi Samsonowiczowi dziękujemy za opinie, które przyczyniły się do wydania tego tomu.

WYKAZ SKRÓTÓW*

- ABMK – „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”.
- AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.
- AGZ – *Akta grodzkie i ziemskie z ksiąg Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie*, t. 1–25, Lwów 1865–1935.
- AHMP Kraków – *Atlas historyczny miast polskich*, red. R. Czaja, t. 5: *Małopolska*, pod red. Z. Nogi, z. 1: *Kraków*, pod red. Z. Nogi, Kraków 2007.
- AHP Mazowsze – *Atlas historyczny Polski*, (seria) *Mapy szczegółowe XVI wieku*, 7: *Mazowsze w drugiej połowie XVI wieku*, pod red. W. Pałuckiego, oprac. A. Dunin-Wąsowiczowa, I. Gieysztorowa, J. Humnicki, W. Kalinowski, W. Lewandowska, K. Pacuski, W. Pałucki, H. Rutkowski, W. Szaniawska, cz. I–II, Warszawa 1973.
- AHP Sandomierskie – *Atlas historyczny Polski*, (seria) *Mapy szczegółowe XVI wieku*, 2: *Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, pod red. W. Pałuckiego, oprac. K. Chłapowski, A. Dunin-Wąsowiczowa, W. Lewandowska, K. Pacuski, W. Pałucki, H. Rutkowski, cz. I–II, Warszawa 1993.
- AHP Sieradzkie – *Atlas historyczny Polski*, (seria) *Mapy szczegółowe XVI wieku*, 5: *Województwo sieradzkie i województwo łęczyckie w drugiej połowie XVI wieku*, pod red. H. Rutkowskiego, oprac. K. Chłapowski, A. Dunin-Wąsowiczowa, S.K. Kuczyński, K. Pacuski, E. Rutkowska, S. Trawkowski, M. Wilska, cz. I–II, Warszawa 1998.
- AHP WK – *Atlas historyczny Polski*, seria A: *Mapy szczegółowe*, 1: *Mapa województwa krakowskiego z doby Sejmu Czteroletniego (1788–1792)*, pod kier. W. Semkowicza, oprac. K. Buczek przy współudziale Z. Kozłowskiej-Budkowej, T. Czorta, H. Müncha, A. Szumańskiego, Kraków 1930.
- AKap. – Archiwum Kapituły Metropolitalnej w Krakowie.
- AKM – Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie.
- Akta sejmik. krak. – *Akta sejmikowe województwa krakowskiego*, t. 1: *1572–1620*, wyd. S. Kutrzeba, Kraków 1932; t. 2: *1621–1660*, wyd. A. Przyboś, Wrocław 1955.
- AP Kraków – Archiwum Państwowe w Krakowie.
- ASK – Archiwum Skarbu Koronnego (w AGAD).
- AV – Acta Visitationis (w AKM).
- AV Cap. – Acta Visitationis Capituli (w AKM).
- Bibl. Czart. – Biblioteka Czartoryskich w Krakowie.
- Bibl. Jag. – Biblioteka Jagiellońska w Krakowie.
- BN – Biblioteka Narodowa w Warszawie.
- Boniecki – A. Boniecki, *Herbarz Polski*, t. 1–16, Warszawa 1899–1913.
- Buczek, MWK – K. Buczek, *Mapa województwa krakowskiego z doby Sejmu Czteroletniego (1788–1792). Źródła i metoda*, Kraków 1930.
- CPH – „Czasopismo Prawno-Historyczne”.
- Długosz LB – Joannis Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 1–3, (*Opera omnia*, t. 7–9), Kraków 1863–1864.
- GK – Księgi grodzkie krakowskie (w AP Kraków)
- KDMłp. – *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1–4, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876–1905.
- KDP – *Codex diplomaticus Poloniae*, t. 1–4, Warszawa 1847–1887.
- KH – „Kwartalnik Historyczny”.
- KHKM – „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”.

* Osobne zestawienie skrótów zastosowanych w wykazie właścicieli nieruchomości w Krakowie zob. niżej na s. 161.

- KKK – *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej*, t. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874–1883.
- Kumor, *Dzieje* – B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1–4, Kraków 1998–2002.
- LDK – *Lustracja dróg województwa krakowskiego z roku 1570*, wyd. B. Wyrozumski, wstęp K. Buczek, Wrocław 1971.
- Litak, *Atlas* – S. Litak, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Lublin 2006.
- LK 1564 – *Lustracja województwa krakowskiego 1564*, cz. 1–2, wyd. J. Małeckie, Warszawa 1964.
- LK 1569 – *Lustracja województwa krakowskiego 1569*, AGAD, MK, L.XVIII, 18.
- LK 1616 – *Lustracja województwa krakowskiego 1616*, AGAD, MK, L.XVIII, 20.
- LK 1617–1620 – *Lustracja województwa krakowskiego 1617–1620*, AGAD, MK, L.XVIII, 21.
- LK 1659–1664 – *Lustracja województwa krakowskiego 1659–1664*, cz. 1–3, wyd. A. Falniowska-Gradowska, F. Leśniak, Warszawa 2005.
- LK 1765 – *Lustracja województwa krakowskiego 1765*, cz. 1: *Powiaty sądecki, szczyrzycki, biecki, czchowski oraz księstwa zatorskie i oświęcimskie*, wyd. A. Falniowska-Gradowska, Warszawa 1973.
- LK 1789 – *Lustracja województwa krakowskiego 1789*, cz. 1–2, wyd. A. Falniowska-Gradowska, I. Rychlikowa, Wrocław 1962.
- LR 1529 – *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z r. 1529 (tzw. Liber retaxationum)*, wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968.
- Lustracja ceł 1564/65 – „Myta i cła na wodzie, jako promy, mosty, a na ziemi, jako groble, gaci, burki i naprawowanie dróg...” (w województwach małopolskich, r. 1564/65), AP Kraków, Archiwum Sanguszków, nr 19.
- Łaski LB – Jan Łaski, *Liber beneficiorum archidiecezji gnieźnieńskiej*, wyd. J. Łukowski i J. Korytkowski, t. 1–2, Gniezno 1880–1881.
- Materiały WK – *Materiały do słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w dobie Sejmu Czteroletniego (1788–1792)*, pod kier. W. Semkowicza, oprac. K. Buczek i in., Kraków–Warszawa 1939–1960.
- Miasta polskie – *Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. 1–2, red. nauk. M. Siuchniński, Wrocław 1965–1967.
- MK – *Metryka Koronna* (w AGAD).
- MRPS – *Matricularum Regni Poloniae summaria*, t. I–V/1, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1905–1919, t. V/2, wyd. J. Płochy i in., Warszawa 1961.
- MSH – „Małopolskie Studia Historyczne”, następnie „Studia Historyczne”.
- Noga, *Słownik – Słownik miejscowości księstwa siewierskiego*, oprac. Z. Noga, Katowice 1994.
- P. Małopolska – *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 3–4: *Małopolska*, oprac. A. Pański, Warszawa 1886. Źródła Dziejowe, t. 14–15.
- PH – „Przegląd Historyczny”.
- PSB – *Polski słownik biograficzny*, Kraków 1935 nn.
- RDSG – „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”.
- Rej. pob. – Rejestr poborowy.
- Rej. pob. 1595 – *Księga poborowa województwa krakowskiego roku 1595* (Bibl. Czart., rkps 329).
- Rej. pob. 1629 – *Rejestr poborowy województwa krakowskiego z roku 1629*, pod red. S. Inglota, oprac. W. Domin, J. Kolasa, E. Trzyna, S. Żyga, Wrocław 1956.
- Rej. pob. 1680 – *Rejestr poborowy województwa krakowskiego z roku 1680 wraz z aneksem miast według rejestru z roku 1655*, pod red. S. Inglota, oprac. E. Trzyna, S. Żyga, Wrocław 1959.
- RK – „Rocznik Krakowski”.
- SGKP – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1–15, Warszawa 1880–1902.
- SHGK – *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. I–IV/1, pod red. J. Wiśniewskiego, A. Gąsiorowskiego, W. Bukowskiego, Wrocław–Kraków 1980–2006.
- Urzednicy IV/2 – *Urzednicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1990. *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku*, t. IV, z. 2.
- Urzędowe nazwy – *Urzędowe nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych*, wyd. Komisja Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych, Urząd Rady Ministrów (w zeszytach według powiatów), Warszawa 1963–1972.
- VL – *Volumina legum*, wyd. J. Ohryzko, t. 1–8, Petersburg 1859–1860.
- Vol. Const. – *Volumina Constitutionum*, t. I: 1493–1549, cz. 1–2, t. II: 1550–1609, cz. 1 (1550–1585), wyd. S. Grodziski, I. Dwornicka, W. Uruszczak, Warszawa 1996–2005.
- Wiz. 1599 – *Akta wizytacji dekanatu krakowskiego 1599 roku przeprowadzonej z polecenia kardynała Jerzego Radziwiłła*, cz. 1, wyd. ks. Cz. Skowron, Lublin 1965.
- ZDM – *Zbiór dokumentów małopolskich*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, cz. 1–8, Kraków–Wrocław 1962–1975.

ŹRÓDŁA

ŹRÓDŁA PISANE

Krzysztof Chłapowski

Charakterystyka wykorzystanych źródeł rozmaitego typu jest ułożona w kolejności wynikającej z hierarchii ich ważności na potrzeby kartograficznego opracowania województwa krakowskiego w drugiej połowie XVI w.

Podobnie jak w poprzednich opracowaniach tej serii, główną podstawą źródłową treści mapy są rejestry poborowe. Są to wykazy wpłat podatku nadzwyczajnego uchwalanego przez sejmy Rzeczypospolitej na cele wojskowe. Na treść rejestru, spisywanego według schematu podziału administracyjnego, składały się: nazwy miejscowości, ewidencja podatników (właściciele lub dzierżawców osad) oraz podstawa ściąganych od nich płatności (liczba łąnów, komorników, zagrodników, informacja o młynie, karczynie i in.). Dlatego przydatność badawcza rejestrów jest z punktu widzenia potrzeb tej serii *Atlasu* ogromna, mimo ich braków i ograniczeń. W rejestrach brak bowiem osiedli, które były czasowo lub na stałe zwolnione z poboru (nowo lokowane, spalone, folwarczne), z których płacono łącznie z osadą wiejską (przysiółki, osady młyńskie z własną nazwą leżące poza wsią) lub miastem (wsie miejskie), których istnienie było przed poborcą zatajane (co zdarzało się rzadko). Wiadomo też, że częste było podawanie poborcom zaniżonej liczby łąnów. Najmniejszą jednostką podziału administracyjnego, według której poborcy spisywali rejestry, była parafia, przy czym sieć parafialna miała dla organizacji skarbowej jedynie znaczenie pomocnicze, ułatwiające ewidencję podatków. Wobec tego poborcy nie przywiązywali wagi do konsekwentnie ścisłego odwzorowywania przynależności parafialnej osad¹.

O zasobie ksiąg poborowych przechowywanych w AGAD (Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział I, Rejestry poborowe) oraz szczegółowo o zawartości poszczególnych ksiąg informuje indeks karkowy, znajdujący się w zbiorach Instytutu Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN, oraz ogólnie przewodnik po zasobach Archiwum².

Przystępując do opracowania mapy województwa krakowskiego byliśmy w sytuacji znacznie lepszej niż podczas prac nad poprzednimi mapami tej serii, ponieważ dysponowaliśmy szczególnie licznymi rejestrami poborowymi województwa z drugiej połowy XVI w., obejmującymi wszystkie powiaty. W sumie zachowało się jedenaście takich rejestrów, a mianowicie z lat: 1563/1564³, 1565⁴, 1576⁵, 1577⁶, 1580⁷, 1581⁸,

¹ I. Gieysztorowa, *Źródła pisane*, [w:] AHP Mazowsze, s. 17–20; H. Rutkowski, *Lokalizacja miejscowości*, ibidem, s. 65 oraz W. Pałucki, *Przynależność własnościowa osad*, ibidem, s. 99 n. Na temat wiarygodności rejestrów poborowych zwłaszcza dla badań demograficznych zob. I. Gieysztorowa, *Wstęp do demografii staropolskiej*, Warszawa 1976, s. 146–184. Uwagi o rejestrach poborowych w związku z ustalaniem podziału województwa na powiaty zob. niżej w rozdziale: *Granice państwowych jednostek terytorialnych*, s. 28–32.

² *Archiwum Główne Akt Dawnych. Przewodnik po zespołach*, t. 1: *Archiwa Dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1975, s. 112 n.

³ ASK I, 93, k. 1–234.

⁴ ASK I, 97, k. 1–174.

⁵ ASK I, 114, k. 1–256.

⁶ ASK I, 117, k. 1–270.

⁷ ASK I, 119, k. 1–338.

⁸ Wydany P. Małpolska, t. 3, s. 2–162.

1583⁹, 1588¹⁰, 1589¹¹, 1593¹² i 1595¹³. Dzięki temu, a także dlatego, że wizytacje parafialne z lat 1595-1599 objęły niemal cały obszar województwa, mogliśmy odtworzyć stan osadnictwa w ostatnich latach XVI w. z kompletnością nieosiągalną w dotychczas wydanych tomach AHP.

Wśród rejestrów poborowych województwa krakowskiego – inaczej niż w przypadku np. województw lubelskiego, mazowieckiego, rawskiego i łęczyckiego – brak osobnych rejestrów wsi zamieszkałych przez szlachtę zagrodową (*nobilium emethones non habentium*). Przyczyną tego jest zapewne nieliczne występowanie szlachty bezkmiecej w tym województwie.

Bogactwo rejestrów z drugiej połowy XVI w., zwłaszcza z ostatnich dwudziestu lat tego stulecia spowodowało, że do rekognicjarzy¹⁴ sięgaliśmy tylko wyjątkowo, a rejestry z pierwszej połowy XVI w. pominęliśmy. Natomiast wykorzystaliśmy rekognicjarz poboru ze wsi duchownych z 1570 r. obejmujący całe województwo¹⁵.

W tym miejscu wypada przedstawić poborców województwa krakowskiego z wymienionego półwiecza, których nazwiska znamy z uniwersałów poborowych.

Hieronim Filipowski z Siekluki, będąc posem na sejmy należał do najwybitniejszych zwolenników reform skarbowych; poborcą był w latach 1562–1566. Reforma podatku łańowego z 1562–1563 r. wprowadziła na miejsce opłat według dawnych kwitów nakaz płacenia według aktualnej liczby łańów, a także podwyższyła stawkę. Filipowski wydatnie zwiększył liczbę opodatkowanych łańów w województwie krakowskim¹⁶.

W 1567 r. poborcą był Jan Młoszowski z Młoszowej (rejestr niezachowany).

W latach 1576–1584 urząd ten pełnił Piotr Strzała z Sosnowicy, sędzia ziemski zatorski, wielokrotny poseł na sejmy. Według Ireny Kaniewskiej „był sprawnym poborcą, posiadającym dobrze funkcjonującą kancelarię, jednak wobec ludności miejskiej dopuszczał się nadużyć”¹⁷.

Następni poborcy województwa krakowskiego – w skrócie: w 1588 r. Marcin Dobroszowski, burgrabia zamku krakowskiego; w 1589 r. Balcer Porembski, późniejszy wojski krakowski; w 1590 r. Józef Kowalowski, podsędek ziemski krakowski (rejestr niezachowany); w latach 1591–1593 Stanisław Morski (zachował się tylko rejestr z 1593 r.); w 1598 Marcin Lutosławski, sędzia grodzki sądecki (rejestr niezachowany). W uniwersale poborowym z 1595 r. nie wpisano nazwisk poborców.

Tak jak w poprzednich opracowaniach tej serii AHP, zgodnie z jej założeniami, nie przeprowadziliśmy kwerendy w księgach sądowych z XVI w.

Drugie podstawowe dla nas źródło to wizytacje poszczególnych dekanatów diecezji krakowskiej z lat 1595–1599, które wykorzystaliśmy za pośrednictwem mikrofilmów znajdujących się w Ośrodku Archiwów, Bibliotek i Muzeów Kościelnych przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, a po części sięgaliśmy do oryginałów (niektóre mikrofilmy były trudno czytelne). Wizytacje były podstawą przy ustalaniu przynależności parafialnej osiedli. Poza tym uzyskaliśmy z nich informacje o osadach pominiętych w rejestrach poborowych, dane dotyczące przynależności do niektórych kategorii dóbr duchownych, a także brzmienia nazw osiedli. Oryginalne protokoły wizytacji z 1595 r. obejmują dekanaty pilzneński, biecki, jasielski i żmigrodzki¹⁸, z 1596 r. – dekanaty tarnowski, dobczycki, wojnicki, wielicki, lipnicki, bobowski, sądecki i nowotarski¹⁹, z 1598 r. – sokoliński, andrzejowski, wrocimowic-

⁹ ASK I, 125, k. 1–322.

¹⁰ ASK I, 126, k. 1–414.

¹¹ ASK I, 127, k. 1–252.

¹² Bibl. Jag., rkps 5043, k. 1–318.

¹³ Bibl. Czart., rkps 329, k. 1–317.

¹⁴ ASK I, 63, k. 1–78 (1564 – pow. śląski), I, 2, k. 380–529 (1564 – szczyrzycki), I, 64, k. 240–349 (1573 – sądecki), I, 116 (1576 – ksiąski), I, 115, k. 1–73 (1577 – śląski), I, 60 (1578 – biecki i śląski, 1582 – lelowski, 1589 – lelowski, proszowski), I, 63, k. 490–735 (1578 – proszowski), I, 128 (1589 – śląski). Niezachowany rekognicjarz województwa z 1564 r. (bez powiatu bieckiego) został opublikowany z materiałów F. Piekosińskiego: *Polska XVI w. pod względem rozsiedlenia się szlachty*, „Herold Polski”, 1906, s. 1–21, 58–74, 100–113, 134–141, 152–159, 172–182.

¹⁵ ASK I, 102, k. 1–144, 109, k. 1–274. Na temat podstaw prawnych tego poboru zob. AHP Sandomierskie, s. 13.

¹⁶ W. Pałucki, *Drogi i bezdroża skarbowości polskiej XVI i pierwszej połowy XVII wieku*, Wrocław 1974, s. 263.

¹⁷ I. Kaniewska, *Strzała Piotr (zm. po 22 VI 1605)*, PSB, t. 44, s. 556.

¹⁸ *Acta visitationis interioris decanatum Pilznensis, Ropczicensis, Biecensis, Jaslensis, Mielcensis et Żmigrodensis ad Archidiaconatum Sandecensem pertinentium...*, AV Cap. 2, k. 11v–13, 14–18v, 84–112v, 118–120v (mikr. ABMK 59).

¹⁹ *Acta visitationis exterioris decanatum Tarnoviensis, Dobczicensis, Wojnicensis, Opatowicensis, Lipnicensis et Wielicensis ad Archidiaconatum Cracoviensem spectantium*, AV Cap. 7, k. 20v–21, 23–111, 162 do końca (mikr. ABMK 52);

ki, proszowski, witowski, oświęcimski, nowogórski, zatorski, skawiński, skalski, wolbromski, lelowski i bytomski²⁰, z 1599 r. – krakowski²¹. Wymienione dekanaty z obszaru województwa krakowskiego są także objęte kompendium wizytacji diecezji krakowskiej 1595–1611 zawierającym skrótów protokołów²². Jeśli idzie o drobne części powiatów lelowskiego i ksiąskiego, które leżały w archidiecezji gnieźnieńskiej, wykorzystaliśmy *Liber beneficiorum* Łaskiego, a więc źródło z drugiej dekady XVI w.²³

Innym źródłem należącym do kanonu przekazów wykorzystywanych w tej serii AHP były lustracje dóbr królewskich, które posłużyły do ustalenia przynależności osiedli do dóbr królewskich, a także dostarczyły licznych informacji na temat rozwoju osadnictwa, nazw miejscowych i fizjograficznych. Wykorzystaliśmy wydaną drukiem lustrację z 1564 r. oraz niewydaną z lat 1569/1570²⁴. Sięgnęliśmy też do inwentarzy rozmaitych dóbr królewskich w województwie krakowskim z lat 1532–1558 zachowanych w AGAD²⁵, a także do szczegółowego inwentarza starostwa niepołomickiego z 1560 r.²⁶ Przy ustalaniu królewszczyzn zastawionych i wobec tego w lustracjach pomijanych oraz w razie wątpliwości dotyczących przynależności do dóbr monarszych sięgnęliśmy do materiałów tzw. Rewizji listów (czyli kontroli tytułów prawnych na użytkowanie królewszczyzn) z 1563/1564 r. oraz do dekretów sejmów lat 1566 i 1567 regulujących sporne kwestie dotyczące królewszczyzn²⁷.

Pomocniczo korzystaliśmy ze źródeł powstałych w XV i w pierwszej połowie XVI w., a także w wiekach XVII i XVIII. Sięgnęliśmy zatem do wydanych zeszytów *Słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w średniowieczu* opartych na szerokiej kwerendzie źródłowej (autorzy streścili odpowiednio źródła powstałe do 1530 r.)²⁸. Dla osad nieobjętych jeszcze *Słownikiem* danych dostarczyły nam wpisy do Metryki Koronnej (nadania, rozgraniczenia, lokacje, zamiany)²⁹, *Liber beneficiorum* Długosza³⁰, *Liber relaxationum* z 1529 r.³¹, wizytacje dóbr kapituły krakowskiej z lat 1523–1536³². W przypadkach szczególnych korzystaliśmy z kartotek Pracowni Słownika Historyczno-Geograficznego w Krakowie.

Ponieważ mieliśmy do dyspozycji dwa opublikowane drukiem rejestry poborowe województwa krakowskiego z XVII w. (z lat 1629 i 1680)³³, nie sięgnęliśmy do niewydanych rejestrów podymnego i pogłównego z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XVII w.³⁴ Wyjątek zrobiliśmy dla podymnego powiatu śląskiego z 1662 r. i pogłównego z 1673 r.³⁵, gdyż wspomniane rejestry z lat 1629 i 1680 tego powiatu nie obejmują. Korzystaliśmy też z siedemnastowiecznych źródeł dotyczących dóbr królewskich

Acta visitationis exterioris decanatum Boboviensis, Sandecensis et Novi Fori ad Archidiaconatum Sandecensem pertinentium, AV Cap. 5.

²⁰ *Acta visitationis exterioris decanatum ad Archidiaconatum Cracoviensem pertinentium, nempe Paczanoviensis, Kijensis, Socolensis, Andrzejoviensis, Wrocimoviensis, Proszoviensis et Vitoviensis*, AV Cap. 10, k. 62–63, 65–235v (mikr. ABMK 161); *Acta visitationis exterioris decanatum Oswiecimensis, Novi Montis, Zatoriensis et Scavinensis ad Archidiaconatum Cracoviensem pertinentium*, AV Cap. 17, k. 1–245 (mikr. ABMK 3235); *Acta visitationis exterioris decanatum Skalnensis, Wolbramensis, Leloviensis* [...], AV Cap. 15, k. 1–154; *akta wizytacji dekanatów bytomskiego i pszczyńskiego dokonanej w roku 1598...*, wyd. M. Wojtas, Kielce 1938, s. 25–97.

²¹ Wiz. 1599.

²² *Compendium actorum visitationis exterioris ecclesiarum existentium*, AV Cap. 65 (mikr. ABMK, nr 3274).

²³ Łaski LB.

²⁴ LK 1564; LK 1569.

²⁵ Zestawił je J. Małecki w LK 1564, s. XVII.

²⁶ Biblioteka PAN w Kórniku, rkps 268.

²⁷ AGAD, tzw. Metr. Lit. IV B 8, k. 1–66; ASK, XLVI, k. 41, k. 16–23.

²⁸ SHGK.

²⁹ Dla okresu do 1574 r. korzystaliśmy z MRPS, dla okresu po tej dacie z kartoteki wpisów w Metryce dotyczących dóbr królewskich w latach 1574–1668, znajdującej się w naszej pracowni.

³⁰ Długosz LB.

³¹ LR 1529.

³² *Visitaciones villarum praestimonialium capituli ecclesiae cathedralis Cracoviensis ab an. 1523 ad an. 1536*, wyd. B. Ulanowski, [w:] *Starodawne Prawa Polskiego* Pomniki, t. 12, Kraków 1921, s. 523–562.

³³ Rej. pob. 1629; Rej. pob. 1680.

³⁴ ASK I, 68; rejestr podymnego z 1676 r. (Bibl. Czart., rkps 1099).

³⁵ ASK I, 68, k. 1151–1192 i 1197–1216. Mało przydatny okazał się rejestr poborowy tegoż powiatu z 1609 r. (ASK IV, 48).

lub duchownych. W pierwszym przypadku były to lustracje z lat 1602³⁶, 1616–1620³⁷, 1627–1629³⁸, 1636³⁹ i 1659–1664⁴⁰ oraz inwentarze niektórych starostw⁴¹, w drugim – inwentarze dóbr benedyktynów tynieckich z 1689 r.⁴² i klarysek starosądeckich z 1698 r.⁴³, a także zawierające bogactwo informacji dzieło S. Nakielskiego z 1634 r. dotyczące bożogrobców miechowskich⁴⁴.

Zasadnicza nierównomierność wystąpiła w zakresie możliwości porównawczego korzystania z danych źródłowych z XVIII w. Z jednej strony mieliśmy bowiem do dyspozycji *Materiały do słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w dobie Sejmu Czteroletniego*, zawierające bogate informacje ze źródeł rozmaitej proveniencji, w większości dziś nieistniejących⁴⁵, obejmujące obszar województwa po pierwszym rozbiórce. Z drugiej strony stanęliśmy wobec niemal zupełnego braku źródeł masowych dotyczących tej części województwa, która po 1772 r. została przyłączona do Austrii⁴⁶.

Powyższy opis źródeł, na których opieraliśmy się, nie dotyczy terenu księstwa siewierskiego, które – jako własność biskupstwa krakowskiego – nie było objęte poborem i wobec tego mieliśmy do dyspozycji jedynie bardzo skąpe w informacje wykazy z lat 1443 i 1667⁴⁷, *Liber retaxationum*, wizytacje, *Słownik historyczno-geograficzny w średniowieczu* oraz *Materiały do słownika w dobie Sejmu Czteroletniego*. W tej sytuacji główną podstawą opracowania mapy księstwa stał się *Słownik miejscowości księstwa siewierskiego*, opracowany przez Zdzisława Nogę przy wykorzystaniu licznych źródeł, zwłaszcza przechowywanych w Archiwach Kapitulnym i Metropolitalnym⁴⁸.

Podczas przygotowywania niniejszego wydawnictwa korzystaliśmy też z innych źródeł, za pomocą których uzupełnialiśmy i weryfikowaliśmy informacje pochodzące ze źródeł podstawowych⁴⁹.

Źródła drobniejsze lub wykorzystywane wrywkowo są wymienione w przypisach do poszczególnych rozdziałów komentarza. Źródła, które posłużyły jako podstawa opracowania planów miast, są opisane w komentarzach do tych planów.

³⁶ MK, L.XVIII, 19; Podczas tej lustracji przeprowadzono kontrolę ekstenuacji zapisów uznanych w trakcie tzw. Rewizji listów za dokonane zgodnie z prawem (tzw. stare sumy), poszukując takich dóbr królewskich, które podlegały już lustracji. Realnie zlustrowano jedynie tenutę Lipnica (k. 1–7).

³⁷ MK, L.XVIII, 20, 21.

³⁸ MK, L.XVIII, 22.

³⁹ MK, L.XVIII, 23.

⁴⁰ LK 1659–1664.

⁴¹ Inwentarz wielkorządów oraz starostwa niepołomickiego z 1615 r. (ASK XLVI, 46), starostwa olsztyńskiego z 1631 r. (ASK XLVI, 42), starostwa nowotarskiego z 1638 r. (ASK LVI, O 1), starostwa lełowskiego z 1642 r. (ASK LVI, L 6).

⁴² Biblioteka PAN w Krakowie, rkps 2885.

⁴³ Biblioteka Ossolineum we Wrocławiu, rkps 9549.

⁴⁴ S. Nakielski, *Miechovia sive promptuarium antiquitatum Monasterii Miechoviensi*, Kraków 1634.

⁴⁵ Materiały WK.

⁴⁶ Jedyne wyjątek to LK 1765.

⁴⁷ P. Małopolska, t. 4, s. 451–453.

⁴⁸ Noga, *Słownik*.

⁴⁹ Lustracja cel 1564/65; LDK; *Materiały do dziejów górnictwa i hutnictwa z archiwów metropolitalnego i kapitulnego w Krakowie z lat 1479–1640*, wyd. S. Kuraś, *Studia z dziejów górnictwa i hutnictwa III*, Warszawa–Kraków 1959, s. 263–357; *Przywileje soltysów podhalańskich*, wyd. E. Długopolski, „Rocznik Podhalański”, 1, Kraków–Zakopane 1914–1921, s. 1–47; *Inwentarze dóbr ziemskich województwa krakowskiego 1576–1700*, wyd. A. Kamiński, A. Kiełbicka, S. Pańkow, Warszawa 1956; dodatki źródłowe do monografii J. Wiśniewskiego (*Dekanat miechowski*, Radom 1917; *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Pińczowskim, Skalbmierskim i Wiślickim*, Mariówka 1927; *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Jędrzejowskim*, Mariówka 1930; *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Olkuskim*, Mariówka 1933–1935; *Diecezja Częstochowska*, Mariówka 1936).

ŹRÓDŁA KARTOGRAFICZNE

Henryk Rutkowski

Mapy Polski z drugiej połowy XVI w. nie odegrały w naszej pracy żadnej roli, ponieważ są wielokrotnie mniej szczegółowe od naszego opracowania, a ponadto zawierają rażące błędy (zniekształcona sieć rzeczna, błędna lokalizacja miejscowości i in.). Można tu wymienić trzy ważniejsze mapy z tego czasu, które stanowią bezpośrednie lub pośrednie przeróbki prac kartograficznych Bernarda Wapowskiego, wydanych w 1526 r., a znanych tylko ułamkowo. Są to: mapa Wacława Grodeckiego wydrukowana ok. 1562 r. (skala ok. 1 : 1 680 000)¹, mapa Andrzeja Pograbki z 1570 r. (ok. 1 : 1 950 000)² oraz mapa Gerarda Mercatora z 1585 r. (ok. 1 : 1 600 000)³. Mapy te mogą budzić zainteresowanie jako obrazy kartograficzne m.in. województwa krakowskiego, wykonane i upowszechnione w drugiej połowie XVI w., ale jest to odrębne zagadnienie⁴.

Wykorzystaliśmy natomiast najstarszą drukowaną polską mapę szczegółową, która przedstawia księstwa oświęcimskie i zatorskie. Wydano ją w Wenecji w 1563 r.⁵ Autorem był Stanisław Porębski, lecz niewątpliwie współpracował z nim Wacław Grodecki (na jego mapie Polski obraz obszaru występującego na karcie Porębskiego stanowi jej generalizację). Skalę określa się na ok. 1 : 250 000, ale w poszczególnych partiach wykazuje ona wielkie różnice. Tak jak na innych ówczesnych mapach osnową są rzeki, w stosunku do których rozmieszczono osiedla. Osadnictwo zostało przedstawione niemal kompletnie, z wyjątkiem południowej części mapy (dobra żywieckie). W dużym uproszczeniu oznaczono góry, a obszary leśne – tylko w partiach nizinnych. Na Wiśle i jej dopływach pokazano najważniejsze mosty, ale drogi pominięto⁶. W naszym opracowaniu uwzględniliśmy nazewnictwo z mapy Porębskiego, a także oznaczone przez niego mosty.

Inne szczegółowe mapy ziem polskich, które dotyczą naszego tematu, pochodzą z ostatnich dziesięcioleci XVIII w., z okresu po pierwszym rozbiórze Rzeczypospolitej. Dlatego żadne źródło karto-

¹ K. Buczek, *Dzieje kartografii polskiej od XV do XVIII w. Zarys analityczno-syntetyczny*, Wrocław 1963, s. 28, 32–34, 38; idem, *The History of Polish Cartography from the 15th to the 18th Century*, Wrocław 1966, fig. 19; B. Kmiecikowa, *Mapa Polski Wacława Grodeckiego*, „Polski Przegląd Kartograficzny”, t. 6, 1974, nr 1, s. 23–29; *Katalog dawnych map Rzeczypospolitej Polskiej w kolekcji Emeryka Hutten Czapskiego i w innych zbiorach*, t. 1: *Mapy XV–XVI wieku*, oprac. W. Kret, Wrocław 1978, s. 103–105; S. Alexandrowicz, *Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wieku*, Poznań 1989, s. 54, 63–65, 72.

² K. Buczek, *Dzieje...*, s. 35–36; idem, *The History...*, fig. 22; *Katalog dawnych map...*, s. 118, tabl. 24.

³ K. Buczek, *Dzieje...*, s. 36–37; P.H. Meurer, *Les territoires de la Couronne Polonoise*, [w:] *Gérard Mercator cosmographe. Les temps et l'espace*, sous la dir. de M. Watelet, Antwerpen 1994, s. 351–359; *Polonia. Atlas map z XVI–XVIII wieku*, Warszawa 2005, nr 28.

⁴ Por. H. Rutkowski, *Polska na mapie Europy Środkowej z roku 1507*, [w:] *O rzeczach minionych. Scripta rerum historicarum Annae Rutkowska-Plachcińska oblata*, red. M. Młynarska-Kaletynowa, J. Kruppé, Warszawa 2006, s. 281–293; idem, *Polska na wybranych mapach z pierwszej połowy XVI wieku*, [w:] *Z dziejów kartografii*, t. 14: *Dawna mapa źródłem wiedzy o świecie*, pod red. S. Alexandrowicza i R. Skryckiego, Szczecin 2008, s. 221–234.

⁵ *Ducatus Oswieczimen[sis] et Zatoriensis descriptio* – K. Buczek, *The History...*, fig. 18; *Katalog dawnych map...*, s. 38, tabl. 11.

⁶ J. Pietkiewicz, *Mapa księstwa oświęcimskiego i zatorskiego Stanisława Porębskiego (1563)*, [w:] *Studia i materiały z dziejów nauki polskiej*, Seria C, z. 24, Warszawa 1980, s. 63–78; S. Alexandrowicz, *Najstarsza mapa szczegółowa ziem polskich: Stanisława Porębskiego mapa księstwa oświęcimskiego i zatorskiego z 1563 roku*, [w:] *Mente et litteris. O kulturze i społeczeństwie wieków średnich*, kom. red. H. Chłopocka et al., Poznań 1984, s. 357–372.

graficzne naszego opracowania nie obejmuje całego województwa krakowskiego, którego część położona na południe od Wisły została w 1772 r. zajęta przez Austrię.

Z kartografii polskiej czasów Stanisława Augusta źródłem była dla nas mapa Karola Perthéesa, należąca do serii jego map województw w skali 1 : 225 000. „Mappa szczegulna woiewodztwa krakowskiego i księstwa siewierskiego...” została wykonana w 1787 r., wyryta w Paryżu z datą 1792 i wydrukowana w roku następnym. Podstawowego materiału dostarczyły Perthéesowi opisy parafii sporządzone przez plebanów według rozesłanego kwestionariusza (główne pytanie dotyczyło położenia wszystkich miejscowości w stosunku do kościoła parafialnego, które należało określić według stron świata i odległości w milach). W rezultacie mapa zawiera bogatą treść, ale jest daleka od dokładności⁷. W pracach nad innymi tomami *Atlasu* mapy Perthéesa służyły głównie do ustalenia granic administracyjnych, dróg i nazewnictwa, a tylko w niewielkiej mierze były pomocne w kwestiach lokalizacji osiedli. W odniesieniu do województwa krakowskiego dzieło królewskiego kartografa okazało się dla nas jeszcze mniej przydatne, ponieważ zostało w pełni wykorzystane przez autorów mapy tego terytorium w latach Sejmu Czteroletniego⁸.

Dla południowej części województwa, zabranej przez Austrię w 1772 r., pierwszą mapą opracowaną po rozbiorze było zdjęcie tzw. polityczne, wykonane pod kierunkiem Józefa Liesganiga w latach 1772–1774. Oparto je na pobieżnej triangulacji i również pobieżnych pomiarach terenowych, opracowując najpierw w skali 1 : 72 000⁹. Po przeróbkach i poprawkach wykonanych przez Liesganiga, Jan von Lichtenstern zredukował mapę do skali 1 : 288 000 i tak wydano ją (z dodatkiem Bukowiny) w 1790 r.¹⁰ Ponownie wydało tę mapę Kwatermistrzostwo Generalne wojska austriackiego w 1824 r., wprowadzając niewielkie uzupełnienia (w przebiegu dróg)¹¹. W naszej pracy korzystaliśmy z tego drugiego wydania, a zastosowanie mapy Liesganiga było analogiczne do zastosowania mapy Perthéesa, pomijając oczywiście granice.

Bardziej dokładne, nie tylko ze względu na skalę, lecz także w wyniku dość kompletnej triangulacji i szczegółowych pomiarów topograficznych, jest zdjęcie wojskowe Galicji wykonane w latach 1775–1783. W początkowym okresie pracami kierował płk Jan Seeger von Dürrenberg, a podjęte po przerwie 1778–1779 główne prace były prowadzone pod kierunkiem ppłk. Fryderyka von Miega (gdy zmarł w 1783 r., jego rolę przejął mjr von Waldau). Rezultatem tych prac była wieloarkuszowa rękopiśmienna mapa w skali 1 : 28 800. Obfituje ona w szczegóły i wyróżnia się dużą dokładnością¹².

Część północno-wschodnią obszaru województwa krakowskiego z XVI w., która znalazła się w zarborze austriackim w 1795 r., objęto wraz z całą tzw. Galicją Zachodnią analogicznym zdjęciem wojskowym w latach 1801–1804. Kierował tymi pracami płk Antoni Mayer von Heldensfeld, tworząc również rękopiśmienną mapę w skali 1 : 28 800, opartą na dobrych podstawach matematycznych,

⁷ *Centralny katalog zbiorów kartograficznych w Polsce*, z. 5: *Wieloarkuszowe mapy topograficzne ziem polskich 1576–1870*, cz. 1: *Tekst*, oprac. T. Paćko, W. Trzebiński, Wrocław 1983, poz. 37; K. Buczek, *Kartograf króla Stanisława Augusta. Życie i dzieła*, przypisy oprac. do druku H. Rutkowski, [w:] *Karol Perthées (1739–1815), fizjograf Pierwszej Rzeczypospolitej. Życie oraz działalność kartograficzna i entomologiczna*, pod red. J. Pawłowskiego, Warszawa 2003, s. 21–134; H. Rutkowski, *Okres Stanisława Augusta w badaniach Karola Buczka nad kartografią dawnej Rzeczypospolitej*, [w:] *Karol Buczek (1902–1983). Człowiek i uczone*, pod red. D. Karczewskiego i in., Kraków–Bydgoszcz 2004, s. 76–102.

⁸ AHP WK. Zob. też Buczek, MWK, s. 13–22; B. Konopska, *Polskie atlasy historyczne – koncepcje i realizacje*, Warszawa 1994, s. 77–83.

⁹ Rękopiśmienny egzemplarz tej mapy z 1775 r., oprawny w formie atlasu, znajduje się w Bibliotece Ossolineum we Wrocławiu.

¹⁰ *Regna Galiciae et Lodomeriae [...] – Centralny katalog...*, poz. 26.

¹¹ *Koenigreich Galizien und Lodomerien herausgegeben im Jahre 1790 von Liesganig... vermehrt und verbessert von dem K.K. Oest. Generalquartiermeisterstabe im Jahre 1824 (33 arkusze)*; B. Olszewicz, *Polska kartografia wojskowa. Zarys historyczny...*, Warszawa 1921, s. 54–57; *Centralny katalog...*, poz. 79.

¹² Zdjęcie topograficzne Miega, liczące 413 arkuszy, znajduje się w Kriegsarchiv w Wiedniu, negatywy i odbitki fotograficzne części tej mapy w IH PAN w Warszawie i w Krakowie. Mapę tę zredukowano do skali 1 : 115 200, ale i ta redukcja pozostała niewydana. J. Paldus, *Die militärischen Aufnahmen im Bereiche der Habsburgischen Länder aus der Zeit Kaiser Josephs II*, „Denkschriften der Akademie der Wissenschaften in Wien”, phil.-histor. Klasse, Bd. 63, Abh. 2, Wien 1919, s. 9, 46–53; B. Olszewicz, op.cit., s. 57; S. Pietkiewicz, *Austriackie topograficzne mapy Tatr i Przedtatrza od końca XVIII do końca XIX stulecia i ich dokładność*, „Prace i Studia Inst. Geogr. UW”, z. 16, Warszawa 1974, s. 95–99; A. Konias, *Kartografia topograficzna Śląska Cieszyńskiego i zaboru austriackiego od II połowy XVIII wieku do początku XX wieku*, Katowice 2000, s. 47–66, 186–187.

starannie wyrysowaną i zawierającą bogatą treść¹³. Te szczegółowe karty doczekały się wkrótce kilku redukcji, m.in. Kwatermistrzostwo Generalne, na którego czele stał wówczas Heldensfeld, sporządziło redukcję w skali 1 : 172 800. Wydał ją Hieronim Benedicti w 1808 r. Znaczne pomniejszenie sprawiło, że w porównaniu ze zdjęciem topograficznym ta mapa Galicji Zachodniej wykazuje duże uproszczenia¹⁴.

Wymienione dwie austriackie mapy wojskowe jedynie w nazwach miejscowych mają dość dużo błędów¹⁵, poza tym ich dokładność, ze względu na znacznie większą skalę od skali naszego opracowania, na ogół przewyższała nasze potrzeby. Dlatego niejednokrotnie wystarczało nam posłużenie się mapą Benedictiego zamiast oryginalnym zdjęciem Heldensfelda. Mapy Miega i Heldensfelda stanowiły w naszej pracy podstawę lokalizacji miejscowości oraz ustalenia przebiegu ważniejszych dróg. Ponadto na obszarze objętym mapą Miega przedstawiliśmy według niej elementy fizjograficzne (rzeki, bagna i lasy); mapa Heldensfelda w tym zakresie miała tylko znaczenie pomocnicze wobec oparcia fizjografii tamtych terenów na Mapie Kwatermistrzostwa.

Część północno-zachodnia województwa krakowskiego znalazła się w latach 1793–1795 w zaborze pruskim. Rejon Kłobucka, Częstochowy i Przyrowa włączono do prowincji Prusy Południowe, a z obszaru obejmującego m.in. Olsztyn, Lelów, Siewierz, Czeladź, Sławków i Pilicę utworzono okręg nazwany Nowym Śląskiem. Tereny te zostały objęte mapami Dawida Gilly i Jana Gottlieba von Brodowskiego¹⁶. Z tych map prawie wcale nie korzystaliśmy.

Topograficzna karta Królestwa Polskiego, czyli tzw. Mapa Kwatermistrzostwa w skali 1 : 126 000, została opracowana w dwóch etapach. Pierwszy przypaść na lata 1822–1830 i był wykonany przez Kwatermistrzostwo Generalne Wojska Polskiego; w drugim etapie, w latach 1833–1839, ukończył mapę rosyjski Korpus Topografów pod kierunkiem gen. Karola Richtera. Mapę wydawano po powstaniu listopadowym stopniowo, sekcjami, niektóre arkusze drukowano parokrotnie w związku z nanoszeniem poprawek. Druk całości mapy trwał do roku 1843, a wydano ją z datą 1839, z głównym tytułem w języku rosyjskim i pobocznymi po polsku i francusku¹⁷. Później kilka razy robiono przedruki z małymi zmianami (np. dodawano koleje). Wszystkie arkusze w liczbie 7, na których występują części dawnego województwa krakowskiego, wykonało Wojsko Polskie. Zdjęcie terenowe Mapy Kwatermistrzostwa miało skalę 1 : 42 000. Nie przeprowadzono systematycznej triangulacji całego kraju, ale przyjmując za punkt wyjścia wcześniejsze mapy pruskie i austriackie wykonano roboty triangulacyjne przede wszystkim na stykach tych map¹⁸. Na podstawie *Topograficznej karty Królestwa Polskiego* przedstawiliśmy elementy fizjograficzne, a także posługiwaliśmy się tą mapą przy lokalizacji miejscowości, ustalaniu nazewnictwa i opracowywaniu dróg.

Przy lokalizacji pomocna była też mapa ziem Rzeczypospolitej przedrozbiorowej, opracowana w Paryżu przez polskich emigrantów pod kierownictwem gen. Wojciecha Chrzanowskiego (w końcowej fazie kierownictwo sprawował Feliks Wrotnowski). Mapę w skali 1 : 300 000 wydawano arkuszami od ok. 1840 do 1859 r., wtedy opublikowano ją także w formie atlasu¹⁹. Cechą mapy Chrzanow-

¹³ Zdjęcie Heldensfelda (275 arkuszy) w Kriegsarchiv w Wiedniu, mikrofilm i powiększenia fotograficzne w IH PAN w Warszawie.

¹⁴ Carte von West-Gallizien..., [Wien] 1808 (12 arkuszy); *Centralny katalog...*, poz. 72; L. Sawicki, *Pułkownika Antoniego barona Mayera von Heldensfeld zdjęcia topograficzne w Polsce w latach 1801–1804*, Kraków 1928; Buczek, MWK, s. 19–20; T. Lankamer, *Mapa J.C. Textora pod tytułem „Nowe Prusy Wschodnie” z lat 1795–1800*, „Rocznik Białostocki”, 7, 1966 (1967), s. 203; H. Rutkowski, *Znaczenie wybranych map z XIX wieku dla badań dawnej Polski*, [w:] *Z dziejów kartografii*, t. 10: *Kartografia Królestwa Polskiego 1815–1915*, pod red. L. Szaniawskiej i J. Ostrowskiego, Warszawa 2000, s. 216–226.

¹⁵ Por. B. Olszewicz, op.cit., s. 55, 118.

¹⁶ AHP Sieradzkie, s. 17.

¹⁷ Topograficeskaja karta Carstwa Polskago (60 arkuszy); reprodukcja wydania z ok. 1863 r. w: B. Krassowski, *Topograficzna karta Królestwa Polskiego (1822–1843)*, Warszawa 1978 (Biblioteka Narodowa, Zakład Zbiorów Kartograficznych, Zabytki polskiej kartografii, z. 1). – *Centralny katalog...*, poz. 104, 148.

¹⁸ B. Olszewicz, op.cit., s. 119–179; B. Krassowski, op.cit., passim; J. Babicz, *Nowe materiały kartograficzne i opisowe do dziejów powstania Mapy Kwatermistrzostwa w kontekście źródeł i literatury*, [w:] *Z dziejów kartografii*, t. 7: *Dwudziestolecie Zespołu Historii Kartografii*, pod red. J. Ostrowskiego i W. Wernerowej, Warszawa 1995, s. 141–179.

¹⁹ Karta dawnej Polski z przyległymi okolicami krajów sąsiednich, Paryż 1859 (48 arkuszy). Pierwszych 38 arkuszy ukazało się do 1848 r. – *Centralny katalog...*, poz. 122, 133; B. Olszewicz, op.cit., s. 177–180; K.J. Szczęsnowicz, *Działalność gen. Wojciecha Chrzanowskiego na polu kartografii*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, t. 31, 1988, s. 120–124; H. Rutkowski, *Znaczenie wybranych map...*

skiego, skompilowanej z wcześniejszych opracowań kartograficznych, jest sieć osadnicza znacznie bardziej szczegółowa, niż zwykle bywa na mapach w tej skali.

Jako podkładu kanwowego do wykreślenia mapy podstawowej użyliśmy wojskowych map topograficznych w skali 1:100 000 wydanych po roku 1945, ale korzystaliśmy również z analogicznych map, które opracował Wojskowy Instytut Geograficzny w okresie II Rzeczypospolitej. Przy rekonstrukcji granic posługiwaliśmy się mapami administracyjnymi powiatów w skali 1:100 000, z okresu po drugiej wojnie światowej.

Źródła kartograficzne do planów miast przedstawiono w rozdziałach dotyczących tych planów.

METODA I WYNIKI

ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

Elżbieta Rutkowska

Na mapie województwa krakowskiego środowisko geograficzne przedstawiono w postaci trzech podstawowych elementów fizjograficznych: rzeźby terenu, sieci wodnej oraz zalesienia. Zgodnie z założeniami przyjętymi w tej serii *Atlasu* rekonstrukcja sieci wodnej oraz zasięgu lasów przeprowadzona została na podstawie najwcześniejszych kartometrycznych i w miarę szczegółowych materiałów kartograficznych z przełomu XVIII i XIX w.

Rzeźbę przedstawiono metodą poziomicy. Z uwagi na duże zróżnicowanie ukształtowania powierzchni i znaczną amplitudę wysokości cięcie poziomicowe na poszczególnych obszarach zostało zróżnicowane. Podobnie jak na mapach w poprzednich tomach¹, w nizinnej, północnej części województwa o wysokościach do 400 m n.p.m. wprowadzono poziomicę co 50 metrów. W środkowej, wyżynnej części województwa do wysokości 1000 m – co 200 metrów, a powyżej, w górskich rejonach co 500 metrów. Zaznaczono również charakterystyczne punkty wysokościowe. Należy do nich najniższy punkt w dolinie Wisły u ujścia Uszwi, leżący 178 m n.p.m., oraz najwyższy szczyt występujący na mapach z XVI w., Babia Góra, wznosząca się 1725 m n.p.m.²

W opisie Polski Marcina Kromera z drugiej połowy XVI stulecia czytamy (przekład z łaciny): „Góry Sarmackie, dzielące Polskę i Ruś od Węgier, strome i pokryte lasami, dość dobrze znane są również i starożytnym geografom i historykom; a wśród nich słyną przede wszystkim Karpaty, u nas, jeśli się nie mylę, nazywane Krępakiem”³. Nazwę Karpaty (w oryginale liczba pojedyncza – „Carpathus”) i jej polski odpowiednik Krępak odniósł autor do Tatr, nie wiadomo jednak, w jakim zasięgu dostrzegał te najwyższe góry, czy w podobnym do dzisiejszego. Należy przy tym zauważyć, że ówczesnie jako jedną górę traktowano często cały grzbiet lub łańcuch górski, a jego pojedyncze szczyty nie były wyróżniane. Pominięta przez Kromera nazwa Tatr oraz nazwa Krępak występują w lustracji dóbr królewskich województwa krakowskiego z 1564 r.⁴ Tatry przedstawił na swej mapie Polski Wacław Grodecki (ok. 1562), ale zasięg ich oznaczył bardzo szeroko, być może utożsamiając je z Karpatami⁵.

Województwo krakowskie w XVI w. obejmowało rozległy i mocno zróżnicowany geograficznie teren od grzbietów tatrzańskich i beskidzkich na południu, poprzez kotliny podkarpackie, po wyżyny Śląsko-Krakowską i Małopolską na północy. Tak więc w granicach województwa znajdowały się obszary o bardzo różnej budowie geologicznej, warunkującej urozmaicenie rzeźby terenu, sieci wodnej, a co za tym idzie także klimatu. Szczegółowy obraz podziału fizycznogeograficznego województwa⁶ przedstawiono na osobnej mapie „Regiony fizycznogeograficzne województwa krakowskiego” (s. 21)

Przez obszar województwa przebiega granica prowincji pomiędzy Wyżynami Polskimi na północy, a Karpatami Zachodnimi i Podkarpacem na południu.

¹ Zob. AHP Sieradzkie, s. 19.

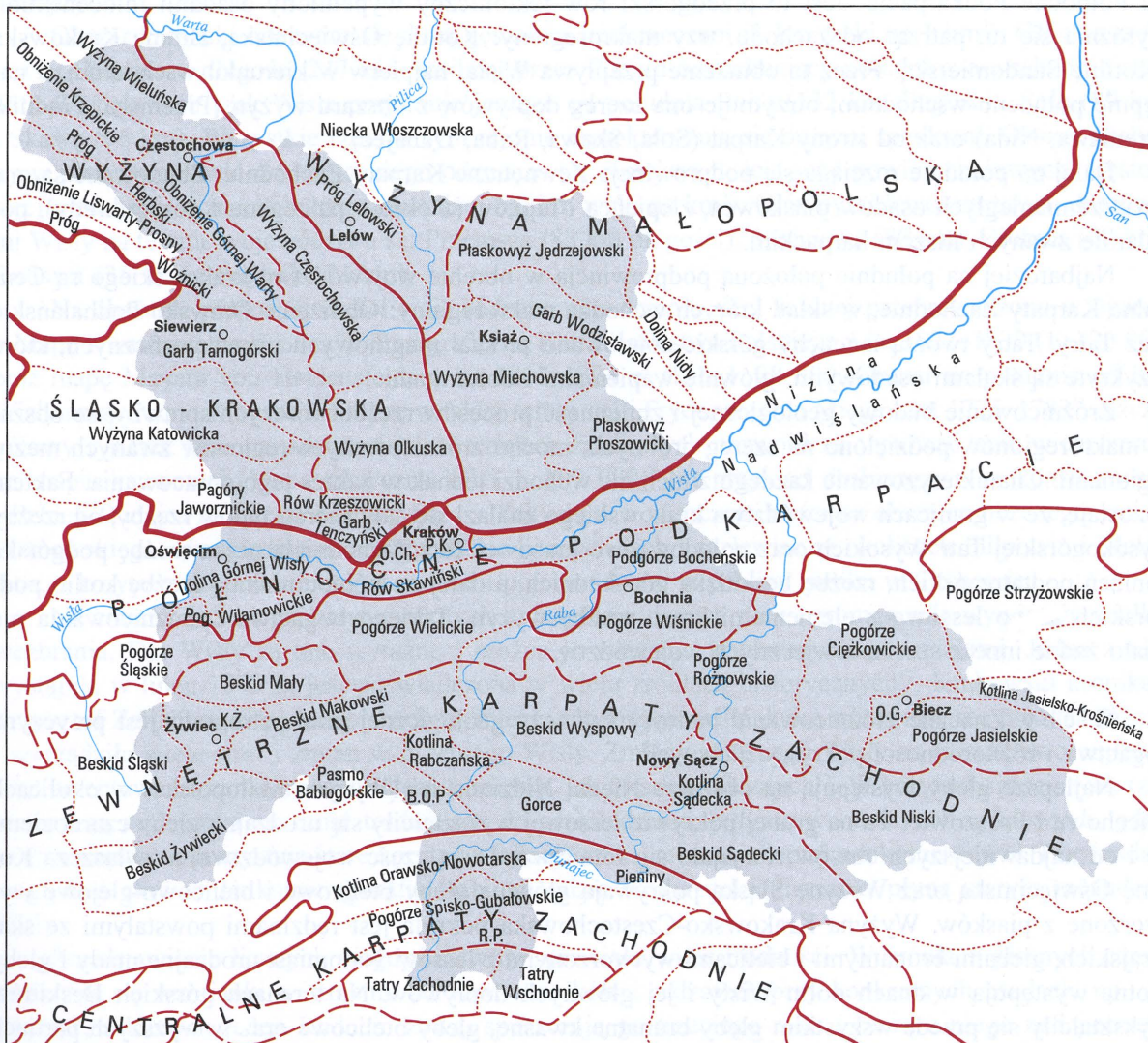
² Zapiski źródłowe z XV–XVI w. zob. SHGK, cz. I, z. 1, s. 8.

³ M. Kromer, *Polska czyli o położeniu, ludności, obyczajach, urzędach i sprawach publicznych Królestwa Polskiego księgi dwie*, przekład S. Kazikowskiego, wstęp i oprac. R. Marchwińskiego, Olsztyn 1977, s. 26. Zob. także R. Marchwiński, *Geografia Polski Marcina Kromera*, Bydgoszcz 1997, s. 54–63.

⁴ LK 1564, cz. 1, s. 147 (przyp.), 149, 180, 187.

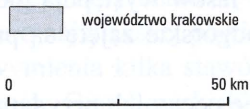
⁵ Zob. także SHGK, cz. I, z. 1, s. 37 (Beskid), s. 109 (Bieszczady), cz. II, z. 3, s. 445 (Karpaty).

⁶ J. Kondracki i A. Rychling, *Regiony fizycznogeograficzne*, [w:] *Atlas Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1993, tabl. 53.3.



REGIONY FIZYCZNOGEOGRAFICZNE WOJEWÓDZTWA KRAKOWSKIEGO

- granice prowincji
- - - granice podprowincji
- · - · - granice makroregionów
- · - · - granice mezoregionów



- P.K. Pomost Krakowski
- O.Ch. Obniżenie Cholerzyńskie
- B.O.P. Beskid Orawsko-Podhalański
- K.Z. Kotlina Żywiecka
- R.P. Rów Podtatrzański
- O.G. Obniżenie Gorlickie

Oprac. Elżbieta Rutkowska wg. J. Kondrackiego

Obszar wyżyn dzieli się na dwie podprowincje: Wyżynę Małopolską i sąsiadującą z nią od zachodu Wyżynę Śląsko-Krakowską. Zachodnią część tej ostatniej stanowi makroregion Wyżyna Śląska. Jest to niecka wypełniona osadami karbońskimi z bogatymi pokładami węgla kamiennego, eksploatowanymi głównie na obrzeżach niecki. W północnej części tego makroregionu zalegają triasowe i jurajskie wapienie i dolomity bogate w rudy cynku i ołowiu⁷.

Na południe od pasa wyżyn, już w ramach prowincji Karpat Zachodnich, ciągnie się podprowincja Północne Podkarpacie. Jest to przedgórski rów tektoniczny wypełniony osadami mioceniowymi. Wyróżnia się tu, patrząc od zachodu, trzy makroregiony: Kotlinę Oświęcimską, Bramę Krakowską i Kotlinę Sandomierską. Przez to obniżenie przepływa Wisła, najpierw w kierunku wschodnim, a następnie północno-wschodnim; otrzymuje ona szereg dopływów z obszaru wyżyn (Przemsza, Prądnik, Szreniawa, Nida) oraz od strony Karpat (Soła, Skawa, Raba, Dunajec).

Dalej na południe rozciąga się podprowincja Zewnętrzne Karpaty Zachodnie. Zbudowane są one z naprzemianległych osadów piaskowca, zlepieńca i łupków (z okresu paleogenu i górnej kredy), popularnie zwanych fliszem karpackim.

Najbardziej na południe położoną podprowincją w obrębie województwa krakowskiego są Centralne Karpaty Zachodnie, w skład których wchodzi makroregiony: Obniżenie Orawsko-Podhalańskie oraz Tatry. Tatry tworzą łańcuchy górskie zbudowane ze skał magmowych i metamorficznych, które przykryte są skałami osadowymi, głównie wapieniami i dolomitami.

Zróżnicowanie budowy geologicznej i zmienność procesów rzeźbotwórczych sprawiły, że obszary makroregionów podzielono na szereg drobnych, mocno zróżnicowanych regionów zwanych mezo-regionami. Charakteryzowanie każdego z nich nie wchodzi jednak w zakres tego opracowania. Faktem pozostaje, że w granicach województwa krakowskiego znalazł się cały szereg typów rzeźby, od rzeźby wysokogórskiej Tatr Wysokich oraz polodowcowo-krasowej Tatr Zachodnich, przez rzeźbę podgóorską obniżen podtatrzańskich, rzeźbę beskidzką gór średnich, a dalej na północ niziną rzeźbę kotlin podgórskich aż po lessową z elementami krasu rzeźbę wyżyn. Takiego bogactwa i zróżnicowania nie miało żadne inne z szesnastowiecznych województw.

Gleby. Znaczne zróżnicowanie budowy i genezy geologicznej oraz petrografii jest przyczyną bogactwa i różnorodności pokrywy glebowej⁸.

Najlepsze gleby występują na obszarze Niecki Nidziańskiej (Wyżyna Małopolska) w okolicach Miechowa i Proszowic. Tu na grubej pokrywie lessowej wykształciły się urodzajne gleby czarnoziemne i od najdawniejszych czasów rozwijało się rolnictwo. Dużą część województwa, a zwłaszcza Kotlinę Oświęcimską oraz Wyżynę Śląską pokrywają głównie gleby bielcowe i bielcowo-glejowe wytworzone z piasków. Wyżyna Krakowsko-Częstochowska pokryta jest rędzinami powstałymi ze skał jurajskich, glebami brunatnymi i bielcami wytworzonymi z lessów. Natomiast urodzajne mady i gleby błotne występują w dnach dolin Wisły i jej głównych dopływów. Na terenach górskich Beskidów wykształciły się przede wszystkim gleby brunatne kwaśne, gleby bielcowe oraz w wyższych partiach gleby początkowego stadium rozwoju. Odznaczają się one słabszym wykształceniem profilu glebowego, większą kamienistością i znacznie mniejszą urodzajnością niż gleby terenów wyżynnych. Na obszarach leżących powyżej górnej granicy lasów występują gleby halne, które wytworzyły się z często skąpej roślinności trawiastej. Kotliny śródgórskie zajęte są przez czarne ziemie, gleby błotne i mady oraz gleby brunatne.

Pod względem bonitacji gleb⁹, a więc oceny ich przydatności rolniczej, najlepszym obszarem jest zachodnia część Wyżyny Małopolskiej, na której występują gleby z przewagą klasy I i II, oraz tereny Kotlin Podkarpackich i Pogórza Karpackiego, gdzie wartość rolnicza mieści się w klasie IIIa i IIIb. Jednak zdecydowana większość województwa pokryta jest glebami klasy IV i V, a więc o średniej i słabej urodzajności.

⁷ J. Kondracki, *Geografia regionalna Polski*, Warszawa 1998, s. 243–244.

⁸ S. Białousz, *Gleby – klasyfikacja genetyczna*, [w:] *Atlas Rzeczypospolitej Polskiej...*, tabl. 41.1.

⁹ J. Strzelec, *Bonitacja gleb*, [w:] *ibidem*, tabl. 41.3.

Sieć wodna. Obszar szesnastowiecznego województwa krakowskiego leży w całości w zlewisku Morza Bałtyckiego¹⁰. W północno-zachodniej części województwa przebiega dział wodny I rzędu pomiędzy Wisłą a Odrą. Jak widać na mapie (s. 24), tylko zachodnia część powiatu lełowskiego leży w dorzeczu Warty, największego dopływu Odry.

Główną oś hydrograficzną województwa stanowi Wisła, płynąca wzdłuż zapadliska przedkarpackiego z południowego zachodu na północny wschód. Zbiera ona wody zarówno z Karpat, jak i obszaru wyżyn.

Obszar karpacki odznacza się dużą gęstością sieci rzecznej (1 km rzeki na 1 km²). Główną rzeką jest tu Dunajec o długości 247 km, zasilany przez Poprad odwadniający południowo-wschodnie stoki Tatr. Z większych rzek Wisła przyjmuje jeszcze od południa Rabę (132 km długości), Sołę (89 km) i Skawę (96 km). Wszystkie rzeki w tym rejonie charakteryzują się dużymi spadkami. Obszar wyżynny w przeciwieństwie do karpackiego odznacza się mniejszą ilością wód powierzchniowych. Gęstość sieci rzecznej jest znacznie niższa (poniżej 0,6 km rzeki na km²). Głównymi lewobrzeżnymi dopływami Wisły na terenie województwa są: Przemsza (88 km długości), Szreniawa (80 km), Dłubnia (49 km), Rudawa (36 km) i Prądnik (33 km).

Na obszarze północnej części województwa odtworzenie sieci wodnej przeprowadzono w oparciu o Mapę Kwatermistrzostwa czyli Topograficzną Kartę Królestwa Polskiego z lat 1822–1830 (1 : 126 000) oraz mapę Mayera von Heldensfelda z lat 1801–1804 w skali 1 : 28 800. Obszar na południe od linii Wisły opracowano w oparciu o mapę w takiej samej skali Fryderyka von Miega z lat 1775–1783¹¹. Szczegółowy rysunek rzek na powyższych materiałach źródłowych pozwolił na wprowadzenie wielu korekt na mapie kanwowej (Mapa taktyczna WIG 1 : 100 000). Na przykład drobiazgowo zrekonstruowano przebieg Dunajca na odcinku Nowy Sącz – Zakliczyn, a w szczególności na obszarze obecnego Jeziora Rożnowskiego. Uwzględniono występowanie licznych łąk i rozlewisk w okolicach Filipowic i Melsztyna, a koryto rzeki przesunięto na zachód i poprowadzono w pobliżu zamku w Czchowie.

Na zmiany przebiegu koryt rzecznych szczególnie dużych rzek ogromną rolę wywierały wielkie wezbrania. Dla Wisły są one wyraźne i można je wiązać z konkretnymi powodziąmi. Jedną z nich wystąpiła w lipcu 1593 r., jest poświadczona w wielu źródłach historycznych¹². Krakowski kronikarz Krzysztof Zellner w swoich zapiskach wymienia również powódź, która miała miejsce pięć lat później i wyrządziła wiele strat i zmian w przebiegu Wisły. Zmiany przebiegu Wisły są stosunkowo najlepiej udokumentowane, zarówno w źródłach pisanych, jak i kartograficznych¹³. W korytach mniejszych rzek zmiany są mniejsze i znacznie trudniejsze do prześledzenia, jedynie w odcinkach ujściowych, gdzie bardzo często wykorzystują stare koryta „wielkiej” rzeki, można je lepiej udokumentować. Przykładem mogą być okolice Jankowic (parafia Babica), gdzie wody rzeki Płazianki płyną starym meandrem Wisły.

Przedstawienie licznych niegdyś stawów sprawiało wiele trudności. W źródłach pisanych często pojawiają się wzmianki o istnieniu stawów, stawików i sadzawek przy konkretnych osadach, np. „są stawy 2, z których jeden Rudnem zowią, spuszcza ją trzeciego roku i biorą z niego nad potrzebę dworską [...]”¹⁴. Pokazanie na mapie w skali 1 : 250 000 tak małych powierzchni wodnych nie byłoby jednak możliwe, tym bardziej, że brak dokładnej lokalizacji takich akwenów. Jedynie rozległe grupy stawów okolic Oświęcimia, Zatora oraz rzeki Soły udało się pokazać na mapie, chociaż też z przybliżeniem. Większość z nich (szczególnie te o największej powierzchni) ma swoje nazwy: Stary, Borowy, Boner, Dąbrowny. Lustracja z 1564 r. wymienia kilka stawów, dając ich przybliżoną lokalizację (np. „na przykopie, która idzie z gruntów panów Gierałtowskich”), opis („staw Dąbrowny [...] zarosły rogoziem i trzciną tego roku na wiosnę narybiony ma stać do przyszłej wiosny dwie lecie”) i funkcję jaką wówczas pełniły (np. „tarlisko”)¹⁵.

¹⁰ W odróżnieniu od stanu obecnego – Czarna Orawa wypływająca z Pasma Babiogórskiego i uchodząca do Wagu należy do zlewiska Morza Czarnego.

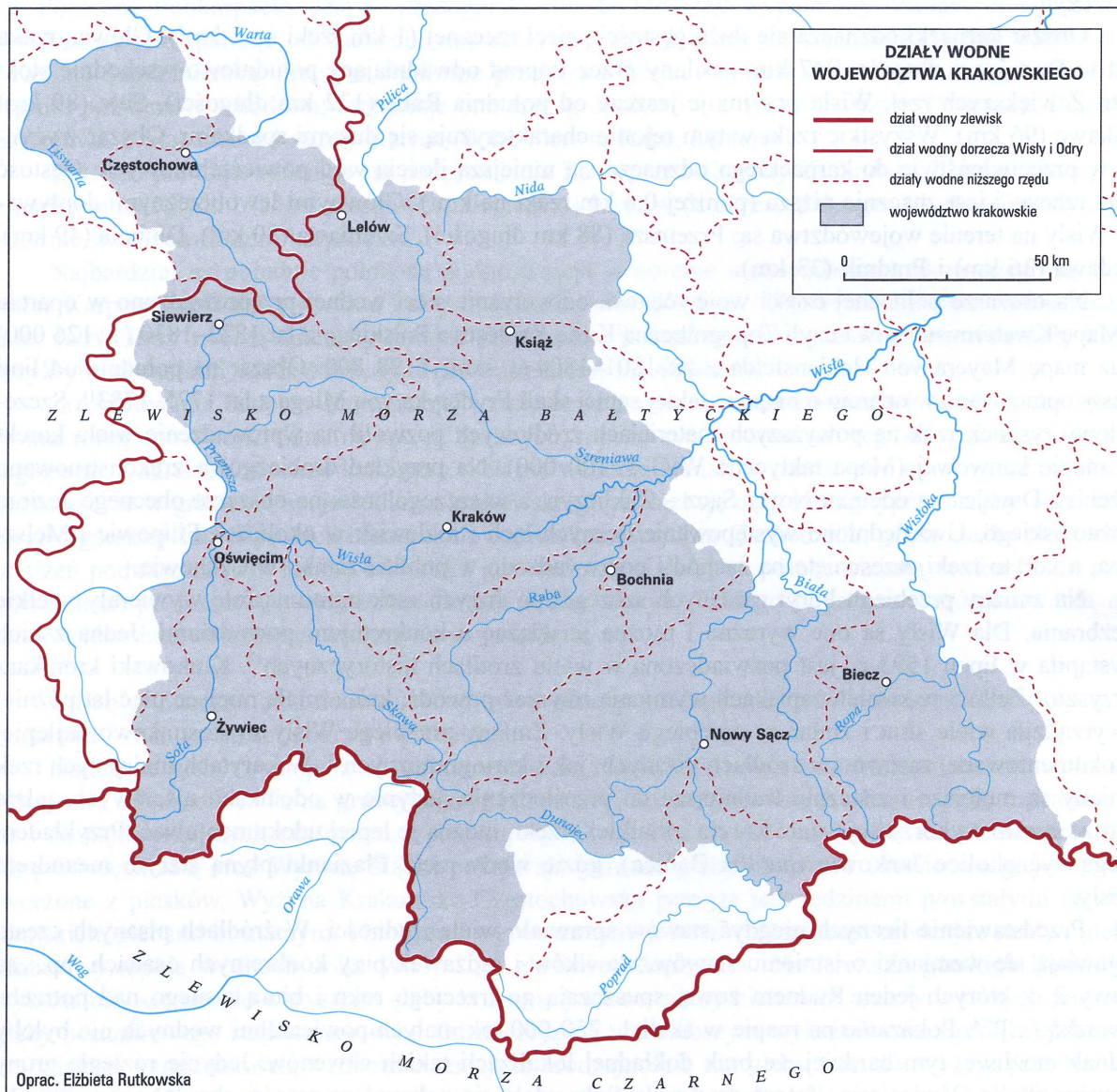
¹¹ Zob. wyżej *Źródła kartograficzne*, s. 17–18.

¹² K. Bąkowski, *Dawne kierunki rzek pod Krakowem*, [w:] „Rocznik Krakowski”, t. 5, Kraków 1902, s. 138–172.

¹³ K. Trafas, *Zmiany biegu koryta Wisły na wschód od Krakowa w świetle map archiwalnych i fotointerpretacji*, „Zeszyty Naukowe UJ 400: Prace Instytutu Geograficznego”, z. 62, Warszawa 1975.

¹⁴ LK 1564, cz. 1, s. 72 (we wsi Przeborowa starostwa krzeczowskiego).

¹⁵ LK 1564, cz. 1, s. 225–226.



Właśnie w XVI w. na terenie królewskich powiatów śląskiego powstawało wiele stawów hodowlanych, tam gospodarka rybna osiągnęła najwyższy poziom w Europie. Była ona nastawiona głównie na potrzeby rynku wewnętrznego, ale coraz częściej zaczęto wywozić ryby również za granicę¹⁶.

Zalesienie. Rekonstrukcja lasów dla południowej części województwa krakowskiego została opracowana na podstawie wspomnianej już mapy Fryderyka von Miega. Z uwagi na to, iż korzystaliśmy z odbitek fotograficznych tej mapy, nie było możliwości jednoznacznie odróżnić rysunku sygnatur¹⁷, dlatego wyróżnione zostały tylko lasy. W części północnej województwa, rekonstruowanej na bazie Mapy Kwatermistrzostwa w skali 1 : 126 000, podobnie jak na wcześniejszych opracowaniach wydzielono lasy i zarośla. Dla zachowania dobrej czytelności mapy za minimalny kompleks leśny przyjęty do prezentacji uznano obszar na mapie 1 : 100 000 o wymiarach 4 x 4 mm (około 16 ha w terenie).

Wyniszczanie obszarów leśnych dawnych puszczy postępowało w miarę rozprzestrzeniania się osadnictwa. Eksploatacja lasu przed kilkoma wiekami miała z reguły charakter rabunkowy. Stwierdzenie to dotyczy zarówno niekontrolowanych działań ludności chłopskiej, jak też w dużej mierze eksploatacji prowadzonej przez właścicieli ziemskich. Naturalne zespoły roślinne kurczyły się i ustępowały miejsca gruntom rolnym, innym typom gospodarki oraz osiedlom. Lasy ostały się przeważnie na stromych stokach górskich, zboczach dolin i na najmniej urodzajnych glebach. Ludność napływająca i osiedlająca się w dolinach, a później na zboczach Beskidów, nie mogła utrzymać się tylko z uprawy roli (przy małej urodzajności gleb), w związku z tym podstawowym źródłem utrzymania było dla nich pasterstwo i często żywiłowa eksploatacja lasów. Zwłaszcza na Żywiecczyźnie osadnicy korzystali z wielkich swobód. Dla zdobycia gruntu pod osiedlenie się i uprawę wycinali las i przeprowadzali karczunki. Najbliższym rynkiem zbytu był Kraków. Drewno dostarczane do Krakowa z terenów karpacczych sprzedawane było m.in. urzędnikom królewskim na potrzeby żup i warzelni soli w Bochni i Wieliczce (w okolicach tych miast już wcześniej wytrzebiono lasy) oraz dworu i folwarków królewskich. Również flisacy kupowali drewno na budowę tratw przeznaczonych do spławiania soli i innych towarów w dół Wisły.

W 1554 r. Jan Komorowski potwierdził przywilej księcia Przemysława z 1448 r. na prawo poboru drewna. Według powyższego dokumentu mieszczanie żywieccy mieli prawo wyciąć w lasach zamkowych 5 izb, tj. 50 drzew rocznie¹⁸.

O dewastacji lasów możemy dowiedzieć się także z lustracji 1564 r., np. ze wzmianki dotyczącej lasów krzeczowskich: „lasy barzo spustoszone i wyrąbano”¹⁹. W miarę zmniejszania się powierzchni leśnej zaczęto ograniczać jej dalszą rabunkową eksploatację. W inwentarzu księstwa oświęcimskiego z roku 1557 zaznaczono w wielu miejscach, że tamtejsi mieszkańcy „mają wolny wyrąb ale tylko na własną potrzebę”, nie na sprzedaż.

Lasy były nie tylko bogatym źródłem drewna, lecz również obfitowały w liczne gatunki zwierząt. Leżąca stosunkowo blisko Krakowa Puszcza Niepołomska stanowiła doskonały teren łowiecki, była miejscem licznych królewskich polowań²⁰.

Zwarte kompleksy leśne występują w południowej części województwa w obszarze przygranicznym ze Śląskiem i Węgrami, na granicy powiatu sądeckiego i szczyrzyckiego wzdłuż dolin rzecznych Kamienicy i Lepietnicy, a także w widłach Popradu i Dunajca, poczynając od Piwnicznej na wschodzie do Krościenka i Tylmanowej na zachodzie. Bardzo wyraźnie widoczny jest obszar Puszczy Niepołomskiej, ciągnący się od Niepołomic w kierunku wschodnim i północno-wschodnim do Krzyżanowic i Mikuszowic. Zdecydowanie najslabiej zalesiony jest obszar powiatu proszowskiego na północ i północno-wschód od Krakowa, tam gdzie osadnictwo jest bardzo gęste. W powiecie szczyrzyckim słabo zalesione są tereny położone na południe od Krakowa i Wieliczki, a także na południe od Lanckorony, Myślenic aż do Jordanowa.

¹⁶ *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 r.*, Warszawa 1981, t. 2, s. 223.

¹⁷ A. Konias, *Kartografia topograficzna Śląska Cieszyńskiego i zaboru austriackiego od II połowy XVII w. do początku XX w.*, Katowice 2000, s. 61.

¹⁸ Rkps, Muzeum w Żywcu, nr inw. 816.

¹⁹ LK 1564, cz. 1, s. 66.

²⁰ S. Smólski, *Puszcza Niepołomska*, [w:] *Dzieje lasów, leśnictwa i drzewnictwa w Polsce*, Warszawa 1965, s. 666–677.

W dostępnych źródłach kartograficznych nazwy większych kompleksów leśnych występują bardzo rzadko, natomiast w źródłach pisanych natrafiamy na wzmiankę o Puszczy Niepołomickiej, a dokładniej o „lesie niepołomskim”²¹. Poza tym w lustracjach występują tylko nazwy małych kompleksów leśnych, które związane są zazwyczaj z nazwami miejscowości, w pobliżu których są położone, jak np. „lasy kleteckie”²² w okolicach Kletczy, dzisiejszej Kleczy Dolnej (powiat śląski), „lasy jaroszowskie” położone na południe od Jaroszowic na prawym brzegu Skawy czy las koło Krzepic zwany Jagniętno. Nazwa Puszcza Żywiecka pojawia się dopiero w lustracji z XVII w.²³

O obecności terenów leśnych we wcześniejszych okresach historycznych świadczą nazwy miejscowości, które dość licznie występują zarówno w północnej (Buk, Smoleń)²⁴, jak i południowej (Leszczyna, Dąbrówka, Buczyna) części województwa²⁵. Mogły, ale nie musiały to być duże kompleksy leśne.

²¹ LK 1564, cz. 2, s. 99.

²² SHGK, cz. II, z. 3, s. 513.

²³ LK 1659–1664, s. 430.

²⁴ K. Rymut, *Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego*, Wrocław 1967.

²⁵ W. Lubaś, *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa krakowskiego*, Wrocław 1968.

PODZIAŁY ADMINISTRACYJNE

GRANICE PAŃSTWOWYCH JEDNOSTEK TERYTORIALNYCH

Henryk Rutkowski

Tematem tego rozdziału jest opracowane terytorium pod względem granic zewnętrznych i wewnętrznych. Granice województwa krakowskiego ukształtowały się ostatecznie w latach 1563 i 1564, kiedy wcielono do Królestwa i włączono do województwa księstwo oświęcimskie i księstwo zatorskie. Przedtem były to ziemie osobne, przyłączone do Polski w XV w. przez wykupienie od książąt śląskich, co przeprowadzili królowie Kazimierz Jagiellończyk i Jan Olbracht¹. W 1564 r. utworzono z tych ziem jeden powiat śląski, ale z zachowaniem tytułu księstw. Powiat podporządkowany wiecowi krakowskiemu otrzymał polską organizację sądów i urzędów².

Województwa, a także istniejące w niektórych województwach ziemie, były głównymi jednostkami politycznego podziału terytorium Korony. Służyły one administracji państwowej, stosunkowo słabej, oraz rozwijającemu się samorządowi szlacheckiemu³. W województwach istniała hierarchia urzędów ziemskich oraz działały sejmiki. Wszystkich urzędników ziemskich mianował król, ale w XVI w. stali się oni w praktyce nieusuwalni, mogli być tylko awansowani na wyższy urząd. Większość urzędów była już tylko honorowymi tytułami. Województwa i ziemie, które ukształtowały się w ciągu kilku poprzednich stuleci, od wieku XVI do drugiej połowy XVIII przedstawiały strukturę ustabilizowaną, ich granice były trwałe (przyłączenie księstw śląskich stanowiło wyjątek)⁴.

Jak już zaznaczono we wstępie do komentarza, ten tom *Atlasu* oprócz województwa krakowskiego obejmuje także księstwo siewierskie, które było prywatną własnością biskupów krakowskich. W 1443 r. kupił je biskup Zbigniew Oleśnicki od księcia cieszyńskiego Waclawa. Sytuacja prawno-polityczna księstwa nie była uregulowana. W Rzeczypospolitej monarcha wyznaczał kandydatów na stolice biskupie, biskupi krakowscy (tak jak wszyscy ordynariusze diecezji rzymskokatolickich) byli senatorami, ale w Siewierzu mieli władzę suwerenną, co królowie polscy milcząco uznawali. Taki stan prawny przetrwał aż do roku 1790⁵.

W podziale województwa krakowskiego na wewnętrzne jednostki terytorialne, czyli na powiaty, występuje cecha, która skłania do poruszenia w tym rozdziale niektórych zagadnień bardziej ogólnych.

Powiaty powstały jako okręgi sądowe stanu szlacheckiego. Sądy ziemskie nie miały kompetencji w odniesieniu do dóbr królewskich i kościelnych – w zasadzie powiaty obejmowały tylko miejscowości szlacheckie, które trafiały do ksiąg ziemskich wtedy, gdy były przedmiotem jakichś spraw.

W przeciwieństwie do powiatów, z pojęciem podziałów administracyjnych państwa w XVI w. wiążą się okręgi podlegające starostom grodowym, mające bardzo różną wielkość, rozmaicie skorelowane z powiatami. Starosta przekazywał swoje kompetencje mianowanym przez siebie zastępcom:

¹ *Prawa, przywileje, statuty i lauda księstw oświęcimskiego i zatorskiego*, wyd. S. Kutrzeba, [w:] „Archiwum Komisji Prawniczej AU”, t. 9, Kraków 1913, s. 216–226; J. Wiśniewski, *Wstęp*, SHGK, cz. I, z. 1, s. VII.

² Urzędnicy IV/2, s. 7–8.

³ J.A. Gierowski, *Szlachecki samorząd województw i ziem w XVI–XVIII w.*, [w:] *Studia z dziejów Rzeczypospolitej szlacheckiej*, Wrocław 1988 (Acta Universitatis Wratislaviensis No 945), s. 151–159.

⁴ Buczek, MWK, s. 88.

⁵ Z. Noga, *Osadnictwo i stosunki własnościowe w księstwie siewierskim do 1790 roku*, [w:] *Siewierz. Czeladź. Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i księstwa siewierskiego*, pod red. F. Kiryka, Katowice 1994, s. 169–172. Zob. także niżej komentarz M. Wilskiej do planu miasta Siewierza, s. 237.

podstarościemu i sędziemu grodzkiemu, którzy dysponowali różnymi funkcjonariuszami (w kancelarii i poza nią). Sąd grodzki wykonywał określoną jurysdykcję nad szlachtą (w zakresie tzw. czterech artykułów starościńskich). Do urzędu grodzkiego należał m.in. nadzór nad drogami publicznymi oraz egzekucje wyroków sądowych⁶. Kancelaria grodzka przyjmowała codziennie wpisy do ksiąg. W ciągu XVI w. rosło znaczenie grodów starościńskich kosztem sądów ziemskich, którym ubywało spraw⁷. W końcu tego stulecia kancelarie grodzkie województwa krakowskiego uzyskały prawo nadawania mocy wieczystej uwierzytelnianym aktom, co wcześniej przysługiwało tylko wpisom do ksiąg sądów ziemskich. Poza tym starostowie wybierali niektóre podatki. Te uprawnienia wskazują, że starostowie grodowi wraz z zatrudnionymi przez nich ludźmi mieli dobrą orientację w terenie, który im podlegał.

Dotyczy to m.in. znajomości granic powiatów. Chociaż powiaty nie obejmowały własności królewskiej i kościelnej, to ze względów praktycznych były używane do określania położenia wsi królewskich, czego wczesne przykłady podał Juliusz Bardach⁸. Podział województwa na powiaty stosowano również do ściągania podatków i do rejestrowania podatników. Aby objąć wszystkie miejscowości i utworzyć ich dokładną ewidencję, wykorzystywano także organizację kościelną – parafie.

W XVI w. sejm uchwalał podatki nadzwyczajne, obejmowane ogólną nazwą poborów, z których największy przychód pochodził z podatku gruntowego, czyli poboru łańowego, a na drugim miejscu z czopowego od napojów alkoholowych. W uniwersale poborowym z reguły wyznaczano osobnego poborcę dla każdego województwa (lub także ziemi). Pod koniec stulecia, wraz z postępującą decentralizacją ustroju skarbowego, poborców zaczęły wybierać sejmiki. Poborcy (egzaktorowie) byli więc czasowymi urzędnikami ziemskimi, należącymi do szlachty osiadłej w danym województwie; najczęściej wyznaczano ich z grona posłów obecnych na sejmie⁹. Poborcy zatrudniali swoich przedstawicieli – sukkolektorów, pisarzy. „Miejscem, dokąd znoszono podatki, było zwykle miasto powiatowe, gdzie w oznaczonym czasie zasiadał poborca do przyjmowania opłat”¹⁰. Zebranie podatków z miast i miasteczek prawdopodobnie wymagało od poborcy albo raczej od jego sukkolektorów objazdu wszystkich miejscowości mających prawo miejskie.

Poborca rozliczał się przed podskarbisem koronnym, a także przed sejmem, ale często uniwersały poborowe postanawiały, że wcześniej powinien przedłożyć rozliczenie swojemu sejmikowi. Pieniądze nie od razu wpływały do skarbu państwa, gdyż wielu podatników zalegało z opłatami. „Poborcy spisują zaległości, podają do urzędu starościńskiego tych, którzy się nie uiszczają, starostowie czynią dość śpieszną i skuteczną egzekucję”¹¹. Tak zwane retenty wpływały w ciągu paru lat. Na przykład z podatków uchwalonych w roku 1564 tylko 47% wpłynęło w owym roku, 40% w następnym, a 13% w 1566¹². Ściągalność podatków nadzwyczajnych w różnych latach była różna, na co wskazują zmiany liczby łańów, które zanotowały rejestry i sumariusze poborowe w województwie krakowskim¹³. Szczególnie duży wzrost przychodów dała skarbowi gruntowna reforma podatkowa, którą przeprowadzono na sejmie piotrkowskim w 1562–1563 r. Zmieniła ona m.in. stopę podatkową i odrzucając wpłacanie świadczeń według „starych kwitów” wprowadziła zasadę aktualnych zeznań o podstawach wymiaru podatku¹⁴.

⁶ Od pierwszego bezkrólewia w 1572 r. zaczęły się w Polsce pojawiać oddziały zaciężne, tworzone przez sejmiki lub zjazdy ponadwojewódzkie. Te oddziały, które m.in. miały wspierać urzędników grodzkich w ochronie bezpieczeństwa wewnętrznego, nazywano przeważnie żołnierzami powiatowymi, chociaż powiaty nie odgrywały żadnej roli przy ich formowaniu. D. Kupisz, *Wojska powiatowe samorządów Małopolski i Rusi Czerwonej w latach 1572–1717*, Lublin 2008, s. 23–71, 309–311.

⁷ *Katalog Krajowego Archiwum Aktów Grodzkich i Ziemskich w Krakowie*, oprac. S. Kutrzeba, [w:] „Teki Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej”, t. 3, Kraków 1909, s. 15.

⁸ J. Bardach, *Powiat w Polsce późnośredniowiecznej*, CPH, t. 19, 1967, z. 2, s. 144.

⁹ O poborcach w Wielkopolsce w XV–XVI w. i o egzekucji zaległych podatków przez starostów zob. A. Gąsiorowski, *Powiat w Wielkopolsce XIV–XVI wieku*, Poznań 1965, s. 32–35. Por. J. Bardach, op.cit., s. 150–151.

¹⁰ A. Pawiński, *Skarbowość w Polsce i jej dzieje za Stefana Batorego*, Warszawa 1881, Źródła Dziejowe, t. 8, s. 282. Zob. także A. Wyczański, *Uwarstwienie społeczne w Polsce XVI wieku*, Wrocław 1977, s. 20–23; A. Filipczak-Kocur, *Skarb koronny za Zygmunta III Wazy*, Opole 1985, s. 23–25, 32–34.

¹¹ A. Pawiński, op.cit., s. 286.

¹² J. Rutkowski, *Historia gospodarcza Polski*, t. 1, Poznań 1947, s. 220.

¹³ W. Pałucki, *Drogi i bezdroża skarbowości polskiej XVI i pierwszej połowy XVII wieku*, Wrocław 1974, s. 262.

¹⁴ Źródła oświetlające to zagadnienie w woj. krakowskim z lat 1563–1565 opisał A. Wyczański, op.cit., s. 13–20.

Rejestry podatków sejmowych, czyli rejestry poborowe, były sporządzane przez poborców, a raczej przez ich pisarzy. Od połowy XVI w. ustalił się w ogólnym zarysie formularz takiego rejestru, spisany jeszcze przed rozpoczęciem wybierania podatku. Oto cytat z uniwersału poborowego z 1565 r.: „Poborce też wszystkie wsi porządkiem wedle parafii rejestrować mają, także też karczmy, młyny i wszelakie inne podatki, które będą wybierać z pilnością, każdą rzecz osobno pisząc, ile czego od kogo wezmą”¹⁵. Rejestry poborowe były następnie przechowywane w urzędzie podskarbiego koronnego, gdzie używano ich do kontroli w związku z uchwalaniem i wybieraniem nowych podatków. Rejestry z 1578 r. były podstawą ściągania podatków w 1629 r. i jeszcze później, a to w tym sensie, że pobierano określone wielokrotności stawki z 1578 r.¹⁶

Przytaczamy teraz kilka zdań Ireny Gieysztorowej, która wnikliwie analizowała rejestry poborowe. „Schemat administracyjny księgowości poborowej miał dla administracji skarbowej jedynie znaczenie pomocnicze, ułatwiające ewidencję podatników. Jego ciągła aktualizacja zarówno w zakresie granic parafialnych jak i powiatowych stanowiłaby dla poborców czy pisarzy zbędne raczej utrudnienie, grożąc możliwością pominięcia jakiejś osady. [...] Ta powszechna, jak się wydaje, tendencja konserwatywna księgowości poborowej nie wyłącza jednak możliwości indywidualnych inicjatyw poborców lub pisarzy, mających na celu swoiste uproszczenie podziałów administracyjnych, niezgodnie ze stanem rzeczywistym”¹⁷. W przypisie do ostatniego zdania znajduje się przykład z rejestru województwa krakowskiego, dotyczący granicy między powiatami krakowskim i śląskim. W roku 1565 poborca przeniósł w rejestrze niektóre parafie lub wsie do powiatu śląskiego, by parafie nie zostały podzielone między powiaty. To odstępstwo od podziałów administracyjnych znalazło się tylko w tym rejestrze, w następnych powrócono do stanu wcześniejszego¹⁸.

Pomimo wad i braków rejestry poborowe, mające wykazać wszystkie miejscowości, są jedynym źródłem, które pozwala ze stosunkowo dużą dokładnością poznać granice państwowych jednostek administracyjnych w XVI w. Z kolei podstawą rekonstrukcji granic parafialnych powinny być przede wszystkim źródła kościelne z najstarszymi wizytacjami na czele, jednak i one nie o wszystkich parafiach zawierają potrzebne dane. W tym miejscu należy zaznaczyć, że w omawianej serii *Atlasu* występują elementy pewne oraz w różnym stopniu hipotetyczne, o których informują rozdziały komentarza.

Szlachecki sąd ziemski był sprawowany przez sędziego ziemskiego lub jego zastępcę (podsędka), zaś kancelarią kierował pisarz ziemski; wszyscy trzej byli mianowani przez króla spośród kandydatów przedstawionych przez sejmik. Powiat śląski utworzony w 1564 r. otrzymał własny sąd ziemski z siedzibą w Zatorze. Poza tym dla województwa był tylko jeden sąd ziemski w Krakowie, który odbywał roki sądowe cztery razy do roku, kolejno w stolicy każdego powiatu¹⁹. Tak działo się od wieku XV do drugiej połowy XVII. Od 1665 r. sąd ziemski krakowski nie funkcjonował przez równe sto lat, w przeciwieństwie do sądów grodzkich, które poszerzyły zakres swej jurysdykcji. Powiatów sądowych w XV–XVII w. było sześć (bez śląskiego): krakowski, proszowski, ksiąski, lełowski, czechowski, biecki²⁰. Do sądenia spraw granicznych w całym województwie, łącznie z powiatem śląskim, był jeden podkomorzy krakowski, który w powiatach powoływał komorników granicznych²¹.

Od 1564 r. województwo dzieliło się na cztery okręgi starościńskie. Nie jest to określenie wzięte ze źródeł – okręgi te bywały nazywane ziemiami, terminem mało precyzyjnym²². Starostowie grodowi byli sobie równi pod względem kompetencji, chociaż starosta krakowski uzyskał w XVI w. tytuł sta-

¹⁵ Dalej uniwersał precyzuje normy wybierania podatku obowiązujące poborców i starostów. Vol. Const., t. II, cz. 1, s. 189.

¹⁶ J. Senkowski, *Rejestry podatkowe 1472–1776*, [w:] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zespołach*, pod red. J. Karwasińskiej, wyd. 2, Warszawa 1975, s. 109–111; J. Wiśniewski, *Podstawowe źródła do badań toponomastycznych w Polsce i próba krytyki ich wartości*, „Onomastica”, t. 30, 1986, s. 40–43.

¹⁷ AHP Mazowsze, s. 19.

¹⁸ Rejestry poborowe województwa krakowskiego z XVI w. zachowały się wyjątkowo licznie. Zob. wyżej K. Chłapowski, *Źródła pisane*, s. 12–13.

¹⁹ Zob. np. w konstytucji z 1565 r. o sądeniu roków ziemskich w woj. krakowskim: Vol. Const., t. II, cz. I, s. 163. Zmiany wprowadzone w 1590 r.: VL, t. 2, s. 314 (1337).

²⁰ S. Kutrzeba, *Studia do historii sądownictwa w Polsce*, ser. 1, Lwów 1901, s. 82–83. Zasięg powiatów ksiąskiego i lełowskiego do pierwszej połowy XVI w. jest zarysowany na podstawie ksiąg sądowych w SHGK, cz. III, z. 2, s. 315–317; cz. III, z. 3, s. 520–521.

²¹ Urzędnicy IV/2, s. 6–9, 12.

²² MRPS, t. III, nr 316 (1502 r.); t. IV, cz. 2, nr 16332 (1532 r.).

rosty generalnego Małopolski. Podlegały mu cztery powiaty: krakowski, proszowski, ksiąski i lelowski. Starosta sądecki z grodem w Nowym Sączu wykonywał swoją władzę na obszarze powiatu czchowskiego, dlatego w źródłach spotyka się czasem nazwę podwójną – powiat sądecki czyli czchowski²³. Wcześniej ziemia sądecka bywała oprawą wdów po panujących i stanowiła wydzieloną jednostkę administracyjno-sądową. Do powiatu sądowego czchowskiego przyłączono ją w połowie XV w.²⁴ Starostwo grodowe bieckie w powiecie o tej nazwie zostało w 1520 r. oddane w zastaw Sewerynowi Bonerowi. Ponieważ skarb koronny nie wykupił tego zastawu, starostami aż do roku 1637 byli Bonerowie oraz dziedziczący po nich Ligęzowie²⁵. Wypada zaznaczyć, że w XVI w. urząd starosty upodabniał się coraz bardziej do urzędów ziemskich i w 1611 r. został do nich formalnie zaliczony. Czwarty okręg starościński w województwie krakowskim stanowił powiat śląski z grodem w Oświęcimiu²⁶. Przez analogię do ziem występujących w innych województwach tylko okręgowi krakowskiemu mogłaby przysługiwać nazwa ziemi, w mniejszym stopniu – ziemi sądeckiej oraz księstwu oświęcimskiemu i zatorskiemu.

Korzystanie przez poborców podatkowych z podziałów terytorialnych państwa na ogół sprawiało, że powiaty występujące w rejestrach poborowych odpowiadają tym podziałom, które są znane z ksiąg sądowych ziemskich. Tak było np. w województwach sandomierskim i sieradzkim. Inaczej jednak jest w województwie krakowskim, na części jego obszaru występują rozbieżności. Zwrócił na to uwagę już Stanisław Kutrzeba, który przyjął, że w XVI w. istniały trzy rodzaje podziałów w obrębie województw: podział administracyjny występujący najwyraźniej w rejestrach poborowych, powiaty sądów ziemskich i powiaty sądów grodzkich²⁷. W nowszej historiografii przyjęto rozróżnienie na powiaty sądowe (ziemskie) i na powiaty skarbowe (zwane też administracyjnymi)²⁸. Wymienionym rozróżnieniem posłużyli się Jerzy Wiśniewski²⁹ oraz Stanisław Cynarski i Alicja Falniowska-Gradowska³⁰.

Zestawiając powiaty skarbowe województwa krakowskiego z powiatami sądowymi w drugiej połowie XVI w. można stwierdzić, że większość odpowiednich powiatów obu kategorii pokrywa się. Nie podejmując badań w tym kierunku należy dla ścisłości podkreślić, że sprawę traktujemy ogólnie, nie wnikamy w ewentualne szczegółowe różnice. Charakter sądowy i zarazem skarbowy miały powiaty: ksiąski, lelowski, czchowski czyli sądecki (w rejestrach poborowych występuje druga z tych nazw), biecki oraz śląski. Połączone terytorium dwóch pozostałych powiatów sądowych, krakowskiego i proszowskiego, pokrywało się z obszarem dwóch powiatów skarbowych, proszowskiego i szczyrzyckiego. Powiat skarbowy proszowski składał się z powiatu sądowego proszowskiego i z północnej części powiatu krakowskiego. Takie połączenie występowało już w pierwszej połowie XVI w. Powiat szczyrzycki to południowa, zawiślańska część powiatu sądowego krakowskiego³¹.

W rejestrach poborowych z drugiej połowy XVI w. znajdujemy dla pierwszego z wymienionych powiatów skarbowych określenia następujące: „powiatu krakowskiego pierwsza część po tej stronie Kleparza wspolek z powiatem proszowskiem” (1564), „pierwsza część krakowskiego powiatu alias proszowski powiat” (1565), „powiat krakowski za Kleparzem alias proszowski” (1576)³². W rejestrach z lat 1577 i 1580 brak tytułu tego powiatu, natomiast w rejestrze z roku 1581 (opublikowanym przez Adolfa Pawińskiego w *Źródłach Dziejowych*) oraz w następnych do 1595 występuje nazwa „powiat proszowski”. Jeszcze osobny rejestr powiatu proszowskiego (tytuł został nadany przez pisarza z XVIII w.), spisany w 1612 r., objął taki sam zasięg terytorialny, jak w XVI w.³³ Zmiana nastąpiła dopiero po tej dacie.

²³ Np. Akta sejmik. krak., t. I, s. 38.

²⁴ *Urzednicy malopolscy XII-XV wieku*, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P. Wojciechowski, B. Wyrozumka, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1990 (Urzednicy IV/1), s. 19; Urzednicy IV/2, s. 6.

²⁵ Urzednicy IV/2, s. 11, 49–51.

²⁶ Ibidem, s. 10–11.

²⁷ S. Kutrzeba, op.cit., s. 80–81.

²⁸ Prawdopodobnie pierwszy raz określenie „powiat skarbowy” pojawiło się we wstępie do Rej. pob. 1680, s. XXII.

²⁹ SHGK, cz. I, z. 1, s. VIII.

³⁰ Urzednicy IV/2, s. 6.

³¹ Zob. przyp. 29.

³² ASK I, nr 93, k. 1 (1564); nr 97, k. 5 (1565); nr 114, k. 1 (1576).

³³ ASK IV, nr 50.

Powiat skarbowy szczyrzycki utworzono niewątpliwie z powodu dużego obszaru powiatu krakowskiego, wydzielając jego większą część położoną na południe od Wisły. W XV–XVII w. nie było na tym terenie osobnego powiatu sądowego, a nazwę dla powiatu skarbowego wzięto od nazwy opactwa cystersów zwanego Szczyrzycem. Powiat szczyrzycki istniał co najmniej od roku 1485³⁴. Sprawdzenie jego zasięgu według miejscowości parafialnych występujących w rejestrze poradnego z 1490 r. dla powiatu szczyrzyckiego pozwoliło stwierdzić, że dane z tego źródła są zgodne z danymi z drugiej połowy XVI w.³⁵

Inaczej jest z powiatem krakowskim w tym rejestrze – występujące w nim ośrodki parafii leżały także w powiatach ksiąskim i lelowskim³⁶. Wygląda na to, że dwuczęściowy rejestr z 1490 r. objął okręg krakowskiego starosty grodowego, który – jak wyżej wspomniano – miał związek z wybieraniem podatków. Podobnie przedstawia się wykaz wsi płacących poradne, zamieszczony w lustracji z 1564 r. Wykaz wymienia cztery powiaty: krakowski (tożsamy z powiatem proszowskim w rejestrach poborowych), ksiąski, lelowski i szczyrzycki³⁷.

Ogół szlachty wiedział, w jakim mieszka powiecie i w jakim województwie. W aktach sejmikowych województwa krakowskiego (z lat 1572–1620) występują powiaty sądowe, przy czym powiat czchowski ma w 1574 r. oboczną nazwę sądeckiego, a powiat śląski występuje zawsze jako oświęcimsko-zatorski lub podobnie³⁸. Można przypuszczać, że inaczej było z powiatami skarbowymi – jeżeli różniły się od sądowych, istniały w świadomości tylko grupy ludzi. Niemniej takie terytoria, których odbicie źródłowe znajdujemy w rejestrach podatkowych, należały do rzeczywistości historycznej. Właśnie one są elementem tego, co przedstawiamy w *Atlasie* jako państwowe podziały terytorialne w drugiej połowie XVI w. ze szczególnym uwzględnieniem końca tego stulecia. Na mapach występują granice powiatów skarbowych, przeważnie zgodne z granicami powiatów sądowych. W powiecie sądeckim są oznaczone dwie stolice: Nowy Sącz (Sądecz Nowy) i Czchów, a w powiecie szczyrzyckim nie ma miasta powiatowego³⁹.

Pierwsza zmiana powiatów skarbowych nastąpiła między rokiem 1612 a 1620, być może w tej drugiej dacie. Wtedy sejmik województwa krakowskiego, zebrany zgodnie z tradycją w Proszowicach, uchwalił podatki i wybrał sześciu poborców do sześciu powiatów sądowych⁴⁰. Oznaczało to ujednoczenie powiatów skarbowych z sądowymi przez rozdzielenie powiatów krakowskiego i proszowskiego oraz likwidację powiatu szczyrzyckiego. Stan taki nie trwał długo. Już w roku 1626 przywrócono południową część powiatu krakowskiego jako powiat skarbowy szczyrzycki, ale granica krakowsko-proszowska pozostała⁴¹. Tak się zakończyło kształtowanie podziału administracyjnego województwa krakowskiego (pomijając zmiany w szczegółach przebiegu granic); taka organizacja terytorialna przetrwała do 1772 r., czyli do pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej⁴².

Wykreślenie granicy między powiatami krakowskim i proszowskim umożliwia rejestr poborowy z 1629 r.⁴³ Taki sam przebieg granicy wynika z rejestru z 1680 r. Sytuacja pokazana na mapie tekstowej (s. 33) pomija fakt, że po 1620 r. parafia Sieciechowice należała nie do powiatu skarbowego krakowskiego, ale do ksiąskiego. Za kwestię otwartą natomiast trzeba uznać przynależność pięciu innych wsi zaliczonych do powiatu krakowskiego. Są to: Wrzodowa Góra (obecnie Górka Kościelnicza, w niej kościół parafialny), Kościelniki (pomijane w rejestrach poborowych) i Węgrzynowice, a także Stanisławice (z parafii Rusiec czyli Ruszcza) i Wroźnica (z parafii Pobiednik). Wymienione miejscowości

³⁴ MRPS, t. I, nr 1812.

³⁵ P. Małopolska, t. 4, s. 445–450.

³⁶ Ibidem, s. 432–444.

³⁷ LK 1564, cz. 2, s. 73–94.

³⁸ Akta sejmik. krak., t. 1, s. 18, 38, 127–128, 426–427.

³⁹ Księgi ziemskie czchowskie były przechowywane w Czchowie w siedzibie sądów. *Katalog Krajowego Archiwum...*, s. 25.

⁴⁰ Akta sejmik. krak., t. 1, s. 427.

⁴¹ Akta sejmik. krak., t. 2, s. 59.

⁴² Rej. pob. 1680, s. XXII. Por. Urzędnicy IV/2, s. 5–6. Członek zespołu *Słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w średniowieczu*, dr Jacek Laberschek, który opracował w tym *Atlasie* plan Krakowa wraz z komentarzem, po zapoznaniu się z tekstem tego rozdziału sformułował opinię, że nie podziela poglądów autorów mapy głównej w sprawie podziałów terytorialnych województwa krakowskiego i metodologii zastosowanej przy ich rekonstrukcji.

⁴³ Rej. pob. 1629, s. 9–11, 15–16, 97, 116–120.

wości w drugiej połowie XVIII w. znajdowały się w powiecie proszowskim⁴⁴. Również w XV w. Wrzodowa Góra, Kościelniki i Stanisławice były przypisane do powiatu sądowego proszowskiego⁴⁵. W XVI w. należały do jednego właściciela z górnej warstwy stanu szlacheckiego: najpierw do Kurozwęckich, następnie do Lanckorońskich, a w końcu stulecia posiadał je Sebastian Lubomirski⁴⁶. Węgrzynowice i Wrożeńca stanowiły przez wiele wieków własność klasztorną.

Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu, oparty przede wszystkim na dokumentach i księgach sądowych, podaje także przynależność powiatową miejscowości według rejestrów poborowych, w tym opublikowanego rejestru z roku 1581. Nie ogranicza się zatem do powiatów sądowych, lecz przyjmuje powiat skarbowy szczyrzycki oraz – mniej konsekwentnie – rozszerzony powiat proszowski. We wstępie do *Słownika* Jerzy Wiśniewski napisał, że od 1477 r. podział województwa na powiaty sądowe nie zmieniał się, ale granice tych okręgów nie były ustabilizowane, przynależność wsi pogranicznych często ulegała zmianie⁴⁷. W związku z tym nasuwa się pytanie, czy na powstanie takiego poglądu nie wywarło zbyt wielkiego wpływu uwzględnienie danych z rejestrów poborowych. Zestawienie razem informacji odnoszących się do powiatów różnych kategorii może sugerować zmiany, gdy w rzeczywistości różnice mogą być wynikiem dość swobodnego traktowania granic powiatów sądowych przez poborców⁴⁸.

Jeszcze w źródłach z ostatniej ćwierci XVIII w. występują sprzeczności dotyczące granic powiatowych w województwie krakowskim. „Dosyć często zdarza się, że źródła, nawet oficjalne, zaliczają całą parafię lub klucz majątkowy do tego powiatu lub województwa, w którym znajduje się kościół parafialny lub ośrodek klucza (starostwa), mimo że ta lub inna wieś leżała już w granicach sąsiadującego powiatu lub województwa”⁴⁹. Prawdopodobnie pamięć o dużym powiecie proszowskim jeszcze w 1787 r. myliła niektórych plebanów co do aktualnej przynależności do powiatu krakowskiego⁵⁰. W 1765 r. wznowiono po stuletniej przerwie krakowski sąd ziemski, ale zaraz zaczęły następować zmiany w jego funkcjonowaniu i dawny podział na sześć powiatów sądowych nie odrodził się⁵¹. W części województwa zachowanej podczas pierwszego rozbioru przetrwały jedynie powiaty skarbowe czyli administracyjne, z których zapewne nieczęsto korzystano, więc znajomość ich była dość ograniczona.

Rejestry poborowe z drugiej połowy XVI w. zostały wykorzystane jako podstawowe źródła, które pozwalają zrealizować program tej serii *Atlasu*, a jest nim przede wszystkim rekonstrukcja ówczesnej sieci osadniczej. W konsekwencji przedstawienie podziałów administracyjnych jest również oparte na tym typie źródeł. Genezy tego programu należy upatrywać już w inicjatywie Adolfa Pawińskiego i Aleksandra Jabłonowskiego wydania wybranych rejestrów podatkowych, co zainspirowało Stanisława Smolkę do wygłoszenia w 1880 r. referatu „O przygotowawczych pracach do geografii historycznej Polski”⁵². Opublikowane dotychczas zeszyty *Słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w średniowieczu*, które udostępniają obszerny zasób informacji ze źródeł trudnych do wykorzystania, nie mogły nas skłonić do zmiany przyjętych założeń. Gdyby to województwo miało opracowane granice powiatów sądowych w XVI w., można byłoby je uwzględnić w *Atlasie* jako dodatkowy element⁵³.

⁴⁴ AHP WK. Niektóre źródła zaliczają cztery z tych wsi do pow. krakowskiego, zob. Materiały WK.

⁴⁵ MRPS, t. I, nr 1981; SHGK, cz. I, z. 4, s. 837, 838; cz. III, z. 1, s. 49. Zob. także Z. Kozłowska [Budkowa], *Mapa historyczna granic politycznych i kościelnych powiatu proszowskiego*, [w:] „Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski”, z. 1, Kraków 1922, s. 19–20.

⁴⁶ W okresie Sejmu Czteroletniego klucz Kościelniki, obejmujący także niedaleką Wolicę, był w rękach Eliasza Wodzieckiego.

⁴⁷ SHGK, cz. I, z. 1, s. VIII.

⁴⁸ Takie wątpliwości nasuwają objaśnienia wskazujące na przeniesienie w XVI w. niektórych miejscowości z powiatu lelowskiego do powiatów sąsiednich. SHGK, cz. III, z. 3, s. 521–523.

⁴⁹ Buczek, MWK, s. 87. Kilka przykładów: Krzepice, Krzesławice, Krzywopłoty, Kujawy, Kwilina – zob. Materiały WK.

⁵⁰ Z. Kozłowska, op.cit., s. 18; Buczek, MWK, s. 86.

⁵¹ S. Kutrzeba, op.cit., s. 40–45, 83; Urzędnicy IV/2, s. 8–9.

⁵² O tym H. Rutkowski, *Atlas historyczny Polski* (tekst złożony do druku w Towarzystwie Naukowym Warszawskim).

⁵³ Po zakończeniu prac nad rekonstrukcją granic mogliśmy zapoznać się z maszynopisem jeszcze nieukończonyj rozprawy Mariusza Lubczyńskiego „Granice powiatu ksiąskiego w XVI w. Problem podziału administracyjnego województwa krakowskiego w okresie wczesnonowożytnym” (ss. 50). Lektura tego opracowania potwierdza nasz pogląd, że granice powiatów skarbowych nie mogą być zastąpione odmiennymi granicami powiatów sądowych m.in. dlatego, iż te drugie w wielu miejscach nie dają się dokładnie ustalić. Autorowi dziękujemy za udostępnienie maszynopisu.



Przedstawiając granice powiatów skarbowych wyjątkowo odstępiliśmy od tej zasady. Takim przypadkiem jest Ogrodzieniec (miasto i zamek) wraz z należącym do jego parafii Ryczowem Leśnym. Miejscowości te wchodziły w skład wielkich dóbr, których właścicielami byli Bonerowie, a w końcu XVI w. Mikołaj Firlej. Dobra znajdowały się w trzech powiatach skarbowych: lelewskim, proszowskim i ksiąskim, w większości na styku tych terytoriów. Jeżeli pominąć odległość półtora kilometra między granicami parafii Ogrodzieniec i parafii Bydlin, to był to jeden kompleks złożony z trzech miast (oprócz Ogrodzieńca – Kromolów i Włodowice) oraz dwunastu wsi. Wszystkie rejestry poborowe z drugiej połowy XVI w., a także rejestr z 1629 r. zaliczają obie wymienione parafie do powiatu ksiąskiego. Położenie Ogrodzieńca i Ryczowa Leśnego w stosunku do innych osiedli jest takie, że oparcie się na rejestrach stworzyłoby enklawę powiatu ksiąskiego na obszarze powiatu lelewskiego. Dlatego wprowadziliśmy korektę granicy powiatowej, która jest zgodna z informacjami o przynależności Ogrodzieńca do powiatu sądowego lelewskiego, o czym świadczą zapisy sądowe z XV w. i dane z Metryki Koronnej do 1524 r.⁵⁴ Co prawda także Bydlin i Załęże są w 1520 r. poświadczane w powiecie sądowym lelewskim⁵⁵, ale tutaj nie odstępiliśmy od granicy powiatu skarbowego⁵⁶. Można dodać, że taka sytuacja, jaką przedstawiliśmy w tym miejscu na mapie, istniała również w drugiej połowie XVIII w. – Ogrodzieniec i Ryczów Leśny należały wtedy do powiatu lelewskiego, a Bydlin, Domaniewice i Załęże do powiatu ksiąskiego⁵⁷.

Wieś Borowna, leżąca na pograniczu powiatów szczyrzyckiego i sądeckiego, była według wizytacji podzielona między dwie parafie, Chronów i Lipnicę. Rejestry poborowe, zaliczające Borownę do parafii Wiśnicz Wielki i do powiatu szczyrzyckiego, wymieniają w tej wsi jako właścicieli panów z Wiśnicza oraz drobną szlachtę. W rejestrze z 1576 r. czytamy: „Są tu części drobnej szlachty, ale płacają i płacili w sądeckim powiecie pod Chronowem, bo są na jednym gruncie”⁵⁸. Przykład kilku wsi o niejasnej przynależności powiatowej na pograniczu biecko-sądeckim podał Leon Białkowski⁵⁹.

Metoda rekonstrukcji granic była taka sama, jak w poprzednio wydanych tomach *Atlasu*. Nie daje ona wyników pewnych, ale – biorąc ogólnie – są to rezultaty o wysokim stopniu prawdopodobieństwa. Mówiąc zaś dokładniej: granice w różnych miejscach są w różnym stopniu prawdopodobne, a niektóre odcinki można uznać za pewne (np. granice wzdłuż rzek).

Granica południowa województwa krakowskiego była granicą państwową, oddzielała Królestwo Polskie od Królestwa Węgierskiego. Miała charakter naturalny, przebiegała wzdłuż Karpat, tak samo jak w latach 1772–1918 granica Galicji oraz z niewielkimi różnicami jak obecna granica polsko-słowacka⁶⁰. Liczyła około 400 km.

Od zachodu granica państwowa na mapach tego tomu oddziela województwo krakowskie i księstwo siewierskie od Śląska, który wchodził w skład Cesarstwa Habsburgów. Wschodnią granicę tego księstwa oznaczyliśmy znakiem granicy województwa. Granica państwowa miała długość około 210 km, z czego na województwo krakowskie przypada 150 km, a na księstwo siewierskie 60 km. Granica między województwem krakowskim a księstwem liczyła około 80 km.

Część granicy krakowsko-śląskiej przebiegała wzdłuż rzeki Białej, prawego dopływu Wisły⁶¹. Wsie Mikuszowice, Biertołtowice i Komorowice leżały na obu brzegach Białej, czyli były podzielone granicą państwową⁶². Ze względu na taki charakter granicy przyjęliśmy, że nie dzieliła ona każdej z tych wsi na dwie części o różnej przynależności państwowej, ale przebiegała między wsiami o tej samej nazwie. Takie rozwiązanie znajduje również oparcie w późniejszej sytuacji – w XIX w. były to osobne miejscowości należące do różnych terytoriów politycznych, co do dzisiaj zostawiło ślady w na-

⁵⁴ SHGK, cz. III, z. 3, s. 522 przyp. 4.

⁵⁵ SHGK, cz. I, z. 2, s. 301–302.

⁵⁶ Przynależność do powiatu sądowego lelewskiego parafii Ogrodzieniec i parafii Bydlin, w której trzecią wsią były Domaniewice, na podstawie ksiąg sądowych z XVI w. ustalił w cytowanej pracy M. Lubczyński.

⁵⁷ AHP WK.

⁵⁸ ASK I, nr 114, k. 67. Por. P. Małopolska, t. 3, s. 56, 147–148; SHGK, cz. I, z. 2, s. 190–191.

⁵⁹ *Ziemia sandecka*, PH, t. 12, 1911, s. 91–92. O wsi Lipniczka zob. też SHGK, cz. III, z. 2, s. 659–661.

⁶⁰ Zob. wyżej E. Rutkowska, *Środowisko geograficzne*, s. 20.

⁶¹ SHGK, cz. I, z. 1, s. 61.

⁶² Np. w wizytacji z 1598 r. napisano: „Est capella in villa Mikuszowice, quam dividit fluvius Biała, dislimitans regnum Poloniae a Silesia, et ex ea ratione media villa seu una pars villae iacet in regno Poloniae, alia vero medietas villae in Silesia”. AV Cap. 17, k. 13.

zewnie (Mikuszowice Krakowskie i Mikuszowice Śląskie, analogicznie Komorowice)⁶³. Można dodać, że wieś Żebracza jako występująca w XVI w. w Oświęcimskim znajdowała się na prawym brzegu Białej, blisko jej ujścia obok Kaniowa (obecnie Żebracza jest przesunięta na lewy brzeg)⁶⁴. Od ujścia Białej granica państwowa w dalszym ciągu opierała się o rzeki: Wisłę, Przemszę i Brynicę. Końcowy odcinek tej granicy przebiegał wzdłuż Liswarty.

Od strony północnej i wschodniej województwo krakowskie sąsiadowało z województwami: sieradzkim, sandomierskim i ruskim. Granica krakowsko-sieradzka liczyła około 110 km. Została już przedstawiona na mapie we wcześniej wydanym tomie *Atlasu*, gdzie także podano w komentarzu wyjaśnienia pewnych kwestii dotyczących przebiegu tej granicy⁶⁵. To samo należy stwierdzić o granicy krakowsko-sandomierskiej, która ma w komentarzu szczegółowy opis⁶⁶. Ta długa granica, licząca około 400 km, na niektórych odcinkach przebiegała wzdłuż rzek. Były to: Nida i Nidzica na północ od Wisły, a Uszwica, Wisłoka i Jasiołka w części południowej (pomijając krótkie odcinki innych rzek). Jasiołka również wyznaczała niemal całą granicę województwa krakowskiego z województwem ruskim, dokładniej – granicę powiatu bieckiego z ziemią sanocką. Najdalej wysuniętym na południowy wschód fragmentem województwa krakowskiego było miasteczko Jaśliska, stanowiące enklawę w ziemi sanockiej⁶⁷. Granica między województwami krakowskim i ruskim miała około 40 km długości, a wokół Jaślisk 16 km.

Oprócz stolicy państwa i województwa w Krakowie, stolicy księstwa w Siewierzu oraz stolic powiatów sądowych (czyli poza powiatem szczyrzyckim) oznaczyliśmy na mapie głównej siedziby starostw grodowych (wymienionych wyżej). Poza tym, podobnie jak w poprzednich tomach *Atlasu*, zostało oznaczone miejsce zbierania się sejmiku województwa w Proszowicach, a także podporządkowanego mu sejmiku ziemskiego w Zatorze⁶⁸. Osobny znak otrzymały miejscowości, z którymi były związane urzędy (tytuły) kasztelanów. Były to: Biecz, Kraków, Nowy Sącz, Oświęcim i Wojnicz.

Okazowanie, czyli przegląd gotowości szlachty do udziału w pospolitym ruszeniu, zwoływano od czasu do czasu. W województwie krakowskim w tym celu wyznaczano miejsce „u Krakowa przed Kazimierzem”, a w 1587 r. wyjątkowo „u Proszowic”⁶⁹.

⁶³ SGKP, t. 6, s. 415–416, t. 7, s. 146; SHGK, cz. I, z. 1, s. 105–106, cz. II, z. 4, s. 727–729.

⁶⁴ Zlokalizowaliśmy ją w przybliżeniu jako związaną z Kaniowem, co wynika z rejestrów poborowych. Położenie na prawym brzegu Białej widać na mapie Porębskiego z 1563 r. Por. SGKP, t. 14, s. 753.

⁶⁵ AHP Sieradzkie, s. 28.

⁶⁶ AHP Sandomierskie, s. 35–37. O wsi Lubcza w powiecie pilźnieńskim przy granicy z pow. bieckim zob. SHGK, cz. III, z. 3, s. 703.

⁶⁷ SHGK, cz. II, z. 2, s. 272–273, zwłaszcza przyp. 1.

⁶⁸ W przywileju wcielenia księstw śląskich z 1563 r. wymieniono jako miejsce sejmiku Oświęcim albo Zator, w konstytucji z 1581 r. wystąpił już tylko sejmik zatorski. Vol. Const., t. II, cz. 1, s. 138, 448. Zob. także *Prawa, przywileje, statuty...*, s. 222, 226.

⁶⁹ Vol. Const., t. II, cz. 1, s. 106, 126; VL, t. 2, s. 229 (1059–1060), s. 366 (1449).

GRANICE JEDNOSTEK ADMINISTRACJI KOŚCIELNEJ

Marta Piber-Zbieranowska

Podobnie jak w poprzednich tomach tej serii *Atlasu historycznego Polski*, ośrodki oraz granice administracji Kościoła katolickiego (łacińskiego) pod koniec XVI w. ukazane zostały na dwóch mapach: na szczegółowej mapie głównej z pełnym osadnictwem i na specjalnej mapie przeglądowej, sporządzonej w dwukrotnie mniejszej skali (1 : 500 000). Na mapie głównej oznaczono wszystkie ośrodki administracji kościelnej, tj. stolicę diecezji oraz siedziby archidiakonatów, dekanatów i parafii, a także granice tych jednostek, z pominięciem jednak granic dekanalnych. Granice te pokazuje natomiast dodatkowa mapa specjalna (nr 2), na której widoczne są również granice diecezji i archidiakonatów, nie ma zaś granic parafialnych. Na mapie specjalnej oznaczono ponadto siedziby wszystkich jednostek administracji Kościoła łacińskiego funkcjonujące w województwie krakowskim i księstwie siewierskim u schyłku XVI stulecia (ze względu na czytelność mapy bez symbolu stolicy diecezji). Zarówno na mapie głównej, jak i na mapie dodatkowej przedstawiono podziały administracji kościelnej według stanu z końca XVI w., uwzględniając zmiany jakie zaszły w przebiegu granic dekanalnych w latach 1577–1596.

Obszar województwa krakowskiego w omawianym okresie znajdował się w zasięgu dwóch diecezji. Znakomitą większość terytorium obejmowała diecezja krakowska, a niewielkie skrawki pogranicza w północnej części województwa należały do diecezji gnieźnieńskiej. Opracowane terytorium graniczyło w dwóch miejscach z diecezją wrocławską: od północnego-zachodu na niewielkim odcinku, gdzie granica przebiegała częściowo na rzece Liswarcie, oraz na południowo-zachodnim krańcu województwa, gdzie granica diecezji biegła po rzece Białej (od źródeł do ujścia do Wisły). W obu tych miejscach granica diecezji krakowskiej pokrywała się z granicą państwa. Południowo-wschodnia granica województwa stanowiła jednocześnie granicę biskupstw krakowskiego i przemyskiego. Południowa granica diecezji krakowskiej była zarazem granicą państwa. Przebiegała tu Karpatami od późniejszego Zwardonia na zachodzie do Jaślik na wschodzie. Na tym odcinku biskupstwo sąsiadowało z archidiecezją ostrzyhomską oraz diecezją nitrzańską i egerską na Węgrzech (obecna Słowacja). Sąsiedztwo to było przegrodzone szerokim pasem górskim, na ogół niezamieszkanym¹. Teren Spisza, o którego przynależność kościelną już od XIII w. trwał spór, w omawianym okresie podlegał archidiecezji ostrzyhomskiej. W początkach XVII w. jurysdykcja nad dominium lubowelskim, które wchodziło w skład należącego do Polski starostwa spiskiego, powróciła do biskupa krakowskiego². Dopiero jednak w 1643 r. na synodzie diecezjalnym krakowskim siedem istniejących tam parafii zostało wydzielonych i włączonych przez biskupa Piotra Gembickiego do nowo utworzonego dla nich dekanatu spiskiego w granicach archidiakonatu sądeckiego³.

Diecezja krakowska miała w omawianym okresie najbardziej rozbudowane i różnorodne struktury wewnętrzne⁴. Obszar województwa krakowskiego, podlegający biskupstwu krakowskiemu, dzielił

¹ Kumor, *Dzieje*, t. 1, s. 126–127 i 135; B. Kumor, *Granice (archi)diecezji krakowskiej (1000–1939)*, „Prawo Kanoniczne”, t. 6, 1963, s. 537–540. Zob. rozdział H. Rutkowskiego, *Granice państwowych jednostek terytorialnych*, s. 27.

² Zob. niżej J. Suproniuk, *Starostwo spiskie*, s. 127–129.

³ B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki. Opracowanie materiałów źródłowych do Atlasu historycznego Kościoła w Polsce*, ABMK, t. 8–9, 1964, s. 286. Na temat sporów o przynależność kościelną Spisza zob. T.E. Modelski, *Spory o południowe granice diecezji krakowskiej od strony Spisza (XIII–XVIII) z mapą*, Zakopane 1928; Kumor, *Dzieje*, t. 1, s. 135–140.

⁴ S. Litak, *Organizacja kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej w XVI i XVIII w. ze szczególnym uwzględnieniem diecezji*

się na dwie główne jednostki: archidiakoniat krakowski i archidiakoniat sądecki. Zasięg obu tych archidiakonatów wychodził poza północne i północno-wschodnie granice województwa krakowskiego na teren województwa sandomierskiego. W całości na terenie województwa krakowskiego znajdowało się 12 dekanatów archidiakonatu krakowskiego: dobczycki, krakowski, lelowski, lipnicki, nowogórski, proszowski, skalski, skawiński, wielicki, wolbromski, wrocimowicki i zatorski. Poza obszar województwa wychodziły granice czterech dekanatów: andrzejowskiego (jędrzejowskiego), oświęcimskiego, wiotowskiego i wojnickiego. Niewielkie skrawki omawianego obszaru podlegały dekanatom, których siedziby znajdowały się poza granicami województwa krakowskiego. Są to dekanaty: bytomski (obejmujący niemal całe księstwo siewierskie), sokoliński (w pow. proszowskim) i tarnowski (w pow. bieckim)⁵. W archidiakonacie sądeckim w całości na terenie województwa krakowskiego znajdowało się pięć dekanatów: biecki, bobowski, nowotarski, sądecki i żmigrodzki. Granice dekanatu jasielskiego obejmowały także częściowo teren województwa sandomierskiego, zaś w zasięgu dekanatu Pilzno znajdowały się dwie parafie z terenu województwa krakowskiego: Jodłowa i Brzyska⁶.

Nieduże północne części powiatów lelowskiego i ksiąskiego podlegały arcybiskupstwu gnieźnieńskiemu. Parafia Krzepice należała do terytorium wieluńskiego⁷. Na terenie archidiakonatu uniejowskiego znajdowały się trzy wsie z województwa krakowskiego. Stary Kocin i Rybna w powiecie lelowskim należały do parafii Mykanów (dekanat brzeźnicki)⁸. Wieś Knieja (pow. lelowski) znajdowała się w granicach parafii Dąbrowa Zielona, podległej dekanatowi radomszczańskiemu⁹. Teren parafii mstowskiej był podzielony między dwie diecezje, krakowską i gnieźnieńską, co było sytuacją zupełnie wyjątkową. Siedzibą parafii był Klasztor Mstowski, położony w województwie sieradzkim. Wsie należące do tej parafii z terenu województwa krakowskiego, które leżały na północ od rzeki Warty, podlegały arcybiskupowi gnieźnieńskiemu (dekanat brzeźnicki), zaś na południe od tej rzeki (w tym miasto Mstów) – biskupowi krakowskiemu (dekanat lelowski)¹⁰. Archidiakonowi kurzelowskiemu podlegały dwie parafie położone w granicach omawianego województwa: Kuczków (w całości, pow. lelowski) oraz Cierno (pow. ksiąski sześć wsi, w woj. sandomierskim jedna wieś)¹¹.

Archidiakoniat krakowski powstał najpewniej pod koniec XI w., obejmując początkowo całą diecezję. Do końca pierwszej ćwierci XIV w. stopniowo wydzieliły się z niego inne jednostki obejmujące w całości lub większej części późniejsze województwa sandomierskie i lubelskie¹². Mimo tych uszczupień, teren podległy archidiakonowi krakowskiemu nadal był ogromny (ok. 17 500 km²) i gęsto zaludniony, licząc w 1437 r. ponad 500 parafii¹³. Dlatego też w 1448 r. kardynał Zbigniew Oleśnicki, biskup krakowski, fundując kolegiatę pod wezwaniem św. Małgorzaty w Nowym Sączu jednocześnie erygował archidiakoniat sądecki. Po uzyskaniu zgody archidiakona krakowskiego Dzierśława z Borzymowa i prepozyta wiślickiego Dzierśława z Krzyżanowic, kardynał Oleśnicki wyłączył spod jurysdykcji archidiakona krakowskiego dekanaty: sądecki, biecki, bobowski, nowotarski i jasielski, zaś z pre-

krakowskiej. [w:] *Kościół katolicki w Małopolsce w średniowieczu i wczesnym okresie nowożytnym*, red. W. Kowalski, J. Muszyńska, Kielce 2001, s. 31.

⁵ Pod koniec XVI w. dekanat tarnowski obejmował 17 parafii, ale 10 z nich należało do prepozytury tarnowskiej podlegającej bezpośrednio biskupowi. Parafie Pleśna, Tuchów i Ryglice, których zasięg obejmował wsie z województwa krakowskiego, należały wówczas do dekanatu tarnowskiego, podległego archidiakonowi krakowskiemu, zob. AV Cap. 7, k. 17–24v. Sytuacja ta zmieniła się w 1616 r., kiedy bp Piotr Tylicki włączył parafie z dek. tarnowskiego do prepozytury. Od tego momentu granice prepozytury pokrywały się z granicą dekanatu, B. Kumor, *Prepozytura tarnowska. Opracowanie materiałów źródłowych do Atlasu Historycznego Kościoła w Polsce*, ABMK, t. 12, 1966, s. 215–216; Kumor, *Dzieje*, t. 4, s. 91.

⁶ Zob. aneks: *Zestawienie jednostek administracji kościelnej*.

⁷ Łaski LB, t. 2, s. 117–120; H. Rutkowski, *Granice administracji kościelnej*, aneks A: *Zestawienie jednostek administracji kościelnej*, [w:] AHP Sieradzkie, s. 37.

⁸ Łaski LB, t. 1, s. 524–525.

⁹ Ibidem, s. 515; H. Rutkowski, *Granice administracji kościelnej...*, s. 37.

¹⁰ AV Cap. 20, k. 110. Na temat specyfiki parafii mstowskiej podzielonej między dwie diecezje obszernie: H. Rutkowski, *Granice administracji kościelnej...*, s. 33; zob. też: Kumor, *Dzieje*, t. 1, s. 150–151.

¹¹ Łaski LB, t. 1, s. 563, 576. Zob. A. Dunin-Wąsowicz, *Granice jednostek administracji kościelnej*, aneks 1, *Schemat sieci administracji kościelnej*, AHP Sandomierskie, cz. 2, s. 64. Do zestawienia tego wkraść się błąd. Parafię Kuczków umieszczono tu w dek. lelowskim archidiakonatu krakowskiego. Poprawną przynależność administracyjną pokazuje natomiast mapa *Podziały administracji kościelnej*, ibidem, cz. 1, *Mapy*.

¹² Kumor, *Dzieje*, t. 4, s. 26.

¹³ *Bullarium Poloniae. Litteras apostolicas aliaque monumenta Poloniae Vaticana continens*, t. 5: 1431–1449, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Rzym, Lublin 1995, nr 661, s. 115; Kumor, *Dzieje*, t. 4, s. 38.

pozytury wiślickiej dekanat pilzneński i poddał je nowo powołanemu archidiakonowi sądeckiemu (terytorium mu podległe liczyło wówczas 8780 km²)¹⁴.

Pierwsze wzmianki o istnieniu dekanatów w diecezji krakowskiej pochodzą z połowy XIII w. Pod koniec XIV stulecia było ich już na omawianym obszarze 18, a w XV w. przybyły następne dwa¹⁵. W latach 1513–1577 na terenie województwa krakowskiego funkcjonowały następujące dekanaty: andrzejowski, biccki, bobowski, bytomski, dobczycki, jasielski, lelowski, lipnicki, nowogórski, nowosądecki, nowotarski, oświęcimski, pilzneński, pleszowski, skalski, skawiński, sokoliński, tarnowski, wielicki¹⁶, witowski, wojnicki, wolbromski, wrocimowicki i zatorski¹⁷. Podupadła nieco w wiekach poprzednich instytucja dziekana została wzmocniona na soborze trydenckim w 1563 r. Poglębianie życia religijnego i odnowę duchową wiernych, które Kościół stawiał sobie za cel w dobie szerzącej się reformacji, łatwiej i skuteczniej można było przeprowadzić w mniejszych okręgach dekanalnych. Dziekanów zobligowano wówczas do przeprowadzania wizytacji kościołów i duchowieństwa w swoich dekanatach. W diecezji krakowskiej szerszą recepcję powyższych postanowień przyniósł dopiero pontyfikat kardynała Jerzego Radziwiłła (1591–1600)¹⁸. W latach 1593–1598 przeprowadził on reorganizację i rozbudowę podziału dekanalnego swojej diecezji, tworząc mniejsze jednostki. W związku z trwającą wówczas wizytacją generalną tuż przed 1596 r. utworzono nowe dekanaty w archidiakonacie sądeckim: z rozległego dekanatu Jasło wydzielono dekanat Żmigród, a dekanat Pilzno podzielono na trzy mniejsze: Pilzno, Mielec i Ropczyce. W archidiakonacie krakowskim przywrócono funkcjonowanie dekanatu w Wieliczce¹⁹. Utworzono także nowy dekanat z siedzibą w Proszowicach z parafii wydzielonych z trzech dekanatów: skalskiego, pleszowskiego i witowskiego²⁰. Osobny dekanat stanowiła aglomeracja krakowska, obejmująca wówczas 11 parafii. W latach 1598–1599 podzielono na dekanaty jednolite dotąd tzw. archidiakonaty kresowe, tj. sandomierski, zawichojski, lubelski, dekanat kielecki (dawniejszy archidiakoniat radomski) oraz prepozyturę kielecką²¹.

Podstawowym źródłem do ustalenia przebiegu granic jednostek administracji kościelnej, a przede wszystkim zasięgu poszczególnych parafii w diecezji krakowskiej jest wizytacja przeprowadzona z polecenia kardynała Jerzego Radziwiłła w latach 1595–1599²². Wizytację tę przyjęto jako podstawę opra-

¹⁴ B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki...*, s. 285–286; Kumor, *Dzieje*, t. 4, s. 37–40.

¹⁵ W tym czasie granice i siedziby dekanatów ulegały wielu zmianom, zob. B. Kumor, *Rozwój sieci dekanalnej w południowej części diecezji krakowskiej do 1772 r.*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 9, 1962, s. 77–89; Kumor, *Dzieje*, t. 4, s. 143–147; S. Litak, *Organizacja...*, s. 31. Zob. też: J. Szymański, *Dekanat wojnicki w świetle niektórych uwag o organizacji dekanalnej diecezji krakowskiej w XIII–XVI w.*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 8, 1961, z. 1, s. 75–77 oraz J. Chachaj, *Pierwotna średniowieczna sieć dekanalna w diecezji krakowskiej*, ABMK, t. 71, 1999, s. 379–384.

¹⁶ Zob. przyp. 19.

¹⁷ Kumor, *Dzieje*, t. 4, s. 148–149, tabela: *Sieć dekanatów w diecezji krakowskiej w latach 1513–1577*. Autor zestawienia oparł się zapewne na księgach retaksacji pochodzących z lat: 1513, 1527, 1539, 1561 i 1577. Zob. też B. Kumor, *Prepozytura tarnowska...*, s. 219–220.

¹⁸ H.E. Wyczawski, *Studia nad wewnętrznymi dziejami kościelnymi w Małopolsce na schyłku XVI w.*, „Prawo Kanoniczne”, t. 7, 1964, nr 1–2, s. 45–49; H. Rutkowski, *Granice administracji kościelnej...*, s. 31.

¹⁹ O czasowym zawieszeniu funkcjonowania tego dekanatu świadczyć może fakt, że w ogóle brak go w księgach retaksacji z lat 1561, 1577 i 1602 – AKap., Liber beneficiorum retaxationum 1561 (sygn. Reg. C. 6); 1577 (Reg. C. 7); 1602 (Reg. C. 8). Parafie znajdujące się według wcześniejszych zapisów w tym dekanacie wpisane zostały do dekanatu lipnickiego; por. Kumor, *Dzieje*, t. 4, s. 146, 151.

²⁰ Można tak wnioskować na podstawie zapisu ksiąg retaksacji z lat 1561 i 1577 (księga z 1602 r. powieliła ten układ), wedle których przynależność parafii z późniejszego dekanatu proszowskiego (jego zasięg podaje wizytacja Radziwiłłowska, a potwierdzają późniejsze wizytacje tego terenu) była następująca: Raciborowice i Więclawice Stare (dek. skalski); Niegardów, Koniusza, Proszowice, Biórków Wielki, Luborzycza, Czulice, Górka Kościelnicza, Ruszcza, Grabie (dek. witowski); Pleszów, Pobiednik Mały, Igołomia, Wawrzeńczyce, Poborowice, Żębocin (dek. pleszowski) – Reg. C. 6, k. 42v, 46–49; Reg. C. 7, k. 39v–40, 44v–49; Reg. C. 8, k. 46, 50–54. Pozostałe parafie z dekanatu pleszowskiego (Kościelec, Brzesko Stare i Brzesko Nowe) włączono do dekanatu witowskiego. Kwestia powstania dekanatu proszowskiego nie doczekała się dotąd opracowania. Najnowsza monografia Proszowic poświęca temu zagadnieniu zaledwie jedno zdanie, zob. F. Leśniak, *W okresie Polski szlacheckiej. Parafia, kościół, duchowieństwo*, [w:] *Proszowice. Zarys dziejów do 1939 r.*, red. F. Kiryk, Kraków 2000, s. 231.

²¹ Kumor, *Dzieje*, t. 4, s. 151.

²² AV Cap. 2, 5, 7, 10, 15, 17. W opracowywaniu zagadnienia korzystano przede wszystkim z mikrofilmów wypożyczonych z archiwum ABMK w Lublinie. Jednak w przypadku braków stron lub nieczytelności odbitek sięgnięto do oryginałów wizytacji Radziwiłłowskiej (dotyczy to dekanatów lipnickiego, wielickiego, wojnickiego, tarnowskiego, bobowskiego, nowotarskiego i sądeckiego). Wykorzystano też wydane drukiem wizytacje: dekanatu krakowskiego (Wiz. 1599) oraz *Akta wizytacji dekanatów*

cowania granic parafialnych. W przypadkach niejasnych bądź też braku informacji o zasięgu parafii, spowodowanego najczęściej zajęciem kościoła przez innowierców, posiłkowano się księgą uposażeń biskupstwa krakowskiego autorstwa Jana Długosza²³ oraz innymi wizytacjami z terenu diecezji krakowskiej z lat: 1565–1570²⁴; 1602²⁵; 1607–1608²⁶; 1610–1613²⁷; 1609–1614²⁸; 1617–1619²⁹; 1629–1639³⁰; 1644³¹; 1655–1658³²; 1663–1665³³; 1690³⁴, 1708–1709 i 1711³⁵. Informacje zawarte w *Liber retaxationum* z 1529 r. traktowano natomiast jedynie pomocniczo, bowiem księga ta nie notuje przynależności parafialnej poszczególnych wsi, lecz jedynie fakt płacenia przez nie dziesięciny i mesznego do danego kościoła³⁶. Niekiedy niezbędne było sięgnięcie do późniejszych źródeł: *Regestru Diecezjów* sporządzonego przez księdza Franciszka Czaykowskiego³⁷ oraz *Spisu ludności Diecezji Krakowskiej prymasa Michała Jerzego Poniatowskiego z 1787 roku*³⁸. Pomoc stanowiły także *Materiały do słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w dobie Sejmu Czteroletniego*³⁹. Te trzy pozycje nie obejmują jednak tych terytoriów, które w wyniku I rozbioru (1772) znalazły się poza Rzeczpospolitą, a zatem – na omawianym obszarze – dekanatów: dobczyckiego, lipnickiego, oświęcimskiego, części proszowskiego, skawieńskiego, wielickiego, części witowskiego, wojnickiego, tarnowskiego, zatorskiego w archidiaconacie krakowskim, a także dekanatów: nowotaraskiego, sądeckiego, bobowskiego, bieckiego, jasielskiego i żmigrodzkiego w archidiaconacie sądeckim. Do obszarów położonych na południe od linii Wisły wykorzystano pomocniczo tzw. Tabele biskupa A.S. Załuskiego z lat 1747–1749⁴⁰ oraz tabelaryczny opis parafii z terenów utraconych w wyniku pierwszego rozbioru z 1776 r.⁴¹ Wskazówkami służył nam również *Słownik geograficzny Królestwa*

bytomskiego i pszczyńskiego dokonanej w roku 1598 z polecenia Jerzego Kardynała Radziwiłła, biskupa krakowskiego, wyd. M. Wojtas, Katowice 1938. Zob. też wyżej rozdział *Źródła pisane*.

²³ Długosz LB.

²⁴ AV Cap. 1. Na temat tej wizytacji, przeprowadzonej za rządów biskupa Filipa Padniewskiego, zob.: T. Glemma, *Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510–1570*, „Nasza Przeszłość”, Kraków 1946, t. 1, s. 57–69, a zwłaszcza wykaz kościołów wówczas wizytowanych z podaniem daty i kart w księdze, s. 70–80.

²⁵ AV Cap. 20 (dek. Nowa Góra, Wolbrom, Lelów, Zator); 21 (dek. Jasło, Żmigród, Biecz, Wojnicz).

²⁶ AV Cap. 24 (1607, dek. Bobowa); 25 (1607–1608, dek. Nowy Sącz, Nowy Targ); 26 (1608, dek. Pilzno, Jasło, Żmigród, Biecz).

²⁷ AV Cap. 28 (1610, dek. Witów, Sokolina, Skawina, Zator, Oświęcim, Wolbrom, Skała); 30 (1610–1612, dek. Andrzejów); 31 (1611–1613, dek. Nowa Góra, Bytom, Nowy Targ).

²⁸ AV Cap. 32 (dek. Lelów, Kraków, Nowy Sącz, Proszowice, Wrocimowice).

²⁹ AV Cap. 33 (1617–1618, dek. Skawina, Nowa Góra, Oświęcim, Zator, Wieliczka); 37 (1618–1619, dek. Biecz, Jasło, Żmigród, Pilzno); 39 (1618, dek. Bobowa, Nowy Sącz, Nowy Targ, Biecz, Jasło, Żmigród); 40 (1618, dek. Dobczyce, Lipnica, Wojnicz, Skała); 41 (1618, dek. Sokolina, Andrzejów, Wrocimowice, Proszowice, Witów, Bytom).

³⁰ AV Cap. 42 (1629–1630, dek. Wieliczka, Proszowice, Lipnica; 1634, Witów; 1639, Wrocimowice); 43 (1637, dek. Tarnów; 1638, Kraków; 1639, dek. Nowy Targ, Nowy Sącz).

³¹ AV Cap. 45 (dek. Nowa Góra, Skawina, Zator, Oświęcim).

³² AV Cap. 46 (dek. Dobczyce, Bytom, Oświęcim).

³³ AV Cap. 47 (1664–1665, dek. Proszowice, Lipnica, Dobczyce, Tarnów); AV 8 (1663–1665, dek. Skawina, Zator, Nowa Góra, Skała, Wrocimowice, Andrzejów, Oświęcim, Witów, Sokolina, Wieliczka).

³⁴ AV 13 (dek. Wolbrom).

³⁵ AV 16 (1708–1709, dek. Zator, Oświęcim); 17 (1711, dek. Lelów).

³⁶ LR 1529. Fakt płacenia mesznego do danego kościoła z dużym prawdopodobieństwem świadczy o przynależności wsi do tejże parafii.

³⁷ „*Regestr Diecezjów*” Franciszka Czaykowskiego czyli właściciele ziemscy w Koronie 1783–1784 [dalej: RD], do druku podał S. Górzyński, przypisy i wstęp K. Chłapowski i S. Górzyński, Warszawa 2006. O podstawie i zasięgu spisu ks. Czaykowskiego zob. ibidem, *Wstęp*, s. VII–XII oraz mapa s. XIII.

³⁸ Wyd. i oprac. B. Kumor, ABMK, t. 35, 1977, s. 255–283; t. 36, 1978, s. 349–369; t. 37, 1978, s. 361–400; t. 38, 1979, s. 151–188; t. 39, 1979, s. 237–277 [dalej: Spis]. Spis biskupa krakowskiego Michała Jerzego Poniatowskiego nie obejmuje tych samych terenów, co wykaz sporządzony przez ks. Franciszka Czaykowskiego. Obejmuje on też tylko częściowo dekanat bytomski, a mianowicie uwzględnia tylko te parafie z wyłonionego z niego dekanatu siewierskiego, które znajdowały się w granicach Polski oraz dwie leżące już na Śląsku: Kamień i Mysłowice. S. Litak, *Struktura terytorialna kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 r.*, Lublin 1980, s. 42–43.

³⁹ Materiały WK.

⁴⁰ AKM, *Tabella eorum super quibus in visitatione inquirendum est*, t. 3, 5, 6, 7, 8, 12 [dalej: Tab.].

⁴¹ AKM, *Descriptio ecclesiarum parochialium et beneficiorum in dioecesi Cracoviensi parte cisvistulana consistentium. Cum circumstantiis in tabella normali ab excelso gubernio sub die–2da septembris anni elapse peracta specificatis facta AD 1776 (bez sygn.)* [dalej: *Descriptio...*]. Źródło to ma większe znaczenie dla przynależności dekanalnej parafii, bowiem tylko

Polskiego i innych krajów słowiańskich, notujący przynależność parafialną w drugiej połowie XIX w.⁴²

Wizytacja Radziwiłłowska w niektórych przypadkach podaje niepewną lub błędną przynależność dekanalną parafii. W przypadkach wątpliwych pomocne były, oprócz wspomnianych wizytacji, *Reformationes generales ad clerum et populum Dioecesis Cracoviensis R.D. Martini Szyszkowski ep. Cracoviensi* z 1621 r., zawierające wykaz kościołów parafialnych i filialnych diecezji krakowskiej w układzie jednostek administracyjnych wyższego rzędu⁴³, oraz księgi retaksacji z lat 1529, 1561, 1577 i 1602⁴⁴. Te ostatnie jednak w niektórych przypadkach nie uwzględniały aktualnego podziału dekanalnego, powielając, jak się wydaje, układ przejęty z poprzednich ksiąg. Parafie dekanatu wielickiego na przykład, idąc za tekstem ksiąg z 1561 i 1577 r., wpisano w *Liber retaxationum* z 1602 r. w dekanacie lipnickim. Podobnie, wykorzystując zapewne schemat poprzednich ksiąg, księga ta notuje dekanat pleszowski, a parafie znajdujące się już wówczas w nowo utworzonym dekanacie proszowskim wpisane zostały według starego podziału częściowo w dekanatach pleszowskim, skalskim i w witowskim⁴⁵. W ten sposób postąpiono z parafiami dekanatów żmigrodzkiego i pilzneńskiego, które księga z 1602 r., tak samo jak poprzednie, notuje w dekanacie jasielskim. W kilku sytuacjach w ostatecznym rozstrzygnięciu pomogły nam opracowania Stanisława Litaka⁴⁶.

Diecezja krakowska była największa wśród diecezji koronnych. Zajmowała obszar 54 000 km², który podzielony był między trzy województwa: krakowskie, sandomierskie i lubelskie. Ponadto dwa dekanaty na zachodzie – bytomski (częściowo) i pszczyński – obejmowały fragment terenu Śląska należący do Cesarstwa Habsburskiego. W granicach województwa krakowskiego znajdowało się więcej niż połowa obszaru tej diecezji⁴⁷.

Przebieg granic diecezjalnych wymaga komentarza w kilku miejscach.

Według szesnastowiecznych źródeł wieś Mikuszowice (pow. śląski) podzielona była graniczną rzeką Białą. Jedna część wsi położona była na terytorium Śląska, druga – na obszarze Korony⁴⁸. W naszym opracowaniu przyjęto, że granica państwa nie dzieliła wsi na części, lecz przebiegała między dwiema wsiami o tej samej nazwie⁴⁹. Wizytacja Radziwiłłowska stwierdza, że istniejąca w Mikuszowicach kaplica znajduje się na prawym brzegu rzeki w Królestwie Polskim. Notuje także, iż kaplica owa należała wówczas do luteranów⁵⁰. Na początku XVII w. kaplica przeszła w ręce katolików i zaczęła funkcjonować jako kościół filialny. W wizytacji z 1617 r. zapisano, że kościół w Mikuszowicach wiele lat był sprofanowany i nie ma własnego duchownego, ale posługę pełni tu pleban z parafii Lipnik⁵¹. *Reformationes* z 1621 r. wymieniają kościół w Mikuszowicach w dekanacie Oświęcim⁵². Zdaniem Bolesława Kumora parafia w Mikuszowicach podzielona była między dwie diecezje: krakowską i wrocławską⁵³. Wedle przyjętego powyżej założenia stwierdzenie to trzeba uściślić: administracja biskupa krakowskiego obejmowała wieś Mikuszowice położoną na prawym brzegu rzeki, zaś śląska wieś Mi-

w nielicznych przypadkach zanotowany został tu zasięg parafialny. Opis koncentruje się na osobie plebana oraz uposażeniu danej parafii.

⁴² SGKP, wszystkie tomy.

⁴³ Na synodzie w 1621 r. bp Marcin Szyszkowski przyjął zasadniczo podział ustanowiony przez bpa Radziwiłła. Podzielił jednak dekanat Kraków na dwa mniejsze. Wykaz zamieszczony jest w rozdziale XI akt synodu, pt. *Ordo et numerus ecclesiarum secularium et regularium in dioecesi Cracoviensi*, k. 27–35 [dalej cyt.: *Reformationes*]. Korzystano z egzemplarza, który znajduje się w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie.

⁴⁴ Zob. przyp. 19 i 36.

⁴⁵ AKap., Reg. C. 8, k. 46, 50–54, por. Reg. C. 7, k. 39v–40, 44v–49.

⁴⁶ S. Litak, *Struktura...*; idem, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996; Litak, *Atlas*.

⁴⁷ S. Litak, *Organizacja...*, s. 31, por. Kumor, *Dzieje...*, t. 1, s. 152.

⁴⁸ AV Cap. 17, k. 13.

⁴⁹ Zob. rozdział H. Rutkowskiego, *Granice państwowych jednostek terytorialnych*, s. 34–35.

⁵⁰ AV Cap. 17, k. 13. Zob. też rozdz. *Gminy wyznań różnowierczych*, s. 54. W tym miejscu należy wspomnieć, że zbory w Mikuszowicach i w pobliskich Wilkowicach zostały wzniesione przez innowierców, nie zaś przejęte przez nich od katolików. Ze względów praktycznych traktujemy je jako ośrodki parafii, tak bowiem były postrzegane przez poborców podatkowych.

⁵¹ AV Cap. 33, k. 72v. Jako jeden z powodów wcześniejszego sprofanowania kościoła wizytator wskazał jego położenie tuż przy granicy Królestwa Polskiego. W późniejszym czasie Mikuszowice były filią kościoła w Łodwigowicach, S. Litak, *Struktura...*, s. 193.

⁵² *Reformationes*, k. 31.

⁵³ Kumor, *Dzieje*, t. 1, s. 128–129.

kuszowice podlegała jurysdykcji biskupa wrocławskiego. Analogicznie rzecz się miała z pobliską parafią Biertułtowice.

Granica parafii Jaśliska pokrywała się z granicą miasteczka (wraz z przedmieściami) stanowiącego enklawę województwa krakowskiego w ziemi sanockiej. Jaśliska lokowane były przez Kazimierza Wielkiego na lewym brzegu rzeki Jasiołki wyznaczającej granicę między województwem krakowskim a ziemią sanocką. Dlatego też miasto zaliczono do województwa krakowskiego i biskupstwa krakowskiego. W 1434 r. Władysław Jagiełło nadał Jaśliska w uposażenie biskupstwu przemyskiemu. Od tego momentu kolejni biskupi przemyscy starali się wyłączyć parafię spod władzy biskupa krakowskiego. Nastąpiło to jednak ostatecznie dopiero w 1763 r., kiedy dekretem arcybiskupa lwowskiego Wacława Sicrakowskiego Jaśliska zostały wcielone do diecezji przemyskiej⁵⁴.

Obszar parafii Klasztor Mstowski podzielony był między diecezje gnieźnieńską i krakowską⁵⁵.

Parafia Olsztyn wydzielona została przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Mikołaja Dzierzgowskiego z parafii Klasztor Mstowski w 1552 r. Miasto Olsztyn i trzy wyłączone wsie położone były w tej części parafii, która należała do diecezji krakowskiej. W wizytacji z 1598 r., a także kolejnej z 1602 r., zaliczono parafię Olsztyn do dekanatu lełowskiego. W 1609 r. wyniknął jednak spór o przynależność diecezjalną tej parafii, gdyż arcybiskup próbował podporządkować ją swej jurysdykcji. Konflikt został rozstrzygnięty na synodzie krakowskim w 1621 r. na korzyść biskupstwa krakowskiego⁵⁶.

Parafia Cierno położona była na prawym brzegu rzeki Nidy, granicznej między diecezjami gnieźnieńską i krakowską. Jeszcze w latach 1470–1480 cały prawy brzeg Nidy podlegał biskupowi krakowskiemu. Jan Długosz zanotował jednak, że pleban z Cierna *per fas et nefas* stara się oderwać parafię od archidiakonatu krakowskiego i przyłączyć do dekanatu kurzelowskiego diecezji gnieźnieńskiej. Wysiłki jego zakończyły się wkrótce powodzeniem⁵⁷.

Parafia Krzepice została wydzielona z parafii Kłobuck w diecezji krakowskiej. Przed 1357 r. król Kazimierz Wielki, który uposażył nową parafię, zwrócił się do biskupa krakowskiego Bodzanty z prośbą o nadanie jej dziesięcin ze stołu biskupiego, lecz ten odmówił. Wówczas arcybiskup Jarosław Bogoria ze Skotnik uposażył parafię krzepicką dziesięcinami stołu arcybiskupów gnieźnieńskich, jednocześnie włączając parafię do swojej diecezji⁵⁸.

Parafia Stare Krzepice, położona w ziemi wieluńskiej, podlegała biskupstwu wrocławskiemu (archidiakoniat opolski, archiprezbiteriat olesnowski)⁵⁹. W poprzednim tomie *Atlasu*, przedstawiającym województwo sieradzkie, zasięg tej parafii przekracza granicę województwa krakowskiego na rzece Liswarcie. Nie mając dostępu do wizytacji Radziwiłłowskiej, przyjęto tam osiemnastowieczne granice parafii starokrzepickiej, która obejmowała wówczas wsie Podłęże i Kostrzyna położone na terenie województwa krakowskiego. Według zapisu wizytacji z 1598 r. do parafii Przystajń należała kuźnica Warchałowska⁶⁰. Inną nazwą tej kuźnicy, bardziej wówczas rozpowszechnioną, był Kostrzyn, późniejsza Kostrzyna⁶¹. Wieś Podłęże (późniejsze Podłęże Królewskie) wówczas jeszcze nie istniała, a jej początki datuje się dopiero na pierwszą połowę XVII w.⁶² Zgodnie z zapisem wizytacji przyjęto zatem, że granica parafii Przystajń, a tym samym granica diecezji krakowskiej, biegła pod koniec XVI stulecia rzeką Liswartą, a zmiany w przynależności parafialnej wsi na tym obszarze nastąpiły później, zapewne w związku z przynależnością własnościową wsi Kostrzyna i Podłęże do starostwa starokrzepickiego.

⁵⁴ SHGK, cz. II, z. 2, s. 272–273 (zwłaszcza przyp. 1); Kumor, *Dzieje*, t. 1, s. 140–141.

⁵⁵ Zob. przyp. 10.

⁵⁶ AV Cap. 15, k. 129v–131v; 20, k. 125; *Reformationes*, k. 32; Kumor, *Dzieje*, t. 1, s. 152. Księgi retaksacji nie notują parafii Olsztyn.

⁵⁷ Długosz LB, t. 3, s. 369; Łaski LB, t. 1, s. 575–577; SHGK, cz. I, z. 3, s. 402–403; Kumor, *Dzieje*, t. 1, s. 149.

⁵⁸ Łaski LB, t. 2, s. 117–120; SHGK, cz. III, z. 1, s. 198, 205–206; Kumor, *Dzieje*, t. 1, s. 149–150.

⁵⁹ R. Rosin, *Ziemia wieluńska w XII–XVI w. Studia z dziejów osadnictwa*, Łódź 1961, s. 91; H. Rutkowski, *Granice administracji kościelnej...*, aneks A, s. 37.

⁶⁰ AV Cap. 15, k. 122.

⁶¹ Nazwa, którą podaje wizytacja, została utworzona od nazwiska poprzedniego właściciela kuźnicy Jana Warchoła, w którego posiadaniu kuźnica ta znajdowała się od momentu założenia w 1560 r. aż do 1578 r. Rok później od spadkobierców tegoż odkupił ją Andrzej Słupski. Nazwa Kostrzyn, pochodząca od rzeki Kostrzyna, na której wspomniana kuźnica działała, występuje w księgach poborowych 1577, 1581, 1589 i 1595, 1629 i 1680. Zob.: MRPS, t. V, nr 2745; B. Zientara, *Dzieje małopolskiego hutnictwa żelaznego XIV–XVII*, Warszawa 1954, s. 108–109, 249–251, 270; SHGK, cz. III, z. 2, s. 381.

⁶² W lustracji z 1636 r. jest mowa o sześciu zagrodnikach wsi Zakostrzynianie alias Podłężanie, którzy wożą węgiel do kuźnicy Kostrzyn, B. Zientara, op.cit., s. 255.

Granice jednostek wyższego rzędu (archidiakonatów i dekanatów) oparte zostały na przebiegu granic parafialnych.

Omówienie przebiegu granic dekanalnych wypada zacząć od wyjaśnienia kwestii związanych z nazewnictwem dekanatów. W szesnastowiecznych źródłach kościelnych w określeniach kilku dekanatów występują podwójne nazwy ośrodków. W zapisach pojawia się zatem: dekanat Bytom albo (*seu*) Siewierz, Lipnica albo Chełm, Skała albo Wysocice⁶³. We wszystkich tych przypadkach przyjęto jako siedzibę pierwszą podaną parafię, ponieważ w źródłach z pierwszej połowy XVII w. nazwy te funkcjonują już bez podania alternacji i ustalają się jako jedynie obowiązujące. Zdaniem B. Kumora wahania dotyczące siedzib dekanatów są nie tyle wynikiem urzędowej zmiany, ile raczej związane były z miejscowością parafialną, w której dziekan był plebanem. Od tej miejscowości dekanat otrzymywał swoją nazwę⁶⁴.

Wieś Biezanów (pow. szczyrzycki) należała do krakowskiej kapituły katedralnej. Na jej wniosek biskup w 1422 r. erygował tu parafię⁶⁵. Parafia znajdująca się pod patronatem kapituły nie była wizytowana w normalnym trybie, brak jej zatem w wizytacji Radziwiłłowskiej⁶⁶. We wszystkich wspomnianych szesnastowiecznych księgach retaksacji Biezanów umieszczany jest w dekanacie Lipnica⁶⁷. Należy jednak pamiętać, że w między 1577 a 1596 r. z północno-zachodniej części tego dekanatu ponownie wydzielono dekanat wielicki, a właśnie na przynależność Biezanowa do tej jednostki wskazują późniejsze wizytacje oraz *Reformationes* z 1621 r.⁶⁸ Parafia Miechów (pow. ksiąski), znajdująca się pod zarządem bożogrobców z miejscowego klasztoru, także nie była wizytowana razem z innymi parafiami aż do XVIII w. Pierwsze wzmianki na temat wsi wchodzących w skład tej parafii oraz jej przynależności dekanalnej pochodzą z wizytacji biskupa Poniatowskiego z 1783 r. i ze *Spisu ludności* z 1787 r.⁶⁹ Źródła te umieszczają Miechów w dekanacie ksiąskim. W końcu XVI w. siedziba tego dekanatu znajdowała się we Wrocimowicach, dlatego też hipotetycznie przyjęto, że Miechów należał w omawianym okresie do tego dekanatu. Parafie Dłużec (pow. lelowski) i Kidów (pow. ksiąski) w zapisach ksiąg retaksacji oraz w *Reformationes* z 1621 r. znajdują się w dekanacie lelowskim, jednak wszystkie wizytacje umieszczają te parafie w dekanacie Wolbrom⁷⁰. Wizytacja z 1596 r. umieszcza parafię Iwkowa (pow. sądecki) w dekanacie sądeckim, jednak we wszystkich późniejszych wizytacjach i księgach retaksacji oraz *Reformationes* Iwkowa znajduje się w dekanacie lipnickim⁷¹. Przynależność dekanalna parafii Melsztyn (pow. sądecki) nie była, jak się zdaje, w omawianym czasie jednoznacznie ustalona. Opis parafii Melsztyn w wizytacji Radziwiłłowskiej zamieszczony jest w dekanacie wojnickim. Na marginesie wpisu znajduje się jednak adnotacja: *ad lipnicensem decanatum*⁷². Przynależność Melsztyna do dekanatu lipnickiego notują księgi retaksacji oraz wizytacje z lat 1618 i 1630, zaś w dekanacie Wojnicz umiejscawiają go wizytacja z 1602 r., *Reformationes* i wizytacja z 1664 r., a potem źródła osiemnastowieczne⁷³. W naszym opracowaniu przyjęliśmy, że parafia Melsztyn należała w końcu XVI w. do dekanatu lipnickiego, a zmiana tej przynależności nastąpiła już w późniejszym czasie. W kwestii przynależ-

⁶³ AKap., Reg. C. 6, k. 28; Reg. C. 7, k. 30; Reg. C. 8, k. 38; AV Cap. 7, k. 162; 15, k. 1; *Akta wizytacji dekanatów bytomskiego...*, s. 25. Podobnie dla XV w. występowały Dobczyce albo Szczyrzyc. Zob. też J. Szymański, op.cit., s. 77 i 92 oraz L. Poniewozik, *Kształtowanie się sieci parafialnej w dekanacie Wysocice w średniowieczu*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 43, 1995, z. 2, s. 6, przyp. 6.

⁶⁴ B. Kumor, *Rozwój sieci dekanalnej...*, s. 78; J. Szymański, op.cit., s. 93–94.

⁶⁵ *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, wyd. F. Piekosiński, t. 2, Kraków 1883, nr 611; zob. SHGK, cz. I, z. 1, s. 111–113.

⁶⁶ W alfabetycznym wykazie wszystkich parafii poprzedzającym tekst wizytacji przy Biezanowie znajduje się jedynie zapis, że wieś ta nie była wizytowana, AV Cap. 7, karty początkowe, nienumerowane.

⁶⁷ LR 1529, s. 231; AKap., Reg. C. 7, k. 32v; 8, k. 38v.

⁶⁸ W wizytacji z 1618 r. również Biezanów nie występuje ani w dek. Lipnica (AV Cap. 40), ani w dek. Wieliczka (AV Cap. 33). *Reformationes*, k. 27; AV Cap. 42, k. 6; AV 8, k. 359; AKM, Tab., t. 6, nr 63. S. Litak, *Struktura...*, s. 189; Litak, *Atlas*, s. 252.

⁶⁹ Parafii Miechów nie notuje także tabela bpa A.S. Załuskiego; AKM, Wizytacja bpa Michała Poniatowskiego, k. 340; Spis, ABMK, t. 37, s. 368–369.

⁷⁰ LR 1529, s. 189, 202; AKap., Reg. C. 7, k. 56, 57; Reg. C. 8, k. 60, 61; *Reformationes*, k. 32–33; AV Cap. 15, k. 65v, 75; 20, k. 64, 75; AV 13, k. 19v.

⁷¹ AV Cap. 5, k. 14v; 40, k. 39; 42, k. 41; 47, k. 12–13; LR 1529, s. 77; AKap., Reg. C. 6, k. 30; Reg. C. 7, k. 35; Reg. C. 8, k. 41v; AKM, Tab., t. 6, nr 9; AKM, *Descriptio...*, k. 20.

⁷² AV Cap. 7, k. 101.

⁷³ AV Cap. 21, k. 279; 40, k. 33v; 42, k. 36v–37; AV Cap. 47, k. 54; *Reformationes*, k. 30; LR 1529, s. 59; AKap., Reg. C. 6, k. 30; Reg. C. 7, k. 35v; Reg. C. 8, k. 41v; Tab. t. 6, k. 102; AKM, *Descriptio...*, k. 37.

ności dekanalnej parafii w Jaworniku (pow. szczyrzycki) lektura źródeł skłania do stwierdzenia, że sprawa ta najpewniej nie była w omawianym okresie ustalona. Księgi retaksacji umieszczają Jawornik w dekanacie skawińskim, wizytacja Radziwiłłowska natomiast w dekanacie dobczyckim⁷⁴. Bardziej precyzyjne informacje znajdujemy w wizytacji z 1618 r., w której Jawornik znajduje się w dekanacie Dobczyce, lecz z adnotacją *abstracta ad Skawina*⁷⁵. Braku jednoznacznych ustaleń w tej materii zdaje się dowodzić fakt, że *Reformationes* umieszczają tę parafię w dwóch dekanatach: Skawina i Dobczyce, zaś w kolejnych wizytacjach z 1644 i 1655 w ogóle ona nie występuje⁷⁶. Według wizytacji z 1663 r. Jawornik znajduje się w dekanacie Skawina, a przynależność ta ustaliła się wówczas ostatecznie i tak notują ją źródła osiemnastowieczne⁷⁷. Podobne rozbieżności w źródłach pojawiają się w przypadku parafii w Makowie Podhalańskim (pow. śląski). Zarówno wizytacja Radziwiłłowska, jak i kolejne wizytacje notują tę parafię w dekanacie zatorskim⁷⁸. W *Reformationes* oraz *Libri retaxationum* z lat 1529, 1561, 1577 i 1602 Maków Podhalański umieszczony jest natomiast w dekanacie skawińskim, przy czym ta ostatnia księga notuje tę parafię także w dekanacie Zator⁷⁹. W przypadku parafii Leńcze (pow. śląski) rzecz ma się odwrotnie: wizytacje umieszczają ją w dekanacie Skawina, zaś *Reformationes* i księgi retaksacji w dekanacie Zator. Wyjątek stanowi tu tylko księga retaksacji z 1602 r., w której umieszczono Leńcze z innymi parafiami dekanatu zatorskiego, ale z adnotacją, że parafia ta należy do dekanatu skawińskiego⁸⁰. W przypadku parafii Tropie i Siedlec także przyjęto ich przynależność do dekanatu bobowskiego zanotowaną przez wizytację Radziwiłłowską, mimo że księgi retaksacji i następna chronologicznie wizytacja (1608 r.) notują je w dekanacie sądeckim. W dekanacie Bobowa umieszczają wspomniane parafie wykaz z 1621 r. oraz źródła z XVIII w.⁸¹

Zasięg dekanatu proszowskiego, utworzonego za pontyfikatu kardynała Jerzego Radziwiłła, podaje wizytacja Radziwiłłowska, a potwierdzają go kolejne wizytacje tego terenu z lat 1614, 1618 i 1629⁸². Warto w tym miejscu wspomnieć, że rozbieżności co do przynależności dekanalnej między zapisami wizytacji a księgami retaksacji pojawiają się także dla innych terenów, zwłaszcza dekanatów bieckiego, bobowskiego i jasielskiego. W przypadku wszystkich tych różnic przyjęto za właściwy zapis wizytacji Radziwiłłowskiej, który potwierdza kolejna wizytacja z 1608 r.⁸³

Najmniejszymi jednostkami w organizacji terytorialnej Kościoła katolickiego były parafie, które pełniły również istotną rolę w administracji państwa⁸⁴. Niekiedy zdarzało się, że kościół parafialny miał również swoją filię. Przyjęliśmy zasadę, by kościoły filialne z własnym, wydzielonym okręgiem traktować jak parafie, najczęściej bowiem były to dawne świątynie parafialne, które z różnych przyczyn włączone zostały do sąsiednich jednostek. W innym wypadku świątyni filialnej nie uznawaliśmy za ośrodek parafii. W ustaleniu faktu istnienia filii z wydzielonym okręgiem pomocny był tekst wizytacji, która z reguły niesamodzielnie kościoły filialne umieszczała wśród wsi należących do parafii macierzystej. Niekiedy jednak brzmienie źródeł jest na tyle niejasne, że uznanie (bądź nie) danego osiedla za ośrodek parafii jest jedynie hipotezą. Szczególnie dużo trudności w tej kwestii sprawiła nam sytuacja

⁷⁴ AV Cap. 7, k. 41; LR 1529, s. 175; AKap., Reg. C. 7, k. 36v; Reg. C. 8, k. 42v.

⁷⁵ AV Cap. 40, k. 10v. W rok wcześniejszej wizytacji dek. skawińskiego (AV Cap. 33) i wcześniejszej z 1610 r. (AV Cap. 28) parafia Jawornik nie jest odnotowana.

⁷⁶ *Reformationes*, k. 28 i 30; AV Cap. 45 i 46.

⁷⁷ AV 8, k. 5v; AKM, Tab., t. 6, nr 17; AKM, Descriptio..., k. 3. Por. Litak, *Atlas*, s. 252.

⁷⁸ AV Cap. 17, k. 168; 20, k. 156; 33, k. 95; 45, k. 134–135; AV 8, k. 22.

⁷⁹ LR 1529, s. 212; AKap., Reg. C. 7, k. 36; Reg. C. 8, k. 42v, 77v.

⁸⁰ AV Cap. 17, k. 205v; 28, k. 107–109; 33, k. 14v; 45, k. 106–107; LR 1529, s. 342; AKap., Reg. C. 7, k. 75; Reg. C. 8, k. 44, 77v.

⁸¹ AV Cap. 5, k. 14; 25, k. 471, 499; LR 1529, s. 295, 312; AKap., Reg. C. 7, k. 88, 90; Reg. C. 8, k. 89, 91. W wizytacji 1618 r. brak Tropi w obu tych dek. AKM, Tab., t. 12, nr 12 i 14; AKM, Descriptio..., k. 25.

⁸² Wątpliwości mogą powstać co do par. Kościelec (dek. witowski), który w wizytacji 1618 r. występuje w dwóch dekanatach, proszowskim i witowskim (AV Cap. 41, k. 106v–107). Wynika to jednak zapewne z pomyłki piszącego. Rozbieżności przebiegu granicy dek. proszowskiego z zapisami ksiąg retaksacji, zwłaszcza księgi z 1602 r., omówione zostały wyżej.

⁸³ Księgi retaksacji umieszczają w dek. bobowskim następujące parafie z dek. bieckiego: Ciężkowice, Szymbark, Turza, Gromnik, Rzepiennik, Staszkówka, Łużna, zaś w dek. bieckim następujące parafie z dek. jasielskiego: Bączal Dolny, Trzcinią, Czerwna, Sławęcina, Harkłowa, AKap., Reg. C. 7, k. 93–94v, 101–101v; Reg. C. 8, k. 94v–95, 99–100. Różnice dotyczą też między innymi trzech par. z dek. wojnickiego: Rzezawa, Biesiadki i Porąbka Uszewska, które księgi retaksacji umieszczają w dek. lipnickim. Por. J. Szymański, op.cit., s. 81–83.

⁸⁴ H. Rutkowski, *Granice administracji kościelnej...*, s. 31.

w dekanacie nowotarskim. Trudne warunki naturalne i związane z nimi słabe osadnictwo tych terenów, a co za tym idzie niskie uposażenie powodowały, że tamtejsze parafie, nie mogąc się utrzymać, afiliowane były do sąsiednich ośrodków⁸⁵. W przypadku jednowioskowych parafii filialnych w dekanacie Nowy Targ przyjęliśmy zasadę, by wydzielić jako ośrodki parafialne te kościoły, które wcześniej pełniły rolę samodzielnych parafii. Dlatego też nie uwzględniliśmy na przykład kościoła filialnego w Ochotnicy Dolnej, który powstał około 1566 r. i od początku funkcjonował jako filia kościoła w Tylmanowej⁸⁶.

Niejednoznaczne są przekazy źródłowe na temat zależności kościołów w Żarnowcu i w Łanach Wielkich (dek. Wolbrom). W opisie kościoła w Żarnowcu wizytacja z 1598 r. stwierdza, że został on wzniesiony w granicach parafii Łany. Kościół w Łanach Wielkich zaś określa jako dawny kościół parafialny, macierzysty dla parafii w Żarnowcu, wówczas jednak połączony ze swą filią. Nie wydziela też wsi należących do kościoła w Łanach Wielkich⁸⁷. Wizytacje z lat 1610 i 1690 wydzielają natomiast oba kościoły z ich okręgami, przy czym to ostatnie źródło nazywa kościół w Żarnowcu filią kościoła parafialnego w Łanach⁸⁸. Ten stan prawny poświadczają też źródła XVIII w.⁸⁹ W opracowaniu przyjęto, że kościół w Żarnowcu był filią kościoła w Łanach Wielkich, uznając sytuację opisywaną w źródłach z przełomu XVI i XVII w. za stan przejściowy⁹⁰.

W 1582 r. wzniesiono kościół parafialny w Sidzinie. Parafia ta jednak nie zdołała zachować swojego samodzielnego charakteru, gdyż już w roku 1601 została odnotowana jako filia kościoła w Makowie Podhalańskim⁹¹.

Jednowioskowej parafii filialnej w Ryczowie zdecydowano nie uznawać za ośrodek samodzielnej parafii, gdyż nie posiadała w tym czasie własnego plebana „tanquam ad aliam ecclesiam pertinens”⁹². Istniał jednak spór między plebanami z parafii Woźniki i Spytkowice o to, czyją filią jest Ryczów. Według zapisu kolejnych wizytacji, prawa do Ryczowa, poparte dokumentami, miał pleban ze Spytkowice, ale faktycznie posługę duszpasterską sprawował tu pleban z parafii Woźniki z przyzwolenia klasztoru mogińskiego, w którego posiadaniu znajdowały się obie wsie⁹³. Dlatego też większość źródeł kościelnych notuje Ryczów bądź w granicach parafii Woźniki, bądź też jako ich filię⁹⁴.

Według przekazu wizytacji Radziwiłłowskiej, uzupełnionej danymi z innych dostępnych źródeł, na omawianym obszarze 34 wsie podzielone były między dwie parafie⁹⁵.

⁸⁵ Na ten temat zob. B. Kumor, *Afiliacja kościołów parafialnych na Podhalu (1350–1783)*, „Prawo Kanoniczne”, t. 4, 1961, nr 1–4, s. 276–293.

⁸⁶ Kościół w Ochotnicy Dolnej wzniesiono z powodu znacznego oddalenia od siedziby parafii i częstych wylewów rzeki Ochotniczka, AV Cap. 5, k. 48–48v. Więcej o wsi Ochotnica zob. niżej K. Chłapowski, *Cerkwie prawosławne i osadnictwo wołoskie*, s. 62. Parafii Sromowce Niżne nie uznaliśmy za filię parafii w Sromowcach Wyżnych, ponieważ źródła nie akcentują nadrzędności żadnej z nich.

⁸⁷ AV Cap. 15, k. 81–85v. Stan ten potwierdza wizytacja z 1602 r. *Lany, villa in suburbano civitatis Zarnowiensis situata, matrix ecclesiae eiusdem civitatis, per dominum plebanum Zarnowiensem ex antiquo regitur*; AV Cap. 20, k. 66–69.

⁸⁸ AV Cap. 28, k. 175. W wizytacji z 1610 r. nie zachował się fragment dotyczący kościoła w Łanach, jednak w opisie parafii Żarnowiec (także niepełnym) wymienione są tylko trzy wsie należące do tej parafii. AV 13, k. 26v–27v.

⁸⁹ S. Litak, *Struktura...*, s. 203–204; Litak, *Atlas*, s. 261; Spis, ABMK, t. 37, s. 378.

⁹⁰ W tym miejscu należy wspomnieć, że brak wyodrębnienia wsi parafialnych Łanów Wielkich w wizytacji Radziwiłłowskiej spowodował wątpliwości co do zasięgu tej parafii. W opracowaniu przyjęto zasięg potwierdzony przez źródła kościelne z XVII i XVIII w. Niejasna jest tylko przynależność parafialna wsi Wierzbica, którą Długosz, wiz. 1690 r. i Spis z 1787 r. umieszczają przy par. Łany, zaś rejestry poborowe w granicach parafii Żarnowiec: Długosz LB, II, s. 208–210; AV 13, k. 27v; Spis, ABMK, loc.cit.; P. Małopolska, s. 91; Rej. pob. 1595, k. 369. W przypadku kościoła w Starym Żywcu, który był parafią macierzystą kościoła w mieście Żywiec, wizytacja Radziwiłłowska wspomina, że od wielu lat nie miał on własnego plebana i był zarządzany „a plebano ecclesiae filialis Novae Żywic” (AV Cap. 17, k. 15). Wizytacja traktuje jednak obie parafie osobno i w żadnym innym miejscu nie nazywa kościoła w Żywcu filialnym. Późniejsze wizytacje natomiast albo nie wydzielają parafii w St. Żywcu, traktując ją razem z par. w mieście Żywiec (AV Cap. 28, k. 150, 1610 r.), bądź też w opisie zasięgu parafii miasta Żywiec notują wsie wymienione powtórnie jako należące do par. w St. Żywcu (AV Cap. 33, k. 66, 67, 1617 r.). W XVIII w. par. w St. Żywcu była filią kościoła w mieście Żywiec, Litak, *Atlas*, s. 254.

⁹¹ AV Cap. 17, k. 170v; 20, k. 157–158; 33, k. 96–96v. J. Chachaj, *Rozwój sieci parafialnej w dekanacie Zator do końca XVI w.*, ABMK, t. 68, 1997, s. 275.

⁹² AV Cap. 17, k. 193v–194; 20, k. 174v (msze sprawowane tu były tylko w niektóre niedziele).

⁹³ AV Cap. 17, k. 193v; 33, k. 103; 45, k. 121.

⁹⁴ Długosz LB, t. 2, s. 234; LR 1529, k. 81; AV Cap. 20, k. 194v; 28, k. 144; AV 8, k. 40; AKap., Reg. C. 8, k. 77v; S. Litak, *Struktura...*, s. 192.

⁹⁵ Były to wsie: Borowna, Bukowiec, Charsznica, Drzykowa, Giebułtów, Gołkowice, Jastrzębie, Jeżówka, Kawec, Krężoły, Lgota Wolbromska, Łany, Łyczanka, Łęg, Ostrężnica, Owczary, Pasierbiec, Pękowice, Pobrzeże, Przeginia, Rogów, Roztoka,

Przedstawiony na mapie głównej przebieg granic parafialnych wymaga szerszego omówienia w odniesieniu do niektórych miejsc.

Parafia w Cięcynie (pow. śląski), której początki sięgają połowy XIV w., była najdalej położoną parafią powiatu śląskiego, a jej południowe granice wyznaczał zasięg osadnictwa na tym terenie⁹⁶. Zapewne lokalizacja na terenie górzystym sprawiła, że parafia ta kilkakrotnie zanikała. W drugiej połowie XV w. Cięcina należała do parafii miasta Żywiec, później zaś posługę duszpasterską zaczął sprawować tu pleban z parafii Radziechowy⁹⁷. Fakt zarządzania kościołem w Cięcynie przez plebana radziechowskiego notuje wizytacja Radziwiłłowska, lecz wymienia ona też wsie (Cięcina, Milówka i Cisiec), które płaciły meszne do miejscowego kościoła, co zdaje się dowodzić, że pełnił on ówczesne samodzielne funkcje duszpasterskie⁹⁸. Już wkrótce sytuacja znów uległa zmianie, bowiem wizytacja z 1610 r. zalicza Cięcinę do parafii Radziechowy. Ten stan rzeczy również nie trwał długo: w 1617 r. zanotowano, że Cięcina jest siedzibą parafii, do której należy 14 wsi, w tym 11 nowo lokowanych⁹⁹. Wskrzeszenie parafii okazało się jednak nietrwałe. Wedle późniejszych źródeł w Cięcynie istniała kaplica, funkcjonująca w granicach parafii Radziechowy¹⁰⁰.

W opracowaniu przyjęto istnienie w końcu XVI w. parafii we wsi Wysoka (pow. śląski), choć wizytacja z 1598 r. notuje, że tamtejszy kościół nie udzielał już wówczas posług duszpasterskich, a przed 1602 r. stał się on filią kościoła w Marcyporebie¹⁰¹. Wiadomo jednak, że kościół parafialny funkcjonował w Wysokiej w drugiej połowie XVI w., o czym świadczyć może również fakt płacenia przez niego świętopietrza w latach 1551–1563¹⁰². Podobnie rzecz się miała z jednowioskową parafią Przybradz (pow. śląski), którą przed 1551 r. wydzielono z parafii Frydrychowice¹⁰³. Kilkanaście lat później przeszła ona w ręce innowierców, a jej parafianie uczęszczali do kościoła w Frydrychowicach¹⁰⁴. Ten stan rzeczy spowodował ponowne włączenie Przybradza do Frydrychowic¹⁰⁵. Analogicznie postąpiono w przypadku parafii Ślęcin (pow. lelewski). Wizytacja Radziwiłłowska przekazała, że tamtejszy kościół parafialny jest opuszczony, a Mikołaj Rey, właściciel wsi, pozbawił go uposażenia, przenosząc świątynię do miasta Oksa, gdzie wznosił zbór protestancki¹⁰⁶.

Ponieważ kościół w Kromołowie zamieniony został na zbór kalwiński, przed 1566 r. erygowano nową parafię w Skarżycach, włączając do niej wsie Żerkowice, Dupice i Morsko. W 1574 r. kościół w Kromołowie ponownie wyświęcono i przywrócono parafię, jednak już bez wsi należących do parafii w Skarżycach¹⁰⁷. Ta specyficzna sytuacja istnienia jednej parafii w granicach drugiej powodowała

Rudno Niższe, Rzeszotary, Słupów, Smroków, Spytkowice, Stanisław, Surówka, Szczereż, Węgrce Wielkie, Woła Więclawska, Żakowa, Żerostawice.

⁹⁶ Na temat powstania parafii Cięcina zob. SHGK, cz. I, z. 3, s. 405 oraz J. Kurzeja, *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w dekanacie Oświęcim*, „Roczniki Humanistyczne”, t. 27, 1979, z. 2, s. 30, 32.

⁹⁷ Długosz LB, t. 1, s. 87; t. 2, s. 289; LR 1529, s. 340. Brak Cięciny w księgach retaksacji z lat 1561, 1577 i 1602.

⁹⁸ AV Cap. 17, k. 19–19v, „haec ecclesia caret rectore proprio, ex antiqua consuetudine administratur per plebanum Radziechoviensi”.

⁹⁹ AV Cap. 28, k. 152; 33, k. 70v. Parafię w Cięcynie notują także *Reformationes*, k. 31.

¹⁰⁰ AV Cap. 45, k. 178; 46, k. 251. W 1628 r. natomiast wzniesiono kościół w Milówce, który po 1644 r. erygowano jako parafię pw. Wniebowzięcia NMP „quia remote existit a dicta parochiali nec parochianis longe lateque commorantibus sacramenta commode administrari possunt”, ibidem, 46, k. 252. W XVIII w. Cięcina jest filią kościoła w Radziechowach, Litak, *Atlas*, s. 254.

¹⁰¹ Wieś znajdowała się wówczas w posiadaniu innowierców, AV Cap. 17, k. 184v; 20, k. 173. Z powodu sprofanowania i tego kościoła wierni z Wysokiej przyjmowali sakramenty w kościele w Witanowicach; jako filię Marcyporeby notują Wysoką późniejsze źródła: AV Cap. 33, k. 104v; 45, k. 116; Litak, *Atlas*, s. 254. Na temat zasady przyjętej w opracowaniu w przypadku kościołów zajętych przez innowierców, zob. niżej, s. 49.

¹⁰² J. Chachaj, *Rozwój...*, s. 266, 301.

¹⁰³ Ibidem, s. 274, 293.

¹⁰⁴ AV Cap. 17, k. 150v (1598 r.); 33, k. 87v (1617 r.).

¹⁰⁵ AV Cap. 45, k. 152; AV 8, k. 31v. W XVIII w. Przybradz jest filią kościoła w Frydrychowicach, Litak, *Atlas*, s. 254.

¹⁰⁶ AV Cap. 10, k. 98v. Zdarzenie to musiało mieć miejsce między 1562 r., kiedy Mikołaj Rey podał kandydata na plebana w Ślęcinie, a rokiem 1566, kiedy notowany jest po raz pierwszy minister kościoła w Oksie. Rey zmarł w 1569 r., zob.: PSB, t. 31, s. 198. Księga retaksacji z 1577 r. nie notuje jeszcze żadnych zakłóceń w funkcjonowaniu parafii w Ślęcinie, AKap., Reg. C. 7, k. 68v. W księdze z 1602 r. zanotowano, że uposażenie kościoła zostało zaanektowane przez Reya, AKap., Reg. C. 8, k. 71v. W 1618 r. w kościele w Ślęcinie był spichlerz zbożowy, AV Cap. 41, k. 60. Kościół ponownie znalazł się w rękach katolików na krótko przed 1664 r., AV 8, k. 171v. Później połączono go z parafią w Nagłowicach, Spis, ABMK, t. 37, s. 372.

¹⁰⁷ AV Cap. 15, k. 145–146, 148v; SHGK, cz. III, z. 1, s. 149, przyp. 5.

zapewne początkowo niejasności co do przynależności parafialnej wsi. Dowodzić tego może zapis wizytacji z 1602 r., która notuje wsie Morsko w obu parafiach, zaś Dupice w parafii Kromołów¹⁰⁸.

Pod koniec XVI w. parafia w Lubczy (pow. ksiąski) znajdowała się w posiadaniu innowierców. Dlatego w 1598 r. kościoła nie wizytowano, nie zanotowano też wsi wchodzących w skład tej parafii¹⁰⁹. Wizytacja z 1618 r. powtarza informacje o stanie kościoła dodając, że wierni z tej parafii, ze wsi Lubcza i Wola Lubecka pobierają sakramenty w kościele w Nawarzycach¹¹⁰. W 1690 r. stan ten został usankcjonowany prawnie i parafię Lubcza włączono wraz z okręgiem do parafii w Nawarzycach¹¹¹. Zapewne w końcu XVI w. do parafii Lubcza należała jeszcze wieś Stępcice¹¹². Nie jest także wykluczone, że w omawianym okresie do wspomnianej parafii należała wieś Węchadłów, jednak ostateczne rozstrzygnięcie tego nastęrcza poważne problemy. W naszym opracowaniu przyjęliśmy hipotetycznie, że Węchadłów znajdował się w granicach parafii Wola Knyszyńska albo Lubcza¹¹³. Kościół w Woli Knyszyńskiej pod koniec XVI w. był opuszczony i popadł w ruinę, zatem praktycznie nie pełnił funkcji duszpasterskich¹¹⁴. Dlatego w 1606 r. parafia ta została wraz z uposażeniem włączona do parafii w Sancygniowie¹¹⁵. Z wizytacji 1610 r. wiadomo, że w granicach tejże parafii znalazł się wówczas Węchadłów¹¹⁶. O wcześniejszej jego przynależności źródła kościelne milczą. Źródła świeckie umieszczają zaś tę wieś w parafii Lubcza bądź też notują ją jako siedzibę własnej parafii¹¹⁷. *Liber retaxationum* z 1529 r. notuje, że dziesięcina z Węchadłowa płacona była częściowo do Woli Knyszyńskiej, a częściowo do kościoła w Lubczy, co potwierdza wizytacja biskupa Padniewskiego¹¹⁸. Wiadomo, że w drugiej połowie XVII i w wieku XVIII wieś Węchadłów podzielona była między parafie Sancygniów i Góry (woj. sandomierskie)¹¹⁹. Ustalenie, jak i kiedy część Węchadłowa znalazła się w granicach parafii Góry, jest na tym etapie badań niemożliwe, bowiem od końca XVI w. parafia ta była sprofanowana i kolejne wizytacje nie notują jej zasięgu parafialnego. Być może ma to związek z przynależnością własnościową Węchadłowa do tych samych właścicieli co Góry.

Parafia filialna w Czarnym Dunajcu została wydzielona z parafii w Ludzimierzu przed 1596 r. Według wizytacji Radziwiłłowskiej do parafii należało wówczas siedem wsi¹²⁰. Nowy kościół wybudował w 1595 r. własnym kosztem sołtys Dunajca – Tomasz Miętus i uposażył go ogrodem. Formalny dokument fundacyjny sołtysów podhalańskich z prośbą o erekcję parafii został wystawiony w 1605 r.

¹⁰⁸ AV Cap. 20, k. 132v, 135. Podobnie w wizytacji z 1598 r., wymieniając wsie należące do parafii w Kromołowie, wpisano okręg parafialny sprzed wydzielenia par. w Skarżycach, AV Cap. 15, k. 149v–150. Kościoła w Skarżycach nie notują księgi retaksacji z lat 1577 i 1602.

¹⁰⁹ AV Cap. 10, k. 116: „per hereticos diruta et omni decore, ornamentis [...] spoliata”. Kościół w Lubczy został przejęty przez innowierców jeszcze w I połowie XVI w., nie notuje go już księga retaksacji z 1561 r. Por. LR 1529, s. 191.

¹¹⁰ *Ecclesia a multis annis diruta*, AV Cap. 41, k. 68v–69. Parafię tę wymienia księga retaksacji z 1602 r. (AKap., Reg C. 8, k. 70) oraz *Reformationes* z 1621 r., k. 30.

¹¹¹ RD, s. 229; Spis, ABMK, t. 37, s. 375; Kumor, *Dzieje*, t. 4, s. 392–393.

¹¹² Długosz LB, t. 1, s. 426; P. Małopolska, t. 3, s. 89; Rej. pob. 1595, k. 359. O Stępcicach nie wspomina wizytacja 1618 r., brak ich też w wizytacji 1664 w granicach par. Nawarzyce. W XVIII w. należały do par. Sancygniów, RD, s. 353; Spis, ABMK, t. 38, s. 158.

¹¹³ Jak to zostało zaznaczone we wstępie do indeksu miejscowości, w przypadku braku całkowitej pewności co do przynależności parafialnej danej miejscowości przy jej nazwie podane są dwa ośrodki parafialne rozdzielone słowem „albo”. Pierwsza podana nazwa odpowiada siedzibie parafii przedstawionej na mapie (bardziej według nas prawdopodobnej), druga innemu ośrodkowi parafialnemu, któremu podlegać mogła dana miejscowość w owym czasie. Sytuacja powyższa miała miejsce w dwóch różnych przypadkach: informacji o sporze pomiędzy dwoma plebanami bądź też braku jednoznacznych przekazów źródłowych, zob. dalej.

¹¹⁴ AV Cap. 10, k. 116: „Ecclesia [...] antiquitate desolata corrui ita ut vix locus extet”. Wizytacja bpa Padniewskiego nie stwierdza natomiast żadnych uchybień w funkcjonowaniu tegoż kościoła, AV Cap. 1, k. 190. Parafię tę odnotowują też księgi retaksacji z lat 1561, 1577 i 1602.

¹¹⁵ Kumor, *Dzieje*, t. 4, s. 392.

¹¹⁶ AV Cap. 28, k. 87 (wizytacja 1610 r.). Stan ten potwierdza także kolejna wizytacja z 1618 r. AV Cap. 41, k. 43v.

¹¹⁷ Rejestr poradnego z 1490 r., P. Małopolska, t. 4, s. 439; LK 1564, t. 2, s. 80 (Rejestr wsi płacących poradne). Rejestry poborowe uznają Węchadłów za osobną parafię nazywając ją „Misiowska Góra alias Węchadłów”, Rej. pob. 1595, k. 359, podobnie: P. Małopolska, t. 3, s. 89; Rej. pob. 1629, s. 136. Istnienia takiej parafii nie potwierdzają źródła kościelne.

¹¹⁸ LR 1529, s. 148, 191. W wizytacji bpa Padniewskiego wizytowana była par. Wola Knyszyńska, AV Cap. 1, k. 190v.

¹¹⁹ AV 8, k. 302–302v (1664 r.); AV 17, k. 90–91 (1711 r.); RD, s. 351, 353. zob. też: E. Wiśniowski, *Prepozytura wiślicka do schyłku XVII w. Materiały do struktury organizacyjnej*, Lublin 1976, s. 143–144, 156.

¹²⁰ AV Cap. 5, k. 67–67v.

W 1606 r., po zatwierdzeniu fundacji przez króla, biskup Bernard Maciejowski crygował w Czarnym Dunajcu samodzielną parafię¹²¹. Istnieją wątpliwości co do przynależności parafialnej do parafii w Dunajcu albo w Ludzimierzu trzech wsi. Przyjęto, że wieś Długopole należała wówczas do parafii w Ludzimierzu, tak jak notuje to wizytacja z 1596 r., dopuszczając jednak alternatywnie przynależność do parafii Czarny Dunajec¹²². W przypadku wsi Rogoźnik i Bystre założono natomiast, że znajdowały się w granicach parafii w Czarnym Dunajcu, wskazując jednak możliwość przynależności do parafii w Ludzimierzu¹²³.

Wieś Sędowice zanotowana została w wizytacji Radziwiłłowskiej w dwóch parafiach: Wrocieryż i Grudzyń¹²⁴. Z wizytacji 1618 r. dowiadujemy się, że między plebanami istniał spór o tę wieś, który w drugiej połowie XVII w. rozstrzygnięty został na korzyść parafii Wrocieryż¹²⁵. Taką też przynależność parafialną Sędowic przyjęliśmy w naszym opracowaniu. Roszczenia plebana z Grudzyń wynikały prawdopodobnie z faktu płacenia dziesięciny ze wsi Sędowice do tego kościoła¹²⁶.

Między plebanami z parafii Rudawa i Paczółtowiec toczył się spór o wieś Pisary¹²⁷. Powodem konfliktu mógł być fakt, że dziesięcina z ról folwarcznych z Pisar płacona była do kościoła w Paczółtowicach¹²⁸. Jak się wydaje, w omawianym okresie bardziej uzasadnione jest zaliczenie Pisar do parafii w Rudawie (tak przyjęliśmy na mapie), taką bowiem przynależność tej wsi notuje Jan Długosz¹²⁹. Wizytacja z 1602 r. nie odnotowuje wsi Pisary w parafii Rudawa, zaś w przypadku Paczółtowiec zapisano, że jest to parafia jednowioskowa. Podobne informacje na temat tej parafii przynoszą wizytacje z lat 1611 i 1617. Według tego ostatniego źródła wieś Pisary należała do parafii w Rudawie¹³⁰. Ostatecznie jednak spór zakończył się pomyślnie dla plebana w Paczółtowicach: źródła z drugiej połowy XVII i z XVIII w. umieszczają Pisary w granicach tej parafii¹³¹.

Brak jest jednoznacznych przekazów co do kościoła parafialnego dla wsi Łęka. W opracowaniu przyjęto, że należała ona do parafii w Sławkowie albo do parafii Chechło. Wizytacja Radziwiłłowska notuje wspomnianą osadę w obu tych parafiach¹³². W wizytacji z 1602 r. Łęka nie występuje wśród wsi parafialnych Chechła, zaś omawiając parafię w Sławkowie wizytacja stwierdza, że miejscowy pleban pobiera tu dziesięcinę z pięciu ról kmiecych na zmianę z plebanem z Chechła¹³³. Ten stan rzeczy trwał od dawna, notuje go bowiem już *Liber retaxationum* z 1529 r.¹³⁴ Stąd zatem wynikać musiały spory o przynależność parafialną i niekonsekwentne zapisy źródłowe: w wizytacji 1611 r. Łęka pojawia się tylko w granicach parafii Sławków, ale w kolejnej wizytacji z 1617 r. zanotowano ją ponownie w obu parafiach¹³⁵. Zapewne wątpliwości rozstrzygnięte zostały wkrótce na korzyść parafii

¹²¹ AV Cap. 25, k. 638–641. Wizytacja wymienia ponadto imiennie osadników każdej z osad, które znalazły się w parafii Dunajec, k. 642–643 (druk w: L. Wyrostek, *Dokument chłopów podhalańskich*, [w:] *Studia historyczne ku czci St. Kutrzeby*, t. 1, Kraków 1938, s. 495). Na temat początków parafii Dunajec zob. J. Rafacz, *Z dziejów kościoła na Podhalu*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, Lwów 1917, s. 97–109 oraz B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki...*, s. 165–167.

¹²² AV Cap., 5, k. 66. Długopole występuje w dokumencie fundacyjnym parafii w Dunajcu z 1605 r. i wśród jej wsi parafialnych w 1608 r., AV Cap. 25, loc.cit. Wizytacja z 1639 r. notuje spór o Długopole między tymi parafiami, który rozstrzygnięty został ostatecznie na korzyść parafii w Dunajcu, B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki...*, s. 166.

¹²³ Wizytacja 1596 r. zalicza wieś Rogoźnik do par. Dunajec, wymienia ją też dokument z 1605 r., wizytacja 1608 r. notuje go natomiast w par. Ludzimierz, AV Cap. 25, k. 634. Wieś Bystre, lokowana w 1591 r., pojawia się w źródłach kościelnych dopiero w wiz. 1727 w granicach parafii Dunajec, B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki...*, loc.cit. Rejestry poborowe z XVII w. wymieniają Bystre w par. Ludzimierz, Rej. pob. 1629, s. 228.

¹²⁴ AV Cap. 10, k. 85v, 87. Wizytacja biskupa Padniewskiego nie jest tu pomocna, bowiem notuje zasięg parafialny tylko przy par. Wrocieryż, AV Cap. 1, k. 180v.

¹²⁵ AV Cap. 41, k. 52v; AV 8, k. 185v, 187 („Sędowice per decretum accessit”).

¹²⁶ LR 1529, s. 341.

¹²⁷ AV Cap. 17, k. 99, 109v. Pisary zostały wpisane w obu wspomnianych parafiach, wzmianka o sporze znajduje się przy par. Paczółtowiec.

¹²⁸ LR 1529, s. 157.

¹²⁹ Długosz LB, t. I, s. 39. Alternatywnie przyjęliśmy jednak, że Pisary mogły wówczas należeć do Paczółtowiec.

¹³⁰ AV Cap. 20, k. 44; 31, k. 194v; 33, k. 30v, 39v.

¹³¹ AV Cap. 45, k. 19; AV 8, k. 85v; RD, s. 298; Spis, ABMK, t. 37, s. 392, 397; por. Litak, *Atlas*, s. 249.

¹³² AV Cap. 17, k. 74, 78.

¹³³ „Alternatim cum plebano in Chechło”, AV Cap. 20, k. 55. Wizytacja nie podaje zasięgu parafii, notując jedynie jej uposażenie.

¹³⁴ LR 1529, s. 107 (par. Sławków), 152 (par. Chechło).

¹³⁵ AV Cap. 31, k. 67; 33, k. 46v, 49.

w Sławkowie, gdyż zarówno wizytacja z 1644 r., jak i źródła osiemnastowieczne poświadczają wieś Łęka w tylko granicach tej parafii¹³⁶.

Niejednoznaczna jest również kwestia przynależności parafialnej wsi Nieprześnia, o którą w omawianym okresie prowadzili spór plebani z Sobolowa i Chełma¹³⁷. Wynikał on zapewne z faktu, że dziesięcina z Nieprześni częściowo płacona była kościołowi w Sobolowie, a częściowo plebanowi w Chełmie¹³⁸. Być może te właśnie kontrowersje spowodowały, że w kolejnej wizytacji Nieprześni nie wymieniono w żadnej z tych parafii¹³⁹. W opracowaniu przyjęto, że bardziej prawdopodobna jest przynależność Nieprześni do parafii w Sobolowie, tak bowiem umieszczają tę wieś Długosz oraz późniejsze źródła¹⁴⁰.

Niejasności istnieją także co do przynależności parafialnej wsi Bistuszowa (pow. biecki). Zarówno Jan Długosz, jak i wizytacja Radziwiłłowska notują tę wieś w parafiach Ryglice i Tuchów. Podziału między dwie parafie nie potwierdzają jednak późniejsze źródła, które zaliczają Bistuszwą jedynie do parafii Ryglice¹⁴¹.

Nie jest pewna przynależność parafialna wsi Mrukowa (pow. biecki). Z zapisu wizytacji wynika, że toczył się o nią spór między plebanami z Samokłesk i Skalnika, bowiem do tej ostatniej parafii Mrukowa niegdyś należała. Informację tę potwierdza fakt płacenia przez Mrukową mesznego do kościoła w Skalniku w 1529 r.¹⁴² Sytuacja nie była jasna i później, bowiem wizytacja z 1608 r. umieszcza Mrukową jedynie w granicach parafii Skalnik, stwierdzając, że Samokłeski są parafią jednowioskową¹⁴³.

Przynależność parafialna wsi Wierzbica w omawianym czasie budzi wątpliwości. Przyjęliśmy, że znajdowała się ona już wówczas w parafii Niegardów, dopuszczając alternatywnie lokalizację w parafii Prędocin. Wizytacja Radziwiłłowska nie notuje Wierzbicy w żadnej z tych parafii, natomiast wcześniejsza o około 30 lat wizytacja biskupa Padniewskiego zalicza ją do parafii Prędocin¹⁴⁴. Następna wzmianka na ten temat pochodzi z wizytacji 1664 r., która umieszcza Wierzbicę w parafii Niegardów, potwierdzając to również źródła osiemnastowieczne¹⁴⁵.

Na temat przynależności parafialnej wsi Rząka w końcu XVI w. brak wiadomości. W opracowaniu przyjęto, że należała ona bądź do parafii w Bieżanowie, bądź do parafii św. Jakuba na Kazimierzu. W granicach parafii św. Jakuba notuje Rząkę Jan Długosz, lecz faktu tego nie potwierdzają wizytacje z lat 1599 i 1609. Z XVI i XVII w. brak danych na temat zasięgu parafii Bieżanów. Wiadomo jedynie, że w 1573 r. biskup krakowski nadał temu kościołowi dziesięciny snopowe we wsi Rząka. W XVIII w. Rząka znajdowała się w parafii Bieżanów¹⁴⁶.

Najpewniej na przełomie XVI i XVII w. nastąpiła zmiana przynależności parafialnej wsi Mszczęcin. Wieś ta, położona na prawym brzegu Wisły, należała początkowo do kościoła w Pobiedniku Małym, który znajdował się na przeciwnym brzegu rzeki. Utrudniony dostęp do posługi duszpasterskiej spowodował, że parafianie zaczęli przyjmować sakramenty w pobliskim kościele w Niepołomicach. Ten stan rzeczy został zapewne później sformalizowany¹⁴⁷.

¹³⁶ AV Cap. 45, k. 42; RD, s. 300; Spis, ABMK, t. 37, s. 393.

¹³⁷ AV Cap. 7, k. 188v.

¹³⁸ LR 1529, s. 84, 194.

¹³⁹ AV Cap. 40, k. 48v-49.

¹⁴⁰ Długosz LB, t. II, s. 115; AV Cap. 47, k. 30 (1664 r.); AKM, Tab., t. 6, nr 17; AKM, Descriptio..., k. 19.

¹⁴¹ Długosz LB, t. III, s. 223; AV Cap. 2, k. 112; 7, k. 24; 47, k. 536; SHGK, cz. I, z. 1, s. 126. Na temat zasięgu tych parafii zob. B. Kumor, *Prepozytura tarnowska...*, s. 243-244, 273-276.

¹⁴² AV Cap. 2, k. 137; LR 1529, s. 69.

¹⁴³ AV Cap. 26, k. 376, 379. Rejestry poborowe umieszczają Mrukową w par. Samokłeski, co łączyło się zapewne z faktem, że obie wsie miały tego samego właściciela, P. Małopolska, t. 3, s. 123; Rej. pob. 1595, k. 486. Przed 1748 r. parafia w Skalniku została włączona do par. Samokłeski, AKM, Tab., t. 5, nr 43. Zob. też B. Kumor, *Powstanie i rozwój sieci parafialnej w Małopolsce południowej do końca XVI w.*, „Prawo Kanoniczne”, t. 6, 1963, s. 501 n.

¹⁴⁴ AV Cap. 1, k. 219v.

¹⁴⁵ AV Cap. 47, k. 118; Spis, ABMK, t. 37, s. 364. W wizytacjach 1614 i 1618 brak Wierzbicy zarówno w par. Prędocin, jak i Niegardów.

¹⁴⁶ Długosz LB, t. 3, s. 50; AV Cap. 42, k. 6; AKM, Tab., t. 6, nr 63. Na temat specyfiki parafii Bieżanów zob. wyżej.

¹⁴⁷ *Liber beneficiorum* Długosza oraz wizytacja Radziwiłłowska notują zapewne „stan przejściowy”, bowiem Mszczęcin wpisany został tam w obu wspomnianych parafiach, Długosz LB, t. 2, s. 154, 164; AV Cap. 7, k. 236; 10, k. 183. W 1618 r. podczas wizytacji parafii Pobiednik zanotowano, że wieś Mszczęcin *antiquitus* należała do tej parafii „verum propter flumen quo ab ecclesia separantur parochiani in Niepołomicie ecclesia sacramenta percipiunt”, AV Cap. 41, k. 102v. W wizytacji 1665 r. Mszczęcin zaliczony został do parafii Niepołomicie, AV 8, k. 352.

O przynależności wsi Podobin do parafii Mszana Dolna wnioskować możemy pośrednio z późniejszych źródeł, gdyż wizytacja Radziwiłłowska nie wymienia Podobina wśród wsi znajdujących się w tej parafii. Kolejna wizytacja (1618) zalicza Podobin do nowo utworzonej parafii w Niedźwiedziu. Z zapisu wynika, że wsie należące wówczas do tej parafii zostały wyłączone z parafii Mszana Dolna¹⁴⁸. Budowę kościoła w Niedźwiedziu ukończono w 1593 r., jednak dopiero w 1605 r. zgody na powołanie nowej parafii i jej uposażenie udzielił król Zygmunt III Waza. Na jego prośbę w tym samym roku parafię erygował biskup Bernard Maciejowski¹⁴⁹.

Niewiadomo dokładnie, kiedy formalnie przynależność parafialną zmieniła wieś Ochojno. Znaczne oddalenie wsi od siedziby parafii św. Jakuba na Kazimierzu obok Krakowa sprawiło, że wierni uczęszczali do pobliskiego kościoła w Podstolicach. Taka praktyka istniała zapewne od dawna, bowiem już Jan Długosz zanotował przynależność Ochojna do Podstolice¹⁵⁰. Sądzić można, że sytuacja nie była uporządkowana prawnie jeszcze w końcu XVI w. Wizytacja Radziwiłłowska nie wymienia Ochojna ani w parafii Podstolice, ani św. Jakuba¹⁵¹. Dopiero z wizytacji 1618 r. pochodzi zapis, że w granicach parafii Podstolice znajduje się też *novissima* wieś Ochojno, która niegdyś należała do kościoła św. Jakuba na Kazimierzu, lecz z powodu odległości do tejże parafii „uti parochus asserit a officiali adiuncta est”¹⁵².

W rejestrach poborowych wieś Chroszcza występuje jako osobna parafia¹⁵³. Źródła kościelne nie odzwierciedlają jednak tego faktu, podobnie jak nie jest potwierdzony zapis wizytacji Radziwiłłowskiej, że wieś ta podzielona jest między parafię Brzezie i Niepołomnice¹⁵⁴. Zarówno Długosz, jak i źródła z XVII w. notują Chroszczę tylko w parafii Brzezie¹⁵⁵.

Przejęcie kościoła przez innowierców bądź też jego opuszczenie z innych przyczyn powodowały, że świątynia nie była wizytowana, a do księgi wpisywano jedynie krótką notę o jej wezwaniu, patronacie, stanie prawnym (kościół parafialny, filia, kaplica) i niekiedy ogólnikowo o uposażeniu. Nie podawano wówczas z reguły informacji o wsiach należących do danej parafii. Pod koniec XVI w. w województwie krakowskim odsetek kościołów niepełniących posług duszpasterskich był dość znaczny. Wizytacja Radziwiłłowska nie zanotowała wiadomości o okręgu parafialnym w 50 kościołach, co stanowi ponad 10% liczby ogólnej. Jak już wspomniano wyżej, w takich sytuacjach szukano informacji w kolejnych wizytacjach, porównując te dane z zapisami w *Liber beneficiorum* Jana Długosza i *Liber retaxationum* z 1529 r. Informacje o przynależności parafialnej podawane przez księgi poborowe bądź inne źródła świeckiej proweniencji traktowano jedynie orientacyjnie i z dużą ostrożnością, bowiem źródła tego rodzaju wielokrotnie podawały mylne dane na ten temat¹⁵⁶. Dużą trudność sprawiał nam fakt długotrwałego (nieraz przez wiele dziesięcioleci) pozostawiania danego kościoła w rękach innowierców. Wymagało to sięgania do kilku kolejnych wizytacji danej parafii, niekiedy nawet o sto lat późniejszych niż omawiany okres. Analogicznie jak w poprzednich tomach *Atlasu* uwzględnialiśmy ośrodki parafii zajęte przez innowierców (nawet przez dłuższy czas) w przypadku, gdy władze katolickie nie przeniosły siedziby parafii do innej miejscowości. W ten sposób bowiem postępowali w XVI w. poborcy podatkowi, sporządzając swoje rejestry¹⁵⁷. Ustalenie granic całego okręgu parafialnego na

¹⁴⁸ AV Cap. 40, k. 5–6v.

¹⁴⁹ AV Cap. 46, k. 43–46. W późniejszych źródłach Podobin zaliczany jest do parafii Niedźwiedź, AV Cap. 47, k. 405; AKM, Tab., t. 6, nr 45.

¹⁵⁰ Długosz LB, t. 1, s. 106.

¹⁵¹ Ochojna w granicach parafii św. Jakuba na Kazimierzu nie notuje także wizytacja z 1609 r., AV Cap. 32, k. 75.

¹⁵² AV Cap. 33, k. 119v.

¹⁵³ P. Małpolska, t. 3, s. 67; Rej. pob. 1595, k. 271.

¹⁵⁴ AV Cap. 7, k. 236, 238.

¹⁵⁵ Długosz LB, t. 1, s. 127; AV 8, k. 354v.

¹⁵⁶ Rejestry poborowe nie zawsze oddawały rzeczywisty stan sieci parafialnej, podziały na parafie pełniły w nich bowiem jedynie rolę pomocniczą i nie należały do istoty tych rejestrów. Nierzadko zdarzało się, że w różnych latach ta sama wieś została zaliczona do różnych parafii bądź też jedną wieś umieszczano w dwóch parafiach. Ponieważ często wykaz poboru z jednego roku stanowił podstawę pobierania podatku w następnych latach, raz zaliczona mylnie do danej parafii wieś mogła być do niej przypisywana nieraz przez długi czas. Stąd pewność co do przynależności parafialnej dają tylko źródła kościelne.

¹⁵⁷ Zob. H. Rutkowski, *Granice administracji kościelnej...*, s. 31. Z tego powodu uwzględniono na przykład parafię w Makowiskach (pow. biecki), mimo że zajęty przez innowierców kościół uległ zniszczeniu, a tutejsza parafia już się nie odrodziła. W XVIII w. włączona była do par. Kobylany, AV Cap. 2, k. 142v; 26, k. 88v; AKM, Tab., t. 5, nr 40. Na ten temat zob. także: B. Kumor, *Zanik i afiliacja parafii w archidiakonacie sądeckim, wojnickim i prepozyturze tarnowskiej (1326–1787)*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, t. 11, 1964, z. 4, s. 127 n.

podstawie innych niż wizytacja Radziwiłłowska źródeł miało miejsce w przypadku następujących parafii: Bruśnik, Głębowice, Iwanowice, Jastrzębia, Kobylany, Korzenna, Kościelec, Makowiska, Miechów, Mstyczów, Nienaszów, Poborowice, Podlesie, Poręba Dzierżna, Złoty Potok, Przegonia, Sanka, Szczekociny, Tropie, Wilczyńska, Górka Kościelnicza, Wysocice.

Ustalenie na takiej samej podstawie przynależności parafialnej jednej lub kilku wsi zostało przeprowadzone dla parafii: Andrychów, Bestwina, Bobin, Brzesko Stare, Cerekiew, Czchów, Dobra, Gorlice, Gorzków, Jordanów, Kłobuck, Lipnik, Mszana Dolna, Olsztyn, Palczowice, Piotrkowice, Rachwałowice, Raciborowice, Nowy Żmigród.

W kilku przypadkach, na podstawie innych źródeł, ustalono inną przynależność parafialną niż notuje to wizytacja Radziwiłłowska: Dobranowice (par. Poborowice), Dalechowice (par. Bobin), Iwanowice Duże (par. Kłobuck), Czepurka (par. Złoty Potok), Maszków (par. Iwanowice), Białowieża, Krężoły¹⁵⁸, Pękostaw i Wojciechów (Mstyczów).

Liczba wszystkich parafii, których granice znajdowały się na terenie województwa krakowskiego i księstwa siewierskiego, pod koniec XVI w. wynosiła 483. Wliczono tu również parafie, których terytorium wykraczało poza granicę omawianego terenu (12) oraz parafie, których ośrodki znajdowały się w sąsiednich województwach, ale ich zasięg obejmował interesujący nas obszar (11)¹⁵⁹. Kościołów filialnych z okręgami było w sumie 16. Pomijając 11 ośrodków zewnętrznych (w tym 1 miasto), spośród 472 kościołów parafialnych i filialnych z okręgami 75 znajdowało się w miastach (w tym trzy miasta na terenie księstwa siewierskiego oraz trzy wchodzące w skład aglomeracji krakowskiej, która liczyła w sumie 11 parafii), a 396 we wsiach, jedna na zamku (Melsztyn), a siedzibą jednej parafii była kuźnica (osada kuźnicza) o nazwie Poczesna¹⁶⁰. Jedno miasto nie miało własnej parafii – Mstów, a siedziba tej parafii znajdowała się w innej diecezji.

Na terenie części diecezji krakowskiej znajdującej się w granicach województwa krakowskiego istniało pod koniec XVI w. dziesięć kolegiat: pięć w Krakowie (św. Michała na Wawelu, św. Jerzego na Wawelu, św. Idziego Opat¹⁶¹, Wszystkich Świętych, św. Anny), a poza tym na Kleparzu (św. Floriana), w Skalbmierzu, Nowym Sączu, Wojniczu i Bobowej. Ponadto funkcjonowało sześć kolegiat o niepełnym składzie: w Bieczu, Olkusz, Imielnie, Książu Wielkim, Moskorzewie i Ruszczy¹⁶².

Na omawianym terenie istniało w końcu XVI w. sześć opactw (Hebdów, Jędrzejów, Mogiła, Nowy Sącz, Szczyrzyc, Tyniec), których siedziby oznaczono na mapie głównej. Prepozyt bożogrobców w Miechowie był traktowany w konstytucjach sejmowych na równi z opatami, stąd umownie przyjęliśmy także dla Miechowa symbol właściwy opactwu.

Kościół parafialne według podziału na murowane i drewniane

(Krzysztof Chłapowski)

Przedstawienie administracji kościelnej w województwie krakowskim uzupełniamy informacją o podziale kościołów parafialnych według materiałów budowlanych, czyli o liczbie świątyń murowanych i drewnianych. Ponieważ województwo niemal w całości leżało w diecezji krakowskiej, zagadnienie to opracowaliśmy na podstawie wizytacji Radziwiłła z lat 1595–1599.

W interesującej nas części diecezji krakowskiej w końcu XVI w. znajdowało się 458 kościołów parafialnych i równorzędnych filialnych, o których wizytacja zawiera potrzebne tu informacje. Dwa kościoły były całkowicie zniszczone (Makowiska w dek. żmigrodzkim i Poborowice w dek. proszow-

¹⁵⁸ Wieś Krężoły wizytacja Radziwiłłowska notuje w par. Mironice, AV Cap. 10, k. 112. W opracowaniu przyjęto za *Słownikiem historyczno-geograficznym*, że wieś ta była wówczas podzielona między parafie Mironice i Mstyczów, SHGK, cz. III, z. 1, s. 141–142, co potwierdzają późniejsze źródła, Materiały WK, s. 145–146.

¹⁵⁹ W tej ogólnej liczbie w księstwie siewierskim znajdowało się 14 parafii (w tym 10 miało siedziby na terenie księstwa, siedziby dwóch znajdowały się w sąsiednich powiatach, a dwóch poza granicami państwa).

¹⁶⁰ Była to sytuacja zupełnie wyjątkowa. Kościół w Poczesnej wzniesiono około 1592 r. Według zapisu wizytacji w 1598 r. nie był on jeszcze poświęcony, lecz odprawiano tu msze i udzielano sakramentów za zgodą władz kościelnych; AV Cap. 15, k. 131v–132v; 20, k. 123 (1602 r.).

¹⁶¹ Kolegiata św. Idziego uległa likwidacji w 1591 r., zob. K. Chłapowski, *Przynależność własnościowa osiedli*, s. 86, szczególnie przyp. 34.

¹⁶² Kumor, *Dzieje*, t. 2, s. 361–485; t. 3, s. 173–194, 267–352, 407–425.

skim)¹⁶³ i dlatego nie zostały wliczone do liczby ogólnej. Wśród 456 kościołów było 144 murowanych (31,6%), 303 drewniane (66,4%), 9 murowano-drewnianych (2,0%)¹⁶⁴. Powyższe procenty nieco odbiegały do wyliczonych dla całej diecezji w XV w. (27,4% murowanych, 71,2% drewnianych, 1,4% murowano-drewnianych). Dla porównania warto także przytoczyć dane z Mazowsza w końcu XVI w. – wśród 447 kościołów parafialnych było 24% w całości lub częściowo murowanych, a 76% drewnianych¹⁶⁵.

Na interesującym nas obszarze województwa krakowskiego należącym do diecezji krakowskiej w końcu XVI w. leżały 73 miasta, przy czym jedno z nich (Mstów) nie było siedzibą parafii, która znajdowała się w klasztorze mstowskim w województwie sieradzkim. W 50 miastach znajdowały się murowane kościoły parafialne (69,4%), w 18 drewniane (25%), w czterech murowano-drewniane (5,5%). Z 50 miast z kościołami parafialnymi murowanymi 25 to miasta królewskie, 14 – szlacheckie, 11 – kościelne. Z 18 z kościołami drewnianymi osiem to miasta królewskie, osiem to szlacheckie, dwa kościelne. Z czterech miast, w których kościoły parafialne były częściowo murowane, trzy to miasta królewskie, a czwarte – szlacheckie.

W 373 wsiach parafialnych na interesującym nas obszarze, w 285 były kościoły drewniane (76,4%), w 83 – murowane (22,3 %), a w 5 – murowano-drewniane (1,3 %).

¹⁶³ Zniszczony był także kościół w Dalewicach (dek. proszowski), który – wobec wątpliwości – nie został potraktowany jako parafialny.

¹⁶⁴ Do tej ostatniej kategorii należały kościoły w: Bolechowicach (dek. skalski), Dukli (dek. żmigrodzki), Dziekanowicach (dek. dobczycki), Nowym Targu (dek. nowotarski), Oświęcimiu (dek. oświęcimski), Podegrodziu (dek. nowosądecki), Sędziszowie (dek. andrzejowski), Wadowicach (dek. zatorski) i Zalasie (dek. nowogórski).

¹⁶⁵ S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 82; A. Dunin-Wąsowicz, K. Pacuski, W. Pałucki, H. Rutkowski, *L'Atlas historique de la Pologne. Problèmes de l'histoire de l'église. L'exemple de la Mazovie*, [w:] „Miscellanea Historiae Ecclesiasticae”, t. 5, Louvain 1974, s. 85.

ANEKS

ZESTAWIENIE JEDNOSTEK ADMINISTRACJI KOŚCIELNEJ

Wykaz przedstawia stan na koniec wieku XVI. W spisie uwzględniono tylko parafie położone w granicach województwa krakowskiego w całości lub częściowo oraz parafie, których ośrodki znajdowały się poza granicami województwa, ale należące do nich wsie położone były na terenie województwa krakowskiego. Ośrodki parafii znajdujące się w województwie krakowskim, których granice wychodziły poza jego obszar, oznaczono *, ośrodki parafii spoza województwa krakowskiego oznaczono **. W wykazie podano, w porządku alfabetycznym, ówczesne nazwy siedzib parafii, zaś w nawiasie nazwę obecną, jeżeli różni się od dawnej. Miasta oznaczono literą m. W przypadku kościoła filialnego z własnym okręgiem w nawiasie podano nazwę jego parafii macierzystej.

Diecezja krakowska

Archidiakoniat krakowski

Dekanaty:

andrzejowski (jędrzejowski): Andrzejów (Jędrzejów) m., Brzegi**, Chlewice, Dzierzków* (Dzierzgów), Grudziąca (Grudziąca), Jemielno (Imielno), Kossów m., Krzyczęce (Krzycięce), Lubcza, Mironice (Mieronice), Mokrsko* (Mokrsko Dolne), Moskorzów (Moskorzew), Nagłowice, Nawarzyce, Piotrkowice, Rakoszyń, Sędziszów, Słupia, Ślęcin, Tarnowa (Tarnawa), Tczeniec (Trzcinec), Wodzisław m., Wola Knyszyńska, Wrocirysz (Wrocierz).

bytomski: Będzin m., Chroszczobród (Chruszczobród), Cięgowice (Ciągowice), Czeladź* m., Grodziec (Będzin-Grodziec), Kamień** (Piekarzy Śląskie-Kamień), Koziegłowy m., Koziegłówki, Mysłowice** m., Sączów, Siemunia (Siemunia), Siewierz m., Targoszyce, Wojkowice Kościelne.

dobczycki: Dobczyce m., Dobra, Droginia, Dziekanowice, Gruszów, Jaworznik (Jawornik), Jordanów m., Łapanów, Łętowia, Łososina (Łososina Górna), Mszana Niżna (Mszana Dolna), Myślimice (Myślenice) m., Nowa Rybie (Nowe Rybie), Pcin (Pcim), Raba (Raba Wyżna), Rabka (Rabka Zdrój), Raciechowice, Siepraw, Skrzydlna, Słopnica (Słopnice), Szczyrzycka Góra (Góra św. Jana), Szyk, Tarnawa, Trzemeszna (Trzemeśna), Tymbark m., Wilkowiska (Wilkowisko), Wiśniowa, Zakliczyn.

krakowski:

Kraków m.: N. Marii Panny, Wszystkich Świętych, św. Krzyża, św. Szczepana, św. Anny, św. Mikołaja;

Kleparz m.: św. Floriana;

Kazimierz m.: św. Michała i Stanisława, św. Jakuba, Bożego Ciała;

Zwierzyniec (św. Salwatora).

lelowski: Biała Więsza (Biała Górna), Częstochowa m., Drochlin, Goleniowy, Irzędze (Irządze), Klasztor Mstowski** (Mstów), Kłobucko (Kłobuck) m., Kroczyce, Kromołów (Zawiercie-Kromołów) m., Lelów m., Miedzwno (Miedzno), Mrzyglód (Myszków-Mrzyglód) m., Nakło, Niegowa, Obichów (Obiechów), Ogrodzieniec m., Olsztyn m., Poczesna, Podlesie, Potok (Złoty Potok), Przerów (Przyrów) m., Przestań (Przystajń), Przybynów, Przyłęk, Rokitno, Skarzyce (Zawiercie-Skarzyce), Stare Miasto (Staromieście), Szczekociny m., Wilkowiecko, Włodowice m., Zdrębice (Zrębice II), Żarki m., Żorawie (Żuraw).

lipnicki: Bochnia m., Brzeźnica, Chełm, Chronów (filia par. Wiśnicz Wielki), Czchów m., Gnojnik, Godprzydowa (Gosprzydowa), Iwkowa, Królewska (Królówka), Krzyżanowice, Lipnica (Lipnica Murowana) m., Łapczyca,

Melsztyn, Olchawa, Pogwizdów, Poręba (Poręba Spytkowska), Rabrot (Rajbrot), Sobolów, Trzciana, Tymowa, Uszew, Wiśnicz Wielki (Stary Wiśnicz), Wojakowa, Żłota, Żegocina Wola (Żegocina).

nowogórski: Babica (Babice), Chechło, Chrzanów (Chrzanów-Kościelec) m., Czerniechów (Czernichów), Gorynice (Gorenice), Jaworzno, Kościelec, Krzeszowice, Liski (Liszki), Morawica, Nowa Góra m., Olkusz m., Paczółtów, Płaza, Płoki, Poręba (Poręba Żegoty), Przegonia, Raclawice, Regulice, Rudawa, Rybna, Sławków m., Sosnka (Sanka), Tęczynek (Tenczynek), Trzebinia, Zalas.

oświęcimski: Bestwina, Bielany, Biertułtów (Bielsko-Biała – Zabawa), Cięcina, Czaniec, Dankowice, Gilowice, Grodziec (Grojec), Jawiszowice, Jelesna (Jelesnia), Kęty m., Kozy, Lipnik (Bielsko-Biała – Lipnik), Łękawica, Łodwigowice (Łodygowice), Mikłuszowice (Bielsko-Biała – Mikuszowie Krakowskie), Nidek, Osiek, Oświęcim* (Oświęcim – Stare Miasto) m., Pisarzowice, Poręba Wielka, Radziechów (Radziechowy), Rychwałd I, Stara Wieś, Stary Żywiec, Ślemię (Ślemień), Wilamowice, Wilkowice, Witkowice, Żywiec m.

proszowski: Bierków (Biórków Wielki), Czulice, Grabie, Igołomia, Koniusza, Luborzycza, Mogiła (Kraków-Mogiła), Niegardów, Pleszów (Kraków-Pleszów), Pobiednik Mały, Poborowice (Dobranowice-część), Proszowice m., Raciborowice, Rusiec (Kraków-Ruszcza), Wawrzyńczyce (Wawrzeńczyce), Więclawice (Więclawice Stare), Wrzodowa Góra (Górka Kościelnicza), Zębocin (Żębocin).

skalski: Biały Kościół, Bolechowice, Chodów, Czaple Wielkie, Giebułtów, Gołcza, Goszcza, Imbramowice, Irzmanowice (Jerzmanowice), Iwanowice (Iwanowice Dworskie), Jangrot, Korzkiew, Minoga, Modlnica Wielka (Modlnica), Niedźwiedź, Prędocin (Prandocin), Saspów, Sieciechowice, Skała m., Słomniki m., Smarzewice (Smarzowice), Sułoszowa, Śreniawa (Szreniawa), Tczyca, Ułina (Ułina Wielka), Uniejów (Uniejów-Parcela), Wysocice, Zadroże (filia par. Skała), Zielonki.

skawiński: Gaj, Głogoczków, Herbułtów (Harbutowice), Izdebnik (filia par. Lanckorona), Krzęcin, Krzywaczka, Lanckorona m., Lińcze Górne (Leńcze), Mogilany, Pobiodr (Paszkówka-część), Przypkowie (Przytkowice), Radziszowska Wola (Wola Radziszowska), Radziszów (Radziszów), Skawina m., Sulikowice (Sułkowice), Tyniec (Kraków-Tyniec), Zebrzydowice.

sokoliński: Działoszyce* m., Secygniów (Sancygniów), Skarbimierz* (Skalbmierz) m., Wolica Szyszczycza** (Wolica).

tarnowski: Pleśna**, Rygllice Niższe (Rygllice), Tuchów** m.

wielicki: Biezanów (Kraków-Biezanów), Biskupice, Bodzanów, Brzezcie, Gdów, Kosocice (Kraków-Kosocice), Łęzany (Łazany), Niegowiec (Niegowić), Niepołomice, Podstolice, Wieliczka m.

witowski: Bobin, Brzesko Nowe m., Brzesko Stare (Hebdów-część), Cerkiew (Cerekiew), Cudzynowice, Gorzków, Kazimierza Wielka, Koszyczki (Koszyce) m. (filia par. Witów), Kościelec, Książnice Więsze (Książnice Wielkie), Mikłuszowice, Przymęków* (Przemków), Rachwałowice (filia par. Przymęków), Uście (Uście Solne) m., Witów.

wojnicki: Biesiadki (filia par. Porąbka), Brzeżek (Brzesko) m., Brzozowa, Dębno, Gwoździec, Jadowniki, Jasień, Olszyny, Porąbka (Porąbka Uszewska), Rzezawa, Siemichów (Siemiechów), Szczepanów*, Wojnicz* m., Zakliczyn m.

wolbromski: Bydlin, Chłina, Dłużec, Gołaczów (Gołaczewy), Kidów, Kiełto (Giełto), Łany Wielkie, Pilcza (Pilica) m., Poręba Dzieżycza (Poręba Dzierżna), Poręba Górna, Strzegowa, Wolbram (Wolbrom) m., Żarnowiec m. (filia par. Łany).

wrocimowicki: Kalina (Kalina Wielka), Kozłów, Książ Mały, Książ Wielki m., Łętkowice, Małoszów, Miechów m., Mstyczów, Nasiechowice, Pełsnica (Pałecznicza), Raclawice, Radzimice (Radziemice), Słaboszów, Sławice (Sławice Duchowne, Sławice Szlacheckie), Wrocimowice, Zielenice.

zatorski: Andrzychów (Andrychów) (filia par. Wieprz), Barwałd Niższy (Barwałd Dolny), Choczni, Frydrychowice, Gierałtów, Głębów (Głębowice), Grabiszycze (Graboszyce), Inwałd, Kletcza (Klecza Dolna), Krzeszów, Maków (Maków Podhalański), Miłoszów (Sidzina), Mucharz, Palczowice, Piotrowice, Polanka (Polanka Wielka), Poręba Markowa (Marcyporęba), Przepiszów, Przybradz, Radocza, Spytkowice, Stryszów, Tłuczań, Wadowice m., Wieprz, Witanowice, Woźniki, Wysoka, Zator m., Zembrzyce.

Archidiecezja sędzka

Dekanaty:

biecki: Biecz m., Bieniarowa (Binarowa), Cieszkowice (Ciężkowice) m., Gorlice m., Gromnik, Kobylanka Niższa (Kobylanka), Libusza, Lipinki, Łużna, Moszczenica Polska (Moszczenica), Ołpiny Wyższe (Ołpiny), Ropa, Rozembark (Rożnowice), Rzepiennik (Rzepiennik Biskupi), Sękowa, Staszów, Sierzyny, Szymbark, Święcany, Turza, Wójtowa, Zagórzany.

bobowski: Bobowa m., Bruśnik, Grębów (Grybów) m., Jastrzębia, Korzenna, Krużlowa (Krużlowa Niżna, Krużlowa Wyżna), Lipnica Niemiecka (Lipnica Wielka), Mogilno, Palecznica (Paleśnica), Podole (Podole-Górowa), Polna, Przedanica Niżna (Przydonica), Siedlec (Siedlce), Siedliska (filia par. Bobowa), Szalowa, Tropie, Wilczyńska, Zborowice.

jasielski: Bączal Niżny (Bączal Dolny), Cieklin, Czerwna, Dębówiec m., Hartłowa (Harkłowa), Jasło* m., Jedlicze**, Łęzany (Łęziny), Łubienko, Ossownica (Osobnica), Sławęcin, Tarnowiec, Trzcienica (Trzcina), Zajązże, Zręcin* (Zręcin).

nowotarski: Dębno Spiskie (Dębno), Dunajec (Czarny Dunajec) (filia par. Ludzimierz), Grywałd (filia par. Krościenko), Hartłowa (Harkłowa), Klukoszowa (Klikuszowa) (filia par. Nowy Targ), Kluczkowice (Kluczkowce) (filia par. Maniowy), Krościenko (Krościenko nad Dunajcem) m., Ludzimierz (Ludźmierz), Łopuszna (filia par. Ostrowsko), Maniowy, Nowy Targ m., Ostrowsko, Sramowice Niżne (Sromowce Niżne), Sramowice Wyżne (Sromowce Wyżne), Szafłary, Szczawnica Wyżna (filia par. Krościenko), Tylmanowa, Waksmand (Waksmund) (filia par. Nowy Targ).

pilzneński: Brzostek** m., Brzyska, Jodłowa Niemiecka (Jodłowa).

sędzki: Barcice (Barcice Dolne), Bieganice (Nowy Sącz-Bieganice), Chomranice Wyższe (Chomranice), Czarny Potok, Ilmanowa (Limanowa) m., Jakubkowice (Łososina Dolna-Jakubowice), Jazowsko, Kamienica, Kamionka (Kamionka Wielka), Kanina, Łącko, Łukowica, Męcina Wyżna (Męcina), Muszyna m., Mystków, Nawojowa, Pisarzowa, Piwniczna (Piwniczna Zdrój) m., Podegrodzie, Przyszowa, Ptaszkowa, Sądecz Nowy (Nowy Sącz) m., Sądecz Stary (Stary Sącz) m., Tęgoborza (Tęgoborze), Ujanowice, Wielogłowy, Zbyszyce, Żeleźnikowa Wielka.

źmigrodzki: Bobrek (Bóbrka), Dukla m., Jaśliska m., Kobylany, Makowiska, Nienaszów, Osiek (Osiek Jasielski) m., Skalnik, Sowokłeski (Samokłeski), Wietrzno, Źmigród (Nowy Źmigród) m., Źmigród Stary (Stary Źmigród).

Diecezja gnieźńska

Terytorium wieluńskie

Krzepice m.

Archidiecezja uniejowska

Dekanaty:

brzeźnicki: Klasztor Mstowski** (Mstów), Mykanów**.

radomszczański: Dąbrowa** (Dąbrowa Zielona).

Archidiecezja kurzelowska

Cierno* (Cierno-Żabieniec), Kuczków.

GMINY WYZNAŃ RÓŻNOWIERCZYCH

Krzysztof Chłapowski

Mapa pokazuje rozmieszczenie zborów – gmin kościołów różnowierczych (a nie budynków służących kultowi) w województwie krakowskim w drugiej połowie XVI w. Podstawę jej opracowania stanowią zarówno źródła wytworzone przez różnowierców (*Akta synodów różnowierczych*)¹, jak i wzmianki o profanacji kościołów katolickich zawarte w *Libri retaxationum* z lat 1561 i 1577² (nieomal z reguły inne źródła potwierdzają działanie gmin różnowierczych w tych miejscowościach) oraz wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1595–1599³. Sięgnęliśmy do opracowań, których autorzy czerpali z fragmentarycznej wizytacji z lat 1565–1570 i z wizytacji z pierwszej połowy XVII w., a także z innych kościelnych źródeł szczegółowych dotyczących konkretnych miejscowości⁴. Wykorzystaliśmy literaturę dotyczącą historii reformacji w Rzeczypospolitej, poczynając od opracowań Juliana Bukowskiego i Henryka Merczynga⁵, przez rozmaite rozprawy i artykuły zawierające dane z zakresu geografii historycznej reformacji w Małopolsce, a publikowane w czasopismach „Reformacja w Polsce”⁶ i „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”⁷ oraz w innych czasopismach⁸ lub pracach zbiorowych⁹,

¹ *Akta synodów różnowierczych w Polsce*, t. 1: 1550–1559, t. 2: 1560–1570, t. 3: 1571–1632, wyd. M. Sipayłło, Warszawa 1966, 1972, 1983; ważny był zwłaszcza tom 3.

² AKM I, 26, 27.

³ Szerzej o aktach wizytacji zob. s. 13–14 i przyp. 18–22.

⁴ Np. T. Glemma, *Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510–1570*, „Nasza Przeszość”, 1, 1946, s. 43–96; S. Kot, *Szkolnictwo parafialne w Małopolsce XVI–XVIII w.*, Lwów 1912; B. Kumor, *Archidiakonat sądecki*, ABMK, 8, 1964, s. 271–304, 9, 1964, s. 93–286; J. Wiśniewski, *Dekanat miechowski*, Radom 1917; idem, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Pińczowskim, Skalbmierskim i Wiślickim*, Mariówka 1927; idem, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Jędrzejowskim*, Mariówka 1930; idem, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w powiecie włoszczowskim*, Mariówka 1932; idem, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w Olkuskiem*, Mariówka 1935–1936; B. Kumor, *Reformacja w diecezji krakowskiej i jej wpływ na kasatę parafii katolickich*, [w:] Kumor, *Dzieje*, t. 4, Kraków 2002, s. 399–420 – tekst ten zawiera błędne identyfikacje miejscowości oraz błędy w odczycie nazwisk (Studnicki zamiast Stadnicki, Mysłowska zamiast Myszkowska, Michoszewiński zamiast Moskorzewski, Szyłaciński zamiast Silnicki, Bonarowicz (sic!), kasztelan sandomierski itd.

⁵ J. Bukowski, *Dzieje reformacji w Polsce od wejścia jej do Polski aż do jej upadku*, t. 1, Kraków 1883; H. Merczyng, *Zbory i senatorowie protestancy w dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1904.

⁶ Np. W. Budka, *Zbór w Gorlicach i jego patroni*, „Reformacja w Polsce”, 3, 1924, s. 134–141; A. Kamiński, *Zbór w Marcyporebie*, ibidem, 11, 1948–1952, s. 43–55.

⁷ W. Urban, *Materiały do uzupełnienia podanego przez Merczynga zestawienia zborów ariańskich*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”, 1, 1956, s. 134–139; idem, *Reformacja wśród chłopów w Oświęcimskim*, ibidem, 2, 1957, s. 151–175; H. Kowalska, *Stanisław Szafraniec z Pieskowej Skąły*, ibidem, 3, 1958, s. 99–131; W. Urban, *Reformacja mieszczańska w powiecie bieckim*, ibidem, 6, 1961, s. 139–174; idem, *Kroniczka rodziny Taszyckich z końca XVI wieku*, ibidem, 13, 1968, s. 205–213; idem, *Kontrowersja o zbór we Włodzisławiu*, ibidem, 25, 1980, s. 221–222.

⁸ Np. J. Tazbir, *Arianizm w ziemi sądeckiej*, „Rocznik Sądecki”, 8, 1967, s. 311–334; L. Huczek, *Nowe dane o reformacji wśród chłopów w Żywiecczyźnie*, „Małopolskie Studia Historyczne”, 3, 4, 1961, s. 83–86.

⁹ H. Merczyng, *Rejowie jako członkowie polskiego kościoła ewangelickiego*, [w:] *Z wieku Mikołaja Reya. Księga Jubileuszowa*, Warszawa 1905, s. 49–98; W. Urban, *Z dziejów kultury regionu jasielskiego w dobie Odrodzenia i reformacji*, [w:] *Studia z dziejów Jasi i powiatu jasielskiego*, red. J. Garbacik, Kraków 1964, s. 217–233; M. Michalewicz, *Kultura i reformacja w dawnym powiecie bieckim w XVI i XVII wieku*, [w:] *Nad rzeką Ropą. Szkice historyczne*, red. J. Garbacik, Kraków 1972, s. 277–306.

monografie miast i inne opracowania¹⁰, a także sięgaliśmy do biogramów w *Polskim słowniku biograficznym*.

Uwzględniliśmy zbory, o których wiemy na pewno lub z wielkim prawdopodobieństwem, że działały co najmniej dziesięć lat¹¹. Pominęliśmy te gminy, o których istnieniu wiemy jedynie ze wzmianek pochodzących z czasów po 1600 r.¹² Spośród zborów ariańskich nie uwzględniliśmy uznanych przez Wacława Urbana za niepewne¹³. Nie oznaczyliśmy na mapie zboru w Uściu w powiecie szczyrzyckim, ponieważ informacji o jego istnieniu, podanej przez H. Merczynga¹⁴, nie potwierdzają żadne źródła, oraz – z tego samego względu – zboru w Bóbrce w powiecie bieckim¹⁵. Sądzymy, że w obu wypadkach Merczyng błędnie odniósł informacje źródłowe do miejscowości w województwie krakowskim.

Krytycznie potraktowaliśmy zestawienia parafii diecezji krakowskiej przejętych przez protestantów, sporządzone przez Bolesława Kumora, ponieważ autor potraktował (naszym zdaniem pochopnie) wzmianki w źródłach kościelnych o tym, że kościół parafialny jest opuszczony lub brak plebana jako dowody na ich przejęcie przez protestantów na cele kultowe¹⁶.

W kilku przypadkach, wobec braku pewności czy informacje źródłowe świadczą o istnieniu zboru w danej miejscowości, powstrzymaliśmy się od oznaczenia ich na mapie, np. kościoły parafialny w Wieprzu w powiecie śląskim oraz filialny w Andrychowiu w tymże powiecie były w 1577 r. wzmiankowane jako zniszczone¹⁷, ale brak jakichkolwiek danych źródłowych o działalności innowierców w tych miejscowościach kazał nam przyjąć, że spustoszenie kościoła nastąpiło z innych przyczyn. Zdewastowanie kościoła bywało czasem dziełem kolatora-katolika, np. Walenty Dembiński, kasztelan krakowski – według zapiski wizytacji z 1597 r. – zniszczył kościół parafialny w Poborowicach w powiecie proszowskim, z uzyskanego materiału wznosił zabudowania folwarczne, a uposażenie plebańskie przyłączył do uposażeń kościołów w Wawrzyńczycach i Zembocinie. W wizytacji podano, że aktualnym dziedzicem wsi jest Bolestraszycki *vir haereticus*, ale nie musi to znaczyć, że we wsi funkcjonował zbor¹⁸. Podobnie o istnieniu zboru nie świadczy wzmianka z 1577 r., że dziedzic wsi Ulina w powiecie ksiąskim, Piotr Krasowski *vir haereticus*, zniszczył kościół parafialny, zwłaszcza że w wizytacji z 1598 r. czytamy tylko, że parafia nie ma prawowitego plebana i jest administrowana *per vagos*

¹⁰ Np. J. Latosiński, *Monografia miasteczka Wilamowice*, Kraków 1910; *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, red. F. Kiryk, Warszawa 1978; *Wieliczka dzieje miasta (do roku 1980)*, red. S. Gawęda, A. Jodłowski, J. Piotrowicz, Kraków 1990; *Dzieje miasta Nowego Sącza*, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992; W. Urban, *Chłopi wobec reformacji w Małopolsce w drugiej połowie XVI wieku*, Kraków 1959.

¹¹ Pominęliśmy zbory: w Bieżanowie pow. szczyrzycki, wzmiankowany tylko w 1566 r. (*Akta synodów...*, t. 2, s. 201), w Chelmie pow. proszowski, wzmiankowany tylko w latach 1552 i 1561 (*ibidem*, t. 1, s. 193, t. 2, s. 72), w Dzierzkowie pow. lelowski, wspomniany tylko w 1560 r. (*ibidem*, t. 1, s. 32), w Grabowej pow. proszowski – tylko w 1558 r. (*ibidem*, t. 1, s. 228), w Korzkwi pow. proszowski – tylko w 1561 r. (AV Cap I, 27, k. 53v, w wizytacji z 1598 r. znajduje się informacja, że „ecclesia ruinosa et desolata... a multis annis vacat” AV Cap. 15, k. 18), w Kuczkowie pow. lelowski – tylko w latach 1561 i 1563 (*Akta synodów...*, t. 2, s. 79, 121, 351), w Piekarach pow. proszowski – tylko w latach 1595 i 1598 (*Akta synodów...*, t. 3, s. 110, 193), w Pisarzowej pow. sądecki – tylko w 1577 r. (AKM I, 26, k. 89v), w Pisarzowicach pow. śląski – tylko w 1561 r. (AKM I, 27, k. 105), w Rożnowie pow. sądecki – tylko w 1563 r. (*Akta synodów...*, t. 2, s. 351), w Radziechowach pow. śląski – tylko 1561 r. (AKM I, k. 105) oraz w Starych Wilamowicach – tylko w 1561 r. (AKM I, 27, k. 105v).

¹² W Błażkowej w pow. bieckim – pierwsza wzmianka z 1603 r. (*Akta synodów...*, t. 3, s. 244), w Marchocicach pow. proszowski – z 1609 r. (*ibidem*, s. 298), w Wielkiejnocy w pow. ksiąskim – z 1615 r. (*ibidem*, s. 365), w Skorczowie pow. proszowski – z 1622 r. (*ibidem*, s. 438) i w Łuźnej pow. biecki – z 1627 r. (*ibidem*, s. 499; według W. Budki, *Zbór w Łuźnej*, „Reformacja w Polsce”, 4, 1926, s. 176–180 powstał między 1602 a 1620 we dworze).

¹³ W. Urban, *Materiały...*, s. 136–137.

¹⁴ H. Merczyng, *Zbory...*, s. 78.

¹⁵ *Ibidem*, s. 47. Miał on działać w latach 1561–1639. Wieś była własnością opactwa koprzywnickiego, co raczej wyklucza istnienie w niej zboru, zwłaszcza przez tyle lat. W grę nie wchodzi też zamek Bobrek w pow. śląskim, ponieważ jego dziedzice Ligęzowie byli katolikami.

¹⁶ Kumor, *Dzieje*, t. 4, s. 403, tabl. 54 – „Kościoły parafialne przejęte przez protestantów w diecezji krakowskiej – 1571 r.”, s. 405–407, tabl. 55 – „Parafie przejęte przez protestantów do 1577 r.”; s. 410–415, tabl. 56 – „Parafie w rękach protestantów w 1608 r.”.

¹⁷ AKM I, 26, k. 74v, 73v.

¹⁸ AKM 10, k. 191v. O zbudowaniu nowego kościoła informuje wizytacja z 1618 r. (S. Kot, *op.cit.*, s. 287); A. Tomczak, *Walenty Dembiński kanclerz egzekucji ok. 1504–1584*, Toruń 1963, nie wspomina o sprawie zniszczenia kościoła w Poborowicach. Według Kumora, *Dzieje*, t. 4, s. 418, nowy kościół w Poborowicach został parafialnym w 1615 r.

*praesbiteros*¹⁹. Być może, sytuacja była taka, jak w przypadku kościoła filialnego w Ślęcinie w powiecie lelowskim, który został zniszczony przez różnowiercę, Mikołaja Reya, ale zbor został przez niego zorganizowany nie na miejscu, lecz w pobliskim miasteczku Oksza, leżącym już w województwie sandomierskim²⁰. Nie mamy też pewności, czy był zbor w Niegowej w powiecie lelowskim – w 1577 r. kościół był zniszczony, lecz w 1598 r. wizytator odnotował, że kościół parafialny „per haeresiam fuit violata tandem catholicis restituta”²¹. Podobna wątpliwość dotyczy Dalowic w powiecie proszowskim – z wizytacji z 1598 r. wiadomo, że kościół został zniszczony przez Stanisława Sobka, innowiercę, założyciela zboru w pobliskim Sobkowie²².

Większość zborów w województwie krakowskim działała w przejętych przez różnowierców kościołach parafialnych. Część domów modlitwy znajdowała się w dworach dziedziców-różnowierców, a w miastach królewskich w rozmaitych budynkach (Ciężkowice, Grybów, Jasło, Kraków, Olkusz, Nowy Sącz, Wieliczka, Zator)²³. Miejscowości nieparafialnych, w których znajdował się zbor było dziesięć (Aleksandrowice pow. proszowski, Balice pow. proszowski, Hałcnów pow. śląski, Lusławice pow. sądecki, Pawlikowice pow. szczyrzycki, Piotrkowice pow. proszowski, Raciborsko pow. szczyrzycki, Świdnik pow. sądecki [par. Tęgorborze], Wojnarowa pow. biecki i Wywła pow. lelowski).

Stosunki własnościowe miały duży wpływ na rozmieszczenie zborów. W dobrach duchownych istniały tylko dwa zbory i to efemerycznie: we wsi kapituły krakowskiej Biezanów, powiat szczyrzycki oraz we wsi prepozyta krakowskiego Dzierzków w powiecie lelowskim²⁴. W dobrach królewskich funkcjonowały zbory w wymienionych wyżej miastach oraz we wsiach: Dziekanowice (pow. szczyrzycki), Łętkowice (pow. proszowski) oraz, przez krótki czas, we wsi Pisarzowa (pow. sądecki)²⁵.

Po względem wyznaniowym ogromną większość stanowiły zbory kalwińskie czyli ewangelicko-reformowane, co dokumentują zachowane akta synodów; o trzech zborach wiadomo, że były luteriańskie czyli ewangelicko-augsburskie – Biertułtowice vel Komorowice, Mikuszowice i Wilkowice (wszystkie w pow. śląskim). Dzięki pracy Wacława Urbana wiemy gdzie były zbory ariańskie²⁶. Część z nich to pierwotnie zbory kalwińskie, które z czasem stały się ariańskimi. Oto lista zborów ariańskich: Bobowa pow. sądecki (najpierw kalwiński), Bruśnik pow. biecki, Chomranice pow. sądecki (początkowo kalwiński), Gnojnik pow. sądecki, Jakubkowice pow. sądecki (najpierw kalwiński), Jasło pow. biecki, Jastrzębie pow. sądecki, Lusławice pow. sądecki, Męcina pow. sądecki, Moskorzów pow. lelowski (początkowo kalwiński), Nienaszów pow. biecki, Olkusz pow. proszowski²⁷, Pawlikowice pow. szczyrzycki, Pełsznica pow. proszowski (najpierw kalwiński), Piotrkowice pow. proszowski, Przyszowa pow. sądecki, Nowy Sącz pow. sądecki, Sobolów pow. szczyrzycki (początkowo kalwiński), Świdnik pow. sądecki, Tarnowa pow. ksiąski (najpierw kalwiński), Wieliczka pow. szczyrzycki (początkowo kalwiński), Zakliczyn pow. sądecki, Zbyszyce pow. sądecki.

Na mapie oznaczyliśmy razem 110 zborów: w powiecie śląskim – 27, w proszowskim – 25, w sądeckim – 15, w powiatach bieckim i lelowskim – po 13, w powiecie ksiąskim – 9, w szczyrzyckim – 8.

Wykaz zborów oznaczonych na mapie (w nawiasach nazwy dzisiejsze różniące się od szesnastowiecznych, m. = miasto):

¹⁹ AKM I, 26, k. 40; AV Cap. 15, k. 50v.

²⁰ AV Cap. 10, k. 98 v.

²¹ AKM I, 26, k. 55v; AV Cap. 15, k. 140v.

²² AV Cap. 10, k. 162; H. Kowalska, *Sobek Stanisław*, PSB, t. 39, s. 454–457.

²³ W Ciężkowicach nabożeństwa odbywały się na folwarku wójtowskim (W. Urban, *Reformacja mieszczańska...*, s. 155–156), w Grybowie – w kościele św. Bernardyna (idem, *Chłopi wobec...*, s. 139–140), w Jaśle w ratuszu (ibidem, s. 182–183), w Krakowie w specjalnie wzniesionej budowli (*Materiały do dziejów reformacji w Krakowie*, wyd. R. Żelewski, Kraków 1962). W Olkuszu innowiercy mieli zbor na przedmieściu Sławkowskim, szkołę i cmentarz (AV Cap. 17, k. 89v), w Nowym Sączu mieli nabożeństwa w kaplicy zamkowej, potem w budynku położonym za rzeką Kamienicą (J. Tazbir, op.cit., s. 313), w Wieliczce w jednym z domów w mieście (*Wieliczka dzieje miasta...*, s. 163, 173), w Zatorze w kościele dominikanów (H. Kowalska, *Myszkowski Mikołaj*, PSB, 22, s. 378).

²⁴ Zob. przyp. 11.

²⁵ Jw.

²⁶ W. Urban, *Materiały...*

²⁷ Według wizytacji z 1598 r. w Olkuszu znajdowali się „omnes haeretici tam ariana, quam calviniana quam etiam luteriana haeresi infecti” (AV Cap. 17, k. 89v).

- pow. proszowski – Aleksandrowice, Balice, Bobin, Gorzków, Iwanowice, Kazimierza Wielka, Kościelec, Kraków m., Łętkowice, Nasiechowice, Niedźwiedź, Olkusz m., Pełsnica (Pałecznica), Piotrkowice, Poręba Górna, Przegonia, Rachwałowice, Raclawice, Saspów, Sosnka, Sułoszowa, Witów, Wrzodowa Góra (Górka Kościelnicza), Wysocice, Zielenice;
- pow. książki – Krzcężce, Książ Mały, Książ Wielki, Lubcza, Mironice, Mstyczów, Tarnowa, Tczeniec, Wodzisław m.;
- pow. lelowski – Kossów m., Kromołów m., Moskorzów, Nagłowice, Obichów, Ogrodzieniec, Podlesie, Potok, Przyłek, Rakoszyn, Szczekociny m., Włodowice m., Wywła;
- pow. szczyrzycki – Dziekanowice, Pawlikowice, Pobiodr, Raciborsko, Sobolów, Tarnawa, Wieliczka m., Zakliczyn;
- pow. sądecki – Bruśnik, Chomranice Wyższe, Gnojnik, Godprzydowa, Jakubkowice, Jastrzębia, Korzenna, Lusławice, Męcina Wyżna, Przyszowa, Sądecz Nowy m., Świdnik, Tropie, Wielogłowy, Zbyszyce;
- pow. biecki – Bobowa m., Cieszkowice m., Gorlice m., Grębów (Grybów) m., Jasło m., Kobyłany, Makowiska, Nienaszów, Siedliska, Szalowa, Tarnowiec, Wilczyska, Wojnarowa;
- pow. śląski – Bachowice, Bestwina, Biertułowice (Komorowice), Dankowice, Gierałtowice, Głębowice, Hałcnów, Jawiszowice, Kozy (Dwiekozy), Lipnik, Mikłuszowice, Osiek, Palczowice, Polanka, Poręba Markowa (Marcyporęba), Przepiszów, Przybradz, Radocza, Spytkowice, Tłuczań, Wilamowice, Witkowice, Wysoka, Zator m., Zebrzydowice, Żywiec m.

CERKWIE PRAWOSŁAWNE I OSADNICTWO WOŁOSKIE

Krzysztof Chłapowski

Od końca XIV w. osadnictwo wołoskie posuwało się od wschodu wzdłuż Karpat, by – począwszy od końca XV w. – stopniowo obejmować część województwa krakowskiego, a konkretnie południowe obszary powiatów bieckiego i sądeckiego¹. Wołosi, ludność rumuńska z domieszkami południowo-słowiańskimi, w tej części Małopolski później zwani Łemkami, byli wyznania prawosławnego. Rozmieszczenie cerkwi w województwie krakowskim w drugiej połowie XVI w. odpowiadało zasięgowi osadnictwa wołoskiego. Stopniowa sławizacja ludności wołoskiej oraz etniczne i wyznaniowe wymieszanie ludności w wielu osadach tej części województwa krakowskiego nastąpiły znacznie później. Po drugiej stronie Karpat osadnictwo wołoskie sięgało znacznie dalej na zachód niż w Rzeczypospolitej, w której to osadnictwo zatrzymało się, napotkawszy zasiedlone wcześniej tereny starostw czorsztyńskiego i nowotarskiego.

Podstawą oznaczenia na mapie cerkwi prawosławnych są informacje z rejestrów poborowych (popostwa były opodatkowane). W końcu XVI w. w powiatach bieckim i sądeckim było odpowiednio 20 oraz 8 (w tym 4 w kluczu muszyńskim) parafii prawosławnych. We wsiach tzw. państwa muszyńskiego, które w rejestrach poborowych spisywano łącznie, według rejestru z 1595 r. były cztery cerkwie (popostwa)². Wiemy, że być może istniała wówczas cerkiew w Mochnaczcze Niżnej³, ale nie znamy lokalizacji trzech pozostałych.

Wszystkie cerkwie funkcjonujące w powiatach sądeckim i bieckim należały do prawosławnej diecezji przemyskiej, której biskup, Michał Kopystyński (Kopestyński), w 1596 r. nie przystąpił do unii z Kościołem rzymskokatolickim (uczynił to następny biskup Kościoła Wschodniego w Przemyślu, wyświęcony w 1610 r. Aleksander Atanazy Krupecki, ale do 1681 r. sytuacja nie była ustabilizowana)⁴. W 1765 r. na tym samym obszarze było już 100 unickich cerkwi parafialnych i 8 filialnych⁵.

Na mapie głównej południowe tereny powiatów bieckiego i sądeckiego nie mają oznaczonych granic parafialnych, ponieważ na obszarze zwartego osadnictwa wołoskiego nie było wsi katolickich. Sieć parafialna Kościoła rzymskokatolickiego miała znaczenie pomocnicze dla organizacji skarbowej jako ułatwienie przy ewidencji podatkowej (spisywanie poboru), a z ambon kościołów odczytywano uniwersały podatkowe i inne akty królewskie. W rejestrach poborowych powiatów bieckiego i sądeckiego z drugiej połowy XVI w. oraz z lat 1629 i 1680 oprócz katolickich występują parafie prawosławne z określeniami „bożnica”, „fara bożnica”, a nawet tylko „fara” (z wyjątkiem obszaru klucza

¹ K. Pieradzka, *Na szlakach Łemkowszczyzny*, Kraków 1939 (tamże wcześniejsza literatura); B. Kumor, *Osadnictwo lem-kowskie i sieć parafialna w kluczu muszyńskim biskupstwa krakowskiego (do 1780)*, „Rocznik Sądecki”, 24, 1996, s. 9–23. Wbrew tytułowi przedmiotem zainteresowania autora były także wsie wołoskie i parafie prawosławne (od 1681 r. unickie), które w XVI w. i później leżały poza obszarem klucza muszyńskiego (Bielczarowa, Boguszowa, Królowa Wołoska, Łabowa, Maciejowa, Szlachtowa i inne) i nie należały do dóbr biskupstwa krakowskiego.

² Bibl. Czart., rkps 329, k. 287.

³ H. Stamiński, *O nowożytnej akcji osadniczej w Sądeczyczynie (1573–1800)*, „Rocznik Sądecki”, 10, 1969, s. 198, przyp. 3.

⁴ M. Bendza, *Prawosławna diecezja przemyska w latach 1596–1681. Studium historyczno-kanoniczne*, Warszawa 1982, s. 108–119.

⁵ W. Kołbuk, *Kościoły wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1998, s. 241–242, 246, 254–255.

muszyńskiego, którego wsie były spisywane łącznie)⁶. Być może zatem na wspomnianym obszarze cerkwie prawosławne pełniły analogiczną funkcję publiczną jak kościoły katolickie.

Ponieważ stwierdziliśmy, że niektóre ze wsi spisywanych w rejestrach poborowych powiatu bieckiego w prawosławnych parafiach Bednarka, Miscowa, Grabie z pewnością w tych parafiach nie leżały (przynależność taka była wykluczona ze względu na położenie tych wsi), inne wsie leżały znacznie bliżej innych cerkwi oraz ze względu na fakt, że wsie klucza muszyńskiego były w rejestrach poborowych spisywane łącznie, na mapie cerkwi nie oznaczyliśmy zasięgu terytorialnego parafii prawosławnych.

Podstawą uznania danej wsi za zamieszkałą przez ludność prawosławną były informacje z rejestrów (nie zawsze konsekwentne), że na daną osadę składają się dworzyszczka wołoskie (we wsiach wołoskich termin ten używany był najczęściej zamiennie z terminem łan duży czyli 32-prętowy).

Należy zwrócić uwagę, że wsie zamieszkałe przez ludność prawosławną należały do różnego rodzaju własności ziemskiej; do królewskiej (starostwo bieckie⁷, sądeckie, grybowski i tenuta Osiek⁸) – 19 wsi, do własności kościelnej czyli duchownej (klucz muszyński biskupstwa krakowskiego) – 34 wsie i do szlacheckiej – 47 wsi.

Pełny wykaz wsi wołoskich, a więc w XVI w. zasiedlonych przez ludność prawosławną, przedstawia się następująco:

Powiat sądecki:

Par. Bielczarowa: Bielczarowa

Par. Królowa Wołoska: Królowa Wołoska, Boguszowa

Par. Łabowa: Hamrzyska, Łabowa, Maciejowa, Wola

Par. Szlachtowa: Jaworki, Szlachtowa

Tzw. Państwo Muszyńskie: Banica, Berest, Bieliczna, Brunary Niżne, Brunary Wyżne, Czarna, Czerzyżne, Czyrna, Florynka, Izby, Jastrzębnik, Jaskowa, Jędrzejówka, Kamianna, Krynica, Leluchowa, Miestko, Milik, Mochnaczka Nizna, Mochnaczka Wyżna, Muszynka, Piorunka, Polana, Powroźnikowa, Słotwiny, Stawisza, Szczawnik, Śnietnica, Wawrzki, Wierchomla, Wojkowa, Złocko, Zubrze, Żegiestów

Powiat biecki:

Par. Barwinek: Barwinek

Par. Bednarka: Bednarka, Nowa Wola Cieklińska

Par. Grabie: Dołche, Grabie, Nieznajowa, Ozinna, Radocina, Rostanie, Wysowatka

Par. Hanczowa: Blechnarka, Hanczowa, Ropka, Wysowa

Par. Krempna: Hałbów, Krempna

Par. Łosie: Bielanka, Klimkowa, Łosie

Par. Męcina: Męcina, Wapienne

Par. Miscowa: Kotan, Miscowa, Polana, Ropianka

Par. Mszana: Cherowa, Mszana

Par. Pątna: Pątna

Par. Pielgrzymka: Pielgrzymka

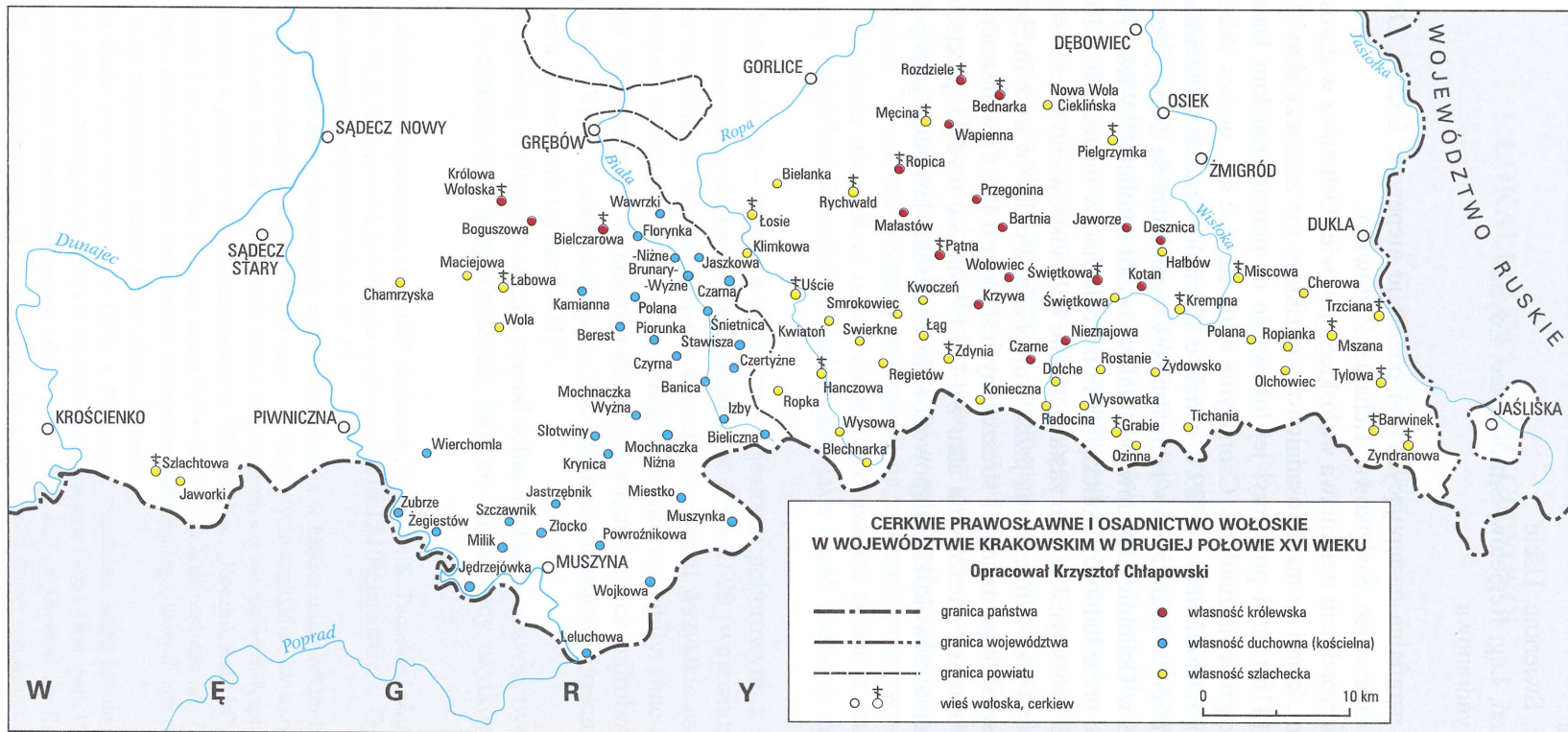
Par. Ropica: Bartnia, Przegonina, Ropica, Wołowiec

Par. Rozdziele: Rozdziele

⁶ W drugiej połowie XVI w. są spisane imiennie tylko w rejestrach z 1577 r. – 12 wsi, w których było 31 ½ półdworzyszcz wołoskich (ASK I, 117, k. 223), w 1588 r. – także 12 wsi, ale już 63 półdworzyszcz wołoskie (ASK I, 126, k. 255v) i w 1593 r. – 20 wsi, w których było 115 półdworzyszcz wołoskich (Bibl. Jag., rkps 5043, k. 254 v). W 1629 r. spisano łącznie 28 wsi, a w nich 127 półdworzyszcz wołoskich (Rej. pob. 1629, s. 234), w 1680 r. również 28 wsi, a w nich 137 ½ półdworzyszcz wołoskich (Rej. pob. 1680, s. 249).

⁷ W lustracji województwa krakowskiego z 1765 r. w starostwie bieckim zostały spisane „wsie ruskie” starostwa w liczbie osiemnastu (LK 1765, s. 130–135).

⁸ Królowa Wołoska należała do starostwa sądeckiego, Bielczarowa i Boguszowa do grybowskiego, Desznica i Jaworze do tenuty Osiek, Rozdziele do drobnej tenuty Lipinki.



Par. Rychwałd: Rychwałd
Par. Świętkowa: Jaworze, Świętkowa
Par. Trzciana: Trzciana
Par. Tylowa: Tylowa
Par. Uście: Kwiatów, Swierkne, Uście
Par. Zdynia: Kwoczeń, Łąg, Regietów, Smrokowiec, Zdynia
Par. Zydranowa: Zydranowa

Przynależność parafialna następujących wsi pozostaje niepewna: Czarne, Desznica, Konieczna, Krzywa, Małastów, Olchowiec, Świętkowa, Tichania, Żydowsko.

Szczególnym przypadkiem osadnictwa wołoskiego jest wieś Ochotnica w starostwie czorsztyńskim w powiecie sądeckim, której na mapie osadnictwa wołoskiego nie zaznaczyliśmy (leżała na zachód od zasięgu mapy). W 1416 r. król powierzył jej lokowanie na prawie średzkim Dawidowi Wołochowi, przy czym w razie zagrożenia zamku w Czorsztynie mieli stawiać się „omnes Valachi et incolae villae praedictae”; w *Liber retaxationum* z 1529 r. widnieje sformułowanie *in Ochotnicza a Valachis*, w rejestrach poborowych oprócz zagrodników i komorników wymieniane są dworzyszczka wołoskie⁹. W drugiej połowie XVI w. w Ochotnicy zbudowano filialny kościół katolicki¹⁰. Wieś była zatem zamieszkała wówczas zarówno przez ludność katolicką, jak i prawosławną. W lustracjach 1616–1620 i 1627–1629 (wcześniej starostwo czorsztyńskie jako zastawione nie było lustrwane) wieś została nazwana Ochotnicą Wołoską i opisana jako zamieszkała przez kmieci albo siodlaków oraz zarębników czyli zagrodników, a przy sołtystwie wspomniany i streszczony jest akt z 1416 r.; w lustracji 1659–1664 nie ma już przymiotnika Wołoska i streszczenia aktu z 1416 r.¹¹ Jak się wydaje, przejście sołtystwa w ręce posesorów pochodzenia niewołoskiego spowodowało z czasem sławizację jego poddanych.

⁹ *Zbiór dokumentów małopolskich*, t. 6, wyd. S. Kuraś i J. Sułkowska-Kurasiowa, Wrocław 1974, nr 18904; LR 1529, s. 279.

¹⁰ AKM 65, k. 183.

¹¹ MK, L.XVIII, 20, k. 153v–155v; 22, k. 278–279v; LK 1659–1664, s. 306.

OSADNICTWO

LOKALIZACJA MIEJSCOWOŚCI

Krzysztof Chłapowski

Podstawową zasadą przyjętą przez nas przy opracowywaniu map szczegółowych Polski XVI w. jest przedstawienie pełnej sieci osadnictwa w drugiej połowie tego stulecia. Metody zastosowane w tym celu zostały przedstawione dokładnie w wydanych tomach tej serii, w rozdziałach komentarzy poświęconych lokalizacji miejscowości, a w tym tekście zostaną tylko powtórzone¹.

Rejestry poborowe – główne źródła do interesującego nas obrazu osadnictwa – nie zawierają kompletnego wykazu miejscowości istniejących w momencie spisania tych źródeł. Nie notowano w nich osiedli, które nie podlegały poborowi w ogóle (folwarki), zwolnionych z płacenia na pewien czas (osady nowo zakładane lub odbudowywane po klęskach elementarnych), płacących z innymi np. miastami (wsie miejskie)². Nie brakowało też w rejestrach niedokładności, przypadkowych opuszczeń oraz nadużyć. Te ostatnie polegały najczęściej na zaniżeniu podstawy poboru lub pominięciu całych osiedli. Zatajenie niewielkiej osady mogło ująć uwadze poborcy, zaś przysiółek, będący realnie osobną osadą, mógł być formalnie potraktowany jako część większej miejscowości tego samego właściciela.

Ponieważ dysponowaliśmy – co jest wyjątkowe – rejestrami poborowymi z lat 1593 i 1595 oraz, dla niemal całego obszaru województwa, wizytacjami z lat 1595–1599 (województwo krakowskie jest i pod tym względem wyjątkiem), wychwyciliśmy w praktyce niemal wszystkie osady nowo lokowane³ oraz te, które z powodów wyżej wymienionych w rejestrach nie wystąpiły. Inne źródła (w tym wcześniejsze i późniejsze) tylko zupełnie wyjątkowo dostarczyły nam danych o drobnych osadach istniejących w drugiej połowie XVI w., a niewystępujących w źródłach należących do kanonu wyzyskiwanych przy przygotowywaniu opracowań tej serii AHP⁴.

Na mapie oznaczyliśmy wyłącznie osiedla samodzielne o własnej nazwie, tworzące jedno lub parę skupień budynków mieszkalnych i gospodarczych, których mieszkańcy użytkowali określony teren,

¹ H. Rutkowski, *Lokalizacja miejscowości*, [w:] AHP Mazowsze, s. 64–76; K. Pacuski, *Lokalizacja miejscowości*, [w:] AHP Sandomierskie, s. 67–76; K. Chłapowski, *Lokalizacja miejscowości*, [w:] AHP Sieradzkie, s. 42–47.

² Zestawienie i charakterystyka rejestrów zob. s. 12–13.

³ Wyjątki to niektóre z osad nowo lokowanych na prawie wołoskim w kluczu muszyńskim biskupstwa krakowskiego, które nie wystąpiły jeszcze w rejestrach z lat 1593 i 1595 oraz – z oczywistych względów – w wizytacji, ale daty ich lokacji ustalili Stanisław Płaza i Bolesław Kumor na podstawie źródeł znajdujących się w archiwach Kapitulnym i Metropolitalnym w Krakowie (S. Płaza, *Sołectwa w powiecie sądecko-czchowskim w XIII–XVIII w.*, „Rocznik Sądecki”, 9, 1968, s. 5–148; B. Kumor, *Osadnictwo lemkowskie i sieć parafialna w kluczu muszyńskim biskupstwa krakowskiego (do 1780)*, „Rocznik Sądecki”, 24, 1996, s. 9–23) oraz część osad w księstwie siewierskim biskupstwa krakowskiego, których istnienie już w drugiej połowie XVI w. ustalił Zdzisław Noga na podstawie tychże źródeł (Noga, *Słownik*).

⁴ Na przykład wieś Biadaczów, wymieniona w LDK, s. 59 („nowo zasadzona, która jest do starostwa ojcowskiego”), potem w lustracji z 1660 r. (MK, L.XVIII, 24, k. 252) i w rejestrze poborowym z 1680 r. (Rej. pob. 1680, s. 85), później występująca pod nazwą Bodaczów (Mapa Kwatermistrzostwa; SGKP, t. 1, s. 271), dziś część wsi Biały Kościół; osada Balachówka wymieniona w LDK, s. 55, później dopiero w XIX w. (SGKP, t. 14, s. 323); osada Strugi wymieniona przez Długosza LB (t. 3, s. 343), potem w 1579 r. (J. Sygański, *Arendy klasztoru starosądeckiego*, Lwów 1904, s. 10–11), w XVIII i XIX w. (Mapa Miega; SGKP, t. 11, s. 417–418 – tu dokładny opis położenia), dziś część wsi Chelmiec; osady Brzana i Obidza w powiecie sądeckim wymieniane w XV i na początku XVI w., potem w drugiej połowie XVIII w. w: E. Pawłowski, *Nazwy miejscowości Sądecczyzny*, cz. 1: *Nazwy miast, wsi, przysiółków oraz dzielnic miejskich i wiejskich*, Wrocław 1971, s. 19, 83, cz. 2: *Nazwy osiedli*, Wrocław 1975, s. 54–55.

mniej lub bardziej dokładnie odgraniczony od obszarów przynależnych do sąsiednich osad⁵. Na gęsto zasiedlonych, zwłaszcza mniej zalesionych obszarach starego osadnictwa o stabilnych stosunkach własnościowych (powiaty proszowski, ksiąski, lelowski) rzadko powstawały nowe osady, natomiast w gęsto zalesionych terenach podgórskich i przygranicznych powiatów śląskiego, sądeckiego, szczyrzyckiego i bieckiego w drugiej połowie XVI w. przybywały stale nowe, liczne osady (najwięcej w „państwie żywieckim” Komorowskich, w starostwach lanckorońskim, nowotarskim, czorsztyńskim, sądeckim, bieckim, w kluczu muszyńskim biskupstwa krakowskiego, w dobrach Stadnickich w powiecie bieckim). Karczmy przedstawione zostały wyłącznie na mapie dróg i w komentarzu do niej.

Zakres odrębności poszczególnych osad bywał płynny, dotyczy to przede wszystkim folwarków i młynów. Przeważnie były one obejmowane nazwą wsi, przy której leżały, mimo że odległość od zwartej zabudowy wiejskiej mogła sięgać nawet kilku kilometrów. Niektóre z tych drobnych punktów osadniczych, bardziej odległe lub wyraźniej wyodrębniające się gospodarczo (np. folwarki należące do większych dóbr ziemskich, obsługiwane przez chłopów z kilku wsi), otrzymywały własne nazwy i traktowano je jako odrębne osady. Źródła nie zawsze wskazują, czy taką osadę należy potraktować jako folwark, czy jako wieś. Zauważyć też trzeba, że młyny lub karczmy, leżące we wsi i niebędące osobnymi punktami osadniczymi, mogły mieć własne nazwy, często urobione od nazwiska (przezviska) młynarza albo nawiązujące do usług świadczonych w karczmie lub ich skutków.

Bogactwo źródeł i ich rozmaita proveniencja spowodowały, że – w odróżnieniu do innych opracowań tej serii AHP – nie mieliśmy poważniejszych problemów jeśli chodzi o identyfikację osad⁶ albo o rozstrzygnięcie, czy zapisane w źródłach nazwy odnosiły się do odrębnych miejscowości czy też do ich części⁷.

W województwie krakowskim nie występowały osiedla szlachty zagrodowej, złożone z drobnych (przynajmniej trzech) przysiółków objętych wspólną nazwą, a rozróżnianych dodatkowym określeniem będącym drugim członem nazwy. Bardzo nieliczne były przypadki występowania dwóch osad o tej samej nazwie, nierozróżnionych drugim jej członem, a rozróżnienie następowało dopiero w XVII w. lub nie wystąpiło wcale. Takie osady oznaczyliśmy na mapie jednym punktem, a w indeksie zastosowaliśmy po nazwie symbol składający się ze znaku mnożenia i cyfry dwa, np. Branice x 2, Wilkowsko x 2.

Gdy nie byliśmy pewni, czy wieś należąca do dwóch różnych przedstawicieli wielkiej własności (lub też gdy jeden z tych właścicieli należał do wspomnianej kategorii) tworzyła jedną osadę czy też dwa osiedla o tej samej nazwie, stosowaliśmy następującą zasadę: jeśli brak jest wyraźnego potwierdzenia, że mamy w drugiej połowie XVI w. do czynienia z dwiema osadami, rozróżnianymi za pomocą drugiego członu nazwy (często jest to przymiotnik wskazujący na przynależność własnościową), to miejscowość należąca do dwóch właścicieli traktujemy jako jedno osiedle⁸.

Gdy w XVI w. występowały obok siebie dwie lub trzy osady o tej samej nazwie (rozdzielenie drugim członem przymiotnikowym wystąpiło później), w indeksie dodaliśmy cyfrę rzymską⁹.

W województwie krakowskim znaleźliśmy 16 przedmieść o własnej nazwie wyodrębnionych przestrzennie, które zostały oznaczone na mapie jako osobne osady. Tak jak w poprzednich opracowaniach

⁵ Szerzej o tym H. Rutkowski, op.cit., s. 64 n.

⁶ Na przykład w wypadku wsi Podlesice w pow. proszowskim, wymienionej przez Długosza (LB, t. 2, s. 37) a potem dopiero w 1629 r. (Rej. pob. 1629, s. 151), uznaliśmy, że wieś Pokrzytówice w XVI w. wymieniona tylko w wizytacji 1597 r. (AV Cap. 65, k. 326v) jest prawdopodobnie z nią identyczna. Wieś Serafinowice w pow. sądeckim widoczną jeszcze na mapie Mięga zidentyfikowaliśmy jako wieś Zaprzewie, która na mapie Chrzanowskiego i następnych znajduje się dokładnie w tym samym miejscu.

⁷ Na przykład w wypadku wsi Grodziec w powiecie śląskim, która w rejestrze z 1589 r. została określona jako „Grodziec alias Łazy” (ASK I, 127, k. 215), ze względu na to, że później zawsze są to dwie osobne wsie – Grodziec i Łazy – uznaliśmy, że w XVI w. nazwa Grodziec obejmuje dwie późniejsze i dzisiejsze wsie. Wieś Grudzina w pow. ksiąskim w rejestrach była często zapisywana „Grudzina alias Zegartowska Wola”, ale ponieważ w średniowieczu, w rejestrze z 1595 r. (Bibl. Czart. 329, k. 355) i później występowały dwie osobne wsie, nie zidentyfikowaliśmy Grudziny z Zegartowską Wolą.

⁸ Były to: w powiecie proszowskim Przeginia dziś Przeginia Duchowna i Przeginia Narodowa, w tymże powiecie Sławice dziś Sławice Duchowne i Sławice Szlacheckie, w powiecie bieckim Lubno dziś Lubno Opacie i Lubno Szlacheckie.

⁹ Wystąpiły dwa takie przypadki, oba w powiecie śląskim: Rychwałd I dziś Rychwałd i Rychwałd II dziś Rychwałdek oraz Międzybrodzie I dziś Międzybrodzie Kobiernickie, Międzybrodzie II dziś Międzybrodzie Żywieckie i Międzybrodzie III dziś Międzybrodzie Bielskie. Tak samo rozróżniliśmy Sikorkę I i II, leżące po obu stronach granicy powiatu śląskiego i księstwa siewierskiego.

tej serii, za osobne punkty osadnicze uznaliśmy położone poza miejscowościami młyny zbożowe i rudne (czyli kuźnice), huty szkła i zamki, które można dokładnie zlokalizować¹⁰.

Rozmaitość wykorzystanych źródeł pozwoliła nam uchwycić 24 osady folwarczne o własnych nazwach, niezwiązanych z wsią¹¹. Wątpić należy, by ta liczba mogła znacznie wzrosnąć na skutek wykorzystania innych źródeł, ale nie wykluczamy, że spośród osad znanych tylko z wizytacji z lat 1595–1599 niektóre to folwarki. Zgodnie z ogólną zasadą nie wprowadziliśmy na mapę folwarków znanych tylko ze źródeł powstałych po XVI w.

Termin „lokalizacja miejscowości” określa dwa zabiegi. Pierwszy z nich to identyfikacja miejscowości istniejącej w XVI w. z osadą znaną z późniejszych, szczegółowych przekazów kartograficznych, a także z wykazów miejscowości z końca XVIII w., tabeli 1827 r. czy *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego*. Drugi to umiejscowienie danego osiedla na opracowywanej mapie. Braliśmy też pod uwagę opracowania, których autorzy sięgali do źródeł trudno dostępnych lub nieistniejących¹². Niekiedy osadę, niewymienioną w znanych nam źródłach z XVIII i XIX w., można było zlokalizować dzięki wykazom *Urzędowych spisów nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych*, serii, która miała objąć cały kraj, wydawanej w latach siedemdziesiątych. Zawiera ono bogaty, nierównej co prawda wartości, spis nazw terenowych zebranych na miejscu głównie w latach sześćdziesiątych XX w. Obfitość nazw na ogół przekracza to, co przynoszą informacje z XVIII i XIX w. Wydane zeszyty obejmują znakomitą większość interesującego nas terenu (z wyjątkiem obszarów byłych powiatów Kłobuck, Częstochowa, Myszków, Zawiercie oraz Bielsko-Biała z byłego województwa katowickiego).

Miejscowości lokalizowaliśmy na podkładzie map w skali 1 : 100 000 z XX w., lecz zgodnie z ich położeniem na najstarszych mapach szczegółowych z końca XVIII i pierwszej tercji XIX w. W znacznej części jest to usytuowanie inne niż obecnie z powodu licznych przemian spowodowanych parcelacją i komasacją gruntów ornych (przede wszystkim związanych z uwłaszczeniem), przebudową układu dróg, regulacją rzek oraz przemianami urbanizacyjnymi np. na obszarze zajmowanym dziś przez aglomerację Nowej Huty. Rekonstrukcję obrazu danego osadnictwa ułatwiło posługiwanie się mapami Wojskowego Instytutu Geograficznego z okresu międzywojennego, poprzedzającego powojenne przemiany osadnictwa, oraz – jako materiałem wyjściowym – mapami szczegółowymi z końca XVIII i początku XIX w.

Ogromna większość miejscowości na naszej mapie ma lokalizację pewną, którą określić można jako identyfikację pewną z osadą zarejestrowaną na najstarszych mapach szczegółowych z przełomu XVIII/XIX w. Lokalizacja miejscowości na tych mapach jest na ogół bliska rzeczywistości drugiej połowy XVI w., a przypadkach zachowania się zabudowy zabytkowej (kościół, dwór, zamek) lub starego układu urbanistycznego można mieć pewność, że odpowiada ona stanowi z XVI stulecia, a nawet dawniejszemu.

Podstawą lokalizacji pewnej były mapy Miega, Heldensfelda i Kwatermistrzostwa, które odznaczają się bogactwem oznaczonych na nich punktów osadniczych, a także precyzją umieszczenia ich nazw¹³. Pomocniczo posługiwaliśmy się mapą W. Chrzanowskiego, sporządzoną co prawda w skali nieco mniejszej niż skala naszej mapy, ale opartą na rozmaitych dokładnych mapach¹⁴.

Wiadomo, że między schyłkiem XVI a końcem XVIII w. zdarzały się zmiany położenia niektórych osiedli, spowodowane powodziami pociągającymi za sobą zmiany koryt rzek, pożarami, lokalnymi przesunięciami dróg oraz powstawaniem miast na terenie starych osad wiejskich. Były to zmiany w znacznej części małe, czyli dla naszej mapy bez znaczenia i tego powodu, a także ze względu na brak ich bliższego rozpoznania, przez nas nieuwzględnione.

Niewielka część osiedli ma lokalizację przybliżoną. Zastosowaliśmy w takich przypadkach dwa sposoby postępowania. Osada położona w pobliżu innej miejscowości o lokalizacji pewnej została oznaczona kółkiem połączonym ze znakiem tej drugiej miejscowości; w legendzie określono takie wsie

¹⁰ Zlokalizowaliśmy 35 kuźnic, 3 osady młyńskie, 4 huty szkła i 11 zamków położonych poza miastami lub wsiami, zob. s. 69–71, 78–81.

¹¹ Zob. s. 70–71.

¹² Chodzi np. o opracowania S. Płazy, B. Kumora i Z. Nogi (zob. przyp. 3), J. Sygańskiego (zob. przyp. 4).

¹³ Dzięki tym mapom mogliśmy zlokalizować w sposób pewny dwadzieścia osad dziś nieistniejących – po pięć w powiatach lelowskim i sądeckim, po trzy w ksiąskim i śląskim, dwie w szczyrzyckim, po jednej w bieckim i w księstwie siewierskim.

¹⁴ Zob. wyżej rozdział o źródłach kartograficznych, s. 17–19.

jako „wsie o lokalizacji wiązanej”, przy czym nazwa osady zlokalizowanej w przybliżeniu nie została wprowadzona na mapę, lecz tylko podana w indeksie¹⁵. Inne osady o lokalizacji przybliżonej oznaczyliśmy osobnymi kołkami o linii przerywanej, opatrzonymi osobnymi nazwami. Tak oznaczona miejscowość znajdowała się, według naszych ustaleń, prawdopodobnie na obszarze zajmowanym dziś przez osadę powstałą później lub leżała w jej pobliżu, ale nie mamy danych potwierdzających tego w sposób pewny (w pierwszym przypadku) lub nie umiemy wskazać jej dokładnego położenia (w drugim).

Pod pojęciem lokalizacji przybliżonej rozumiemy zatem dwa różne rodzaje umiejscowienia niepewnego: identyfikację niepewną oraz lokalizację przybliżoną *sensu stricto*. Identyfikacja hipotetyczna osady szesnastowiecznej z osadą istniejącą później wchodzi w grę wtedy, gdy podobieństwo nazwy czy kolejność spisania w źródłach sugerowały, że może chodzić o to samo osiedle, ale nie mieliśmy informacji pozwalających na identyfikację pewną. Lokalizację przybliżoną stosowaliśmy wtedy, kiedy osadę potrafiliśmy umiejscowić tylko w przybliżeniu, tj. z błędem przekraczającym 1 km (na mapie 4 mm), ponieważ na szczegółowych i dokładnych mapach nie odnajdowaliśmy śladu dawnej miejscowości. Lokalizację opieraliśmy wówczas na mniej ścisłych informacjach, np. na zapisach źródłowych wskazujących na przynależność do tego samego właściciela („attinencia”, „solvit cum” i podobne), na nazwach pól we wsiach dziś istniejących i nazwach części tych wsi utrwalonych w *Urzędowych spisach nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych*.

Z lokalizacji przybliżonej rezygnowaliśmy, gdy informacje o położeniu osady, którymi dysponowaliśmy, były zbyt ogólnikowe, np. dotyczyły tylko przynależności parafialnej. Taką osadę uznawaliśmy za niezlokalizowaną i dlatego nazwa jej znajduje się tylko w indeksie miejscowości, a także w tabeli nr 1. Szczegółowe badania osadnicze mniejszych obszarów, z wykorzystaniem nieznanymi nam przekazów źródłowych, mogą w przyszłości spowodować upewnienie niektórych lokacji przybliżonych czy też wpłynąć na zmniejszenie się liczby osad niezlokalizowanych.

Nie zdołaliśmy zlokalizować, nawet w sposób przybliżony, 19 osiedli szesnastowiecznych (tabela nr 1). Ponieważ w województwie krakowskim (bez księstwa siewierskiego) mamy w XVI w. 2577 miejscowości, niezlokalizowane stanowią 0,7%, a zatem więcej niż w województwie sandomierskim (0,3%) i tyle, ile w województwach sieradzkim i łęczyckim (0,7%)¹⁶.

Do niezlokalizowanych nie zaliczyliśmy osady Głęboki Dół w powiecie szczyrzyckim, wymienionej w rejestrach z lat 1581 i 1583¹⁷, o której w rejestrze z 1588 r. czytamy, że „tam telko folwark nie powinien nic dawać, ani też z niego płacono”¹⁸, a później nie wystąpiła w żadnym źródle. Ponieważ folwarków niezlokalizowanych nie uwzględniamy, Głęboki Dół został pominięty. W naszym opracowaniu nie znalazła się też wieś Franciszowice w powiecie śląskim, od 1516 r. własność mieszczan oświęcimskich, wspomniana w *Liber retaxationum* z 1529 r., a potem tylko w wizytacji z 1598 r., ale tę ostatnią wzmiankę uznaliśmy za przepisaną ze źródeł wcześniejszych, zaś hipotetyczną identyfikację ze znacznie później występującą wsią Pławy za zbyt ryzykowną¹⁹. Pominęliśmy też wieś Gawszyce w księstwie siewierskim ostatni raz wymienioną w 1529 r. jako opustoszała²⁰.

Adolf Pawiński podał, że w województwie krakowskim w drugiej połowie XVI w., według rejestru, który wydał, było 71 miast i 2206 wsi, czyli 2277 osiedli²¹. Dzięki temu, że, po pierwsze – dla niemal całego terytorium województwa dysponowaliśmy wizytacjami z lat 1595–1599, po drugie – liczba rejestrów poborowych z drugiej połowy XVI w. była znaczna (w tym mieliśmy do dyspozycji rejestry z lat 1593 i 1595), po trzecie – młyny, kuźnie i zamki, które miały własne nazwy i można je było zlokalizować, potraktowaliśmy jako osobne osady oraz po czwarte – ze względu na to, że lesiste tereny podgórskie wzdłuż granicy z państwem Habsburgów były w końcu XVI w. obszarem nowego osadnictwa, zweryfikowaliśmy wyżej podane liczby. Ogółem przyrost liczby miejscowości w stosunku do danych Pawińskiego wyniósł 16,7%, był wyższy niż uzyskany dla Sieradzkiego i Łęczyckiego (15,7%) i nie mówiąc o Sandomierskim (13,8%)²². Zdecydowanie najniższy był przyrost

¹⁵ Z ok. 45 takich lokalizacji wiązanych najczęściej przypada na powiaty szczyrzycki (15) i sądecki (11).

¹⁶ AHP Sandomierskie, s. 75; AHP Sieradzkie, s. 47.

¹⁷ P. Małopolska, t. 3, s. 56; ASK I, 125, k. 122.

¹⁸ ASK I, 127, k. 143.

¹⁹ AKM 17, k. 57; SHGK, cz. I, z. 4, s. 684.

²⁰ Noga, *Słownik*, s. 51.

²¹ P. Małopolska, t. 3, s. 20, 23.

²² AHP Mazowsze, s. 76; AHP Sieradzkie, s. 47; AHP Sandomierskie, s. 76.

w powiecie ksiąskim (3,9%), średnie były w bieckim (6,4%), proszowskim (7,0%) i szczyrzyckim (11,9%), wysokie w śląskim (14,2%), lelowskim (16,8%), najwyższy w sądeckim (32,2%). Ponieważ wykazy osad księstwa siewierskiego opublikowane przez A. Pawińskiego nie pochodzą z XVI w., porównania takie dla tego księstwa nie mają sensu.

Na liczbę miejscowości znajdujących się na omawianym terytorium składały się osady o bardzo różnej wielkości – od przysiółków, osad młyńskich do większych miast, toteż dane z tabeli nr 2, zawierającej informacje o gęstości zasiedlenia, mają wartość przybliżoną. Gęstość osadnictwa w województwie krakowskim (12,9 miejscowości na 100 km²) była większa niż w województwie sandomierskim (11,9). Wprawdzie tereny górskie wzdłuż południowej granicy były słabo zasiedlone, ale pozostałe rejony województwa to obszary starego i bardzo gęstego osadnictwa. Dotyczy to zwłaszcza powiatów proszowskiego, ksiąskiego, niemal całego szczyrzyckiego. Na gęstość zasiedlenia miało też wpływ zalesienie – duże w pasie wzdłuż granicy południowej i w części powiatu lelowskiego, a także ukształtowanie terenu – tereny podgórskie są zwykle mniej zasiedlone niż nizinne.

1. Miejscowości niezlokalizowane

Powiat	Parafia	Miejscowość	Ostatnia wzmianka
proszowski	Bierków	Wielka Droga	1598
proszowski albo ks. siewierskie	Chruszczobród	Przybysławice	1598 ^a
ksiąski	Kozłów	Stanowiska	1598
ksiąski	Mironice	Radziszów	1598
ksiąski	Sędziszów	Witkowice	1595 ^b
szczyrzycki	Chelm	Biernaszowice	1597
szczyrzycki	Droginia	Ratanica	1597 ^c
szczyrzycki	Królewna	Zakliczyn	1597 ^a
szczyrzycki	Niegowiec	Stara Wola	1595
szczyrzycki	Wieliczka	Wolica	1595 ^d
sądecki	Ilmanowa	Rzeka	1596 ^a
sądecki	Jakubkowice	Porzecze	1596 ^a
sądecki	Łososina	Wolaków	1597 ^a
sądecki	Nowy Targ	Zawada	1564 ^e
sądecki	Sądecz Nowy	Gocz	1608 ^f
sądecki	Sądecz Nowy	Hamplowa	1608 ^g
sądecki	Tęgoborze	Podgórze	1596 ^a
sądecki	Tropie	Zalogoszcze	1680
śląski	Oświęcim	Sparowice	1598

^a Jedyna wzmianka.

^b W ciągu XVI w. Witkowice stałe należały do tych samych właścicieli co Pawłowice, ale – naszym zdaniem – nie musi to koniecznie znaczyć, że leżały obok.

^c W SGKP, t. 9, s. 540 podano, że nazwę Ratanica nosi leśniczówka na obszarze Droginia.

^d Prawdopodobnie identyczna z Wólką występującą tylko w 1629 i 1680 r. (Rej. pob. 1629, s. 86; Rej. pob. 1680, s. 95).

^e W lustracji 1564 r. czytamy: „villa nova Zawada, osadzają wieś między miasteczkiem a wsią Klukoszowa, która zwana Zawada przeto, iż zawadza, w której osiadło kmieci 4” (LK 1564, cz. I, s. 47). Jest to jedyna o niej informacja.

^f SHGK, cz. I, z. 4, s. 764.

^g SHGK, cz. II, z. 1, s. 137.

2. Gęstość osadnictwa

Powiat	Powierzchnia w km ²	Liczba miejscowości	Liczba miejsco- wości na 100 km ²
proszowski	3293	607	18,4
ksiąski	1451	215	14,8
lełowski	3191	299	9,4
szczyrzycki	3394	527	15,5
sądecki	3922	455	11,6
biecki	2163	281	13,0
śląski	2629	193	7,3
Województwo krakowskie	20 043	2577	12,9
Księstwo siewierskie	679	78	11,5
Razem województwo i księstwo	20 722	2655	12,8

CHARAKTER I WIELKOŚĆ OSIEDLI

Jarosław Suproniuk

Zasady, które zostały przyjęte w poprzednich tomach *Atlasu historycznego Polski*, zostały zastosowane także w obecnym wydaniu. Wyróżniliśmy na naszych mapach:

- ośrodki administracji państwowej, tj. województw i powiatów;
- ośrodki administracji kościelnej, tj. archidiakonatów, dekanatów i parafii;
- miasta i wsie z oznaczeniem rzędu ich wielkości;
- młyny, kuźnie, huty i folwarki o własnej nazwie, zlokalizowane w sposób pewny jako odrębne osady;
- zamki.

Na terenie województwa krakowskiego w drugiej połowie XVI w. nie zaznaczyliśmy kopalń z własnymi nazwami, chociaż znane są nazwy kopalń i szybów z połowy XVI w. (nie zawsze możliwe do dokładnego zlokalizowania w terenie)¹. Mimo to, znak kopalni symbolizujący zgrupowania szybów i kopalń (bez rozróżniania na kopalnie ołowiu lub soli) postawiliśmy na mapie głównej przy czterech miejscowościach: Bochnia, Olkusz, Ujków, Wieliczka. Górnictwo kruszcowe (ołowiowo-srebrne) reprezentuje Olkusz i Ujków, solne zaś Bochnia i Wieliczka.

W województwie krakowskim i w księstwie siewierskim w drugiej połowie XVI w. udało nam się stwierdzić istnienie trzech młynów (osobnych osad młyńskich) o własnej nazwie i pewnej lokalizacji:

- w powiecie szczyrzyckim: Dąbie;
- w powiecie śląskim: Czaniec Mały;
- w księstwie siewierskim: Smardzów.

Pomijamy młyny znajdujące się w miastach i wsiach, ponieważ program i założenia *Atlasu* nie uwzględniają ich².

Kuźnic z własnymi nazwami oraz takich, których nazwa pochodziła od najbliższej miejscowości, ale znajdujących się poza nią i o znanej nam lokalizacji, oznaczyliśmy 35³. Nie uwzględnialiśmy kuź-

¹ Zob.: LK 1564, t. 2, s. 57 n.: *Ratio orborae SMR Ilkusiensis anni 1550 summaria*; ibidem, s. 62: *Ratio orborae Ilkusiensis SMR 1558 summaria*; *Acta actorum officii zupariatus Ilkusiensis sub regimine Generosi Iosti Lodouici Decii [...] 1567–1570*, Bibl. Jag., rkps 1 [mikrofilm w BN nr 12470]. Por. K. Pieradzka, *Przedsiębiorstwa kopalniane mieszczan krakowskich w Olskuszu od XV do początków XVII wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” nr 16, Seria Nauk Społecznych, Historia, z. 3, Kraków 1958, s. 57–60, tam nazwy szybów i kopalń z 1552 r. Zestawienie nazw kopalń występujących w źródłach od 1430 r. zob. D. Molenda, *Górnictwo kruszcowe na terenie złóż śląsko-krakowskich do połowy XVI w.*, Wrocław 1963 (Studia z Dziejów Górnictwa i Hutnictwa, t. 8, pod red. J. Pazdura), s. 375 n. Nazwy szybów kopalni w Bochni z początku XVI w. zob. J. Piotrowicz, *Żupy krakowskie w pierwszych wiekach rozwoju od połowy XII do początków XVI wieku*, [w:] *Dzieje żup krakowskich*, praca zbiorowa, Wieliczka 1988, s. 149; w drugiej połowie XVI w. – zob. A. Keckowa, *Żupy krakowskie w XVI–XVII wieku*, [w:] *Dzieje żup krakowskich...*, s. 165. O nazewnictwie szybów wielickich, zob. J. Piotrowicz, op.cit., s. 150; dla lat 60. i 70. XVI w. zob.: A. Keckowa, op.cit., s. 163.

² Por. w niniejszym tomie J. Laberschek, *Kraków i okolice w drugiej połowie XVI w.*, s. 139, 146–147. Zob. także: J.W. Rączka, *Młyny królewskie w krajobrazie Krakowa*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”, t. 12, 1978, s. 19–28 oraz t. 13, 1979, s. 7–15; zob. AHMP Kraków, plan 4.10 – „Kraków i okolice na przełomie XV i XVI wieku”, oprac. J. Laberschek (skala 1 : 10 000). Dane z 1629 r. oraz z lat 60. XVII w. zob.: E. Trzyna, *Położenie ludności wiejskiej w królewskich województwach krakowskiego w XVII wieku*, Wrocław 1963, s. 213, 215, 217.

³ J. Laberschek, *Kuźnie żelazne w ziemi krakowskiej w średniowieczu*, „Teki Krakowskie”, t. 3, 1996, s. 97–115; S. Miczulski, *Hutnictwo żelaza w księstwie siewierskim od średniowiecza do XVIII wieku (kuźnie dymarskie)*, [w:] *Siewierz*,

nic o niepewnej metryce z końca XVI w., jak i tych, których czas istnienia był krótki oraz trudnych do zlokalizowania. Oznaczyliśmy:

- w powiecie proszowskim⁴: Kuźnica Błędowska, Kuźnica Okradzionowska, Laski;
- w powiecie lelowskim⁵: Czyżówka, Dąbrowica, Gnaszyn (Połec)⁶, Kawka, Kostrzyn, Krzemien-
da, Kuźnica (parafia Kromołów), Kuźnica Chybakowska, Kuźnica Dzbowska, Kuźnica Łaziec⁷, Kuź-
nica Marcisza⁸, Kuźnica Niczowa⁹, Kuźnica Pradelna, Kuźnica Przestańska, Kuźnica Stanowska, Ławy,
Myszków, Panek (Kuźnica Herbułtowska), Piła, Poczesna, Poręba, Trciana, Wąsosze¹⁰, Wiesiołka,
Własna, Zawadzka¹¹;
- w księstwie siewierskim¹²: Czekańka, Kamienica, Kuźnica Stara¹³, Kuźnica Sulikowska¹⁴, Mi-
jaczów (Kuźnica Będuska), Piwonia (Kuźnica Siekaczowska).
Folwarków z własnymi nazwami zlokalizowaliśmy 24¹⁵:
 - w powiecie proszowskim: Biedaczów, Bolowiec, Damianice, Laski, Marszowice, Podchelmie,
Wola;
 - w powiecie lelowskim: Borowy, Brzostek, Ciecierzyn, Duliszycy, Kuków;

Czeladź, Koziegłowy. Studia z dziejów Siewierza i księstwa siewierskiego, pod red. F. Kiryka, Katowice 1994, s. 467–498, zwłaszcza s. 469–475; B. Zientara, *Dzieje małopolskiego hutnictwa żelaznego XIV–XVII wiek*, Warszawa 1954, s. 269–272; R. Rybarski, *Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu*, t. 2: *Tablice i materiały statystyczne*, Poznań 1929, s. 324–326. O kuźnicach z metryką średniowieczną i powstałych w pierwszej połowie XVI w. zob.: SHGK, cz. III, z. 2, s. 381–398. J. Laberschek, *Kuźnice żelazne...*, s. 111 stwierdza, że w 1550 r. w ziemi krakowskiej i księstwie siewierskim czynnych było 27 kuźnic; R. Rybarski, op.cit., s. 326 – że w województwie krakowskim w latach 70. i 80. XVI w. było 28 kuźnic z 81 kołami i 233 robotnikami.

⁴ W powiecie proszowskim nie uwzględniliśmy kuźnicy Bolesławskiej (B. Zientara, op.cit., s. 271: „parafia Sławków, szlachecka Chełmskich, wymieniona w r. 1578 jako «nowo zasadzona», w r. 1589 spustoszona”).

⁵ W powiecie lelowskim nie uwzględniliśmy kuźnicy Sierakowskiej (ibidem, s. 271: „parafia Przyrów, wymieniona w Metryce Koronnej w r. 1580, nie występuje w księgach poborowych ani w lustracjach”), oraz kuźnicy Zawada (ibidem, s. 270: „wymieniona w lustracji z r. 1569 jako «nowo zbudowana» – poza tym w źródłach nie występuje”).

⁶ Zlikwidowana przed 1573 r., zob. ibidem, s. 269; SHGK, cz. III, z. 2, s. 385.

⁷ B. Zientara, op.cit., s. 270: „Parafia Częstochowa, założona w r. 1553 (przywilej), w księgach poborowych wymieniona dopiero w r. 1595, w rękach kuźników Konopków, w r. 1620 wykupiona przez Wolskiego, wielki piec w r. 1631 opuszczony”.

⁸ SHGK, cz. III, z. 2, s. 383: zwana wcześniej Bilanowska; zlikwidowana w 1588 r. przez Wojciecha Padniewskiego. Od lat 30. XVI w. należała do rodziny Marciszów vel Marciszków.

⁹ 1552 r. minera Nycz, 1563 r. kuźnica Niczowa, zlikwidowana w 1588 r. (Wojciech Padniewski likwiduje Kuźnicę Nową i zamienia ją na folwark), reaktywowana w początkach XVII w., w końcu XVIII w. w obrębie Zawiercia Mniejszego, zob. SHGK, cz. III, z. 2, s. 397 n.: hasło *Kuźnica Zawiercka*.

¹⁰ B. Zientara, op.cit., s. 271: „W parafii Częstochowa, wymieniona w r. 1589 jako «nowa», w rękach kuźników Konopków, w r. 1620 wykupiona przez Wolskiego, w r. 1631 opuszczona”.

¹¹ SHGK, cz. III, z. 2, s. 391: „W drugiej połowie XVI w. o nazwie Zawadzka; [...] 1565 r. Kuźnica Zawadzka wymieniona jako nowa w rękach kuźników Marciszów; 1588 r. Wojciech Padniewski wypędza Zawadzkiego kuźnika z Kuźnicy Nowej i zamienia ją na folwark, który został nazwany Zawadką”.

¹² W księstwie siewierskim nie uwzględniliśmy kuźnic z metryką XVII w. jak: Kuźnica Remiszowska (S. Miczulski, op.cit., s. 474: „zbudowana na polecenie biskupa M. Szyszkowskiego w latach 1617–1618, [...] prawdopodobnie przed 1645 r. zakończyła działalność”), Kuźnica Tapkowska (pierwsza wzmianka – 1621 r., zob. B. Zientara, op.cit., s. 271), czy niepewnym powstaniem w ostatnich kilku latach XVI w. jak: Kuźnica Przeczycka (S. Miczulski, op.cit., s. 474 n.: „została założona może w początkach XVII w., gdyż wizytacja z 1598 r. nie notuje jej w parafii Targoszyce. Pewną wiadomość podaje o niej inwentarz z 1645 r. [...] W 1668 r. na jej miejscu była już papiernia, być może więc kuźnica została zniszczona przez Szwedów po 1655 r.”) czy Kuźnice Jawiszów (ibidem, s. 475: „zostały założone zapewne po 1598 r., bo wizytacja z tego roku nie notuje ich w parafii Wojkowice. W 1611 r. występowały tamże przy Wojkowicach i Warężynie jako «kuźnice Jachiszów». [...] Inwentarze z 1645 i 1668 r. nie wymieniają tych kuźnic”).

¹³ S. Miczulski, op.cit., s. 473: „Jeśli chodzi o nazwę Starej Kuźnicy [...]. Z końcem XVI w. nazywano ją Starą Kuźnicą lub Frankowską, w 1611 r. Szwankowską. W pierwszej połowie XVII w. występuje przeważnie nazwa «Marciszewska kuźnica» obok sporadycznie «Frankowskiej», później utrwaliła się ostateczna nazwa – Stara Kuźnica”; por. także Noga, *Słownik*, s. 79–81.

¹⁴ SHGK, cz. III, z. 2, s. 398: „dwie kuźnice w Sulikowie [nad rzeką Mitregą] – jedna w pobliżu Bobrowego Stawu, zbudowana na surowym korzeniu przed 1553 r., druga przy Kuźniczym Stawie, znacznie od niej starsza. Przed 1575 r. połączone w jedną kuźnicę, która funkcjonowała do 1763 r.”

¹⁵ Por. K. Mikulski, J. Wroniszewski, *Folwark i zmiany koniunktury gospodarczej w Polsce XIV–XVII wieku*, „Klio”, 4, 2003, s. 25–39; W. Urban, *Przepliw ziemi między chłopami a folwarkiem w Małopolsce u schyłku XVI wieku*, [w:] *Studia nad gospodarką, społeczeństwem i rodziną w Europie późnofeudalnej*, pod red. J. Topolskiego przy współudziale C. Kukło, Lublin 1987, s. 119–129; A. Wyczański, *Studia nad folwarkiem szlacheckim w Polsce w latach 1500–1580*, Warszawa 1960.

- w powiecie szczyrzyckim: Kopań, Wieża;
- w powiecie sądeckim¹⁶: Bieniowa¹⁷, Niecew¹⁸, Ratnowy;
- w powiecie bieckim: Dąbrowa, Gądky, Załawie, Zimna Wódka;
- w powiecie śląskim: Czerмна, Miejsce, Wilczkowice.

Zaznaczyliśmy cztery huty szkła z własnymi nazwami oraz te, które nazwy przejęły od najbliższej miejscowości, ale o znanej lokalizacji¹⁹:

- w powiecie lelowskim: Huta;
- w powiecie szczyrzyckim²⁰: Huta Trzebuńska²¹, Huta Zasańska²²;
- w powiecie śląskim: Huta Strzeszawa.

Wykaz karczem będących odrębnymi osadami (czyli z pominięciem karczem we wsiach i miastach) zamieszczony został w komentarzu Małgorzaty Wilskiej dotyczącym dróg (zob. niżej s. 125). Obiekty te występują na mapie nr 5 (Ważniejsze drogi województwa krakowskiego w XVI w.), natomiast nie są uwzględnione na mapie głównej i w konsekwencji – w indeksie miejscowości.

Dla oznaczenia rzędu wielkości miast i wsi potrzebne było oszacowanie liczby ich mieszkańców, co oczywiście daje wyniki hipotetyczne. W tym celu wykorzystaliśmy rejestry poborowe z XVI w., lustracje dóbr królewskich, inwentarze dóbr duchownych oraz ustalenia literatury²³. Za podstawę do obliczeń ludności miast służyła nam przede wszystkim liczba domów. Przyjeliśmy, tak jak w tomach poprzednich (*Województwo sieradzkie i województwo łęczyckie* oraz *Województwo sandomierskie*), średnio dziewięć osób na jeden dom. W przypadku braku danych o domach wykorzystaliśmy liczbę odnotowanych w rejestrach poborowych rzemieślników zamieszkujących dane miasto²⁴.

¹⁶ W powiecie sądeckim nie zaznaczyliśmy folwarku Lubomirka (parafia Słopnica) o niepewnej lokalizacji („w lesie nad rzeką Czarną”) i dwóch wzmiankach źródłowych z 1569 i 1620 r.; por. S. Płaza, *Solectwa w powiecie sądecko-czchowskim w XIII–XVIII w.*, „Rocznik Sądecki”, 9, 1968, s. 27, przyp. 55.

¹⁷ H. Stamiński, *Powódzie przyczyną zagłady Ciechoławic, Gocza, Hamplowej i Zastonia w dawnej Sądeczyźnie*, „Rocznik Sądecki”, 5, 1962, s. 146: „Bieniowa [...] nigdy nie wymieniana w rejestrach poborowych, gdyż była tylko folwarkiem klarysek”.

¹⁸ 1563 r.: „tu ni masz telko folwark nic po niej w rejestrze”, cyt za: H. Stamiński, *Poprawki i uzupełnienia prac historycznych o Sądeczyźnie*, „Rocznik Sądecki”, 9, 1968, s. 402.

¹⁹ Zob. J. Laberschek, *Huty szkła w ziemi krakowskiej od XIV do końca XVI w.*, „Teki Krakowskie”, 12, 2000, s. 115–128; SHGK, cz. II, z. 1, s. 149–153; A. Wyrobisz, *Liczba i rozmieszczenie hut szklanych w Małopolsce w XIV–XVII w.*, PH, 57, 1966, z. 3, s. 366–387 oraz idem, *Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku*, Wrocław 1968, s. 19–38. Według A. Wyrobisza (*Liczba i rozmieszczenie...*, s. 386) w drugiej połowie XVI w. w całej Małopolsce czynnych było 38 hut.

²⁰ Nie zaznaczyliśmy huty Osieckiej (parafia Droginia), o której ostatnią wzmiankę źródłową posiadamy z 1524 r., zob. SHGK, cz. II, z. 1, s. 150.

²¹ LK 1564, t. 1, s. 212: „Villa Trzebunia [...] jest huta jedna, z której płacą...”; zob. SHGK, cz. II, z. 1, s. 150 n.

²² AV Cap. 7, k. 36.

²³ Zob. K. Chłapowski, *Źródła pisane*, s. 12–15.

²⁴ AHP Sieradzkie, s. 53; AHP Sandomierskie, s. 81; zob. P. Małopolska, t. 3, s. 45–48; I. Gieysztorowa, *Wstęp do demografii staropolskiej*, Warszawa 1976, s. 146–161. Por. także K. Górską, *Przyczynek do krytyki rejestrów poborowych z XVI w.*, „Studia Źródłoznawcze”, t. 1, Warszawa 1957, s. 185–189; Z. Guldon, *Uwagi w sprawie przydatności badawczej rejestrów poborowych z XVI w.*, „Zapiski Historyczne”, 31, 1966, z. 1, s. 73–79; P. Szafran, *Inwentarze czy rejestry poborowe?*, „Zapiski Historyczne”, 31, 1966, z. 1, s. 53–71. Praktycznie bezużyteczna była wielkość płaconego przez miasta podatku zwanego szosem: W. Czerkawski, *Metoda badania zaludnienia Polski w XVI wieku*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Akademii Umiejętności w Krakowie”, 2, 1897, nr 2, s. 11: „Szosa utrzymywał się przez całe dziesiątki, prawie setki lat w tej samej wysokości, podczas gdy ludność oczywiście wzrastała lub malała”; W. Kula, *Stan i potrzeby badań nad demografią historyczną w dawnej Polsce*, RDSG, 13, 1951, s. 63 n.: Szosa „był podatkiem uzależnionym od majątku, względnie dochodu opodatkowanych, zaś fakt, iż był on rozkładany «na oko» i często ryczałtowany ułatwiał czynienie z niego [...] narzędzia wprowadzania korektury w istniejący system podziału dochodu [...]”. Por.: „Charakter tego podatku, jak również jego całkowite zryczałtowanie od przełomu XV/XVI w., oraz stwierdzone wielokrotnie dysproporcje owych ryczałtów z rozmiarami zabudowy miejskiej pozbawiają zapisane w rejestrach poborowych wysokości wpłat z tego tytułu z poszczególnych miast jakiegokolwiek wartości informacyjnej o rozmiarach ich zaludnienia” (I. Gieysztorowa, op.cit., s. 166); A. Pawiński (P. Małopolska, t. 3, s. 46) zakładał, że 1 złotówka szosu „średnio wyraża liczbę 4 do 5 dymów miejskich, na które zatem przypada około 24 głów”. E. Wielosé stwierdził, że „ilość osób przypadających na 1 zł szosu waha się w bardzo szerokich granicach, od 17 do 180 osób”, zob. E. Wielosé, *Ludność Polski od X do XVIII wieku*, KHKM, 5, 1957, nr 1, s. 37, por. I. Gieysztorowa, T. Ładogórski, *W sprawie nowych badań nad zaludnieniem dawnej Polski*, KHKM, 6, 1958, nr 1–2, s. 45–60; I. Gieysztorowa, *Źródła i szacunki w badaniach osadnictwa i demografii Polski XVI i XVII w.*, KHKM, 10, 1962, nr 3–4, s. 575–591; eadem, *Badania nad historią zaludnienia Polski*, KHKM, 11, 1963, nr 3–4, s. 523–558; M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, por. s. 353–392 rozdz. *Typologia miast na podstawie kryteriów demograficznych*.

W drugiej połowie XVI w. w województwie krakowskim stwierdziliśmy istnienie 73 miast i miasteczek, tj. miejscowości, które miały prawo miejskie i płaciły podatek szos²⁵. Nie uwzględnialiśmy lokacji nieudanych, jak np. z 10 lutego 1550 r. miasta Lipowiec, oraz miast, które szybko utraciły swój miejski charakter, jak np. Czyżówka²⁶. Poza tym w księstwie siewierskim były trzy miasta.

Podajemy zestawienie miast w poszczególnych powiatach z zaznaczeniem przynależności własnościowej (k – królewska, d – duchowna, s – szlachecka).

W powiecie proszowskim: Będzin (k), Brzesko Nowe (d), Chrzanów (s), Działoszyce (s), Kleparz (k), Koszyczki (k), Kraków (k), Nowa Góra (s), Olkusz (k), Proszowice (k), Skąta (d), Skarbimierz (d), Sławków (d), Słomniki (k).

W powiecie ksiąskim: Andrzejów (d), Książ Wielki (s), Miechów (d), Wodzisław (s), Wolbram (k), Żarnowiec (k).

W powiecie lelowskim: Częstochowa (k), Kłobucko (k), Kossów (s), Kromołów (s), Krzepice (k), Lelów (k), Mrzygłód (s), Mstów (d), Ogrodzieniec (s), Olsztyn (k)²⁷, Pilcza (s), Przerów (k), Szczekociny (s), Włodowice (s), Żarki (s).

W powiecie szczyrzyckim: Bochnia (k), Brzeżek (s), Dobczyce (k), Jordanów (s), Kazimierz (k), Lanckorona (k), Myślimice (k), Skawina (d), Tymbark (k), Uście (k), Wieliczka (k).

W powiecie sądeckim: Czchów (k), Ilmanowa (s), Krościenko (k), Lipnica (k), Muszyna (d), Nowy Targ (k), Piwniczna (k), Sądecz Nowy (k), Sądecz Stary (d), Wojnicz (k), Zakliczyn (s).

W powiecie bieckim: Biecz (k), Bobowa (s), Cieszkowice (k), Dębowiec (k), Dukla (s), Gorlice (s), Grębów (k), Jasło (k), Jaśliska (d), Osiek (k), Żmigród (s).

W powiecie śląskim: Kęty (k), Oświęcim (k), Wadowice (k), Zator (k), Żywiec (s).

W księstwie siewierskim: Czeladź (d), Kozięgłowy (d), Siewierz (d).

Największa liczba miast i miasteczek przypada na powiaty lelowski (15) i proszowski (14), najmniejsza zaś – na powiaty ksiąski (6) i śląski (5), nie licząc księstwa siewierskiego. Zdecydowana przewaga miast królewskich widoczna jest w powiecie szczyrzyckim (8 miast królewskich na 11), sądeckim (7 miast królewskich na 11) oraz śląskim (4 miasta królewskie na 5); przewaga miast szlacheckich występuje w powiecie lelowskim (8 miast szlacheckich na 15). Wszystkie miasta w księstwie siewierskim były własnością duchowną. Najrówniej proporcje rozłożyły się w powiecie ksiąskim: po dwa miasta z każdej kategorii własności.

Na badanym przez nas terenie tylko jedno miasto możemy zaliczyć do kategorii miast dużych (powyżej 5000 mieszkańców) – Kraków²⁸. Jako miasta zostały zaznaczone na mapie te miejscowości z prawem miejskim, których liczba mieszkańców prawdopodobnie wynosiła co najmniej około 1000 osób. Były to:

²⁵ Zob. J. Wyrozumski, *Rozwój sieci miejskiej w Małopolsce w średniowieczu i u progu czasów nowożytnych*, KHKM, 28, 1980, nr 3, s. 363–371. Por. Z. Kulejewska-Topolska, *Oznaczenia i klasyfikacje miast w dawnej Polsce (XVI–XVIII w.)*, CPH, 8, 1956, z. 2, s. 253–268; R. Szczygieł, *Lokacje miast w Polsce XVI wieku*, Lublin 1989, aneks I: *Nowe inicjatywy lokacyjne*, zwłaszcza s. 231 n.; H. Samsonowicz, *Liczba i wielkość miast późnego średniowiecza Polski*, KH, 86, 1979, z. 4, s. 917–931.

²⁶ F. Kiryk, *Lokacje miejskie nieudane, translacje miast i miasta zanikłe w Małopolsce do połowy XVII stulecia*, KHKM, 28, 1980, nr 3, s. 374, 381; R. Szczygieł, op.cit., s. 231 n.

²⁷ F. Kiryk, op.cit., s. 381: „[...] lokacja [z 1478 r.] nie wskrzesiła miasteczka, skoro jeszcze w 1534 r. stało w nim tylko 10 domów mieszczkańskich, których właściciele korzystali z wolnizny”. Olsztyn (Olsztynek) jednak stale występuje w wykazach miast i miasteczek w XVI- i XVII-wiecznych rejestrach poborowych. Rej. pob. 1595, s. 636 wymienia 1½ łanu miejskiego, 2 rzemieślników, 2 komorników i zapłacony szos (f. 3, gr. 6).

²⁸ W niniejszym tomie K. Follprecht, Z. Noga, *Kraków w 1598 r.*, s. 151, określają liczbę ludności Krakowa wewnątrz murów miejskich na ok. 14 700 do 15 900. LK 1569, k. 81v: „jest [...] domów albo kamienic [...] numero 538”, „jest domów wolnych [...] 129”. LK 1659–1664, t. 2, s. 317: „Kamienic, dworów i domów in possessione personarum spiritualium jest ad praesens w mieście nro 228, szlacheckich nro 120, miejskich, a prawie wszystkich widerkaufami onerowanych, nro 324”. W 1578 r. Kraków zapłacił 13 017 fl. 16 gr czopowego, zob. *Księgi podskarbińskie z czasów Stefana Batorego 1576–1586 w dwóch częściach*, wyd. A. Pawiński, Źródła dziejowe, t. 9, Warszawa 1881, s. 268.



- w powiecie proszowskim: Będzin²⁹, Olkusz³⁰, Proszowice³¹, Sławków³², Słomniki³³;
- w powiecie ksiąskim: Jędrzejów³⁴, Miechów³⁵, Żarnowiec³⁶;
- w powiecie lelowskim: Częstochowa³⁷, Przerów³⁸;
- w powiecie szczyrzyckim: Bochnia³⁹, Kazimierz⁴⁰, Wieliczka⁴¹;

²⁹ Rej. pob. 1595, s. 618 wymienia: 24 łany miejskie, 72 rzemieślników i 32 komorników. W 1578 r. Będzin zapłacił 595 fl. 11 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 269).

³⁰ Rej. pob. 1595, s. 620 n. wymienia 64 rzemieślników. D. Molenda, *Dzieje Olkusza do 1795 r. (Rozwój górnictwa i hutnictwa w okresie sztolniowym)*, [w:] *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, t. I, pod red. F. Kiryka, R. Kołodziejczyka, Warszawa-Kraków 1978, s. 250: „Rozwijające się w szybkim tempie zakłady górniczo-hutnicze dawały przy tym zatrudnienie znacznie większej niż poprzednio grupie ludności. Liczebność jej szacować można na około 1500 osób”; s. 309 n.: „W mieście zapłaciło ten podatek 181 osób, a na przedmieściach 249 osób. Osobno wymieniono 1032 górników. Razem więc było 1469 podatników. Doliczając dzieci i duchowieństwo, a także płacących oddzielny podatek 161 Żydów, kilkunastu gwarków i osiedlonych w Olkuszu urzędników górniczych, ludność miasta szacować można w 1662 r. na 2600 do 2700 osób”. W 1578 r. Olkusz zapłacił 709 fl. 8 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 269).

³¹ LK 1564, t. 1, s. 43: „jest domów natenczas 110”. W 1578 r. Proszowice zapłaciły 1226 fl. 11 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 270).

³² Rej. pob. 1595, s. 620 wymienia 14 łanów miejskich, 48 rzemieślników i 15 komorników. Por. Z. Noga, *W okresie nowożytnym*, [w:] *Dzieje Sławkowa*, pod red. F. Kiryka, Kraków 2001, s. 147: „Korzystny w dziejach Sławkowa wiek XVI zakończył się jednak w roku 1600 wyniszczającym pożarem [...]. Mimo to miasto podniosło się dość szybko z upadku, skoro wkrótce liczyło około 555 mieszkańców”. Wykaz domów i placów w Sławkowie w drugiej połowie XVII w. zob. Z. Noga, *W okresie nowożytnym...*, s. 163–168, Tabela 1. F. Kiryk, *Pozostałe miasta regionu olkuskiego*, [w:] *Dzieje Olkusza i regionu...*, s. 382 n.: „W oparciu o rejestr poborowy z 1581 r. obliczono wprawdzie ludność miasta na 602 mieszkańców, ale jest to szacunek nieprecyzyjny i z pewnością zaniżony. Ponieważ w 1668 r., już po zniszczeniach najazdu szwedzkiego, wykazano 121 domów zamieszkałych, 22 puste oraz 91 placów niezabudowanych, a wreszcie 9 domostw należących do wójtostwa – wolno przyjąć, że na przełomie XVI i XVII w. miasto liczyło 243 domy mieszkalne, a nadto 6 zagród z osady Podzamcze i Podedworze i kilka domów w samym dworze sławkowskim”. W 1578 r. Sławków zapłacił 128 fl. 17 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 269).

³³ LK 1564, t. 1, s. 111: „domów osiadłych w mieście 104”; LK 1569, k. 377v: „Oppidum Człomniki [...] jest domów na ten czas z placami pustymi numero 116”. W 1578 r. Słomniki zapłaciły 547 fl. 12 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 270).

³⁴ Rej. pob. 1595, s. 627 n. wymienia 21 łanów miejskich, 102 rzemieślników i 30 komorników. W 1578 r. Jędrzejów zapłacił 322 fl. 14 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 270).

³⁵ Rej. pob. 1595, s. 630: „Miechów pogorzał”. Rejestr poborowy 1593, k. 311v wymienia 29 łanów, 72 rzemieślników i 17 komorników. Por. Z. Pęcowski, *Ziemia miechowska. Zarys dziejów osadnictwa do końca XVIII wieku*, Kraków 1992, s. 118: „[...] w r. 1581 Miechów mógł mieć w przybliżeniu 1400 mieszkańców, w 1629 r. – 1206 [...]”. W 1578 r. Miechów zapłacił 455 fl. 14 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 270).

³⁶ LK 1617–1620, k. 63: „Oppidum Żarnowiec – domów wszystkich znajdzie się z rejestrow miejskich nro 228”, „placów pustych jest in nro 12”; Lustracja województwa krakowskiego 1627 [dalej: LK 1627], MK, L.XVIII, 22, k. 94v: „Miasto Żarnowiec: domów wszystkich wedle rejestrów miejskich znajdzie się 215”, „placów pustych jest nro 30”. W 1578 r. Żarnowiec zapłacił 494 fl. 29 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 270).

³⁷ LK 1564, t. 2, s. 33: „domus in oppido numero 218”; LK 1569, k. 538: „jest na ten czas domów 249”; LK 1617–1620, k. 42v: „domowe – jest osady wszystkiej in nro 351”. J. Rajman, *Rozwój miasta do połowy XVII w.*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*, t. 1: *Okres staropolski*, pod red. F. Kiryka, Częstochowa 2002, s. 169, szacuje zaludnienie Częstochowy w poszczególnych latach na: rok 1569 – ok. 2060 mieszkańców, rok 1620 – ok. 2830 mieszkańców, ok. 1630 r. – na ok. 3210 osób zamieszkujących miasto. W 1578 r. Częstochowa zapłaciła 132 fl. 4 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 270).

³⁸ LK 1564, t. 2, s. 37: „jest mieszczan 86 starszych, którzy czynsz płacą wedle przywileja”; LK 1617–1620, k. 50v: „jest domów wszystkich nro 136”. W 1578 r. Przerów zapłacił 36 fl. 18 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 270).

³⁹ F. Kiryk, *Bochnia do połowy XVII w.*, [w:] *Bochnia. Dzieje miasta i regionu*, pod red. F. Kiryka, Z. Ruty, Kraków 1980, s. 118: „[...] z XV i XVI w. nie zachowały się konkretne dane źródłowe, na których podstawie byłoby możliwe odtworzenie chociaż w przybliżeniu zaludnienie miasta”. Rej. pob. 1595, s. 596 n. wymienia 20 łanów miejskich, 95 rzemieślników i 46 komorników. Należy pamiętać także o pracownikach w żupie bocheńskiej (ok. 500 osób), zob. J. Piotrowicz, op.cit., s. 153. W 1578 r. Bochnia zapłaciła 2245 fl. 20 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 269).

⁴⁰ Rej. pob. 1595, s. 590 n. wymienia na Kazimierzu 188 rzemieślników i 26 komorników. W 1578 r. Kazimierz zapłacił 6573 fl. 1 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 269).

⁴¹ LK 1569, k. 333: „płacą czynsz z domów 82 mieszczanie”, k. 333v: „jest domów radzieckich 15 z których czynszu nie płacą”, „jest placów pustych 34 z których czynszu nie płacą”. Należy pamiętać także o pracownikach administracyjno-gospodarczych w Wieliczce, zob. J. Piotrowicz, op.cit., s. 153: „Stan załogi w Wieliczce wynosił: urzędnicy i czeladź gospodarstwa żupnego – 50 osób, pracownicy kopalni – minimum 290 osób, a warzelni – około 100 osób. Czyniłoby to razem około 440 pracowników żupy wielickiej, jednakże liczbę tę można śmiało podwyższyć do 500 pracowników”; por. J. Piotrowicz, *Dole i niedole Wieliczki za panowania ostatnich Jagiellonów i królów elekcyjnych (do „potopu” szwedzkiego)*, [w:] *Wieliczka. Dzieje miasta (do roku 1980)*, praca zbiorowa, Kraków 1990, s. 158: „wydarzenia losowe i kataklizmy, jakie wielokrotnie ugodziły w miasto

- w powiecie sądeckim: Lipnica⁴², Sądecz Nowy⁴³, Zakliczyn⁴⁴;
- w powiecie bieckim: Biecz⁴⁵, Gorlice⁴⁶;
- w powiecie śląskim: Kęty⁴⁷;
- w księstwie siewierskim: Koziegłowy⁴⁸, Siewierz⁴⁹.

Z wymienionych miast tylko cztery: Biecz, Częstochowa, Sądecz Nowy i Żarnowiec mieszczą się w przedziale od 2000 do 5000 mieszkańców. Największy odsetek miasteczek obserwujemy w powiatach lelowskim (13 miasteczek na 15), bieckim (9 miasteczek na 11) oraz szczyrzyckim i sądeckim (8 miasteczek na 11). Najkorzystniejszy bilans ma powiat ksiąski: 3 miasta większe i 3 miasteczka. Szczegółowe dane liczbowe zawierają tabele na końcu rozdziału.

W tym miejscu trzeba także wspomnieć o ludności żydowskiej zamieszkującej w miastach i miasteczkach województwa krakowskiego. Według prof. Jacka Wijaczki ludność żydowska w drugiej połowie XVI w. skupiała się w 14 miastach województwa: Będzin, Bobowa, Bochnia, Dobczyce, Jasło, Kazimierz, Lanckorona, Lelów, Nowy Sącz, Olkusz, Oświęcim, Pilica, Sławków, Uście Solne⁵⁰.

W przypadku wsi – podstawą do obliczeń ich wielkości była liczba łąnów oraz liczba opodatkowanych osób (np.: zagrodnicy, komornicy, młynarz, karczmarz)⁵¹. Fragmentaryczność wzmianek źródłowych (liczba kmieci i wielkość areалу) utrudnia przyjęcie odpowiednich przeliczników i mnożników, a zachowane inwentarze i lustracje w przytłaczającej większości odnoszą się do wsi królewskich. Jed-

Wieliczkę, w pełni tłumacząc anormalną sytuację, że okresowo liczba mieszkańców miasta z przedmieściami była niższa, niż ilość pracowników żupy wielickiej”. Przykładowe dane: w 1518 r. – liczba mieszkańców Wieliczki = ok. 2000 osób, załoga żupy = ok. 440 osób; 1569 r. – ludność miasta = ok. 1000, załoga żupy = 850; 1580 r. – ludność miasta = ok. 635, załoga żupy = ok. 600 (?), J. Piotrowicz, *Dole i niedole...*, s. 158. Por. także: I. Pawłowska, *Pożary wielickie do 1914 roku*, „Studia i materiały do dziejów żup solnych w Polsce”, t. 22, 2002, s. 173–196; K. Kolasa, K. Kubik, *Poeksploatacyjne zapadliska wielickie*, „Studia i materiały do dziejów żup solnych w Polsce”, t. 12, 1983, s. 7–62, zwłaszcza s. 27–34.

⁴² F. Kiryk, *Najdawniejsze dzieje Lipnicy Murowanej (XIII–XVI wieku)*, [w:] *Lipnica Murowana. Gród króla Władysława Łokietka*, Kraków 2007, s. 24: „Nie posiadamy zgola żadnych informacji do połowy XVII w. o zaludnieniu miasta. [...] Przyjmuje się jedynie orientacyjnie [...], iż około 1580 r. miasto zamieszkiwało nieco ponad 1000 osób”. Podobnie idem, *Inne miasta regionu bocheńskiego do połowy XVII w.*, [w:] *Bochnia. Dzieje miasta i regionu...*, s. 145. Rej. pob. 1595, s. 610 wymienia 43½ łąna miejskiego, 2 rzemieślników, 2 komorników i 23 zagrodników. W 1578 r. Lipnica zapłaciła 136 fl. 26 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 269).

⁴³ *Dzieje miasta Nowego Sącza*, pod red. F. Kiryka, t. 1, Warszawa–Kraków 1992, s. 403: „Oceniając ilość domów w Nowym Sączu w drugiej połowie XVI w. na 240 [...] w samym mieście zamieszkiwało od 1440 do 1920 osób. [...] Możemy szacować liczbę mieszkańców okręgu miejskiego Nowego Sącza w granicach od 3,5 do 4 tysięcy osób”. W 1578 r. Sądecz Nowy zapłacił 2163 fl. 37 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 269).

⁴⁴ R. Szczygieł, op.cit., s. 232: „W 1567 r. było w nim 157 domów mieszkalnych”. Rej. pob. 1595, s. 611 wymienia 3 łąny miejskie, 65 rzemieślników i 24 komorników. W 1578 r. Zakliczyn zapłacił 118 fl. czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 269).

⁴⁵ W 1626 r. wewnątrz obwarowań miejskich było 150 domów, zob. *Materyały do historii miasta Biecza (1361–1632)*, oprac. F. Bujak, Kraków 1914, nr 495; *Regestum stationum exactarum sub Proconsulatu Farnati D. Stanisłai Mądrowicz data [...] ad oppidum [...] in April Anno Domini 1626*, AP Kraków, Dep. 32, s. 1–7 oraz *Regestr stacyei wydatku na żołnierze Jego Msci Pana Przyleckiego ktorzy przyiechaly [...] za Burmistrza pana Stanisława Mądrowycza A.D. 1626*, Dep. 32, s. 15–24. Zob. T. Ślawnski, *Studia nad ludnością Biecza w wiekach XIV–XVII*, „Małopolskie Studia Historyczne”, t. 1, 1958, z. 3–4, s. 29: „Mimo wszystko nie jesteśmy w stanie obliczyć ludności Biecza w XVI w.”; s. 30: „W 1629 r. [...] łącznie dla Biecza z przedmieściami wypadłoby 3712 osób”; s. 36: „dla pierwszej ćwierci XVII w. możemy stwierdzić, że ludność samego Biecza wynosiła w tym czasie co najmniej 1771 mieszkańców”. Por. F. Kącki, *Ludność powiatu bieckiego od I połowy XIV wieku do II połowy XVI wieku*, „Historia. Organ Młodych Historyków”, 4, czerwiec 1937, s. 20–27. W 1578 r. Biecz zapłacił 568 fl. 29 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 269).

⁴⁶ Rej. pob. 1595, s. 603 wymienia 29 rzemieślników i 15 komorników. J. Barut, *Gorlice. Studium historyczno-urbanistyczne miasta*, Brzozów 1991, s. 78, szacuje liczbę wszystkich domów mieszkalnych w 1608 r. na 192, a liczbę mieszkańców na około 1500. W 1578 r. Gorlice zapłaciły 70 fl. 18 gr czopowego (*Księgi podskarbińskie...*, s. 269).

⁴⁷ Rej. pob. 1595, s. 615 wymienia 9 łąnów miejskich, 156 rzemieślników i 55 komorników.

⁴⁸ F. Kiryk, J. Rajman, *Miasta ziemi siewierskiej*, [w:] *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy...*, s. 333: „W 1645 r. wykazano w Koziegłowach aż 196 domów osiadłych, a w dwadzieścia lat później (1668) stały w mieście 204 domy zamieszkałe, a placów pustych po zniszczonych domostwach było 58. Możemy zatem przypuszczać, że przed potopem szwedzkim Koziegłowy liczyły 262 domy”.

⁴⁹ Ibidem, s. 333: „[...] wykazano w Siewierzu w 1668 r. 188 domów zasiedlonych, 10 pustych i aż 69 placów pod zabudowę”.

⁵⁰ Materiał dotyczący skupisk żydowskich w Koronie w drugiej połowie XVI w. został oddany do druku.

⁵¹ Wyjątek stanowią tu zachowane rejestry poglównego z 1590 r. dla wsi Łobzów i Nowa Wieś w powiecie proszowskim, zob. J. Senkowski, *Zachowane rejestry poglównego 1590 r.*, KHKM, 18, 1970, nr 3, s. 415–418.

nakże i te informacje wykazują duże rozbieżności. W powiecie ksiąskim we wsiach królewskich (1564) najniższy współczynnik kmięć/łan obserwujemy we wsi Dłużec (1,1), najwyższy – w Jezówce (2,37). Licząc 5 dorosłych osób na jedno gospodarstwo kmięce otrzymamy odpowiednio: 5,6 i 11,6 osób na łan. W powiecie proszowskim w dobrach królewskich (1564) najniższy współczynnik kmięć/łan widoczny jest we wsi Wielga Wieś (parafia Biały Kościół) – 0,9 (co daje 4,5 osoby na łan), najwyższy zaś w Łobzowie (parafia św. Szczepana): 17,1 (co daje 85,5 osoby na łan); w duchownej wsi Czulów Więszy (parafia Rybna) współczynnik ten wynosi 2,7 (13,5 osoby na łan), a we wsi szlacheckiej Dziewięciele (parafia Nasiechowice) dane te wynoszą odpowiednio 2 i 10 osób na łan kmięcy. W powiecie szczyrzyckim (1564) sytuacja wygląda następująco: w dobrach królewskich najniższy współczynnik ma wieś Zamieście (parafia Tymbark) – 0,6 (3 osoby na łan), najwyższy zaś Osielec (parafia Maków) – 13,5 (67,5 osoby na łan); w duchownej własności najniższy współczynnik ma wieś Sidzina (parafia Skawina) – 0,97 (4,85 osoby na łan), najwyższy notujemy we wsi Trzciana – 2 (10 osób na łan); w szlacheckiej wsi Kamyk sytuacja przedstawia się następująco: 2 (10 osób na łan). W powiecie sądeckim w dobrach królewskich (1564) badana sytuacja wygląda tak: najniższy współczynnik jest we wsi Wolica (parafia Podegrodzie) – 1,1 (5,5 osoby na łan), najwyższy w Iwkowej – 6,7 (33,5 osoby na łan); w trzech wsiach będących własnością duchowną: Moszczenica Niżna oraz Moszczenica Wyżna (parafia Sądecz Stary) i Nieszkowa (parafia Podegrodzie) dane były identyczne – współczynnik 2 (10 osób na łan); we wsiach szlacheckich najniższy współczynnik występował (1576) we wsi Połomia (parafia Wojakowa) – 2 (10 osób na łan), najwyższy w Milejówce (parafia Wojnicz) – 4 (20 osób na łan). Stosunkowo sporo danych posiadamy do wsi powiatu śląskiego. W dobrach królewskich (1564) sytuacja wyglądała następująco: najniższy współczynnik notujemy we wsi Ponikiew (parafia Wadowice) – 1 (5 osób na łan), najwyższy we wsi Bujaków (parafia Kęty) – 8 (40 osób na łan); w dobrach duchownych (1532–1533) badany współczynnik wahał się pomiędzy 4 (20 osób na łan) we wsi Zegodowice (parafia Woźniki), a 4,8 (24 osoby na łan) w Ryczowie (parafia Woźniki); we wsiach szlacheckich (1532–1533) najniższy współczynnik odnotowujemy w Stanisławiu (parafia Zebrzydowice) – 0,8 (4 osoby na łan), a najwyższy (1598) we wsi Cisiec (parafia Cięcina) – 13 (65 osób na łan). Średnia arytmetyczna z tych fragmentarycznych informacji (łącznie z pozostałymi danymi mieszczącymi się pomiędzy opisanymi wartościami granicznymi) wynosi: w dobrach królewskich – 15,75 osoby na łan, w dobrach duchownych – 12,86, a we wsiach szlacheckich – 12,96 osoby na łan.

Zdając sobie sprawę z dyskusyjności zastosowanych przeliczników, zdecydowaliśmy się przyjąć do naszych obliczeń następujące wskaźniki: 14 osób na 1 łan, 6 osób na gospodarstwo młynarskie, karczmarzkie, 5 osób na gospodarstwo zagrodnicze, 4 osoby na gospodarstwo komornicze oraz 5 osób w przypadku pojawienia się rzemieślnika (np. piekarz, szewc)⁵². Za podstawę do obliczeń posłużyły nam dane z rejestru poborowego województwa krakowskiego z 1595 r. lub, w przypadku ich braku, z rejestru poborowego tegoż województwa z 1593 r.⁵³ Wyjątek stanowią tu miejscowości z księstwa siewierskiego: brak kompletnych źródeł spowodował konieczność sięgnięcia do informacji z lat 1443

⁵² Zob. przykładowo: C. Kuklo, *Wielkość i struktura gospodarstwa domowego w Polsce wczesnonowoczesnej. Próba charakterystyki*, [w:] *Cała historia to dzieje ludzi... Studia z historii społecznej ofiarowane profesorowi Andrzejowi Wyczańskiemu w 80-tą rocznicę urodzin i 55-lecie pracy naukowej*, pod red. C. Kukli przy współudziale P. Guzowskiego, Białystok 2004, s. 167–181, tam literatura; M. Koczyński, *Studia nad rodziną chłopską w Koronie w XVII–XVIII w.*, Warszawa 1998, s. 32, 48; A. Kielbicka, *Zbiegostwo chłopów w województwie krakowskim na przełomie XVI i XVII wieku*, Wrocław 1989, s. 18; A. Izydorczyk, *Rodzina chłopska w Małopolsce w XV–XVI wieku*, „Społeczeństwo Staropolskie. Studia i szkice”, t. 3, pod red. A. Wyczańskiego, Warszawa 1983, s. 7–26, zwłaszcza s. 21; I. Gieysztorowa, *Wstęp do demografii...*, s. 161–184; W. Kula, op.cit., s. 39–73 (zwłaszcza s. 58–61), tam dyskusja z wcześniejszą literaturą; P. Małopolska, t. 3, s. 35–45. Zob. także: P. Guzowski, *Warunki gospodarowania chłopów w starostwie sanockim w XVI w.*, KHKM, 54, 2006, nr 1, s. 11–24; W. Jakóbczyk, *Uwarstwienie ludności wiejskiej w królewskich zachodnich województw Korony w drugiej połowie XVI w.*, RDSG, 5, 1936, s. 45–68; G. Jawor, *Ludność chłopska i społeczności wiejskie w województwie lubelskim w późnym średniowieczu. Schyłek XIV – początek XVI wieku*, Lublin 1991; A. Nowak, *Przeobrażenia struktury społecznej ludności wiejskiej w Polsce w okresie panowania systemu folwarczno-pańszczyźnianego (XV–XVIII w.)*, [w:] *Badania nad historią gospodarczo-społeczną w Polsce (Problemy i metody)*, Warszawa–Poznań 1978, s. 131–146, zwłaszcza s. 136–142; A. Wyczański, *Uwarstwienie społeczne w Polsce XVI wieku. Studia*, Wrocław 1977, s. 70–191; L. Żytkowicz, *Studia nad gospodarstwem wiejskim w dobrach kościelnych XVI w.*, Warszawa 1962, s. 79 n.

⁵³ Zob. K. Boroda, *Kmięć, łan czy profit? Co było podstawą poboru łanowego w XV i XVI wieku*, [w:] *Człowiek wobec miar i czasu w przeszłości*, pod red. P. Guzowskiego, M. Liedke, Kraków 2007, s. 152–169. Dla późniejszego okresu por. E. Trzyna, op.cit., s. 65–152.

i 1667⁵⁴. Bardzo pomocne były dane zamieszczone w *Słowniku miejscowości księstwa siewierskiego* opracowanym przez Zdzisława Nogę, który udostępnił ocalałe informacje szesnastowieczne⁵⁵. W kilku przypadkach niemożliwe było określenie wielkości osad, bowiem dane w rejestrach obejmowały wspólny areał kilku miejscowości łącznie: np. w powiecie proszowskim miejscowości Balice, Burów i Szczeglice czy Trzebinia, Trzebinka i Górka, w powiecie szczyrzyckim – Chodzinice, Ryczywół oraz Podewrze, w powiecie sądeckim – Brzozowa i Polikta, w powiecie śląskim Bobrowniki, Gromiec oraz Gorzów.

Posługując się wspomnianymi mnożnikami i wskaźnikami, po przeprowadzeniu obliczeń, mogliśmy oznaczyć na mapie głównej te wsie, które liczyły prawdopodobnie około 200 i więcej mieszkańców. Są one objęte jednym znakiem razem z miasteczkami, które odróżniają się innymi literami w nazwach. W poniższym zestawieniu wsi dużych podana została w nawiasach przynależność własnościowa (k – królewska, d – duchowna, s – szlachecka, k/d – królewsko-duchowna, k/s – królewsko-szlachecka, d/s – duchowno-szlachecka, m – miejska).

W powiecie proszowskim: Bąbel (k), Bibice (d), Bieńczyce (d), Bierków (s), Bolesław (s), Borunice (k), Bronowice (d), Bukowno (d), Chechło (s), Chrystoporzyce (s), Czubrowice (k), Cuszów (s), Długoszyn (k/d), Dziewięczyce (s), Garlica (d/s), Gołaczów (d), Gorynice (s), Gruszów (d/s), Gunów (d), Igołomia (d/s), Irzmanowice (k), Jangrot (d), Jaworzno (d), Jeleń (d), Karniów (s), Karwin (d), Kaszów (d), Kazimierza Wielka (s), Klimuntów (d), Kobylany (d), Kosmałów (k), Kosmerzów (s), Krowodrza (d), Krzesławice (d), Krzeszowice (s), Krzyszowice (s), Kwaczała (d), Lubocza (d/s), Luborzycza (d), Łęka (k), Łętkowice (k), Łosień (d), Łuczyce (s), Michałowice (d), Mogiła (d), Moniaczkowice (s), Morawica (s), Niedźwiedź (s), Nowa Wieś (k), Olszenica (d), Ostrów (d), Paczółtowice (s), Pleszów (s), Płaza (s), Prądnik Wielki (d), Prędocin (d), Przeginia (s), Przymków (k/d), Raclawice (k), Rudawa (d), Rybna (d), Sarbie (d), Sieciechowice (s), Stanisławice (s), Stradomia (k), Strzelce Wielkie (s), Strzemieszycze Małe (d), Strzemieszycze Wielkie (d), Sułoszowa (s), Tanie (d), Topola (d/s), Tropiszów (d), Wawrzyńczyce (d)⁵⁶, Węgrce (d), Wiąckowice (s), Wielga Wieś (k), Wielmoża (s), Wyciąże (d), Zagórze (s), Zalas (s), Zaszczytów (d), Zerków (k), Zielonki (k/d), Zimnodół (k), Zwierzyniec (d); 13 z wymienionych wsi przekroczyło liczbę 400 mieszkańców (Bibice, Bolesław, Igołomia, Irzmanowice, Krowodrza, Michałowice, Niedźwiedź, Prędocin, Sieciechowice, Stradom, Sułoszowa, Wawrzyńczyce i Zielonki).

W powiecie ksiąskim: Boryszowice (s), Chlina (k), Czaple Małe (d), Dziaduszyce (s), Jeżówka (k), Kalina (s), Kozłów (s), Krzczędice (s), Łysaków (d), Nawarzyce (d), Niegostawice (d), Piotrkowice (s), Poręba Dzieżycza (s), Przybysławice (k), Sędowice (d), Sędziszów (s), Słupów (s), Tczyca (s), Tur (d), Węchadłów (s), Wierzbica (k), Wola (k), Wrocirysz (d), Zarzyszyn (s); tylko trzy z tych wsi przekroczyło liczbę 400 mieszkańców (Chlina, Sędowice i Tur).

W powiecie lelewskim: Błeszno (s), Częstochówka (d), Irzędze (s), Kocznia (k), Łany Wielkie (k), Łany Małe (k), Łobodna (k), Miedzwno (k), Mirów (k), Nagłowice (s), Nakło (s), Ostrowy (k), Otolą (k), Pierszne (k/s), Podlesie (s), Raszków (s), Rokitno (d), Sprowa (s), Strzegowa (s), Truskolasy (k), Walenczów (k), Wręczyce (k), Zarębice (k); tylko dwie wsie przekroczyły liczbę 400 mieszkańców (Łany Wielkie i Miedzwno).

W powiecie szczyrzyckim: Bieżanów (d), Bodzanów (d), Borzęta (k), Brody (s), Brzezcie (s), Bysina (k), Bystra (s), Dziewin (k), Gdów (s), Głogoczów (s), Jasień (s), Jodłówka (k), Kłaj (k), Królewka (k), Krzyszkowice (d), Kunice (d), Lubień (k), Łapczyca (d), Łazy (d), Łętownia (s), Miłoszów (k), Mogilany (s), Mszana Niżna (k), Mszana Wyższa (k), Naprawa (s), Niepołomice (k), Okocin (s), Olszówka (k), Pcin (k), Poręba (Spytkowska) (s), Prokocin (s), Przypkowie (s), Raba (s), Rabka (s), Rabrot (k), Radziszowska Wola (d), Radziszów (d), Rudnik (k), Rzezawa (k), Skawa (s), Skotniki (k), Spytkowa (s), Stróża (k), Sulikowice (k), Targowisko (d), Tarnawa (s), Toporzysko (s), Uszew (d), Wilkowiska (d), Wiśniowa (k); pięć z wymienionych wsi przekroczyło liczbę 400 mieszkańców (Jodłówka, Królewka, Pcin, Rzezawa i Wiśniowa).

W powiecie sądeckim: Bieganice (d), Bruśnik (s), Chełmiec (d), Dębno (s), Filipowice (s), Gnojnik (s), Godprzydowa (s), Gostwica (k), Gwoździec (s), Iwkowa (k), Jadowniki (k), Jastrzębia (s),

⁵⁴ P. Małopolska, t. 4, s. 451.

⁵⁵ Noga, *Słownik*, zwłaszcza opis wykorzystanych źródeł: s. 5–10.

⁵⁶ Nazwana raz miastem: AV Cap. 10, k. 189: „Villa Wawrzynczice seu oppidum”.

Kamienica (d), Kamionka (d), Lipnica Niemiecka (s), Niedźwiedza (s), Pisarzowa (k), Podegrodzie (d), Przedanica Niżna (s), Sufczyn (s), Trzetrzewnia (k), Tymowa (s), Złota (s); z tych wsi tylko dwie przekroczyły liczbę 400 mieszkańców (Jadowniki i Złota).

W powiecie bieckim: Barwinek (s), Bieniarowa (k/d), Błaszczkowa (s), Cherowa (s), Czeluśnica (d), Czermna (s), Dębowa (s), Grabie (s), Hartłowa (k), Jodłowa Niemiecka (k), Jodłowa Polska (k), Kryg (k/d), Libusza (k/d), Łuzna (s), Miscowa (s), Moszczenica Niemiecka (k), Moszczenica Polska (k), Mszana (s), Mszanka (k), Olszyny (s), Ołpiny Wyższe (s), Ossownica (k), Przedmieście (m), Raclawice (k), Rozembark (k), Rygllice Wyższe (s), Rzepiennik (d), Rzepiennik Marciszów (k), Rzepiennik Strzeżów (k), Siemichów (k), Staszkówka (k), Strzeszyn (k), Szerzyny (s), Święcany (s), Świętkowa (k), Trzciana (s), Turza (k), Tylowa (s), Wójtowa (k), Zydranowa (s); osiem wsi przekroczyło liczbę 400 mieszkańców (Bieniarowa, Błaszczkowa, Jodłowa Niemiecka, Moszczenica Niemiecka, Ossownica, Przedmieście, Siemichów i Szerzyny).

W powiecie śląskim: Bachowice (s), Barwałd Średni (k), Bestwina (s), Bielany (k), Chocznia (k), Czaniec (s), Frydrychowice (s), Głębowice (s), Grodziec (s), Hałcnów (s), Inwałd (s), Jawiszowice (s), Kletcza (s), Kobiernice (k), Kozy (s), Krzeszów (s), Krzęcin (d), Lipnik (k), Łękawica (s), Łęki (k), Osiek (s), Piotrowice (k), Pisarzowice (s), Polanka (s), Poręba Markowa (s), Poręba Wielka (s), Przeciszów (s), Przyborów (s), Spytkowice (s), Stanisławie (k/s), Stara Wieś (s), Stryszów (s), Strzeszawa (s), Wieprz (s), Wilamowice (s), Witanowice (s), Witkowice (s), Zembrzyce (s); osiem z nich przekroczyło liczbę 400 mieszkańców (Kozy, Lipnik, Osiek, Pisarzowice, Polanka, Przeciszów, Stryszów i Wieprz).

W księstwie siewierskim: Gniazdów (d), Grodziec (d), Lgota (d), Siedlec (d); żadna z tych wsi nie przekroczyła liczby 400 mieszkańców.

Stosując wspomniane przeliczniki możemy także wskazać swoistych „rekordzistów” pod względem liczby mieszkańców: w powiecie proszowskim: Sułoszowa (ok. 1360 mieszkańców) i Prędocin (ok. 910 mieszkańców) oraz w powiecie śląskim Osiek (ok. 810 mieszkańców).

Największy odsetek wsi powyżej 200 mieszkańców obserwujemy w powiecie śląskim (20,2%), najniższy zaś w powiecie sądeckim (5,2%). Niemal identyczne odsetki występują w powiatach: proszowskim (14,3%), ksiąskim (14,5%) oraz bieckim (14,8%). Szczegółowe dane zawiera tabela na końcu rozdziału.

Tak jak w poprzednich opracowaniach tej serii, jako zamek potraktowaliśmy obiekty posiadające niewątpliwie charakter obronny, określane w źródłach jako: *castrum*, *arx* lub zamek. Wyjątek uczyniliśmy w przypadku Jeżowej oraz Książa. Jeżowa określona w 1527 r. jako *fortalicium*, w literaturze – dwór murowany, dom mieszkalno-obronny, a w *Słowniku historyczno-geograficznym województwa krakowskiego* konsekwentnie nazywana jest zamkiem⁵⁷. W Książu późnorennesansowy pałac, zwany zamkiem na Mirowie, który wzniesiono w latach 1585–1595, jest przez Szymona Starowolskiego nazywany raz zamkiem, raz pałacem⁵⁸. Szymbark i Tarnowiec w powiecie bieckim potraktowaliśmy za literaturą jako dwór obronny (kasztel). Nazwę zamku podawaliśmy według nazw szesnastowiecznych lub – w przypadku braku własnej nazwy – podawaliśmy nazwę miejscowości, przy której znajdował się zamek, zgodnie z mapą główną. Zamki z własnymi nazwami oraz te, które stanowiły osobne punkty osadnicze (np. Ogrodzieniec), znajdują się w indeksie z określeniem „zamek”; jest ich 11. W sumie na opracowanym terytorium zlokalizowaliśmy 46 zamków⁵⁹:

⁵⁷ SHGK, cz. II, z. 2, s. 305–308; T. Jakimowicz, *Dwór murowany w Polsce w wieku XVI (wieża – kamienica – kasztel)*, Warszawa–Poznań 1979, s. 190; S. Kołodziejski, *Średniowieczne rezydencje obronne możnowładztwa na terenie województwa krakowskiego*, Kraków 1994, s. 141–143; *Leksykon zamków w Polsce*, pod red. L. Kajzera, Warszawa 2004, s. 216 n.

⁵⁸ SHGK, cz. III, z. 2, s. 312; Sz. Starowolski, *Polska albo opisanie położenia Królestwa Polskiego*, z języka łacińskiego przełożył, wstępem i komentarzami opatrzył A. Piskadło, Kraków 1976, s. 70: „[...] są także zamki zbudowane na wyniosłych miejscach i skałach, jak [...] Książ [...]”, s. 79: „Książ ma klasztor augustianów i poza granicami miasta pałac kolorowymi marmurami przepięknie wyłożony”.

⁵⁹ Zob. także: B. Guerquin, *Zamki w Polsce*, Warszawa 1974; M. Kornecki, *Zamki i dwory obronne ziemi krakowskiej*, Kraków 1966; J. Laberschek, *Czy istniał w średniowieczu system obronny na Jurze?*, „Teki Krakowskie”, t. 12, 2000, s. 167–179; T. Poklewska-Koziół, *Les châteaux sur les chemins des rois polonais (XIV^e–XVI^e siècles)*, [w:] *Châteaux, routes et rivières (Actes des Rencontres d'archéologie et d'histoire en Périgord 26–28 septembre 1997)*, Bordeaux 1998, s. 73–84 oraz *Zamki i przestrzeń społeczna w Europie Środkowej i Wschodniej*, pod red. M. Antoniewicza, Warszawa 2002 (zwłaszcza: M. Antoniewicz, *Zamki na Wyżynie Krakowsko-Częstochowskiej w przestrzeni społecznej XIV–XV w.*, s. 275–312; L. Kajzer, *Małe czy duże*,

- w powiecie proszowskim:
Będzin (k)⁶⁰, Korzkiew (s)⁶¹, Kraków (k), Lipowiec (d), Łobzów (k), Morawica (s), Ociec (k)⁶², Pieskowa Skała (s), Rabsztyn (k)⁶³, Sławków (d)⁶⁴, Tęczyn (s)⁶⁵;
- w powiecie ksiąskim:
Bydlin (s)⁶⁶, Książ Wielki (s), Wodzisław (s), Żarnowiec (k)⁶⁷;
- w powiecie lelowskim⁶⁸:
Bobolice (s)⁶⁹, Krzepice (k)⁷⁰, Lelów (k)⁷¹, Mirów (s)⁷², Ogrodzieniec (s)⁷³, Olsztyn (k), Smoleń (s); Żarki (s)⁷⁴;

czyli o tzw. zamkach rycerskich na Niżu Polskim, s. 111–131; K. Olejnik, *Zamek w strukturach politycznych i militarnych państwa szlacheckiego*, s. 216–227). Por. także: W. Błaszczak, *Inwentaryzacja średniowiecznych zamków i strażnic warownych na Wyżynie Jurajskiej*, „Rocznik Muzeum w Częstochowie”, 2, 1966, s. 9–32; J. Bogdanowski, *Dawna linia obronna Jury Krakowsko-Częstochowskiej. Problemy konserwacji i adaptacji dla turystyki*, „Ochrona Zabytków”, 17, 1964, z. 4 (67), s. 3–36, zwłaszcza s. 6–16; G. Leńczyk, *Sprawozdanie z inwentaryzacji i planowania grodzisk w okolicy Krakowa*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”, 37, 1932, nr 9, s. 36–40; idem, *Drugie sprawozdanie z inwentaryzacji i planowania grodzisk w województwie krakowskim w r. 1933*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”, 39, 1934, nr 3, s. 28–33; J. Widawski, *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV w.*, Warszawa 1973, s. 62–65: Zamki miejskie i przyległe do miast.

⁶⁰ LK 1564, t. 1, s. 254: „Zamek pograniczny Będzin. Ludzie mówią, że każdy gość, który jedzie, żałuje tego miejsca, iż tak opustoszały”. Materiały WK, s. 5: „Zamek murem obwiedziony, wymurowany na skale nad rzeką Przemszą, mocno zniszczony”.

⁶¹ Materiały WK, s. 101: „Na sąsiednim wzgórzu stoi zamek murowany, staroświecki, pusty, w którym wedle wizyty z r. 1748 była kaplica”.

⁶² LK 1617–1620, k. 89: „Zamek ten ojcowski bardzo spustoszały...”. Materiały WK, s. 207: „Zamek staroświecki na kształt fortecy małej na litej i wysokiej skale wymurowany, w starożytnych pismach Ociec mianowany w dobrym stanie, ma duże kondygnacje, gontem pokryty”.

⁶³ LK 1789, cz. 1, s. 139: „Opisanie zamku – Ten na skale wystawiony, spustoszały, połowa jego tylko murów, rozwaliny stoją, na drugiej połowie dach do reszty spada, przez co już pokoje pogniły”. Materiały WK, s. 253: „Zamek już spustoszały, tak że połowa jego murów stoi w ruinie”.

⁶⁴ J. Pierzak, *Zamek biskupów krakowskich w Sławkowie*, Bytom 2002 (Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, Archeologia, z. 15), s. 250 n.: „Skoro jednak zamek na widoku z XVI w. przedstawiony jest w całej okazałości należy zweryfikować pogląd i uważać, iż po najeździe w roku 1455 uszkodzenia budowli zamkowych zostały naprawione. Trudno na podstawie źródeł pisanych ustalić, kiedy przystąpiono do naprawy zamku. Wydaje się jednak, iż dokonano tego wkrótce po wspomnianym wyżej najeździe. [...] Wizerunek zamku wyobrażony na panoramie z Würzburga w pełni poświadcza jego obronny charakter. Wieża mieszkalno-obronna widziana tu od strony południowo-wschodniej jest w dobrym stanie technicznym, podobnie jak i dostawiona do niej klatka schodowa w postaci wieżyczki, sięgającej ostatniej kondygnacji wieży”. Materiały WK, s. 282: „Tuż obok miasta zamek Sławków murowany, głęboką fosą opasany, w roku 1791 w ruinie”.

⁶⁵ Materiały WK, s. 307: „W miejscowości tej znajduje się góra, na niej rudera murowanego w trójkąt zamku, znacznej dosyć wysokości, na kształt fortecy z trzema basztami, wedle którego zamczyska cztery pagórki na kształt rondli fortecznych (1783 r.)”.

⁶⁶ Pod koniec XVI w. właściciel wsi Mikołaj Firlej przebudował zamek na kościół św. Krzyża, zob. B. Guerquin, op.cit., s. 104; S. Kołodziejki, op.cit., s. 122; *Leksykon zamków...*, s. 119; SHGK, cz. I, z. 2, s. 303.

⁶⁷ LK 1564, t. 2, s. 101: „Castro Żarnowiec singulis quartalibus m. 4”;

⁶⁸ LK 1789, cz. 1, s. 285: „Zamek z kamienia i cegły murowany, ten w r. 1775 pogorzał, mury porysowane, z gruntu przestawienia potrzebujący. Oficyny murowane, gontem podbite, w których pokojów 8, garderobek 2, spiżarnia i kuchnia [...]”.

⁶⁸ W powiecie lelowskim nie uwzględniliśmy zamku Bąkowiec z braku danych źródłowych o funkcjonowaniu budowli w XVI w., zob.: SHGK, cz. I, z. 1, s. 31 n. – ostatnie wzmianki źródłowo pochodzą z lat 40. XV w.; S. Kołodziejki, op.cit., s. 112: „Brak badań archeologicznych i architektonicznych”; *Leksykon zamków...*, s. 558: „Trudno obecnie stwierdzić, kiedy budowla przestała pełnić funkcję obronnej rezydencji”.

⁶⁹ Materiały WK, s. 12: „Zamek na północy wsi spustoszały niedawno”.

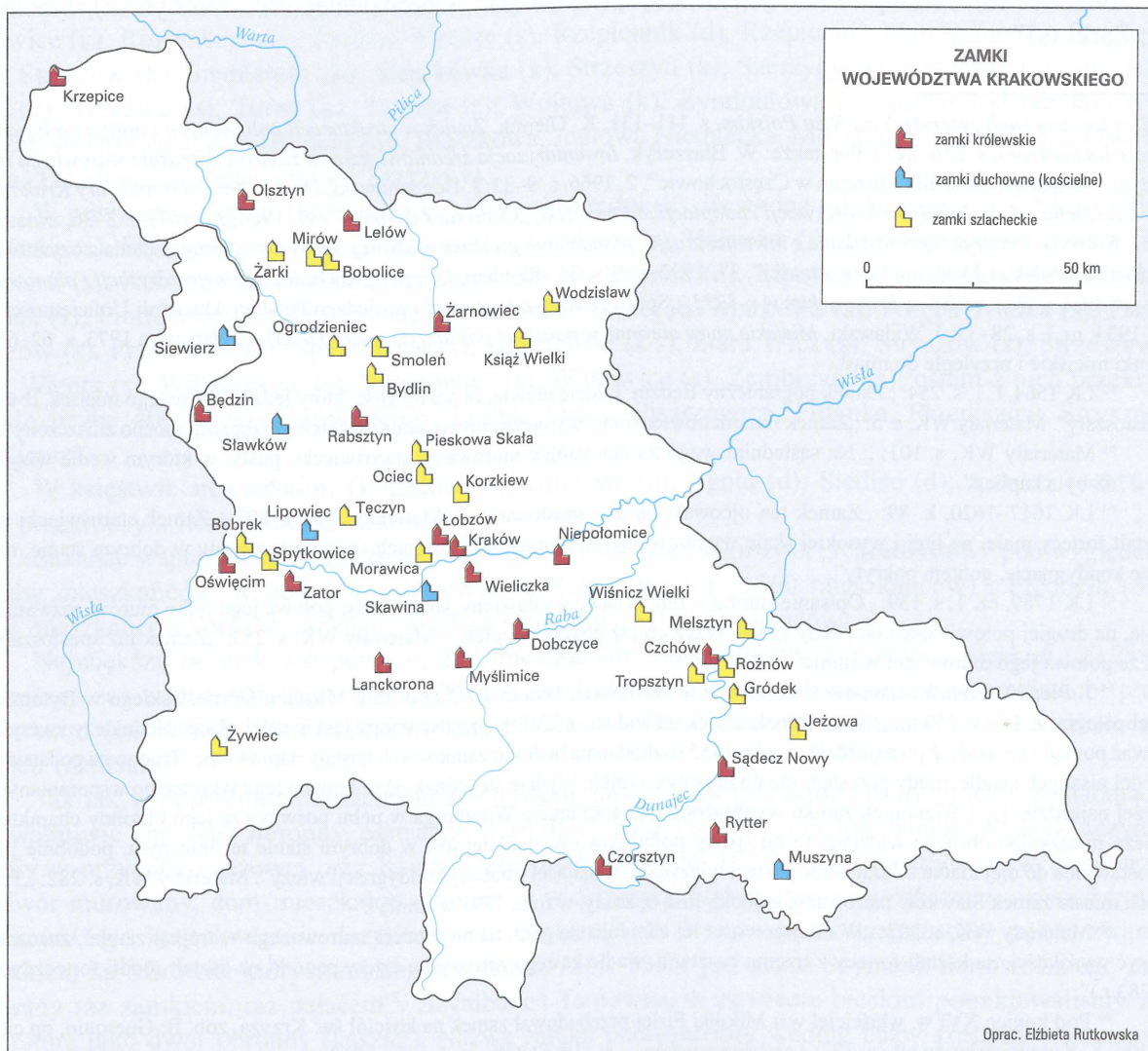
⁷⁰ LK 1564, t. 2, s. 3: „Item ruina zamku krzepickiego, że się dwie stronie zamku z gruntu aż do wierzchu porysowały, ściany, sklepy i gmachy, jedna ku rzece, a druga ku miastu, gdzie broną stoi. Na co już JKM raczył był wysłać rewizory i panu staroście ex relatione rewizorów poprawę tej ruiny certis conditionibus położyć. Jakoż już na trzeciej stronie około wieży poprawę uczyniono”. Opis zamku krzepickiego zob. LK 1636, k. 64–65v. Materiały WK, s. 149: „Za miastem blisko mostu na Liczwarcie, przy drodze z Krzepic do Kuźniczki, znajduje się zamek murowany z wieżą, opasany wałami, opustoszały”.

⁷¹ Opis zamku lelowskiego zob. LK 1627, k. 89–91v.

⁷² Materiały WK, s. 185: „Zamek stary spustoszały”.

⁷³ Ibidem, s. 233: „Na wschód od podzamcza leży zamek Ogrodzieniec, w r. 1748 częściowo zamieszkały, pusty w r. 1783”.

⁷⁴ W akcie podziału dóbr prywatnych biskupa krakowskiego Piotra Myszkowskiego między trzech jego bratanków z 1 IV 1591 r. występuje: „oppidum Żarki cum arce”, MK 136, k. 146v.



- w powiecie szczyrzyckim:
Dobczyce (k)⁷⁵, Lanckorona (k), Myślimice (k)⁷⁶, Niepołomice (k), Skawina (d)⁷⁷, Wieliczka (k), Wiśnicz Wielki (s);
- w powiecie sądeckim⁷⁸:
Czchów (k), Czorsztyn (k)⁷⁹, Gródek (s), Melsztyn (s), Muszyna (d), Rożnów (s), Rytter (k)⁸⁰, Sądecz Nowy (k)⁸¹, Tropsztyn (s);
- w powiecie bieckim:
Jeżowa (s);
- w powiecie śląskim⁸²:
Bobrek (s)⁸³, Oświęcim (k)⁸⁴, Spytkowice (s), Zator (k), Żywiec (s);
- oraz w księstwie siewierskim⁸⁵:
Siewierz (d)⁸⁶.

3. Liczba miast w drugiej połowie XVI w.

Powiat:	Miasta			Razem
	królewskie	duchowne	szlacheckie	
proszowski	7	4	3	14
ksiąski	2	2	2	6
lelewski	6	1	8	15
szczyrzycki	8	1	2	11
sądecki	7	2	2	11
biecki	6	1	4	11
śląski	4	–	1	5
Województwo krakowskie	40	11	22	73
Księstwo siewierskie	–	3	–	3

⁷⁵ Opis zamku dobczyckiego zob. LK 1617–1620, k. 106v–110v.

⁷⁶ *Leksykon zamków...*, s. 314: „Nowy zamek wznosił w obrębie miasta około połowy XVI wieku dziedziczny właściciel wójtostwa w Myślenicach, Spytek Wawrzyniec Jordan, późniejszy kasztelan krakowski”.

⁷⁷ Zob. *Leksykon zamków...*, s. 458 n.; J. Miłkowski, *Najstarszy widok Skawiny*, „Małopolskie Studia Historyczne”, 6, 1963, z. 1–2, s. 31–37; J. Widawski, op.cit., s. 425, 429.

⁷⁸ W powiecie sądeckim nie uwzględniliśmy np. zamku w Homoli (Jaworki, część miasta Szczawnica), w 1529 r. określonego jako „castrum desertum” (S. Kołodziejcki, op.cit., s. 138.).

⁷⁹ Opis zamku czorsztynskiego zob. LK 1616, k. 129v–130v; LK 1627, k. 286v–289.

⁸⁰ LK 1616, k. 95: „Był zameczek murowany, który dla niedozoru zaprzyszłych dzierżawców spustoszał, zostało trochę muru na górze wysokiej”; tak samo w LK 1627, k. 211.

⁸¹ Opis zamku sądeckiego zob. LK 1627, k. 184–185v.

⁸² W powiecie śląskim nie uwzględniliśmy zamku Barwałd: zniszczony z rozkazu Kazimierza Jagiellończyka. Wspomniany w lustracji 1564 w tenuncie Krzysztofa Komorowskiego, jako: „arx Berwalth”, LK 1564, cz. 1, s. 216. Por. SGHK, cz. I, z. 1, s. 24 n.

⁸³ LDK, s. 61: „przyjechaliśmy na grunt wsi, którą zowią Bobrowniki, która należy do zamku JM pana zawichojskiego Bobrku”; Materiały WK, s. 12: „Zamek na wyspie małej między fosą błotnistą murowany, quondam i w czasie rewolucji krajowej był obronną forteczką, teraz przez wojsko rosyjskie w wałach i szańcach zrujnowany, od którego zamku samemi dla bagnisk mostami do wsi Bobrku gościniec”.

⁸⁴ Opis zamku oświęcimskiego zob. LK 1617–1620, k. 130v–132v; por.: *Kronika Sarmacyey europejskiej [...] przez Aleksandra Gwagnina [...] a przez Marcina Paszkowskiego [...] z lacińskiego przełożona roku pańskiego 1611*, [w:] *Zbiór dziejopisów polskich*, t. 4, Warszawa 1768, s. 196: „Oświęcim miasto drzewiane nad błoniem leży, zamek też nad rzeczką Skawą drzewiany, oblepiony gliną”.

⁸⁵ W księstwie siewierskim nie zaznaczyliśmy zamku w Koziegłowach, który już w 1548 r. wzmiankowany był jako „dawno spustoszony” (S. Kołodziejcki, op.cit., s. 148). M. Antoniewicz, *Znaczenie zamku w Koziegłowach na tle dziejów pogranicza śląsko-malopolskiego w XIV i XV w.*, „Rocznik Muzeum Okręgowego w Częstochowie”, Historia, z. 1, 1985, s. 45: „Proces zniszczenia musiał przebiegać jednak w dalszym ciągu, skoro w roku 1589 zamek znajdował się w całkowitej ruinie”.

⁸⁶ Materiały WK, s. 277: „Nad stawem stoi zamek o 3 kondygnacjach, z wieżą, na kopcu, otoczony fosą, nad którą most przy wjeździe do zamku”.

4. Gęstość sieci miejskiej w końcu XVI w.

Powiat:	Powierzchnia w km ²	Miasta większe	Miasteczka	Razem	Liczba km ² na 1 miasto
proszowski	3293	6	8	14	235
ksiąski	1451	3	3	6	242
lelewski	3191	2	13	15	213
szczyrzycki	3394	3	8	11	309
sądecki	3922	3	8	11	357
biecki	2163	2	9	11	197
śląski	2629	1	4	5	526
Województwo krakowskie	20 043	20	53	73	275
Księstwo siewierskie	679	2	1	3	226
Razem	20 722	22	54	76	273

5. Wsie powyżej 200 mieszkańców w drugiej połowie XVI w.

(własność: k – królewska, d – duchowna, s – szlachecka, k/d – królewsko-duchowna, k/s – królewsko-szlachecka, d/s – duchowno-szlachecka, m – miejska)

Powiat:	Liczba wsi ogółem	Liczba wsi ponad 200 mieszkańców	% ogółu wsi	Wsie powyżej 200 mieszkańców:						
				k	d	s	k/d	k/s	d/s	m
proszowski	593	85	14,3	13	36	28	3	–	5	–
ksiąski	209	24	14,5	4	7	13	–	–	–	–
lelewski	284	23	8,1	12	2	8	–	1	–	–
szczyrzycki	516	50	9,7	20	11	19	–	–	–	–
sądecki	444	23	5,2	5	5	13	–	–	–	–
biecki	270	40	14,8	17	2	17	3	–	–	1
śląski	188	38	20,2	7	1	29	–	1	–	–
Województwo krakowskie	2504	283	11,3	78	68	127	6	2	5	1
%	–	100	–	27,2	24,1	44,5	2,0	0,5	1,4	0,3
Księstwo siewierskie	75	4	5,3	–	4	–	–	–	–	–

PRZYNALEŻNOŚĆ WŁASNOŚCIOWA OSIEDLI

Krzysztof Chłapowski

Przynależność własnościową osiedli województwa krakowskiego w końcu XVI w. ustaliliśmy na podstawie rejestrów poborowych, lustracji, inwentarzy, dokumentów oraz innych źródeł z tego stulecia, a także – pomocniczo – źródeł wcześniejszych i późniejszych. Wszystkie one zostały scharakteryzowane w rozdziale *Źródła pisane*¹. Wykorzystaliśmy również literaturę przedmiotu. Osady oznaczyliśmy takimi samymi barwami jak w całej serii AHP: królewskie – barwą czerwoną, należące do instytucji kościelnych – fioletową, szlacheckie – żółtą, miejskie – brunatną.

Dobra królewskie w województwie krakowskim należały do starostw grodowych, do starostw niegrodowych czyli tenut oraz do wielkorządów. Wielkorządy to dobra królewskie, z których dochody przeznaczane były na potrzeby gospodarcze zamku królewskiego i innych budowli na wzgórzu wawelskim oraz obiektów pracujących na rzecz zamku, a znajdujących się poza Wawelem. W drugiej połowie XVI w. w województwie istniały cztery starostwa grodowe: krakowskie (do uposażenia starosty krakowskiego wyjątkowo nie należały dobra ziemskie, a jedynie dochody z regaliów), bieckie, sądeckie i oświęcimskie. W województwie krakowskim leżało też kilka osad należących do starostwa grodowego nowokorczyńskiego, którego ośrodek znajdował się w województwie sandomierskim. Tenuty są wymienione w aneksie I. W ciągu XVI w. ich liczba się zmieniała na skutek łączenia dóbr królewskich (np. tenuta Jasto była w latach 1521–1550 połączona ze starostwem bieckim²) lub ich podziałów (w 1549 r. *de iure*, a w 1585 r. *de facto* od starostwa nowokorczyńskiego oddzielona została tenuta Żarnowiec³, w latach 1585 i 1588 z tenuty nowotarskiej wydzielone zostały tenuty Mszana Górna i Mszana Dolna⁴, w 1588 r. ze starostwa oświęcimskiego wyodrębniono tenutę Zator⁵).

Zauważyć trzeba, że w drugiej połowie XVI w. w źródłach o charakterze urzędowym nie była już przestrzegana zasada określania tylko starostwa grodowego terminami starostwo, *capitaneatus*, *praefectura*, a starostwa niegrodowego terminami dobra, *bona regalia* lub tenuta. Liczne tenuty z województwa krakowskiego były w tym okresie określane terminami *capitaneatus* (starostwo)⁶, *praefectura*⁷ a nawet *praefectura seu tenuta*⁸.

¹ Zob. s. 12–15.

² SHGK, cz. II, z. 2, s. 264; A. Sucheni-Grabowska, *Monarchia dwu ostatnich Jagiellonów a ruch egzekucyjny*, cz. 1: *Geneza egzekucji dóbr*, Wrocław 1974, s. 200.

³ Ibidem, s. 200–201.

⁴ K. Chłapowski, *Elita senatorsko-dygnitarska Korony za czasów Zygmunta III i Władysława IV*, Warszawa 1996, s. 102.

⁵ A. Sucheni-Grabowska, op.cit., s. 206.

⁶ Czchów w 1561 r. (MK 95, k. 523v), Czorsztyn w 1599 r. (MK 143, k. 53v), Krzeczów w 1565 r. (LK 1564, t. 1, s. 66), Krzepice w 1553, 1557, 1561, 1566 i 1569 r. (MK 82, k. 482; 89, k. 268; 95, k. 539; 100, k. 271v; MK L.XVIII, 18, k. 548), Lanckorona w 1590 r. (MK 134, k. 270v), Lelów w 1552, 1563, 1565, 1569, 1570, 1571 i 1580 r. (MK 80, k. 266; 96, k. 138; LK 1564, t. 2, s. 41; MK L.XVIII, 18, k. 497; MK 108, k. 394; 110, k. 176v; *Księgi podskarbińskie z czasów Stefana Batorego 1576–1586*, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1881, *Źródła dziejowe*, t. 9, s. 259), Niepołomice w 1550, 1556, 1565, 1566, 1569, 1580 i 1585 r. (MK 78, k. 37; 90, k. 49; LK 1564, t. 1, s. 74; MK 101, k. 28; MK L.XVIII, 18, k. 336; *Księgi podskarbińskie...*, t. 9, s. 259; MK 131, k. 336–337), Ojców w 1590 r. (MK 133, k. 453), Olsztyn w 1551, 1552, 1569, 1580 i 1583 r. (MK 79, k. 338; 82, k. 101; MK L.XVIII, 18, k. 508; 123, k. 215v; *Księgi podskarbińskie...*, t. 9, s. 265; MK 129, k. 326), Rabsztyn w 1592 r. (MK 137, k. 431v).

⁷ Czorsztyn w 1578 r. (MK 118, k. 297v), Dobczyce w 1585 r. (MK 117, k. 259), Krzepice w 1566 r. (MK 100, k. 99), Lanckorona w 1582 r. (MK 127, k. 185v), Lelów w 1578 r. (MK 118, k. 124), Niepołomice w 1560 r. (Bibl. PAN w Kórniku 268, k. 41).

⁸ Lanckorona w 1574 i 1588 r. (MK 112, k. 34; 134, k. 270v).

Przynależność wsi do poszczególnych starostw i tenut jest określona w wydanej lustracji województwa krakowskiego z 1564 r.⁹ W lustracji tej pominięte zostały królewszczyzny, które sejm 1562/1563 r. uznał za obciążone zapisami dokonanymi zgodnie z prawem (tzw. stare sumy) i które z tego powodu nie podlegały lustracji. Ich pełny wykaz i skład (nazwy osad je tworzących) zostały ustalone przed laty przez autora tego komentarza¹⁰. W okresie 1565–1600 nastąpiły liczne lokacje nowych wsi królewskich, zwłaszcza na obszarach podgórskich (starostwa nowotarskie, czorsztyńskie i bieckie).

Podczas sejmów 1566 i 1567 r. specjalnie wyznaczone komisje rozstrzygały na podstawie lustracji, które frymarki (czyli zamiany wsi królewskich za szlacheckie) są ważne, a które nie. Komisje podejmowały także decyzje w sprawach, których w trakcie kontroli tytułów prawnych na użytkowanie królewszczyzn, przeprowadzonej podczas sejmu 1563/1564 (tzw. Rewizja listów), nie rozstrzygnięto i polecono, by lustratorzy sprawdzili sytuację na miejscu, albo też odłożono decyzję do czasu przedstawienia przez zainteresowanych odpowiednich dokumentów¹¹.

W drugiej połowie XVI w. skład dóbr królewskich w województwie krakowskim uległ drobnym zmianom. W 1593 r. zatwierdzona została zamiana wsi królewskiej Bieńkowice w powiecie szczyrzyckim i części królewskiej Wrzempia w tymże powiecie za część szlacheckiej wsi Rudno w powiecie proszowskim¹². W 1595 r. wieś Dziewięciele w powiecie proszowskim została darowana Marcinowi Mazowieckiemu¹³.

U progu XVII w. nastąpiło uszczuplenie stanu liczbowego królewszczyzn w województwie, ponieważ w 1603 r. tenuta Mszana Górna w powiecie szczyrzyckim (9 wsi) została zamieniona za wieś Sebastiana Lubomirskiego Lednica z szybem solnym w tymże powiecie, którą to transakcję sejm potwierdził w 1607 r.¹⁴

Nie uznaliśmy za królewskie wsi Mrukowa i Sowokłęski w powiecie bieckim, mimo iż w niektórych źródłach podatkowych z XVI i XVII w. występują z oznaczeniem R. lub reg. i z tego powodu do królewskich zaliczył je Edward Trzyna¹⁵. Wsie te w XV i na początku XVI w. były określane jako królewskie, ale w latach 1563–1567 sprawa ich przynależności nie wyłynęła i nie była przedmiotem decyzji, wskutek czego królewski tytuł własności uległ zatarciu¹⁶.

Do królewskich nie zaliczyliśmy też wsi Lińcze Dolne i Lińcze Górne w powiecie śląskim. W lustracjach z lat 1564 i 1569 znajduje się informacja, że szlachta z Lińczy jest zobowiązana do posług na rzecz zamku w Lanckoronie, ale nie świadczy to o przynależności do dóbr królewskich tych wsi, które w wizytacji z 1597 r. są opisane jako należące do *haeredes villae Lincze*¹⁷. To przykład szlachty zależnej znanej np. w niektórych królewszczyznach na Rusi Czerwonej i starostwie tykocińskim.

Szczególną kategorią dóbr królewskich w województwie krakowskim były dobra stanowiące uposażenia urzędów kasztelana i wojewody krakowskiego¹⁸.

Ogółem dobra królewskie w końcu XVI w. liczyły 40 miast, 422 wsie i 30 części wsi (rozmişczenie w powiatach pokazują tabele nr 9 i 10.

⁹ LK 1564; Dane z lustracji nie pozwoliły na rozstrzygnięcie, które wsie należały do starostwa oświęcimskiego, a które do tenuty zatorskiej. Ustaliśmy to na podstawie szczegółowych inwentarzy z 1549 r., kiedy te dobra, choć wówczas jeszcze nie rozdzielone, były opisywane osobno (ASK LVI, 0 I/II, k. 78–145, Z 1, k. 156–183).

¹⁰ K. Chłapowski, *Realizacja reform egzekucji dóbr 1563–1665*, Warszawa 1984, s. 55–70.

¹¹ ASK, XLVI, 41, k. 16–23 (protokoły komisji z lat 1566 i 1567 dotyczące województwa krakowskiego); AGAD, tzw. Metr. Lit. IV B 8, k. 1–66 (protokoły tzw. rewizji listów).

¹² K. Chłapowski, *Realizacja...*, s. 154.

¹³ Idem, *Alienacje dóbr królewskich w latach 1578–1668*, PH, 69, 1979, z. 4, s. 652.

¹⁴ Idem, *Realizacja...*, s. 154.

¹⁵ Np. w 1593 r. (Bibl. Jag. 5043, k. 281) i 1595 r. (Bibl. Czart. 329, k. 239v); Rej. pob. 1680, s. 305; E. Trzyna, *Królewszczyzny województwa krakowskiego w XVII wieku*, RDSG, 24, 1962 (mapa po s. 40).

¹⁶ K. Chłapowski, *Realizacja...*, s. 74.

¹⁷ LK 1564, t. 1, s. 213, 223; ASK, L.XVIII, 18, k. 415v; AKM 17, k. 205v.

¹⁸ Opisał je W. Pałucki, *Studia nad uposażeniem urzędników ziemskich w Koronie do schyłku XVI wieku*, Warszawa 1962, s. 119–122, 125–126. Autor ów błędnie zaliczył do uposażenia urzędu wojewody krakowskiego wieś Łętkowice w powiecie proszowskim. Zapisy źródłowe nie pozostawiają wątpliwości, że chodzi o wieś Zętkowice w powiecie lelowskim. Na tę pomyłkę zwrócił już uwagę J. Laberschek, *Dobra ziemskie urzędu wojewody krakowskiego w średniowieczu*, [w:] *Cracovia-Polonia-Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. W. Bukowski, K. Ożóg, F. Sikora, St. Szczur, Kraków 1995, s. 103.

Własność kościelna w województwie krakowskim (w zestawieniach i indeksach nazywamy ją własnością duchowną, czyli używamy skrótów duch. i d.) to dobra, które były uposażeniami rozmaitych instytucji Kościoła rzymskokatolickiego (aneks II). Przyjęliśmy zasadę, że jeśli nawet sołectwa we wsiach należących do instytucji kościelnych były w użytkowaniu osób świeckich, to jednak wsie takie traktowaliśmy jako własność kościelną.

Liczba instytucji kościelnych, których uposażenia ziemskie znajdowały się w województwie krakowskim, jest wyraźnie większa niż w jakimkolwiek innym województwie, co wiąże się z faktem, że Kraków był od XI do końca XVI w. stolicą państwa. Ustalona przez nas liczba tych instytucji jest wyraźnie większa niż zawarta w tabeli sporządzonej niegdyś przez Adolfa Pawińskiego¹⁹.

Wyniki kwerendy źródłowej umożliwiły dokładność w ustaleniu dóbr kościelnych. Nie zaliczyliśmy do nich tych osiedli, które były dziedziczną własnością osób duchownych (np. Piotra Myszkowskiego, biskupa krakowskiego, Szymona Ługowskiego, prepozyta miechowskiego)²⁰. Uniknęliśmy błędnego zaliczenia do uposażeń instytucji kościelnych w przypadku tych osad, które były użytkowane przez posesorów łączących dwie godności duchowne (np. biskupa kamienieckiego i opata mogińskiego, dziekana kapituły katedralnej krakowskiej i prepozyta kolegiaty św. Michała)²¹.

W ciągu XVI w. liczba instytucji kościelnych, których uposażenia ziemskie znajdowały się w województwie krakowskim, zmieniała się – jedne przybywały, inne ubywały. W 1529 r. powstała, z fundacji Achacego Jordana, kasztelana żarnowskiego, kolegiata w miasteczku Bobowa w powiecie bieckim, która została uposażona wsią Chodorowa w parafii Wilczyńska²². W 1559 r. kapituła katedralna krakowska postanowiła, że odtąd biskup sufragan krakowski może być powoływany wyłącznie spośród prałatów lub kanoników kapituły (do tego czasu sufraganami byli franciszkanie lub dominikanie) i wyznaczyła stałe uposażenie urzędu sufragana: wsie Wygnanowice, Żydów i część wsi Wawrzyńczyce w powiecie proszowskim oraz wieś Biezanów w szczyrzyckim, a w 1583 r. dołączyła jeszcze wieś Goszczę w powiecie proszowskim²³.

Między 1576 a 1580 r. wieś Świniarsko Małe vel Mała Wieś w powiecie sądeckim, w parafii Nowy Sącz, przeszła (drogą sprzedaży?) z rąk klasztoru klarysek w Starym Sączu do rąk franciszkanów krakowskich²⁴. W 1585 r. Anna Kormanicka ofiarowała kolegium jezuitów w Krakowie wieś Stępcici-

¹⁹ Tabela zatytułowana „Obraz tabelaryczny posiadłości duchownych w Małopolsce w drugiej połowie XVI wieku”, będąca załącznikiem do P. Małopolska, t. 3, s. 71. W części dotyczącej województwa krakowskiego brak uposażenia ziemskiego arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, biskupstwa przemyskiego, kolegiat w Bobowej, w Wiślicy i Wszystkich Świętych w Krakowie, opactwa norbertanów w Nowym Sączu, klasztoru klarysek w Krakowie, klasztorów: dominikanów w Krakowie, kanoników regularnych w Kłobucku, Krzepicach i w Trzcianie, bożogrobców w Krakowie, augustianów w Krakowie, paulinów w Krakowie.

²⁰ Np. w rejestrze poborowym z 1595 r. wsie Wielowieś i Wolica w powiecie ksiąskim, o których wiemy – na podstawie wyników kwerendy – że były własnością dziedziczną Piotra Myszkowskiego, biskupa krakowskiego, są określone jako należące do „epi.Crac” (Bibl. Czart. 329, k. 333), co sugeruje przynależność do uposażenia biskupstwa. W rejestrze poborowym z 1581 r. wsi Kowary, Korzkiew, Grebienie, Brzozówka, Maszyce, Januszowice, Biały Kościół w powiecie proszowskim i Koberzyn w powiecie szczyrzyckim, o których wiemy, że były dziedziczną własnością Szymona Ługowskiego, prepozyta miechowskiego, są określone jako należące do „praepositi miechoviensi” (P. Małopolska, t. 3, s. 13, 27, 28, 30, 40), co sugeruje przynależność do uposażenia prepozyta miechowskiego.

²¹ W rejestrze poborowym z 1581 r. wsi Półwieś, Ryczów i Woźniki w powiecie śląskim, o którym wiemy, że należały do opactwa w Mogile, zostały określone jako należące do „episcopi Camenecensi” (P. Małopolska, t. 3, s. 104–105), co pociągnęło za sobą umieszczenie we wspomnianej tabeli biskupa kamienieckiego jako posiadającego uposażenie w województwie krakowskim. Ówczesny opat mogiński Marcin Białobrzescki, w 1577 r. został biskupem kamienieckim (M. Brzozowski, *Białobrzescki Marcin*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1989, s. 366) i stąd owo sformułowanie w rejestrze. W rejestrze poborowym z 1581 r. i w następnych aż do 1595 r. wsie Mysławczyce i Tempoczół w powiecie proszowskim zostały określone jako należące do „decani Cracoviensi” (P. Małopolska, t. 3, s. 11, 18; Bibl. Czart. 329, k. 13v, 27) co sugeruje ich przynależność do prebendy dziekana kapituły katedralnej. W rzeczywistości należały do uposażenia prepozyta kolegiaty św. Michała na Zamku w Krakowie, a ówczesny prepozyt, Erazm Dembiński był zarazem dziekanem kapituły katedralnej (A. Tomczak, *Walenty Dembiński, kanclerz egzekucji ok. 1504–1584*, Toruń 1963, s. 158–160; Kumor, *Dzieje*, t. 2, s. 270).

²² Kumor, *Dzieje*, t. 2, s. 338–339.

²³ Ibidem, t. 2, s. 93.

²⁴ W rejestrze poborowym z 1576 r. wieś ta po raz ostatni została określona jako należąca do konwentu starosądeckiego, czyli do klarysek (ASK I, 114, k. 175v), a w rejestrze z 1580 r. po raz pierwszy jako własność „conventui S. Francisci” (ASK I, 119, k. 284v). W 1611 r. sejm w konstytucji „Sep z Małej Wsi zniesiona” zdecydował, że zniesiona zostaje sep „z Małej Wsi majątności Ojców Franciszkanów konwentuałów krakowskich [...] którą powinni [...] do zamku albo Starostwa Sądeckiego” (VL, t. 3, s. 18). Na tej podstawie wiemy, o jaki konwent św. Franciszka chodziło. Próbowaliśmy ustalić, w jakich okoliczno-

ce w powiecie ksiąskim²⁵. W 1588 r. Jadwiga Iwanowska darowała swoją część wsi Błogocice (powiat proszowski) klasztorowi benedyktynek w Staniątkach, właścicielowi drugiej części wsi²⁶. W 1597 r. Marcin Dobroszowski, burgrabia krakowski, uzyskał zgodę na darowanie temuż kolegium wsi Zieleńce w powiecie proszowskim, co uczynił w 1598 r. z warunkiem, że darowizna wejdzie w życie po jego śmierci²⁷. Ponieważ wiemy, że zmarł w 1613 r.²⁸, wieś tę oznaczyliśmy jako szlachecką.

W drugiej połowie XVI w. liczba instytucji kościelnych, których uposażenia ziemskie znajdowały się w województwie krakowskim, zmniejszyła się o trzy. W 1551 r. opat wąchocki zamienił z królem jedyne wsie opactwa położone w województwie krakowskim – Dołuszyce i Olchawę (powiat szczyrzycki) – na stacje z nich oraz trzy bałwany soli i 30 grzywien rocznie z żup bocheńskich; król nadał te wsie w 1552 r. w lenno Piotrowi Kmicie²⁹. Także w 1551 r. opat szczyrzycki Jan Janowski dokonał zamiany z Zuzanną, żoną Bernarda Jodłownickiego, wsi opackiej Ściborzyce w powiecie proszowskim za część wsi Porąbka w powiecie szczyrzyckim przy czym strony postanowiły, że wejście w posiadanie dóbr nastąpi w 1554 r. i tak się stało³⁰. W 1566 r. konwent franciszkanów w Nowym Sączu zamienił z władzami Nowego Sącza część wsi Mała Żelcznikowa na czynsz roczny w wysokości 8 złotych³¹. Prawo prebendy i patronatu prałatur, kanonii i prebend kolegiaty św. Floriana w Krakowie (z wyjątkiem prepozytury) od 1401 r. należało do Akademii Krakowskiej³². W 1559 r. Zygmunt August nadał Akademii prawo patronatu także nad prepozyturą, co w 1578 r. potwierdził Stefan Batory, a w 1590 r. sejm inkorporował prepozyturę do Akademii³³. Od tego momentu między dobrami Akademii a dobrami kapituły św. Floriana można stawiać znak równości.

W 1588 r. Feliks Czerski i Jan Tęczyński, kolatorzy kościoła kolegiackiego św. Idziego w Krakowie, zapisali należące do uposażenia kapituły kolegiackiej wsie Górka i Sadowie w powiecie proszowskim klasztorowi dominikanów krakowskich oraz przekazali mu prawo patronatu, a w 1591 r. papież zatwierdził te decyzje wraz z przeznaczeniem tych wsi na uposażenie wydziału filozoficzno-teologicznego studium zakonnego³⁴. W ten sposób kapituła kolegiacka uległa likwidacji³⁵.

W drugiej połowie XVI w. skład dóbr kościelnych w województwie krakowskim ulegał zmianom na skutek transakcji zawieranych bądź to między instytucjami kościelnymi, bądź to między instytucją kościelną a osobą prywatną. W 1599 r. Akademia Krakowska kupiła od kolegium wikariuszy katedralnych na Wawelu wieś Trądnowice w powiecie proszowskim³⁶, które to kolegium w 1566 r. przejęło dochody prepozytury kolegiackiej w Skarbimierzu (Skalbmierzu), stając się w ten sposób współwłaścicielem tego miasteczka³⁷. W 1568 r. ksieni klasztoru norbertanek na Zwierzyńcu w Krakowie sprzedała Myszkowskiemu wieś Grodzisko w powiecie śląskim³⁸. W 1593 r. Mikołaj Koryciński darował klasztorowi bożogrobców w Miechowie wieś Wrocimowice i część wsi Raclawice (obie w powiecie proszowskim)³⁹.

ściach nastąpiła zmiana przynależności własnościowej tej wsi oraz datę tej zmiany, ale poszukiwania w literaturze dotyczącej tak klarysek starosądeckich, jak i franciszkanów krakowskich nie dały rezultatu.

²⁵ S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 1, Lwów 1905, s. 462.

²⁶ *Inwentarz Archiwum benedyktynek w Staniątkach*, oprac. W. Kolak, J. Mirecki, S. Radoń, Kraków 2003, nr 116, s. 43.

²⁷ AGAD, dok. perg. 3054; S. Załęski, op.cit., s. 462.

²⁸ Urzędnicy IV/2, nr 937.

²⁹ K. Chłapowski, op.cit., s. 41.

³⁰ J.M. Marszałska, W. Graczyk, *Opaci i przeorzy klasztoru OO. Cystersów w Szczyrzycu od XIII do XVIII wieku*, Kraków 2006, s. 76–77.

³¹ MK 99, k. 487.

³² Kumor, *Dzieje*, t. 2, s. 380.

³³ *Catalogus diplomatum pergameneorum Universitatis Jagielloniae*, ed. K. Kaczmarczyk, Kraków 1953, nr 287.288; MK 135, k. 739v–741; *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764*, t. 1, red. K. Lepszy, Kraków 1964, s. 265; VL, t. 2, s. 317.

³⁴ MK 134, k. 201v–204; 410–412v; R. Świętochowski, *Proces Uniwersytetu Krakowskiego z dominikanami krakowskimi o prebendę i kościół św. Idziego w Krakowie (1591–1595)*, „Studia Historyczne”, 11, 1968, z. 2, s. 214–215; J. Kurtyka, *Latyfundium Tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV–XVII wiek)*, Kraków 1999, s. 207, 228.

³⁵ Kumor, *Dzieje*, t. 2, s. 485 niczego nie wie o przejęciu przez dominikanów prawa patronatu i prebend kolegiaty św. Idziego i w związku z tym uważa, że okoliczności i czas zaniknięcia kapituły św. Idziego są nieznane.

³⁶ H. Barycz, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w dobie humanizmu*, Kraków 1935, s. 531.

³⁷ Kumor, *Dzieje*, t. 3, s. 181.

³⁸ K. Kramarska-Anyszek, *Dzieje klasztoru PP. Norbertanek w Krakowie na Zwierzyńcu do roku 1840*, „Nasza Przyszłość”, 47, 1977, s. 42.

³⁹ S. Nakielski, *Miechovia sive promptuarium antiquitatum Monasterii Miechoviensi*, Kraków 1634, s. 773–774.

Osobną kwestią była zmiana przynależności własnościowej drogą zamiany dóbr. W 1562 r. zatwierdzona została zamiana wsi dziedzicznych Spytka Jordana, wojewody krakowskiego: Brzozowa i Polikta w powiecie sądeckim na wsie opactwa tynieckiego Opatkowice w powiecie szczyrzyckim, Zdania i Ujazd w powiecie sądeckim oraz zamiana wsi Wilkowisko, Raciborzany, Markuszowa i części wsi Porąbka w powiecie szczyrzyckim na wsie opactwa szczyrzyckiego Mogilany, Głogoczów i Włosań w tymże powiecie⁴⁰. W 1563 r. zatwierdzona została zamiana części wsi Topola w powiecie proszowskim należącej do Mikołaja Reya za część wsi Zdziemierzyce w tymże powiecie należąca do kapituły kolegiaty św. Michała na zamku w Krakowie⁴¹. W 1566 r. klasztor bożogrobców w Miechowie oddał swe cztery wsie w województwie kaliskim i powiecie konińskim za wieś Głuchów w powiecie proszowskim Jana i Piotra Zborowskich⁴².

W lustracjach województwa krakowskiego z lat 1564 i 1569 wśród wsi klasztoru klarysek krakowskich, z których płacona była sep, wymienione są Damice (powiat proszowski). Wiemy, że w XV w. część tej wsi należała do tego klasztoru, ale w źródłach z XVI w. i późniejszych występuje ona jako wieś wyłącznie szlachecka⁴³. Uznaliśmy zatem, że – w nieznanych okolicznościach – klasztorna część Damic przeszła w ręce szlacheckie najpóźniej na początku XVI w.

Jeśli idzie o uposażenia plebańskie, pod uwagę wzięliśmy tylko takie przypadki, kiedy przekraczało ono uposażenie standardowe („poświętne”, „mansus ecclesiasticus”), zwłaszcza gdy do plebana należała cała wieś lub gdy uposażenie znajdowało się poza wsią parafialną.

Stan posiadania instytucji kościelnych w ostatnich latach XVI w., który jest uwidoczniiony w aneksie II, uległ zmianie już w pierwszej połowie XVII w., bowiem trzy instytucje kościelne (Akademia Krakowska, kolegium jezuitów i dominikanie krakowscy) znacznie powiększyły wówczas swoją własność, nie mówiąc już o pojawieniu się nowych fundacji, które otrzymały uposażenie ziemskie, np. kamedułów na Bielanych pod Krakowem (1604), bernardynów w Zebrzydowicach (1602) i w Alweri (1616), karmelitów w Wiśniczu (1622) i w Czernej (1628–1633).

Suma dóbr kościelnych w końcu XVI w. wyniosła w województwie krakowskim 11 miast, 519 wsi oraz 76 części wsi, a w księstwie siewierskim 3 miasta i 32 wsie. W księstwie siewierskim, należącym do biskupów krakowskich, nie było własności królewskiej, jedynie duchowna (niemal wyłącznie biskupów krakowskich) i szlachecka.

Na własność miejską składały się osady należące niemal wyłącznie do miast królewskich (aneks III). Ich skład uległ w drugiej połowie XVI w. drobnym zmianom. W 1549 r. Jan Ocieski, kasztelan biecki, sprzedał miastu Wieliczce leżący tuż przy mieście królewski grunt Mierzączka, którego był użytkownikiem, za czynsz roczny 16 grzywien, ale podczas tzw. rewizji listów (1563/1564) transakcja ta została unieważniona⁴⁴. Mieszczanie wieliccy zasiedlili ten grunt, na który w 1578 r. (nazwany wówczas suburbium) król rozciągnął prawo miejskie⁴⁵. W 1588 r. jego użytkownikiem był Sebastian Lubomirski, który w tymże roku scedował dożywocie na części wsi Lednica i części przedmieścia Mierzączki synowi Stanisławowi⁴⁶. Dlatego zakwalifikowaliśmy przedmieście Mierzączka jako osadę o mieszanej przynależności własnościowej (królewsko-miejskiej). W 1568 r. władze Biecza sprzedały wieś miejską Męcina Kasprowi Wielopolskiemu⁴⁷.

Wśród rejestrów poborowych województwa krakowskiego brak osobnych rejestrów wsi zamieszkałych przez szlachtę zagrodową („nobilium cmethones non habentium”). Adolf Pawiński sporządził

⁴⁰ MK 96, k. 221v–223v.

⁴¹ MK 97, k. 50; LK 1564, t. 1, s. 117.

⁴² S. Nakielski, op.cit., s. 677.

⁴³ LK 1564, t. 2, s. 71; MK L.XVIII, 18, k. 156v; SHGK, cz. I, z. 3, s. 499.

⁴⁴ MK 74, k. 689–692; tzw. Metr. Lit. IV B 8, k. 8v–9, 32v. Mimo to, w trakcie lustracji 1564 i 1569 miasto zgłaszało swe pretensje (LK 1564, t. 1, s. 63–64; MK 134, k. 162v–163, L.XVIII, 18, k. 331v).

⁴⁵ MK L.XVIII, 18, k. 335v; MK 117, k. 156v–157.

⁴⁶ ASK I, 126, k. 435; MK 134, k. 162v–163. W 1603 r. przy okazji zamiany dziedzicznej części wsi Lednica czyli Lednicy Polnej za tenutę Mszana Górna Lubomirscy stali się dziedzicami Mierzączki (Rej. pob. 1629, ks. 93; Rej. pob. 1680, s. 94; MK L.XVIII, 24, k. 431v–432) i w 1628 r. nadali jej prawo magdeburskie (K. Kubik, *Mierzączka – nieznanie miasteczko w obrębie Wieliczki*, [w:] „Studia i materiały do dziejów żup solnych w Polsce”, 8, 1979, s. 52–55).

⁴⁷ *Materiały do historii miasta Biecza (1361–1632)*, wyd. F. Bujak, Kraków 1914, nr 301.

wprawdzie zestawienie pięćdziesięciu takich wsi⁴⁸, ale, mając wątpliwości co do trafności jego ustaleń, zrezygnowaliśmy z wyróżniania tej kategorii własności na mapie własności i w tabelach.

W województwie krakowskim własność szlachecka w XVI w. przeważała, podobnie jak w innych województwach, nad pozostałymi opisanymi powyżej kategoriami własności ziemskiej. Cechą charakterystyczną województwa krakowskiego było nieliczne występowanie szlachty cząstkowej i obecność licznych dóbr należących do kategorii większej własności.

Podobnie jak w tomie AHP poświęconym województwu sandomierskiemu, postanowiliśmy i w tym tomie wskazać na większe szlacheckie dobra ziemskie. Jako podstawę przyjęliśmy rejestr poborowy z 1595 r., ponieważ założeniem naszego opracowania jest ukazanie stanu na koniec XVI w. Jak wiadomo, rejestry poborowe nie zawierały całości osadnictwa (pomijane były osady nowo lokowane i niektóre osady drobne), a przy określaniu wielkości opłaty nie brano pod uwagę wszystkich źródeł dochodu (pomijano grunty dworskie, a zwłaszcza folwarki)⁴⁹. Nadto, ze względu na zwolnienia od opłat i zatajenia, liczba łąnów podawana w rejestrach odbiegała od rzeczywistej o ponad 10%⁵⁰, a osoby płacące pobór to czasem nie dziedziczni właściciele wsi, lecz ich dzierżawcy. Te mankamenty powodują, że obraz uzyskany jedynie na podstawie rejestrów nieco odbiega od rzeczywistości. Staraliśmy się zatem zweryfikować niektóre mylące lub niepewne informacje.

Porównanie informacji z kilku rejestrów pomogło w uniknięciu pomyłek, np. w rejestrze poborowym z 1595 r. jako płacący pobór ze wsi Jedleca w powiecie ksiąskim wystąpił „Mat. Misiowski”, ale w rejestrze z 1588 r. widnieje zapis „Alb. Padniowski, ten. Misiowski”⁵¹, dzięki czemu wieś mogliśmy prawidłowo zakwalifikować jako własność Padniewskiego. Staranne rozeznanie w sprawach własności królewskiej i instytucji kościelnych pozwoliło wyeliminować również te przypadki, w których w rejestrze poborowym występowały nazwiska szlacheckich dzierżawców tych dóbr, a nie określenie ich faktycznych właścicieli instytucjonalnych. Starając się zweryfikować informacje z rejestrów, wzięliśmy też pod uwagę opracowania dotyczące wielkich rodzin lub wybitnych jednostek, których autorzy sięgali do ksiąg sądowych⁵². Sami – zgodnie z założeniami serii atlasowej – ksiąg sądowych nie wykorzystywaliśmy. Niektóre ustalenia tych autorów odrzuciliśmy, np. wieś Postolice w powiecie szczyrzyckim wymieniona przez Józefa Długosza wśród dziedzicznych wsi Sebastiana Lubomirskiego, była wsią instytucji kościelnej (kolegiacką) przez niego dzierżawioną⁵³. Podobnie było ze wsią Maszków w powiecie proszowskim przypisaną przez Włodzimierza Dworzaczka Stanisławowi Tarnowskiemu, wojewodzie sandomierskiemu, który był tylko jej dzierżawcą z ramienia klasztoru klarysek w Krakowie⁵⁴, a także z wsiami Rokitno, Grabiec i Boniowice w powiecie lelowskim, które Halina Kowalska uznała za własność Stanisława Szafranca, podczas gdy należały one do tegoż klasztoru, a Szafraniec był tylko ich dzierżawcą⁵⁵. Nie przyjęliśmy też tezy Tomasza Kempy, że wojewoda kijowski Konstanty Wasyl Ostrogski, na mocy umowy z 1594 r., przekazał grupę wsi w województwie krakowskim swemu zięciowi, Krzysztofowi Radziwiłłowi „Piorunowi”⁵⁶, ponieważ ze źródeł poborowych końca XVI i z XVII w. oraz z danych z wizytacji z lat 1595–1599 wynika, że wsie te pozostały własnością Ostrogskiego. Jak zwrócił uwagę Henryk Lulewicz, żona Radziwiłła nie dopuściła do przejęcia przez

⁴⁸ P. Małopolska, s. 202.

⁴⁹ I. Gieysztorowa, *Źródła pisane*, [w:] AHP Mazowsze, s. 17–18.

⁵⁰ H. Rutkowski, *Lokalizacja miejscowości*, [w:] AHP Mazowsze, s. 65; W. Pałucki, *Przynależność własnościowa*, [w:] AHP Mazowsze, s. 99–100.

⁵¹ Bibl. Czart. 329, k. 370; ASK I, 126, k. 231.

⁵² J. Długosz, *Latyfundium Lubomirskich w XVII wieku*, Opole 1997, s. 57–62 (majątek Sebastiana Lubomirskiego) wraz z licznymi uzupełnieniami i poprawkami M. Lubczyńskiego i J. Pielasa, KH, 57, 2000, z. 3, s. 129; W. Dworzaczek, *Hetman Jan Tarnowski. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego*, Warszawa 1995, s. 420 (majątek Stanisława Tarnowskiego, wojewody sandomierskiego); T. Kempa, *Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/25–1608), wojewoda kijowski i marszałek ziemi wołyńskiej*, Toruń 1997, s. 171–191, 241; H. Kowalska, *Stanisław Szafraniec z Pieskowej Skały*, „Odrodzenie i Reformacja”, 3, 1958, s. 100–101; J. Kurtyka, *Latyfundium Tęczyńskie...*, s. 147.

⁵³ J. Długosz, op.cit., s. 58.

⁵⁴ W. Dworzaczek, op.cit., s. 420.

⁵⁵ H. Kowalska, op.cit., s. 100–101.

⁵⁶ T. Kempa, op.cit., s. 177; J. Sereďyka, *Magnackie spory o włość kopyską w XVI i w pierwszej połowie XVII w.*, „Zeszyty Naukowe WSP w Opolu”, 13, 1975, s. 64. Chodzi o grupę wsi w par. Podole i Tropie w powiecie sądeckim, a także o wieś Pleaszew i grupę wsi w par. Zembocin w powiecie proszowskim.

męża jej dóbr posagowych⁵⁷. Dane z rejestrów pokazują więc zasięg formalnych uprawnień (i pretensji) Radziwiłła, które nie przekształciły się w faktyczne użytkowanie. Wreszcie, wbrew Januszowi Kurtyce nie uznaliśmy, że 1595 r. właścicielem wsi Balice, Burów i Szczeglice w powiecie proszowskim był Mikołaj Firlej, wojewoda krakowski⁵⁸, ponieważ w rejestrze poborowym z tego roku jako ich właściciel figuruje już Jan Firlej, podskarbi koronny⁵⁹.

Wykorzystaliśmy też akt z 1 kwietnia 1591 r., którym biskup krakowski Piotr Myszkowski podzielił zgromadzone przez siebie ogromne dobra prywatne w województwach krakowskim, sandomierskim i rawskim między bratanków: Piotra, starostę chęcińskiego, Zygmunta i Aleksandra (najstarszy z bratanków Jan zmarł w marcu 1591 r.), przy czym w dokumencie wymienione są wszystkie osady należące do tych działów⁶⁰.

Uważamy, że mimo wszelkich zastrzeżeń, jakie budzić może obraz większej własności ziemskiej przedstawiony na podstawie rejestrów poborowych, jego walor poznawczy uzasadnia sporządzenie zestawienia imiennego (aneks IV) oraz tabelarycznego (tabela 7).

Rejestry poborowe, ani jakiegokolwiek inne źródło o charakterze masowym i statystycznym, nie dostarczają nam danych dotyczących jedyne, niebudzącego wątpliwości kryterium, na podstawie którego można w sposób obiektywny zaliczać jedne dobra do większej własności, a inne nie. Chodzi o informacje na temat rzeczywistych dochodów, które osiągalni właściciele dóbr. Do sporządzenia tabeli posłużyć zatem musiały kryteria, które mogliśmy wykorzystać (liczba miast i wsi tworzących dobra, liczba łąnów chłopskich w tych dobrach). Jako kryterium wyznaczające kolejność w tabeli przyjęliśmy liczbę łąnów, a nie wsi (wieś wsi nie równa), przy czym za dolną granicę kwalifikującą do umieszczenia w tabeli (i tym samym w aneksie) przyjęliśmy trzydzieści łąnów (a nie pięćdziesiąt, jak uczynił to Antoni Mączak⁶¹), ponieważ kierowaliśmy się zamiarem podniesienia waloru poznawczego tabeli. Wzięliśmy także pod uwagę te osoby (rodziny), które wprawdzie były właścicielami mniej niż trzydziestu łąnów, ale także miasta (miasteczka), co znacząco podnosiło ich dochody. Przy nazwiskach podaliśmy urzędy, które ich właściciele piastowali w 1595 r. Ponieważ wyznaczenie granic dóbr położonych zwłaszcza na terenie o rzadszym osadnictwie nie mogło być dokładne i, co za tym idzie, margines błędu byłby znaczny, zrezygnowaliśmy z podawania w tabeli powierzchni dóbr poszczególnych właścicieli.

W tytule tabeli umieściliśmy pojęcie „więksi szlacheccy właściciele ziemscy”, co pozwoliło uniknąć używania terminu „magnacki”, dyskusyjnego ze względu na nieprecyzyjność kryteriów, na podstawie których można by zaliczać konkretne osoby do tej kategorii (w tym kryterium majątkowego).

Porównanie kolejności w tabeli, wynikającej z liczby łąnów z tą, którą wyznaczałaby liczba posiadanych wsi, może zaskakiwać. Należy zwrócić jednak uwagę, że:

1) wśród wsi, które były własnością Stanisława Szafranca, wojskiego krakowskiego, znajdowała się Sułoszowa (powiat proszowski), która liczyła 89,5 łąna, co wystarczająco tłumaczy dlaczego Szafraniec zajął w tabeli tak eksponowane miejsce;

2) wśród wsi, których właścicielem był Joachim Ocieski, starosta olsztyński, znajdowały się liczące po kilkanaście i po dwadzieścia kilka łąnów i stąd jego wysokie miejsce w tabeli;

3) większość wsi tworzących własność Wojciecha Padniewskiego, kasztelana oświęcimskiego, miała pięć i więcej łąnów i dlatego w sumie był on właścicielem znacznej ich liczby;

4) Krzysztof Komorowski, kasztelan sądecki, był co prawda właścicielem aż 35 wsi, ale – z nielicznymi wyjątkami – były to drobne osady podgórskie, niektóre świczo osadzone. Nalczał do niego teren obszerny i zwarty, ale bardzo słabo zasiedlony i zagospodarowany, o potencjalnych możliwościach czerpania z niego wielkich dochodów po jego zasiedleniu i zagospodarowaniu. To doskonale tłumaczy, dlaczego w nieodległej przyszłości Zygmunt III i jego żona Konstancja będą tak żywo zainteresowani ich pozyskaniem jako ich własności prywatnej (dziedzicznej)⁶²;

⁵⁷ H. Lulewicz, *Radziwiłł Krzysztof zwany Piorunem (1547–1603)*, PSB, t. 30, s. 274–275.

⁵⁸ J. Kurtyka, op.cit., s. 125, 146.

⁵⁹ Bibl. Czart. 329, k. 67 v.

⁶⁰ MK 136, k. 143v–147v.

⁶¹ A. Mączak, *Struktura majątkowa szlachty pomorskiej w XVI–XVII w. Próba analizy statystycznej*, PH, 53, 1962, s. 664.

⁶² K. Chłapowski, *Spór o kupno dóbr żywieckich przez królową Konstancję w latach 1624–1631*, KH, 44, 1997, s. 3–14.

5) wsie tworzące dobra Andrzeja Stadnickiego i Oktawiana Gucciego w powiecie bieckim to przede wszystkim osady na prawie wołoskim, w których znajdowały się dworzyszcz (łącznie 75 w dobrach Stadnickiego i 60 w dobrach Gucciego). Na terenie Rusi Czerwonej termin dworzyszcz był używany zamiennie z terminem łąn wymienny, czyli 16-prętowy, zaś we wsiach na prawie wołoskim najczęściej wymiennie z łąnem dużym 32-prętowym⁶³. Gdyby przyjąć, że w województwie krakowskim było podobnie, Gucci i Stadnicki znaleźliby się w poniższej tabeli na znacznie wyższych miejscach.

6. Dobra w posiadaniu instytucji kościelnych w końcu XVI w.

Właściciel	miasta	wsie	części wsi
A. Instytucje duchowieństwa diecezjalnego			
Arcybiskupstwo gnieźnieńskie		3	
Biskupstwo krakowskie	2	96	15
Biskupstwo przemyskie	1		
Sufragania krakowska		3	1
Kapituła katedralna krakowska		37	8
Kapituła kolegiaty św. Michała		5	2
Kapituła kolegiaty św. Jerzego		1	
Kapituła kolegiaty Wszystkich Świętych		1	1
Kapituła kolegiaty w Sandomierzu			1
Kapituła kolegiaty w Skalbmierzu	0,5		
Kapituła kolegiaty w Tarnowie		1	
Kapituła kolegiaty w Wiślicy		1	
Kapituła kolegiaty w Bobowej		1	
Akademia Krakowska		4	6
Wikariusze, altaryści katedry krakowskiej	0,5	1	7
Prepozyt kościoła Mariackiego		1	
Prepozyt kościoła św. Marcina w Krakowie		1	
Prepozyt szpitala w Bieczu			3
Uposażenia plebańskie		4	9
B. Instytucje duchowieństwa zakonnego			
Opactwo tynieckie	2	52	8
Opactwo w Mogile		19	
Opactwo jędrzejowskie	1	21	4
Opactwo szczyrzyckie		17	1
Opactwo koprzywnickie		9	1
Opactwo chebdowskie	1	4	2
Opactwo nowosądeckie		8	
Opactwo świętokrzyskie		2	
Opactwo sieciechowskie		1	
Klasztor w Staniątkach		21	2
Klasztor w Starym Sączu	1	55	3
Klasztor na Zwierzyńcu		20	5
Klasztor św. Andrzeja w Krakowie		1	
Klasztor w Imbramowicach		5	2
Klasztor w Miechowie	1	33	3

⁶³ V.F. Inkin, *Dworiszcz i łąn w korolewskich imenijach Galiciny w XV-XVIII w.*, [w:] „Materiały po historii selskowo chajstwa i krestianstwa”, t. 8, Moskwa 1974, s. 27-30.

Klasztor bożogrobców w Krakowie		1	
Klasztor św. Ducha w Krakowie		5	4
Klasztor w Mstowie	1	7	1
Klasztor w Trzcianie		5	2
Klasztor w Kłobucku		1	
Klasztor w Krzepicach		1	
Klasztor Bożego Ciała w Krakowie		5	2
Klasztor augustianów w Krakowie		1	
Klasztor w Częstochowie		7	
Klasztor na Skałce w Krakowie			1
Klasztor franciszkanów w Krakowie		1	
Klasztor dominikanów w Krakowie		3	2
Kolegium jezuitów w Krakowie		1	
C. Księstwo siewierskie			
Biskupstwo krakowskie	3	27	5
Prepozyt kościoła w Bytomiu		1	
Pleban w Siewierzu		1	
Klasztor na Zwierzyńcu w Krakowie		1	

7. Więksi szlacheccy właściciele ziemscy w 1595 r.

Lp.	Osoba	Liczba łanów	miasta	wsie	części wsi
1.	Anna Jordanowa, kasztelanowa krakowska	312,25	1,5	43	2
2.	Sebastian Lubomirski, kasztelan małogojski	206,25		61	10
3.	Stanisław Szafraniec, wojski krakowski	146,5		9	1
4.	Aleksander Myszkowski	146	1	19	
5.	Gabriel, Andrzej, Jan Tęczyńscy	134,25	1	27	7
6.	Konstanty W. Ostrogski, wojewoda kijowski	132,25		24	4
7.	Piotr Myszkowski, starosta checiński	117	1	23	1
8.	Wojciech Padniewski, kasztelan oświęcimski	117,75	2	19	3
9.	Joachim Ocieski, starosta olsztyński	94,25		17	6
10.	Krzysztof Komorowski, kasztelan sądecki	82,25	1	35	
11.	Mikołaj Firlej, wojewoda krakowski	70,5	3	15	2
12.	Andrzej Zebrzydowski, kasztelan śremski	63,5	0,5	12	
13.	Stanisław Tarnowski, wojewoda sandomierski	45,5		7	
14.	Stanisław Ługowski	44		9	2
15.	Jan Myszkowski	44		8	1
16.	Andrzej Stadnicki	42*	1	21	
17.	Jan Mniszech, starosta kranostawski	38		7	
18.	Maciej Szczepanowski	32,25	1	3	2
19.	Mikołaj Ligęza, kasztelan wiślicki	26	1	10	1
20.	Czerni	28	1	3	
21.	Hieronim Wodzisławski, łowczy sandomierski	27,5	1	5	

22.	Śmigielscy	23	1	4	1
23.	Przeclaw Pieniążek	18	1	4	
24.	Rzeszowscy	13	1	3	1
25.	Oktawian Gucci	11,5 ^{xx}	1	6	
26.	Achacy Jordan	7,5	1	1	
Razem			21	420	43

x plus 75 dworzyszcz wołoskich

xx plus 60 dworzyszcz wołoskich

8. Osiedla według własności*

Powiat	Ogółem	królewskie		kościelne		szlacheckie	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%
proszowski	607	57	9,4	197	32,5	353	58,1
ksiąski	215	15	7,0	50	23,2	150	69,8
lełowski	299	74	24,8	68	22,7	157	52,5
szczyrzycki	527	118	22,4	93	17,6	316	60
sądecki	455	89	19,6	119	26,1	247	54,3
biecki	281	87	31,0	34	12,1	160	56,9
śląski	193	37	19,2	13	6,7	143	74,1
Województwo krakowskie	2577	477	18,5	574	22,2	1526	59,3
Księstwo siewierskie	78	–	–	35	44,9	43	55,1

* Dla celów statystycznych części wsi potraktowaliśmy jako połówki i zsumowaliśmy. Ze względu na znikomą liczbę wsi miejskich nie wyodrębniliśmy ich jako osobnej kategorii statystycznej, lecz włączyliśmy je do osiedli królewskich.

9. Wsie według własności

Powiat	Ogółem	królewskie		kościelne		szlacheckie	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%
proszowski	593	50	8,4	192	32,4	351	59,2
ksiąski	209	13	6,2	48	23,0	148	70,8
lełowski	284	68	24,0	62	21,8	154	54,2
szczyrzycki	516	110	21,3	92	17,8	314	60,9
sądecki	444	82	18,5	117	26,3	245	55,2
biecki	270	81	30,0	33	12,2	156	57,8
śląski	188	33	17,6	13	6,9	142	75,5
Województwo krakowskie	2504	437	17,5	557	22,2	1510	60,3
Księstwo siewierskie	75	–	–	32	42,7	43	57,3

10. Miasta według własności

Powiat	Ogółem	królewskie		kościelne		szlacheckie	
		liczba	%	liczba	%	liczba	%
proszowski	14	7	50	4	28,6	3	21,4
ksiąski	6	2	33,3	2	33,3	2	33,3
lełowski	15	6	40,0	1	6,7	8	53,3
szczyrzycki	11	8	72,7	1	9,1	2	18,2
sądecki	11	7	63,6	2	18,2	2	18,2
biecki	11	6	54,5	1	9,1	4	36,4
śląski	5	4	80,0	–	–	1	20,0
Województwo krakowskie	73	40	54,8	11	15,1	22	30,1
Księstwo siewierskie	3	–	–	3	100	–	–

ANEKS I

DOBRA KRÓLEWSKIE W KOŃCU XVI W.

W nawiasach podano nazwę dzisiejszą, jeśli wyraźnie różni się od szesnastowiecznej, a także osobę użytkownika w 1595 r. Ten drugi element wiąże się z informacjami zawartymi w aneksie IV.

Starostwo krakowskie (Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda lubelski)

Starostwo bieckie (Mikołaj Ligęza, kasztelan wiślicki)

powiat biecki:

Bartnia, Bednarka, Biecz miasto, Boguniowice, Bystra, Ciężkowice miasto, Czarne, Hartłowa, Jodłówka, Kiprzna, Kotan, Krzywa, Małastów, Mszanka, Nieznajowa, Nosalowa, Ostrusza, Pałna, Przedmieście Wójtowskie (Belna), Przegonina (Bodaki-część), Ropica (Ropica Ruska), Sękowa, Siary, Sokół, Strzeszyn, Świętkowa, Wapienna, Wójtowa, Wołowiec, Załawie folwark.

Starostwo sądeckie (Sebastian Lubomirski, kasztelan małegojski)

powiat sądecki:

Biczyce, Cieniawa, część wsi Falkowa, Gostwica, część wsi Jamnica, część wsi Kamionka (Kamionka Mała), Kokoszka, Krasne, Królowa Wołoska (Królowa Górna), część wsi Kunowa, Łomnica, Mszalnica, Mystków z Wołą Mystkowską, Pisarzowa, Piwniczna miasto, Ptaszkowa z Pławną, Sądecz Nowy miasto, Stadła, Trzetrzewina, Woła Królowa Polska.

Starostwo oświęcimskie (Piotr Myszkowski, kasztelan lubelski)

powiat śląski:

Babice, Bielany, część wsi Brzeszcze, Brzezinka, Budy – karczma, Bujaków, część wsi Dwory, Kęty miasto, Kobiernice, część wsi Koziniec, Łęki, Manowice, Międzybrodzie, Oświęcim miasto, Ponikiew, Porąbka.

Starostwo nowokorczyńskie (Mikołaj Firlej, wojewoda krakowski)

powiat proszowski:

Ławy, Piotrowice, część wsi Przymeków.

Tenuta będzińska (Andrzej Samuel Dembiński, starościec chęciński)

powiat proszowski:

Będzin miasto, część wsi Ciężkowice, część wsi Długoszyn, Szczakowa.

Tenuta rabsztyńska (Mikołaj Wołski, miecznik koronny)

powiat proszowski:

Bogucin, Gołczowice, Kosmałów, Łęka, Osiek, Pomorzany, Rabsztyn zamek, Raclawice, Sieniczna, Zederman, Zimnodół.

Tenuta ojcowiska (Aleksander Myszkowski, staroście oświęcimski)

powiat proszowski:

Bębel (Bębło), Biadaczów, Gotkowice, Irzmanowice, Ociec zamek, Smarzewice, Szklary, Wielga Wieś, Wierzchowice, Zeków.

Tenuta niepołomska (Jan Branicki, łowczy krakowski)

powiat proszowski:

część wsi Brzesko Stare, Grobla, Rudno Niższe (Rudno Dolne).

Powiat szczyrzycki:

Baczków, Boturzyńska Wola (Wola Batorska), Bratucice, Cikowice, Damianice, Drwienia, Dziewin, Gawłówek, Kłaj, Mikłuszowice, Niepołomska, Stanisławice, Wola Drwieńska.

Tenuta lanckorońska (Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda lubelski)

powiat szczyrzycki:

Baczyn, Bienkówka, Biertułowice, Budzów, Herbułowice, Izdebnik, Jachówka, Jasienica, Juszczyń, Kojszówka, Lanckorona miasto, Maków, Miłoszów (Sidzina), Osielec, Palcza, Rudnik, Skawica, Skawinka, Sulikowice (Sułkowice), Trzebunia, Zabelna (Biała), Zachełma, Żarnówka.

Tenuta krzczowska (Jacek Młodziejowski, podskarbi nadworny)

powiat szczyrzycki:

Borek, Bucz, Buczków, Dąbrówka, Jodłówka, Krzczów, Łęki, Ostrów, Przeborowie z Przeborowską Wolą, Rzezawa.

Tenuta dobczycka (Sebastian Lubomirski, kasztelan małogojski)

powiat szczyrzycki:

Brzozówka, Burletka, Dobczyce miasto, Irzmanowa, Kobylniki, Kurnatka, Podzamecze Dobczyckie, Poznańchowice Górne, Rudniki, Skrzyńka, Targoszyn, Węgierskie, Węglówka, Winary z Kamykiem, Wiśniowa.

Tenuta mszańska dolna (Mikołaj Pieniążek)

powiat szczyrzycki:

Glisne, Mszana Niżnia z Mieściskiem, Olszówka, Raba (Raba Niżna), Słonka.

Tenuta mszańska górna (Sebastian Lubomirski, kasztelan małogojski)

powiat szczyrzycki:

Kunina z Kuninką, Łętowe, Łostówka, Mszana Wyższa, Niedźwiedź, Podobin, Porąbka (Poręba Wielka), Witów.

Tenuta tymbarska (Zofia Lubomirska, burgrabina krakowska)

powiat szczyrzycki:

Jasna, Łopiennik (Podłopień), Tymbark miasto, Zamieście, Zawadka.

powiat sądecki:

część wsi Słopnica.

Tenuta uscka (Stanisław Morski)

powiat szczyrzycki:

Niedary, Uście miasto (Uście Solne).

Tenuta olsztyńska (Joachim Ocieski, kanclerzyc koronny)

powiat lelowski:

Biskupice, Borowy folwark, Bukowno, Ciecierzyn folwark, Czatachowa, Częstochowa miasto, Dzbów, Krasawa, Kusięta, Kuźnica Chybakowska (Osiny), Kuźnica Dzbowska, Kuźnica Łaziec, Mirów, Olsztyn miasto, Olsztyn zamek, Poczesna kuźnica, Przemilowice, Przerów (Przyrów) miasto, Rększowice, Siedlec, Suliszowice, Sygietka, Turów, Wiercice, Wierzchowiska, Własna kuźnica, część wsi Wyczerpy (Wyczerpy Dolne), Zarębice, Zdrębice (Zrębice).

Tenuta lelowska (Andrzej Szafraniec, wojewodzie sandomierski)

powiat lelowski:

Bliżyce, Dzibice, Lelów miasto, Sokolniki.

Tenuta krzepicka (Mikołaj Wolski, miecznik koronny)

powiat lelowski:

Dankowice, Grodzisko, Huta, Iwanowice (Iwanowice Wielkie), Kawka kuźnica, Kłobucko miasto, Kocznia, Kostrzyn kuźnica, Krzepice miasto, Łobodna, Ławy (Łojki) kuźnica, Miedzwno (Miedzno), Opatów, Ostrowy, Panek kuźnica, część wsi Pierszne (Pierzchno), Piła kuźnica, Rębielice (Rębielice Królewskie), Truskolasy, Trciana (Praszczyki) kuźnica, Walenczów, Wręczyce, Zagórze, Zakrzów, Złochowice.

Tenuta żarnowiecka (Aleksander Koniecpolski, kasztelan sieradzki)

powiat proszowski:

Czubrowice.

powiat lelowski:

Łany Małe, Łany Wielkie, Otoła.

powiat księski:

Chlina, Jeżówka, Kąpiele, Koryciany, Przybysławice, Wierzbica, Wola Libertowska, Żędowice (Rzędowice), Żarnowiec miasto.

Tenuta wolbromska (Stanisław Szafraniec, wojski krakowski)

powiat księski:

Dłużec, Lgota, Łobzów, Wolbram miasto.

Tenuta zatorska (Paweł Leśniowolski, kasztelan podlaski)

powiat śląski:

Barwałd Średni, Laskowa, Piotrowice, Rzeczek, Trzebieńczyce, Wadowice miasto, Wiglowice, Zagórnicek, Zator miasto.

Tenuta lipnicka (Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda lubelski)

powiat śląski:

Biała (Bielsko-Biała – część), Lipnik, Międzybrodzie (Międzybrodzie Bialskie), Straconka.

Tenuta berwaldzka (Krzysztof Komorowski, kasztelan sądecki i Jan Komorowski, kasztelan sądecki)

powiat śląski:

Barwałd Niższy, Chocznia, Gołuchowiec, Jaroszowice, Leśnica, część wsi Stanisławie (Stanisław Dolny), Stronie, Śleszowice, Zakrzów.

Tenuta jasielska (Jan Mniszech)

powiat biecki:

Brzeszczki, Gorajowice, Hankówka, Jasło miasto, Koczarowa (Kaczorowy).

Tenuta dembowiecka (Jerzy Mniszech, wojewoda sandomierski)

powiat biecki:

Brzeście, Dąbrowa folwark, Dębowiec miasto, Gorzyce, Łazy, Łężany, Mascowa (Majscowa), Markuszka, Wola Dembowiecka, Załęże, Zarzecze.

Tenuta rozembarska (Jan Amor Tarło, wojewodzie lubelski)

powiat biecki:

część wsi Bieniarowa, Moszczenica Niemiecka, Moszczenica Polska, Raclawice, Rozembark, Rzepiennik Marciszów, Rzepiennik Suchy, Rzepiennik Strzeżów.

Tenuta osiecka (Dominik Alamani, żupnik olkuski i Mikołaj Herburt, wojewoda ruski)

powiat biecki:

Brzozowa, Desznica, Jaworze, Mitarza Wielka, Osiek miasto z Bukowiną, Skalnik, Świerchowa.

Tenuta trzciniecka (Joachim Ocieski, kanclerzyc koronny)

powiat biecki:

Gądky folwark, Jaroniówka, Przysieki, Przysieczki, Pusta Wola, Siedliska, Trzcinica.

Tenuta libuska (Jan Amor Tarło, wojewodzie lubelski)

powiat biecki:

część wsi Kryg, część wsi Libusza, Siepietnica, Sitnica.

Tenuta nowotarska (Jan Pieniążek, podczaszyc krakowski)

powiat sądecki:

Bańska, Biały Dunajec, Bystre (Stare Bystre), Chochółów, Ciche, Czerwone (Podczerwone), Długopole, Dunajec (Czarny Dunajec), Dział, Klukoszowa, Leśnica, Maruszyna, Miętustwo, Morawczyzna, Nowy Targ miasto, Odrowąż, Pieniążkowice, Szaflary, Śreniawa (Pyzówka), Waksmund, Wróblówka.

Tenuta czorsztyńska (Jan Sienieński, wojewoda podolski)

powiat sądecki:

Czorsztyń zamek, Dębno Spiskie, Gromków, Grywałd, Kluczkowice, Kłodne, Krościenko miasto, Krośnica, Maniowy, Mizerna, Ochotnica, Ostrowsko, Sramowice Niżne, Sramowice Wyżne, Szczawnica Nizna, Szczawnica Wyżna, Tylmanowa.

Tenuta barcicka (Andrzej Bobola, sekretarz królewski)

powiat sądecki:

Barcice, Młodów, Olszany, Przysiecznica, Rytter, Sucha Struga, Wola (Wola Krogulecka), Wolica.

Tenuta lipnica (Joachim Lubomirski, kasztelaniec małogojski)

powiat szczyrzycki:

Rabrot.

powiat sądecki:

Dolna Wieś (Lipnica Dolna), Górna Wieś (Lipnica Górna), Lipnica miasto (Lipnica Murowana).

Tenuta wojnicka (Spytek Wawrzyniec Jordan, stolnik krakowski)

powiat sądecki:

Łopunia, Ratnowy folwark, Wojnicz miasto, Zamoście.

Tenuta grybowska (Przeclaw Pieniążek, wojszczyk krakowski)

powiat biecki:

Grębów (Grybów) miasto.

powiat sądecki:

Biała x 2 (Biała Niżna, Biała Wyżna), Bielezarowa (Binczarowa), Boguszowa, Gródek, Kunclowa (Kącłowa), Siodłkowa.

Tenuta czchowska (Anna Jordanowa, kasztelanowa krakowska)

powiat sądecki:

Czchów miasto, Stróże, Stróska Wola.

Drobne tenuty

powiat proszowski:

Borunice (Krzysztof Krupka, cześnik koronny), Łętkowice (królowa Anna), Pieczeniogi (Jan Rogoziński), Sierosławice z Maciejowicami, Śmitowice (Jacek Młodziejowski, podskarbi nadworny), Marszowice folwark, Trojanowice, część wsi Zielonki (Stanisław Tarnowski, kasztelan sandomierski).

powiat ksiąski:

Kleszczowa (Andrzej Baranowski), Wierzbie (Jan Królikowski, pisarz kancelarii królewskiej).

powiat lelowski:

Biała Mała (Biała Dolna – Baltazar Zygmunt Trepka), Jeziorowice (Andrzej Potocki), Małszyce (Jan Płaza, starosta lubaczowski), Rudniki (Jan Przerębski i Przerębska, stolnikowa sieradzka), Sierbowice, Szyce, Szypowice, Zwonowice (Jan Szypowski i Piotr Kazimierski).

powiat szczyrzycki:

Cichawka (Stanisław Wilamowski), Kasinka (Mikołaj Pieniążek), Królewka, Leszczyna (Andrzej Bobola, sekretarz królewski), Pierzchowiec (Jan Łukowski), Siedlec (Magdalena Sobkowa, kasztelanowa sandomierska).

powiat biecki:

Glinnik Niemiecki (Andrzej Warszycy), Glinnik Polski (Jan Mniszech), Głęboka i Grodna (Grudna Kępska – Anna Chomętowska), Jodłowa Niemiecka (Jodłowa Dolna), Jodłowa Polska (Jodłowa Górna), Żurowa (Stanisław Strzyżowski), Lipnica Górna i Swoszowa (Stefan Kazimierski), Lipinki i Rozdziele (Cieklińscy), Ossownica (Osobnica – Jan Mniszech), Siemichów (Bartłomiej Siemichowski), Staszkówka (Jadwiga Staszowska), Turza (Mikołaj Ligęza, kasztelan wiślicki).

powiat sądecki:

część wsi Borowa, część wsi Dzierzeniny (Anna Jordanowa, kasztelanowa krakowska), Iwkowa (Stanisław Potocki), Jadowniki, Marskinice (Maszkienice), Sutków (Anna Wesselini).

powiat śląski:

część wsi Zebrzydowice (Mikołaj Zebrzydowski, wojewoda lubelski).

Olbora olkuska (Dominik Alamani)

powiat proszowski:

Olkusz miasto.

Żupy krakowskie (Jacek Młodziejowski, podskarbi nadworny i Mikołaj Koryciński, sekretarz królewski).

powiat szczyrzycki:

Bochnia miasto, Lednica Górna, część przedmieścia Mierzączka, Wieliczka miasto.

Wielkorządy Krakowskie (Franciszek Rylski)

powiat proszowski:

część wsi Czarna Wieś, Januszowice, Jawiszowice (Przedmieście Koszyckie), Kadzice, Kleparz miasto, Koszyczki miasto, Kraków miasto, Kuchary, Lipna Wola, Łobzów, Miłocice, Nowa Wieś, Proszowice miasto, część wsi Przeginia (Przeginia Narodowa), Rakowice, Słomniki miasto, Słomniczki, Stradomia przedmieście.

powiat szczyrzycki:

Brzezinka, Chaiduga karczma, część wsi Dębniki, Grzechinia, Kazimierz miasto, część wsi Kopytówka, Płaszów, Skotniki.

powiat śląski:
część wsi Czemiechów.

Uposażenie urzędu kasztelana krakowskiego (Janusz Ostrogski)

powiat szczyrzycki:
Borzęta, Bysina z Bysinką, Dolna Wieś, Górna Wieś, Krzczonów, Krzeczów, Lubień, Łagiewniki, Myślimice miasto (Myślenice), Pein, Pierzchów, Polanka, Stróża, Tęczyn.

Uposażenie urzędu wojewody krakowskiego (Mikołaj Firlej)

powiat proszowski:
Krzywopłoty.
powiat lelewski:
Dobraków, Dobrogoszczyce, Kroczyce, część wsi Podlesice, część wsi Siemieszyce, Zętkowice (Rzędkowice).

ANEKS II

DOBRA W POSIADANIU INSTYTUCJI KOŚCIELNYCH W KOŃCU XVI W.

W nawiasach podano nazwę dzisiejszą, jeśli wyraźnie różni się od szesnastowiecznej.

Arcybiskupstwo gnieźnieńskie

powiat proszowski:

Prusy.

powiat lelowski:

Biskupice ze Lgotą.

Biskupstwo krakowskie

powiat proszowski:

Babica, Biskupie, Biskupice, część wsi Błędów, Bolechowice, Brańczyce, Bukowno, Byczyna, Chełm, część wsi Ciężkowice, część wsi Długoszyn, Głęboka, Gołaczów, Gołonóg, Góry Luszowskie, Jaksice, Jangrot, Jankowice, Jaworzno, Jeleń, Kaczowice, Krzykawa, część wsi Krzyszkowice, Kwaczała, zamek Lipowiec, Luborzycza, Luborzycza Wola, Luszowice, Łosień, część wsi Marszowice, Michałowka, Mostek, Okradzionów, część wsi Pamięcice, Porąbka, Posądzka, część wsi Prądnik (Prądnik Biały), Przysniów (Przecznów), Roskochów, Siedlec, Sikorka, Sławków miasto, Strzemieszyce Małe, Strzemieszyce Wielkie, Sucha, Sulechów, Tucza Baba, część wsi Wawrzyńczyce, część wsi Wielgus, Winary, Wola Bolechowska, Wola Zabierzowska, Zabierzów, Zagórze, Ząbkowice, część wsi Zarzecze, Zaszczytów, Żarki.

powiat lelowski:

część wsi Biała.

powiat szczyrzycki:

Biskupice, część wsi Błonie (Ludwinów), Darszyce, część wsi Gołkowice, część wsi Trąbki, Uszew, Zawada (Zawada Uszewska).

powiat sądecki:

Berest, Bieliczna, Bielowice, Biesiadki, Brunary Niżne, Brunary Wyżne, Czarna, Czertyzne, Czyrna (Czer-na), Doły, Florynka, Izby, Jaskowa (Jaszków), Jastrzębnik, Jaworsko, Jędrzejówka (Andrzejówka), Kamianna, Krynica, Kurowska Wola, Kurów, Leluchowa, Łuniowy, Łysa Góra, Miastko (Tylicz), Milik, Mochnaczka Nizna, Mochnaczka Wyżna, Muszyna miasto, Muszynka, Piorunka, Polana, Porąbka (Porąbka Uszewska), Powroźnikowa, Rudka (Ruda Kameralna), Słotwiny, Stawisza, Szczawnik, Śnietnica, Świnarsko Większe, Wawrzki, Wierchomla, Wojkowa, Złocko, Zubrze (Zubrzyk), Żegiestów, Żerków.

powiat biecki:

Kołkowa, Rzepiennik.

księstwo siewierskie:

Boguchwałowice, Brudzowice, Brzynkowice (Brzękowice Górne), Cynków, Czeladź miasto, część wsi Dąbie, Geżyn, Gniazdów, Gołuchowice, część wsi Góra, Jastrzębie, część kuźnicy Kamienica (Kamienica Polska), Koziegłowy miasto, Koziegłówki, Kruszyn, Kuźnica Stara, Kuźnica Sulikowska, Lgota, Łagisza, Markowice, część wsi Mierzęcice, Nowa Wieś, kuźnica Piwonia (Siewierz-Piwoń), Przeczyce, Rzewniszów, Siedlec (Siedlec Duży), Siewierz miasto, Smardzów młyn, część wsi Strzyżowice, Sulików, Targoszyce, Toporowice, Winowno, Wojkowice Komorne, Wojsławice, Zendek.

Biskupstwo przemyskie

powiat biecki:
Jaślicka miasto.

Sufragania krakowska

powiat proszowski:
Goszcza, część wsi Wawrzyńczyce, Wygnanowice, Żydów.
powiat szczyrzycki:
Bieżanów.

Kapituła katedralna krakowska

powiat proszowski:
dziekan: Brzezinka, Kobylany; scholastyk: Mistrzowice; dobra prestymonialne: Baranów, Batowice, Biskupice, Bosutów, część wsi Brzezina, część wsi Czechy, Dojazdów, Dziekanowice, Dzielawice, część wsi Garlica, Głubinów, Górka (Górka Narodowa), Grębałów, Łososkowice, Maciejowice, Prawda, Raciborowice, Rudawa, Smonowice, Tanie, Wąsów, Węgrce, Wiackowice, Witkowice, Wyciąże, Zacharzowska Wola (Wola Zacharjaszowska), część wsi Zielonki.
powiat ksiąski:
dobra prestymonialne: Rzemienice (Rzemiedzice).
powiat lelowski:
prepozyt: Drochlin, Dzierzków.
powiat szczyrzycki:
kustosz: część wsi Strzałkowice, część wsi Świątniki, część wsi Szczytniki, Świątniki czyli Górka (Świątniki Górne); dobra prestymonialne: Bodzów, Borek (Borek Fałęcki), Dobranowice, Kaim, Pychowice, Wola Dobranowska, część wsi Zakrzów (Zakrzówek).

Kapituła kolegiaty św. Michała w Krakowie

powiat proszowski:
prepozyt: Mysławczyce, Tempoczoł, część wsi Topola; kustosz: Brańczyce; klerycy: część wsi Przegorzały.
powiat ksiąski:
prepozyt: Tur z Zagórzem.

Kapituła kolegiaty św. Jerzego w Krakowie

powiat proszowski:
Bronowice (Bronowice Wielkie).

Kapituła kolegiaty Wszystkich Świętych w Krakowie

powiat proszowski:
Podskalany, część wsi Przegorzały.

Kapituła kolegiaty w Sandomierzu

powiat proszowski:
część wsi Prądnik Wielki.

Kapituła kolegiaty w Skarbimierzu

powiat proszowski:
prepozyt: część miasta Skarbimierz (Skalbierz).

Kapituła kolegiaty w Tarnowie

powiat sądecki:
kustosz: Kamionka (Kamionka Wielka).

Kapituła kolegiaty w Wiślicy

powiat sądecki:
Szymanowice.

Kapituła kolegiaty w Bobowej

powiat biecki:
Chodorowa.

Opactwo benedyktynów w Tyńcu

powiat proszowski:
część wsi Baczyn, Czulów Mniejszy, Czulów Więszy, Dolany, Karwin, Kaszów, Książnice Mniejsze, Książnice Więsze, Liski, Modrzany, Nowa Wieś, Opatkowice, część wsi Prądnik Wielki, część wsi Przeginia, Rybna, Śmierdząca (Kryspinów), Węgrzynowice, Wilków.

powiat szczyrzycki:
Bodzanów, Bukowie, Jezierzany, Kolanów, Kostrzec, Łapczyca, Mniszkowice (Nieszkowice Wielkie), Okolice, Opatkowice, Piekary, Pogwizdów, Raczna, Radzieszowska Wola, Radzieszów, Samborek, część wsi Sidzina, Skawina miasto, Ściejowice, Tyniec, część wsi Zawada, Zorzów (Rzozów).

powiat sądecki:
część wsi Brzozowa, część wsi Polikta (Polichty).

powiat biecki:
Bączal (Opacie), Bryły, Brzyska, Czeluśnica, Dąbrowa (Dąbrówka), Dąbrówka (Dąbrówka Tuchowska), Golanka, część wsi Gromnik, Kłodawa, Kwiatonowice, Lipnica (Lipnica Dolna), Lubaszowa, Siedliska, Ujazd, Unieszcz, Wróblowa, Zagórzany z Moszczanami, Zborowice.

powiat śląski:
część wsi Czernichów, Łączany, Powozowice (Pozowice).

Opactwo cystersów w Mogile

powiat proszowski:
Czerzyny, Glewiec, Kacice, Kantorowice, Łąg, Mogiła, Moniaczkowice (Muniakowice), Prędocin, Przewozy, Rybitwy, Wiktorowice, Wroźnica, Zysławice.

powiat książki:
Opatkowice Małe.

powiat szczyrzycki:
Stryszowa (Strzyżowa).

powiat śląski:
Półwsie, Ryczów, Woźniki, Zegodowice.

Opactwo cystersów w Jędrzejowie

powiat proszowski:
Przestańsko, Zagórzyce.

powiat książki:
Andrzejów miasto (Jędrzejów), Biesiorenda, część wsi Borów, Brynica Mniejsza, Brynica Więsza, Chorzewa, Cierno, Czaczów, Lasków, Łączyn, Łysaków, Nawarzyce, Niegosławice, część wsi Potok, Prząclaw, część wsi Przyłek, Raków, część wsi Skroniów, Słaboszowice, Sudół, Tarszawa, Wolica Kamińska, Wygnilec, Zdanowice.

Opactwo cystersów w Szczyrzycu

powiat szczyrzycki:
Abramowice, Dobrogniew (Dobroniów), Godusza, Gruszowiec, Janowice, Krzyszkowice, Markuszowa, Pobęczyn, Pogorzany, część wsi Porąbka, Raciborzany, Smykan, Szczyrzycka Góra (Góra św. Jana), Wilkowsko x 2.

powiat sądecki:
Krauszów, Ludzimierz, Rogoźnik.

Opactwo cystersów w Koprzywnicy

powiat biecki:

Bobrek (Bóbrka), Kopytówka, część wsi Łajsce, część wsi Łubno (Łubno Opacie), Machniówka, Niżnia Łąka, Obrwinowska Wola (Wola Albinowska), Stanowiska, Wietrzno, Zboiska, Zrzęcin.

Opactwo norbertanów (premonstratensów) w Chebrowie

powiat proszowski:

Brzesko Nowe miasto, Chebrow, część wsi Gruszów, Gunów, część wsi Mniszów, Nikanowice (Nękanowice), Zawada.

Opactwo norbertanów (premonstratensów) w Nowym Sączu

powiat sądecki:

Boguszowa, Dąbrowa (Dąbrowa Polska), Januszowa, Kwieciszowa, Librantowa, Łęg (Łęg Januszowski), Naściszowa.

Opactwo benedyktynów na św. Krzyżu

powiat proszowski:

Pietrzejowice, Przewody.

Opactwo benedyktynów w Sieciechowie

powiat proszowski:

Złotniki.

Klasztor benedyktynek w Staniątkach

powiat proszowski:

Błogocice, Klimuntów, część wsi Makocice, Niegardów, Ostrów, Przymęczany, Przymęczanki, Tropiszów.

powiat szczyrzycki:

Balachówka, Brzeźnica, Chroszcza (Chrość), Gorzków, Łazy, Leszkowice, Ochmanów, Podłęże, Staniątki, Sucharaba, część wsi Węgrce, Zagórze, Zakrzowiec, Zakrzów Wielki, Złomiróg.

Klasztor klarysek w Starym Sączu

powiat sądecki:

Bieganice, Bieniowa (Byniowa), Boczów, Chełmiec, Chochorowice, część wsi Chrosna (Krosna), Cyganowice, Czerniec, Długa Łąka, część wsi Drzykowa, Gołkowice, Jaworzna, Juraszowa, Kadeza, Kamienica, część wsi Kamionka (Kamionka Mała), Kiczna, Kobyłczyna, Łazy, Łącko, Maszkowice, Mokra Dąbrowa (Mokra Wieś), Mostki, Moszczenica Niżna, Moszczenica Wyżna, Myślec, Olszanka Mała, Opalana, Podegrodzie, Podrzecze, Popowice, Sądecz Stary miasto, Sechna, Siedlec, Skrudzina, Sławikowa (Słowikowa), Stanęcin, Stańkowa, Strugi, Strzeszyce, Szczereż, Szymańczowa, Świrkla, Ujanowice, Wietrznica, Wola Kosnowa, Wola Piskuliona, Wola Stańkowska, Wolica, Wygnanowice (Wyglanowice), Zabrzezie, Zagorzyn z Zawadą, Zarzecze, Zastonie, Zbludza, Zrostów (Rdziostów), Żbikowice, Żmiąca.

Klasztor norbertanek (premonstratensek) na Zwierzyńcu w Krakowie

powiat proszowski:

Bibice, Braciejówka, Chrzastowice, część Czarnej Wsi, Czatkowice, Kamieńczyce, część wsi Kłoniów, Kolbark, część wsi Kościejów, część wsi Lubocza, część wsi Modlniczka, Olszenica, Pobiednik Mały, Pobiednik Wielki, Półwsie, Sarbie, Szpitary, Troks, Zabierzów, Zwierzyniec.

powiat szczyrzycki:

Kulerzów.

powiat śląski:

Facimiechy, Krzęcin, Mucharz, Wołowice.

księstwo siewierskie:

Grodziec.

Klasztor św. Andrzeja klarysek w Krakowie

powiat proszowski:

Baranów, Maszków, Skała miasto, Sobiesęki, Zadroże.

powiat lelowski:

Boniowice, Grabiec, Kaszczor, Rokitno.

Klasztor norbertanek (premonstratensek) w Imbramowicach

powiat proszowski:

Glanów, część wsi Imbramowice, Maliszycy, część wsi Porąbka, Tarnowa, Trzeciesz, Zagórowa.

Klasztor bożogrobców w Miechowie

powiat proszowski:

Głuchów, Krzesławice, Michałowice, Orłów, Parkoszowice, część wsi Raclawice, część wsi Sławice, Wro-
cimowice.

powiat ksiąski:

część wsi Brzuchania, Bukowska Wola, Chodów, Chwalniów (Falniów), Jaksice, Jedlcza Wielka, Kalina
(Kalina Mała), Kamieńczyce, Komorów, Miechów miasto, Podleśna Wola, Podmiescka Wola, Przeclawice, Pstro-
szyce, Sędowice, Siedliska, Smroków, Strzeżów, Szczepanowice, Uniejów, Wrociryż.

powiat lelowski:

Ołudza (Ołudza Stara), Wolica (Wólka Ołudzka).

powiat szczyrzycki:

Chełm, Moszczenica, Mszczęcin, Targowisko.

powiat sądecki:

Nieszkowa (Niskowa).

Klasztor bożogrobców w Krakowie

powiat szczyrzycki:

Jugowice.

Klasztor kanoników regularnych św. Ducha w Krakowie

powiat proszowski:

część wsi jurydyki Błonie, Krowodrza, część jurydyki Pędzichów, część wsi Prądnik (Prądnik Biały), Wro-
nin, Wroniniec.

powiat szczyrzycki:

część wsi Kurdwanów, Rząka, Wola (Wola Duchacka).

Klasztor kanoników regularnych w Mstowie

powiat lelowski:

Bryszów, Jaskrów, Kunin (Konin), Morsko, Mstów miasto, Skarzyce, Sroczków (Srocko), Zawada, część
wsi Żerkowice.

Klasztor kanoników regularnych w Trzcianie

powiat szczyrzycki:

Bedlna (Bełdno), Glinnik, Libichowa, część wsi Stradomia, Trzciana, część wsi Uście, Żywnówka.

Klasztor kanoników regularnych w Kłobucku

powiat lelowski:

Mokra.

Klasztor kanoników regularnych w Krzepicach

powiat lelowski:

Kuków – folwark.

Klasztor kanoników lateraneńskich w Krakowie

powiat szczyrzycki:
część wsi Bielczyce, część wsi Błonie (Ludwinów), Krzyszkowice, Kunice, Liplas, Rzeszotary,
Swoszowice.
powiat śląski:
Kamień.

Klasztor augustianów w Krakowie

powiat szczyrzycki:
Wróblowice.

Klasztor paulinów w Częstochowie

powiat lelowski:
Częstochówka, Grabówka, Kaleja, Kawodrza, Konopiska, Lgota, Szarlejka.

Klasztor paulinów w Krakowie

powiat szczyrzycki:
część wsi Dębniki.

Klasztor dominikanów w Krakowie (kapituła św. Idziego)

powiat proszowski:
Górka (Górka Stogniowska), część wsi Karniowice, część wsi Prądnik Wielki, Sadowie.

Klasztor franciszkanów w Krakowie

powiat sądecki:
Swinarsko Małe (Mała Wieś).

Kolegium jezuitów w Krakowie

powiat ksiąski:
Stępocice.

Akademia Krakowska (kapituła kolegiaty św. Floriana)

powiat proszowski:
Bieńczyce, część wsi Błonie, część wsi Boszczyń, część wsi Igołomia, Książnice, Trątnowice.
powiat ksiąski:
Czaple Małe, Krępa.
powiat szczyrzycki:
Podstolice, część wsi Sidzina, część wsi Węgrce, część wsi Zabłocie.
powiat biecki:
Łubienko.
powiat śląski:
Skawce.

Wikariusze i altaryści katedry krakowskiej

powiat proszowski:
część wsi Lubocza, część wsi Marszowice, część jurydyki Pędzichów, część wsi Rzaska, część miasta
Skarbimierz (Skalbierz).
powiat szczyrzycki:
Byszyce, część wsi Dębniki, część wsi Kurdwanów, część wsi Zabłocie.

Prepozyt kościoła Mariackiego w Krakowie

powiat proszowski:
Bronowice (Bronowice Małe).

Prepozyt kościoła św. Marcina w Krakowie

powiat proszowski:
Szyce.

Prepozyt szpitala w Bieczu

powiat biecki:
część wsi Bieniarowa, część wsi Kryg, część wsi Libusza.

Prepozyt kościoła św. Małgorzaty w Bytomiu

księstwo siewierskie:
Milejowice.

Uposażenia plebańskie:

powiat proszowski:
część wsi Brzesko Stare – plebana brzeskiego, część wsi Imbramowice – plebana sieciechowskiego, część wsi Janikowice – plebana nasiechowskiego, część wsi Kijany, część wsi Przymęków (Przemyków) – plebana przymękowskiego, część wsi Koniusza – plebana koniuskiego.
powiat ksiąski:
część wsi Kamienica, część wsi Ulinka – plebana sieciechowickiego.
powiat lelewski:
część wsi Kluczyce – plebana przyłękowskiego.
powiat szczyrzycki:
Liczanka (Łyczanka) – plebana wielickiego, Pokrzywnica – proboszcza św. Jakuba w Krakowie.
powiat śląski:
Sparowice, Włosienica – plebana oświęcimskiego.
księstwo siewierskie:
Warężyn – plebana siewierskiego.

ANEKS III

WŁASNOŚĆ MIEJSKA W DRUGIEJ POŁOWIE XVI W.

W nawiasach podano nazwę dzisiejszą, jeśli wyraźnie różni się od szesnastowiecznej.

powiat proszowski:

miasto Kraków: Dąbie, Garbary, Grzegórzki, Kawiory.

miasto Olkusz: część wsi Parcze, wsie: Starczynów, Ujków, Witaradów, Zdurada (Żurada).

powiat lelowski:

miasto Lelów: Stare Miasto (Staromieście), Ślężany, Zbyczyce.

powiat szczyrzycki:

miasto Bochnia: Chodzinice, Krzyżanowice, Podedworze, Ryczywół.

miasto Kazimierz: Zabłocie.

miasto Wieliczka: część przedmieścia Mierzączka.

powiat sądecki:

miasto Nowy Sącz: Gocz, Gołąbkowice, Gorzków, Hamplowa, Paszyn, Piątkowa, Roszkowice, Żeleźnik, wa Mała, Żeleźnikowa Wielka, części wsi: Falkowa, Jamnica, Kamionka, Kunowa.

powiat biecki:

miasto Biecz: Przedmieście.

miasto Dukla: część wsi Przedmieście Niższe (Nadole).

ANEKS IV

WIĘKSZA WŁASNOŚĆ SZLACHECKA W 1595 R.

W nawiasach podano nazwę dzisiejszą, jeśli wyraźnie różni się od szesnastowiecznej. Przy osobach podany jest urząd pełniony w 1595 r.

1. Anna z Sieniawskich Jordanowa, kasztelanowa krakowska † 1597/1598

powiat szczyrzycki:

Chabówka, Głogoczów, część miasta Jordanów, Łęki, Łętownia (Łętownia Dolna), Malejowa, Mogilany, Naprawa, Osieczany, Ponieca (Ponice), Poręba, Raba (Raba Wyżna), Rabka, Rokiciny, Sieniawa, Słona (Słonne), Skomelna (Skomielna Czarna), Skomelna (Skomielna Biała), Tokarnia, część wsi Trzemeszna, Wieczerza, Włosań, Zawada.

powiat sądecki:

Biskupice, Charzowice, Dogalin, Domasławice, część wsi Druszków, Faliszowice, Filipowice, Gwoździec, część wsi Jazowsko, Jurków z Ludzimierzem, Łąg, zamek Melsztyn, Niedźwiedza, Olszowa, Palecznica, Pobrzeże, Rudka, Tworkowa, Ujazd, Zawada, miasto Zakliczyn, Zdania, Złota.

powiat biecki:

Olszyny, Ołpiny Wyższe z Ołpinami Niższymi.

2. Sebastian Lubomirski, kasztelan małogojski † 1613

powiat proszowski:

Bielany, Bobin, Budziejowice, Chełm, część wsi Cudzynowice, Kazimierza Wielka, Kościelniki, Leksice, Piotrkowice (Piotrkowice Wielkie), folwark Podchełmie (Zakamycze), część wsi Przegorzały, Stanisławice, Wola (Wola Justowska), Wolica, Wolwanowice, Wrzodowa Góra (Górka Kościelnicza).

powiat szczyrzycki:

Bogucice, część wsi Borowna, Brzegi, Brzozowa, Chyszówka, Czarnochowice, Dąbrowica, Dobra, Dołuszyce, Dzielec, Gierczyce, Grabie z Wolą Grabską i Niwami Grabskimi, Grabiny, Grajów, Gruszowiec, Janiszówka (Janikówka), Jurków, część wsi Kawec, Kobyle, Kobelec, Kokotów, Kurów, Lednica Dolna, Leksendrowa, Lubomierz, Łakta Nowa (Łakta Dolna), Łęczany (Łazany), Łomna, Mietniów, Nieszkowice Więsze, Niezdów, Olchawa, Połomia, Pułzeczki, Siercza, Sławkowice, część wsi Stare Rybie, Sułów, Szyk, Śledziejowice, część wsi Trąbki, część wsi Trzemeszna, część wsi Węgrce, Wilczyska, Wiśnicz Wielki (Stary Wiśnicz), Wiśnicz Mały, Wola Leksandrowska, Wola Lubomirska (Łazany), Wolica, część wsi Zabłocie, Zborów.

powiat sądecki:

część wsi Kęty, Zatok.

3. Stanisław Szafraniec, wojski krakowski † 1598

powiat proszowski:

zamek Pieskowa Skała, Przeginia, część wsi Sąspów, Sułoszowa, Wielmoża, Wola (Wola Kalinowska).

powiat lelowski:

Czaryż, Krzepice, Psary, Sasinowa Wola (Wola Czaryska).

4. Aleksander Myszkowski † 1617

powiat proszowski:

Brodła, Oklesna.

powiat lelewski:

Jaworznik, Kotowice, Leśniów, Mirów, Moczydła, kuźnica Myszków (Myszków Stary), Postawczowice (Postaszowice), Przybynów, Trzebnów, Ultowiec (Łutowiec), Wysokie, Zaborze, miasto Żarki.

powiat śląski:

Podolsze, Polanka, Preciszów, Spytkowice, Wieprz.

5. Gabriel † 1617, Andrzej † 1613 i Jan † 1637 Tęczyńscy, wojewodzie krakowscy

powiat proszowski:

część wsi Baczyn, Brzoskwinia, Cholerzyn, część wsi Chrosna, Czerma (Czerna), Czyżówka, Filipowice, Frywałd, Góra Nawojowa, Grodziec, część wsi Janikowice, Kępa (Budzyń), Krzeszowice, Miękinia, Młynka, część wsi Morawica, Myślechowice, część wsi Nielepice, miasto Nowa Góra, Obrazowice (Obrażejowice), Ostrożnica, część wsi Prądnik (Prądnik Biały – część), Rudno, Sierzna (Trzebinia-Siersza), zamek Tęczyn, Tęczynek, Wodna, Wola (Wola Filipowska), Zalas.

powiat ksiąski:

Giebułtów, Maciejów, Małuszów, Tuchołów.

powiat śląski:

Bachowice, część wsi Dwory, Grodzisko.

6. Konstanty Wasyl Ostrogski, wojewoda kijowski † 1608

powiat proszowski:

część wsi Czechy, Grębocin, Kowala, Krzyszowice (Skrzeszowice), część wsi Marszowice, Pleszów, Polanowice, Szczepanowice, Zębocin, Żerkowice.

powiat szczyrzycki:

część wsi Piasek Mały, Prokocin, Przewierczany (Przebieczany).

powiat sądecki:

Bartkówka, Brzeziny, Glinnik, Gurowa, Jedlna, Łaziska, Podole, Posadowa, Przedanica Niżna, Radziejowice, część wsi Roztoka, Wiesiołka, Zagórze, Załęże Niżne, Załogoszcze.

7. Piotr Myszkowski, starosta chęciński † 1601

powiat ksiąski:

Boczkowice, Brzeście, Częstoszowice, Głogowiany, Karczowice, Kapie, Kropidło, Książ Mały, miasto Książ Wielki, część wsi Krzeszówka, Kunaszówka, Marcinowice, Marcinkowice, Mierzawa, Moczydła, Niesków, Olszówka, Pogwizdów, Pokrzywnica, Przyłęk, Przysieka, Słaboszów, Trzonów, Wielowieś (Wielka Wieś), Wolica.

8. Wojciech Padniewski, kasztelan oświęcimski † 1610

powiat ksiąski:

Jedlcza.

powiat lelewski:

Bielanowice (Zawiercie-Blanowice), Biskupice, Cięgowice, Czarna Poręba (Poręba), część wsi Dobra, Kidów, Kocikowa, Krzemienda kuźnica, Łońnice, miasto Mrzygłód, Niwki, miasto Pilcza (Pilica), Poręba kuźnica, Przechody, Rząsawa, część wsi Siadca, Sławniów, Słupia, Smoleń, część wsi Strzegowa, Wierzbka, Zawiercie (Zawiercie), Złosieniec (Złożeniec).

9. Joachim Ocieski, starosta olsztyński † 1613

powiat szczyrzycki:

Besów, część wsi Bielczyce, Bienkowice, Cerkiew, Czasławice, Czerzów (Czyżów), Kłęczany, część wsi Marszowice, część wsi Podgrodzie, część wsi Szczytniki, część wsi Świątniki, Wrzapia.

powiat sądecki:

Grabno, Więckowice.

powiat biecki:

Bączal Niżny (Bączal Dolny), Kunowa, Lichtarz, Lisówek, Skoliszyn (Skołyszyn), część wsi Sławęcín, Szerzyny, Święcany, Ziołków (Żółków).

10. Krzysztof Komorowski, kasztelan sądecki † 1608

powiat śląski:

Biernia, Cięcina, Cisiec, Gilowice, Jelesna, Jeżowice (Kurów – część), Kocanie (Kocoń), Kocórow, Krzeszów, Kurów, Las, Lipowa, Łękawica, Łodwigowice (Łodygowice), Mały Wieprz (Wieprz), Międzybrodzie (Międzybrodzie Żywieckie), Mikuszowice (Mikuszowice Krakowskie), Milówka, Oczków, Pewla (Pewel Ślemieńska), Pietrzykowice, Przyborów, Radziechów, Rybarzowice, Rychwałd I, Rychwałd II (Rychwałdek), Sporysz, Stary Żywiec, Ślemię (Ślemień), Świnna, Trzebinia, Wielki Wieprz, Wilkowice, Zabłocie, Zarzecze, miasto Żywiec.

11. Mikołaj Firlej, wojewoda krakowski † 1599

powiat proszowski:

Klucze, Olenin, część wsi Parcze, Podolany, Rodaki, część wsi Stojanowice.

powiat ksiąski:

Bydlin, Domaniowice, Załęże.

powiat lelowski:

Dąbrowica (Kuźnica Masłowska), kuźnica, Kiełkowice, miasto Kromołów, Małolice (Górka Włodowska), Niegowanice, miasto Ogrodzieniec, zamek Ogrodzieniec, Parkoszowice, Pomrożyce, Rokitno (Rokitno Szlacheckie), Rudniki, Ryczów Leśny, miasto Włodowice.

12. Andrzej Zebrzydowski, kasztelan szremski † 1597

powiat szczyrzycki:

Bystra, Chrobaczna (Jordanów-Chrobacze), Jawczyce, część miasta Jordanów, Rdzawa, Skawa, Spytkowa, Surówka, Toporzysko, Wysoka, Zaryte.

13. Stanisław Tarnowski, wojewoda sandomierski † 1618

powiat proszowski:

Gruszów, Imbramowice, Karniów, Miechowice, Nasiechowice, Radzimice, Żerkowice.

14. Stanisław Ługowski † 1612

powiat proszowski:

część wsi Biały Kościół, Brzozówka (Brzozówka Korzkiewska), Grębenice, Januszowice, Korzkiew, Kowary, Maszyce, Rzędowice, Szczytniki.

powiat ksiąski:

Deszno, część wsi Warzlin.

15. Jan Myszkowski † 1604

powiat śląski:

Bestwina, część wsi Biertułtowice, Dankowice, Janowice, Jawiszowice, Kaniów, Komorowice (Komorowice Krakowskie), Pasieki, Żebracza.

16. Andrzej Stadnicki † 1614

powiat biecki:

Dołche, Grabie, Hałbów, Kąty z Wołą, Krempana, Łysa Góra, Miscowa (Myscowa), Olchowiec, Ozinna (Ożenna), Polana (Polany), Radocina, Ropianka, Rostanie (Rostajne), Siedliska, Świętkowa (Świątkowa Mała), Tichania, Toki, Wysowatka, miasto Żmigród (Żmigród Nowy), Żmigród Stary, Żydowsko.

17. Jan Mniszech, starosta krasnystawski † 1612

powiat biecki:
Cieklin, Dobrzynia, Duląbka, Mrukowa, Nowa Wola Cieklińska (Wola Cieklińska), Pielgrzymka, Sowokłęski (Samokłęski).

18. Maciej Szczepanowski

powiat lelowski:
Raszków, Szczekocińskie Przedmieście, część wsi Siedliska, część wsi Sprowa, miasto Szczekociny, Tęgorz.

19. Mikołaj Ligęza, kasztelan wiślicki † 1603

powiat proszowski:
Balin, miasto Chrzanów, Libiąż Mały, Libiąż Wielki, część wsi Łapszów, Niegoszowice, Włostowice.
powiat śląski:
zamek Bobrek, Bobrowniki, Chełmek, Gorzów, Gromiec.

20. Czerni

powiat szczyrzycki:
miasto Brzeżek (Brzesko), Brzozowiec, Jasień, Pomianowa.

21. Hieronim Wodzisławski (Lanckoroński), łowczy sandomierski † 1605/1610

powiat ksiąski:
Klimęcice, Laskowa, Łany, Świątniki, miasto Wodzisław, Zielonki.

22. Śmigielscy

powiat proszowski:
Chmielów, miasto Działoszyce, część wsi Dziekanowice, Jazdowice, Niewiatrowice, Szczodrkowice (Szczotkowice).

23. Przecław Pieniążek † po 1596

powiat biecki:
Glinnik (Glinnik Mariampolski), miasto Gorlice, Ropica (Ropica Polska), Rychwałd, Stróżówka.

24. Rzeszowscy

powiat lelowski:
Brzostek folwark, Chycza Mała, Chycza Wielga, miasto Kossów, część wsi Radków.

25. Oktawian Gucci

powiat biecki:
Barwinek, miasto Dukla, Lipowica, część wsi Przedmieście Niższe (Nadole), Trzciana, Tyłowa, Zyn-dranowa.

26. Achacy Jordan † 1608

powiat biecki:
miasto Bobowa, Stróżna.

ANEKS V

OBJAŚNIENIA DO MAPY: ROZMIESZCZENIE WŁASNOŚCI ZIEMSKIEJ W WOJEWÓDZTWIE KRAKOWSKIM W KOŃCU XVI W.

Mapa rozmieszczenia własności ziemskiej (w skali 1 : 500 000) przedstawia powierzchniowo podział ziemi między pięć kategorii właścicieli: króla, instytucje kościelne, miasta, wielkich właścicieli szlacheckich, szlachtę średnią i drobną. Na własność mieszaną wskazuje położenie punktu osadniczego na granicy kategorii własnościowych.

Na mapie umieszczone zostały nazwy miast, a spośród wsi – nazwy ośrodków starostw i tenut (w królewskich) oraz ośrodków większych dóbr instytucji kościelnych. Pozostałe osiedla oznaczono punktami bez nazw. Umieszczono też nazwy mniejszych królewskich. Numerami oznaczono instytucje kościelne i większych właścicieli prywatnych. Nie wyodrębniono posiadłości tych bogatych instytucji kościelnych, które w województwie krakowskim miały tylko drobne pojedyncze osady (arcybiskupstwo gnieźnieńskie, biskupstwo przemyskie, opactwa benedyktyńskie w Sieciechowie i na Świętym Krzyżu).

Stan posiadania przedstawiono na koniec XVI w., a w przypadku własności szlacheckiej dokładnie na 1595 r.

Na obszarach o rzadszej sieci osadniczej dokładne wyznaczenie granic własnościowych nastęrczało trudności. Generalizacja obrazu kartograficznego spowodowała pominięcie bardzo niewielkich enklaw jednego typu własności w dobrach innego typu, zwłaszcza na obszarze gęstego osadnictwa. Pomiary rozległości własności ziemskiej w poszczególnych kategoriach wykonano planimetrem na mapie w skali 1 : 500 000. W związku z powyższym liczby zamieszczone w tabeli należy traktować jako przybliżone.

11. Własność ziemska w końcu XVI w.

Powiat	Własność										Razem km ²
	królewska		kościelna		miejska		większa szlachecka		mniejsza szlachecka		
	km ²	%	km ²	%	km ²	%	km ²	%	km ²	%	
proszowski	418	12,7	1057	32,1	33	1,0	599	18,2	1186	36,0	3293
ksiąski	94	6,5	198	13,6	–	–	389	26,8	770	53,1	1451
lełowski	1197	37,5	223	7,0	12	0,4	577	18,1	1182	37,0	3191
szczyrzycki	1542	45,4	434	12,8	20	0,6	733	21,6	665	19,6	3394
sądecki	1235	31,5	1283	32,7	51	1,3	239	6,1	1114	28,4	3922
biecki	583	26,9	162	7,5	6	0,3	441	20,4	971	44,9	2163
śląski	342	13,0	110	4,2	–	–	1451	55,2	726	27,6	2629
Województwo krakowskie	5411	27,0	3467	17,3	122	0,6	4429	22,1	6614	33,0	20 043
Księstwo siewierskie	–	–	381	56,1	–	–	–	–	298	43,9	679

Własność królewska zajmowała stosunkowo dużą powierzchnię, większą niż w sąsiednim województwie sandomierskim (19,6%). Jeszcze znaczniejszą przewagę królewskich włości krakowskich widać w porównaniu z województwami łęczyckim (13,0%) i sieradzkim (11,1%). Do dóbr królewskich województwa krakowskiego należały m.in. słabo zasiedlone tereny podgórskie w powiatach szczyrzyckim, sądeckim i bieckim oraz duże obszary zalesione w powiecie lelowskim. Liczba osiedli królewskich wynosiła 477 (18,5% ogółu miejscowości), gdy w województwie sandomierskim było to 331 (11%).

W województwie krakowskim własność kościelna przeważała nad własnością królewską pod względem liczby osiedli (573 czyli 22,2%), a ustępowała pod względem powierzchni. Podobnie było w województwie sandomierskim, w którym biskupstwo krakowskie posiadało większe dobra niż w województwie krakowskim. Liczne posiadłości królewskie i kościelne spowodowały, że własność szlachecka w województwie krakowskim zajmowała mniejszy odsetek jego powierzchni (55,1%) niż w województwie sandomierskim (62,1%), łęczyckim (64,9%) i sieradzkim (71,0%). Największy zwarty obszar własności szlacheckiej przedstawiały dobra żywieckie w powiecie śląskim, należące do Krzysztofa Komorowskiego, kasztelana sądeckiego (w rodzinie Komorowskich od XV w.).

NAZEWNICTWO

Jerzy Duma

Przedstawiony w tym tomie *Atlasu historycznego* obszar województwa krakowskiego zawiera nazewnictwo wsi i przysiółków odnotowane w XVI w. Jest ono niejednorodne z historycznego i etymologicznego punktu widzenia, gdyż obok nazw kształtujących się w wieku XVI często kontynuuje nazewnictwo okresów wcześniejszych¹. Odnaleźć tu można także nazwy z okresu przedślwiańskiego (sprzed VI w. n.e.), np. nazwy pasm górskich *Tatry*, *Karpaty*, może *Beskidy* i *Bieszczady* itp. W nazwach miejscowych nazwy przedślwiańskie znajdujemy jednak głównie w postaci ponowionych i adaptowanych nazw rzecznych, np. n. m. *Dunajec*: n. rz. *Dunaj*; n. m. *Pilica*: n. rz. **Pilca* później *Pilica*; n. m. *Rabka*, *Sucharaba*: n. rz. *Raba* (a ta od rdzenia pie. **or-* ‘ryć’, por. *orać*, *radło*); *Skawa*: n. rz. *Skawa* (jeśli nie od słowiańskiego **sьk-/suk-* ‘kręcić’); *Wiercica*: n. rz. *Warta* (o słowiańskiej lub przedślwiańskiej etymologii); (*Wielki* i *Mały*) *Wieprz*: n. rz. *Wieprz*; *Wisła*: n. rz. *Wisła* itp. Pocho-dzenie nazw rzek zostało dokładniej omówione w różnych opracowaniach hydronimicznych i toponimicznych².

Słowiańskie nazwy wczesnośredniowieczne pojawiają się wraz z napływem Słowian do późniejszej Małopolski – może pod koniec V i w VI–VII w. n.e. Razem z nazewnictwem przedślwiańskim często stanowią one zagadkę etymologiczną dla badaczy, por. nazwę *Bawół* (*Bamuol* 1198), *Wawel*: **vqvol-*, **vqvьlb* ‘miejsce nad wodą, otoczone wodą’, *Skrzynka* (*Krzymka*): **krin-* > **kryn-* ‘miejsce obniżone’, por. *krynica* ‘zdrój’. Nazwy te – o ciągle dyskutowanej etymologii – tworzą najstarszą warstwę nazw miejscowych i topograficznych.

Stara warstwa słowiańskich nazw miejscowych to przede wszystkim archaiczne formacje dzierżawcze utworzone od słowiańskich imion sufiksem **-jb* oraz nazwy patronimiczne, zwłaszcza te, które powstały od dwuczłonowych słowiańskich nazw osobowych, np. dzierżawcza n. m. *Pękosław*, *-wia* (od n. os. **Plkoslav* + *-jb*); patronimiczna n. m. *Sulistawice* (od n. os. *Sulistaw* + *-ici*, później *-icē*). Nazw dzierżawczych z **-jb* jest na terenie opisanego obszaru znacznie mniej, niż nazw patronimicznych, por. np. n. m. *Będzin* (*Biden* 1299, *Banden* 1301): n. os. **Będzan*: *Będzimir*; n. m. *Biecz* (*Beyech* 1123–1125): n. os. *Biejek*: *Bezdiad*; n. m. *Będusz*: n. os. *Będuch*; n. m. (Stary, Nowy) *Sącz* (*Sandech* 1163): n. os. **Sądec*, **Sądek*; n. m. *Podlubomierz*: n. os. *Lubomir*; n. m. *Siepraw*, **-wia*: n. os. *Siepraw*; n. m. *Skarbimierz* (*Scarbimir* 1242 – dziś *Skalbmierz*): n. os. *Skarbimir*; n. m. *Wilgoszcza*: n. os. **Wielegost*; n. m. *Wodzisław*, **-wia* (*Włodzisław* 1370): n. os. *Włodzisław* (*Władysław*); n. m. *Wojnicz*: n. os. *Wojnic* lub **Wojnik* itp. Do tego typu nazw dzierżawczych nawiązuje n. m. *Siewior* (*Seuor* 1125 – dziś *Siewierz*), motywowana początkowo wyrazem **sěverь* ‘północ, północny wiatr’, też ‘śnieżyca’ z późniejszą palatalizacją wygłosu na wzór nazw dzierżawczych i cofnięciem przegłosu **e* w *o*.

¹ Skróty: n. m. – nazwa miejscowości, n. os. – nazwa osobowa, n. rz. – nazwa rzeki, niem. – niemieckie, pie. – praindoeuropejskie, suf. – sufiks. Gwiazdką oznaczono formy zrekonstruowane.

² Np. w części odnoszącej się do Małopolski zob. zwłaszcza K. Rymut, *Gewässernamen im Flußgebiet der oberen Weichsel von der Quelle bis zur Sola und Przemsza*, „Hydronymia Europaea”, t. 9, Stuttgart 1993; idem, *Rechte Zuflüsse zur Weichsel zwischen Sola und Dunajec*, „Hydronymia Europaea”, t. 12, Stuttgart 1996; K. Rymut, M. Majtán, *Gewässernamen im Flußgebiet des Dunajec*, „Hydronymia Europaea”, t. 13, Stuttgart 1998; K. Rymut, *Gewässernamen im rechten Zuflußgebiet der Weichsel zwischen Dunajec und Wisłok*, „Hydronymia Europaea”, t. 15, Stuttgart 2000; idem, *Gewässernamen im linken Zuflußgebiet der Weichsel zwischen Przemsza und Pilica*, „Hydronymia Europaea”, t. 16, Stuttgart 2001.

Licniejszą od nich, choć bardziej zróżnicowaną chronologicznie grupę, tworzą nazwy dzierżawcze z sufiksami *-ov-/*-ev- oraz *-in-. Zwłaszcza nazwy z tym pierwszym sufiksem dzierżawcze i częściowo topograficzne są tu licznie reprezentowane, np. n. m. *Kraków*: n. os. *Krak* (: *krakać*) lub od nieznanego już w języku polskim wyrazu **krak* ‘odnoga rzeczna’, por. *krok* i *pokraczny*; n. m. *Baranów*: n. os. *Baran* lub od *baran*; *Bierków* (*Byrkow* 1343 – dziś *Biórków*): n. os. **Birek* (ze zmianą **ir* > *er* > *or*); *Czaczów* (pierwotnie nazwa patronimiczna *Chacheuici* 1174–1176, dziś w formie zamazurzonej *Caców*): n. os. *Czacz*: *cacko* ‘zabawka’; *Gdów* (*Kdow* 1272): n. os. *Gda* (: *gdakać* < **kъdakati* m.in. ‘dużo mówić’); *Miechów*: n. os. *Miech* itp. Nowsze nazwy tworzone są od podstaw obcych, np. *Giebułtów*: niem. n. os. *Gebelt*.

Nazw dzierżawczych z *-in- jest nieco mniej niż z *-ov-/*-ev-, ale dużo więcej niż z *-jb-. Wymienić tu można przykładowo n. m. *Baczyn*: n. os. *Bacza*: *baczyć* ‘patrzeć’; n. m. *Biadolin*: n. os. *Biadoła*: *biadolić*; n. m. *Będziszyna*: n. os. **Będziesza*; n. m. *Muszyna* jeśli od n. os. *Mucha*; n. m. *Rzeplin*: n. os. **Rzepla*: *rzepa* itp.

W daleką przeszłość sięgają również, wspomniane już wyżej, nazwy patronimiczne, oznaczające początkowo nazwy ludzi zamieszkujących jakąś osadę, a następnie przeniesione na nazwę tejże osady. Starsze formy tworzono od dwuczłonowych słowiańskich nazw osobowych z sufiksem *-ici (< *-itjo) w mianowniku liczby mnogiej, później w bierniku *-icě, rozszerzone często sufiksem -ov-/*-ev-, np. *Boguchwałowice*: n. os. *Boguchwał* + -ov-icě; n. m. *Dobieszowice*, *Dobiesławice*: n. os. *Dobiesz*, *Dobiesław*; n. m. *Lusławice* (*de Ludslauicz* 1388): n. os. **Ludslaw*; n. m. *Proszowice*: n. os. *Prosz* (: *prosić*); n. m. *Wojśławice*: n. os. *Wojśław* itp. Nazwy patronimiczne pochodzą też od skróconych słowiańskich imion, np. n. m. *Włostowice*: n. os. *Włost*: *Włoscisław*, imion typu przezwiskowego, np. n. m. *Wadowice*: n. os. *Wada* (: *wadzić*, *zwada*); od nazw oznaczających ludność zależną, np. od biskupa, podstolego, por. n. m. *Biskupice*, *Podstolice*, od określeń ludności zamieszkującej jakiś region, np. *Zagorzycze*. Zdarzają się też nazwy patronimiczne od podstaw obcych, np. *Wilamowice*: niem. n. os. *Wilhelm*.

Analizując rozmieszczenie najstarszych nazw patronimicznych na dzisiejszym terenie Polski Stanisław Rospond wyróżnił trzy obszary ich większej koncentracji: Małopolskę, Śląsk i Wielkopolskę z Kujawami³. Może to wskazywać na najstarsze centra osadnictwa słowiańskiego w naszym kraju. Na przykład na Pomorzu Zachodnim nazwy patronimiczne wykazują specyficzny układ: starsze i liczniejsze znajdują się na Pomorzu Szczecińskim, zwłaszcza koło Wolina i w okolicach Pyrzyce, Stargardu Szczecińskiego, na miejscu dawnych żyznych ziem w pasie przymorskim od Trzebiatowa po okolice Darłowa, zaś nowsze i mniej liczne pojawiają się dalej na wschód i południe od tych ośrodków⁴. Razem z zanikaniem w tym kierunku pomorskich cech językowych może to wskazywać na kierunek przemieszczania się dawnego osadnictwa słowiańskiego, zasiedlającego ten fragment Pomorza z zachodu na wschód.

Podobne do nazw patronimicznych są tzw. nazwy rodowe, występujące w formie liczby mnogiej imienia, np. n. m. *Bodaki*: n. os. **Bodak* (: *bodej*); n. m. *Dębniki*: n. os. **Dębnik* (o ile nie jest to nazwa topograficzna w liczbie mnogiej lub służebna od *dębnik* ‘dąbrowa’, ‘kora dębowa służąca do garbowania skór’ – może dawniej też ‘człowiek garbujący skóry przy pomocy kory dębowej’, zob. niżej o nazwach służebnych); n. m. *Kijany*: n. os. *Kijan*; n. m. *Kózki*: n. os. *Kózka*; n. m. *Liski*, *Liszki*: n. os. *Lisek* (: *lis*, dawniej też *liszka*); n. m. *Wawrzki*: n. os. *Wawrzek*. W XVI w. nazw rodowych najwięcej powstało na Mazowszu. W Małopolsce były one mniej liczne.

Obok nazw patronimicznych i rodowych występowały w Małopolsce także tzw. nazwy etniczne pochodzące od grup narodowościowych i plemiennych, np. n. m. *Pieczynięgi*: grupa etniczna *Pieczynogowie*; n. m. *Podolany*: *Podole*; n. m. *Pomorzan*: *Pomorze*; n. m. *Skawce*: n. rz. *Skawa*; n. m. *Węgrce*: *Węgier*, *Węgry* itp. Czasami wchodzą one w struktury nazw patronimicznych, np. n. m. *Cyganowice*: *Cygan*, oraz rodowych, np. *Ślęzany*, por. *Ślązak*. Nazwy etniczne z sufiksami -ice i -any są szczególnie liczne na obszarze starego osadnictwa w Małopolsce⁵.

³ S. Rospond, *Stratygrafia słowiańskich nazw miejscowych. Próbnny atlas toponomastyczny*, t. 1: *Formacje na *-itjo*, Wrocław 1974.

⁴ E. Rzetelska-Feleszko, J. Duma, *Językowa przeszłość Pomorza Zachodniego na podstawie nazw miejscowych*, Warszawa 1996, mapa 26.

⁵ D. Podlaska, *Nazwy etniczne z sufiksami -any i -ice na terenie Polski*, „Onomastica”, 17, 1972, s. 65–82.

Tak zwane nazwy służebne, liczne dawniej na obszarze Małopolski, po XIII w. już nie były tworzone. Wskazywały one na zajęcia i powinności ludzi względem władzy, mieszczące się w jakimś centrum grodowym⁶, np. n. m. *Jadowniki*: **jadownik* ‘czarownik, truciciel, człowiek przygotowujący jad – truciznę, np. do strzał’; n. m. *Konary* i *Kobylniki* (*Cobelnic* 1253): *koniarz*, *kobylnik* ‘człowiek zajmujący się hodowlą koni’; n. m. *Korabniki*: **korabnik* ‘człowiek wytwarzający łodzie’; n. m. *Kuchary*: *kucharz*; n. m. *Łagiewniki*: *łagiewnik* ‘człowiek trudniący się wytworem *łagwi* – naczyń, beczek drewnianych – lub / oraz warzeniem piwa, syceniem miodu’; n. m. *Piekary*: *piekarz*; n. m. *Psary*: *psiarz* ‘dozorca sfory psów, zwłaszcza myśliwskich’; n. m. *Sokolniki*: *sokolnik* ‘człowiek zajmujący się hodowlą i układaniem ptactwa łownego’; n. m. *Szczytniki*: **szczytnik* ‘tarczownik, też człowiek wytwarzający *szczyty* ‘tarcze’; n. m. *Złotniki*: *złotnik* itp. Na wzór tych nazw powstawały później nazwy miejscowe od zawodów, por. n. m. *Kowale* i *Kowary*: *kowal*.

Następną dużą grupę nazw miejscowych tworzą nazwy topograficzne. Wśród nich wyróżnić można nazwy utworzone od obiektów terenowych, np. n. m. *Błonie*, *Brzezinka*, *Brzeźnica* (: *brzeźnica* ‘las brzoźowy’), *Brzeście* (: *brzost*, **brzeście* ‘las brzoźowy’), *Dąbrowa*, *Góra*, *Górka*, *Grabiny*, *Las*, *Laszki*, *Łęg*, *Łęgi*, *Mogila* (: *mogila* ‘wzgórze’), *Niwki*, *Rzeka*, *Skala*, *Skalka*, *Staw* itp. Część nazw miejscowych została przeniesiona z nazw innych obiektów, np. n. m. *Biała* od n. rz. *Biała*, n. m. *Bieliczna*: n. rz. *Bieliczna* (: *bielica* ‘mokradło’, suf. *-na*), n. m. *Śreniawa* od n. rz. *Szreniawa* itp. Czasami n. m. są derywatami od nazw rzecznych, np. n. m. *Bielsko* od n. rz. *Biała*. Etymologiczne wątpliwości budzi n. m. *Morawica* koło Krakowa, por. identyczną nazwę miejscowości położonej nad rz. Nidą. Stanisław Rospond zakłada istnienie wyrazu **morawa* ‘teren podmokły, trawiasty’, co łączy niesłusznie z *murawą* (o innym pochodzeniu – od **muravъ* ‘ciemnozielony’)⁷. Wydaje się, że mamy tu do czynienia z wędrówką wyrazu utworzonego od nazwy rzeki i krainy *Morawa*⁸, *Morawy* > *morawa* ‘rzeka, teren bagnisty’, do której dodano sufiks *-ica*. Podobny proces apelatywizacji nazw rzek odnaleźć można w nazwach *Dunaj*, *Wisła*, *Pisa* zmienionych w wyrazy pospolite *dunaj*, *wisła*, *pisa*, *pisia* o znaczeniu ‘potok, rzeka’⁹.

Nazwy topograficzne mogą mieć też formę przymiotnika, por. n. m. *Czermna*, *Czermno* od zaginionego **czermny* ‘czerwony’; n. m. *Czarna*; n. m. *Długie*; *Mszana*: **mszany* ‘omszały’; n. m. *Wysoka* itp. Rzadko spotyka się wśród nich nazwy w formie imiesłowu, np. *Śmierdząca* (zapewne od nazwy rzeczki lub źródła).

W procesie tworzenia nazw miejscowych od przymiotników i rzeczowników powstają różnego typu derywaty, np. n. m. *Brzeżek*, *Brzesko*: *brzeg*; n. m. *Grabowa* (: *grab* lub n. os. *Grab* – wtedy nazwa dzierżawcza); n. m. *Gromnik*: *grom*; n. m. *Piaszczno*: *piasek*; n. m. *Szczawnica*: *szczaw* ‘źródło wody mineralnej, też nazwa rośliny’; n. m. *Świdnik*: jeśli od *świda* ‘roślina nadwodna’; n. m. *Trzcianica*: *trzcina*; n. m. *Trzetrzewina*: *cietrzew*; n. m. *Wietrznica*, *Wietrzno*: *wiatr* itp.

Podobne odapelatywne pochodzenie mają tzw. nazwy kulturowe związane z nazwami wytworów rąk ludzkich oraz stosunkami społecznymi. Są to nazwy typu *Chamrzyska* (dziś *Homrzyska*): niem. *Hammer* ‘młot, kuźnia’; n. m. *Huta*; n. m. *Lgota*, *Wola*, *Wólka* i *Wolica* od *ulg* i *wolności* w powinnościach dominialnych; n. m. *Miastko*: **miastko* ‘miejsce zasiedlenia’; n. m. *Podgrodzie*; n. m. *Poreba*; n. m. *Tyniec*: *tyn* ‘mur’; n. m. *Ujazd*, por. *zajazd* itp.

Oddzielną grupę tworzą nazwy złożone. Tu też można wyróżnić kilka podtypów, np. nazwy przedrostkowe, np. *Zakrzów* (: *za krzami* ‘krzakami’), *Podgórze*, *Podłęże*, *Zaborek* i *Zaborze* itp. Kiedy wieś się dzieli na kilka przysiółków, powstaje konieczność ich zróżnicowania, por. *Mochnaczką Niżną* i *Mochnaczką Wyżną*, *Lipnica* (*Lipnica Murowana*), *Lipnica Dolna* i *Lipnica Górna*, *Nowy Sącz* i *Stary Sącz* itp. Występujące koło większego ośrodka miejskiego miejscowości tracą często swą samodzielność także w sferze nazewnictwa, np. *Dąbrowa Górnicza-Błędów*, *-Łosień*, *-Strzemieszyce Małe*; *Kraków-Krowodrza*, *-Mogila*, *-Mydlniki* itp.

⁶ W Małopolsce są to głównie skupiska nazw koło Krakowa, Wiślicy i Sandomierza, por. K. Rymut, *Służebne i zawodowe nazwy miejscowe w Małopolsce*, „Onomastica”, 20, 1975, s. 143–168.

⁷ S. Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Wrocław 1984, s. 233; W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.

⁸ Nazwa tej rzeki ma etymologię starogermańską, przedśłowiańską od **mar-ahva* ‘woda bagnista’, por. niem. *Meer* i *Moor* ‘głęboka woda stojąca, morze, bagno’ i niem. *Aufe* ‘ład nadwodny’, por. F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, bearbeitet von E. Seebold, 23. erweiterte Auflage, Walter de Gruyter, Berlin, New York 1995.

⁹ Por. nazwy ulic w Warszawie *Szeroki* i *Wąski Dunaj*, którymi kiedyś płynęła struga.

Wydzielić też można różnego pochodzenia nazwy złożone, np. *Krowodrza* (*Crowodra* 1257): *krowa* i *drzeć* 'odzierać ze skóry'; *Koziegłowy* (de *Cossegłow* 1326): n. os. **Kozia Głowa*; *Dwiekozy* (*Dwie Kozy*); n. m. *Zimnowódka* (*Zimna Wódka*): *zimna woda*; n. m. *Zimnodół* itp.

Świadectwem obcych wpływów w małopolskim nazewnictwie są przede wszystkim nazwy niemieckie. Znaleźć je można w toponimii, np. w nazwach szczytów *Giewont*, *Gerlach*, w nazwach lasów górskich, np. *Regle*, zaś w nazwach miejscowych, np. *Frywałd*: niem. *frei* 'wolny' i *Wald* 'las'; *Kleparz* (*Clapers* 1389): jeśli od niem. n. os. *Klapper* z końcówką niem. *-s*; n. m. *Lanckorona*: niem. *Land* 'kraj' i *Krone* 'korona' – tu być może 'własność korony, czyli króla' itp.

Nazewnictwo małopolskie nosi w sobie czasami ślady różnych zmian fonetycznych, jakim ulegały miejscowe gwary polskie, np. dobrze reprezentowana jest zmiana grupy **xv-* na *f-*, por. n. m. *Faliszowice*, *Faliszówka*: n. os. *Chwalisz*: *Chwalimir*; n. m. *Faściszówka* (*Chwaściszówka*): n. os. *Chwast*; n. m. *Falkowa*: n. os. *Chwałek* itp. Mniej wyraźne są ślady mazurzenia, tzn. zmiany *cz, ż, sz* na *c, z, s*, por. wahania *Zania* obok *Żania*; *Zendowice* obok *Żędowice*; *Złosieniec* obok *Złożeniec*; *Żelików* obok *Zelków* itp. Część tych wahań wynika również z nieustalonego w XVI w. zapisu nazw miejscowych. Żeby dokładniej ustalić pochodzenie nazwy, często należy sięgać do dostępnych starszych przekazów, które tu podawane są w nawiasie¹⁰. Wiele wariantów zapisu mają zwłaszcza te nazwy, które zatraciły łączność z motywującymi je podstawami: imionami lub słownictwem pospolitym.

Wśród szesnastowiecznego nazewnictwa małopolskiego trudno znaleźć ślady występującego tu później górskiego osadnictwa łemkowskiego (wschodniosłowiańskiego) i pasterskiej penetracji wołoskiej, zaznaczającej swą obecność w leksyce góralskiej.

W dużym skrócie przedstawiono tu zarys szesnastowiecznego nazewnictwa małopolskiego. Wiele nazw pozostawiono bez szczegółowego omówienia i komentarza, wskazując tylko podstawowe typy nazewnictwa. Co do reszty, poczekać należy na dokończenie wydawanego w Krakowie słownika *Nazwy miejscowe Polski* (zob. przyp. 10).

*

Ustalanie szesnastowiecznych nazw miejscowości oraz obiektów fizjograficznych na obszarze województwa krakowskiego było prowadzone według tych samych zasad, które stosowano w pracy nad poprzednio wydanymi tomami *Atlasu*. Jako przykład można podać omówienie Stanisława Trawkowskiego odnoszące się do województw sieradzkiego i łęczyckiego¹¹.

¹⁰ Korzystałem tu głównie z opracowania S. Rosponda, *Słownik etymologiczny...* oraz nowszego słownika: *Nazwy miejscowe Polski. Historia, pochodzenie, zmiany*, pod red. K. Rymuta, t. 1 n., Kraków 1996 n.

¹¹ AHP Sieradzkie, s. 72–73.

DROGI

Małgorzata Wilska

Na mapie głównej województwa krakowskiego pokazane zostały ważniejsze drogi funkcjonujące w tym regionie w XVI w. Przy odtwarzaniu sieci drożnej kierowano się podobnymi zasadami jak w poprzednich tomach *Atlasu*¹. Ponieważ materiał źródłowy na to pozwolił, na dodatkowej mapie dróg (mapa nr 5) oznaczono także istniejące w XVI w. komory celne (w szerszym znaczeniu, tj. z miejscami pobierania myta) oraz karczmy będące odrębnymi osadami jednodworczymi poza wsiami i miastami (mające własne nazwy), które w poprzednich tomach *Atlasu* nie były uwzględnione.

Wśród opracowań dotyczących sieci drożnej województwa krakowskiego istotne były zwłaszcza ustalenia Bożeny Wyrozumskiej, Andrzeja Jureczki, Stefana Weymana (choć jego praca kończy się na XIV w.) oraz studia Jacka Laberscheka².

Wiadomości zaczerpnięte ze źródeł pisanych z XVI w. zestawiono z mapami z XVIII i XIX w. Drogi publiczne (gościńce) występują w źródłach łacińskich pod nazwą *via* lub *strata magna, publica, regia, via communis et antiqua, via mercatoria* lub *mercatorum*. Określano w ten sposób zarówno szlaki handlu dalekosiężnego, jak i ważniejsze drogi obsługujące rynek lokalny. Gęstość dróg ściśle związana jest z rozwojem osadnictwa, ośrodków miejskich i rozwojem wymiany towarowej wewnątrz rynku lokalnego. W województwie krakowskim widać szczególne zagęszczenie sieci drożnej wokół Krakowa, który był stolicą Polski i miastem dużym w ówczesnej skali.

Drogi dzieliły się na wodne i lądowe, zwane w XVI w. ziemskimi. W średniowieczu władcy mieli wyłączne prawo do wytyczania nowych gościńców publicznych, na których zapewniali bezpieczeństwo. W zamian za mir monarszy kupcom nie wolno było omijać wyznaczonych traktów. Przymus drożny związany był z rozmieszczeniem komór celnych, na których pobierano opłaty. Omijanie wyznaczonych dróg wiązało się ze stratami dla skarbu państwa. Do panujących należało też prawo ustanawiania przewozów na większych rzekach, które we wczesnym średniowieczu należało do regale książęcego³. W XVI w. miasta i właściciele ziemscy mieli obowiązek naprawy dróg publicznych przebiegających przez ich posiadłości, z czego bardzo często się nie wywiązywali. Widać to z relacji lustratorów królewskich kontrolujących stan dróg w państwie.

Do najważniejszych dla naszych celów źródeł należy zaliczyć lustrację ceł z 1564/1565 r. – „Myta i cła na wodzie, jako promy, mosty, a na ziemi, jako groble, gaci, burki i naprawowanie dróg miastom i pewnem osobom, abo communitatibus vel collegiis nadane” oraz lustrację dróg województwa krakowskiego z 1570 r. wydaną przez B. Wyrozumską⁴. Niestety lustracja z 1570 r. nie zachowała się w całości i, jak podaje B. Wyrozumska, o około 20–25% dróg z województwa krakowskiego nie mamy informacji. Nie wiadomo, czy było to niedopełnienie obowiązków przez lustratorów, którzy wcale

¹ Zob. AHP Mazowsze, s. 112–116; AHP Sandomierskie, s. 121–127; AHP Sieradzkie, s. 74–78.

² S. Weyman, *Cła i drogi handlowe w Polsce Piastowskiej*, Poznań 1938; B. Wyrozumska, *Drogi w ziemi krakowskiej do końca XVI w.*, Wrocław–Kraków 1977; A. Jureczko, *Średniowieczne mosty i przewozy na górnej Wiśle*, [w:] *Studia i materiały z dziejów osadnictwa i gospodarki górnej Wisły w okresie przedrozbiorowym*, pod red. F. Kiryka, Warszawa 1990; J. Laberschek, *Rozwój osadnictwa w powiecie lelowskim w średniowieczu*, Kraków 1989 [maszynopis]; idem, *Krakowski zespół osadniczy w wiekach XIII–XVI. Rozwój terytorialny*, RK, 71, 2005.

³ P. Dąbkowski, *Przewóz wodny. Studium z historii prawa polskiego*, [w:] „Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydz. Hist.-Filozof.”, t. 57, Kraków 1914, s. 275.

⁴ Lustracja ceł 1564/65; LDK.

takich opisów nie sporządzili, czy też zaginęły karty w istniejącej kopii. Braki dotyczą głównie południowej części województwa krakowskiego. Lustratorzy interesowali się w zasadzie drogami publicznymi, a wybór opisywanych dróg nie zawsze obejmował najważniejsze gościńce, mimo to wszystkie wymienione w lustracji połączenia są uwzględnione w naszej sieci drożnej. Sejm lubelski w 1569 r. wyznaczył dla każdego województwa trzech urzędników: podkomorzego, chorążego i wojskiego, zlecając im rewizję wszystkich ceł i myt nadanych po śmierci Władysława Jagiełły, jak też lustrację stanu i wymiarów gościńców, które miały być szerokie do dziesięciu łokci czyli około sześciu metrów⁵. Dla województwa krakowskiego wyznaczono na lustratorów podkomorzego Stanisława Cikowskiego z Wojsławic herbu Radwan, chorążego Marcjana Chełmskiego herbu Ostoja i wojskiego Stanisława Przypkowskiego herbu Radwan. Już 18 marca 1570 r. woźny ziemski proklamował na rynku krakowskim rozpoczęcie lustracji⁶.

Lustracja myt i ceł, która obejmuje trzy województwa: krakowskie, sandomierskie i lubelskie, została sporządzona wraz z pierwszą lustracją królewsczyzn w 1564/1565 r., ale – jak to stwierdzili Karol Buczek i Henryk Rutkowski – daleka jest od kompletności⁷.

Informacje z innych źródeł pisanych niekiedy uzupełniają te braki. Między innymi itineraria królewskie dopomagają w ustaleniu tras przejazdów. Na przykład, na początku panowania Kazimierza Wielkiego używano drogi z Krakowa do Wielkopolski i na Śląsk prowadzącej przez Mstów, Wierchowisko, Kłobuck i Krzepice, czyli na północ od późniejszego miasta Częstochowa. Natomiast Władysław Jagiełło w roku 1400 jadącym do Wielkopolski zalecał przejazd przez Częstochowę.

Ta zmiana wynikała najpewniej ze zrealizowania zamierzeń Kazimierza Wielkiego usytuowania miasta nad Wartą. J. Laberschek przypuszcza, iż budowa przeprawy przez Wartę wiązała się z projektem założenia w tym miejscu miasta królewskiego na lewym brzegu rzeki. Budowa przeprawy wymagała znacznych nakładów, gdyż tereny te były zabagnione, podmokłe, a rzeka tworzyła liczne rozlewiska. Poprowadzenie drogi z Olsztyna przez Częstochowę skracało przejazd z Krakowa do Wielkopolski, ponieważ omijało klasztor w Mstowie⁸.

Przy opracowaniu dróg zastosowano, tak jak w poprzednich tomach AHP, metodę regresji. Na podstawie szczegółowych map z XVIII i XIX w. zrekonstruowano przebieg ważniejszych dróg występujących w źródłach szesnastowiecznych. Oparto się przede wszystkim na wyżej wymienionych lustracjach, a także na *Liber beneficiorum* Długosza i dokumentach. Wykorzystano różne opracowania historyczne, w których są przedstawione dawne drogi handlowe. Uwzględniono m.in. ostatnie badania nad miastami, zwłaszcza nad tymi, których plany znajdują się w niniejszym tomie.

Do materiału kartograficznego szczególnie cennego należy mapa Karola Perthéesa wykonana w roku 1787, a wydana w Paryżu w 1793 w skali 1 : 225 000, oraz mapa sporządzona w Austrii przez Józefa Liesganiga w latach 1772–1774. Mapa Perthéesa obejmuje północną część dawnego województwa krakowskiego, a mapa Liesganiga – część południową, zabraną w pierwszym rozbiórce. Ta druga mapa, przedstawiająca Galicję, została oparta na pomiarach terenowych w skali 1 : 72 000, a po przeróbkach wydana w roku 1790 w skali 1 : 288 000. Kolejne wydanie tej mapy zostało opublikowane w 1824 r. wprowadzając, jak podaje H. Rutkowski, zmiany w przebiegu dróg⁹.

Dokładniejsze jest kolejne opracowanie kartograficzne tego samego obszaru, zrobione w Austrii przez Fryderyka von Miega w skali 1 : 28 800. W tej samej skali opracowana została przez Antoniego Mayera von Heldensfelda mapa Galicji Zachodniej, oparta na dobrych podstawach matematycznych i topograficznych¹⁰. Mapa Kwatermistrzostwa w skali 1 : 126 000 została wykorzystana przy opracowywaniu dróg tylko dla północnej części województwa krakowskiego, gdyż reszty tego obszaru nie obejmuje.

Korzystanie z materiałów kartograficznych z końca XVIII i z pierwszej połowy XIX w., mimo weryfikowania danych źródłami pisanyymi z XVI w., powoduje, że przebieg niektórych szlaków na naszej mapie jest w znacznym stopniu hipotetyczny.

⁵ VL, t. 2, s. 97–98.

⁶ LDK, s. 3.

⁷ K. Buczek, *Wstęp historyczny*, [w:] LDK, s. XI n.; H. Rutkowski, *Drogi*, AHP Sandomierskie, s. 121.

⁸ J. Laberschek, *Częstochowski zespół osadniczy w średniowieczu*, [w:] *Almanach Częstochowy*, Częstochowa 2002, s. 8.

⁹ H. Rutkowski, *Źródła kartograficzne*, AHP Sandomierskie, s. 19. Zob. też wyżej s. 17.

¹⁰ Obie mapy znajdują się w Wiedniu w Kriegsarchiv, a odbitki fotograficzne w IH PAN w Warszawie.

Styk dróg z województwami sandomierskim i sieradzkim został wzięty z wydanych tomów AHP¹¹. Bardzo przydatne dla nas były mapy dróg: województwa sandomierskiego zrobiona przez Henryka Rutkowskiego oraz województwa sieradzkiego i łęczyckiego opracowana przez Małgorzatę Wilską, a także mapa dróg województwa krakowskiego Bożeny Wyrozumskiej dołączona do jej monografii i do wydanej lustracji z 1570 r.¹² Ta ostatnia mapa pokazuje, jakie były połączenia między osiedlami na tym terenie, ale nie zajmuje się szczegółowym przebiegiem sieci drożnej w terenie. W lustracji z 1570 r. brak całego powiatu śląskiego. Prócz tego nie zachowały się opisy dróg: Kraków–Sącz przez Czychów, Tarnów–Działoszyce–Lelów, Bochnia–Koszyce–Jędrzejów, Miechów–Jędrzejów. Poza tym opis trasy Kraków–Krzepice jest rozbity – oddzielnie zamieszczono odcinek Kraków–Ogrodzieniec, a gdzie indziej Ogrodzieniec–Krzepice.

Dane ze źródeł pisanych informują, mniej lub bardziej dokładnie, przez jakie miejscowości przechodziła określona droga, ale dopiero konfrontacja z materiałem kartograficznym pozwala odtworzyć jej szczegółowy przebieg w terenie. Na przykład o drodze z Olsztyna do Częstochowy lustracja z 1570 r. podaje, że biegła przez las, ale dopiero dzięki mapom można ustalić, którą dokładnie. Była to ważna droga prowadząca z Krakowa na Śląsk, przez Olkusz, Ogrodzieniec, Kromołów, Olsztyn, Częstochowę, Kłobuck, która w Krzepicach rozdzielała się do Wielunia i Wielkopolski oraz na Śląsk. Dokument z 1529 r. określił ten trakt jako „drogę królewską”. W końcu XVI w. nabiera znaczenia połączenie z Lelowa do Częstochowy i na Śląsk (w 1598 r. nazwano je „drogą publiczną”). Podróżni udający się na Śląsk mogli jechać traktem do Żarnowca, a następnie przez Pilicę, Kroczyce do Lelowa. Z lustracji z 1564/1565 r. wiemy o gościńcu prowadzącym z Lelowa do Mstowa i dalej przez Rząsawę, Wierzchowisko do Kłobucka, gdzie łączył się „z drogą królewską”.

Lustracja z 1564/1565 r. podaje, że z Wieliczki do Bochni wychodziły trzy warianty drogi; jedna droga ku górze Bonera do karczmy kołaczkowskiej, druga – od nowego szybu ku Liekarce, trzecia – od Zabawy. Wszystkie one były utrzymywane przez żupę. W Wieliczce zbiegały się trakty prowadzące w różne strony: ku północy, oprócz drogi krakowskiej tzw. prasołka czyli droga solna¹³ z przeprawą przez Wisłę ze wsi Przewóz do Mogiły; ku wschodowi przez Łapczycę do Bochni; ku południowi do doliny Raby przez Dziekanowice i Dobczyce; ku zachodowi grzbietami Podgórze przez Kosocice i Korabniki, gdzie były komory celne, do Skawiny, a dalej przez Zator i Oświęcim na Śląsk¹⁴.

Mapa Perthéesa informuje nas o przebiegu wielu dróg bocznych, np. w okolicach Krakowa: Kraków, Łagiewniki, Wróblowice, Świątniki, Zawada, Myślenice. Dla powiatu śląskiego, który nie jest opisany w zachowanej lustracji z 1570 r., wiemy z mapy Perthéesa o ważnej drodze z Kęt przez Piszczowice do Białej. O innym połączeniu z Białej przez Kozy, Andrychów, Wadowice, Brzeźnicę, Skawinę do Krakowa świadczy mapa Miega, a także wskazują na to liczne komory celne znajdujące się w Wadowicach, Wiosce, Brzeźnicy, Zelczynie, Borku, Skawinie. Obie te drogi zostały uwzględnione na mapie.

Ze stołeczności Krakowa wynikał fakt, iż przez województwo krakowskie przechodziły najważniejsze połączenia z państwami i krajami sąsiednimi: z Rusią (należącą do Korony i z jej dalszymi ziemiami), z Węgrami, Czechami i z Niemcami.

Połączenie z Czechami prawdopodobnie zmieniało się w ciągu wieków. Nie jest jasne, jak przebiegała ta trasa w XVI w. Itineraria królewskie wskazują, że używane były rozmaite drogi: przez Żywiec, Nowy Sącz, Wrocław¹⁵. Koło Oświęcimia mapa Stanisława Porębskiego z 1563 r.¹⁶ umieszcza cztery mosty, przez które jechano na Śląsk, do Wielkopolski, Małopolski i do Czech.

¹¹ Por. AHP Sandomierskie i AHP Sieradzkie.

¹² H. Rutkowski, AHP Sandomierskie, mapa nr 6; M. Wilska, AHP Sieradzkie, mapa nr 5; B. Wyrozumska, mapa w: *Drogi w ziemi krakowskiej w XVI w.*

¹³ Długosz LB, t. 1, s. 107.

¹⁴ S. Weyman, op.cit., s. 113.

¹⁵ Ibidem, s. 113 oraz LDK, s. 3, przyp. 2.

¹⁶ Mapa St. Porębskiego, zob. wyżej o źródłach kartograficznych, s. 16. W 1558 r. Zygmunt August potwierdza mieszczańom oświęcimskim prawo poboru cła w Oświęcimiu na moście przez Sołę, na moście bobrowskim, na moście we wsi Zabrzeg i przy bramie Zatorskiej. MRPS, t. V, cz. 1, nr 2317.

Gościńiec z Krakowa do Oświęcimia prowadził przez Kobierzyn, Skawinę, Borek, Zelczyn, Brzeźnicę, Spytkowice, Zator, Włosienicę, a z Oświęcimia za granicę¹⁷. Lustratorzy w wielu miejscach stwierdzali zły stan gościńca lub to, że jest za wąski. Droga ta miała też inny wariant. Z Krakowa wychodziła przez Wolę, Chełm, Liski, Kaszów, a następnie przeprawiała się przez Wisłę do Spytkowic, gdzie łączyła się z poprzednim szlakiem. Z Oświęcimia biegł ważny trakt wzdłuż rzeki Soły na południe do Kęt i Żywca. W XVI w. funkcjonowało też bezpośrednie połączenie z Żywca przez Andrychów, Wadowice, Wioskę, Brzeźnicę i dalej zwykłą drogą do Skawiny i Krakowa. Ze szlaku Kraków – Oświęcim można było w Zatorze pojechać bezpośrednio do Kęt i Żywca.

Najstarszą drogą na Śląsk jechało się z Krakowa przez Olkusz, Sławków, Będzin i dalej przez Bytom, Opole do Wrocławia. Szczególnie dużo komór celnych funkcjonowało w XVI w. pomiędzy Krakowem a Olkuszem. Znajdowały się one w Wielkiej Wsi, Białym Kościele, Czajowicach, Olkuszu i we wsi Sieniczno.

Drugi trakt łączący Kraków ze Śląskiem biegł przez Brzozówkę, Skalę do Ogrodzieńca, a stamtąd przez Kromolów, Włodowice, Żarki. W Żarkach droga się rozgałęziała – jedna skręcała w kierunku zachodnim i szła przez Koziegłowy, Lubliniec do Opola, a druga prowadziła na północ przez Olsztyn, Częstochowę, Kłobuck, Krzepice do Wrocławia¹⁸.

Inna droga, określana w źródłach jako *strata magna*, prowadziła z Krakowa przez Miechów, Żarnowiec, Małoszyce, Rokitno, Kaszczor, Witów, Lelów, Krzepice do Wielkopolski i Prus lub z Krzepic na Śląsk. Jak podaje Długosz, jeździli tą drogą Władysław Jagiełło i Kazimierz Jagiellończyk. Wcześniejszy wariant tego szlaku omijał Częstochowę i prowadził przez Mstów, Rędziany, Wierzchowiska (gdzie pobierano cło), Kłobuck. W XVI w., ze względu na rozwijający się kult Matki Boskiej Jasnogórskiej, droga z Lelowa przez Olsztyn i Częstochowę zyskuje na znaczeniu i w lustracji z 1570 r. obie są wymienione¹⁹. Trakt przez Olsztyn, Częstochowę poświęcony jest w 1598 i 1599 r. Raz jest określony jako droga publiczna na Śląsk z Lelowa do Częstochowy, a innym razem, jako gościńiec z Lelowa do Częstochowy²⁰.

Przez księstwo siewierskie przechodziły ważne szlaki handlowe z południa na północ i z zachodu na wschód. Było to spowodowane korzystnym położeniem geograficznym tej ziemi. Już w XV w. Władysław Jagiełło jechał z Krakowa przez Rabsztyn, Sławków, Chruszczobród do Siewierza, a następnie przez Koziegłowy, Częstochowę do Wielkopolski. Z Siewierza na Śląsk szły trakty przez Warężyn, Będzin i dalej do Oświęcimia, lub połączenie Siewierz–Czeladź przez Przeczyce, Toporowice. Była też droga Lelów–Włodowice–Mrzygłód do Siewierza, jak również połączenie z Siewierza do Ogrodzieńca i Żarnowca²¹. W północnej części księstwa w XVI w. drogi wiodły z Lelowa przez Żarki, Koziegłowy, Woźniki i dalej do Lublina.

Połączenie Krakowa z Miechowem przechodziło przez komorę w Kończycach i docierało do Słomnik; nie wiadomo na pewno, jak dalej droga biegła do Miechowa, gdzie też jest poświadczona komora celna. Za Mstyczowem droga do Wielkopolski i Prus się rozgałęziała. Jeden szlak szedł dalej na północ przez Chlewice do Kossowa, a drugi biegł przez Słupię, Chebdzic, Mękarzów, Ojsławice do Secemina.

Na naszej mapie pokazano także ważną drogę (nieuwzględnioną przez B. Wyrozumską) biegnącą z Częstochowy przez Lelów, Szczekociny i dalej na wschód do Jędrzejowa. W Szczekocinie krzyżował się ten szlak z idącym od południowego zachodu gościńcem od Ogrodzieńca. Z Krakowa do miejscowości leżących w województwach sandomierskim i lubelskim było połączenie przez Bieńczyce, Proszowice, gdzie można było dalej kierować się na Wiślicę lub na Skalbmierz.

¹⁷ Jakimi ulicami wyjeżdżano z Krakowa zob. niżej komentarz J. Laberscheka o Krakowic, s. 149.

¹⁸ Lustracja ceł 1564/65, s. 223–225, 227, 261–262. Por. też LDK, s. 62–63.

¹⁹ LDK, s. 64–65 przyp. 131. Por. też *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*, t. 1, pod red. F. Kiryka, Częstochowa 2002, s. 174; A. Zyskowska, *Praktyki religijne i zasięg geograficzno-społeczny kultu Matki Boskiej Jasnogórskiej w XVI w.*, „Studia Claromontana”, 3, 1982, s. 82; A. Witkowska, *Kult jasnogórski w formach pątnicznych do połowy XVII w.*, „Studia Claromontana”, 5, 1984, s. 148.

²⁰ Odcinek tej drogi jest wymieniony już w 1378 r., między Potokiem a Olsztynem, zob. J. Laberschek, *Rozwój osadnictwa...*, s. 55.

²¹ *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i księstwa siewierskiego*, pod red. F. Kiryka, Katowice 1994.

Podróźni z Krakowa na Ruś mieli do wyboru kilka wariantów połączeń. Jednym z nich była droga biegnąca lewym brzegiem Wisły przez Wiślicę, Połaniec i Sandomierz. Z Krakowa prowadziła ona na Mogiłę, Igołomię, Cło, Wawrzeńczyce i nazywana była w źródłach *via magna, via publica*²². W roku 1566 Koszyce otrzymały od króla Zygmunta Augusta prawo poboru mostowego, z którego dziesięć grzywien mieszczenie mieli oddawać do skarbu, a resztę przeznaczać na naprawę dróg i mostów na terenie miasta. W okolicy tego miasta znajdowało się wiele komór celnych. Wzdłuż gościńca idącego dalej lewą stroną Wisły znajdowały się one w Filipowicach, Rachwałowicach i Ławach. W kierunku północno-wschodnim droga prowadziła przez Pasimiechy, Bełzów i Boszczyń do Skalbmierza, a na południe do Ujścia Solnego oraz dalej do Bochni.

Było też połączenie z Krakowa przez Staniątki i Chełm do Bochni i dalej do Lipnicy Murowanej. Tu drogi się rozdzielały i jedna przez Iwkową, Nowy Sącz kierowała się na Węgry, a druga przez Melsztyn, Zakliczyn, Ciężkowice, Gromnik, Biecz, Dębowiec, Żmigród, Duklę biegła na Ruś²³. Droga przez Ciężkowice nazywana jest w lustracji *strata publica*. Miała ona wiele wariantów, gdyż z Bochni można było jechać przez Dębno, Wojnicz, Tarnów, Jasło (lub z Pilzna przez Krosno). Nagromadzenie pomiędzy Bieczem a Zakliczynem punktów, w których pobierano cło wskazuje, że był to zapewne najczęściej używany szlak prowadzący na Ruś.

Główne gościńce z Krakowa na Węgry wychodziły przez Podgórze i następnie szły na południe trzema drogami: a) przez Nowy Sącz, Stary Sącz, Rytro, Piwniczną do Lubowli; b) przez Biecz, Gorlice, Ujście do Bardiowa; c) przez Wieliczkę, Dobczyce, Nowy Targ i Czorsztyn²⁴. Na Orawę można było jechać z Krakowa dokładnie na południe do Myślenic i dalej przez Jabłonkę.

Wszystkie te połączenia miały różne warianty. Z Nowego Sącza biegł trakt przez Rytro, Piwniczną, dolinę Popradu do Muszyny, gdzie łączyły się trzy drogi z Węgier: z Kieżmarku, z Preszowa i z Bardiowa doliną rzeki Topl'a²⁵. Z Lubowli było też połączenie do Nowego Targu przez Kamionkę, Wielki Lipnik, Czorsztyn i dalej wzdłuż Dunajca. Droga ta szła następnie przez Myślenice do Krakowa, łącząc Spisz z Podhalem. Z Nowego Sącza było także połączenie bezpośrednio z Bardiowem przez Przełęcz Tylicką. Istniał również wariant idący równoległe do wspomnianej drogi, prowadzący przez Czehów, Grybów na Węgry²⁶.

W XVI w. wzrasta znaczenie Biecza, który skutecznie konkurował z Sączem i miał kilka dróg prowadzących na Węgry²⁷. Jedną z nich była wspomniana wyżej przez Gorlice, Klimkówkę do Ujścia i Bardiowa. W 1557 r. właściciel Ujścia Stanisław Gładysz otrzymał prawo poboru cła w zamian za obowiązek naprawy drogi określonej jako *via strataque publica*²⁸. Z Biecza można było również wjechać w Dębowcu na stary trakt idący z Sandomierza na Węgry. Szedł on z północy przez Pilzno i Jasło, a dalej przez Żmigród, Stary Żmigród, Duklę i przełęcz Dukielską²⁹. Oprócz tego szlaku istniało połączenie, które opisali lustratorzy w 1570 r. Jechali oni z Krakowa przez Bochnię, Zakliczyn do Biecza, skąd dalej przez Harkłową, Dębowiec, doliną Wisłoka do Żmigrodu. Następnie przez Przełęcz Zborowską do Bardiowa.

Przy sporządzaniu mapy dróg województwa krakowskiego wynikały trudności związane z dokładnym ustaleniem przepraw przez Wisłę, gdyż koryto rzeki ulegało pewnym zmianom, a na mapach osiemnastowiecznych przejścia przez rzekę nie są dobrze oznaczone. Dużą pomocą okazała się praca A. Jureczki³⁰ o średniowiecznych mostach i przewozach, która pozwoliła lepiej zlokalizować miejsca,

²² Zob. LDK, s. 25, przyp. 36. Por. S. Kutrzeba, *Handel Krakowa*, „Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydz. Hist.-Filozof.”, t. 44, Kraków 1903; St. Lewicki, *Drogi handlowe w Polsce*, Sprawozdania Akademii Umiejętności z 1906, Warszawa 1926.

²³ F. Kiryk, *Najdawniejsze dzieje Lipnicy Murowanej (XIII–XVI w.)*, [w:] *Lipnica Murowana. Gród króla Władysława Łokietka*, pod. red. J. Smołucha, Kraków 2007, s. 9.

²⁴ LDK, s. 217. O przejściach z Węgrami zob. też Z. Gyalokay, *Szlaki handlowe na pograniczu Królestwa Polskiego i Węgierskiego w wiekach XIV i XVI*, „Almanach nowotarski”, 10, 2006, s. 114–122. Zob. też K. Dziwisk, *Stan dróg publicznych w powiecie sądeckim w XVI w.*, „Rocznik Sądecki”, 13, 1972, s. 5.

²⁵ J. Dąbrowski, *Kraków a Węgry w wiekach średnich*, RK, 13, 1911, s. 205 nn.

²⁶ Ibidem, s. 206; LDK, s. 80.

²⁷ Zob. też J. Barut, *Dawna ziemia biecka i jej stolica*, [w:] *Biecz. Studia historyczne*, pod red. R. Kalety, Wrocław 1963, s. 126–132.

²⁸ AP Kraków, Oddz. I, Castr. Biec. 13, s. 738.

²⁹ S. Weyman, op.cit., s. 111 oraz LDK, s. 44, przyp. 76.

³⁰ A. Jureczko, *Średniowieczne mosty i przewozy na górnej Wiśle*, [w:] *Studia i materiały z dziejów osadnictwa i gospodarki górnej Wisły w okresie przedrozbiorowym*, pod red. F. Kiryka, Warszawa 1990, s. 7.

gdzie przechodziły szlaki drożne. Szczególnie dużo wątpliwości było przy ustalaniu kilku przepraw w okolicy Ujścia, gdyż ulegały one zmianom zarówno pod wpływem warunków geograficznych, jak i ze względu na znaczenie poszczególnych dróg. Dlatego też przebieg niektórych z nich jest hipotetyczny. Na wschód od Krakowa nie było stałego mostu w przejściach przez Wisłę w Mogile, Niepołomicach, Ujściu, Koszycach. W tej ostatniej miejscowości, jak wiemy z lustracji ceł 1564/1565, był most drewniany, który powódź zniszczyła i lustratorzy w roku 1570 musieli być przewożeni przez Wisłę³¹. Podobnie w tymże samym roku w Ujściu zastali „prom dobry, dosyć długi i szeroki”³².

Na zachód od Krakowa spotykamy kilka stałych mostów. W Spytkowicach został wybudowany w 1532 r. przez właściciela Wawrzyńca Myszkowskiego, który dostał od króla prawo poboru cła mostowego. Ten most jest zaznaczony na wspomnianej mapie Porębskiego. Ponadto istniały też mosty: w Zatorze na rzece Skawie, trzy w okolicach Oświęcimia – dwa na Wisłę (w Harmężach i pod Bobrownikami zw. Bobrkowski) i jeden na Sole. Wylcwy Dunajca również sprawiały częste kłopoty i zmuszały do odbudowywania przepraw. W Melsztynie most z wielkich pali drewnianych był stawiany powtórnie, jak notują lustratorzy³³. Na Dunajcu istniały też mosty w Wojniczu, Zakliczynie i Nowym Sączu³⁴.

Źródła pisane, przede wszystkim lustracje szesnastowieczne, wspominają o mostach w wielu innych miejscowościach leżących na ważnych drogach³⁵. Należą do nich Będzin (most na Przemszy), Biecz (na Ropie), Bochnia (na Babicz), Brzesko (na Uszwicy), Chełmek (na Przemszy), Częstochowa (na Warcie), Ciężkowice (na Białej), Gromnik (na Białej i na Rzepionce), Jasło (na Wistoce, Ropie i Jasiołce), Kazimierz (most Skawiński), Krzepice (na Warcie), Mogiła (na Dłubni), Mstów (na Warcie), Proszowice (na Szreniawie), Sławków (na Białej), Włosienica (na Włosiennicy). Wiemy o pobieraniu cła mostowego w małych miejscowościach Borek i Zelczyn leżących na głównej drodze ze Skawiny do Oświęcimia. Lustracja mówi o istnieniu tam mostków na ciekach wodnych, które dzisiaj są już niewidoczne, ale występowały jeszcze na mapie Mięga.

Stan mostów, przepraw i dróg nie był najlepszy i dlatego też lustratorzy wielokrotnie nakazywali poszerzyć, zbudować groble czy naprawić to, co zniszczyła powódź lub zaniedbali mieszkańcy. Szczegółowo problem ten został omówiony przez B. Wyrozumską³⁶.

Na mapie dróg staraliśmy się pokazać wszystkie, wymienione w źródłach pisanych, komory celne funkcjonujące w XVI w.³⁷ Wydaje się bowiem słuszny pogląd S. Weymana o związku komór celnych z siecią dróg głównych³⁸. Ich nagromadzenie przy jakimś szlaku komunikacyjnym wskazuje na duże nasilenie ruchu na tym trakcie. I tak na przykład cztery komory, usytuowane w Wielkiej Wsi, Białym Kościele, Czajowicach, Sienicznie na stosunkowo krótkim dystansie od Krakowa do Olkusza, świadczą o randze tej drogi prowadzącej na Śląsk.

Rozmieszczenie karczem przydrożnych, które miały własne nazwy i leżały poza miastami i wsiami, często wśród lasów i pustkowi, wskazuje na znaczenie danego szlaku handlowo-komunikacyjnego w XVI w. W takich budynkach podróżni zatrzymywali się nie tylko na nocleg i posiłek, ale także mogli coś kupić i naprawić oraz wymienić pieniądze. Niekiedy, gdy nie było w pobliżu odpowiedniejszego miejsca, właśnie w karczmie umieszczano komorę celną i tam pobierano cło³⁹.

Zestawienie źródeł opisowych, takich jak lustracja dróg z roku 1570, opracowań (np. B. Wyrozumska, *Drogi w ziemi krakowskiej do końca XVI wieku; Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego*) oraz przekazów kartograficznych (Perthées, Kwatermistrzostwo) pozwala ustalić

³¹ Lustracja ceł 1564/65, s. 259–260; LDK, s. 28.

³² LDK, s. 29–30.

³³ Lustracja ceł 1564/55, s. 212 mówi o solidnym dębowym moście, natomiast LDK, s. 50 wspomina, że most ten został zniszczony.

³⁴ O moście na Dunajcu pod miastem w Nowym Sączu zob. MRPS, t. IV, cz. 1, 6931 oraz o drugim moście na Kamienicy zob. LDK, s. 36.

³⁵ Zob. Lustracja ceł 1564/65, s. 211, 212, 218, 219, 232, 243–246 n. Oraz LDK i wykaz dokumentów nr 3, 5, 10, 13, 14, 16, 17, 20, 21, 24, 26, 33, 37, 49.

³⁶ B. Wyrozumska, op.cit., rozdz. *Stan dróg*, s. 36–43.

³⁷ Spis komór sporządzony na podstawie Lustracji ceł 1564/65 i LDK, znajduje się w aneksie.

³⁸ S. Weyman, op.cit., s. 90. Ten pogląd S. Weymana częściowo zakwestionował H. Samsonowicz, który sądził, że komory często były umieszczane przy bocznych drogach. Zob. H. Samsonowicz, *Sieć drożna Polski w średniowieczu*, PH, 1973, z. 4, s. 705.

³⁹ B. Wyrozumska, op.cit., s. 34.

z dużym prawdopodobieństwem, gdzie znajdowały się takie obiekty i zlokalizować je na mapie dróg. Porównując lokalizacje piętnasto- i szesnastowiecznych karczem z późniejszymi danymi źródłowymi widzimy, jak wokół wielu z tych obiektów formowały się osady, które w niedługim czasie, niekiedy kilkunastu lat, stawały się wsiami.

Przez województwo krakowskie przechodziły główne szlaki o znaczeniu ogólnopolskim, łączące najważniejsze ośrodki z Krakowem i prowadzące dalej za granicami do Wilna, Budapesztu, Wiednia, Pragi. Zagęszczenie dróg wokół stolicy jest dobrze widoczne na mapie głównej i na mapie dróg.

Na podstawie dotychczasowych badań możemy wyodrębnić najważniejsze połączenia komunikacyjne przechodzące przez województwo krakowskie wraz z księstwem siewierskim.

1. Kraków–Poznań: a) Olkusz albo Skała–Ogrodzieniec–Żarki–Częstochowa–Krzepice–Wieluń; b) Skała–Wolbrom–Pilica albo Żarnowiec–Lelów–Koniecpol–Pławno–Radomsko; c) Słomniki–Miechów–Żarnowiec–Lelów i dalej jak 1b.

2. Kraków–Toruń: a) jak 1b; b) Słomniki–Miechów–Mstyczów–Secemin–Kurzelów.

3. Kraków–Warszawa: a) Słomniki–Miechów–Książ Wielki–Jędrzejów–Małogoszcz; b) Proszowice–Wiślica–Busko.

4. Kraków–Lublin: a) jak 3b; b) Brzesko Nowe–Koszyce–Opatowiec–Nowe Miasto Korczyn.

5. Kraków–Lwów: a) Bochnia–Wojnicz–Tarnów–Pilzno–Dębica; b) Bochnia–Lipnica Murowana–Zakliczyn–Gromnik–Ciężkowice–Biecz–Dębowiec–Krosno–Sanok; c) do Gromnika jak 5b i dalej Olszyny–Jasło–Krosno–Sanok.

6. Kraków–Wrocław: a) Olkusz–Sławków–Siewierz–Koziegłowy–Lubliniec; b) Olkusz–Sławków–Będzin–Bytom.

7. Kraków–Ołomuniec: Skawina–Zator–Oświęcim–Pszczyna–Ostrawa.

8. Kraków–Ostrzyhom: a) Skawina–Wadowice–Żywiec–Żylica; b) Myślenice–Twardoszyn.

9. Kraków–Koszyce: a) Wieliczka–Dobczyce–Nowy Targ–Podoliniec–Lewocza; b) Bochnia–Lipnica Murowana–Nowy Sącz–Piwniczna–Lubowla; c) do Biecza jak 5b i dalej Gorlice–Ujście–Bardiów.

10. Lwów–Wrocław: a) Wiślica–Działoszyce–Miechów–Wolbrom–Olkusz–Sławków–Będzin–Bytom; b) Wiślica–Pińczów–Jędrzejów–Szczekociny–Lelów–Częstochowa–Krzepice–Kluczbork; c) Chęciny–Małogoszcz–Secemin–Lelów, a dalej jak droga 10b albo Żarki–Koziegłowy–Lubliniec.

11. Lwów–Koszyce: a) Sanok–Krosno–Dębowiec–Gorlice–Ujście–Bardiów; b) Sanok–Krosno–Dębowiec–Grybów–Nowy Sącz, a dalej jak 9b.

12. Warszawa–Koszyce: a) Brzostek–Jasło–Dębowiec–Żmigród–Krempna albo Dukla–Bardiów; b) Frysztak–Krosno–Dukla–Bardiów.

ANEKS

Komory celne

Bełzów, Będzin, Biecz, Bieńczyce, Bobrek, Bobrowniki, Bochnia, Borek, Boszczyn, Brzeźnica, Brzozówka, Charmęzy, Chełm, Chrzanów, Cieszkowice, Cło, Cło (par. Biały Kościół), Cło (par. Chełm), Czajowice, Czasławice, Czchów, Czeladź, Częstochowa, Czorsztyn, Dębno, Dębowiec, Długoszyn, Dobczyce, Dukla, Działoszyce, Filipowice, Gorlice, Gromnik, Iwkowa, Jasło, Kaszczor, Kaszów, Kazimierz, Kęty, Kłobucko, Kobierzyn, Korabniki, Koskowice, Kosocice, Koszyczki, Koziegłowy, Kroczyce, Krzepice, Kuchary, Kuńczyce, Lelów, Liski, Ławy, Łobzów, Melsztyn, Miechów, Mogiła, Mstów, Mstyczów, Myślimice, Niegosławice, Nowy Targ, Ociec (Ojców), Ogrodzieniec, Olkusz, Oświęcim, Pasimiechy, Piwniczna, Proszowice, Rachwałowice, Raciborsko, Rajsko, Rozemberg, Rytter, Sądecz Nowy, Sądecz Stary, Sieniczna, Siewierz, Sitnica, Skała, Skarbimierz, Skawina, Sławków, Słomniki, Spytkowice, Sucha, Taszyce, Uście, Wadowice, Walenczów, Warężyn, Wawrzyńczyce, Wąsosze, Wielga Wieś, Wieliczka, Wierzchowiska, Wietrzno, Wioska, Włosienica, Wojnicz, Wola, Wolbram, Zakliczyn, Zator, Zelczyn, Zendek, Żarnowiec, Żmigród, Żywiec.

Karczmy będące osobnymi osadami

Barycz, par. Bodzanów, pow. szczyrzycki
Borowa, par. Chechło, pow. proszowski
Borowa, par. Mstyczów, pow. książki
Brzozówka, par. Wojakowa, pow. sądecki
Budy, par. Oświęcim, pow. śląski
Celna (Na Czlc, Czło), par. Zwierzyniec, pow. proszowski
Chajduga, par. Pobiodr, pow. proszowski
Chełm, par. Rudawa, pow. proszowski
Chochół, par. Luborzycza, pow. proszowski
Cianówka, par. Smarowice, pow. proszowski
Cło, par. Chełm, pow. szczyrzycki
Cło, par. Biały Kościół, pow. proszowski
Czecheł (Chochół), par. Giebułtów, pow. proszowski
Gajowa, par. Sędziszów, pow. książki
Gliniana, par. Więclawice, pow. proszowski
Grzybowa, par. Bieżanów, pow. szczyrzycki
Jasieńska, par. Rzezawa, pow. szczyrzycki
Jelitowa, par. Raciborowice, pow. proszowski
Kamienna, par. Kraków – św. Mikołaja, pow. proszowski
Kleszczyńska, par. Skarbimierz, pow. proszowski
Lipka, par. Bolechowice, pow. proszowski
Podborna, par. Krzeszowice, pow. proszowski

Podchełmic, par. Rudawa, pow. proszowski
Prądnicka, par. Kraków – św. Mikołaja, pow. proszowski
Pultowska, par. Brzeźnica, pow. szczyrzycki
Rudawa, par. Rudawa, pow. proszowski
Samostrzelna, par. Kazimierz – św. Jakuba, pow. proszowski
Szulierz (Szuler?), par. Jangrot, pow. proszowski
Tira, par. Giebułtów, pow. proszowski
Uszwica, par. Uszew, pow. szczyrzycki
Zybr (Zubr?), par. Gołaczów, pow. proszowski

Wymienione karczmy występują na mapie dróg, a nie są uwzględnione na mapie głównej oraz w indeksie miejscowości.

STAROSTWO SPISKIE

Jarosław Suproniuk

8 listopada 1412 r. w Zagrzebiu Zygmunt Luksemburski, jako król węgierski, „oddaje Władysławowi (Jagielle) jako zastaw na pożyczoną sumę 37 000 kóp groszy praskich XVI miast w Ziemi Spiskiej z ich przynależnościami, określając warunki zastawu i jego ewentualnego wykupu”¹. W akcie tym wymieniono: „zamek nasz Lubowlę z miastem i miasto Podoliniec z twierdzą i wsiami do nich należącymi, niemniej z miastami i miasteczkami niżej podanymi w ziemi naszej spiskiej, w diecezji ostrzyhomskiej położonemi mianowicie Gniazda, Biała, Lubica, Wierzbów, Twarożna, Poprad, Straże, Wielka, Włochy, Podegrodzie, Nowa Wieś, Ruskinowce, Matjaszowce i Sobota nazwanemi, z ich wszystkimi przynależnościami, czynszami, pożytkami, dochodami, korzyściami, jurysdykcją świecką, posiadłościami [...]”².

Jeszcze przed aktem zastawu w 1412 r. Gniazda, Lubowla i Podoliniec (z zamkami w Lubowli i Podolińcu) tworzyły wydzielone dominium królewskie i nie wchodziły w skład związku 24 miast spiskich wspólnoty saskiej³. Wymienione trzy miasta, wraz z przynależnymi do nich obszarami, łączyły się terytorialnie z Polską. Pozostałą część zastawionego terytorium określano w źródłach jako 13 miast prowincji saskiej na Spiszu⁴. Większość z nich miała charakter rolniczy z tygodniowymi targami. Z tego obszaru można wydzielić sześć enklaw⁵:

- na lewym brzegu Popradu miasto Biała Spiska z terytorium ciągnącym się w kierunku Tatr;
- na wschód i południowy wschód od Kieżmarku: cztery miejscowości Lubica, Ruskinowice, Twarożna i Wierzbów. „Obszar Lubicy łączył się wprawdzie z dystryktem Lubowieckim na działle wodnym biegnącym wierzchami Gór Lewockich pomiędzy potokiem Lubica a należącym do Lubowli potokiem Jakubiańskim, nie mniej, ze względu na wąskość styku, niedostępność i niedrożność połączenia, można w praktyce uważać obszar Lubicy za oddzielną enklawę”⁶;
- na południowy zachód od Kieżmarku, w górę biegu Popradu, znajdowała się kolejna enklawa z miastem Popradem i Sobotą Spiską wraz z okolicznymi miejscowościami: Matiaszowce (Maciejowce), Straże i Wielka (Fylka);
- na południe od Lewoczy leżała Nowa Wieś Spiska wraz z terenem ciągnącym się od rzeki Hornad aż do biegu rzeki Hnilec;
- na wschód od Nowej Wsi Spiskiej, nad rzeką Hornad znajdowała się kolejna enklawa wokół Włochów Spiskich wraz z terytorium położonym po obu stronach Hornadu;

¹ *Akt zastawu XVI miast spiskich Polsce z r. 1412*, z oryginału wydał i przełożył A. Semkowicz, „Wierchy”, 8, 1930, s. 152–157 (przekład polski s. 155–157); por. LK 1564, cz. 1, s. 196–198.

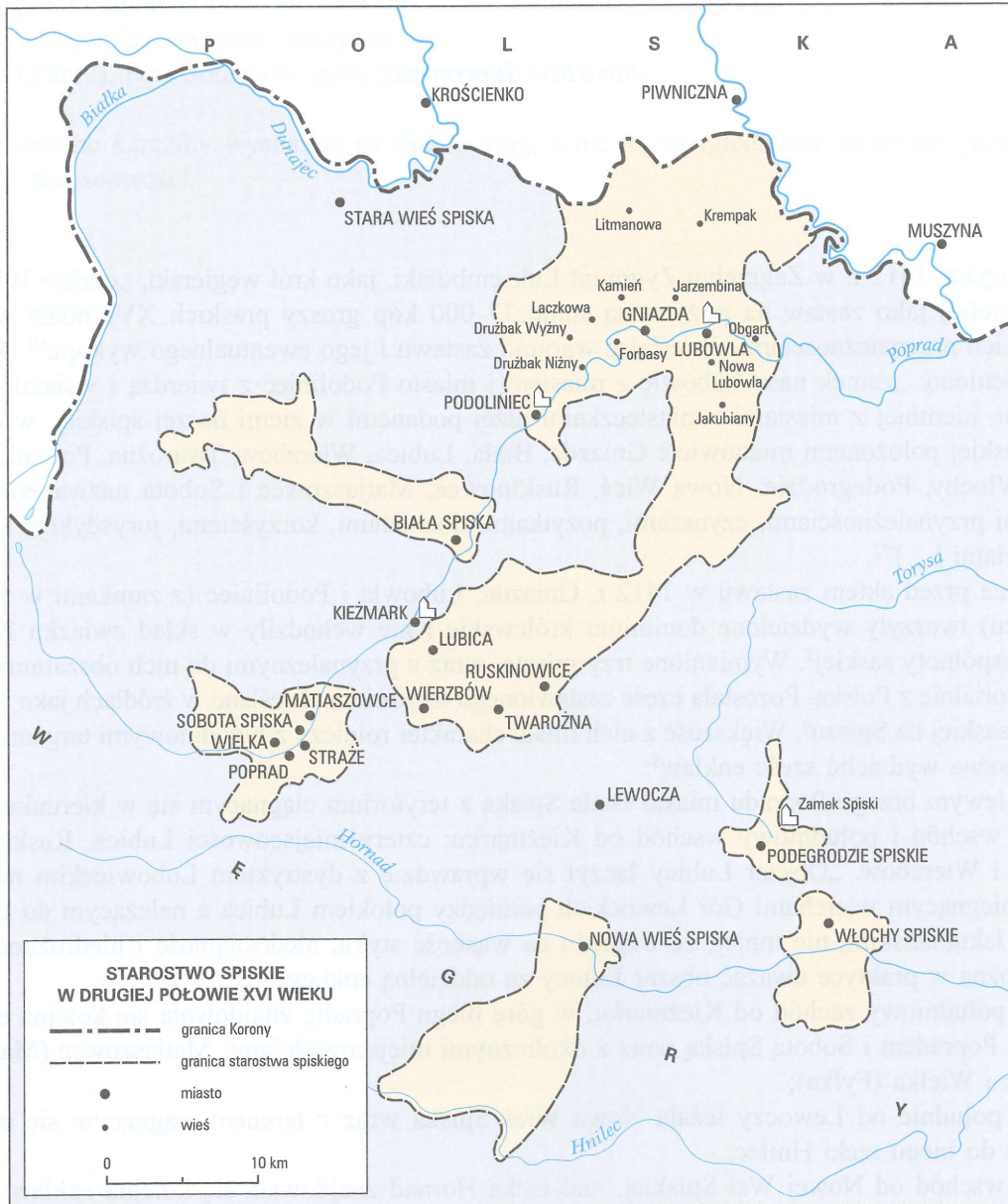
² *Akt zastawu...*, s. 155; zob. J. Kurtyka, *Starostwo spiskie (1412–1769/70)*, [w:] *Terra Scepusiensis. Stav badania o dejinach Spiša*, Levoča–Wrocław 2003, s. 504 n., tam zebrana literatura.

³ T.M. Trajdos, *Przywileje Podolińca, Starej Lubowli i Gniazd w XIV i XV wieku*, „Zeszyty Sądecko-Spiskie”, 3 [w druku]; J. Kurtyka, op.cit., s. 505; H. Ruciński, *Prowincja saska na Spiszu do 1412 r. (Na tle przemian społecznych i ustrojowych w komitacie spiskim i na obszarach przyległych)*, Białystok 1983.

⁴ J. Kurtyka, op.cit., s. 505. Por. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*, t. 1–3, Bratislava 1977–1978.

⁵ Z. Goetel, *Z geografii historycznej południowej rubieży państwa polskiego od strony Spiszu i Szarysza*, „Rocznik Sądecki”, 12, 1971, s. 378 n. Por. J. Szafarski, *Kilka uwag w sprawie źródeł kartograficznych do mapy historycznej Spisza*, „Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski”, z. 3, s. 323–329; *Atlas Československých Dějin*, Praha 1965, XIV j: *Navrácení spišských měst roku 1772*.

⁶ Cyt. za: Z. Goetel, op.cit., s. 378.



– na północny zachód od Włochów Spiskich, w początkowym biegu rzeki Torysa położone było Podegrodzie Spiskie, ale bez zamku spiskiego, którego nie objęto zastawem i który pozostał po stronie węgierskiej.

Tak opisane terytorium pozostawało przy Polsce (pod administracją Rzeczypospolitej) do 1769 r. jako niespłacony dług⁷. Starostwo spiskie było starostwem niegrodowym (*sine iurisdictione*) – w założeniu polska administracja miała być czasowa. Zamki w Lubowli i Podolińcu zostały siedzibami starostów polskich, z kolei głównym ośrodkiem 13 miast spiskich została Nowa Wieś Spiska.

Dominium lubowelskie (*districtus Lublouiensis*) składało się z miast: Lubowla z zamkiem, Gniazda (*alias Knyszyn*) i Podoliniec z zamkiem, do których należały folwarki zamkowe w Lubowli i Podolińcu oraz osiem wsi: pięć na prawie niemieckim (Družbak Niżny z młynem, Družbak Wyżny z karczmą i młynem, Forbasy, Nowa Lubowla, Obgart [Hobgart] oraz trzy wsie wołoskie (Jakubiany, Jarzembina i Kamień)⁸. Do tego dochodziła karczma Krempak wraz z młynami w Gniazdach i Lubowli oraz wieś Litmanowa wzmiankowana od 1570 r.⁹ Do drugiej połowy XVIII w. zachował się podział na dominium lubowelskie (Gniazda, Lubowla, Podoliniec) oraz na „wspólnotę 13 miast zastawionych Polsce w ramach starostwa spiskiego”¹⁰; pozostałe 11 miast spiskich (z prowincji 24 miast spiskich) znajdowało się pod zwierzchnictwem korony węgierskiej.

Na obszarze niegrodowego starostwa spiskiego szlachta polska nie miała posiadłości dziedzicznych, a królowie polscy zatwierdzali i gwarantowali przywileje miejskie. Od XVI w. podstarości lubowelski i podoliniecki, przy pomocy burgrabiów, zarządzał administracją w zastępstwie starosty. Starosta, w imieniu króla, sprawował zwierzchność nad 13 miastami spiskimi. Bazując na przywileju z 1271 r. trynastie miast spiskich miało prawo wybrać wspólnego grafa i sędziego (rychtarza) w każdym z miast; od decyzji i wyroków rychtarza można było odwoływać się do grafa 13 miast, a od niego do samego starosty lub do króla¹¹.

W stosunkach polsko-węgierskich kwestia zwrotu starostwa spiskiego, które w aspekcie prawno-państwowym nie przestało nominalnie należeć do Królestwa Węgier, była wciąż obecna. Chroniczne konflikty graniczne stały się przyczyną częstych zjazdów komisji granicznych, których działalność nasiliła się w XVI w. Jedną z największych komisji granicznych była „Ruberiana” z 1580 r.¹²

Starostwo spiskie, z uwagi na dogodny i strategiczny położenie, dochodowość, militarne znaczenie zamków w Lubowli i Podolińcu, było „wyraźnie wyodrębnione pod względem prestiżowym i symbolicznym”¹³.

⁷ Ibidem, s. 378; J. Kurtyka, op.cit., s. 487; A. Divéky, *Dzieje przyłączenia miast spiskich do Węgier w r. 1770-tym*, PH, 23, z. 1, 1921, s. 17 n.; J. Kurtyka, *Polscy starostowie na Spiszu w XV i I połowie XVI wieku*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, Historia, 26, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 240, Toruń 1992, s. 199.

⁸ LK 1659–1664, cz. 2, s. 727–729 jako wsie wołoskie wymienia tylko Jarzembinę i Kamień.

⁹ J. Kurtyka, *Starostwo spiskie...*, s. 512. Litmanową wzmiankuje dokument z 10 II 1570, LK 1659–1664, cz. 3, s. 810, nr 426. W dokumencie z 2 VIII 1591 Litmanowa występuje jako nowo lokowana, MK 136, k. 264–265.

¹⁰ J. Kurtyka, *Starostwo spiskie...*, s. 514.

¹¹ Ibidem, s. 519.

¹² Ibidem, s. 508.

¹³ Ibidem, s. 520.

PLANY MIAST

KRAKÓW I OKOLICE W DRUGIEJ POŁOWIE XVI W.

Jacek Laberschek

Podstawą planu Krakowa i okolic były źródła kartograficzne, widoki miasta i źródła pisane. Szczególna rola szesnastowiecznego Krakowa jako miejsca koronacji królów polskich i głównego ośrodka Rzeczypospolitej Obojga Narodów, określanego przez ówczesnych pisarzy „królów sarmackich siedzibą stołeczną”, „siedliskiem królów”, „siedzibą królów”, „stolicą Królestwa”, „stolicą Korony Polskiej” „metropolią całego Królestwa”¹ mogła predestynować tę wyjątkową miejscowość do posiadania już w tym czasie szczegółowego planu, obejmującego miasto z przyległymi miastami i przedmieściami. Nie da się wykluczyć możliwości powstania takich ujęć kartograficznych u schyłku XVI stulecia, skoro zachował się do dnia dzisiejszego plan Krakowa z 1594 r. zwany jezuickim, obejmujący samo miasto w obrębie murów, będący świadectwem powstawania opracowań kartograficznych na konkretne zamówienie². Niestety poza tym jednym planem, zresztą dość schematycznym i mocno zniekształcającym zabudowę miejską, nie dysponujemy żadnym innym źródłem kartograficznym z tego czasu. Skazuje to badacza na korzystanie z planów sporządzonych głównie w XVII i XVIII stuleciu, uwzględniających przede wszystkim miasta przyległe do Krakowa oraz przedmieścia i wsie podmiejskie.

W tej pracy korzystano w głównej mierze z planu zwanego szwedzkim z 1702 r., sporządzonego w czasie okupacji Krakowa przez wojska Karola XII – króla szwedzkiego, a obejmującego Kraków z najbliższymi okolicami, tj. miastem Kazimierzem, miastem Kleparzem, przedmieściami Garbary i Stradomiem oraz wsiami Grzegórzki i Zabłocie, powstałego przed lokacją miasta Podgórze³. Równie przydatny był plan Józefa Kromera z 1783 r. w kopii Józefa Czecha z 1792 r., obejmujący terytorium od Przegorzał na zachodzie po Dąbie na wschodzie i od Krzemionek na południu po Prądnik Biały i Prądnik Czerwony na północy⁴. Najbardziej pomocny w pracy okazał się jednak plan tzw. kołtąjowski z 1785 r. obrazujący Kraków z przyległościami po I rozbiórce, czyli bez terenów na południe od Wisły, a mianowicie: Kraków, Kazimierz, Kleparz, Stradomię (dziś Stradom), wsie: Grzegórzki, Dąbie – częściowo, Krowodrza, Łobzów, Nowa Wieś, Czarna Wieś, Półwsie Zwierzynieckie i Zwierzyniec⁵. Cennym oparciem był również znany z przerysów plan Kleparza Dominika Pucka z 1744 r.⁶ W celu rekonstrukcji sieci wodnej szesnastowiecznego Krakowa posłużono się planem oblężenia miasta przez wojska szwedzkie z 1655 r. autorstwa Eryka Jonsona Dahlberga, uwzględniającym rozgałęzienia Wisły, liczne odnogi Rudawy i stare koryto Prądnika uchodzące do Starej Wisły koło blechu

¹ E. Buszewicz, *Cracovia in litteris. Obraz Krakowa w piśmiennictwie doby Odrodzenia*, Kraków 1998, s. 65, 77, 141, 187–189, 226; M. Kromer, *Polska*, Olsztyn 1977, s. 50; Sz. Starowolski, *Polska albo opisanie położenia Królestwa Polskiego*, Kraków 1976, s. 70; K. Pieradzka, *Kraków w relacjach cudzoziemców w X–XVII w.*, RK, 28, 1937, s. 185–224.

² Plan ten jest reprodukowany i opatrzony naukowym opisem inwentaryzacyjnym Z. Traczewskiej-Białek w *Katalogu dawnych map wielkoskalowych Krakowa XVI–XIX wieku*, Warszawa–Kraków 1981, s. 30–31.

³ AHMP Kraków, nr 1.7; *Katalog dawnych map...*, s. 44–45.

⁴ *Atlas Miasta Krakowa*, Warszawa–Wrocław 1988, plansza 6 oprac. przez M. Odlanickiego-Poczobuta i Z. Traczewską-Białkówną; *Katalog dawnych map...*, s. 58–59; AHMP Kraków, nr 1.12.

⁵ *Plan Kołtąjowski* w reprodukcji naturalnej wielkości oprac. Z. Traczewska-Białek i M. Odlanicki-Poczobutt, RK, 48, 1977; AHMP Kraków, nr 1.13.

⁶ Plan reprodukowany w książce J. Dzikówny, *Kleparz do 1528 r.*, Kraków 1932, wkładka; *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, praca zbiorowa pod red. J. Wyrozumskiego, Ilustracje, Kraków 2007.

miejskiego⁷. Ważne znaczenie miał też plan oblężenia Krakowa, znajdującego się pod szwedzko-siedmiogrodzką okupacją, przez sojusznicze wojska austriackie w 1657 r.⁸ Odtworzenie topografii obszaru na południe od linii Wisły możliwe było m.in. dzięki mapie Galicji, sporządzonej pod kierownictwem Friedricha von Miega w latach 1779–1783 w skali 1 : 28 800⁹. Niezwykle użyteczny okazał się także plan wykonany przez Tadeusza Czorta w 1929 r., przedstawiający Kraków w dobie sejmu czteroletniego i stanowiący załącznik do *Mapy województwa krakowskiego w dobie Sejmu Czteroletniego 1788–1792*.

Te i inne plany, w większości niedoskonałe pod względem geodezyjnym, nie odwzorowują wierne wcześniejszych struktur osadniczych, zwłaszcza układów przestrzennych i zabudowy szesnastowiecznego Kazimierza i Kleparza czy ówczesnych przedmieść i jurydyk. Plany osiemnastowieczne i dziewiętnastowieczne rejestrują już te zmiany, które nastąpiły w wyniku katastrofalnych dla miasta i okolic kataklizmów, takich jak: czarna śmierć w latach 1651–1652, która wyludniła w znacznym procencie miasto i przedmieścia, powódź w 1652 r., która spowodowała zalanie Płaszowa i Zabłocia oraz przestrzeni między Krakowem i Krzemionkami, dwa oblężenia Krakowa i okupacja szwedzka w latach 1655–1658, które doprowadziły do niemal całkowitego zniszczenia zabudowy przedmieść i miast Kleparza i Kazimierza, kompletnego zniszczenia obiektów gospodarczych i rumusa miejskiego, przyczyniły się też do zmiany koryta Prądnika, którego wody napędzały młyn Rakowski w Rakowicach, młyn Piaseczny w Piaskach, młyn za kościołem św. Mikołaja oraz zasilają blechy miejskie poniżej tegoż kościoła. Nie mniej katastrofalne były okupacje szwedzkie miasta w okresie wojny północnej w latach 1702, 1705 i epidemia w 1705 r., które doprowadziły do takiego wyludnienia miast i przedmieść, iż zrujnowane i opuszczone domy trzeba było poddawać planowej rozbiórce, a miasto, jak określają dosadnie historycy, osiągnęło dno upadku. Liczne akcje osadnicze podejmowane po „poptopie” i po „wojnie północnej” przez mieszczaństwo i właścicieli jurydyk, przyczyniły się do powstawania nowych osad podmiejskich i jurydyk, nie zawsze nawiązujących układem przestrzennym do poprzednich struktur osadniczych¹⁰. Z uwagi na to wykorzystane plany poddano analizie retrospektywnej.

Duże znaczenie, zwłaszcza dla lokalizacji wyróżniających się w terenie obiektów, miały źródła ikonograficzne, a więc zachowane widoki miasta z wieku XVI, jak też z początku XVII stulecia¹¹. Ten zbiór wykorzystanych przez nas widoków otwiera panorama Krakowa od strony południowej, wykonana z kopca Krakusa, sporządzona na zamówienie Pfalzgraфа Ottheinricha w czasie jego podróży do Polski w latach 1536–1537, przechowywana w kolekcji widoków miast w Bibliotece Uniwersyteckiej w Würzburgu, reprodukowana i poddana naukowej analizie przez Elżbietę Marię Firlet¹². Zaletą panoramy jest to, iż dokumentuje ona funkcjonowanie pewnych obiektów miejskich i podmiejskich, nie zawsze występujących w źródłach pisanych, jak choćby bramy Bocheńskiej i Wielickiej w obwarowaniach miasta Kazimierza i mostów na odnodze Wisły zwanej Zakazimierką, usytuowanych na wprost tych bram. Świadectwem zaistniałych zmian w tym rejonie Krakowa w ciągu następnych kilkudziesięciu lat jest kolejna szesnastowieczna panorama Krakowa wykonana z kopca Krakusa przez Idziego van der Rye, zamieszczona w tomie VI dzieła Jerzego Brauna i Franciszka Hogenberga *Civitates orbis terrarum*, wydanym w Kolonii w 1617 r., która nie uwzględnia mostu na Wiśle na wprost bramy Bo-

⁷ *Katalog dawnych map...*, s. 32–33; J. Bzinkowska, *Najstarsze plany Krakowa w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*, „Krzysztofor”, 20, Kraków 1998, s. 7–17; AHMP Kraków, nr 1.3.

⁸ *Katalog dawnych map...*, s. 34–35; J. Bzinkowska, op.cit., s. 8–9; AHMP Kraków, nr 1.4.

⁹ Fotografie wykonane w okresie międzywojennym, znajdujące się w Pracowni Słownika historyczno-geograficznego w Krakowie. Zobacz wyżej rozdział o źródłach kartograficznych.

¹⁰ J. Bieniarzówna, *Stulecie upadku*, [w:] *Dzieje Krakowa. Kraków w wiekach XVI–XVIII*, Kraków 1984, s. 357–405, 445–457; K. Bąkowski, *Dawne kierunki rzek pod Krakowem*, RK, 5, 1902, s. 138–172; M. Tobiasz, *Rozwój przestrzenny Prądnika Białego i Czerwonego*, „Zeszyty Nauk. Politechniki Krak.” 14, Architektura 4, Kraków 1965, s. 6–18; J. Laberschek, *Prądnik w okresie średniowiecza*, [w:] *Prądnik Biały. Dziedzictwo kulturowe historycznych miejscowości tworzących dzielnicę IV Krakowa*, pod red. J. Salwińskiego, Kraków 2004, s. 23–31.

¹¹ Z rozważań świadomie wyłączyliśmy najstarszy, piękny widok Krakowa z 1493 r., zamieszczony w *Kronice świata* Hartmana Schedla, jako zbyt schematyczny, który – co prawda – zgodnie z rzeczywistością ukazuje najbardziej istotne i dominujące elementy krakowskiego krajobrazu z tego czasu, tj. zamek i wchodzące w skład aglomeracji krakowskiej miasta, ich ogólny kształt i położenie, ale nie zachowuje zupełnie wierności w odniesieniu do szczegółów, czyli nie oddaje wiernie pojedynczych obiektów (J. Banach, *Dawne widoki Krakowa*, wyd. 2, Kraków 1983, s. 15–27, 177).

¹² E.M. Firlet, *Najstarsza panorama Krakowa*, Kraków 1998; AHMP Kraków, nr 2.2.

cheńskiej¹³. Urzekająca pięknem, rozmachem i skrupulatnością jest panorama nieznanego autora z lat 1603–1605, zamieszczona w tym samym dziele, przedstawiająca Kraków od północnego zachodu, dostarczająca wielu istotnych informacji na temat usytuowania i rozplanowania przedmieść i wsi podmiejskich, rzek, obiektów pałacowych, sakralnych i gospodarczych oraz ogrodów. Omawiana panorama stała się wzorcem dla kolejnych siedemnastowiecznych widoków, zwłaszcza dla sztachowanej panoramy Mateusza Meriana z 1619 r.¹⁴

W pracy nad odtworzeniem szesnastowiecznych struktur osadniczych w dużej mierze korzystano ze źródeł pisanych. Najbardziej bogate w informacje są źródła o charakterze inwentarzowym i opisowym, do których należy zaliczyć: *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis* Jana Długosza z lat 1470–1480, zawierającą opisy niektórych przedmieść i osad podmiejskich Krakowa, *Księgę dochodów beneficjów diecezji krakowskiej* z 1529 r., rejestrującą kościoły Krakowa, Kazimierza i Kleparza, ulice miast, przedmieścia Krakowa i folwarki mieszczańskie na obrzeżach miast, *Akta wizytacji dekanatu krakowskiego 1599 r. przeprowadzonej z polecenia kardynała Jerzego Radziwiłła*¹⁵ dostarczające mnóstwo szczegółów dotyczących zabudowy miasta, sieci ulic, placów, rzek, sadzawek, rejestru przedmieść, jurydyk, wsi podmiejskich, fortyfikacji, obiektów sakralnych, gospodarczych, komunalnych, użyteczności publicznej, fizjograficznych, ogrodów, cmentarzy. Do tej grupy źródeł należą również lustracje, jak: *Lustracja województwa krakowskiego z 1564 r. czy Lustracja województwa krakowskiego z lat 1659–1664*¹⁶, które rejestrują obiekty gospodarcze z terenu Krakowa miast przyległych, przedmieść i wsi podmiejskich, przynoszące dochód wielkorządom krakowskim, a więc: folwarki mieszczańskie, ogrody, łąki, błonia miejskie, cegielnie, młyny mączne, słodowe, pilne (czyli tartaki), folusze, śłofarnie, blechy, karczmy, wodociągi czyli rumusy, stróżę rybnią, łaźnie, jeziora, stawy i niektóre obiekty topograficzne. Sieć osadniczą krakowskiego zespołu miejskiego z końca XVI i z początku XVII w. najlepiej ilustrują *Rejestry poborowe województwa krakowskiego z lat 1581, 1593, 1595 oraz Rejestry gospód w Krakowie z lat 1632 i 1649*¹⁷.

W tej prezentacji źródeł do szesnastowiecznego Krakowa nie może zabraknąć kodeksów dyplomatycznych i zbiorów dokumentów miasta Krakowa¹⁸, Katedry Krakowskiej, Małopolski, klasztorów podkrakowskich (mogilskiego i tynieckiego), poza tym rejestrow ksiąg *Metryki Koronnej* wydanych w *Matricularum Regni Poloniae summaria*, które zawierają materiał dokumentujący powstawanie i funkcjonowanie miast, przedmieść, wsi podmiejskich, obiektów gospodarczych oraz dane o wszelkich zmianach własnościowych.

Kopalnią wiadomości o wszelkiego rodzaju obiektach uwidocznionych na planie szesnastowiecznej aglomeracji krakowskiej są zachowane nieomal w całości księgi sądowe miejskie krakowskie, a także kazimierskie, kleparskie¹⁹ i garbarskie, akta jurydyk krakowskich²⁰, księgi sądu najwyższego prawa niemieckiego, księgi grodzkie krakowskie, księgi kościelne i księgi ziemskie krakowskie – te ostatnie o mniejszym stopniu przydatności. Niestety tylko nieliczne z nich zostały wydane drukiem w całości lub we fragmentach²¹. W związku z tym w pracy nad planem konieczna była dodatkowa, choć mocno selektywna, kwerenda uzupełniająca w księgach rękopiśmiennych.

¹³ Reprodukowana i opisana w książce J. Banacha, op.cit., s. 50–58, 178–179; E.M. Firlet, op.cit., s. 36–37; K. Dąbrowska-Budziło, *Wśród panoram Krakowa*, Kraków 1990; AHMP Kraków, nr 2.4.

¹⁴ Reprodukowana z medziorytu w Muzeum Czartoryskich w Krakowie w RK. 13, 1911, i opisana w książce J. Banacha, op.cit., s. 56–82, 179–181; E.M. Firlet, op.cit., s. 42–43; AHMP Kraków, nr 2.5.

¹⁵ Wiz. 1599.

¹⁶ LK 1659–1664, s. 315–432.

¹⁷ P. Małopolska, s. 3–162; Bibl. Jag., rkps 5043 – Rej. pob. 1593; Rej. pob. 1595; *Najdawniejsza taryfa domów miasta Krakowa*, oprac. A. Wejnert „Biblioteka Warszawska”, t. 1, 1868, s. 289–298; *Rejestry gospód w Krakowie z lat 1632 i 1649*, wyd. K. Follprecht, Kraków 2005.

¹⁸ *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507–1795)*, t. 1: 1507–1586, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1885, t. 2: 1587–1696, wyd. F. Piekosiński i S. Krzyżanowski, Kraków 1890–1909; *Najstarszy zbiór przywilejów i wilkierzy miasta Krakowa*, wyd. S. Estreicher, Kraków 1936; *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa 1257–1506* [dalej: KMK], cz. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879–1882.

¹⁹ *Inwentarz archiwum miasta Kazimierza pod Krakowem 1335–1802*, oprac. M. Friedberg, Warszawa 1966; *Inwentarz archiwum miasta Kleparza pod Krakowem 1366–1794*, oprac. Z. Wenzel-Homecka i Z. Wojas, Warszawa 1968.

²⁰ W. Kolak, *Inwentarz akt jurydyk krakowskich 1412–1809*, Kraków 1968.

²¹ *Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa od r. 1300 do 1400* [dalej: KRK], wyd. F. Piekosiński i J. Szujski, Kraków 1878; *Księgi lawnicze krakowskie 1365–1376 i 1390–1397*, wyd. S. Krzyżanowski, Kraków 1904; *Księga wójtowska krakowska*

Niezwykle użyteczny przy sporządzaniu planu krakowskiego zespołu miejskiego okazał się materiał źródłowy zgromadzony w formie wypisów i regestrów w dotychczas wydanych zeszytach *Słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w średniowieczu*²² i w kartotece tegoż *Słownika* w Instytucie Historii PAN w Krakowie. Materiał ten, uporządkowany chronologicznie i tematycznie, zestawiony jest zarówno pod hasłami osadniczymi, a więc wsiami, folwarkami, młynami, karczmami, komorami celnymi, mostami, jak też pod hasłami fizjograficznymi, a więc: rzekami, stawami, wzgórzami, lasami, gajami i łąkami z własnymi nazwami.

Kraków średniowieczny i renesansowy miał dość specyficzne warunki klimatyczne, wynikające m.in. z charakterystycznego dolinnego położenia w rzecznych rozlewiskach Wisły i jej dopływów. Ich odtworzeniem zajęła się Danuta Limanówka, wykorzystując m.in.ienne opisy pogody z lat 1502–1540, wykonane przez Marcina Biema z Olkusza, profesora Uniwersytetu Krakowskiego²³.

Przystępując do przedstawienia wykorzystanych przez nas opracowań na temat rozwoju przestrzennego Krakowa, a także omówienia prac poświęconych zabudowie miast, przedmieść krakowskiej aglomeracji i wsi podkrakowskich około 1600 r. oraz zasygnalizowania rozpraw dotyczących terenów użytkowych i zielonych, funkcjonujących w tym czasie, należy zauważyć, iż nie ma jak dotąd nowoczesnego, całościowego opracowania tego zagadnienia. Wydany w 2007 r. zbiór studiów nad rozwojem miasta od jego zarania po czasy współczesne²⁴ wprawdzie wypełnia luki na tym polu badawczym, zastępuje istniejące skrótove syntezy o charakterze encyklopedycznym, atlasowym²⁵ i zwięzłe analizy w dotychczas wydanych monografiach miasta (pióra Jerzego Wyrozumskiego, Janiny Bieniarzówny i Jana Małeckiego), a także studium porównawcze Krakowa i Pragi około 1600 r., napisane przez Leszka Belzytę²⁶, oraz podsumowuje dotychczasową wiedzę zawartą w wielu wydanych wcześniej rozprawach²⁷, niejednokrotnie wydatnie ją poszerzając i wzbogacając, to jednak nie wyczerpuje cało-

1442–1443, wyd. M. Niwiński, K. Jelonek-Litewka, A. Litewka, Kraków 1995; *Księga proskrypcji i skarg miasta Krakowa 1360–1422*, wyd. B. Wyrozumska, Kraków 2001; *Księga wiertelnicza krakowska*, cz. 1–4, wyd. K. Jelonek-Litewka, A. Litewka, Ł. Walczy, Kraków 1997–2000; *Księgi radzieckie kazimierskie 1369–1381 i 1385–1402*, wyd. A. Chmiel, Kraków 1932 [dalej: Chmiel]; *Księga ławnicza kazimierska 1407–1427*, wyd. B. Wyrozumska, Kraków 1996 [dalej: KŁK]; *Cracovia artificum 1300–1500*, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1917; *Cracovia artificum 1501–1550*, z. 1–3, wyd. J. Ptaśnik, M. Friedberg, Kraków 1936–1948; *Cracovia artificum 1551–1560*, z. 1: 1551–1552, wyd. S. Pańków, Z. Wojas, Wrocław 1966; *Cracovia artificum supplementa*, wyd. B. Przybyszewski, [cz. 1:] *Lata 1410–1412, 1421–1424*, [cz. 2:] *1433–1440*, [cz. 3:] *1441–1450*, [cz. 4:] *1451–1460*, [cz. 5:] *1462–1475*, [cz. 6:] *Krakowskie środowisko artystyczne czasów Wita Stwosza*, Wrocław–Kraków 1985–2001; *Najstarsza Księga Sądu Najwyższego Prawa Niemieckiego na Zamku Krakowskim*, wyd. A. Kłodziński, Kraków 1936; *Wypisy źródłowe do dziejów Wawelu*, wyd. B. Przybyszewski, [cz. 1:] *1440–1500*, [cz. 2:] *1501–1515*, [cz. 3:] *1516–1525*, [cz. 4:] *1526–1529*, [cz. 5:] *1530–1533*, [cz. 6:] *1534–1535*, [cz. 7:] *1536–1538*, [cz. 8:] *1539–1541*, [cz. 9:] *1542–1545*, [cz. 10:] *Artyści i rzemieślnicy krakowscy w latach 1526–1535*, Kraków 1960–1997.

²² SHGK.

²³ D. Limanówka, *Rekonstrukcja warunków klimatycznych Krakowa w pierwszej połowie XVI wieku*, Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej, Materiały Badawcze, Seria: Meteorologia – 33, Warszawa 2001.

²⁴ *Kraków. Nowe studia...* Dużo nowych ustaleń do omawianej problematyki wnoszą zawarte w tej książce rozprawy: M. Niezabitowski, *Geografia a historia Krakowa. Warunki naturalne rozwoju Krakowa*, s. 21–43, K. Radwańskiego, *Kraków przedchrześcijański*, s. 91–119, J. Wyrozumskiego, *Lokacja czy lokacje Krakowa na prawie niemieckim*, s. 123–151 i J. Labersheka, *Rozwój przestrzenny krakowskiego zespołu osadniczego extra muros XIII–XVIII wieku*, s. 297–354.

²⁵ S. Krzyżanowski, *Kraków i jego rozwój terytorialny za czasów polskich*, [w:] *Kraków. Rozszerzenie granic 1909–1915*, Kraków 1931; M. Tobiasz, *Jak powstały przedmieścia Krakowa*, Kraków 1972; K. Bromek, *Rozwój terytorialny miasta*, [w:] *Kraków – rozwój miasta w Polsce Ludowej*, red. J. Jasiewicz, Warszawa 1971; idem, *Zarys rozwoju historycznego i terytorialnego Krakowa*, „Folia Geographica”, vol. 8, Kraków 1975; *Atlas miasta Krakowa, plansza 8. Granice i podziały administracyjne*, oprac. W. Baka, H. Olszewska-Skubisz; J. Bogdanowski, J. Purchla, K. Broński, *Rozwój przestrzenny*, [w:] *Encyklopedia Krakowa*, Warszawa–Kraków 2000, s. 850–854.

²⁶ J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, [w:] *Dzieje Krakowa*, t. 1, Kraków 1992; J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Kraków w wiekach XVI–XVIII*, [w:] ibidem, t. 2, Kraków 1984; L. Belzyt, *Kraków i Praga około 1600 roku*, Toruń 1999.

²⁷ Dotyczy to takich opracowań jak: J. Mitkowski, *Dawne warunki geograficzne jako podłoże, na którym rozwinął się zespół osad krakowskich*, [w:] *Kraków. Studia nad rozwojem miasta*, pod red. J. Dąbrowskiego, Kraków 1957; A. Żaki, *Początki Krakowa*, Kraków 1965; R. Jamka, *Początki głównych miast wczesnośredniowiecznych w Polsce Południowej w świetle badań archeologicznych*, cz. 1, Kraków, Kraków 1971; M. Tobiasz, *Pierwsze wieki Krakowa*, Kraków 1974; K. Radwański, *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny*, Kraków 1975; J. Rajman, *Kraków – zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*, Kraków 2004; J. Laberschek, *Krakowski zespół osadniczy w wiekach XIII–XVI. Rozwój terytorialny*, RK, 71, 2005, s. 9–30.

kształtu problematyki. Z poszczególnych miast, wchodzących w skład aglomeracji krakowskiej, odtworzoną strukturę przestrzenną i zabudowę ma miasto Kraków w obrębie murów miejskich²⁸, a także miasta Kazimierz²⁹ i Kleparz³⁰. Badacze zrekonstruowali poszczególne bloki zabudowy miast, sieć parcel i posesji, ustalili i określili kategorie własności, nazwy ulic, obiekty sakralne i obronne, a w przypadku Kazimierza także granice miasta żydowskiego. Analizy obejmujące przedmieścia Garbary, Stradom (ten ostatni związany ustrojowo z Kazimierzem) i inne przedmieścia i jurydyki nie osiągnęły niestety takiego stopnia zaawansowania. Opracowanie Garbar – choć bogate w informacje źródłowe – daje tylko ogólny zarys zabudowy i niejednokrotnie nie rozwiązuje wielu niejasności z zakresu topografii³¹, a międzywojenne prace o Kazimierzu, Stradomiu, przedmieściu Wesola i jurydyce Smoleńsk są już mocno zdezaktualizowane pod względem naukowym³². Poprawiają je i uzupełniają nowsze publikacje o otoczeniu Wawelu, o jurydykach krakowskich i te poświęcone całemu krakowskiemu zespołowi osadniczemu³³. Bogatą literaturę naukową posiada wzgórze wawelskie z zamkiem królewskim i zabudową kościelną i świecką³⁴. Warto zauważyć, iż pełny rejestr wszelkiego typu osad w aglomeracji krakowskiej do 1530 r. sporządzają na bieżąco autorzy wspomnianego *Słownika historyczno-geograficznego województwa krakowskiego w średniowieczu*³⁵. Średniowieczne i późniejsze osadnictwo

²⁸ A. Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Floriańska*, cz. 1–2, Kraków 1917–1920; idem, *Domy krakowskie. Ulica św. Jana*, Kraków 1924; idem, *Domy krakowskie. Ulica Sławkowska*, cz. 1–2, Kraków 1931–1932; idem, *Domy krakowskie. Ulica Grodzka*, cz. 1–2, Kraków 1934–1935; M. Niwiński, *Stanowy podział własności nieruchomości w Krakowie w XVI i XVII stuleciu*, [w:] *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, s. 549–584; J.S. Jamroz, *Jak powstał średniowieczny układ miasta Krakowa?*, Kraków 1971; M. Borowiejska-Birkenmajerowa, *Kształt średniowiecznego Krakowa*, Kraków 1975; K. Follprecht, W. Komorowski, *Właściciele kamienic Rynku krakowskiego w czasach nowożytnych (do pierwszej okupacji szwedzkiej)*, „*Krakowski Rocznik Archiwalny*”, 2, 1996, s. 11–30; 3, 1997, s. 23–33; 4, 1998, s. 11–27; 5, 1999, s. 11–19; 6, 2000, s. 11–23; 7, 2001, s. 11–25; 8, 2002, s. 13–25; 9, 2003, s. 39–45; 10, 2004, s. 45–52; 11, 2005, s. 21–30; 12, 2006, s. 19–32; 13, 2007, s. 55–68; W. Niewalda, H. Rojkowska, *Zabudowa rezydencjonalna (możnowładcza) dawnego Okołu w XVI wieku*, [w:] *Między gotykiem a barokiem*, Kraków 1997, s. 167–190; M. Bicz-Suknarowska, W. Niewalda, H. Rojkowska, *Zabudowa rezydencjonalna (kanoniczna) dawnego Okołu w XVI wieku*, ibidem, s. 191–219; P. Tyszcza, *Obraz przestrzeni miejskiej Krakowa XIV–XV wieku w świadomości jego mieszkańców*, Lublin 2001; B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku*, Kraków 2004, s. 86–136; idem, *Lokacje i rozwój Krakowa, Kazimierza i Okołu. Problematyka rozwiązań urbanistycznych*, [w:] *Kraków. Nowe studia...*, s. 357–426; idem, *Układ urbanistyczny lokacyjnego Krakowa*, [w:] *Kraków – dziedzictwo lokacji*, Kraków 2008, s. 7–27; J. Wyrozumski, *Lokacja 1257 roku na tle rozwoju krakowskiego zespołu osadniczego*, [w:] *Kraków europejskie miasto prawa magdeburskiego 1257–1791*, kat. wystawy, red. nauk. G. Lichończak-Nurek, Kraków 2007, s. 34–48; W. Bukowski, Z. Noga, *Ustrój miasta Krakowa w XIII–XVIII wieku*, [w:] ibidem, s. 49–68.

²⁹ S. Świszczowski, *Miasto Kazimierz pod Krakowem*, Kraków 1981; B. Krasnowolski, *Rozwój urbanistyczny i architektoniczny miasta żydowskiego na krakowskim Kazimierzu*, „*Krzysztofor*”, Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa”, 15, Kraków 1988, s. 84–98; idem, *Układ przestrzenny krakowskiego Kazimierza w wieku XIV*, RK, 55, 1989, s. 17–57; idem, *Ulice i place krakowskiego Kazimierza. Z dziejów Chrześcijan i Żydów w Krakowie*, Kraków 1992; idem, *Lokacje i rozwój Krakowa, Kazimierza i Okołu*, [w:] *Kraków. Nowe studia...*, s. 355–426.

³⁰ J. Dzikówna, *Kleparz do 1528 roku*, Kraków 1932; J. Kwaśniewicz, *Kleparz do 1795 roku*, [w:] *Z dziejów Kleparza*, Kraków 1968; Z. Beiersdorf, *Kleparz*, [w:] *Kraków. Nowe studia...*, s. 429–454.

³¹ K. Pieradzka, *Garbary przedmieście Krakowa (1363–1587)*, Kraków 1931.

³² W. Konieczna, *Początki Kazimierza (do r. 1419)*, [w:] *Studia nad przedmieściami Krakowa*, Kraków 1938, s. 7–90; M. Mastalerzówna, *Przedmieście Stradom w wiekach średnich*, [w:] ibidem, s. 91–125; H. Świechowska, *Przedmieście Wesola*, [w:] ibidem, s. 126–174; J. Wojnasówna, *Jurydyka Smoleńsk*, [w:] ibidem, s. 175–199; wartość zachowuje tekst A. Chmiela, *Pieczenie m. Krakowa, Kazimierza, Kleparza i jurydyk krakowskich do końca XVIII wieku*, RK, 11, 1909, s. 163–176.

³³ J. Dobrzycki, *Zarys dziejów otoczenia Wawelu*, [w:] *Przemiany dziejowe otoczenia Wawelu*, kol. red. S. Banach et al., Kraków 1953, s. 1–30; W. Kolak, *Jurydyki krakowskie*, „*Archeion*”, 38, Warszawa 1962, s. 219–240; J. Laberschek, *Rozwój przestrzenny krakowskiego zespołu osadniczego...*, s. 297–354.

³⁴ A. Chmiel, S. Tomkowicz, *Wawel*, „*Teka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej*”, 4–5, Kraków 1908–1913; J. Firllet, Z. Pianowski, *Wawel do roku 1300*, [w:] *Kraków. Nowe studia...*, s. 47–66; R. Skowron, *Przemiany w zabudowie miasteczka wawelskiego w okresie od XIV do XX wieku*, [w:] ibidem, s. 69–88.

³⁵ W. Bukowski, *Kretkowiec karczma, Krowodrza*, SHGK, cz. 3, s. 137, 154–159; J. Laberschek, *Grzegórzki, Hanushork, Jazowa Rzeka, Łobzów wieś, Łobzów zamek i tenuta*, SHGK, cz. 2, s. 123–125, 140, 285; cz. 3, s. 951–957; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Blech, Blechy, Błonie [kazimierskie], Błonie [na wschód od Krakowa], Błonie [na zachód od Krakowa], Błonie [kleparzkie], Czarna Ulica, Czarna Wieś, Czudziec młyn, Czyrzyny, Czyżowa struga, Czyżowa, Dubis Querceti las, Folwarki*, SHGK, cz. 1, s. 127–128, 133–135, 438–439, 476, 486–489, 625, 683; F. Sikora, *Bawół, Białawieża, Bieniasza Młyn, Biskupie, Bozkert, Chełm, Dąbie las, Dąbie, Dębny Młyn [przed Bramą Szewską], Góra Lasoty, Granowski Młyn*, SHGK, cz. 1, s. 28, 66, 97–99, 125–126, 204–205, 333–338, 506–508, 529–532, 538–539, 826–827; cz. 2, s. 44–45; J. Wiśniewski, *Brzeg zw. też Przed Nową Bramą, Fryszbark, Garbary zw. też Przed Bramą Szewską, Gerlacha następnie Kutłowski Młyn*, SHGK, cz. 1, s. 228–230,

podmiejskie Krakowa stało się przedmiotem rozważań kilku autorów³⁶. Z osad podmiejskich uwzględnionych w całości lub częściowo na planie szczegółowe opracowania ma tylko Krowodrza i Prądnik³⁷. Do dziś wartość naukową zachowują słownikowe opracowania wielu wsi podkrakowskich zawarte w „Tece Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej”, pióra Stanisława Tomkowicza³⁸.

W przeciwieństwie do zasygnalizowanej wyżej problematyki, o wiele bardziej zaawansowane są prace naukowe o obiektach architektury. W pracy nad planem wykorzystano m.in. opracowania z zakresu architektury obronnej³⁹, prace odtwarzające sieć kościołów i klasztorów krakowskich w późnym średniowieczu i na przełomie XVI i XVII stulecia⁴⁰, szereg studiów o poszczególnych kościołach i klasztorach⁴¹ i wydane drukiem zeszyty *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*, dotyczące miasta Krakowa, Kazimierza, Stradomia, Kleparza, Zwierzyńca, Nowego Świata i Półwsia Zwierzynieckiego, Wawelu⁴², książkę poświęconą szpitalom krakowskim⁴³. Mniej zadawalający jest stan badań nad obiektami gospodarczymi krakowskiego zespołu miejskiego w wiekach XV–XVI. Na uwagę zasługują prace o młynach królewskich w krajobrazie Krakowa, o wodociągach dawnego Krakowa i o łaźnieniu krakowskim⁴⁴.

Rekonstrukcją głównych ciągów komunikacyjnych, przebiegających przez teren krakowskiej aglomeracji i innych dróg tu się znajdujących, a zamieszczonych na omawianym planie, zajęła się w osobnej książce Bożena Wyrozumka, wykorzystując m.in. *Lustrację dróg województwa krakowskiego z roku 1570*⁴⁵. W odtworzeniu bogatej sieci wodnej szesnastowiecznego Krakowa i okolic istotną pomocą są

685–686, 693–706, 721–723. Powyższy wykaz obejmuje tylko te jednostki osadnicze, które w całości lub we fragmentach są uwzględnione na planie Krakowa, a także młyny, funkcjonujące na tym obszarze, których nie zaznaczono.

³⁶ M. Tobiasz, *Pierwsze wieki...*; idem, *Dziejowe przemiany sieci wodnej i zagospodarowania przestrzennego Krakowa*, Kraków 1977; W. Rączka, *Rozplanowanie wsi przyległych do dawnego miasta Krakowa (ok. 1900)*, „Krzysztofor. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa”, 8, 1981, s. 86–108; Z. Beiersdorf, *Krowodrza, dawna wieś i dzielnica Krakowa*, [w:] *Z dziejów Krowodrzy*, red. M. Niechaj, Kraków 2000, s. 41–70; J. Laberschek, *Prądnik w okresie średniowiecza...*, s. 23–31; idem, *Osadnictwo średniowieczne w świetle źródeł pisanych*, [w:] *Nauka i kultura w krajobrazie Jury. Pradzieje i średniowiecze*, Kraków 1995, s. 163–177; Z. Noga, *Osadnictwo i stosunki własnościowe w XVI–XVIII wieku*, [w:] *Nauka i kultura w krajobrazie Jury. Osadnictwo i krajobraz od schyłku średniowiecza po współczesność*, Kraków 1997, s. 11–48. W komentarzu nie wymieniam opracowań poświęconych wsiom podkrakowskim nie uwzględnionym na planie z racji zbyt dużej odległości, na przykład: Bibicom, Bronowicom, Grębałowowi, Piaskom, Prokocimowi.

³⁷ M. Tobiasz, *Rozwój przestrzenny Prądnika Białego i Czerwonego...*, s. 3–105; J. Laberschek, *Prądnik w okresie średniowiecza...*, s. 23–31; Z. Beiersdorf, *Krowodrza...*, s. 41–70.

³⁸ S. Tomkowicz, *Powiat krakowski*, „Tecka Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej”, t. 2, Kraków 1906.

³⁹ J. Muczkowski, *Dawne warownie krakowskie*, RK, 13, 1911, s. 1–48; J. Dobrzycki, *Dawne warownie Krakowa*, Kraków 1951; M. Tobiasz, *Fortyfikacje dawnego Krakowa*, Kraków 1973; S. Świszczowski, *Krakowski Gródek*, Kraków 1977; J. Bogdanowski, *Warownie i zielen Twierdzy Kraków*, Kraków 1979; Z. Pianowski, *Z dziejów średniowiecznego Wawelu*, Kraków 1984; idem, *Wawel obronny*, Kraków 1991.

⁴⁰ A. Witkowska, *Przestrzeń sakralna późnośredniowiecznego Krakowa*, [w:] *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, pod red. H. Manikowskiej i H. Zaremskiej, Warszawa 2002, s. 37–48; H. Gapski, *Klasztory krakowskie w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII w. Analiza przestrzenna środowisk zakonnych*, Lublin 1993; K. Ożóg, *Klasztorna geografia średniowiecznego Krakowa*, [w:] *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław–Opole 2000, s. 217–234; Kumor, *Dzieje*; A. Niewiński, *Przestrzeń kościelna w topografii średniowiecznego Krakowa. Próba syntezy*, Lublin 2004.

⁴¹ W. Kolak, *Klasztor Augustianów przy kościele św. Katarzyny w Krakowie*, Kraków 1982; J. Rajman, *Klasztor Norbertanek na Zwierzyńcu w wiekach średnich*, Kraków 1983; K. Łatak, *Kanonicy regularni laterańscy na Kazimierzu w Krakowie do końca XVI wieku*, Elk 1999; E. Piwowarczyk, *Dzieje Kościoła Mariackiego*, Kraków 2000; M. Wolski, *Nie istniejący kościół pod wezwaniem św. Jakuba Starszego w Kazimierzu*, RK, 61, 1995, s. 11–25; *Studia z dziejów kościoła św. Mikołaja w Krakowie*, red. Z. Kliš, Kraków 2002. Inne liczne prace, dotyczące tej tematyki, rejestrują bibliografie w wydanych drukiem częściach *Dziejów Krakowa*.

⁴² *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 4, *Miasto Kraków*, cz. 1, *Wawel*, 1965; cz. 2–3, *Kościoły i klasztory Śródmieścia*, 1971–1978; cz. 4–5, *Kazimierz i Stradom. Kościoły i klasztory*, 1987–1993; cz. 6, *Kazimierz i Stradom. Judaica: bożnice, żydowskie budowle publiczne i cmentarze*, 1995; cz. 7, *Zwierzyniec, Nowy Świat, Półwsie Zwierzynieckie. Kościoły i klasztory*, 1995; cz. 8, *Kleparz. Kościoły i klasztory*, 2000.

⁴³ L. Wachholz, *Szpitaly krakowskie 1220–1920*, cz. 1–2, Kraków 1921–1924.

⁴⁴ J.W. Rączka, *Młyny królewskie w krajobrazie Krakowa*, cz. 1–2, „Tecka Komisji Urbanistyki i Architektury”, 12, 1978, s. 19–29; 13, 1979, s. 7–16; J. Chlipalski, *Młyn „Piaseczny” i jego młynówka*, „Tecka Komisji Urbanistyki i Architektury”, 32, 2000, s. 7–14; E. Ligęza, *Wodociągi dawnego Krakowa do połowy XVII wieku*, Kraków 1971; J. Lachs, *Dawne łaźnienictwo krakowskie*, Kraków 1919.

⁴⁵ LDK; B. Wyrozumka, *Drogi w ziemi krakowskiej do końca XVI wieku*, Wrocław 1977.

dawne prace Klemensa Bąkowskiego, jak też nowsze opracowania Mieczysława Tobiasza, Kazimierza Trafasa, Jerzego Wyrozumskiego i Wojciecha Przegona⁴⁶.

Dla wszystkich zamieszczonych na planie obiektów, a więc zarówno miast, przedmieść, jurydyk, wsi, terenów użytkowych i zielonych, rzek, młynówek, stawów, jak też ważniejszych budowli miejskich i podmiejskich przyjęto nazwy szesnastowieczne, które występują obficie w wymienionych wyżej źródłach, zarówno wydanych drukiem, jak i pozostających w rękopisie, które stały się przedmiotem uzupełniającej kwerendy. Ustalenie nazw większości ulic i placów w miastach i na przedmieściach krakowskiej aglomeracji było możliwe m.in. dzięki istniejącym opracowaniom autorstwa Stanisława Tomkowicza i Elżbiety Supranowicz⁴⁷. W związku ze zróżnicowanym i niestabilizowanym nazewnictwem pewnych ulic w XV i XVI stuleciu oraz występowaniem w tym czasie ulic bezimiennych, zwłaszcza tych o drugorzędym znaczeniu, pojawiły się trudności z ustaleniem części nazw, np. w mieście Kazimierzu, Kleparzu czy na przedmieściu Stradom. Nazwy ulic Krakowa na omawianym tu planie oraz na bardziej szczegółowym planie miasta w 1598 r. (autorstwa Kamili Follprecht i Zdzisława Nogi) zostały ujednoczone.

Plan Krakowa i okolic został sporządzony w skali 1 : 10 000, zgodnie z zasadą obowiązującą w tej serii *Atlasu historycznego Polski*. Zastosowanie tej skali dla tak rozległej aglomeracji wymusiło wykreślenie planu o wyjątkowo znacznych rozmiarach. Mimo zastosowania dużego formatu nie udało się ukazać Krakowa w pełnych jego granicach szesnastowiecznych. Braki te nie są jednak zbyt znaczące, albowiem dotyczą głównie terenów zielonych, usytuowanych na północ i północny wschód od Kleparza i Krakowa fragmentów folwarków mieszczańskich: Psarskiego czyli Montelupiowskiego, Langstanowego czyli Celarowskiego, Zeifrytowskiego czyli Fryzerowskiego oraz Turzonowskiego czyli Olszy. Plan rejestruje całą sieć hydrograficzną, z takimi elementami jak rzeki, młynówki i większe stawy wiejskie, oraz całą sieć osadniczą Krakowa i najbliższych okolic w XVI stuleciu z takimi składnikami jak: miasta, przedmieścia, wsie, folwarki mieszczańskie oraz kościelne, połączone ulicami i drogami. Plan wyróżnia: a) tereny zabudowane, osobno odpowiednimi kolorami: miejskie, przedmiejskie i wiejskie; b) tereny zielone: ogrody, łąki, pola; c) granice miasta oraz poszczególnych wsi i folwarków. Uwzględnia też odznaczające się obiekty, jak: zamki, miejskie mury obronne, bramy, ratusze, kościoły, klasztory, szpitale czyli przytułki, mosty, fosy, skarpy, cmentarze i bagna.

Na planie znalazły się następujące jednostki osadnicze:

1. Miasta: Kraków, Kazimierz i Kleparz.
2. Zamki i strażnice królewskie: a) Wawel z osadami Podzamecze i Rybaki; b) Łobzów; c) strażnica na północ od Kleparza.
3. Przedmieścia Krakowa: a) Garbary z osadami Piasek, Krupniki, Rybitwy [Pobrzeże]; b) Wał Krakowski; c) Przedmieście św. Mikołaja; d) Brzeg; e) Górka.
4. Przedmieścia Kazimierza: Stradomia (dziś Stradom), Podbrzeże, Przedmieście Szewskie, Przedmieście przy św. Leonardzie.
5. Jurydyki: Pędzichów, Błonie i Biskupie.
6. Folwarki w granicach miast: Fryszbark, Psarski, Langstanowy, Zeifrytowski, Turzonowski, Morsztynowski (Piaski) i Langpetrowski.
7. Folwarki podmiejskie: Królowa Wola (Gramatyka) i Błonie.
8. Inne osady gospodarcze: blech miejski, cegielnia miejska, przystań wiślana.
9. Wsie: Krowodrza, Łobzów, Nowa Wieś, Czarna Wieś, Kawiory, Zwierzyniec, Półwsie, Grzegórzki, Rakowice (tylko tereny zielone), Dąbie, Dębniki, Zakrzów, Zabłocie, Płaszów.
10. Osady: Rybaki naprzeciw Zwierzyńca, Smoleńsk.
11. Błonia: krakowskie, kazimierskie, kleparskie.
12. Inne tereny zielone z własnymi nazwami: Uroczyisko Krzemionki, Góra Lasoty, Las Bystrzec.

⁴⁶ K. Bąkowski, op.cit.; M. Tobiasz, *Historyczny rozwój sieci wodnej Krakowa i jej wpływ na urbanistykę miasta*, „Zeszyty Nauk. Politechniki Krak.”, Architektura 2, Kraków 1958; idem, *Dziejowe przemiany sieci wodnej...*; K. Trafas, *Zmiany biegu koryta Wisły na wschód od Krakowa w świetle map archiwalnych i fotointerpretacji*, „Zeszyty Nauk. UJ”, 400, Warszawa 1975; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku...*, s. 9–22; W. Przegon, *Sieć hydrograficzna w krajobrazie miasta Podgórze*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury”, 35, 2003, s. 21–38.

⁴⁷ S. Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów. Ich nazwy i zmiany postaci*, Kraków 1926; E. Supranowicz, *Nazwy ulic Krakowa*, Kraków 1995.

Głównym elementem planu jest oczywiście Kraków w granicach, które wytyczył jeszcze książę krakowsko-sandomierski Bolesław Wstydlivy w akcie lokacyjnym miasta w 1257 r.⁴⁸, a które z pewnymi modyfikacjami przetrwały aż do wieku XVIII. Na mocy książęcej decyzji własnością Krakowa stały się wówczas tereny rozciągające się wokół samego miasta aż po rzekę Prądnik, łącznie z wsią Rybitwy, leżącą nad Wisłą, i przyległościami, a także z wsią Krowodrzą, ale bez posiadłości biskupa krakowskiego znajdujących się na jej terenie i bez biskupich młynów na rzece Prądnik. Miasto uzyskało również las zwany Facimiechem w górnym biegu Wisły, położony z dala od Krakowa i w związku z tym niewzględzony na planie⁴⁹. Być może już wtedy w obrębie posiadłości miejskich znalazł się teren nad Rudawą zwany w XIV w. „przed Bramą Szewską”, który od 1311 r. jest poświadczony jako własność mieszczan krakowskich i który w XV i XVI stuleciu jako tzw. Piasek wchodził w skład przedmieścia Garbary⁵⁰. Na pytanie, które tereny przedmiejskie znalazły się pod jurysdykcją miasta, a które pozostały w posiadaniu króla, odpowiedź daje dokument Kazimierza Wielkiego z 1358 r., orzekający przynależność do prawa miejskiego wszystkich przedmieścian z wyjątkiem zamieszkujących osady: przy św. Florianie, Czarna Wieś, Czarna Ulica i brzeg Wisły w kierunku Zwierzyńca (czyli osadę Pobrżeże)⁵¹. Te atrakcyjne pod względem osadniczym tereny, przylegające od zachodu do miasta, Kraków postanowił pozyskać. Wprawdzie w 1363 r. udało się mu przejąć w drodze zakupu za 100 grzywien od Kazimierza Wielkiego jurysdykcję nad Czarną Wsią, Czarną Ulicą i Pobrżeżem, ale bez praw własnościowych do tych gruntów. W trzy lata później miasto pozyskało, w drodze zamiany z klasztorem norbertanek na Zwierzyńcu za dom przy ulicy Floriańskiej, pastwiska między klasztorem a miastem i Kawiorami, zwane później Błoniemi. Ustawiczne procesy z norbertankami w latach następnych o te pastwiska sprawiły, iż władze miejskie rozpoczęły starania o uzyskanie dodatkowo nowych terenów zielonych po wschodniej stronie miasta, co się udało w 1401 r. dzięki nadaniu króla Władysława Jagiełły pastwisk od nowej fosi biegnącej od Bramy św. Mikołaja do Bramy Grodzkiej aż po brzeg Wisły. W 1422 r. doszło do zaokrąglenia posiadłości miejskich w rezultacie nadania miastu przez tegoż króla miejsca zwanego Żabokruk (Żabikruk), usytuowanego między rzeką Rudawą (Nieciczą), murami miasta Krakowa, ogrodem królewskim Zwierzyńcem i nową sadzawką królewską⁵².

Między lokowanym w 1257 r. Krakowem a Wawelem znajdowała się osada zwana Okołem. Określono ją w 1304 r. mianem przedmieścia między kościołem św. Andrzeja i kościołem św. Marcina, w latach 1321–1334 Nowym Miastem, w latach 1336–1346 Okołem, a w 1338 r. Nowym Miastem na Okole (Nova Civitas in Okol), co dowodzi, iż przeszła proces lokacji na prawie niemieckim i uzyskała prawa miejskie najprawdopodobniej w 1335 r. na mocy przywileju Kazimierza Wielkiego. Jej administracyjne włączenie do Krakowa po 1338 r. i wcielenie w obręb krakowskich murów miejskich spowodowało charakterystyczną nieregularność w rozplanowaniu tego średniowiecznego miasta⁵³.

Obszar podległy miastu był w wiekach XIV–XVI terenem intensywnej akcji kolonizacyjnej, zarówno prowadzonej w sposób zaplanowany i zorganizowany, jak też niekiedy żywiołowej. Efektem przemyślanych działań Kazimierza Wielkiego, uprawomocnionych dokumentem lokacyjnym z 1366 r., było powstanie na gruntach osady przy kościele św. Floriana miasta Kleparza⁵⁴. Śladów ingerencji

⁴⁸ KMK, t. 1, nr 1.

⁴⁹ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Boturzyn, Facimiech*, SHGK, cz. 1, s. 202–204, 671. Nadanie miastu rozległych terenów w kierunku północnym aż po rzekę Prądnik zmusiło księcia Bolesława do zawarcia osobnej ugody z klasztorem tynieckim, który był właścicielem ziemi koło kościoła św. Floriana. W jej rezultacie klasztor zrzekł się tego terenu w zamian za wieś Brzostek w kasztelanii wojnickiej i jaz na Wiśle z wsią Boturzyn (Gosturin) (*Kodeks dyplomatyczny klasztoru tynieckiego*, nr 21; J. Rajman, *Kraków – zespół osadniczy...*, s. 225–226).

⁵⁰ J. Wiśniewski, *Garbary*, SHGK, cz. 1, s. 693–706. Zdaniem J. Rajmana, *Kraków – zespół osadniczy...*, s. 236–237, na tych właśnie terenach znajdowały się dobra wójtostwa dziedzicznego, obejmujące 30 łanów, które nadał wójtowi Krakowa Bolesław Wstydlivy w 1257 r., a które zostały skonfiskowane przez Władysława Łokietka po buncie wójta Alberta w 1311 r.

⁵¹ KMK, t. 1, nr 32.

⁵² KMK, t. 1, nr 35, 36, 48, 49, 98, 118; E. Ostrowska, „*Dom na Żabikruku*”. *Historia budynku drukarni Władysława Anczyca i S-ki w Krakowie (1835–1970)*, RK, 68, 2002, s. 171–172.

⁵³ KDMłp., t. 1, nr 134; KRK 623, 1162, 1200, 1264, 1568; KMK, t. 1, nr 20; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku...*, s. 259–260; B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne...*, cz. 1, s. 120–122; J. Rajman, *Kraków – zespół osadniczy...*, s. 207–211; *Encyklopedia Krakowa...*, s. 692–693.

⁵⁴ KMK, t. 1, nr 37. Niektórzy badacze przyjmują, iż kazimierzowską lokację Kleparza, czyli Florencji, poprzedziła lokacja w tym miejscu miasta o innej nazwie, przeprowadzona przez Władysława Łokietka, czego dowodem mają być zapiski w księgach miejskich krakowskich o „alta civitas” z 1321 r. i o wójcie „de alta civitate” z 1343 r., oraz fakt, że mieszczanin

tegoż władcy i jego następców można się też doszukiwać w instytucjach ustrojowych przedmieścia Garbary, które zostało wprawdzie uzależnione od krakowskiej rady miejskiej, ale uzyskało przed 1412 r. prawo do posiadania odrębnego sądu ławniczego i urzędu wójtowskiego dziedzicznego i sądowego oraz możliwość prowadzenia własnych ksiąg ławniczych i wójtowskich. Czynnikiem wyróżniającym Garbary od innych przedmieść było również posiadanie własnych, niezależnych od Krakowa cechów rzemieślniczych, a mianowicie garncarzy od 1504 r. i garbarzy już przed 1532 r.⁵⁵ Od zachodu sąsiadowała z Garbarami osada Pobrżeże, odnotowana w źródłach w latach 1315, 1316 i 1358 jako Brzeg Wisły, a w 1363 r. już z nazwą Pobrżeże, kiedy to znalazła się pod miejską jurysdykcją. Jej nazwa świadczy, iż usytuowana była pierwotnie nad jedną z odnóg Wisły, istniejącą jeszcze w pierwszej połowie XIV w., lub żłobionym okresowo korytem tej rzeki, biegnącym od Zwierzyńca w kierunku północno-wschodnim, przez Błonia, następnie skręcającym ku południowemu zachodowi przed Bramą Wiślną i oddzielającym tym samym Kraków od Zwierzyńca. Na terenie Pobrżeża w ciągu XIV i XV w. ukształtowały się dwie osady, Rybitwy i Krupniki, poświadczone m.in. w *Liber beneficiorum* Jana Długosza z nazwą „Piscatores cum pultificibus”. Podstawowym zajęciem mieszkańców Rybitw była hodowla i przechowywanie ryb przeznaczonych na targ, w miejscu zwanym Stróża Rybna, tj. w królewskim (wielkorządowym) gospodarstwie rybnym, wydzierżawianym mieszczanom krakowskim, a obejmującym liczne pobliskie stawy, zasilane wodą Niecieczy i młynówki Rudawy⁵⁶. Z innych pomniejszych osad podległych Krakowowi i uwzględnionych na planie należy wymienić Brzeg przed Nową Bramą, notowany już od XIII stulecia, ale zasiedlony dopiero w XV w.⁵⁷, Przedmieście św. Mikołaja poświadczane już w 1318 r. jako „molendinum et allodium prope Sanctum Nycolaum”, w 1366 r. jako „area ante Portam sancti Nicolai”, czyli siedliska przed Bramą Mikołajską, w 1551 r. jako „suburbium retro s. Nicolaum ultra fluvium Prathnik”, a w 1599 r. jako „suburbium s. Nicolai”⁵⁸, oraz tzw. Wał Krakowski ciągnący się wzdłuż odnogi rzeki Rudawy od Bramy Grodzkiej aż do Kleparza, powstały jako osada na mocy przywileju króla Zygmunta I Starego z 1533 r., wymieniany wielokrotnie w źródłach szesnastowiecznych⁵⁹. *Wizytacja Radziwiłłowska* z 1599 r. notuje również istnienie przed Nową Bramą tzw. Górki z zabudowaniami⁶⁰.

Na terenie należącym do miasta funkcjonowały pod koniec XVI stulecia trzy jurydyki: Pędzichów, Błonie, Biskupie, a także posiadłość Smoleńsk. Pierwsza z wymienionych, położona na północ od Kleparza, stanowiła początkowo nieruchomość mieszczanina kleparskiego Świętosława Popka, a następnie przeszła w posiadanie wikariuszy katedry krakowskiej. Wprawdzie starosta krakowski Mikołaj z Michałowa w 1434 r. potwierdził przynależność tego gruntu do wikariuszy, ale jednocześnie uznał władzę administracyjną i sądową rady miasta Krakowa na tym obszarze, który zatem nie miał jeszcze statusu jurydyki. Warunki do zmiany stanu prawnego powstały dopiero z chwilą lokowania przez

krakowski Petzold posiadał na obszarze Wysokiego Miasta majątek składający się z 2 łanów, 5 ogrodów i dworu, będący zapewne uposażeniem zasadzcy tego miasta (B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne...*, cz. 1, s. 116, 124; J. Rajman, *Kraków – zespół osadniczy...*, s. 228–229). Czy takie były początki miasta Kleparza, trudno powiedzieć. Wspomniane zapiski mogą się przecież wiązać nie tyle z domniemaną lokacją miasta, co raczej z rzemieślniczo-usługowym charakterem osady o nazwie Wysokie Miasto (J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku...*, s. 259–269), posiadaniem przez nie instytucji wójtostwa oraz z występowaniem na tym obszarze jednego z wielu rozległych folwarków mieszczańskich, jakie istniały wówczas na obrzeżach Krakowa, a takim był zapewne folwark Petzolda, identyfikowany niesłusznie z majątkiem wójtostwa dziedzicznego.

⁵⁵ J. Wiśniewski, *Garbary*, SHGK, cz. 1, s. 701–702, 704; W. Kolak, *Jurydyki krakowskie...*, s. 233–235; K. Pieradzka, *Garbary...*, s. 32, 65, 78–96, 137–140.

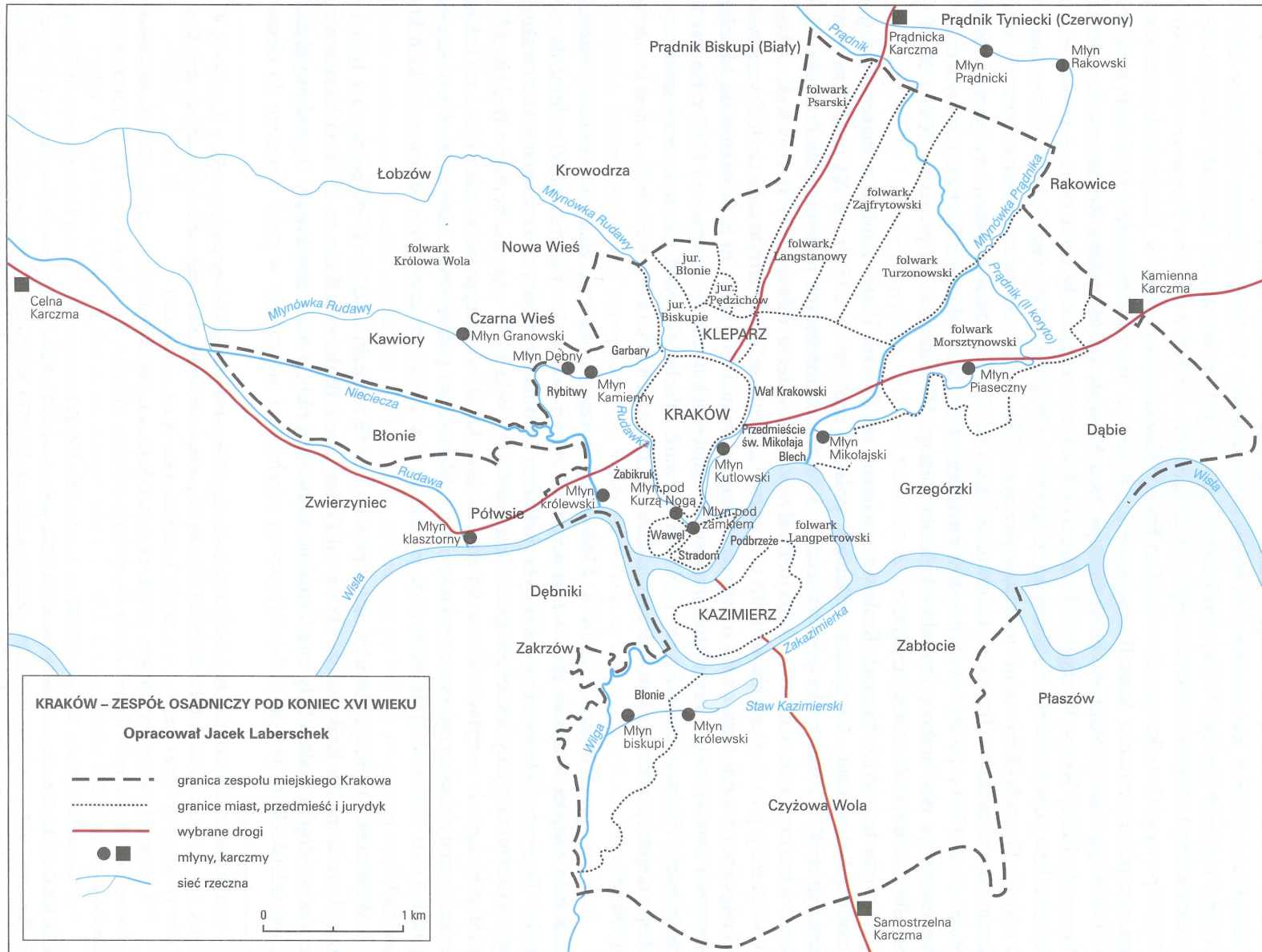
⁵⁶ KRK, cz. 1, nr 331, 345; KMK, t. 1, nr 32, 35; J. Mitkowski, op.cit., s. 41–64; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku...*, s. 14–22; K. Pieradzka, *Garbary...*, s. 56–59; W. Kierst, *Wielkorządy krakowskie w XIV–XVI stulecia*, PH, 10, 1910, s. 166; A. Franaszek, *Działalność wielkorządców krakowskich w XVI wieku*, Kraków 1981 s. 66–68; M. Tobiasz, *Dziejowe przemiany sieci wodnej...*, s. 42–43, 50–53.

⁵⁷ J. Wiśniewski, *Brzeg*, SHGK, cz. 1, s. 228–230.

⁵⁸ KRK nr 513, 1702; *Cracovia artificum 1551–1552...*, nr 256; Wiz. 1599, s. 124.

⁵⁹ 1533 przywilej (LK 1659–1664, s. 317); 1539 „area Petri Syraczky fabri... arca Johannis Golumb fabri... et area Mathiae Sczirba fabri ante portam nouam in Vallo super Rudawa fluvio (KMK 4 s. 742); 1542 „domus in vallo a porta S. Nicolai ad novam portam eundo” (KMK 4 s. 755); 1564 „młyn Kutłowski na wale przed broną ś. Mikołaja na Rudawcze” (LK 1564, cz. 1, s. 9); 1599 „domus in vallo usque ad capellam s. Sebastiani” (Wiz. 1599, s. 124); S. Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa...*, s. 63–64; zachowała się zapiska z 1531 r. poświadczająca Annę murarkę „de vallo ante portam Wislna” (*Wypisy Źródłowe...*, 1530–1533, nr 660), która dowodzi, iż pewne fragmenty wału po zachodniej stronie miasta były już zabudowane przed 1533 r. Śladem po istnieniu tego wału jest dziś ul. Podwale biegnąca wzdłuż krakowskich Plant.

⁶⁰ Wiz. 1599, s. 123; J. Wiśniewski, *Brzeg*, SHGK, cz. 1, s. 230.



Kazimierza Jagiellończyka wsi Pędzichów na prawie niemieckim w 1464 r. W dokumencie tym nie ma już mowy o prawnej zależności Pędzichowa od miasta Krakowa. W XVI w. osada określana jest jako „horti Pędzichow” lub „horti dicti Popek”⁶¹. Podobne losy przechodziły pastwiska i ogrody koło Kleparza zwane Błoniem, stanowiące własność klasztoru św. Ducha w Krakowie, notowane w 1496, a następnie w 1528 r. jako równina, na której stoi szubienica. W 1551 r. klasztor duchaków lokował tu osadę o statusie jurydyki⁶². Najwięcej danych źródłowych zachowało się dla osady Biskupie, będącej własnością biskupstwa krakowskiego, sąsiadującej od zachodu z miastem Kleparzem. Początkowo do biskupa należały tylko ogrody w pobliżu Bramy Sławkowskiej zwane w 1325 r. Białą Wieżą, występujące później z nazwą Stare Biskupie, ale już w 1306 r. własność biskupia powiększyła się o role „in Dubis Querceti”, zakupione przez biskupa Jana Muskatę od Mirosława Rożna, przylegające od północy do Białej Wieży. W ciągu XIV stulecia włości te przekształciły się w osadę o nazwie Biskupie, określaną jako przedmieście Krakowa, względnie „villagium” albo „vicus”, by w XVI w. stać się jurydyką⁶³. Po zachodniej stronie miasta, w pewnym oddaleniu od murów miejskich i Bramy Wiślniej, Marcin Myszkowski z Mirowa wybudował w latach 1533–1538 dwór o charakterystycznej nazwie Smoleńsk. W 1543 r. obiekt ten przeszedł w posiadanie Jana Żukowskiego z Bystrzycy, który z czasem przeznaczył go pod budowę szpitala i kościoła Bożego Miłosierdzia. Na przełomie XVI i XVII w. posiadłość ta uzyskała status jurydyki⁶⁴.

Na przedmiejskich terenach Krakowa znajdował się folwark Piaski z młynem Piasecznym, graniczący z Rakowicami, Czyżynami i Dąbiem, poświadczony już w 1355 r., w XV i XVI w. zwany Morsztynowskim od nazwiska jego właścicieli. Na terenach należących pierwotnie do Prądnika Wielkiego, włączonych do Krakowa, funkcjonowały w XVI stuleciu folwarki: 1) Turzonowski (Olsza), poświadczony po raz pierwszy w 1392 r. z nazwą „Alkirhuse”; 2) Zeifrytowski czyli Fryzerowski; 3) Langstanowy czyli Celarowski o metryce sięgającej roku 1367, kiedy to były własnością Mikołaja Wierzyńka oraz 4) Psarski czyli Montelupowski, mający dokumentację również od 1367 r. Na terenie przedmieścia Garbary funkcjonował w XVI w. folwark szlachecki Fryszbark, wyłączony spod jurysdykcji miejskiej, notowany w księgach sądowych ziemskich. Pierwsza wzmianka o nim pochodzi z 1394 r.⁶⁵

Przejęcie przez miasto Kraków w 1363 r. jurysdykcji nad Czarną Wsią nie oznaczało nabycia przez radę miejską Krakowa praw własnościowych do tej osady, skoro czynsz nadal należał do monarchii. Ta niezbyt klarowna sytuacja była podłożem konfliktów między mieszczanami krakowskimi, wykupującymi tu grunty, a wielkorządcami krakowskimi, około 1366 r. np. wielkorządca Bodzęta z Kosowic przystąpił do restytucji dóbr w tej wsi na rzecz króla, wwiązując się w pastwiska i zakładając na nich ogrody wielkorządowe na szkodę miasta. W źródłach późniejszych Czarna Wieś jest określana nadal jako własność królewska, choć jej mieszkańcy objęci są jurysdykcją sądów miejskich krakowskich⁶⁶.

Wyjaśnienia wymaga również status prawny wsi Grzegórzki i Dąbie. Choć pierwszą z tych wsi zakupiła rada miasta Krakowa w 1388 r. od Piotra i Jana Borków, a drugą w 1389 od klasztoru cystersów w Mogile i odtąd były one formalnie własnością rady, a także znajdowały się pod jurysdykcją sądów miejskich, to jednak zachowały pewną odrębność i nie zostały w pełni włączone do obszaru

⁶¹ S. Kuraś, *Początki krakowskiej jurydyki Pędzichowa*, „Małopolskie Studia Historyczne”, 1, 1958, z. 2, s. 59–65; Wiz. 1599, s. 119; w 1562 r. „incolas de Pędzichow [...] extra Clepardiam sub iurisdictione communitatis vicariorum arcis Cracoviensis” (*Prawa, przywileje i statuta...*, t. 1, nr 530; E. Supranowicz, op.cit., s. 119–120)

⁶² Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Błonie*, SHGK, cz. 1, s. 135; *Prawa, przywileje i statuta...*, t. 1, nr 761; K. Antosiewicz, *Zachowane źródła do dziejów Zakonu Ducha Św. de Saxia w Polsce*, ABMK, t. 20, 1970, s. 103, nr 19; W. Kolak, *Jurydyki krakowskie...*, s. 237–238.

⁶³ F. Sikora, *Biała Wieża, Biskupie*, SHGK, cz. 1, s. 66, 125–126; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Dubis Querceti*, SHGK, cz. 1, s. 625; KKK 1, 113, 138; *Monumenta Poloniae Historica, series nova 10/2 – Katalogi biskupów krakowskich*, wyd. J. Szymański, Warszawa 1974, s. 185, 305; *Przywileje, prawa i statuta...*, t. 1, nr 530, 635, 646; S. Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa...*, s. 178–179; J. Dzikówna, op.cit., s. 41–42, 49–50, 58, 158, 190; W. Kolak, *Jurydyki krakowskie...*, s. 235–237.

⁶⁴ J. Laberschek, *Rozwój przestrzenny krakowskiego zespołu osadniczego...*, s. 336; Wiz. 1599, s. 39; *Najdawniejsza taryfa domów...*, s. 296; *Rejestry gospód w Krakowie z lat 1632 i 1649...*, s. 175; Kumor, *Dzieje*, t. 2, s. 610.

⁶⁵ J. Laberschek, *Prądnik w okresie średniowiecza...*, s. 27–28; idem, *Rozwój przestrzenny krakowskiego zespołu osadniczego...*, s. 311–314; J. Wiśniewski, *Fryszbark*, SHGK, cz. 1, s. 685–686.

⁶⁶ KMK, t. 1, nr 35; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku...*, s. 234–235; J. Laberschek, *Łobzów*, SHGK, cz. 3, s. 951–954; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czarna Wieś*, SHGK, cz. 1, s. 439–441.

miejskiego, stanowiąc często przedmiot transakcji kupna-sprzedaży i zastawów pomiędzy krakowską radą miejską a konkretnymi mieszczanami⁶⁷.

W roku 1335 na obszarze należącym do króla, pomiędzy osadą przy kościele św. Michała na Skalce, osadą rycerską przy kościele św. Jakuba i wsią kapituły krakowskiej Bawół, Kazimierz Wielki lokował na prawie magdeburskim miasto swego imienia⁶⁸. W dokumencie lokacyjnym jest mowa o rzece Wiśle oraz rzece Wildze, ale w tym pierwszym przypadku chodzi o koryto Starej Wisły. Dodatkowym postanowieniem monarchy była zgoda na zasiedlenie obszaru, usytuowanego pomiędzy zamkiem krakowskim, tj. Wawelem, a Rudawą i jej ujściem do Wisły, zwanego w okresie późniejszym Stradomią (od 1375) lub „Pons Regalis” (od 1419), oraz na jego prawne włączenie do miasta Kazimierza, co się rzeczywiście dokonało w 1419 r. za na mocy decyzji Władysława Jagiełły⁶⁹. Nowo lokowane miasto nie miało zaplecza rolniczego i leśnego. Proces przejmowania nowych terenów użytkowych przez ten organizm postępował etapami. W 1340 r. Kazimierz Wielki przyłączył do miasta Kazimierza wspomnianą wieś Bawół⁷⁰. W 1357 r. doszło do zakupienia za 120 grzywien przez radę miejską Kazimierza od króla Kazimierza Wielkiego części wsi Zabłocie, położonej na prawym brzegu Wisły i dysponującej lasami, a w 1370 do pozyskania drogą królewskiego nadania połowy tej wsi. Ponadto w tym samym roku król zezwolił na lokację nad potokiem Czyżowa, koło wzgórza Lasoty, wsi Janowej Woli i poddał ją jurysdykcji miasta Kazimierza. Przedsięwzięcie to skończyło się fiaskiem. Pozostałością po nieudanej lokacji były łąny uprawne i zarośla zwane później Czyżową, względnie Czyżową Wolą, należące do mieszczan kazimierskich. Sporządzony przez nas plan nie uwzględnia już tego terenu z uwagi na jego usytuowanie na południowy zachód od wzgórza Lasoty. W dotychczasowej literaturze przedmiotu lokalizowano ten teren w pobliżu Wisły naprzeciw przedmieścia kazimierskiego przy św. Leonardzie, w miejscu, gdzie rozciągają się dziś zabudowania dzielnicy Podgórze, co było oczywistym błędem. Kolejnymi średniowiecznymi nabytkami Kazimierza, a konkretnie klasztoru augustianów przy kościele św. Katarzyny były: ogród w Błoniu na przeciwległym brzegu Wisły pozyskany dzięki nadaniu króla Władysława Jagiełły w 1387 r. i zagroda z dwoma łanami roli tamże otrzymana od tego monarchy w 1394 r. W dotychczasowych ujęciach kartograficznych tereny pastwisk i folwarku kazimierskiego na prawym brzegu Wisły nazywane są bezzasadnie Ludwinowem zamiast Błoniem. Nazwa ta została użyta po raz pierwszy dopiero w 1726 r.⁷¹

Jeszcze w XIV w. na obrzeżach Kazimierza zaczęły powstawać podmiejskie osady związane gospodarczo i ustrojowo z tym miastem. Od 1385 r. w źródłach wielokrotnie poświadczany jest blech kazimierski, usytuowany na brzegu Wisły na wschód od Bramy Glinianej. Osiedli przy nim rybacy (oprócz ludzi zajmujących się bielaniem płótna) dali początek przedmieściu kazimierskiemu zwanemu Podbrzeże, poświadczonemu w latach 1408, 1470–1480 i później⁷². Tuż za kazimierskimi murami obronnymi przy Bramie Glinianej powstało Przedmieście Szewskie, notowane w źródłach już od 1378 r.⁷³ Po drugiej stronie miasta, przy kościele szpitalnym św. Leonarda, powstałym po 1439 r. za murem miejskim, uformowało się kolejne przedmieście zwane w 1599 r. „suburbium ad s. Leonardum”⁷⁴. Prawdopodobnie po 1469 r. po wschodniej stronie Kazimierza, z inicjatywy mieszczanina krakowskiego Piotra Langa, powstał folwark nazwany Langpetrowskim; w 1522 r. był w posiadaniu innego mieszczanina krakowskiego, Je-

⁶⁷ KMK, t. 1, nr 66, 67, 69; *Zbiór dyplomów klasztoru mogińskiego*, oprac. E. Janota, Kraków 1867, nr 99; J. Laberschek, *Grzegórzki*, SHGK, cz. 2, s. 123–125; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Dąbie*, SHGK, cz. 1, s. 507–508.

⁶⁸ KMK, t. 1, nr 18.

⁶⁹ Chmiel, s. 64; KMK, t. 1, nr 113; J. Dobrzycki, *Zarys dziejów...*, s. 22.

⁷⁰ KMK, t. 1, nr 24.

⁷¹ KMK, t. 1, nr 30, 40; KDMłp. 3, 838; 4, 987; Długosz LB, t. 3, s. 472; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Błonie, Czyżowa*, SHGK, cz. 1, s. 133–134, 488–489; E. Supranowicz, op.cit., s. 65.

⁷² GK 1a, k. 48r, 50v; Chmiel, s. 163, 182; KŁK strony według indeksu; *Inwentarz archiwum m. Kazimierza...*, dok. 37, 89, 153, 156, 157, 194; KMK, t. 2, nr 467aa; LK 1564, s. 22; Długosz LB, t. 2, s. 23; t. 3, s. 118; LR 1529, s. 231; *Prawa, przywileje i statuta...*, t. 1, nr 562; Wiz. 1599, s. 148, 156, 159; *Najdawniejsza taryfa domów...*, s. 296; B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne...*, cz. 1; S. Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa...*, s. 32, 126; F. Sikora, *Blechy*, SHGK, cz. 1, s. 128; M. Tobiasz, *Dziejowe przemiany sieci wodnej...*, s. 41–42.

⁷³ Chmiel, s. 100; KŁK strony według indeksu; *Inwentarz archiwum m. Kazimierza...*, dok. 151; *Najdawniejsza taryfa domów...*, s. 295; E. Supranowicz, op.cit., s. 81.

⁷⁴ AP Kraków, Acta Scabinalia Cracoviensia 6, s. 181, 197; *Inwentarz archiwum m. Kazimierza...*, dok. 180, 182; Wiz. 1599, s. 148; L. Wachholz, op.cit., s. 51–52; E.M. Firlet, op.cit., s. 23.

rzego Brandlera, a następnie rady miejskiej Kazimierza. W XVII stuleciu przeszedł w ręce mieszczanina Dajwora. Niektórzy z badaczy sądzą, iż folwark ten pierwotnie zwał się Okop⁷⁵.

Północno-wschodni fragment miasta Kazimierza zajmowało miasto żydowskie, funkcjonujące od 1495 r., tj. od czasu przeniesienia tutaj przez Jana Olbrachta części Żydów z Krakowa i skupienia ich razem z Żydami zamieszkującymi to miejsce od końca XIV stulecia. Obszar początkowo ograniczony do całości zabudowy ulicy Szerokiej, był systematycznie powiększany w latach 1533–1608, tak, że z początkiem XVII w. granice miasta żydowskiego sięgały niemal po kościół św. Wawrzyńca na południu i po dzisiejszy Plac Nowy na zachodzie⁷⁶.

Centralne miejsce na planie zajmuje zamek królewski, usytuowany na wzgórzu wawelskim, u podnóża wzniesienia znajdują się Podzamcze i Rybaki, należące do wielkorządów krakowskich. Pierwsza z tych osad występuje też pod nazwą „Subcastrum”, notowaną w źródłach już od 1345 r., jak też pod nazwą Podgrodzie, poświadczoną w 1531 r. Zamieszkiwała ją ludność często zatrudniona na zamku⁷⁷. O Rybakach podzamkowych zwanych jeszcze wówczas Rybitwami informuje *Rejestr gospód w Krakowie* z 1632 r.⁷⁸

Oprócz wyżej wymienionych osad przyzamkowych do wielkorządów należały liczne wsie królewskie i części wsi w bliższych i dalszych okolicach Krakowa. Na planie mieszczą się: Czarna Wieś, powstała na gruncie Łobzowa przed 1358 r., Nowa Wieś również założona na prawie niemieckim na terenie Łobzowa obok królewskiego folwarku w 1367 r., sam folwark w Łobzowie przy zamku królewskim, budowanym od 1357 r., tenże zamek z ogrodem, uwidocznionym na panoramach Krakowa z początku XVII stulecia, Dębniaki poświadczone już w 1254 r., składające się z części wielkorządowej i z części klasztoru paulinów przy kościele św. Michała na Skałce, noszącej później nazwę Rybaki, a także część Półwsia Zwierzynieckiego⁷⁹. Z folwarkami miejskimi graniczyła od wschodu wielkorządowa wieś Rakowice, której pola widnieją na planie. Pierwsza wzmianka o tej wsi pochodzi już z 1244 r.⁸⁰ Zmienne koleje losu przechodziła wielkorządowa wieś Płaszów, która w latach 1254–1287 należała do klasztoru norbertanek na Zwierzyńcu, w latach 1324–1428 do rycerstwa, by w drodze zakupu w 1428 r. przejść w ręce monarsze do wielkorządów krakowskich⁸¹.

Plan Krakowa uwzględnia własność duchowną, na którą składały się wspomniane wyżej jurydyki: Biskupie, Błonie kleparskie i Pędzichów, wsie podmiejskie: Kawiory, Krowodrza, Półwsie (Zwierzynieckie), Zakrzówek, Zwierzyniec, folwark Królowa Wola (dziś Gramatyka) oraz części w Błoniu kazimierskim i Dębnikach (Rybaki). Najwcześniej poświadczona jest Krowodrza, bo w 1220 r., jako własność klasztoru św. Ducha z nadania biskupa krakowskiego Iwona Odrowąża, następny w kolejno-

⁷⁵ *Inwentarz archiwum m. Kazimierza...*, dok. 37, 157; E. Supranowicz, op.cit., s. 41.

⁷⁶ B. Krasnowolski, *Rozwój urbanistyczny...*, s. 84–98; *Katalog zabytków...*, t. 4, cz. 6, *Kazimierz i Stradom. Judaica*, s. XV–XVIII; B. Wyrozumka, *Czy Jan Olbracht wygnał Żydów z Krakowa*, RK, 59, 1993, s. 5–11.

⁷⁷ W 1345 poświadczony jest młyn „ultra castrum”, jak też młyn „sub nostro castro Cracoviensi” (ZDM 1, 46; 4, 933). W 1439 r. występuje Mikołaj pisarz „de subcastro” procesujący się z Mikołajem altarystą katedry krakowskiej i Klemens stróż i zarazem wrotny zamku krakowskiego „de subcastro” (GK, 6, s. 102–103, 115, 143, 145, 152, 211, 233). W 1472 wzmiankowane stragany piekarskie sub Castro Cracoviensi (*Codex diplomaticus Universitatis [...] Cracoviensis*, t. 3, Kraków 1880, nr 3, 234). Podgrodzie poświadczone jest w 1531 r., a Podzamcze m.in. w 1553 i 1664 (LK 1564, cz. 1, s. 24–25, 29; cz. 2, s. 157; J. Dobrzycki, *Zarys dziejów...*, s. 22).

⁷⁸ *Rejestry gospód w Krakowie z lat 1632 i 1649...*, s. 174; *Najdawniejsza taryfa domów...*, s. 37; M. Tobiasz, *Dziejowe przemiany sieci wodnej...*, s. 43–46.

⁷⁹ KDP 3, 28; KMK, t. 1, nr 32; KDMłp. 1, 293; MRPS, t. IV, 5371; Maciej z Miechowa, *Chronica Polonorum*, Craccouia 1521 [reprint Kraków 1986], s. 240; *Kronika Polska Marcina Bielskiego nowo przez Joachima Bielskiego, syna jego wydana*, Sannok 1856, t. 1, s. 414; J. Laberschek, *Łobzów wieś z folwarkiem, Łobzów zamek i tenuta*, SHGK, cz. 3, s. 951–957; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czarna Wieś*, SHGK, cz. 1, s. 439–441; F. Sikora, *Dębniaki*, SHGK, cz. 1, s. 529–532; A. Bartoszewicz, *Księgi sądowe Nowej Wsi (Łobzowskiej) z drugiej połowy XV wieku*, „Studia Źródłoznawcze”, 39, 2001, s. 115–131; J. Bogdanowski, *Królewski ogród na Łobzowie*, Kraków 1997; B. Krasnowolski, J.W. Rączka, *Królewska rezydencja w Łobzowie*, [w:] *Pałace i wille podmiejskie Krakowa*, Kraków 2007, s. 79–100; panorama Krakowa z lat 1603–1605 w dziele *Civitates orbis terrarum* (E.M. Firlet, op.cit., s. 42–43); W. Kierst, op.cit., s. 1–33, 137–167, 281–309; A. Franaszek, op.cit., s. 33, 78–80, 85–86; F. Sikora, *Wielkorządy krakowskie na przełomie XIV i XV w.*, [w:] *Urzędy dworu monarszego dawnej Rzeczypospolitej i państw ościennych*, Kraków 1996, s. 101–139; F. Leśniak, *Wielkorządy krakowscy XVI–XVIII wieku*, Kraków 1996, s. 28–29; W. Neugebauer, *Wielkorządy krakowskie w XIV–XVI wieku*, „Zeszyty Historyczne WSP w Częstochowie”, 6, 2000, s. 223–234; M. Tobiasz, *Dziejowe przemiany sieci wodnej...*, s. 46–47.

⁸⁰ *Zbiór dyplomów klasztoru...*, nr 20.

⁸¹ KKK 1, 40; KDP 3, 64; *Zbiór dyplomów klasztoru...*, nr 54; ZDM 5, 1372; LK 1564, cz. 1, s. 36–37.

ści jest Zwierzyniec, odnotowany w 1224 r. jako własność miejscowego klasztoru norbertanek. Od 1318 r. występuje w źródłach osada Kawiory, czasem z określeniem „villagium”, tj. folwark na przedmieściu Krakowa (1470–1480), czasem jako „villa” (1599), należąca w częściach do rozmaitych instytucji kościelnych: kościoła św. Anny w Krakowie, klasztoru klarysek przy kościele św. Andrzeja (później Uniwersytetu Krakowskiego), biskupstwa krakowskiego i kapituły krakowskiej. W 1368 r. zostali osadzeni na prawie niemieckim przez klasztor zwierzyniecki zagrodnicy na gruntach przyklasztornych, dając początek wsi zwanej Półwsie, poświadczonej z tą nazwą w latach 1431, 1449–1450. Dopiero z 1464 r. pochodzi pierwsza wzmianka o wsi Zakrzów kapituły krakowskiej, przeniesionej wówczas na prawo niemieckie przez Kazimierza Jagiellończyka. W pobliżu zamku w Łobzowie znajdował się folwark Królowa Wola, należący w latach 1420–1517 do mieszczan krakowskich, a następnie do Uniwersytetu Krakowskiego. Od drugiej połowy XVI stulecia folwark ten występuje pod nazwą Gramatyka, zapożyczoną od katedry Gramatyki na Uniwersytecie Krakowskim, której był uposażeniem i od karczmy Gramatyki, poświadczonej w 1553 r. Na Błoniu kazimierskim znajdowały się dwa folwarki, jeden klasztoru św. Katarzyny na Kazimierzu, notowany od 1387 r. i drugi folwark biskupa krakowskiego wymieniany już od 1399 r., w XVIII w. zwany Ludwinowem⁸².

Na północ od jurydyki Błonie kleparskie, w rozwidleniu dróg do Olkusza i na Biały Prądnik, w miejscu gdzie dziś znajduje się Nowy Kleparz, znajdował się obiekt strażniczy o niewyjaśnionej w pełni genezie i funkcjach, odnotowany jako „custodia” w 1470 r., „custodia civitatis” w 1540 r., „strzelnica” w 1564, „saggitaria” w 1594. W 1587 r. obiekt ten został w czasie przygotowań do odparcia ataku arcyksięcia Maksymiliana Habsburga na Kraków otoczony wałami i umocniony bastionami ziemnymi przez Jana Zamoyskiego. Być może raczej ma Janina Dzikówna, twierdząc, iż mieszczanie kleparscy pełnili w nim straż, czuwając nad bezpieczeństwem Kleparza i odbywali tutaj regularnie ćwiczenia strzeleckie, podobnie jak członkowie bractwa strzeleckiego w Krakowie w swojej strzelnicy⁸³.

Blech krakowski leżał tuż przy ujściu rzeki Prądnik do Wisły, zapewne w miejscu dawnej osady Rybitwy, odnotowanej w dokumencie lokacyjnym Krakowa z 1257 r. Początki tego obiektu wiążą się z wykupieniem przez radę miejską Krakowa w 1452 r. ogrodu Jana Noldenfessera i z zezwoleniem Kazimierza Jagiellończyka z 1458 r. na poprowadzenie wody z Rudawy w celu uruchomienia tego blechu⁸⁴. Na terenach podmiejskich Krakowa i Kazimierza znajdowało się wiele cegielni, z których największe i najważniejsze usytuowane były w Dębnikach, Dąbiu, za murami miasta Kazimierza na przeciw Bramy Wielickiej, na Błoniu kazimierskim i naprzeciw klasztoru zwierzynieckiego⁸⁵. Wiedzę o przystani miejskiej, znajdującej się w zakolu Wisły, pomiędzy ujściem Niecieczy a Stradomiem, czerpiemy z widoku Krakowa z lat 1603–1605. Zdaniem Mieczysława Tobiasza port rzeczny w tym miejscu (dziś plac na Groblach) powstał dopiero w XVI stuleciu, gdy założono groblę oddzielającą stawy królewskie od Wisły⁸⁶. Miejsce to zamieszkiwali flisacy krakowscy, tzw. włóczkowie, zajmujący się głównie spławianiem Wisłą drewna i rybołówstwem.

W ostatnich latach przystąpiono do obliczenia powierzchni całej średniowiecznej i szesnastowiecznej aglomeracji krakowskiej. W 1999 r. Leszek Belzyt zdołał ustalić dokładnie powierzchnię Krakowa w obrębie murów miejskich, Kazimierza w obrębie murów, Wawelu i miasta żydowskiego na Kazimierzu, natomiast jego szacunkowe obliczenia powierzchni całego zespołu miejskiego z przedmieścia-

⁸² Długosz LB, t. 1, s. 96; t. 2, s. 13, 15; t. 3, s. 38; KKK 1, 15; KDMłp. 1, 157; 4, 987; Wiz. 1599, s. 57; ZDM 1, 121; 3, 838, 860; *Codex diplomaticus Univ. Crac...*, 1, 66; 3, 239; 4, 338; MRPS, t. V, 6080; LK 1564, cz. 1, s. 15; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Błonie*, SHGK, cz. 1, s. 133–134; Z. Beiersdorf, *Krowodrza...*, s. 41–70; F. Sikora, *Bieżanów*, SHGK, cz. 1, s. 111–113; S. Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa...*, s. 184–185; GK 4 s. 452.

⁸³ Długosz LB, t. 3, s. 41; LK 1564, cz. 1, s. 28; AP Kraków, *Consularia Cracoviensia* 454, s. 37; J. Dzikówna, op.cit., s. 53, 82–83; *Encyklopedia Krakowa...*, s. 131; L. Ludwikowski, T. Wroński, *Z dziejów Towarzystwa Strzeleckiego w Krakowie*, Warszawa 1979; G. Lichończak-Nurek, *Najstarsze krakowskie celestaty*, [w:] *Polska i jej sąsiedzi w późnym średniowieczu*, pod red. K. Ożoga i S. Szczura, Kraków 2000, s. 345–362.

⁸⁴ KMK, t. 1, nr 167; t. 4, nr 550; F. Sikora, *Blech*, SHGK, cz. 1, s. 127–128.

⁸⁵ KŁK, nr 294–295, 303, 941, 2667; KMK, t. 1, nr 195, s. 277; *Cracovia artificum 1300–1500...*, nr 542; *Wypisy źródłowe... 1501–1515*, nr 64; *1516–1525*, nr 36; *1526–1529*, nr 346; *1530–1533*, nr 799; *1534–1535*, nr 1143, 1180; *1543–1545*, nr 1808 – cegielnia na Zwierzyncu; *Rachunki budowy zamku krakowskiego 1535*, wyd. O. Łaszczyńska, Kraków 1952, s. 73, 83–84, 90; LK 1564, cz. 1, s. 30–31; AP Kraków, *Consularia Cracoviensia* 455, s. 101; *Scabinalia Cracoviensia* 27, s. 619; F. Sikora, *Dębniki*, SHGK, cz. 1, s. 529–532; J. Bieniarzówna, J. Małecki, op.cit., s. 25; Z. Noga, *Krakowska rada miejska w XVI wieku*, Kraków 2003, s. 321; J. Salwiński, *Cegielnie*, [w:] *Encyklopedia Krakowa...*, s. 102–103.

⁸⁶ M. Tobiasz, *Dziejowe przemiany sieci wodnej...*, s. 23, 31.

mi i innymi obiektami, zamykające się liczbą 250–300 ha dla drugiej połowy XIV w., i 500 ha dla schyłku XVI w., daleko odbiegają od stanu faktycznego, są znacznie zaniżone i kompletnie mylące⁸⁷. W świetle szczegółowych badań mojego autorstwa z lat 2005 i 2007 ogólna powierzchnia całej aglomeracji krakowskiej, tj. trzech miast z przynależnościami, pod koniec XVI stulecia wynosiła 1760 ha, a razem z zamkiem wawelskim 1770 ha, czyli ponad 17 km kwadratowych⁸⁸.

Największym przekształceniom od schyłku XVI w. do czasów obecnych uległa sieć wodna Krakowa i okolic. Na planie wykreślono wszystkie rzeki wraz z ich odnogami i młynówkami oraz ważniejsze stawy. Główną arterią wodną stanowiła Wisła, która, jak ustalił Klemens Bąkowski, do Wawelu płynęła tym samym korytem co dziś, ale za wzgórzem zamkowym dzieliła się na dwa rozgałęzienia, główne – opływające Kazimierz od północy i północnego wschodu – i boczne, zwane Zakazimierką albo Niecieczą – opływające to miasto od południa i południowego wschodu – łączące się z głównym korytem u wylotu dzisiejszej ulicy Ignacego Daszyńskiego. Koryto Zakazimierki wypełnione było wodą płynącą ze spustu w tamie wiślanej między Skałką a Dębnikami oraz wodą Wilgi, wpływającej do koryta powyżej dzisiejszego ujścia. Na planie nie zaznaczono starszego koryta Wisły przez Dębnie. Co pewien czas, podczas ogromnych wylewów, wody Wisły próbowały przebić się tym korytem, jak chociażby w 1570 r. Nie zaznaczono również dawnego koryta Wisły przez Błonie krakowskie koło Bramy Wiślanej. Koryto Zakazimierki było węższe od głównego koryta Wisły, zdarzały się jednak lata 1593 czy 1598, kiedy wskutek powodzi ulegało znacznemu poszerzeniu⁸⁹. W rezultacie utrzymywania przez miasto dwóch ramion Wisły tuż przy rozwidleniu się tej rzeki pomiędzy Wawelem a Skałką utworzyła się wyspa o nazwie Ostrów, nadana w 1450 r. przez Kazimierza Jagiellończyka Mikołajowi z Brzezia, a z kolei przez tegoż ofiarowana w 1458 r. klasztorowi augustianów przy kościele św. Katarzyny na Kazimierzu i wykorzystywana, jak podaje lustracja z 1564 r., do chowania zmarłych więźniów tatarskich⁹⁰.

Na omawianym przez nas obszarze Wisła przyjmowała kilka lewobrzeżnych dopływów: Rudawę, Prądnik oraz Dłubnię, a także prawobrzeżny dopływ – Drwinę. Natomiast odgałęzienie Wisły pod Wawelem i Skałką (Zakazimierka) przyjmowało prawobrzeżną Wilgę. Rudawa odznaczała się największą liczbą odnog, wykorzystywanych wszechstronnie pod względem gospodarczym i militarnym. Zdecydowana większość obiektów gospodarczych na terenie przedmieść Krakowa poruszana była energią rzeki Rudawy. Na planie zaznaczono wszystkie ramiona tej rzeki. Były to: a) koryto główne, w dolnym biegu zwane Niecieczą, które biegło od Mydlnik wzdłuż Błoni po północnej stronie, opływało Półwie Zwierzynieckie i wpadało do Wisły w pobliżu dzisiejszego mostu Dębnickiego⁹¹; b) boczne koryto, oddzielające się od głównego przed Błoniami i płynące podobnie jak dzisiejsza Rudawa, a uchodzące do Wisły koło klasztoru norbertanek na Zwierzynku i napędzające koła młyna klasztorowego; c) sztuczne koryto, oddzielające się od Rudawy w Mydlnikach i jako tzw. Młynówka opływające od południa i wschodu ogrody zamku w Łobzowie, dzielące Nową Wieś od Krowodrzy, następnie płynące między przedmieściem Piasek i jurydyką Biskupie w pobliżu murów Krakowa, dalej ku południowemu zachodowi przez tereny Garbar, opływające od zachodu Krupniki i łączące się z głównym korytem przy

⁸⁷ L. Belzyt, op.cit., s. 32, 49–50.

⁸⁸ J. Laberschek, *Krakowski zespół osadniczy...*, s. 22; idem, *Rozwój przestrzenny krakowskiego zespołu osadniczego...*, s. 307, 317–320 – tu weryfikacja poprzednich ustaleń.

⁸⁹ K. Bąkowski, op.cit., s. 138–157; M. Tobiasz, *Dziejowe przemiany sieci wodnej...*, s. 22–30. Koryto południowe występuje z nazwą Nieciecza w 1430 r. (KMK, t. 1, nr 127), z nazwą Zakazimierka, Kazimierka w 1533 i 1564 (*Prawa, przywileje i statuta...*, t. 1, 74; LK 1564, cz. 1, s. 31); *Hydronymia Europaea*, hg. v. W.P. Schmid, Lfg. 12, *Rechte Zuflüsse zur Weichsel zwischen Sola und Dunajec (Nazwy wodne prawobrzeżnych dopływów Wisły między Solą a Dunajcem)*, bearb. v. K. Rymut, Stuttgart 1996; ibidem, Lfg. 16, *Gewässernamen im linken Zufluss der Weichsel zwischen Przemsza und Pilica (Nazwy lewobrzeżnych dopływów Wisły od Przemszy do Pilicy)*, bearb. v. K. Rymut, Stuttgart 2001.

⁹⁰ LK 1564, cz. 1, s. 27; Bibl. Jag., rkps 8059 IV, k. 95; K. Bąkowski, op.cit., s. 166.

⁹¹ Dokładny bieg Niecieczy w miejscu, w którym łączyła się z Młynówką Rudawy przy osadach Rybitwy i Krupniki, jest trudny do odtworzenia. Dwa plany siedemnastowieczne z okresu Potopu są wyjątkowo mało dokładne i nieomal fantazyjnie przedstawiają bieg rzek, natomiast plany osiemnastowieczne i dziewiętnastowieczne, jak choćby plan szwedzki z 1702 r., reprodukowany w tomie 5 „Roczników Krakowskich” i plan Kołłątajowski z 1785 r., reprodukowany w tomie 48 tychże „Roczników”, czy plan Teofila Żebrowskiego z 1836 r., różnią się wyraźnie w szczegółach. Co ciekawe, zachowane panoramy Krakowa z pierwszej połowy XVII stulecia nie uwzględniają zakoli i rozlewisk tej odnogi w miejscu łączącym ją z Młynówką. Nieciecza ma bogatą szesnastowieczną dokumentację źródłową (m.in. MRPS, t. IV, 9025, 9073, 15049, 23183; *Prawa, przywileje i statuta...*, 1, nr 749; Wiz. 1599, s. 39; LK 1564, cz. 1, s. 7; LK 1659–1664, s. 320, 337).

osadzie Rybitwy; d) sztuczne koryto biorące początek w Chełmie, płynące koło Kawiorów i przez teren błonia czarnowiejskiego, uchodzące do Nicieczy przy Rybitwach; e) piąte, również sztuczne ramię, odłączające się od Młynówki na wysokości baszty miejskiej Ceklarczy (dziś rejon klasztoru reformatów) i płynące dalej dwiema odnogami wzdłuż murów miejskich, a więc opasujące miasto, łączące się na Stradomiu i uchodzące do głównego koryta Wisły koło nieistniejącego dziś kościoła św. Sebastiana. Większość z tych odnog Rudawy uległa z czasem zagładzie. Pozostało tylko jedno koryto, niegdyś pomocnicze, z ujściem do Wisły koło klasztoru norbertanek na Zwierzyńcu, nieliczne ślady w terenie po głównym korycie za tzw. Cichym Kącikiem oraz ślady w nazewnictwie po Młynówce w nazwie ulicy Dolnych Młynów⁹².

Prądnik, dziś w dolnym biegu zwany Białuchą, wykorzystywany był wszechstronnie jako źródło energii do poruszania młynów na terenie Zielonek, Białego i Czerwonego Prądnika, Rakowic, folwarku Piaski, Przedmieścia św. Mikołaja i Blechu miejskiego. Jego bieg od końca XVI w. również uległ znacznym modyfikacjom. Na obszarze wsi Prądnik Biskupi czyli dziś dzielnicy Prądnik Biały, rozdzielał się na dwa ramiona: a) prawe płynące zakolami ku południowemu wschodowi przez folwarki mieszczańskie: Psarski zwany Montelupiorskim, a później Szlakiem, Langstanowy zwany później Celarowskim, Zeifrytowski zwany później Bosackim albo Fryzerowskim i Turzonowski zwany potem Olszą; b) lewe ramię, opływające od północy wymienione folwarki, następnie zmieniające kierunek na południowo-zachodni przed Rakowicami i wpadające do głównego koryta na terenie Olszy. Następnie Prądnik płynął przez folwark Morsztynowski na gruncie Piaski, napędzając koła młyna zwanego Piasiecznym (dziś teren na południowy wschód od ronda Mogilskiego), a dalej wzdłuż północnej granicy Grzegórzek, aż do Blechu miejskiego i tu wpadał do głównego koryta Wisły, czyli do Wisły Starej. Topografia tego fragmentu miasta, począwszy od dzisiejszego ronda Mogilskiego aż po skrzyżowanie ulicy św. Łazarza z Grzegórzecką, odznaczająca się skokowym obniżeniem terenu, i charakterystyczne zakola dróg uwidocznione na nowożytnych mapach okolic Krakowa, zdają się uzasadniać wykreślenie jeszcze jednego alternatywnego koryta Prądnika, biegnącego nieco bardziej na północ od granicy Grzegórzek, nieomal równoległe do dzisiejszej ulicy Kopernika. Koryto Prądnika przy kościele św. Mikołaja przetrwało do czasów Potopu, kiedy to wojska szwedzkie oblegające Kraków zmieniły kierunek dolnego biegu Prądnika i wytyczyły jego ujście do głównego koryta Wisły na terenie wsi Dąbie. Warto zauważyć, iż na obszarze Białego Prądnika rzeka Prądnik przyjmowała prawobrzeżny dopływ Suchydół zwany później Sudołem, a na gruntach Prądnika Tynieckiego czyli Czerwonego rzeka ta przyjmowała lewobrzeżny dopływ Suchydół Dominikański⁹³.

Poniżej Skałki z prawego brzegu wpadała do Zakazmierki rzeka Wilga. Jej dzisiejsze ujście do Wisły znajduje się 300 m dalej na wschód od pierwotnego. Prawymi dopływami Wilgi nieuwzględnionymi na planie były rzeczki Głęboka Debrz (płynąca z Piasków Wielkich) i Budnarka. Nie wiadomo, jak płynęła rzeka Czyżowa, czy był to dopływ Wilgi, czy też jej młynówka poprowadzona pod Górą Lasoty i poruszająca w tym miejscu młyn. Mapa Friedricha von Micga z lat 1779–1783 nie daje na to odpowiedzi⁹⁴.

Na wszystkich rzekach, na styku z ważniejszymi drogami i ulicami, znajdowały się mosty. Największy i najważniejszy most na Wiśle zwany Wielkim lub Królewskim, łączący Kraków z Kazimie-

⁹² K. Bąkowski, op.cit., s. 157–165; M. Tobiasz, *Dziejowe przemiany sieci wodnej...*, s. 32–33. Ostatnio rekonstrukcją poszczególnych odnog rzeki Rudawy i odtworzeniem sieci młynów na tejsze rzece zajął się wszechstronnie B. Krasnowolski w książce *Lokacyjne układy urbanistyczne...*, s. 130–136. Odnośna zwierzyniecka Rudawy poświadczona jest m.in. w 1533 r. (*Prawa, przywileje i statuta...*, nr 754), odnośna kawiorska Rudawy w 1375, 1438, 1442, 1446, 1512 (KMK, t. 1, nr 49; *Dokumenty sądu ziemskiego krakowskiego 1302–1453*, wyd. Z. Perzanowski, Wrocław 1971, s. 187, 192; GK 9, s. 557; *Prawa, przywileje i statuta...*, t. 1, nr 749), Młynówka garbarska Rudawy występuje m.in. w 1564 (LK 1564, cz. 1, s. 8, 10, 13–14; LK 1659–1664, k. 353, 406v), odnośna Rudawy opasująca miasto zwana Rudawką notowana jest m.in. w 1533, 1564 (*Prawa, przywileje i statuta...*, t. 1, nr 751–752; LK 1564, cz. 1, s. 9; LK 1659–1664, k. 337, 351v–352v, 427).

⁹³ K. Bąkowski, op.cit., s. 168–169; M. Tobiasz, *Dziejowe przemiany sieci wodnej...*, s. 12–13. O usytuowaniu rzeki Prądnik za kościołem św. Mikołaja świadczą liczne źródła czternastowieczne i późniejsze, choćby dokumenty z lat: 1360, 1388, 1500, *Lustracja województwa krakowskiego z 1564 r.* (KD Młp. 1, 259; KMK, t. 1, nr 66; LK 1564, cz. 1, s. 11, 16; LK 1659–1664, k. 353), czy plan oblężenia Krakowa przez wojska szwedzkie z 1655 r. (*Katalog dawnych map...*, s. 32–33). Zmianę koryta Prądnika unaocznia plan oblężenia Krakowa, znajdującego się pod szwedzko-siedmiogrodzką okupacją z 1657 r. (ibidem, s. 34–35).

⁹⁴ K. Bąkowski, op.cit., s. 165–168; F. Sikora, *Budnarka rzeczka*, SHGK, cz. 1, s. 282; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czyżowa struga, Głęboka Debrz potok*, SHGK, cz. 1, s. 488, 747.

rzem, poświęcony jest już w 1363 r., a później m.in. w latach 1570 i 1599. Oprócz niego funkcjonowały w XV i XVI stuleciu trzy mosty na Zakazimierce, jeden przed Bramą Skawińską zwany Mostem św. Stanisława, poświęcony w 1385 r., drugi przed Bramą Wielicką i trzeci na wprost Bramy Bocheńskiej, co potwierdza przekaz źródłowy z 1475 r. oraz zachowane widoki Krakowa: z 1537 i z przełomu XVI i XVII stulecia⁹⁵. Wskutek powodzi mosty często ulegały zniszczeniu. Nie wszystkie były odbudowywane, jak most bocheński po 1537 r. Źródła wymieniają także mosty na dopływach Wisły, a mianowicie: a) most Sławkowski na Rudawce wzmiankowany w 1390 r.; b) most przed Bramą św. Mikołaja na rzece Rudawce, wymieniany już od 1393 r.; c) most przy Bramie Nowej na tejże rzece notowany od 1390 i 1395 r.; d) most przed Bramą Grodzką na tejże rzece poświęcony m.in. w 1564, czy e) most na Niecieczy występujący w 1599 r.⁹⁶

Na planie oznaczono liczne stawy, funkcjonujące pod koniec XVI w. na przedmieściach i na obrzeżach Krakowa, zarówno posiadające własne nazwy, jak też stawy bezimienne. Obiekty te są świadectwem rozwiniętej na dużą skalę hodowli ryb na terenie aglomeracji krakowskiej. Większość z nich zasilana była wodą Rudawy i jej odnóg, a także wodą Wilgi i Prądnika. Z ważniejszych należy wymienić: a) duży staw na Zwierzyńcu w miejscu zwanym dziś placem Na Stawach; b) staw zajmujący obszar dzisiejszego placu Na Groblach; c) staw leżący w miejscu zwanym Żabikruk u wylotu ulicy Wiślniej; d) staw leżący naprzeciw Furty Żydowskiej; e) staw znajdujący się poniżej murów miejskich Krakowa między Bramą Grodzką a Bramą Nową, zwany Stawem Leipniger, a od drugiej połowy XVI stulecia Stawem św. Sebastiana; f) duży staw leżący na południe od kościoła św. Mikołaja na Wielopolu; g) stawy na Blechu krakowskim; h) Staw Jezierzysko przy murach miasta Kazimierza; i) Staw św. Stanisława koło Skałki na Kazimierzu, j) Staw Kazimierski na prawym brzegu Zakazimierki; k) Staw Jelitowy na Dębnikach; l) dwa stawy w Czarnej Wsi przy Rybitwach; ł) stawy na terenie Czarnej Ulicy i Półwsia łobzowskiego⁹⁷.

Zdecydowana większość obiektów gospodarczych na terenie przedmieść i wsi podmiejskich Krakowa poruszana była energią wód rzecznych. Najwięcej młynów znajdowało się na odnogach płynącego wartko Prądnika, głównie we wsiach położonych na północ od Krakowa, tj. Zielonkach, Białym Prądniku, Czerwonym Prądniku i Rakowicach, których plan nie obejmuje. Najbliżej miasta (w pobliżu dzisiejszego ronda Mogińskiego) leżał młyn Piaseczny, notowany m.in. w 1303 i 1355 r. i młyn poniżej kościoła św. Mikołaja zwany Mikołajskim, poświęcony m.in. w 1318 r. i później. Obydwa stanowiły własność mieszczańską⁹⁸. Funkcje gospodarcze pełniła również odnoga garbarska Rudawy zwana Rudawką albo Młynówką, poświęcona już w 1286 r., przy której usytuowane były młyny królewskie: a) Bieniasza, zwany potem Kamiennym a następnie Dolnym, rejestrowany już od 1335 r.; b) młyn Dębny notowany już od 1396 r.; c) Toczny wybudowany na mocy zezwolenia Kazimierza Jagiellończyka z 1448 r.⁹⁹ Od Młynówki odłączała się Rudawka – odnoga okalająca miasto w obrębie

⁹⁵ KD Młp. 1, 271; 4, 1222; KRK 2, s. 7; *Joannie Długosi... Historiae Polonica libri XII*, wyd. J.Ż. Pauli, t. 5, s. 631; LDK, s. 4; Wiz. 1599, s. 17; S. Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa...*, s. 218.

⁹⁶ KRK cz. 2, s. 132, 139, 291, 293, 305, 309; LK 1564, cz. 1, s. 26; Wiz. 1599, s. 39.

⁹⁷ Żabikruk 1419, 1422, 1426, 1468, 1506, 1658 (GK 1 s. 117; KMK, t. 1, nr 118; t. 2, nr 466, 490; LK 1659–1664, k. 337); staw między Furta Żydowską a Bramą Wiślną 1570, 1573, 1658 (AP Kraków, Acta dominorum provis. 1574, s. 458–459, 502; LK 1659–1664, k. 337); stawy na Zwierzyńcu 1593 (AP Kraków, Acta dominorum provis. 1575, s. 600); sadzawka Paulkaufmanna w Czarnej Wsi 1596 (AP Kraków, Consularia Cracoviensia 454, s. 399); sadzawka przy ogrodzie królewskim w Łobzowie 1658 (LK 1659–1664, k. 406v); sadzawki przy Blechu miejskim 1452, 1564 (KMK, t. 2, nr 550; LK 1564, cz. 1, s. 16); Staw Leipniger przed Nową Bramą 1420, 1437, 1439, 1443, 1517, 1528 (KMK, t. 2, nr 407, 418, 531, 540, s. 757; *Prawa, przywileje i statuta...*, t. 1, s. 950–951); staw królewski za murami miasta Kazimierza 1431, 1487, później zwany Jezierzyskiem (ZDM 7, 2094; KMK, t. 1, s. 277); Staw św. Stanisława obok kościoła na Skałce 1599 (Wiz. 1599, s. 156); staw wielkorządowy przed miastem Kazimierzem na prawym brzegu Zakazimierki 1334, 1510, 1564, 1658 (MRPS, t. IV, 1033; LK 1564, cz. 1, s. 19; LK 1659–1664, k. 372v, 427); wielkie jezioro w Dębnikach zwane Jelitowym 1254, 1376, 1470–1480, 1558 (KDP 3, 28; KD Młp. 1, 334; Długosz LB, t. 3, s. 116; *Rachunki wielkorządowe Jana Bonera 1558*, oprac. J. Garbacik, Kraków 1974, s. 21–22); K. Bąkowski, op.cit., s. 169–172; S. Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa...*, s. 62–63, 79, 163, 226; M. Tobiasz, *Dziejowe przemiany sieci wodnej...*, s. 30–32; *Encyklopedia Krakowa...*, s. 925.

⁹⁸ KRK nr 26, 513, 896, 990, 1018, 1350–1351, 1428, 1549; KD Młp. 1, 241, 259; LR 1529, s. 216; J. Rajman, *Kraków – zespół osadniczy...*, s. 221, 223; J. Laberscheck, *Prądnik w okresie średniowiecza...*, s. 27–31.

⁹⁹ KKK 1, 86; 2, 408; KD Młp. 1, 200; KMK, t. 2, nr 430; *Prawa, przywileje i statuta...*, t. 1, 747; LR 1529, s. 216; F. Sikora, *Bieniasza Młyn, Dębny Młyn*, SHGK, cz. 1, s. 97–99, 538–539; J. Wiśniewski, *Garbary*, SHGK, cz. 1, s. 703–704; J.W. Rączka, *Młyny królewskie w krajobrazie Krakowa...*

murów miejskich i uchodząca do Wisły przy Stawie Leipniger. Przy tejże odnodze poniżej Bramy św. Mikołaja młynarz Gerlach wybudował przed 1327 r. na wyraźne życzenie Władysława Łokietka młyn, zwany następnie Młynem Gerlacha albo Młynem Kutlowskim, należący do wielkorządów krakowskich. Obok tego młyna działały w XVI stuleciu: ślusarnia, poświadczona w 1556, 1559 i 1564 r., folusz odnotowany w 1564 r. i młyn pilny, czyli tartak, wybudowany na mocy przywileju Zygmunta I z 1533 r., poświadczony w 1539 r.¹⁰⁰ Rudawka przepływała również przez teren Podzamcza, gdzie znajdował się młyn starosty krakowskiego nazywany Młynem pod Kurzą Nogą, poświadczony w 1345, 1432, 1529, 1564 i jako spalony w 1658 r., oraz młyn pod klasztorem bernardynów, notowany w 1529 i jako spalony w 1658 r.¹⁰¹ W świetle ustaleń Bogusława Krasnowolskiego znacznie wcześniejszą metrykę od tej młynówki miała sztuczna odnoga norbertańska Rudawy, płynąca przez teren Błoni i koło Kawiorów, przy której funkcjonował młyn należący do klasztoru zwierzyńskiego, wzmiankowany w 1254, 1256, 1286 i 1287 r. W okresie późniejszym był on, zdaniem tegoż badacza, na przemian własnością mieszczkańską i szlachecką i zwał się młynem Granowskim¹⁰². Na odnodze Rudawy przepływającej pod samym klasztorem, która funkcjonuje do dnia dzisiejszego, znajdował się młyn przyklasztorny, odnotowany w latach 1470–1480 w *Liber beneficiorum* Jana Długosza¹⁰³. Przy Stawie Kazimierskim wielkorządowym, zasilanym wodą rzeki Wilgi znajdował się młyn zwany Błonie, odnotowany m.in. w 1411 i 1658 r.¹⁰⁴ Ze względu na trudności z dokładnym umiejscowieniem większości młynów, obiekty te zostały pominięte na planie krakowskiego zespołu osadniczego.

Rudawa miała istotne znaczenie dla obronności Krakowa. Wspomniana odnoga tej rzeki zwana Rudawką wykorzystywana była do napełniania wodą miejskiej fosy, biegnącej wzdłuż murów miejskich Krakowa. Plan uwzględnia tylko ważniejsze obiekty krakowskiego systemu obronnego, powstałego w okresie rządów czeskich w Krakowie (1292–1306), a więc mury miejskie i zamkowe z bramami, ale z pominięciem baszt, których było 39. Przedstawia zatem bramy: Floriańską z Barbakanem, Sławkowską, Mikołajską, Nową, Grodzką i Szewską oraz furtę Biskupią i Żydowską w obwarowaniach Krakowa, a także bramy: Glinianą, Bocheńską, Wielicką i Skawińską w murach miejskich Kazimierza, wybudowanych za panowania Kazimierza Wielkiego. W system fortyfikacji Krakowa włączony był zamek wawelski, stanowiący odrębny obiekt obronny¹⁰⁵.

Na planie znalazły się ważniejsze miejskie obiekty administracyjne, użyteczności publicznej i gospodarcze, a więc ratusz krakowski, poświadczony już w 1316 r., kazimierski, odnotowany w 1369 i 1425 r., ratusz kleparski, wymieniony w 1465 r., oraz krakowskie sukiennice wzmiankowane już w 1306 r.¹⁰⁶ Do ważniejszych budowli w mieście należały również budynki Uniwersytetu Krakowskiego, tj. Collegium Maius, czyli Kolegium Większe, utworzone na bazie budynku ofiarowanego Uniwersytetowi w 1400 r., i Collegium Minus utworzone w 1449 r. na tyłach Kolegium Większego¹⁰⁷.

Średniowieczny i renesansowy Kraków szczycił się posiadaniem na swoim terytorium kilkudziesięciu budowli sakralnych, przy czym w obrębie murów miejskich Krakowa funkcjonowało pod koniec XVI stulecia 20 świątyń, na Kazimierzu 7 kościołów, na Kleparzu i jego obrzeżach 5 kościołów, na Wawelu 3, na Stradomiu 3, po wschodniej stronie Krakowa 3 kościoły, a po zachodniej stronie 6 kościołów. Główną świątynią Krakowa była katedra pod wezwaniem św. Wacława

¹⁰⁰ KRK 1, 881; LK 1564, cz. 1, s. 12, 16; *Prawa, przywileje i statuta...*, t. 1, 753; KMK 2 s. 739; J. Wiśniewski, *Brzeg*, SHGK, cz. 1, s. 228–230, 721–723; W. Kierst, op.cit., s. 292; A. Franaszek, op.cit., s. 153; J.W. Rączka, *Młyny królewskie w krakobrazie Krakowa...*

¹⁰¹ ZDM 1, 46; 4, 933; GK 4, s. 586, 600; LR 1529, s. 237; LK 1564, cz. 1, s. 25; LK 1659–1664, k. 427.

¹⁰² KKK 1, 40; KDP 3, 33, 64; ZDM 1, 11; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Czudzić młyn*, SHGK, cz. 1, s. 476; F. Sikora, *Granowski Młyn*, SHGK, cz. 2, s. 44–45; B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne...*, cz. 1, s. 130–136.

¹⁰³ Długosz LB, cz. 3, s. 60.

¹⁰⁴ KKK 2, 528; LK 1659–1664, k. 427.

¹⁰⁵ M. Tobiasz, *Fortyfikacje dawnego Krakowa...*; Z. Pianowski, *Wawel obronny...*

¹⁰⁶ KRK nr 366; KŁK nr 2982; KMK, t. 1, nr 155; J. Muczowski, *Dawny ratusz krakowski*, RK, 8, 1906, s. 1–50; M. Patkaniowski, *Krakowska rada miejska w wiekach średnich*, Kraków 1934; B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu*, Kraków 1995, s. 41–47; S. Świszczowski, *Miasto Kazimierz...*, strony według indeksu; J. Biernarżówna, J. Małcki, op.cit., strony według indeksu.

¹⁰⁷ L. Hajdukiewicz, M. Karaś, *Uniwersytet Jagielloński. Tradycje – współczesność – perspektywy*, wyd. 2, Kraków 1977, s. 14–16; *Encyklopedia Krakowa...*, s. 126–127.

i św. Stanisława Męczennika, znajdująca się na wzgórzu wawelskim. Status parafii posiadało 11 kościołów¹⁰⁸:

a) kościół św. Anny, obejmujący zasięgiem parafialnym ul. św. Anny, ul. Poprzeczną, czyli Jagiellońską do ul. Szewskiej, część ul. Szewskiej, ul. Gołębią i część ul. Wiślniej;

b) kościół św. Krzyża, obejmujący wieś Prądnik Biały, a w Krakowie część ul. św. Ducha (Szpitalnej) od kościoła św. Ducha do kościoła św. Rocha oraz część ul. Floriańskiej;

c) kościół N. Marii Panny (Mariacki) w Rynku krakowskim, obejmujący wieś Bronowice Polskie dziś Bronowice Małe, a w Krakowie prawie całą ul. Floriańską, ul. św. Jana, ul. Sławkowską, ul. Rogacką (dziś Reformacka), ul. Żydowską (dziś św. Tomasza), ul. Sienną, ul. Mikołajską, część ul. św. Szczepana, część ul. Szewskiej, część ul. Wiślniej, część ul. Gołębiej, prawie całą Bracką, część ul. Grodzkiej, część ul. Stolarskiej, część ul. św. Ducha i cały Rynek;

d) kościół św. Szczepana, obejmujący Biskupie, Bronowice Niemieckie (dziś Bronowice Wielkie), Czarną Ulicę, Czarną Wieś, Garbary, Kawiory, Krowodrzę, Łobzów, Mydlniki, Nową Wieś, Półwsie (dziś ul. Łobzowska), Rząską, ulice Garncarską, Krupniki i Rybitwy na przedmieściu, a w Krakowie część ul. św. Macieja, część ul. św. Szczepana i część ul. Szewskiej;

e) kościół Wszystkich Świętych, obejmujący zamek na Wawelu, Podzamcze, przedmieście Stradomię (dziś Stradom), przedmieście zwierzynieckie do domu zwanego Smoleńsk, część Wału Miejskiego od Stradomii do kościoła św. Sebastiana, a w mieście Krakowie część ul. Grodzkiej, część ul. Szerokiej (dziś plac Dominikański), ul. Kanoniczą, miejsce Psi Rynek, część ul. Brackiej, część ul. Wiślniej z pałacem biskupim;

f) kościół św. Floriana na Kleparzu, obejmujący Kleparz;

g) kościół św. Mikołaja na przedmieściu, obejmujący Dąbie, Głębinów, Grzegórzki, Łęg, Prądnik tyński czyli Czerwony, Rakowice, Rybitwy, Przedmieście św. Mikołaja, Wał Miejski aż do kościoła św. Sebastiana i folwarki na Piasku, folwark Hanusbork (później Turzonowski, a następnie Olsza);

h) kościół Bożego Ciała na Kazimierzu z okręgiem parafialnym przejętym od kościoła św. Wawrzyńca na Kazimierzu, a obejmującym część miasta Kazimierza;

i) kościół św. Jakuba na Kazimierzu, obejmujący Borek, Jugowice, Kurdwanów, Łagiewniki, Płaszów, Podborze, Pokrzywnicę, Prokocim, Swoszowice, Wolę (Duchacką), Wróblowice, Zabłocie, a na Kazimierzu czwartą część Rynku, ul. Pickarską, ulice za kościołem św. Jakuba, przedmieście Podbrzeże, przedmieście przy św. Leonardzie;

j) kościół św. Michała i Stanisława na Skałce na Kazimierzu obejmujący tereny dawnej wsi Bawół, Dębniki, Kobierzyn, Pychowice, Zakrzów, a na Kazimierzu czwartą część rynku oraz ulice od rynku aż do Skałki;

k) kościół Najświętszego Zbawiciela (Salwatora) na Zwierzyńcu, obejmujący Bielany, Chelm, Olszanicę, Podchelmie, Półwsie (zwierzynieckie), Przegorzały, Wolę (Justowską) i Zwierzyniec.

Na terenie krakowskiej aglomeracji funkcjonowało 16 wspólnot zakonnych, a mianowicie a) benedyktyni obrządku słowiańskiego przy kościele św. Krzyża, usytuowanym między Kleparzem, Biskupiem i Błoniem; b) karmelici trzewickowi przy kościele NMP na Piasku; c) markowie przy kościele św. Marka w Krakowie; d) duchacy przy kościele św. Ducha w Krakowie; e) duchaczki, przy tymże kościele; f) dominikanki przy ul. Stolarskiej w Krakowie; g) dominikanie przy kościele św. Trójcy w Krakowie; h) franciszkanie przy kościele św. Franciszka w Krakowie, i) klaryski przy kościele św. Andrzeja w Krakowie; j) norbertanki przy kościele św. Augustyna na Zwierzyńcu; k) bernardyni przy kościele św. Bernarda na Stradomii; l) bożogrobcy przy kościele św. Jadwigi na Stradomii; ł) bernardynki św. Kolety przy kościele św. Agnieszki na Stradomii; m) kanonicy regularni przy kościele Bożego Ciała na Kazimierzu; n) augustianie przy kościele św. Katarzyny na Kazimierzu; o) paulini przy kościele św. Michała i Stanisława na Skałce¹⁰⁹.

Opiekę nad bezdomnymi, niepełnosprawnymi i chorymi sprawowały szpitale, których w Krakowie było sześć: a) przy kościele św. Walentego na Błoniu kleparskim; b) przy kościele św. Szymona i Judy na Kleparzu; c) przy kościele św. Ducha w Krakowie; d) przy kościele św. Sebastiana za murami

¹⁰⁸ Wiz. 1599, s. 38, 49, 57, 73, 108, 124, 148–149, 157; A. Witkowska, op.cit., s. 37–48; Kumor, *Dzieje*, t. 2, s. 363, 399, 490–491, 569–571, 577–578, 582, 586, 595; t. 4, s. 461, 487.

¹⁰⁹ H. Gapski, op.cit.

Krakowa przy Stawie Leipniger; e) przy kościele św. Jadwigi na Stradomii; f) przy kościele św. Leonarda za murami miasta Kazimierza¹¹⁰.

Do czasów obecnych nie przetrwały następujące kościoły: kościół św. Ducha w Krakowie, kościół św. Filipa i Jakuba na Kleparzu, kościół św. Gertrudy za Nową Bramą, kościół św. Jadwigi na Stradomii, kościół św. Jakuba Apostoła na Kazimierzu, kościół św. Jerzego na Wawelu, kościół św. Leonarda za murami Kazimierza, kaplica św. św. Macieja i Mateusza w Krakowie, kościół św. Marii Magdaleny na Okole, kościół św. Michała na Wawelu, kaplica św. Piotra na Okole, kościół św. Piotra na Garbarach, kościół św. Rocha przy ul. św. Ducha (Szpitalnej) w Krakowie, kościół św. Sebastiana za murami Krakowa, kościół św. Szczepana w Krakowie, kościół św. św. Szymona i Judy Tadeusza na Kleparzu, kościół św. Walentego na Błoniu kleparskim, kościół św. Wawrzyńca na Kazimierzu, kościół św. Zofii na Kazimierzu i kościół Wszystkich Świętych w Krakowie¹¹¹.

Przy murach miejskich obok Furty Biskupiej, w pobliżu klasztoru franciszkanów znajdował się pałac biskupa krakowskiego (kuria), przeniesiony w to miejsce z Wawelu przez biskupa Jana Radlicę przed 1384 r.¹¹²

W Krakowie w kamienicy przy ul. św. Jana funkcjonował od 1571 r. zbor ewangelicki (kalwiński) zwany Brogiem, zniszczony w czasie antyprotestanckiego tumultu ludności miasta w 1591 r.¹¹³

Do ważnych obiektów kultu religijnego na obszarze miasta żydowskiego należały: Stara Synagoga, wzniesiona zapewne w końcu XV w., Bóżnica Remu, funkcjonująca od drugiej połowy XVI stulecia, i Bóżnica Wysoka czyli Nowa powstała przed 1563 r.¹¹⁴

Krakowska aglomeracja osadnicza miała w omawianym okresie dobrze rozwiniętą sieć dróg o znaczeniu zarówno lokalnym, krajowym, jak i międzynarodowym. Połączenie z Morawami i Czechami zapewniała droga idąca od bramy Skawińskiej na Kazimierzu przez Zakrzów, Kobierzyn, Skawinę do Zatora i Oświęcimia, a także droga idąca lewym brzegiem Wisły od bramy Wiślniej, poprzez Zwierzyńiec, Wołę Chełmską, Chełm, Liszki i Kaszów do Oświęcimia. Połączenie z Rusią i Litwą było utrzymywane dzięki drodze idącej od Bramy Mikołajskiej przez Piaski, Kamienny Most w Czyżynach, Mogiłę i dalej przez Brzesko Nowe, Koszyce, Nowy Korczyn i Sandomierz. Na Ruś prowadziła także droga od Bramy Wielickiej względnie Bocheńskiej na Kazimierzu przez Prokocim, Bieżanów, Węgrzce, Staniatki, Bochnię, Tarnów, Rzeszów i Przemyśl. Na Śląsk wiodła droga od Bramy Sławkowskiej ulicą Długą przez Kleparz, Krowodrzę, Tonie, Biały Kościół i dalej Olkusz, Sławków, Będzin. Z tego samego miejsca wychodziła droga przez Kleparz, Zielonki, Brzozówkę, Skatę i Ogrodzieniec, skierowana do Wielkopolski. Od Bramy Floriańskiej koło kościoła św. Floriana i przez Prądnik tyniecki (Czerwony), a następnie Bosutów, Dziekanowice, Kończyce, Słomniki i Miechów biegła droga do Wielkopolski oraz do Warszawy i do Prus. Do Słomnik można też było jechać od Bramy Sławkowskiej ulicą Długą przez Witkowice, Węgrzce, Michałowice. Traktem wielickim przez Dobczyce jeździli kupcy, zmierzający w stronę Podkarpacia i dalej na Węgry¹¹⁵.

Kraków i miasta mu towarzyszące oraz przedmieścia posiadały gęstą sieć ulic i placów. Nazwy większości ulic krakowskich zachowały się do dziś, a mianowicie: ul. Floriańskiej, św. Jana, Sławkowskiej, Mikołajskiej, Siennej, Szczepańskiej, Szewskiej, Wiślniej, Brackiej, Grodzkiej, Stolarskiej, Kanoniczej, Legackiej czyli Poselskiej. Nowe nazwy uzyskały natomiast ulice: św. Ducha – dziś Szpitalna, Rogacka – dziś Reformacka, Szrotarska – dziś św. Marka, Żydowska – dziś św. Tomasza, Świnia – dziś św. Tomasza, Tandeta – dziś Mały Rynek, Gołębia – dziś Jagiellońska, Garncarska – dziś Gołębia, Psi Rynek – dziś ul. Franciszkańska, Szeroka – dziś pl. Dominikański. Z terenu miasta Kazimierza niewiele ulic zachowało swe nazwy, a mianowicie ul. Krakowska, Piekarska, Bożego Ciała i św. Wawrzyńca. Pozostałe ulice zmieniły swe nazwy, a więc ul. Wielicka, zwana dziś Krakowską, ul. św. Stanisława zwana dziś Skatęczną, ul. św. Jakuba zwana dziś Skawińską, ul. Sukienników zwana dziś ul. Józefa, ul. św. Katarzyny zwana dziś Augustiańska. Tereny ulic Krowiej i bydłowego rynku

¹¹⁰ L. Wachholz, op.cit.

¹¹¹ M. Rożek, *Nie istniejące kościoły Krakowa*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 33, 1983, s. 95–120; I. i W. Kęderowie, *Kościół nieistniejący*, [w:] *Encyklopedia Krakowa...*, s. 450–451; Kumor, *Dzieje*, t. 2, s. 598–612.

¹¹² Kumor, *Dzieje*, t. 1, s. 444–448.

¹¹³ J. Bieniarzówna, J. Małecki, op.cit., s. 137–144.

¹¹⁴ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. 4, cz. 6, *Kazimierz Stradom. Judaika*, Warszawa 1995, s. 1–17; M. Rożek, *Żydowskie zabytki krakowskiego Kazimierza*, Kraków 1990, s. 18–28.

¹¹⁵ B. Wyrozumska, *Drogi w ziemi krakowskiej...*, s. 44–83. Zob. wyżej komentarz M. Wilskiej dotyczący dróg, s. 118 n.

zwanego Psim Rynkiem zostały zabudowane. Nazwa przedmieścia Podbrzeże zachowała się w nazwie ul. Podbrzezie. Zmiany nazewnicze objęły też teren Kleparza. Ulica Długa zachowała swą nazwę od średniowiecza, natomiast ul. Wąska zwana jest dziś ul. Zacisze, ul. Krowia – ul. św. Filipa, a ul. Biskupia nosi dziś nazwę ul. Krowoderskiej. Gruntownie zmieniły się nazwy ulic na terenie zachodnich przedmieść Krakowa. Ulica Półwsie zwana jest dziś Łobzowską, ul. Tasenberg – ul. Garbarską, ul. Szeroka – Karmelicką, Czarna Ulica – Karmelicką, ul. Wąska – Rajska, ul. Garncarska – Krupniczą, ul. Krupniki – Garncarską¹¹⁶.

W ówczesnym Krakowie i na jego obrzeżach nie brakowało terenów zielonych, do których trzeba zaliczyć a) gaje, jak Las Bystrzec nad Wisłą koło Zabłocia i Płaszowa¹¹⁷; b) łąki i zarośla nazywane wówczas błońmi, znajdujące się zarówno na obrzeżach Krakowa, jak też pod Kazimierzem i Kleparzem; c) ogrody na przedmieściach, jak ogród przy zamku w Łobzowie¹¹⁸; d) cmentarze, np. uwidoczniony na planie Cmentarz Remu w mieście żydowskim na Kazimierzu¹¹⁹.

Integralnym elementem planu Krakowa i okolic w drugiej połowie XVI w. są herby dwóch miast: Krakowa i Kazimierza¹²⁰.

Do komentarza dołączona jest uproszczona mapa, w skali 1 : 28 800, przedstawiająca zespół osadniczy Krakowa pod koniec XVI w., w zasięgu granic tej aglomeracji.

¹¹⁶ [Ul.] Półwsie poświadczona w 1432 r. (GK 4, s. 743); E. Supranowicz, op.cit.

¹¹⁷ LK 1659–1664, k. 361.

¹¹⁸ B. Stępniewska, *Ogrody Krakowa*, Kraków 1977; J. Bogdanowski, *Królewski ogród na Łobzowie*, Kraków 2001.

¹¹⁹ W. Łuszczkiewicz, *Stare cmentarze krakowskie, ich zabytki sztuki i obyczaju kościelnego*, RK, 1, 1898, s. 9–36; K. Grodziska-Ożóg, *Cmentarz Rakowicki w Krakowie*, wyd. 2, Kraków 1987, s. 13–24; *Katalog Zabytków...*, Judaica, s. 45–72; M. Rożek, *Żydowskie zabytki...*, s. 26–28.

¹²⁰ Z. Piech, *Herby województwa, ziemi i miast*, zob. niżej s. 245–247.

KRAKÓW W 1598 R.

Kamila Follprecht, Zdzisław Noga

U schyłku XVI w. Kraków zachował jeszcze charakter miasta stołecznego, chociaż władcy od dłuższego już czasu przebywali coraz częściej poza Wawelem. W aglomeracji krakowskiej (obejmującej także miasta Kazimierz ze Stradomiem i Kleparz, wzgórze wawelskie, przedmieścia i jurydyki) mieszkało około 33 650 – 36 700 ludzi, natomiast liczbę mieszkańców Krakowa w obrębie murów szacuje się ostatnio na ok. 14 700 – 15 900¹. Była to zbiorowość niejednolita. Z racji stołeczności przebywało w mieście czasowo wielu dostojników państwowych. Kraków był największym skupiskiem instytucji Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej, a liczbę duchowieństwa mieszkającego w położonych w obrębie murów miejskich klasztorach i przy kościołach parafialnych szacuje się na kilkaset osób. Uniwersytet wciąż przyciągał młodzież, skoro wpisywało się nań w początkach XVII w. corocznie ponad 200 studentów².

Także mieszczaństwo stanowiło zbiorowość zróżnicowaną nie tylko pod względem zawodowym i majątkowym (od patrycjatu po nieposiadających obywatelstwa miejskiego mieszkańców, utrzymujących się z dorywczej pracy lub z żebractwa), ale również etnicznym. U schyłku XVI stulecia w środowisku mieszczańskim dominowali Polacy. Według szacunkowych danych, opartych na kryterium nazwiskowym, stanowili około 85% ludności. Drugą pod względem liczebności grupę etniczną tworzyli Niemcy (10%). Zauważalna była nadto obecność Włochów (3%). Pozostałe grupy etniczne były niewielkie. Łącznie liczyły około 300 osób (w tym 100 Szkotów, 50 Węgrów, 50 Francuzów)³. Wciąż jeszcze znaczne rozmiary miała imigracja do miasta, skoro w 1598 r. przyjęły prawo miejskie w Krakowie 73 osoby⁴.

Kraków zachował u schyłku XVI w. układ urbanistyczny, ukształtowany jeszcze w średniowieczu. Miasto lokacyjne powstało na terenie jednostki geomorfologicznej zwanej Pradolina Wisły, w jej środkowej części, czyli na suchym (zabezpieczonym od wschodu i od zachodu rozlewiskami rzek) Stożku Rudawy i Prądnika. W okolicach Barbakanu wznosił się on na wysokość 210–212 m n.p.m. i stopniowo obniżał się, osiągając przy południowej granicy miasta wysokość ok. 202 m n.p.m.⁵ Dawniejsze poglądy, jakoby obszar Krakowa lokacyjnego był ongiś dobrze nawodniony, nie znajdują potwierdze-

¹ Dokładne omówienie zakresu przestrzennego aglomeracji krakowskiej zob.: J. Laberschek, *Kraków i okolice w drugiej połowie XVI wieku*, w tym tomie, por. też: L. Belzyt, *Kraków i Praga około 1600 roku. Porównanie topograficznych i demograficznych aspektów struktury społecznej i etnicznej dwóch metropolii Europy Środkowo-Wschodniej*, Toruń 1999, s. 130.

² J. Matecki, *Kiedy i dlaczego Kraków przestał być stolicą Polski?*, RK, 44, 1973, s. 21–36; H. Gapski, *Klasztory krakowskie w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII w. Analiza przestrzenna środowisk zakonnych*, Lublin 1993, s. 14; B. Krasnowolski, *Krakowski ośrodek religijny od X do XX wieku*, [w:] AHMP Kraków, s. 86–92 i plan nr 4.8, 4.8a; W. Urban, *Akademia Krakowska w latach 1549–1632*, [w:] *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764*, t. 1, pod red. K. Lepszego, Kraków 1964, s. 254.

³ Warto tu dodać, że Żydzi musieli opuścić Kraków pod koniec XV w. i po ich dawnej obecności pozostała jedynie nazwa ulicy (*platea Judeorum*). L. Belzyt, *Die Deutschen um 1500 in den Metropolen Prag, Ofen und Krakau. Versuch eines Vergleiches*, „Zeitschrift für Ostmitteleuropa Forschung”, Jhg. 46, 1997, nr 1, s. 45–62; B. Wyrozumska, *Czy Jan Olbracht wygnał Żydów z Krakowa?*, RK, 59, 1993, s. 5–11; Z. Noga, *Polen, Juden und Deutsche in Krakau zur Zeit der Ersten Rzeczpospolita*, [w:] *Deutsche – Juden – Polen. Festschrift für Hubert Schneider*, hg. v. A. Löw, K. Robusch, S. Walter, Frankfurt–New York 2004, s. 19–33.

⁴ *Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie 1573–1611*, wyd. A. Kielbicka i Z. Wojas, Kraków 1994, s. 196–205.

⁵ J. Wyrozumski, *Dzieje Krakowa*, t. 1: *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992, s. 12–13.

nia w najnowszych badaniach. W każdym razie u schyłku XVI stulecia przez obszar miasta nie przepływała żadna rzeka, ale wody Rudawy zostały tak uregulowane, że od 1506 r. w pełni okrążyły Kraków, dostarczając energii podmiejskim młynom i zasilając fosy⁶.

Plan Krakowa w obrębie murów miejskich został wykonany w skali 1 : 2000. Przedstawia układ przestrzenny i stosunki własnościowe w 1598 r. Układ urbanistyczny miasta, zarówno bloki zabudowy, jak i siatka ulic kształtowały się ewolucyjnie. Z ważniejszych faz rozwoju można wyróżnić pierwszą lokację miasta (ok. 1220), następnie kolejno tzw. wielką lokację (1257), rozszerzanie układu urbanistycznego, związane z budową fortyfikacji u schyłku XIII w., wreszcie przekształcenia po buncie wójta Alberta (włączenie do miasta gródka wójtowskiego oraz Okołu) i powiązanie Krakowa z Wawelem systemem obronnym⁷.

Od czasu wielkiej lokacji centrum miasta stanowił kwadratowy rynek o 200-metrowych bokach. Na planie zaznaczono główne budowle wzniesione na Rynku: ratusz, sukienice, wagę wielką i wagę małą, następnie usytuowanie kramów oraz targów. Zasadnicze bloki mieszkalne wykazują liczne nieregularności, wynikające zarówno z adaptacji do układu przestrzennego zabudowy sprzed wielkiej lokacji, jak i z późniejszych przekształceń. W literaturze przedmiotu wyodrębniono trzy zasadnicze rodzaje bloków: przyrynkowe, pomiędzy parami ulic i przy narożnikach rynku. Zachowanie większości dawnego układu urbanistycznego Krakowa do czasów obecnych ułatwiło znacznie prace nad planem miasta. Natomiast rekonstrukcja przestrzeni naruszonej po 1598 r. została oparta częściowo na wynikach żmudnych, wieloletnich badań urbanistycznych i architektonicznych, prowadzonych przez Miejskie Biuro Projektów i Pracownię Konserwacji Zabytków⁸. Mimo tak wszechstronnych studiów przekształcony w wyniku późniejszej przebudowy obszar miasta nie został jednak jeszcze, niestety, zbadany w całości przez architektów i archeologów. Dlatego za podstawę planu dla przebudowanych, a nieobjętych dotąd wyczerpującymi badaniami archeologicznymi i architektonicznymi fragmentów miasta, przyjęto plan tzw. Senacki z początku XIX w.⁹ Wcześniejsze źródła kartograficzne i ikonograficzne nie cechują się bowiem odpowiednim stopniem dokładności¹⁰.

W końcu XVI w. miasto miało już wprawdzie za sobą najlepsze lata rozkwitu, lecz wciąż jeszcze sytuacja gospodarcza mu sprzyjała. Niemal wszystkie działki były zabudowane. Parcele utrzymały charakterystyczny, wydłużony kształt, mimo zaszłych w ciągu kilkuset lat, a nieznanych dotąd w pełni przekształceń, wynikających zarówno z łączenia działek sąsiednich, jak i z ich podziałów¹¹. Wąskie od frontu kamienice ciągnęły się w głąb¹². Często tył działki zajmowała jeszcze odrębna oficyna.

⁶ K. Pieradzka, *Rozkwit średniowiecznego Krakowa*, [w:] *Kraków. Studia nad rozwojem miasta*, pod red. J. Dąbrowskiego, Kraków 1957, s. 144–145; J. Mitkowski, *Dawne warunki geograficzne jako podłoże, na którym rozwinął się zespół osad krakowskich*, [w:] *ibidem*, s. 52–55; B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. 1: *Miasta ziemi krakowskiej, chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*, Kraków 2004, s. 29–37 i 130–136; J. Laberschek, *Warunki topograficzne, sieć wodna, sieć drożna*, [w:] AHMP Kraków, s. 8.

⁷ Szczegółowo fazy rozwoju urbanistycznego miasta omówił ostatnio B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy...*, s. 86–122 i ilustracja II.3. (s. 136); *idem*, *Lokacje na prawie niemieckim*, [w:] AHMP Kraków, s. 9–11 i plan nr 4.4; zob. też: J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*, Kraków 2004, s. 190–193, 205–211; J. Wyrozumski, *Lokacja czy lokacje Krakowa na prawie niemieckim?*, [w:] *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, pod red. J. Wyrozumskiego, Biblioteka Krakowska [dalej: BK], nr 150, Kraków 2007, s. 121–150.

⁸ Studium urbanistyczno-historyczne Krakowa w obrębie murów miejskich powstało w latach 1992–1998. Prowadzili je pracownicy Pracowni Konserwacji Zabytków w Krakowie (przekształconej w 1995 r. w Pracownię Konserwacji Zabytków „Arcona”), wykorzystując również wcześniejsze badania architektoniczne. W pracach badawczych uczestniczyli m.in.: Urszula Borkowska, Danuta Chlebińska, Danuta Czapczyńska, Maria Filipowicz, Joanna Hiżycka, Andrzej Karbowski, Irena Konopka, Waldemar Komorowski, Bogusław Krasnowolski, Aleksander Kudera, Anna Kupczyńska, Marek Łukacz, Waldemar Niewalda, Krystyna Nowacka, Halina Rojkowska, Stanisław Sławiński, Mirosław Sulma i Andrzej Swaryczewski. Zob.: K. Follprecht, *Właściciele nieruchomości w Krakowie w 1655 roku*, BK, nr 142, Kraków 2001, s. 11–12.

⁹ *Plan miasta Krakowa Ignacego Enderle z lat (1802–1805) 1807–1808 tak zwany Senacki wraz z wykazem realności z początku XIX wieku*, wyd. H. Münch, Kraków 1959.

¹⁰ Z. Traczewska-Białek, *Katalog dawnych map wielkoskalowych Krakowa XVI–XIX wieku*, Warszawa 1981; J. Stoksik, *Dawne plany i widoki Krakowa*, [w:] AHMP Kraków, s. 36–37.

¹¹ Pierwotne rozmiary działki siedliskowej (kuryjnej) są znane. Stanowił ją prostokąt o wymiarach 36x72 łokci krakowskich (1 łokieć = 0, 586 m). Osiem działek tworzyło blok zabudowy; B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy...*, s. 92–93.

¹² O działkach lokacyjnych w Krakowie zob.: H. Jasiński, *Dawna kamienica krakowska, jej układ i wnętrze*, BK, nr 83, Kraków 1934, s. 18–88; J.T. Frazik, *Kamienice mieszczańskie w Małopolsce do połowy XVII w.*, „Kwartalnik Architektury

Większość budynków przy głównych ulicach stanowiły „kamienice” (*lapidea*), natomiast w miejscach oddalonych od Rynku występowała nierzadko zabudowa drewniana¹³. Autorzy zaznaczyli na planie jedynie kształty działek, zrezygnowali natomiast z umieszczenia zarysów poszczególnych budynków, ponieważ wymagałoby to nie tylko żmudnych studiów, ale miałyby niekorzystny wpływ na przejrzystość planu. Wyjątek stanowią ważniejsze obiekty sakralne, które pełnią też funkcję punktów orientacyjnych¹⁴.

Na planie umieszczono ówczesne nazwy ulic i placów. W wypadku kilku funkcjonujących jednocześnie nazw (np. Tworzańska = Floriańska, Szpitalna = św. Ducha, Szewska = Świecka), wybrano jedną z nich. Nazewnictwo ulic i placów nie uległo większym zmianom do czasów współczesnych. Różnice zawiera tablica 12¹⁵.

12. Różnice w nazewnictwie ulic i placów Krakowa (w obrębie murów miejskich)

Współczesna nazwa ulicy (placu)	Nazwa ulicy (placu) w XVI w.
Mały Rynek	Wendeta (Tandeta)
Plac Dominikański	Ul. Szeroka
Plac Ducha Świętego	Teren zabudowany, plac powstał w wyniku wyburzenia w XVIII i XIX w. znajdujących się tam budynków
Plac Mariacki	Cmentarz kościoła Mariackiego
Plac Szczepański	Teren zabudowany między ówczesnymi ulicami św. Szczepana i Żydowską, plac powstał po zburzeniu na początku XIX w. znajdujących się tam budynków
Plac Wszystkich Świętych	Psi Rynek, w XVI w. teren zabudowany, plac powstał później po zburzeniu znajdujących się tam budynków
Ul. Dominikańska	Cmentarz kościoła św. Trójcy
Ul. Floriańska	Ul. Tworzańska (Floriańska)
Ul. Franciszkańska	Część Psiego Rynku
Ul. Jagiellońska	Przecznica ul. Szewskiej i ul. św. Anny
Ul. Pijarska	Nie postrzegana w XVI w. jako ulica, obejmuje posesje leżące na końcu ulic: Rogackiej, Sławkowskiej, św. Jana, Floriańskiej i Szpitalnej, przy bramach i murze miejskim
Ul. Poselska	Ul. Legacka (zwana także przecznicą św. Michała lub ulicą za „Piotrem Małym”)
Ul. Reformacka	Ul. Rogacka
Ul. Senacka	Przecznica ulicy Grodzkiej
Ul. Szczepańska	Część wschodnia ul. św. Szczepana

i Urbanistyki” [dalej: KAiU], 30, 1985, z. 2, s. 153–179; J.S. Jamroz, *Układ przestrzenny Krakowa przed i po lokacji 1257 r.*, KAiU, 12, 1967, nr 1, s. 17–49; por.: M. Goliński, *Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia*, Wrocław 1997, s. 19–22; W. Komorowski, *Kamienice i palace Rynku krakowskiego w średniowieczu*, RK, 68, 2002, s. 56–60.

¹³ Por.: M. Friedberg, *Kraków w dobie Odrodzenia*, [w:] *Kraków. Studia nad rozwojem miasta...*, s. 210; W. Komorowski, W. Niewalda, H. Rojkowska, *Kraków – rozwój zabudowy murowanej do połowy XVII wieku*, [w:] AHMP Kraków, plan nr 4.5; W. Komorowski, K. Follprecht, *Rozwój urbanistyczno-architektoniczny Krakowa w obrębie murów od połowy XIV do końca XVIII wieku*, ibidem, s. 13–14.

¹⁴ Lokalizacja przestrzenna kościołów i klasztorów była ułatwiona dzięki opracowaniom Henryka Gapskiego, Jerzego Paszendy i innych autorów; H. Gapski, op.cit.; J. Paszenda, *Kościół św. Barbary w Krakowie z domem zakonnym księży Jezuitów. Historia i architektura*, BK, nr 125, Kraków 1985; *Katalog zabytków 1971* (zob. wykaz skrótów w aneksie); B. Krasnowolski, *Krakowski ośrodek religijny...*, s. 86–92 i plan nr 4.8, 4.8a.

¹⁵ W odróżnieniu od planu, w wykazie właścicieli nieruchomości umieszczono nazwy współczesne ulic i placów, ponieważ stosuje się tam dzisiejszą numerację domów. W nawiasie podano nazwy XVI-wieczne. Przy opracowaniu nazewnictwa ulic dane źródłowe porównywano z opracowaniami S. Tomkowicza i E. Supranowicz; S. Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów. Ich nazwy i zmiany postaci*, BK, nr 63–64, Kraków 1926; E. Supranowicz, *Nazwy ulic Krakowa*, Kraków 1995.

Ul. Szewska	Ul. Szewska (Świecka)
Ul. Szpitalna	Ul. Ducha Świętego (Szpitalna)
Ul. św. Krzyża	Odcinek na północ od ul. Mikołajskiej określano jako ul. Świnia, odcinek na południe to przecznica Ku Nowej Bramie
Ul. św. Marka	Część zachodnią nazywano ul. Rogacką, część środkową określano jako przecznicę, odcinek między ulicami Szpitalną i św. Krzyża nazywano ul. Szrotarską, fragment między ul. św. Krzyża a murem miejskim prawdopodobnie określano jako ul. Świnia
Ul. św. Tomasza	Część zachodnią nazywano ul. Żydowską, część wschodnią ul. Świnia lub Różaną, część środkową określano jako przecznicę

Na planie oznaczono położenie murów miejskich oraz bramy, baszty i wieże. Według wykazu z 1575 r. w fortyfikacjach miasta znajdowało się siedem bram (Grodzka, Wiślna, Szewska, Sławkowska, Floriańska, Mikołajska, Nowa) oraz nieczynna już wówczas Brama Rzeźnicza. Zaznaczono również trzy furty: Poboczną, Biskupią i Żydowską oraz baszty, bronione w razie potrzeby przez kupców oraz mieszczan z poszczególnych cechów rzemieślniczych, i noszących najczęściej nazwy urobione od ich zawodów¹⁶. Mury miejskie zostały wprawdzie wyburzone w XIX w. (z wyjątkiem niewielkiego fragmentu przy wylocie ulicy Floriańskiej), ale ich przebieg jest dokładnie zrekonstruowany. W odróżnieniu od obwarowań miejskich, domki wzniesione przy murach zaznaczono tylko hipotetycznie. Ich istnienie potwierdzają wprawdzie liczne źródła, ale dokładna lokalizacja nie jest możliwa w świetle obecnego stanu badań.

Na planie zaznaczono nadto granice kwartałów i parafii. Podział Krakowa na funkcjonujące od średniowiecza cztery kwartały: Grodzki, Garncarski, Sławkowski i Rzeźniczy, które stanowiły podstawowe jednostki miasta (o funkcjach fiskalnych, obronnych), wyznaczono na podstawie zapisów w księgach szosu¹⁷. Granica obejmującego zachodnią część miasta kwartału Garncarskiego ciągnęła się od murów miejskich ul. Franciszkańską, następnie Bracką w stronę Rynku i przechodziła przez Rynek pomiędzy sukiennicami a wagą wielką i kościołem św. Wojciecha. Otaczała sukiennicę, ratusz i inne zabudowania wzniesione na głównym placu i prowadziła dalej ulicą Szewską aż do murów miejskich. Natomiast kwartał Sławkowski obejmował północno-zachodni obszar miasta. Jego granica przebiegała od murów miejskich przy północnej pierzei ulicy Szewskiej, następnie wzdłuż domów przy Rynku, stojących pomiędzy ulicami Szewską i św. Jana, a dalej ulicą św. Jana aż do murów miejskich. Na wschód od kwartału Sławkowskiego rozciągał się kwartał Rzeźniczy. Jego granica szła wzdłuż wschodniej pierzei ulicy św. Jana, następnie przed kamienicami przy Rynku pomiędzy ulicą św. Jana a ulicą Floriańską, dalej ulicą Mikołajską, zachodnią stroną Wendety (Małego Rynku) i ulicą Sienną do murów miejskich. Pozostałą część miasta obejmował kwartał Grodzki. Granica tego kwartału wiodła od murów miejskich ulicą Sienną, następnie skręcała na północ i ciągnęła się wzdłuż zachodniej pierzei Wendety. Z północno-zachodniego rogu tego placu kierowała się ulicą Mikołajską w kierunku zachodnim, dochodząc do rynku. Przecinała główny plac miasta pomiędzy sukiennicami z jednej, a kościołem Mariackim, kościołem św. Wojciecha i wagą wielką z drugiej strony. Następnie przebiegała ulicą Bracką i Franciszkańską, aż do murów miejskich.

Na terenie miasta funkcjonowało w końcu XVI w. pięć parafii. Ich granice zostały wyznaczone na planie na podstawie wizytacji dekanatu krakowskiego przeprowadzonej w roku 1599¹⁸. Największa parafia Mariacka z kościołem Wniebowzięcia N. Marii Panny była położona centralnie. Obejmowała wszystkie kamienice stojące przy Rynku oraz ulice: Floriańską (cała lewa strona, czyli obecne numery parzyste, a także prawa strona od Rynku do drugiej ulicy „poprzecznej” czyli Szrotarskiej), św. Jana,

¹⁶ *Prawa, przywileje i statuta miasta Krakowa (1507–1795)*, t. 1: (1507–1586), z. 1, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1885, nr 249; K. Pieradzka, op.cit., s. 172–173; Z. Noga, *Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy*, Kraków 2003, s. 42–43; J. Bogdanowski, *Baszty*, [w:] *Encyklopedia Krakowa*, Warszawa–Kraków 2000, s. 48–49; idem, *Bramy miejskie*, ibidem, s. 83; W. Komorowski, W. Niewalda, H. Rojkowska, *Kraków – rozwój zabudowy murowanej do połowy XVII wieku*, [w:] AHMP Kraków, plan nr 4.5; H. Rojkowska, W. Niewalda, *Mury obronne Krakowa do czasu ich wyburzenia*, [w:] *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta...*, s. 493–524.

¹⁷ Por. M. Niwiński, *Stanowcy podział własności nieruchomości w Krakowie XVI i XVII stulecia*, [w:] *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, dołączona mapa.

¹⁸ AV Cap. 3, k. 111; Wiz. 1599, s. 38, 57, 63, 73.

Sławkowską, Rogacką aż do łązni (ta należała do parafii św. Stefana), następnie całą ulicę Żydowską i jej przecznice prowadzącą do szkoły św. Szczepana, a także domy przy części ulicy św. Szczepana (od Rynku do wspomnianej szkoły); ulicę Szewską (Świecką) po obu stronach od Rynku aż do pierwszej przecznicy (obecnie ul. Jagiellońska); nieruchomości po lewej stronie ulicy Wiślniej od Rynku po jej przecięcie się z ulicą Gołębią, następnie obie strony odcinka ulicy Gołębiej pomiędzy ulicami Wiślną i Bracką; ulicę Bracką z wyjątkiem dwóch domów u jej wylotu w pobliżu kościoła franciszkanów; ulicę Grodzką od Rynku do skrzyżowania z ulicą Szeroką, następnie położoną bliżej Rynku stronę ulicy Stolarskiej oraz całą ulicę Sienną i całą ulicę św. Mikołaja wraz z Wendetą, wreszcie obie strony ulicy Szpitalnej (św. Ducha) aż do szpitala scholarów czyli do ulicy Szrotarskiej.

Druga pod względem obszaru parafia Wszystkich Świętych rozciągała się na południu miasta. W jej skład wchodziły domy przy ulicy Szerokiej (aż do nieruchomości prepozyta klasztoru miechowskiego włącznie po jednej stronie i do browaru należącego do dominikanów po stronie drugiej), cmentarz obok kościoła Dominikanów, następnie nieruchomości po obu stronach ulicy Grodzkiej (od jej przecięcia z ulicą Szeroką aż do bramy Grodzkiej), ulica Kanonicza oraz ulice „poprzeczne”. Granice parafii wychodziły poza mury miejskie¹⁹.

Pozostałe parafie były niewielkie. Parafia św. Anny obejmowała nieruchomości po jednej (bliższej świątyni parafialnej) stronie ulicy Szewskiej od bramy Szewskiej do skrzyżowania z ulicą „poprzeczną” (obecnie Jagiellońska), następnie domy po obu stronach tej ulicy poprzecznej (pomiędzy ulicą Szewską a św. Anny), a także wszystkie zabudowania przy ulicy św. Anny oraz przy ulicy Gołębiej (od murów miejskich do skrzyżowania tej ulicy z ulicą Wiślną). Ponadto w skład parafii wchodziły zabudowania po prawej (zachodniej) stronie ulicy Wiślniej od Rynku aż do murów miejskich²⁰.

Z parafią św. Anny sąsiadowała od północy parafia św. Szczepana. Linia graniczna pomiędzy tymi parafiami przebiegała ulicą Szewską od murów miejskich do ulicy „poprzecznej” (obecnie Jagiellońskiej), z tym że domy po stronie prawej (patrząc od Rynku) należały do parafii św. Szczepana. Jej podległe były również nieruchomości po bardziej od Rynku oddalonej stronie ulicy „poprzecznej” (łączącej ulicę Szewską z ulicą św. Szczepana), a także nieruchomości po obu stronach ulicy św. Szczepana, nie całej wszakże, a tylko połowy bardziej oddalonej od Rynku (od murów miejskich do skrzyżowania z ulicą „poprzeczną” (obecnie Jagiellońska) i ulicą św. Macieja. Domy stojące przy tej ostatniej (ze strony bardziej oddalonej od Rynku) również należały do parafii św. Szczepana, której granice wykraczały poza mury miejskie²¹.

Piąta krakowska parafia pod wezwaniem Krzyża Świętego zajmowała północno-wschodnią część miasta. Jej granica przebiegała po prawej stronie części ulicy Floriańskiej (od bramy Floriańskiej do ulicy Szrotarskiej) i następnie ulicą Szrotarską aż do murów miejskich.

Na planie zaznaczono kategorie własności nieruchomości w Krakowie w 1598 r. Podstawę rekonstrukcji stosunków własnościowych stanowiły staropolskie akta miasta Krakowa, przechowywane w Archiwum Państwowym w Krakowie. Dzięki znakomitej podstawie źródłowej autorzy zdecydowali się nawet na przedstawienie stosunków własnościowych w ściśle określonym momencie, w 1598 r. Z tego bowiem roku zachowały się prawie w komplecie najważniejsze źródła do tego typu badań, mianowicie księgi szosu z trzech kwartałów: Grodzkiego, Garncarskiego i Sławkowskiego. Natomiast nie przetrwał do dziś rejestr szosu kwartału Rzeźniczego, dlatego wykorzystano dla tej części miasta spis wcześniejszy (1593) oraz późniejszy (1607)²².

Zebrane z ksiąg szosu informacje nie dają jeszcze pełnego obrazu stosunków własnościowych w Krakowie. W wykazach podatkowych uwzględniono bowiem tylko fragmentarycznie kamienice wyłączone spod jurysdykcji miejskiej²³. W celu rekonstrukcji grupy właścicieli nieruchomości, ustalenia ich przynależności stanowej i zawodów, przeprowadzono kwerendę źródłową w podstawowych seriach ksiąg miejskich. Najwięcej interesujących informacji zawierają księgi ławnicze, do których wpisywano

¹⁹ Wiz. 1599, s. 38.

²⁰ Wiz. 1599, s. 73.

²¹ Wiz. 1599, s. 57.

²² AP Kraków, rkps 2561–2564 oraz rkps 2559, 2573. Dla innych lat schyłku XVI w. zachowało się mniej rejestrów szosu. Na przykład brak tych źródeł z lat 1596–1597, 1599 i 1600, por.: *Katalog Archiwum aktów dawnych miasta Krakowa*, II, Kraków 1915, s. 334–335.

²³ M. Niwiński, op.cit., s. 553.

zwykle transakcje sprzedaży domów. Autorzy przejrzeni *acta scabinalia* z lat 1590–1602²⁴. Poszukiwaniami objęto też księgi radzieckie z lat 1590–1602²⁵, księgi wójtowskie z lat 1592–1601²⁶, testamenty mieszczkańskie²⁷ oraz księgi Sądu Wyższego Prawa Magdeburgskiego na zamku krakowskim²⁸. Niezwykle cenne okazały się opublikowane niedawno księgi wiertelnicze, zawierające szczegóły zabudowy oraz nazwiska właścicieli nieruchomości, ale są to wyłącznie informacje o kamienicach i posesjach, które były przedmiotem sporu i rada wysyłała tam zaprzysiężonych wiertelników w celu oceny szkód sąsiedzkich lub podziałów spadkowych²⁹. Przy identyfikacji właścicieli sięgano niejednokrotnie do źródeł rękopiśmiennych w szerszym zakresie chronologicznym. Wykorzystano też opublikowane przez Zenona Piecha inskrypcje z kościoła Mariackiego³⁰. W mniejszym stopniu przydatny okazał się drukowany zbiór dokumentów miasta Krakowa³¹.

Z wykorzystanej literatury przedmiotu w pierwszym rzędzie wymienić należy opracowane przez Adama Chmiela zestawienia właścicieli domów przy niektórych ulicach Krakowa, które, mimo licznych luk, stanowią wciąż cenne wskazówki dla badaczy nieruchomości w mieście, a dzięki temu, że obejmują znaczny zakres chronologiczny, mogą być pomocne przy weryfikacji materiału źródłowego³². Podobny charakter mają publikowane ostatnio przez Waldemara Komorowskiego i Kamilę Follprecht zestawienia właścicieli kamienic przyrynkowych³³. Użyteczne okazało się również opracowane niedawno przez Kamilę Follprecht podobne zestawienie właścicieli nieruchomości w Krakowie w 1655 r., a także krakowski zeszyt *Atlasu historycznego miast polskich* oraz jubileuszowe wydanie *Nowych studiów nad rozwojem miasta*³⁴.

Do identyfikacji osób wykorzystano liczne biogramy w *Polskim słowniku biograficznym*, następnie monografię miasta w okresie nowożytnym pióra Janiny Bieniarzówny i Jana M. Małeckiego, a także opracowania poświęcone szesnastowiecznej radzie miejskiej oraz krakowskim złotnikom, drukarzom, lekarzom, aptekarzom, kupcom i inne³⁵. Identyfikację szlacheckich właścicieli nieruchomości przeprowadzono głównie na podstawie herbarzy oraz spisów urzędników centralnych i ziemskich³⁶.

W aneksie znajduje się wykaz właścicieli posesji, na podstawie którego zaznaczono na planie poszczególne rodzaje własności. Nieruchomości zostały ułożone w porządku alfabetycznym według

²⁴ AP Kraków, rkps 26–28.

²⁵ AP Kraków, rkps 452–456.

²⁶ AP Kraków, rkps 214–222.

²⁷ AP Kraków, rkps 772.

²⁸ AP Kraków, rkps SWPM I – 12 – SWPM I – 14.

²⁹ *Księga wiertelnicza krakowska*, cz. 1–4, (1568–1606), wyd. K. Jelonek-Litewka, A. Litewka, Ł. Walczy, Kraków 1997–2000.

³⁰ *Corpus Inscriptionum Poloniae*, t. 8: *Województwo krakowskie*, pod red. Z. Perzanowskiego, z. 2: *Bazylika Mariacka w Krakowie*, wyd. Z. Piech, Kraków 1987.

³¹ *Prawa, przywileje i statuta...*, t. 1, 2.

³² A. Chmiel, *Domy krakowskie, ul. Floriańska*, cz. 1–2, BK, nr 54, 57–58: 1917–1920; idem, *Domy krakowskie, ul. Grodzka*, cz. 1–2, BK, nr 81, 85: 1934–1935; idem, *Domy krakowskie, ul. Św. Jana*, cz. 1–2, BK, nr 61–62: 1924; idem, *Domy krakowskie, ul. Sławkowska*, cz. 1–2, BK, nr 73, 75: 1931–1932.

³³ W. Komorowski, K. Follprecht, *Właściciele kamienic Rynku krakowskiego w czasach nowożytnych (do pierwszej okupacji szwedzkiej)*, „*Krakowski Rocznik Archiwalny*”, t. 2, s. 11–30; t. 3, s. 23–33; t. 4, s. 11–27; t. 5, s. 11–19; t. 6, s. 11–22; t. 7, s. 11–25; t. 8, s. 13–24; t. 9, s. 39–43; t. 10, s. 45–50; t. 11, s. 21–28; t. 12, s. 19–30; t. 13, s. 55–68.

³⁴ K. Follprecht, op.cit.; AHMP Kraków; *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta...*

³⁵ J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 2: *Kraków w wiekach XVI–XVIII*, Kraków 1984; Z. Noga, *Krakowska rada miejska...*; A. Ciechanowiecki, *Złotnicy czynni w Krakowie w latach 1600–1700*, [w:] *Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej*, t. 6, Buenos Aires–Paryż 1974, s. 13–142; J. Pietrusiński, *Złotnicy krakowscy XIV–XVI wieku i ich cech*, Warszawa 2000; *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, t. 1: *Małopolska*, cz. 1: *Wiek XV–XVI*, pod red. A. Kaweckiej-Gryczowej, Wrocław 1983; J. Lachs, *Kronika lekarzy krakowskich XVI wieku*, [w:] *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*, t. 12, 1910.

³⁶ A. Boniecki, *Herbarz Polski*, t. 1–16, Warszawa 1901–1913; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 1–10, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1839–1846; B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K. Turowski, Kraków 1858; S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 1–15, Warszawa 1904–1931; *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski i in., pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1992. Spośród spisów urzędników ziemskich najczęściej korzystano z zestawień dotyczących Małopolski i Rusi: *Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski i A. Falniowska-Gradowska, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1990; *Urzędnicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. W. Kłaczewski i W. Urban, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1991; *Urzędnicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Przyboś, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław 1987; *Urzędnicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski i A. Falniowska-Gradowska, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1993.

współczesnych nazw ulic i placów. W zestawianiu nieruchomości przy poszczególnych ulicach przyjęto układ kamienic pierzejami (numery nieparzyste i parzyste), natomiast nieruchomości przy placach i rynkach mają numerację ciągłą. Jest rzeczą oczywistą, że w 1598 r. domy nie posiadały numeracji, którą wprowadzano dopiero od XVIII w. Autorzy używają numeracji współczesnej z powodów technicznych: aby precyzyjnie i jednoznacznie wskazać w przestrzeni miejskiej konkretną, opisywaną nieruchomość oraz aby ułatwić czytelnikom możliwość samodzielnej jej identyfikacji³⁷.

W kolumnie pierwszej umieszczono współczesny numer domu. Jeżeli towarzyszy mu oznaczenie literowe (A, B, C itd.), oznacza to, że w końcu XVI w. ta część stanowiła odrębną nieruchomość. Natomiast brak współczesnego numeru nieruchomości oznacza obiekt obecnie nieistniejący, którego lokalizacji nie udało się precyzyjnie ustalić.

W kolumnie drugiej umieszczono informacje o właścicielu nieruchomości: imię i nazwisko, zawód, pełniony urząd lub funkcję (w wypadku mieszczan tylko najważniejsze: rajcy, ławnika, ławnika sądu wyższego prawa na zamku krakowskim), a w odniesieniu do szlachty także herb. Przyjęto, że właścicielem była osoba umieszczona w księgach szosu. Nie uwzględniono zastawów ani zapisów wyderkaufowych. Niekiedy jako właścicielki występowały wdowy. Zdarzało się również, że nie przeprowadzono jeszcze postępowania spadkowego do końca i wówczas jako właściciele figurują w tabeli spadkobiercy zmarłego. Autorzy pozostawali przy tym określeniu, nie wnikając w szczegóły późniejszych podziałów. Sprawy spadkowe ciągnęły się bowiem latami i przybierały różny obrót³⁸. Natomiast przy transakcjach kupna-sprzedaży zawartych w 1598 r. wpisywano już nazwiska nowych właścicieli³⁹. Warto tu zastrzec, że w umieszczonym przy każdym z właścicieli posesji przypisie podano jedynie podstawowe wskazówki źródłowe, które w sposób jednoznaczny potwierdzają wymienione informacje. Nie oznacza to oczywiście zebrania w przypisach wszystkich informacji źródłowych, potwierdzających własność nieruchomości, zawód właściciela czy pełniony przez niego urząd.

W kolumnie trzeciej umieszczono kategorię własności poszczególnych posesji, wyróżniając nieruchomości: królewskie, duchowne, uniwersyteckie, szlacheckie, mieszczańskie i miejskie. Powyższa klasyfikacja oddaje lepiej sytuację, gdyż wyróżnia z własności duchownej obiekty uniwersyteckie⁴⁰. Nie udało się ustalić kategorii własności zaledwie czterech nieruchomości położonych przy ulicach: Franciszkańskiej (bez numeru), Floriańskiej (obecnie nr 32B), Gołębiej (obecnie nr 3) i Szpitalnej (obecnie nr 16C).

Własność królewska

Własnością królewską były tylko dwa budynki – wzniesiony obok bramy Grodzkiej przez króla Zygmunta I arsenał oraz stojąca w pobliżu ludwisarnia⁴¹.

Własność duchowna

W Krakowie widoczny jest znaczny udział własności kościelnej już w końcu XVI w. Składały się na nią obiekty sakralne, siedziby klasztorów, instytucji prowadzonych przez Kościół (szkoły, szpitale) oraz obiektów rezydencjonalnych i domów mieszkalnych.

Przestrzeń sakralna Krakowa szesnastowiecznego była zróżnicowana. Oprócz pięciu kościołów parafialnych (NPMarii, św. Anny, Krzyża Świętego, św. Szczepana i Wszystkich Świętych), funkcjonowały tu w końcu XVI w. świątynie klasztorne. Miały je klasztory męskie od dawna zasiedlone w mieście: dominikanie (św. Trójcy), duchacy (Ducha Świętego), franciszkanie konwentualni (św. Franciszka z Asyżu) i markowie (św. Marka Ewangelisty). Niedawno sprowadzeni jezuita przejęli w 1583 r.

³⁷ Zob.: J.S. Jamroz, *Mieszczańska kamienica krakowska*, Kraków 1983, s. 160.

³⁸ Por.: Z. Noga, *Kamienica pod Modrym Lwem i jej właściciele w XVI wieku*, [w:] *Dom w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, pod red. B. Gedigi, Wrocław 2004, s. 176–181.

³⁹ Oto np. w tym roku 1598 sukcesorzy zmarłego rajcy Jana Zuttera: obywatel Pragi Mateusz Zutter i jego siostry – Anna (żona Jana Alantsee), Małgorzata (żona Bartłomieja Chodowicza), Justyna (żona Jana Liskowicza), a także Jan Radwan, wdowiec po zmarłej Zuzannie Zutterównie (miała z nim dwóch synów Jana i Piotra) oraz Anna wdowa po Hieronimie Zutterze (miała z nim syna Andrzeja) sprzedali dom swojego ojca (stojący przy ulicy Floriańskiej między kamienicą zmarłego rajcy Jana Baptysty Fontany a kamienicą Andrzeja Netingera, obecnie nr 25) krewnemu Janowi Łyszkowiczowi za 3000 złp. (AP Kraków, rkps 455, s. 37).

⁴⁰ Por.: M. Niwiński, op.cit.

⁴¹ S. Tomkowicz, op.cit., s. 70.

kościół pod wezwaniem św. Barbary, a dwa lata później stojącą niegdyś na obecnym placu Szczepańskim kaplicę św. św. Macieja i Mateusza. W 1597 r. rozpoczęli prace przy budowie monumentalnej świątyni pod wezwaniem św. św. Piotra i Pawła, którą wznoszono do roku 1619⁴². Natomiast spośród istniejących w murach miasta trzech zgromadzeń żeńskich (duchaczki, dominikanki, klaryski), tylko te ostatnie miały osobną świątynię pod wezwaniem św. Andrzeja przy ulicy Grodzkiej⁴³.

Oprócz kościołów parafialnych, klasztornych, siedzib zgromadzeń zakonnych, zaznaczono na planie również inne obiekty sakralne: świątynię pod wezwaniem św. Idziego oraz kaplice noszące wezwania świętych: Marcina, Marii Magdaleny, Jana Chrzciciela, Rocha, Piotra Apostoła i Wojciecha⁴⁴. Pominięto natomiast kaplice niestanowiące odrębnych obiektów.

Do własności duchownej włączono również budynki kolegiów jezuickich oraz szkół, prowadzonych przy kościołach parafialnych (Mariackim, św. Szczepana, św. Anny, Wszystkich Świętych) i innych (Ducha Świętego, św. Jana), a także nieruchomości szpitali (Ducha Świętego, św. Szczepana, św. Sebastiana i scholarów). Osobną kamienicę miało przy ulicy Siennej założone przez księdza Piotra Skargę w 1584 r. bractwo Miłosierdzia, którą wraz z domem konfraterni literackiej św. Barbary przy ulicy Sławkowskiej potraktowano jako własność duchowną⁴⁵.

Zaznaczono również cmentarze, istniejące wówczas przy kościołach: Najświętszej Panny Marii, św. Anny, św. Trójcy, Ducha Świętego, św. Krzyża, św. Szczepana i Wszystkich Świętych. Do własności duchownej zostały zaliczone również zbory: kalwiński (ul. św. Jana) i ariański (ul. Szpitalna), które w 1598 r. znajdowały się już w ruinie⁴⁶.

Znaczą część własności duchownej stanowiły budynki mieszkalne. Wśród nich wyróżniał się okazały pałac biskupów krakowskich z rozległym zapleczem gospodarczym. Odrębne nieruchomości należały do poszczególnych parafii i klasztorów (najwięcej domów było w posiadaniu klasztoru dominikanów). Na terenie miasta mieli swoje domy duchowni związani z katedrą. Największym posiadaczem była kapituła katedralna, do której należało 21 domów stojących przy ulicy Kanoniczej oraz kamienice przy ulicy Grodzkiej. Tam stały też domy zamieszkałe przez niższych duchownych z katedry i zamku królewskiego.

Kilka nieruchomości należało do duchowieństwa spoza Krakowa. Mieścili się tu rezydencje arcybiskupa gnieźnieńskiego, kapituły gnieźnieńskiej oraz opatów z klasztorów cysterskich w Jędrzejowie, Mogile i Koprzywnicy, a także: opata z klasztoru norbertanów w Hebdowie, opata benedyktynów w Tyńcu oraz benedyktynek ze Staniątek. W Krakowie mieli również swój dom księży z kościoła św. Floriana na Kleparzu, a nawet proboszcz kolegiaty w Wojniczu⁴⁷.

Własność uniwersytecka

Spośród własności określanej zwykle w literaturze jako kościelna zostały wyodrębnione nieruchomości należące do uniwersytetu. Dzięki temu jest lepiej widoczny wpływ Akademii na przestrzeń miejską, a jednocześnie plan przedstawia dokładniej rozmiary nieruchomości kościelnych⁴⁸. Własnością uniwersytetu było 14 nieruchomości, skoncentrowanych przy ulicach św. Anny, Gołębiej, Wiślniej, Grodzkiej i Brackiej. W tej liczbie są przede wszystkim kolegia (*Maius, Minus, Iuridicum*) i bursy: Węgierska, Jeruzalem, Filozofów, Nowa, Prawników (*Juristarum, Iurisperitorum*), Ubogich (*Pauperum*).

⁴² Wiz. 1599, s. 47, 63; J. Paszenda, *Kościół Św. Barbary w Krakowie z domem zakonny księży Jezuitów. Historia i architektura*, BK, nr 125, Kraków 1985, s. 41, 71.

⁴³ Wiz. 1599, s. 44.

⁴⁴ Podział na kaplice i kościoły został zaczerpnięty ze źródła: Wiz. 1599, s. 19, 23, 42, 45, 49, 81.

⁴⁵ AP Kraków, sygn. perg. 690; por.: P. Skarga, *Bractwo Miłosierdzia w Krakowie u Św. Barbary*, Kraków 1598; *Książka pamiątkowa Arcybractwa Miłosierdzia i Banku Pobożnego w Krakowie od roku 1584 do 1884*, Kraków 1884; por.: H. Zaremska, *Bractwa w średniowiecznym Krakowie*, Wrocław 1977, s. 44–45.

⁴⁶ *Materiały do dziejów reformacji w Krakowie. Zaburzenia wyznaniowe w latach 1551–1598*, oprac. R. Żelewski, Wrocław 1962, s. 164–187.

⁴⁷ Zapewne Andrzej Chruściński, prepozyt wojnicki w latach 1576–1609; J. Szymański, *Kapituła kolegiacka w Wojniczu 1465–1786*, Lublin 1962, s. 154–155.

⁴⁸ Zob. M. Niwiński, op.cit., dołączona mapa.

Własność szlachecka

Wiadomo, że do szlachty należały 73 nieruchomości, położone w większości w południowej stronie miasta, w bliskości Wawelu, przede wszystkim przy ulicach Grodzkiej i Poselskiej. Nieliczne domy szlacheckie stały przy Rynku i przy Małym Rynku. Należały głównie do rodzin związanych z Małopolską i piastujących tutejsze ważniejsze urzędy ziemskie. Nieliczne przeszły na własność szlachecką w wyniku małżeństw zawartych z mieszczkami. Udział nieruchomości szlacheckich nie przekraczał jeszcze 10% i od tamtej pory systematycznie wzrastał⁴⁹.

Własność miejska

W odrębną kategorię została wydzielona własność miejska. Stanowiły ją budynki użyteczności publicznej (ratusz, łaźnia, kuchnia), obiekty handlowe (sukiennice, kramy), infrastruktury miasta (rurmus, arsenał, wybudowany w 1565 r. pomiędzy basztami Ciesielską a Stolarską⁵⁰) oraz kilka domów mieszkalnych, będących własnością gminy miejskiej i administrowanych przez radę.

Własność mieszczańska

Najwięcej, bo aż 471 nieruchomości należało w Krakowie u schyłku XVI w. do mieszczan⁵¹. Kilka rodzin patrycjuszowskich (Cyrusowie, Czeczotkowie, Pernusowie, Zalasowscy, del Pacowie) oraz niektórzy rajcy (Marcin Urbanowicz, Joachim Ciepiewski) mieli wprawdzie po kilka kamienic, jednak większa koncentracja własności w rękach jednej rodziny lub osoby nie występowała. Mimo że dane o zawodach mieszczańskich właścicieli nie są pełne (nie udało się ustalić zawodów 48 z nich), z tablicy 13 wyłania się interesujący obraz struktury zawodowej właścicieli domów w końcu XVI w.⁵²

13. Struktura zawodowa właścicieli nieruchomości mieszczańskich w Krakowie u schyłku XVI w.

Zawód właściciela	Liczba domów	Zawód właściciela	Liczba domów
Kupiec	104	Ślusarz	8
Karczmarz	57	Prasoł	6
Kuśnierz	32	Rymarz	6
Złotnik	23	Chirurg (cyrulik)	6
Piekarz	20	Kotlarz	6
Szewe	20	Drukarz	5
Krawiec	16	Muzyk	5
Rzeźnik	16	Prawnik	5
Urzędnik	14	Introligator	4
Aptekarz	11	Kichlarz	4
Mydlarz	10	Murarz	4
Lekarz	9	Przekupień	4
Prawnik	9	Pozostałe	83

⁴⁹ Pół wieku później do szlachty należało już 105 parcel, K. Follprecht, op.cit., s. 13.

⁵⁰ M. Friedberg, op.cit., s. 208; K. Pieradzka, op.cit., s. 172–173.

⁵¹ Do połowy następnego stulecia liczba nieruchomości mieszczańskich zmalała do 386; K. Follprecht, op.cit., s. 13–14; por. M. Niwiński, op.cit., s. 573.

⁵² Załączona tabela uwzględnia jednak wyłącznie właścicieli domów i nie daje pełnego obrazu lokalizacji przestrzennej układu zawodowego w mieście, gdyż wielu rzemieślników wynajmowało pomieszczenia na warsztat i mieszkanie. Dotyczy to również kupców i kramarzy.

Uwaga:

1. Jeżeli jako właścicielka występowała wdowa (w 65 przypadkach) lub spadkobiercy (takich nieruchomości jest 77), w tabeli uwzględniono zawód zmarłego męża lub spadkodawcy.

2. W grupie określonej w tabeli 13 jako „pozostałe” mieszczą się właściciele nieruchomości, których zawodu nie udało się ustalić oraz 35 rzemieślników następujących zawodów: konwisarze (3), kowale (3), bednarze (2), malarze (2), miecznicy (2), paśnicy (2), piwowarzy (2), siodlarze (2), słodownicy (2), stolarze (2), sukiennicy (2), balwierz (1), cieśla (1), czapnik (1), kramarz (1), *krupnik* (1), kucharz (1), kurdybanik (1), łożebnik (1), miechownik (1), płatnerz (1), śledziownik (1).

Jak wynika z tabeli 13, wśród mieszczańskich właścicieli nieruchomości oczywistą przewagę mieli kupcy. Natomiast znaczny udział karczmarzy wynikał najpewniej z funkcji stołecznych miasta, w którym stale przebywało sporo gości. Dotyczy to również piekarzy, którzy ulokowali się tuż za przedstawicielami prestiżowych zawodów: kuśnierzami i złotnikami.

Zauważalna była nadto grupa „inteligencji”. Oprócz ujętych w tabeli osiemnastu lekarzy i prawników (często jednocześnie członków rady miejskiej i profesorów Uniwersytetu), możemy do niej zaliczyć również urzędników – właścicieli czternastu innych nieruchomości (trzy domy sekretarzy królewskich mieszczańskiego pochodzenia, nieruchomość pisarza wielkorządowego, następnie trzy kamienice pisarzy miejskich oraz nieruchomości: syndyka, pisarza skarbowego, pisarza celnego i sądu wyższego prawa, hutmana ratusznego, a także pisarza Garbar).

Przewaga kupców w grupie właścicieli nieruchomości była nie tylko liczebna. Należały do nich kamienice w miejscu prestiżowym, przy Rynku (34 na ogólną liczbę 55 nieruchomości) oraz przy ulicach: Floriańskiej (15), św. Jana (14) oraz przy Szczepańskiej i na placu Szczepańskim (9). Domy karczmarzy, drugiej pod względem liczebności grupy zawodowej, stały wprawdzie przy każdej niemal ulicy, ale najwięcej przy ulicach wjazdowych: Szewskiej, Mikołajskiej i Sławkowskiej. Również lokalizacja majątków nieruchomości należących do trzech innych grup zawodowych miała związek z prowadzoną przez ich właścicieli działalnością gospodarczą. Rzeźnicy byli posesorami działek i zabudowań głównie przy ulicach Szpitalnej i Świniej, wszystkie kamienice intrologatorów leżały w pobliżu uniwersytetu, przy ulicy Gołębiej, a połowa domów należących do złotników stała przy atrakcyjnej handlowo ulicy Grodzkiej. Z kolei nieruchomości kuśnierzy były rozrzucone po całym mieście (najczęściej przy ulicy Grodzkiej i Mikołajskiej).

Pewną trudność interpretacyjną stanowiła grupa właścicieli, która uzyskała nobilitację. Dotyczy to w szczególności rodzin patrycjuszowskich. W takich wypadkach, jeżeli właściciele posiadali obywatelstwo miejskie, a nawet pełnili urzędy rajców lub ławników, zostali zaliczeni do mieszczaństwa⁵³. Jest to tym bardziej uzasadnione, że ich nieruchomości podlegały prawu miejskiemu⁵⁴. Natomiast informacje o nobilitacji właścicieli nieruchomości umieszczono w przypisach do tabeli głównej.

Dodajmy jeszcze, że mając na względzie przejrzystość planu i unikanie zbędnej szczegółowości, autorzy zrezygnowali z wyodrębnienia kolejnej formy własności korporacyjnej – nieruchomości cechowych, traktując je jako własność mieszczańską⁵⁵.

W przypisach umieszczono nadto nazwy kulturowe kamienic, których udało się znaleźć w źródłach zaledwie 23 i ich zestawienie jest z pewnością niepełne. Autorzy zrezygnowali z podawania licznych nazw dzierżawczych, ukształtowanych od nazwisk aktualnych właścicieli kamienic, których żywot był zazwyczaj krótki (zanikały zwykle po zmianie właściciela).

Zarówno plan, jak i tabela cechują się z oczywistych względów statycznością. Są tylko „fotografią” przestrzeni i mieszkańców Krakowa u schyłku XVI stulecia. Autorzy żywią nadzieję, że przedstawiony obraz stanie się impulsem do chronologicznie szerszych badań nad socjotopografią miasta, które ukażą dynamikę przemian.

⁵³ Wyjątkowo Jana Kirsteina Cerasinusa, sekretarza królewskiego, nobilitowanego w 1578 r. zaliczono do szlachty, chociaż wywodził się z rodziny mieszczańskiej.

⁵⁴ W Krakowie istniały kamienice mieszczańskie, wyłączone spod jurysdykcji władz miejskich na mocy indywidualnych przywilejów monarchów. Król Zygmunt August zniósł jednak ten stan prawny 26 maja 1576 r. W tym dokumencie wymieniono prawie pięćdziesięciu mieszczan, którzy utracili dotychczasowy status; *Prawa, przywileje i statuta...*, t. 1, z. 1, nr 232; Z. Noga, *Krakowska rada miejska...*, s. 35.

⁵⁵ Własne domy posiadały cechy: złotników (ul. Bracka), krawców (ul. Grodzka i Szpitalna) oraz piekarzy (ul. Krzyża Św.).

SKRÓTY

zastosowane w *Wykazie właścicieli nieruchomości w Krakowie w 1598 r.*

- BK – Biblioteka Krakowska.
- Bąk-Koczarska – C. Bąk-Koczarska, *Mieszkańcy palacu „pod Krzysztoforą” w Krakowie. Właściciele i lokatorzy od XIV do XX wieku*, Kraków 1999.
- Bieniarzówna – J. Bieniarzówna, *Mieszczanstwo krakowskie XVII w. Z badań nad strukturą społeczną miasta*, Kraków 1969.
- Bocheński – Z. Bocheński, *Krakowski cech mieczników*, BK nr 92, Kraków 1937.
- Boniecki – A. Boniecki, *Herbarz Polski*, t. 1–16, Warszawa 1901–1913.
- Chmiel 1917 – A. Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Floriańska, część I*, BK nr 54, Kraków 1917.
- Chmiel 1920 – A. Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Floriańska, część II*, BK nr 57–58, Kraków 1920.
- Chmiel 1924 – A. Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica św. Jana, część I–II*, BK nr 61–62, Kraków 1924.
- Chmiel 1931 – A. Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Sławkowska, część I*, BK nr 73, Kraków 1931.
- Chmiel 1932 – A. Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Sławkowska, część II*, BK nr 75, Kraków 1932.
- Chmiel 1934 – A. Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Grodzka, część I*, BK nr 81, Kraków 1934.
- Chmiel 1935 – A. Chmiel, *Domy krakowskie. Ulica Grodzka, część II*, BK nr 85, Kraków 1935.
- Ciechanowiecki – A. Ciechanowiecki, *Złotnicy czynni w Krakowie w latach 1600–1700*, „Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej”, t. 6, Buenos Aires–Paryż 1974.
- Drukarze – *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, t. 1, *Małopolska*, cz. 1, *Wiek XV–XVI*, pod red. A. Kaweckiej-Gryczowej, Wrocław 1983.
- Gapski – H. Gapski, *Klasztory krakowskie w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII w. Analiza przestrzenna środowisk zakonnych*, Lublin 1993.
- Katalog zabytków 1971 – *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 4, *Miasto Kraków*, cz. 2, *Kościół i klasztory Śródmieścia. Tekst*, cz. 1, red. A. Bochnak, J. Samek, Warszawa 1971.
- Katalog zabytków 1978 – *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 4, *Miasto Kraków*, cz. 3, *Kościół i klasztory Śródmieścia. Tekst*, cz. 2, red. A. Bochnak, J. Samek, Warszawa 1978.
- Kielbicka, Wojas 1993 – *Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie 1507–1572. Libri iuris civilis Cracoviensis*, wyd. A. Kielbicka, Z. Wojas, „Fontes Cracovienses”, 1, Kraków 1993.
- Kielbicka, Wojas 1994 – *Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie 1573–1611. Libri iuris civilis Cracoviensis*, wyd. A. Kielbicka i Z. Wojas, „Fontes Cracovienses”, 2, Kraków 1994.
- Komorowski, Follprecht – W. Komorowski, K. Follprecht, *Właściciele kamienic Rynku krakowskiego w czasach nowożytnych (do pierwszej okupacji szwedzkiej)*, część 1–9, KRA, t. 2–10, Kraków 1996–2004.
- KRA – „*Krakowski Rocznik Archiwalny*”, t. 2–13, Kraków 1996–2007.
- Lachs 1909 – J. Lachs, *Kronika lekarzy krakowskich do końca XVI wieku. Przyczyńki archiwalne*, Kraków 1909.
- Lachs 1919 – J. Lachs, *Dawne lazienictwo krakowskie*, BK nr 55, Kraków 1919.
- Lachs 1929 – J. Lachs, *Kronika lekarzy krakowskich XVII wieku*, Poznań 1929.
- Lachs 1933 – J. Lachs, *Dawne aptekarstwo krakowskie*, Warszawa 1933.
- Lachs 1936 – J. Lachs, *Krakowski cech chirurgów (cyrulików) r. 1477–1874*, Lwów 1936.
- Lepszy – L. Lepszy, *Przemysł złotniczy w Polsce*, Kraków 1933.
- Louis – J. Wawel-Louis, *Przechadzka kronikarza po Rynku krakowskim*, Kraków 1890.
- Łętowski – L. Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 2–4, Kraków 1852–1853.
- Muczkowski – J. Muczkowski, *Krwawy burmistrz*, BK nr 86, Kraków 1935.
- Niesiecki – K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 1–10, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1839–1846.

- Niewalda, Rojkowska – W. Niewalda, H. Rojkowska, *Zabudowa rezydencjonalna (możnowładcza) dawnego Okołu w XVI wieku*, [w:] *Między gotykiem a barokiem. Sztuka Krakowa XVI i XVII wieku*, red. E. Fiałek, BK nr 136, Kraków 1997.
- Noga – Z. Noga, *Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy*, Kraków 2003.
- Paszenda – J. Paszenda, *Kościół św. Barbary w Krakowie z domem zakonnym księży Jezuitów. Historia i architektura*, BK nr 125, Wrocław 1985.
- Piech – *Corpus inscriptionum Poloniae*, t. 8, *Województwo krakowskie*, red. Z. Perzanowski, z. 2, *Bazylika Mariacka w Krakowie*, oprac. Z. Piech, Kraków 1987.
- Pieradzka – K. Pieradzka, *Handel Krakowa z Węgrami w XVI wieku*, BK nr 87, Kraków 1935.
- Pietrusiński – J. Pietrusiński, *Złotnicy krakowscy XIV–XVI wieku i ich cech*, Warszawa 2000.
- PSB – *Polski słownik biograficzny*, t. 1–45, Kraków (Wrocław–Warszawa–Gdańsk–Łódź) 1935–2008.
- Richter – Kadaster miasta Krakowa z wieku XIX, XVIII, XVII zebrał i napisał Karol Richter 1862, Muzeum Historyczne m. Krakowa, rkps 1507.
- RK – „Rocznik Krakowski”
- Rożek – M. Rożek, *Mecenat artystyczny mieszczaństwa krakowskiego w XVII wieku*, BK nr 118, Kraków 1977.
- Supranowicz – E. Supranowicz, *Nazwy ulic Krakowa*, Kraków 1995.
- Tomkowicz 1912 – S. Tomkowicz, *Przyczynki do historii kultury Krakowa w pierwszej połowie XVII w.*, Lwów 1912.
- Tomkowicz 1926 – S. Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów. Ich nazwy i zmiany postaci*, BK nr 63–64, Kraków 1926.
- Trelińska – *Herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w. Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec.*, oprac. B. Trelińska, Lublin 2001.
- Uruski – S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 1–15, Warszawa 1904–1931.
- UrzCentr – *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziela, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1992.
- UrzKrak – *Urzednicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1990.
- Wachholz 1921 – L. Wachholz, *Szpitala krakowskie 1220–1920*, t. 1, BK nr 59, Kraków 1921.
- Wachholz 1924 – L. Wachholz, *Szpitala krakowskie 1220–1920*, t. 2, BK nr 60, Kraków 1924.
- Wanat – B.J. Wanat, *Zakon karmelitów bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605–1975*, Kraków 1979.
- wiert – *Księga wiertelnicza krakowska, część III–IV (1592–1606)*, wyd. K. Jelonek-Litewka, A. Litewka, Ł. Walczy, Kraków 1999–2000.
- Włodarek – A. Włodarek, *Architektura średniowiecznych kolegiów i burs Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 2000.

*

Skróty rzeczowe zastosowane w Wykazie:

- AP Kraków – Archiwum Państwowe w Krakowie
 Bibl. Jag. – Biblioteka Jagiellońska w Krakowie
 bn – bez numeru
 duch. – duchowna (własność)
 h. – herb
 król. – królewska (własność)
 krak. – krakowski
 miej. – miejska (własność)
 mieszcz. – mieszczańska (własność)
 rkps – rękopis
 szlach. – szlachecka (własność)
 uniw. – uniwersytecka (własność)

ANEKS

WYKAZ WŁAŚCICIELI NIERUCHOMOŚCI W KRAKOWIE W 1598 R.

MAŁY RYNEK (Wendeta, Tandeta)¹

1A	Spadkobiercy Walentego Dembińskiego (Dębieńskiego), h. Rawicz, kasztelana krak., zm. w 1584 r. ²	Szlach.
1B	Spadkobiercy Jana Langa, wójta krak., zm. w 1588 r. ³	Mieszcz.
2	Piotr Trawicki, prawnik ⁴	Mieszcz.
3	Spadkobiercy Walentego Konrada, kupca, ławnika sądu wyższego prawa, zm. w 1595 r. ⁵	Mieszcz.
4A	Spadkobiercy Marcina Piaskowskiego, złotnika, zm. przed 1593 r. ⁶	Mieszcz.
4B	Księża mansjonarze kościoła św. Barbary ⁷	Duch.
5	Spadkobiercy Joachima Zimmermana (Czymermana), lekarza, zm. ok. 1597 r. ⁸	Mieszcz.
6	Krzysztof Szober, kupiec, rajca krak. ⁹	Mieszcz.
7	Księża altaryści kościoła Mariackiego ¹⁰	Duch.
8	Zob. ul. Sienna 8	
	Jatki rzeźnicze ¹¹	Miej.
	Kuchnia miejska ¹²	Miej.

PLAC DOMINIKAŃSKI (ul. Szeroka)¹³

1	Zob. ul. Grodzka 22	
2A	Spadkobiercy Jana Bursta, malarza, zm. ok. 1597 r. ¹⁴	Mieszcz.
2B	Sebastian Przybytek, złotnik, rajca krak. ¹⁵	Mieszcz.
2C	Jakub Hort (Hurt), chirurg (cyrulik) ¹⁶	Mieszcz.
4-6	Rada Miejska ¹⁷	Miej.
	Dominikanie ¹⁸	Duch.
	Klasztor dominikanów i kościół św. Trójcy wraz z otaczającym go cmentarzem ¹⁹	Duch.

¹ Paszenda, s. 291; Tomkowicz 1926, s. 123–124; Supranowicz, s. 99.

² AP Kraków, rkps 2559, s. 67; rkps 2574, s. 86; wiert, nr 686, 698, 710; Richter, s. 87; Piech, s. 108; UrzKraK, s. 221–222; A. Tomczak, *Kanclerz egzekucji*, Toruń 1963, s. 141–142.

³ AP Kraków, rkps 2559, s. 67; rkps 2574, s. 86; wiert, nr 345, 686; Paszenda, s. 327.

⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 67; rkps 2574, s. 85; rkps 761, s. 309; rkps 763, s. 64; wiert, nr 639, 686, 708, 710; Richter, s. 87.

⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 67; rkps 2574, s. 85; rkps SWPM I–14, s. 240, 752; wiert, nr 686; Noga, s. 200, 317.

⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 67; rkps 2574, s. 85; wiert, nr 486, 639, 708; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1455; Lepszy, s. 158.

⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 66; rkps 2574, s. 85; rkps 27, s. 278; rkps 455, s. 14, 165, 340–341; wiert, nr 112, 486; Paszenda, s. 292.

⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 66; rkps 2574, s. 85; rkps 455, s. 14; wiert, nr 368, 697; Lachs 1909, s. 54.

⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 66; rkps 2574, s. 84; rkps 26, s. 94, 418; rkps 455, s. 14, 165; wiert, nr 697; Bieniarzówna, s. 169; Noga, s. 346.

¹⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 66; rkps 26, s. 94, 418; Paszenda, s. 292.

¹¹ Budynek obecnie nieistniejący. M. Friedberg, *Kraków w dobie Odrodzenia*, [w:] *Kraków. Studia nad rozwojem miasta*, pod red. J. Dąbrowskiego, Kraków 1957, s. 209; Tomkowicz 1912, s. 13; Tomkowicz 1926, s. 124–125; Paszenda, s. 292.

¹² Budynek obecnie nieistniejący. AP Kraków, rkps 2559, s. 72; rkps 2574, s. 90; Paszenda, s. 294.

¹³ Tomkowicz 1926, s. 128; Supranowicz, s. 45.

¹⁴ AP Kraków, rkps 454, s. 693, 701; rkps 455, s. 42, 44; wiert, nr 641, 657; Tomkowicz 1912, s. 150.

¹⁵ AP Kraków, rkps 2561, s. 55; wiert, nr 641, 657, 662; Lepszy, s. 159; Bieniarzówna, s. 166; Noga, s. 331.

¹⁶ AP Kraków, rkps 2561, s. 51; rkps 454, s. 660; wiert, nr 571, 625; Lachs 1936, s. 198; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1410.

¹⁷ Stało tu 8 kamienic. AP Kraków, rkps 2561, s. 3–4; rkps 454, s. 45, 554; wiert, nr 536.

¹⁸ Budynek obecnie nieistniejący. AP Kraków, rkps 2561, s. 3.

¹⁹ Katalog zabytków 1978, s. 114.

PLAC ŚW. DUCHA²⁰

	Klasztor duchaczek ²¹	Duch.
	Kościół św. Ducha wraz z otaczającym go cmentarzem ²²	Duch.
	Klasztor duchaków ²³	Duch.
	Szpital św. Ducha ²⁴	Duch.
	Kościół św. Krzyża wraz z otaczającym go cmentarzem ²⁵	Duch.

PLAC MARIACKI²⁶

1	Zob. ul. Floriańska 1	
2	Jan Ryniowicz, krawiec ²⁷	Mieszcz.
3	Anna Leśniowska, h. Kolumna, wdowa po Marcynie, kasztelanie podlaskim, zm. w 1593 r. ²⁸	Szlach.
4	Księża kościoła Mariackiego – probostwo ²⁹	Duch.
5	Księża kościoła Mariackiego – zakrystia ³⁰	Duch.
	Kościół św. Barbary ³¹	Duch.

PLAC SZCZEPAŃSKI (ul. św. Stefana, Żydowska)³²

1A	Cecylia Lanina (Lana), wdowa po Andrzeju, kupcu, zm. przed 1583 r. ³³	Mieszcz.
1B	Piotr Chruślicki Gędziec, przekupień ³⁴	Mieszcz.
1C	Księża kościoła św. Szczepana – probostwo ³⁵	Duch.
2A	Anna Baiół, wdowa po Mateuszu (Macieju), karczmarzu, zm. przed 1595 r. ³⁶	Mieszcz.
2B	Stanisław Kuczowski, h. Jastrzębiec, żupnik krak. ³⁷	Szlach.

²⁰ Teren zabudowany, plac powstał w wyniku wyburzenia w XVIII i XIX w. znajdujących się tam budynków. Tomkowicz 1926, s. 112; Supranowicz, s. 170.

²¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 43, 49; rkps 2574, s. 57, 66; S. Tomkowicz, *Szpital Ś. Ducha*, Kraków 1892, s. 53.

²² AP Kraków, rkps 2559, s. 43; rkps 2574, s. 57; S. Tomkowicz, *Szpital Ś. Ducha*, Kraków 1892, s. 48–51; Wachholz 1921, s. 64.

²³ S. Tomkowicz, *Szpital Ś. Ducha*, Kraków 1892, s. 54–58; K. Antosiewicz, *Zakon kanoników regularnych Ducha Świętego de Saxia w Krakowie*, [w:] *Studia z dziejów kościoła św. Krzyża w Krakowie*, pod red. ks. Z. Klisia, Kraków 1996, s. 21.

²⁴ S. Tomkowicz, *Szpital Ś. Ducha*, Kraków 1892; Wachholz 1921, s. 54–104.

²⁵ Tomkowicz 1912, s. 19; Katalog zabytków 1978, s. 17.

²⁶ Cmentarz kościoła Mariackiego. Tomkowicz 1926, s. 44; Supranowicz, s. 99.

²⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 39; rkps 26, s. 73, 323; wiert, nr 691; Richter, s. 76.

²⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 37; rkps 2574, s. 50; rkps 26, s. 73, 323; wiert, nr 145, 517; K. Buczkowski, *Dom Hipolitów w Krakowie*, RK, 22, 1929, s. 111; *Urzednicy województwa podolskiego XV–XVIII wieku (powiaty czerwonołudzki, kamieniecki, latyczowski)*. Spisy, oprac. K. Przyboś, Kraków 1994, nr 1185.

²⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 37; rkps 2574, s. 49; Richter, s. 76; S. Tomkowicz, *Prałatówka parafii N. P. Maryi w Krakowie i jej architektura*, RK, 1, 1898, s. 53–58; Paszenda, s. 292.

³⁰ Bibl. Jag., rkps 5354, s. 13v; Paszenda, s. 294.

³¹ Katalog zabytków 1971, s. 94–95.

³² Teren między ówczesnymi ulicami św. Szczepana i Żydowską (dzisiaj św. Tomasza) był zabudowany, plac powstał po zburzeniu na początku XIX w. znajdujących się tam budynków. Tomkowicz 1926, s. 98; J. Pasiecznik, *Kościół i klasztor Reformatów w Krakowie*, BK nr 119, Kraków 1978, s. 43; Supranowicz, s. 164.

³³ AP Kraków, rkps 2552, s. 8; rkps 2563, s. 14; rkps 454, s. 511; rkps 1088, s. 515; Kielbicka, *Wojas* 1994, nr 798.

³⁴ AP Kraków, rkps 2563, s. 14; rkps 26, s. 758; rkps 27, s. 702; Kielbicka, *Wojas* 1994, nr 1812.

³⁵ AP Kraków, rkps 2563, s. 14; rkps 26, s. 564, 574, 758; rkps 27, s. 674, 702; Richter, s. 48.

³⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 15; rkps 26, s. 579; rkps 27, s. 674.

³⁷ AP Kraków, rkps 2563, s. 15; rkps 26, s. 471, 579; rkps 27, s. 674; Boniecki, t. 13, s. 105; Niesiecki, t. 5, s. 436; Piech, s. 113.

3	Szpital kupiecki, zwany szpitalem Bractwa Panny Marii lub szpitalem św. Szczepana ³⁸	Duch.
4 ³⁹	Stanisław Skalski, szewc ⁴⁰ Paweł Basiecz ⁴¹	Mieszcz.
5A	Stanisław Przybył, piekarz ⁴²	Mieszcz.
5B	Jan Smosarski, kupiec, wiertelnik krak. ⁴³	Mieszcz.
6A	Janusz Kalay, złotnik ⁴⁴	Mieszcz.
6B	Janusz Kalay, złotnik ⁴⁵	Mieszcz.
7A	Wilhelm Patyczen, kurdybanik ⁴⁶	Mieszcz.
7B	Spadkobiercy Stanisława, rurmistrza, zm. po 1566 r. ⁴⁷	Mieszcz.
8	Zob. ul. św. Tomasza 1	
9	Zob. ul. Szczepańska 11	
	Kościół św. Szczepana wraz z otaczającym go cmentarzem ⁴⁸	Duch.
	Szkoła kościoła św. Szczepana ⁴⁹	Duch.
	Kaplica św. Macieja i Mateusza ⁵⁰	Duch.
	Kolegium jezuitów ⁵¹	Duch.
	Stanisław Breychowski Tarafa, karczmarz ⁵²	Mieszcz.
	Szymon Sypniowski, przekupień ⁵³	Mieszcz.
	Marcin Zieliński ⁵⁴	Mieszcz.

PLAC WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH (Psi Rynek)⁵⁵

3/4	Janusz Ostrogski, h. własnego, kasztelan krak. ⁵⁶	Szlach.
6	Zob. ul. Bracka 12	

³⁸ Wachholz 1921, s. 45–46.

³⁹ Na miejscu dzisiejszej posesji oznaczonej nr 4 znajdowało się kilka domów.

⁴⁰ AP Kraków, rkps 2563, s. 23.

⁴¹ AP Kraków, rkps 2563, s. 23.

⁴² AP Kraków, rkps 2563, s. 23; rkps 454, s. 531.

⁴³ AP Kraków, rkps 2563, s. 23; wiert, nr 574, 576, 578, 583, 689; Bienenrówna, s. 18.

⁴⁴ Zwana „Stara Mennica”. AP Kraków, rkps 2563, s. 22; rkps 27, s. 582; rkps 454, s. 531; Bibl. Jag., rkps 5349, t. 1, s. 205; wiert, nr 689; Lepszy, s. 152; Ciechanowiecki, s. 60; Pieradzka, s. 250–252.

⁴⁵ AP Kraków, rkps 2563, s. 22; wiert, nr 673; rkps 27, s. 582; Lepszy, s. 152; Ciechanowiecki, s. 60.

⁴⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 22; rkps 26, s. 309; rkps 27, s. 679, 683; wiert, nr 576, 578.

⁴⁷ AP Kraków, rkps 2626, s. 120; rkps 1379, s. 365; rkps 26, s. 309; rkps 453, s. 487; rkps 455, s. 312–314; wiert, nr 396; E. Ligęza, *Wodociągi dawnego Krakowa do połowy XVII wieku*, Kraków 1971, s. 54, 58.

⁴⁸ Budynek obecnie nieistniejący. Tomkowicz 1926, s. 98.

⁴⁹ Budynek obecnie nieistniejący. AP Kraków, rkps 2552, s. 11; Richter, s. 50; Tomkowicz 1926, s. 98.

⁵⁰ Budynek obecnie nieistniejący. Tomkowicz 1926, s. 98; M. Rożek, *Nie istniejące kościoły Krakowa*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 33, 1983, s. 105.

⁵¹ Budynek obecnie nieistniejący. AP Kraków, rkps 2563, s. 16; wiert, nr 87, 241, 428; Tomkowicz 1926, s. 98; Gapski, s. 90.

⁵² Budynek obecnie nieistniejący. AP Kraków, rkps 2563, s. 16; rkps 2572, s. 16.

⁵³ Budynek obecnie nieistniejący. AP Kraków, rkps 2563, s. 16; rkps 454, s. 515; wiert, nr 428.

⁵⁴ Budynek obecnie nieistniejący. AP Kraków, rkps 2552, s. 10; rkps 2563, s. 16; rkps 454, s. 515; rkps 27, s. 367, 815; wiert, nr 87, 241, 428.

⁵⁵ Teren zabudowany, plac powstał po zburzeniu znajdujących się tutaj budynków. Tomkowicz 1926, s. 132.

⁵⁶ Wiert, nr 76–78; J. Ostrowski, *Architektura Pałacu Wielopolskich*, RK, 44, 1973, s. 38; T. Chynczewska-Hennel, *Ostrogski Janusz*, PSB, t. 24, s. 481–486; UrzKrak, nr 119; Nicwolda, Rojkowska, s. 170, 176.

7	Hieronim Maze (Mazza), kupiec ⁵⁷	Mieszcz.
8A	Księża kościoła Wszystkich Świętych – dziekana ⁵⁸	Duch.
8B	Księża kościoła Wszystkich Świętych ⁵⁹	Duch.
9A	Ludwik Topff (Top), złotnik ⁶⁰	Mieszcz.
9B	Jan Krosner alias Bobak, szewc ⁶¹	Mieszcz.
10A	Paweł Raczkowski, kuśnierz ⁶²	Mieszcz.
10B	Sebastian Kownacki, kuśnierz ⁶³	Mieszcz.
11	Zob. ul. Grodzka 17	
	Jan Szot, kramarz ⁶⁴	Mieszcz.
	Grzegorz Oczech, szewc ⁶⁵	Mieszcz.
	Błażej, paśnik ⁶⁶	Mieszcz.
	Księża kościoła Wszystkich Świętych – probostwo ⁶⁷	Duch.
	Księża kościoła Wszystkich Świętych – wikarówka ⁶⁸	Duch.
	Kościół Wszystkich Świętych wraz z otaczającym go cmentarzem ⁶⁹	Duch.
	Szkoła kościoła Wszystkich Świętych ⁷⁰	Duch.
	Kościół św. Franciszka i klasztor franciszkanów ⁷¹	Duch.

RYNEK GŁÓWNY (Rynek)

	Kościół Mariacki wraz z otaczającym go cmentarzem ⁷²	Duch.
4	Juliusz Delpace, kupiec, rajca krak. ⁷³	Mieszcz.
5	Stanisław Szembek, kupiec, rajca krak. ⁷⁴	Mieszcz.
6	Mikołaj Zebrzydowski, h. Radwan, marszałek wielki koronny ⁷⁵	Szlach.
7	Sebastian Montelupi, kupiec ⁷⁶	Mieszcz.
8	Abraham Ronenberg, aptekarz i spadkobiercy Jana Baptisty Revexle, aptekarza, zm. w 1593 r. ⁷⁷	Mieszcz.

⁵⁷ AP Kraków, rkps 2561, s. 32; rkps 454, s. 537; rkps 27, s. 716; Tomkowicz 1912, s. 122–123; Kielbicka, Wojas 1994, nr 383, 557, 1476.

⁵⁸ AP Kraków, rkps 2561, s. 32; rkps 26, s. 543; rkps 27, s. 716; wiert, nr 431; Richter, s. 31.

⁵⁹ Wiert, nr 215, 252, 792.

⁶⁰ AP Kraków, rkps 2561, s. 30; rkps 26, s. 543; wiert, nr 636, 792; Lepszy, s. 162; Ciechanowiecki, s. 124.

⁶¹ AP Kraków, rkps 2561, s. 31; rkps 454, s. 544; wiert, nr 636, 792; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1578.

⁶² AP Kraków, rkps 2561, s. 31; rkps 454, s. 544; wiert, nr 148–151, 477, 538, 636, 817.

⁶³ AP Kraków, rkps 2561, s. 31; rkps 454, s. 544; wiert, nr 538, 680.

⁶⁴ Budynek obecnie nieistniejący. AP Kraków, rkps 2561, s. 31.

⁶⁵ Budynek obecnie nieistniejący. AP Kraków, rkps 2561, s. 31.

⁶⁶ Budynek obecnie nieistniejący. AP Kraków, rkps 2561, s. 31.

⁶⁷ Budynek obecnie nieistniejący. AP Kraków, rkps 2561, s. 30; Richter, s. 30.

⁶⁸ Budynek obecnie nieistniejący. AP Kraków, rkps 2561, s. 30; Richter, s. 30.

⁶⁹ Budynek obecnie nieistniejący. AP Kraków, rkps 2561, s. 30. Tomkowicz 1912, s. 26; S. Tomkowicz, *Pałac Wielopolskich w Krakowie i jego dawna dekoracja malarska*, RK, 18, 1918, s. 6–7.

⁷⁰ Budynek obecnie nieistniejący. Bibl. Jag., rkps 5354, s. 45v; Richter, s. 30.

⁷¹ Bibl. Jag., rkps 5354, s. 45v, 47v; Tomkowicz 1912, s. 17; Katalog zabytków 1971, s. 108, 116; M. Samek, *Architektura kościoła Franciszkanów w Krakowie w XVII w.*, RK, 56, 1985, s. 66–67.

⁷² Katalog zabytków 1971, s. 1–2.

⁷³ Komorowski, Follprecht, cz. 1, KRA, 2, s. 24; Noga, s. 304.

⁷⁴ Komorowski, Follprecht, cz. 1, KRA, 2, s. 28; Noga, s. 345.

⁷⁵ Wiert, nr 489; UrzCentr, nr 411; Komorowski, Follprecht, cz. 2, KRA, 3, s. 30–31.

⁷⁶ Komorowski, Follprecht, cz. 3, KRA, 4, s. 18.

⁷⁷ Zwana „Pod Jaszczurką”. Wiert, nr 57–59, 469, 470, 489, 515, 633, 737; Komorowski, Follprecht, cz. 3, KRA, 4, s. 25.

9	Mikołaj Firlej, h. Lewart, wojewoda krak. ⁷⁸	Szlach.
10	Paweł Bruzik Sternacki, kupiec, ławnik krak. ⁷⁹	Mieszcz.
11	Spadkobiercy Mikołaja Alantsee, aptekarza, rajcy krak., zm. ok. 1579 r. ⁸⁰	Mieszcz.
12A	Spadkobiercy Jana Baptisty Fontanini, kupca, rajcy krak., zm. w 1596 r. ⁸¹	Mieszcz.
12B	Kasper Gutteter, kupiec, rajca krak. ⁸²	Mieszcz.
13A	Wawrzyniec Lencz, kupiec ⁸³	Mieszcz.
13B	Jan Pipan, aptekarz, ławnik sądu wyższego prawa ⁸⁴	Mieszcz.
14	Łukasz Delpace, kupiec ⁸⁵	Mieszcz.
15	Melchior Rezler, kupiec, ławnik krak. ⁸⁶	Mieszcz.
16	Hieronim Orlemes, kupiec, rajca krak. ⁸⁷	Mieszcz.
17	Spadkobiercy Karola Soderini, kupca, zm. ok. 1584 r.; Augustyn Gutteter, kupiec; Jan Baptysta Czeki, kupiec ⁸⁸	Mieszcz.
18	Stanisław Kaczycki, kuśnierz ⁸⁹	Mieszcz.
19	Andrzej Cellary, kupiec, rajca krak. ⁹⁰	Mieszcz.
20	Spadkobiercy Spytka Jordana, h. Trąby, kasztelana krak., zm. w 1568 r. ⁹¹	Szlach.
21	Jan Waxman, kupiec, rajca krak. ⁹²	Mieszcz.
22	Spadkobiercy Jana Morsztyna, kupca, rajcy krak., zm. w 1581 r. ⁹³	Mieszcz.
23	Ludwik Kromer, pisarz miejski ⁹⁴	Mieszcz.
24	Spadkobiercy Stanisława Czeczotki, ławnika krak., zm. w 1585 r. ⁹⁵	Mieszcz.

⁷⁸ Komorowski, Follprecht, cz. 4, KRA, 5, s. 15.

⁷⁹ AP Kraków, rkps 27, s. 75; rkps 27, s. 549; Komorowski, Follprecht, cz. 4, KRA, 5, s. 18.

⁸⁰ Wiert, nr 711; Komorowski, Follprecht, cz. 5, KRA, 6, s. 13; Noga, s. 293.

⁸¹ AP Kraków, rkps 26, s. 612; wiert, nr 711; S. Pańków, *Fontanini (Fontanus) Jan Baptysta*, PSB, t. 7, s. 61; Komorowski, Follprecht, cz. 5, KRA, 6, s. 17–18; Noga, s. 307.

⁸² W 1543 r. (potwierdzenie w 1580 r.) rodzina Gutteterów została nobilitowana. AP Kraków, rkps 27, s. 336; wiert, nr 711; A. Chmiel, *Herby Cyruśów mieszczań krakowskich*, RK, 1, 1898, s. 270; Bieniarzówna, s. 160; Komorowski, Follprecht, cz. 5, KRA, 6, s. 21; Trelńska, nr 164–167; Noga, s. 311.

⁸³ Komorowski, Follprecht, cz. 6, KRA, 7, s. 14.

⁸⁴ AP Kraków, rkps 27, s. 336; Lachs 1933, s. 102; J. Bieniarzówna, *Pipan Jerzy*, PSB, t. 26, s. 526; Komorowski, Follprecht, cz. 6, KRA, 7, s. 16.

⁸⁵ Komorowski, Follprecht, cz. 6, KRA, 7, s. 21; Noga, s. 304.

⁸⁶ AP Kraków, rkps 2561, s. 36; rkps 27, s. 571; Komorowski, Follprecht, cz. 7, KRA, 8, s. 16.

⁸⁷ AP Kraków, rkps 2561, s. 36. Komorowski, Follprecht, cz. 7, KRA, 8, s. 19.

⁸⁸ Zwana „Mennica”. Jan Baptysta Czeki został nobilitowany w 1590 r. AP Kraków, rkps 2561, s. 36; wiert, nr 5, 54, 62; Komorowski, Follprecht, cz. 7, KRA, 8, s. 22–23; Trelńska, nr 504.

⁸⁹ AP Kraków, rkps 2561, s. 35; rkps 26, s. 449, 502–510; rkps 27, s. 242; wiert, nr 654; Kiełbicka, *Wojas* 1994, nr 1848; Komorowski, Follprecht, cz. 8, KRA, 9, s. 42.

⁹⁰ Zwana „Pod Modrym Lwem”. AP Kraków, rkps 2561, s. 35; rkps 454, s. 396; rkps 27, s. 242, 301, 430, 642, 651, 682; wiert, nr 654; K. Follprecht, *Przyczynki do dziejów krakowskiej rodziny Cellarych*, KRA, 5, s. 79; Komorowski, Follprecht, cz. 9, KRA, 10, s. 49; Z. Noga, *Z dziejów jednego procesu. Kamienica Pod Modrym Lwem i jej właściciele w XVI wieku*, [w:] *Dom w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, red. B. Gediga, Wrocław 2003, s. 176–181.

⁹¹ AP Kraków, rkps 2561, s. 35; rkps 27, s. 301; wiert, nr 40; Kiełbicka, *Wojas* 1994, nr 1854; Louis, s. 212; UrzKraK, s. 230; Komorowski, Follprecht, cz. 10, KRA, 11, s. 26.

⁹² Nobilitowany w 1589 r. AP Kraków, rkps 2562, s. 26; rkps 26, s. 634; rkps 27, s. 204; Bieniarzówna, s. 170; Kiełbicka, *Wojas* 1993, nr 3675; Trelńska, nr 499; Komorowski, Follprecht, cz. 11, KRA, 12, s. 21–22.

⁹³ AP Kraków, rkps 2562, s. 26; rkps 27, s. 76, 122, 159; Noga, s. 326; Komorowski, Follprecht, cz. 12, KRA, 12, s. 26–28.

⁹⁴ AP Kraków, rkps 2562, s. 26; wiert, nr 590; Richter, s. 6; Louis, s. 123–124; Bieniarzówna, s. 162; Komorowski, Follprecht, cz. 12, KRA, 13, s. 58.

⁹⁵ Nobilitowany w 1589 r. AP Kraków, rkps 2562, s. 26; wiert, nr 28, 590; Louis, s. 213; Muczowski, s. 9–11; Trelńska, nr 498; Noga, s. 221, 222; Komorowski, Follprecht, cz. 12, KRA, 13, s. 62–63.

25A	Jan Nonnart, kupiec ⁹⁶	Mieszcz.
25B	Jan Myszkowski, h. Jastrzębiec, wojski oświęcimski ⁹⁷	Szlach.
26	Mikołaj Samborzecki, h. Rawicz ⁹⁸	Szlach.
27A	Spadkobiercy Kaspra Bekiesza, starosty lanckorońskiego, zm. w 1579 r. ⁹⁹	Szlach.
27B	Andrzej Cellary, kupiec, rajca krak. ¹⁰⁰	Mieszcz.
28	Marcin Fihauser (Fiehauser), kupiec, rajca krak. ¹⁰¹	Mieszcz.
29	Spadkobiercy Jerzego Schilkry, kupca, rajcy krak., zm. w 1585 r. ¹⁰²	Mieszcz.
30A	Spadkobiercy Sebastiana Cyglera (Zieglera), rajcy krak., zm. w 1569 r. ¹⁰³	Mieszcz.
30B	Jakub Kliś, kupiec, ławnik krak. ¹⁰⁴	Mieszcz.
30C	Jan Szekinger, kupiec ¹⁰⁵	Mieszcz.
31	Felicja Włochowicz, wdowa po Tomaszu, krawcu, zm. ok. 1571 r. ¹⁰⁶	Mieszcz.
32A	Spadkobiercy Wolfa Kleina, kupca, rajcy krak., zm. w 1588 r. ¹⁰⁷	Mieszcz.
32B	Helena Cyrus, wdowa po Janie, kuśnierzu, rajcy krak., zm. w 1597 r. ¹⁰⁸	Mieszcz.
33	Anna Miączyńska, wdowa po Andrzeju, aptekarzu, zm. ok. 1585 r. ¹⁰⁹	Mieszcz.
34A	Spadkobiercy Franciszka Wesselina, h. własnego, zm. w 1594 r. ¹¹⁰	Szlach.
34B	Jakub Zimmerman (Czymerman), kupiec, rajca krak. ¹¹¹	Mieszcz.
35	Jan Iwan, kupiec ¹¹²	Mieszcz.
36A	Jakub Ludwig, ławnik sądu wyższego prawa ¹¹³	Mieszcz.
36B	Paczkowa, wdowa po Janie, kupcu, ławniku krak., zm. przed 1564 r. ¹¹⁴	Mieszcz.

⁹⁶ AP Kraków, rkps 2562, s. 26; rkps 454, s. 347–349; rkps 27, s. 630, 631, 713; Kiełbicka, Wojas 1994, nr 1855; Komorowski, Follprecht, cz. 13, KRA, 14, [w druku].

⁹⁷ AP Kraków, rkps 2562, s. 26; rkps 27, s. 630, 631, 713; rkps 455, s. 272–273; Louis, s. 214; Komorowski, Follprecht, cz. 13, KRA, 14, [w druku].

⁹⁸ Zwana „Podparta”. AP Kraków, rkps 2562, s. 27; rkps 455, 1599, s. 272–273; wiert, nr 28, 764; Bibl. Jag., rkps 5349, t. 1, s. 204; Niesiecki, t. 8, s. 231; Louis, s. 214; Komorowski, Follprecht, cz. 14, KRA, 15, [w przygotowaniu].

⁹⁹ Zwana „Pod Barany”. Potomkowie Kaspra Bekiesza uzyskali indygenat w 1593 r. AP Kraków, rkps 2562, s. 39; rkps 455, s. 5; Bibl. Jag., rkps 5349, t. 1, s. 181; Richter, s. 7; A. Grabowski, *Starożytnicze wiadomości o Krakowie*, Kraków 1852, s. 67; Louis, s. 133–134; S. Kutrzeba, J. Ptaśnik, *Dzieje handlu i kupiectwa krakowskiego*, RK, 14, 1912, s. 93; Boniecki, t. 1, s. 149; Pieradzka, s. 266; Trelińska, nr 569, 570.

¹⁰⁰ AP Kraków, rkps 2562, s. 40; rkps 26, s. 818; rkps 455, s. 210; Louis, s. 141; K. Follprecht, *Przyczynki do dziejów krakowskiej rodziny Cellarych*, KRA, 5, s. 79.

¹⁰¹ AP Kraków, rkps 2569, s. 11; rkps 27, s. 323, 707; rkps 455, s. 210; Richter, s. 7; Louis, s. 144; Pieradzka, s. 124; Noga, s. 305.

¹⁰² Zwana „Pod Miedzią”, „Pod Blachą”. AP Kraków, rkps 2562, s. 40; rkps 27, s. 126, 707; rkps 455, s. 210; Richter, s. 7; Louis, s. 144; Noga, s. 337.

¹⁰³ AP Kraków, rkps 2562, s. 40; Louis, s. 145; Noga, s. 133.

¹⁰⁴ AP Kraków, rkps 2562, s. 40; rkps 26, s. 336; wiert, nr 685.

¹⁰⁵ AP Kraków, rkps 2562, s. 41; rkps 26, s. 336, 442; rkps 27, s. 444; wiert, nr 685.

¹⁰⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 10; wiert, nr 52, 88, 89, 147.

¹⁰⁷ AP Kraków, rkps 2563, s. 11; Noga, s. 315.

¹⁰⁸ AP Kraków, rkps 2563, s. 11; rkps 455, s. 1; Bieniarzówna, s. 49; Noga, s. 302.

¹⁰⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 11; rkps 455, s. 1; Lachs 1933, s. 93.

¹¹⁰ Indygenat uzyskał w 1590 r. AP Kraków, rkps 2563, s. 11; rkps 26, s. 158; Bibl. Jag., rkps 5349, t. 1, s. 192; Niesiecki, t. 9, s. 280; Louis, s. 159; Bąk-Koczarska, s. 30, 33; Trelińska, nr 527.

¹¹¹ AP Kraków, rkps 2563, s. 12; rkps 26, s. 777; rkps 27, s. 823; Bieniarzówna, s. 158; Bąk-Koczarska, s. 30; Noga, s. 353.

¹¹² Zwana „Pod Krzysztoforą”. AP Kraków, rkps 453, s. 224; wiert, nr 596; Richter, s. 8; Louis, s. 167; Bąk-Koczarska, s. 32.

¹¹³ Zwana „Pod Jeleniem”. AP Kraków, rkps 2563, s. 39; rkps 26, s. 266, 310; rkps 27, s. 774; Louis, s. 174.

¹¹⁴ AP Kraków, rkps 2563, s. 39; rkps 26, s. 266, 310, 496; rkps 27, s. 774; Bibl. Jag., rkps 5346, t. 2, s. 363; Louis, s. 176; Pieradzka, s. 233.

37	Wojciech Padniewski, h. Nowina, starosta dybowski, kasztelan oświęcimski ¹¹⁵	Szlach.
38	Spadkobiercy Andrzeja Fogelwедера, kupca, rajcy krak., zm. w 1581 r. ¹¹⁶	Mieszcz.
39	Andrzej Leber, kupiec, ławnik krak. ¹¹⁷	Mieszcz.
40	Elżbieta Schilling, wdowa po Jerzym, kupcu, rajcy krak., zm. w 1568 r. ¹¹⁸	Mieszcz.
41A	Spadkobiercy Jerzego Trybla (Tribla), kupca, zm. po 1595 r. ¹¹⁹	Mieszcz.
41B	Fryderyk Szmalc, kupiec, ławnik sądu wyższego prawa ¹²⁰	Mieszcz.
42	Mateusz Misiowski, h. Jelita, burgrabia krak. ¹²¹	Szlach.
43	Joachim Ciepiewski, kupiec, rajca krak. ¹²²	Mieszcz.
44A	Antoni Frączkiewicz, kupiec, rajca krak. ¹²³	Mieszcz.
44B	Stanisław Rottermund, kupiec ¹²⁴	Mieszcz.
45	Spadkobiercy Lenarta Boruty, h. nieustalonego, pisarza kancelarii król., zm. przed 1584 r. ¹²⁵	Szlach.
46	Spadkobiercy Mikołaja Wisemberga, kupca, rajcy krak., zm. w 1598 r. ¹²⁶	Mieszcz.
47	Piotr Myszkowski, h. Jastrzębiec, wojewoda rawski ¹²⁷	Szlach.
	Ratusz, Sukiennice, kramy bogate, postrzygalnia ¹²⁸	Miej.
	Waga mała, waga wielka, smatruz ¹²⁹	Miej.
	Kaplica (kościół) św. Wojciecha ¹³⁰	Duch.

ULICA ŚW. ANNY

1	Zob. Rynek Główny 27	
3	Jan Goryszowski, karczmarz ¹³¹	Mieszcz.
5	Andrzej Gliński ¹³²	Mieszcz.
7	Franciszek Kliś, kupiec i Cherubin Grab, muzyk ¹³³	Mieszcz.
9	Jan Różyc, chirurg (cyrulik) ¹³⁴	Mieszcz.

¹¹⁵ AP Kraków, rkps 2563, s. 40; rkps 26, s. 170, 202, 496; rkps 27, s. 774; Louis, s. 177; UrzKrak, s. 249.

¹¹⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 40; rkps 26, s. 170, 202; rkps 454, s. 720; Louis, s. 176; Noga, s. 306.

¹¹⁷ AP Kraków, rkps 2563, s. 40; rkps 27, s. 685; rkps 454, s. 720; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1215.

¹¹⁸ AP Kraków, rkps 2563, s. 40; rkps 27, s. 685; rkps 454, s. 720; wiert, nr 272; Louis, s. 182; Noga, s. 339.

¹¹⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 40; rkps 26, s. 212; rkps 27, s. 685; Pieradzka, s. 85.

¹²⁰ AP Kraków, rkps 2563, s. 41; wiert, nr 272, 734; Chmiel 1924, s. 123; Pieradzka, s. 192.

¹²¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 4; rkps 26, s. 44; rkps 27, s. 161; rkps 454, s. 68; wiert, nr 146, 181, 296, 438, 526, 534; Louis, s. 186; Chmiel 1924, s. 2.

¹²² AP Kraków, rkps 2559, s. 4; rkps 27, s. 568; rkps 454, s. 39–40; wiert, nr 814; Bieniarzówna, s. 157; Noga, s. 301.

¹²³ AP Kraków, rkps 2559, s. 4; rkps 26, s. 192; rkps 27, s. 568; Louis, s. 191; Bieniarzówna, s. 159; Noga, s. 307.

¹²⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 4; rkps 2574, s. 3; rkps 26, s. 192; rkps 27, s. 235, 364, 703, 761; rkps 454, s. 39–40; wiert, nr 688; Louis, s. 192; M. Bednarz, *Rappowie. Dzieje krakowskiej rodziny mieszczańskiej*, RK, 68, 2002, s. 105–119.

¹²⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 3; rkps 2574, s. 3; rkps 27, s. 364, 703; wiert, nr 333, 688; Niesiecki, t. 2, s. 253; Louis, s. 194.

¹²⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 3; rkps 2574, s. 3; rkps 26, s. 754; rkps 27, s. 703, 761; rkps 454, s. 454, 502; wiert, nr 688; Richter, s. 11; Louis, s. 195–196; Noga, s. 350.

¹²⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 3; rkps 2574, s. 3; rkps 455, s. 296, 418; Richter, s. 11; Louis, s. 198; UrzKrak, s. 245; R. Żelewski, *Myszkowski (Gonzaga-Myszkowski margrabia na Mirowie) Piotr*, PSB, t. 22, s. 392–393.

¹²⁸ Tomkowicz 1926, s. 21, 23, 38.

¹²⁹ Tomkowicz 1926, s. 27–34.

¹³⁰ Tomkowicz 1926, s. 21; Katalog zabytków 1978, s. 202.

¹³¹ AP Kraków, rkps 2562, s. 39; rkps 454, s. 474; wiert, nr 546.

¹³² AP Kraków, rkps 2562, s. 38; rkps 454, s. 474; wiert, nr 444, 546; Lachs 1909, s. 57.

¹³³ AP Kraków, rkps 2562, s. 38; rkps 2569, s. 35; rkps 26, s. 178; rkps 762, s. 351; wiert, nr 279, 444.

¹³⁴ AP Kraków, rkps 2562, s. 37; rkps 26, s. 625; rkps 27, s. 497; Richter, s. 42; Lachs 1936, s. 198; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1311.

11A	Księża kościoła św. Anny – wikarówka ¹³⁵	Duch.
11B	Księża kościoła św. Anny – probostwo ¹³⁶	Duch.
	Kościół św. Anny wraz z otaczającym go cmentarzem ¹³⁷	Duch.
	Szkoła kościoła św. Anny ¹³⁸	Duch.
	Wdowa po Stanisławie Góreckim, karczmarzu, zm. przed 1598 r. ¹³⁹	Mieszcz.
2	Zob. ul. Wiślna 1	
4	Kasper Trusardi, kupiec ¹⁴⁰	Mieszcz.
6A	Spadkobiercy Hieronima Behma, zm. przed 1573 r. ¹⁴¹	Mieszcz.
6B	Spadkobiercy Jana Ulla, kupca, rajcy krak., zm. w 1563 r. ¹⁴²	Mieszcz.
6C	Anna Szarfenberg, wdowa po Stanisławie, drukarzu, zm. w 1584 r. ¹⁴³	Mieszcz.
8	Akademia Krakowska – Collegium Maius ¹⁴⁴	Uniw.
10	Akademia Krakowska ¹⁴⁵	Uniw.
12	Maciej Mirosz, paśnik ¹⁴⁶ Kasper Gęśliczka, karczmarz ¹⁴⁷	Mieszcz.
	Rada Miejska ¹⁴⁸	Miej.

ULICA BRACKA

1	Zob. Rynek Główny 21	
3	Akademia Krakowska – Bursa Węgierska ¹⁴⁹	Uniw.
5	Akademia Krakowska ¹⁵⁰	Uniw.
7	Daniel Chroberski, złotnik, rajca krak. ¹⁵¹	Mieszcz.
9	Piotr Szolcz, pisarz skarbowy ¹⁵²	Mieszcz.
11A	Jakub Rommelman, złotnik ¹⁵³	Mieszcz.
11B	Barbara Góra, wdowa po Janie, syndyku krak., rajcy krak., zm. w 1597 r. ¹⁵⁴	Mieszcz.

¹³⁵ AP Kraków, rkps 454, s. 630; wiert, nr 33, 629; Richter, s. 42.

¹³⁶ AP Kraków, rkps 2562, s. 37; Richter, s. 42.

¹³⁷ Kościół zburzony w 1689 r. AP Kraków, rkps 2562, s. 37; wiert, nr 33, 873; Bibl. Jag., rkps 5354, s. 68v; F. Klein, *Akademicki kościół św. Anny w Krakowie. Studium architektury*, RK, 11, s. 53; Tomkowicz 1912, s. 14; Katalog zabytków 1971, s. 75.

¹³⁸ Bibl. Jag., rkps 5354, s. 68v; wiert, nr 107, 246, 873; Richter, s. 42; Tomkowicz 1926, s. 83.

¹³⁹ AP Kraków, rkps 2562, s. 36; wiert, nr 873.

¹⁴⁰ AP Kraków, rkps 2562, s. 35; rkps 449, s. 677; wiert, nr 500, 502.

¹⁴¹ AP Kraków, rkps 2550, s. 15; rkps 2562, s. 35; rkps 26, s. 576; wiert, nr 105, 878.

¹⁴² AP Kraków, rkps 2562, s. 35; rkps 26, s. 613, rkps 1094, s. 548; wiert, nr 105; Noga, s. 347.

¹⁴³ AP Kraków, rkps 2562, s. 36; rkps 26, s. 613; wiert, nr 16; Drukarze, s. 284–285.

¹⁴⁴ Richter, s. 41; K. Estreicher, *Collegium Maius. Dzieje gmachu*, Kraków 1968, passim; Włodarek, s. 83.

¹⁴⁵ Plac zwany Huta. K. Estreicher, *Collegium Maius. Dzieje gmachu*, Kraków 1968, s. 156–157; Włodarek, s. 137–138.

¹⁴⁶ AP Kraków, rkps 2562, s. 36; rkps 26, s. 561; rkps 27, s. 735; wiert, nr 39, 678; S. Tomkowicz, *Gmach Biblioteki Jagiellońskiej. Historia i opis*, RK, 4, 1901, s. 125; Kiełbicka, *Wojas* 1994, nr 1439.

¹⁴⁷ AP Kraków, rkps 2562, s. 36.

¹⁴⁸ AP Kraków, rkps 2550, s. 15; rkps 2569, s. 30; Richter, s. 40.

¹⁴⁹ AP Kraków, rkps 2562, s. 25; wiert, nr 843; Richter, s. 31.

¹⁵⁰ AP Kraków, rkps 2562, s. 25; Richter, s. 33.

¹⁵¹ AP Kraków, rkps 2562, s. 25; Kiełbicka, *Wojas* 1994, nr 1301; Lepczyński, s. 147; Pietrusiński, s. 218–221; Noga, s. 300.

¹⁵² AP Kraków, rkps 2562, s. 23; rkps 455, s. 229–231.

¹⁵³ AP Kraków, rkps 2562, s. 23; Kiełbicka, *Wojas* 1994, nr 1582; Lepczyński, s. 159; Ciecchanowiecki, s. 106.

¹⁵⁴ AP Kraków, rkps 2562, s. 23; wiert, nr 402, 434; Noga, s. 309.

13	Stanisław Picus Zawadzki, lekarz, rajca krak. ¹⁵⁵	Mieszcz.
15	Jan Pieniążek, h. Odrowąż, podczaszy krak., starosta nowotarski ¹⁵⁶	Szlach.
17A	Jacek Młodziejowski, h. Ślepowron, podskarbi nadworny ¹⁵⁷	Szlach.
17B	Aleksander Koniecpolski, h. Pobóg, wojewoda sieradzki ¹⁵⁸	Szlach.
2	Zob. Rynek Główny 20	
4	Tył posesji Rynek Główny 17 ¹⁵⁹	
6A	Sebastian Boduchowicz, krawiec ¹⁶⁰	Mieszcz.
6B	Jan Cyrus młodszy, kupiec ¹⁶¹	Mieszcz.
8	Cech złotników ¹⁶²	Mieszcz.
10	Mikołaj Witkowski, prawnik, pisarz wielkorządowy, rajca krak. ¹⁶³	Mieszcz.
12A	Zygmunt Lenczowski, h. Strzemię ¹⁶⁴	Szlach.
12B	Jan Gelazyn, kupiec; Matys Godowicz, kuśnierz, Barbara Fetrowa, wdowa, złotniczka ¹⁶⁵	Mieszcz.
12C	Jan Schilling, pisarz miejski ¹⁶⁶	Mieszcz.
12D	Franciszkanie ¹⁶⁷	Duch.
12E	Hieronim Czechowicz, sukiennik ¹⁶⁸	Mieszcz.
12F	Tył posesji ul. Bracka 12C ¹⁶⁹	

ULICA DOMINIKAŃSKA¹⁷⁰

1–5	Dominikanie ¹⁷¹	Duch.
-----	----------------------------	-------

ULICA FLORIAŃSKA (Tworzańska, św. Floriana)

1	Anna Jodłowska, wdowa po Szymonie, aptekarzu, zm. przed 1593 r. ¹⁷²	Mieszcz.
3	Jan Zeman, aptekarz ¹⁷³	Mieszcz.

¹⁵⁵ AP Kraków, rkps 2562, s. 23; wiert, nr 402, 434; Lachs 1909, s. 62–63; Noga, s. 352.

¹⁵⁶ AP Kraków, rkps 2562, s. 23; rkps 26, s. 330; wiert, nr 687; UrzKrak, nr 209, s. 250.

¹⁵⁷ AP Kraków, rkps 2562, s. 23; rkps 26, s. 330; rkps 454, s. 14; UrzCentr, s. 186.

¹⁵⁸ AP Kraków, rkps 2562, s. 22; Richter, s. 34; H. Kotarski, *Koniecpolski Aleksander*, PSB, t. 13, s. 511–512.

¹⁵⁹ AP Kraków, rkps 263, s. 25; rkps 26, s. 46; rkps 27, s. 10, 669; Bibl. Jag., rkps 5354, s. 53v; Richter, s. 32.

¹⁶⁰ AP Kraków, rkps 2561, s. 35; rkps 26, s. 46; rkps 27, s. 10, 669; rkps 454, s. 78.

¹⁶¹ AP Kraków, rkps 2561, s. 34; A. Chmiel, *Herby Cyruśów mieszczan krakowskich*, RK, 1, 1898, s. 281; Bieniarzówna, s. 158.

¹⁶² AP Kraków, rkps 2561, s. 34; rkps 26, s. 40, 68, 327; rkps 27, s. 220; wiert, nr 116; Richter, s. 32; L. Lepszy, *Cech złotniczy w Krakowie, jego organizacja i dzieje*, Kraków 1898, s. 35.

¹⁶³ AP Kraków, rkps 2561, s. 33; rkps 27, s. 220, 491; Bieniarzówna, s. 170; Noga, s. 350.

¹⁶⁴ AP Kraków, rkps 2561, s. 33; rkps 26, s. 40, 68, 78, 484; rkps 27, s. 220; wiert, nr 563; Boniecki, t. 14, s. 81.

¹⁶⁵ AP Kraków, rkps 2561, s. 34; rkps 26, s. 484; rkps 27, s. 511; wiert, nr 273, 563, 653; Lepszy, s. 149.

¹⁶⁶ AP Kraków, rkps 2561, s. 33; wiert, nr 563, 653.

¹⁶⁷ AP Kraków, rkps 2561, s. 33; rkps 26, s. 456; rkps 27, s. 325, 326; rkps 454, s. 537; wiert, nr 532; J. Janczykowski, *Krakowski pałac Stefana Jordana*, RK, 52, 1981, s. 62.

¹⁶⁸ AP Kraków, rkps 2561, s. 32; rkps 27, s. 325, 326; rkps 454, s. 537.

¹⁶⁹ AP Kraków, rkps 2561, s. 32; rkps 27, s. 325, 326, 716; wiert, nr 532.

¹⁷⁰ Cmentarz kościoła św. Trójcy. Tomkowicz 1926, s. 131; Supranowicz, s. 45.

¹⁷¹ Było to 7 kamienic. AP Kraków, rkps 2561, s. 9–11.

¹⁷² Zwana „Pod Murzyny”. AP Kraków, rkps 2559, s. 20; rkps 2574, s. 24; rkps 27, s. 567; wiert, nr 85, 517, 520; Chmiel 1917, s. 11; Lachs 1933, s. 80.

¹⁷³ Zwana „pod Kozłem”. AP Kraków, rkps 2559, s. 20; rkps 2574, s. 24; rkps 26, s. 746, 808; rkps 27, s. 5, 7; rkps SWPN 1–14, s. 827; wiert, nr 691; Richter, s. 71; Chmiel 1917, s. 23; Lachs 1933, s. 116.

5	Jan Jeleń, kuśnierz ¹⁷⁴	Mieszcz.
7	Jan Polanowski, h. Starykoń, komornik ziemi krak. ¹⁷⁵	Szlach.
9	Adam Nagoth, kuśnierz, rajca krak. ¹⁷⁶	Mieszcz.
11	Spadkobiercy Waleriana Pernusa, kupca, rajcy krak., zm. w 1569 r. ¹⁷⁷	Mieszcz.
13	Dorota Barzi, h. Korczak, wdowa po Stanisławie, wojewodzie krak., zm. w 1571 r. ¹⁷⁸	Szlach.
15	Joachim Ciepielowski, kupiec, rajca krak. ¹⁷⁹	Mieszcz.
17	Anna Trecy, wdowa po Krzysztofie, sekretarzu król., zm. po 1596 r. ¹⁸⁰	Mieszcz.
19	Spadkobiercy Sebastiana Bąka, zm. ok. 1595 r. ¹⁸¹	Mieszcz.
21	Jerzy Wiczorkowicz ¹⁸²	Mieszcz.
23	Magdalena Netinger, wdowa po Andrzeju, kupcu, zm. ok. 1598 r. ¹⁸³	Mieszcz.
25	Jan Łyszkowicz, kuśnierz ¹⁸⁴	Mieszcz.
27	Spadkobiercy Jana Baptysty Fontanini, kupca, rajcy krak., zm. w 1596 r. ¹⁸⁵	Mieszcz.
29	Wdowa po Marcinie Zamanku, płatnerzu, zm. przed 1597 r. ¹⁸⁶	Mieszcz.
31	Augustyn Halicz, kupiec ¹⁸⁷	Mieszcz.
33	Jakub Wysocki, karczmarz ¹⁸⁸	Mieszcz.
35	Jan Kaźmierczyk, chirurg (cyrulik) ¹⁸⁹	Mieszcz.
37	Michał Domżał, kotlarz, wiertelnik krak. ¹⁹⁰	Mieszcz.
39	Spadkobiercy Stanisława Litwinka, kotlarza, zm. ok. 1595 r. ¹⁹¹	Mieszcz.
41	Wdowa po Adamie, kowalu, zm. ok. 1593 r. ¹⁹²	Mieszcz.

¹⁷⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 20; rkps 2574, s. 25; rkps 26, s. 746, 808; rkps 27, s. 7, 702; wiert, nr 691; Chmiel 1917, s. 36.

¹⁷⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 20; rkps 2574, s. 25; rkps 26, s. 746, 808; rkps 27, s. 7; rkps 455, s. 208; wiert, nr 695; Niesiecki, t. 7, s. 359–360; Chmiel 1917, s. 40.

¹⁷⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 21; rkps 2574, s. 25; rkps 26, s. 222, 619; rkps 27, s. 702; wiert, nr 600; Chmiel 1917, s. 47; Bieniarzówna, s. 164; Noga, s. 327.

¹⁷⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 21; rkps 2574, s. 26; rkps 26, s. 222, 619; wiert, nr 575, 600; Chmiel 1917, s. 53; Pieradzka, s. 192; Noga, s. 329.

¹⁷⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 21; rkps 2574, s. 26; rkps 27, s. 823; wiert, nr 471, 472, 575; Richter, s. 72; Chmiel 1917, s. 57; UrzKrak, nr 407.

¹⁷⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 21; rkps 2574, s. 26; rkps 27, s. 102, 325, 823; wiert, nr 472, 575; Chmiel 1917, s. 61; Bieniarzówna, s. 157; Noga, s. 301.

¹⁸⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 22; rkps 2574, s. 27; rkps 26, s. 588; Chmiel 1917, s. 68; J. Bieniarzówna, *Pierwsze stulecie zboru pod Wawelem*, [w:] *1557–1957. 400 lat reformacji pod Wawelem*, Warszawa 1958, s. 14; Noga, s. 183–185, 219, 237.

¹⁸¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 22; rkps 2574, s. 27; rkps 26, s. 435, 546; wiert, nr 217; Chmiel 1917, s. 72.

¹⁸² AP Kraków, rkps 2559, s. 23; rkps 2574, s. 28; rkps 26, s. 435, 546; rkps 27, s. 137, 244; wiert, nr 819; Chmiel 1917, s. 81.

¹⁸³ AP Kraków, rkps 2559, s. 23; rkps 2574, s. 28; rkps 26, s. 435, 546; rkps 27, s. 137, 244; rkps 455, s. 37–38; wiert, nr 819; Chmiel 1917, s. 88.

¹⁸⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 23; rkps 2574, s. 28; rkps 27, s. 95, 137, 151, 244; rkps 455, s. 37–38; Chmiel 1917, s. 89.

¹⁸⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 23; rkps 2574, s. 29; rkps 26, s. 667; rkps 27, s. 151, 685; rkps 455, s. 37–38; Chmiel 1917, s. 94; S. Pańków, *Fontanini (Fontanus) Jan Baptysta*, PSB, t. 7, s. 61; Komorowski, Follprecht, cz. 5, KRA, 6, s. 17–18; Noga, s. 307.

¹⁸⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 24; rkps 2574, s. 29; rkps 27, s. 72, 426; Chmiel 1917, s. 101; A. Swaryczewski, *Płatnerze krakowscy*, Warszawa 1987, s. 123.

¹⁸⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 24; rkps 2574, s. 29; rkps 27, s. 177; wiert, nr 474; Chmiel 1917, s. 110.

¹⁸⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 24; rkps 2574, s. 30; wiert, nr 436, 474; Chmiel 1917, s. 115.

¹⁸⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 24; rkps 2574, s. 30; rkps 26, s. 59–61, 155; rkps 27, s. 678; wiert, nr 24, 187, 694, 735; Chmiel 1917, s. 121; Lachs 1936, s. 198.

¹⁹⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 25; rkps 2574, s. 31; rkps 454, s. 369–370; wiert, nr 570, 694, 735; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1734; Chmiel 1917, s. 128.

¹⁹¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 25; rkps 2574, s. 31; wiert, nr 132, 694, 735; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1277; Chmiel 1917, s. 134.

¹⁹² AP Kraków, rkps 2559, s. 25; rkps 2574, s. 32; rkps 454, s. 369–370; wiert, nr 570; Chmiel 1917, s. 139.

43	Grzegorz, ślusarz lub Jan, kotlarz ¹⁹³	Mieszcz.
45	Michał, kotlarz ¹⁹⁴	Mieszcz.
47	Spadkobiercy Krzysztofa Bełzy, kuśnierza, zm. przed 1589 r. ¹⁹⁵	Mieszcz.
49	Wawrzyniec Ardenty, kupiec ¹⁹⁶	Mieszcz.
51	Bartłomiej Groicki, pisarz sądu wyższego prawa i komory celnej krak. ¹⁹⁷	Mieszcz.
53A	Spadkobiercy Stanisława Sadowskiego, kupca, rajcy krak., zm. w 1576 r. ¹⁹⁸	Mieszcz.
53B	Spadkobiercy Hieronima Zalasowskiego, kupca, rajcy krak., zm. ok. 1594/1596 r. ¹⁹⁹	Mieszcz.
55A	Anna Cianowska (Cieniowska), wdowa po Stanisławie, zm. przed 1593 r. ²⁰⁰	Mieszcz.
55B	Matys Białek, karczmarz ²⁰¹	Mieszcz.
57	Andrzej Kmita, karczmarz ²⁰²	Mieszcz.
2	Zob. Rynek Główny 47	
4	Andrzej Rey, h. Oksza, sędzia kapturowy krak. ²⁰³	Szlach.
6	Maciej Jaszczurkowicz, kuśnierz ²⁰⁴	Mieszcz.
8	Spadkobiercy Hieronima Zalasowskiego, kupca, rajcy krak., zm. ok. 1594/1595 r. ²⁰⁵	Mieszcz.
10	Jan Hedlowski, kupiec ²⁰⁶	Mieszcz.
12	Sebastian Cyrus, kupiec, wójt sądu wyższego prawa ²⁰⁷	Mieszcz.
14	Andrzej Samuel Dembiński (Dębiński), h. Rawicz ²⁰⁸	Szlach.
16	Aleksander Gallus Węgrzynowicz (Vegrinius), lekarz ²⁰⁹	Mieszcz.
18A	Spadkobiercy Pawła Krzywokolskiego, kuśnierza, rajcy krak., zm. w 1591 r. ²¹⁰	Mieszcz.
18B	Stanisław Gostkowicz, kowal ²¹¹	Mieszcz.

¹⁹³ AP Kraków, rkps 2559, s. 26; rkps 2574, s. 32; Chmiel 1917, s. 148.

¹⁹⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 26; rkps 2574, s. 33.

¹⁹⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 26; rkps 2574, s. 33; rkps 454, s. 376–377; rkps 455, s. 370; Chmiel 1917, s. 153; Noga, s. 60.

¹⁹⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 27; rkps 2574, s. 33; rkps 454, s. 376–377; rkps 455, s. 370; rkps 762, s. 471; Chmiel 1917, s. 165.

¹⁹⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 27; rkps 2574, s. 34; rkps 27, s. 671; rkps 454, s. 376–377; Chmiel 1917, s. 174; K. Koranyi, M. Patkaniowski, *Groicki Bartłomiej*, PSB, t. 8, s. 628–629.

¹⁹⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 27; rkps 2574, s. 34; rkps 27, s. 671; rkps 454, s. 425; wiert, nr 448; Chmiel 1917, s. 177; Noga, s. 336.

¹⁹⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 27; rkps 2574, s. 35; rkps 454, s. 425; rkps 27, s. 246; wiert, nr 448; Chmiel 1917, s. 179; Noga, s. 350.

²⁰⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 28; rkps 2574, s. 35; rkps 27, s. 246; rkps 454, s. 425; wiert, nr 317, 318; Chmiel 1917, s. 182.

²⁰¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 28; rkps 2574, s. 35; rkps 27, s. 246; Chmiel 1917, s. 185.

²⁰² AP Kraków, rkps 2559, s. 28; rkps 2558, s. 18; rkps 2574, s. 36; Chmiel 1917, s. 185.

²⁰³ AP Kraków, rkps 2559, s. 19; rkps 2574, s. 23; rkps 455, s. 296; wiert, nr 223, 416, 507; Chmiel 1920, s. 8; Niesiecki, t. 8, s. 110.

²⁰⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 19; rkps 2574, s. 23; rkps 26, s. 159; rkps 454, s. 24, 66; rkps 455, s. 418; Chmiel 1920, s. 18.

²⁰⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 18; rkps 2574, s. 22; rkps 27, s. 26; rkps 454, s. 425; wiert, nr 507; Chmiel 1920, s. 23; Noga, s. 351.

²⁰⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 18; rkps 2574, s. 22; rkps 27, s. 26, 87; rkps 454, s. 425; wiert, nr 627, 671; Chmiel 1920, s. 33.

²⁰⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 18; rkps 2574, s. 22; Chmiel 1920, s. 40; Pieradzka, s. 192; L. Łysiak, *Ius supremum Maydeburgense castri Cracoviensis 1356–1794. Organisation, Tätigkeit und Stellung des Krakauer Oberhofs in der Rechtsprechung Altpolens*, Frankfurt a/Main 1990, s. 184.

²⁰⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 18; rkps 2574, s. 21; rkps 1378, s. 313; rkps 454, s. 354–355; Chmiel 1920, s. 50; UrzKrak, s. 220.

²⁰⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 18; rkps 2574, s. 21; rkps 27, s. 402; rkps 454, s. 354–355; wiert, nr 750; Chmiel 1920, s. 66; Lachs 1909, s. 71.

²¹⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 17; rkps 2574, s. 21; rkps 24, s. 636; rkps 26, s. 539; Chmiel 1920, s. 72; Noga, s. 321.

²¹¹ Zwana „Pod Koniem”. AP Kraków, rkps 2559, s. 17; rkps 2574, s. 20; rkps 26, s. 539; wiert, nr 208, 782, 798, 801; Chmiel 1920, s. 74.

20	Spadkobiercy Wojciecha Wałaszka, krawca, zm. ok. 1593 r. ²¹²	Mieszcz.
22	Wdowa po Macieju Świetliku, kowalu, zm. ok. 1594 r. ²¹³	Mieszcz.
24	Wojciech Mogiłański alias Placek, ślusarz ²¹⁴	Mieszcz.
26	Jan Narbut, h. Trąby lub Zadora ²¹⁵	Szlach.
bn	Tomasz Wesołowski, ślusarz ²¹⁶	Mieszcz.
28A	(Regina) Gierczycka, wdowa po Mikołaju, piekarzu, zm. po 1594 r. ²¹⁷	Mieszcz.
28B	Spadkobiercy Macieja Dyrdy, piekarza, zm. po 1592 r. ²¹⁸	Mieszcz.
30	Stanisław Piesek, prasoł ²¹⁹	Mieszcz.
32A	Spadkobiercy Marcin Iwana, kupca, rajcy olkuskiego, zm. po 1596 r. ²²⁰	Mieszcz.
32B	właściciel nieustalony ²²¹	–
34	Stanisław Gośliński, krawiec ²²²	Mieszcz.
36	Marcin Fihouser (Fiehauser), kupiec, rajca krak. ²²³	Mieszcz.
38	Spadkobiercy Feliksa Sałaty, kupca ²²⁴	Mieszcz.
40	Księża kościoła św. Floriana – wikarówka ²²⁵	Duch.
42	Jakub Korzeński ²²⁶	Mieszcz.
44	Jan Secymiński, h. Dąbrowa ²²⁷	Szlach.

ULICA FRANCISZKAŃSKA²²⁸

1	Zob. ul. Bracka 17	
3	Biskup krakowski ²²⁹	Duch.
	Franciszkanie ²³⁰	Duch.
	Jan Trepka, h. Topór, sędzia ziemski krak. ²³¹	Szlach.
	właściciel nieustalony ²³²	–

²¹² AP Kraków, rkps 2559, s. 16; rkps 2574, s. 20; rkps 26, s. 539; rkps 27, s. 606; wiert, nr 492, 749; Chmiel 1920, s. 84.

²¹³ AP Kraków, rkps 2559, s. 16; rkps 2574, s. 19; wiert, nr 549, 782; Chmiel 1920, s. 92.

²¹⁴ Zwana „Pode dzwony”. AP Kraków, rkps 2559, s. 16; rkps 2574, s. 19; wiert, nr 549, 748, 749; Chmiel 1920, s. 101.

²¹⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 15; rkps 2574, s. 18; wiert, nr 756; Niesiecki, t. 6, s. 319–321; Chmiel 1920, s. 111.

²¹⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 15; rkps 2574, s. 18; rkps 26, s. 113; wiert, nr 719, 790; Chmiel 1920, s. 119.

²¹⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 15; rkps 2574, s. 18; rkps 26, 113; wiert, nr 821; Chmiel 1920, s. 121.

²¹⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 14; rkps 2574, s. 17; wiert, nr 461, 821; Chmiel 1920, s. 121.

²¹⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 14; rkps 2574, s. 17; rkps 26, s. 123; wiert, nr 461, 821; Chmiel 1920, s. 133.

²²⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 14; rkps 2574, s. 17; rkps 26, s. 123, 586; Chmiel 1920, s. 140; Bąk-Koczarska, s. 32.

²²¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 14; rkps 2574, s. 16; Chmiel 1920, s. 140.

²²² AP Kraków, rkps 2559, s. 13; rkps 2574, s. 16; rkps 27, s. 168; Chmiel 1920, s. 144.

²²³ AP Kraków, rkps 2559, s. 13; rkps 2574, s. 15; rkps 27, s. 542; wiert, nr 440, 441; Chmiel 1920, s. 149; Pieradzka, s. 124; Noga, s. 305.

²²⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 13; rkps 2574, s. 15; rkps 26, s. 265, 282, 712; rkps 27, s. 542; rkps 1624, s. 98; wiert, nr 440, 441; Chmiel 1920, s. 154; Kielbicka, Wojas 1993, nr 2580.

²²⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 12; rkps 2574, s. 15; rkps 26, s. 282, 712; rkps 27, s. 542; wiert, nr 440; Chmiel 1920, s. 159.

²²⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 12; rkps 2574, s. 14; rkps 26, s. 265; rkps 27, s. 671; Chmiel 1920, s. 165.

²²⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 12; rkps 2574, s. 14; rkps 27, s. 671; wiert, nr 423; Chmiel 1920, s. 170; Niesiecki, t. 8, s. 323.

²²⁸ Część Psiego Rynku czyli obecnie pl. Wszystkich Świętych (Tomkowicz 1926, s. 134–138; Supranowicz, s. 51).

²²⁹ Bibl. Jag., rkps 5354, s. 59v; wiert, nr 687; Tomkowicz 1926, s. 137; M. Rożek, *Architektura i urządzenie wnętrza Pałacu Biskupiego w Krakowie (XIV–XIX w.)*, RK, 45, 1974, s. 19–42.

²³⁰ Były to 2 lub 3 kamienice. AP Kraków, rkps 2561, s. 32; rkps 2562, s. 22; Bibl. Jag., rkps 5354, s. 47v; S. Tomkowicz, *Pałac Wielopolskich w Krakowie i jego dawna dekoracja malarzka*, RK, 18, 1918, s. 6.

²³¹ AP Kraków, rkps 2569, s. 46; UrzKrak, nr 313.

²³² AP Kraków, rkps 2569, s. 46.

	Łyczko (Łyczek), h. Sulima ²³³	Szlach.
	Gołuchowski, h. Leliwa ²³⁴	Szlach.

ULICA GOŁĘBIA²³⁵

1	Zob. ul. Bracka 7	
3	właściciel nieustalony ²³⁶	–
5	Zob. ul. Wiślna 6	
7	Zob. ul. Wiślna 7	
9	Jan Piotraszowski, h. Abdank, podstarości oświęcimski ²³⁷	Szlach.
11	Akademia Krakowska – Collegium Minus ²³⁸	Uniw.
13	Akademia Krakowska ²³⁹	Uniw.
2	Zob. ul. Bracka 9	
4	Zofia Ligęza, h. Półkozic, wdowa po Janie, wojskim sanockim, zm. ok. 1598 r. ²⁴⁰	Szlach.
6	Ludwik Kromer, pisarz miejski ²⁴¹	Mieszcz.
8	Marcin Dobroszowski (Dobriszowski) Łysik, h. Półkozic, burgrabia krak. ²⁴²	Szlach.
10	Zob. ul. Wiślna 8	
12	Barbara Gilowicz, wdowa po Wojciechu, piekarzu, zm. po 1588 r. ²⁴³	Mieszcz.
14	Barbara Gilowicz, wdowa po Wojciechu, piekarzu, zm. po 1588 r. ²⁴⁴	Mieszcz.
16A	Jakub von Enden Niederland, muzyk ²⁴⁵	Mieszcz.
16B	Spadkobiercy Macieja Kopy, mydlarza, zm. ok. 1597 r. ²⁴⁶	Mieszcz.
18A	Walenty Wiśniowski Bigos, mydlarz ²⁴⁷	Mieszcz.
18B	Spadkobiercy Marcina Radoty, zm. przed 1597 r. ²⁴⁸	Mieszcz.
20A	Matys Gniezno, introligator ²⁴⁹	Mieszcz.

²³³ AP Kraków, rkps 2569, s. 47; Niesiecki, t. 6, s. 294.

²³⁴ AP Kraków, rkps 2557, s. 5; rkps 2569, s. 47; Niesiecki, t. 4, s. 175; Boniecki, t. 6, s. 213; Uruski, t. 4, s. 252.

²³⁵ Część wschodnia zwana przecznicą między ul. Bracką i Wiślną (Tomkowicz 1926, s. 138–142; Supranowicz, s. 56).

²³⁶ AP Kraków, rkps 2562, s. 24.

²³⁷ AP Kraków, rkps 2568, s. 58; rkps 762, s. 17; wiert, nr 105, 878, 903.

²³⁸ AP Kraków, rkps 2550, s. 13; Włodarek, s. 253; K. Estreicher, *Collegium Maius. Dzieje gmachu*, Kraków 1968, s. 158–160.

²³⁹ Ogród uniwersytecki, stajnie oraz 3 domy dzierżawione przez Akademię: Piotrowi, mularzowi; Kandydowi, introligatorowi i Matysowi Mgayowi, szewcowi. AP Kraków, rkps 2562, s. 33; Richter, s. 41; K. Estreicher, *Collegium Maius. Dzieje gmachu*, Kraków 1968, s. 158–160.

²⁴⁰ AP Kraków, rkps 2562, s. 24; rkps 27, s. 358; rkps 455, s. 139, 229–231; wiert, nr 309, 660; *Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemie halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy*, oprac. K. Przyboś, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław 1987, nr 2637.

²⁴¹ AP Kraków, rkps 2562, s. 24; rkps 27, s. 330, 358; rkps 455, s. 139; wiert, nr 309, 660; Bieniarzówna, s. 162.

²⁴² AP Kraków, rkps 2562, s. 24; rkps 27, s. 330, 358; rkps 455, s. 139; wiert, nr 660; Richter, s. 35; UrzKraK, s. 222.

²⁴³ AP Kraków, rkps 2562, s. 30; rkps 761, s. 104, 423; wiert, nr 67, 386, 457, 552, 553, 901.

²⁴⁴ AP Kraków, rkps 27, s. 262; wiert, nr 43, 67, 179, 386, 901.

²⁴⁵ AP Kraków, rkps 2562, s. 30; rkps 27, s. 262, 502, 641; rkps 454, s. 503; wiert, nr 901; Kiełbicka, *Wojas* 1994, nr 1547; S. Tomkowicz, *Do historii muzyki w Krakowie*, Kraków 1907, s. 11.

²⁴⁶ AP Kraków, rkps 27, s. 262, 502, 641; rkps 454, s. 503; wiert, nr 210, 331, 386, 458, 459, 535.

²⁴⁷ AP Kraków, rkps 2562, s. 30; rkps 26, s. 190; rkps 27, s. 502, 641; wiert, nr 331, 332, 458, 459, 535.

²⁴⁸ AP Kraków, rkps 2562, s. 30; rkps 2557, s. 10; rkps 26, s. 623, 699; wiert, nr 331, 332, 357, 403, 458, 459, 535; Kiełbicka, *Wojas* 1994, nr 1704.

²⁴⁹ AP Kraków, rkps 2562, s. 31; rkps 26, s. 623, 699; rkps 454, s. 97; wiert, nr 581, 856.

20B	Spadkobiercy Macieja Gruszczyńskiego, mydlarza, zm. ok. 1596 r. ²⁵⁰	Mieszcz.
20C	Jan Januszewski, drukarz ²⁵¹	Mieszcz.
22A	Akademia Krakowska – Bursa Jeruzalem ²⁵²	Uniw.
22B	Akademia Krakowska – Bursa Filozofów ²⁵³	Uniw.
22C	Akademia Krakowska – Bursa (Classes) Nowa ²⁵⁴	Uniw.
22D	Stanisław Słoninka, introligator ²⁵⁵	Mieszcz.
22E	Mikołaj, introligator ²⁵⁶	Mieszcz.
22F	Maciej Kikuła (Kiekula), introligator, śledziownik ²⁵⁷	Mieszcz.
22G	Melcher, muzyk ²⁵⁸	Mieszcz.

ULICA GRODZKA

1	Walenty Rymer, kupiec, rajca krak. ²⁵⁹	Mieszcz.
3	Mikołaj Szarfenberger, drukarz ²⁶⁰	Mieszcz.
5	Anna Olszowska, wdowa po Stanisławie, zm. ok. 1598 r. ²⁶¹	Mieszcz.
7	Jakub Siebeneicher, drukarz, rajca krak. ²⁶²	Mieszcz.
9A	Grzegorz Blank, złotnik ²⁶³	Mieszcz.
9B	Wincenty Łyskowicz, kuśnierz ²⁶⁴	Mieszcz.
11	Jan Noszkowicz Grządziel, rymarz ²⁶⁵	Mieszcz.
13A	Tomasz Gawronek, karczmarz, przekupień ²⁶⁶	Mieszcz.
13B	(Regina) Pilecka, wdowa po Stanisławie, ślusarzu, zm. przed 1597 r. ²⁶⁷	Mieszcz.
13C	Walenty Opoczyński, rymarz ²⁶⁸	Mieszcz.

²⁵⁰ AP Kraków, rkps 2562, s. 31; rkps 2550, s. 12; rkps 26, s. 623, 699; rkps 27, s. 217; wiert, nr 581.

²⁵¹ Nobilitowany w 1588 r. AP Kraków, rkps 2562, s. 31; rkps 26, s. 629; rkps 27, s. 217; rkps 454, s. 97; wiert, nr 403, 581, 856; Drukarze, s. 70–71; Trelińska, nr 473.

²⁵² AP Kraków, rkps 2550, s. 12; rkps 26, s. 629; rkps 27, s. 217; wiert, nr 260; Richter, s. 38.

²⁵³ AP Kraków, rkps 2562, s. 31; Richter, s. 38.

²⁵⁴ AP Kraków, rkps 2562, s. 32; Richter, s. 38; H. Barycz, *Historia Szkół Nowodworskich*, t. 1, *Od założenia do reformy H. Kollataja (1588–1777)*, Kraków 1939–1947, s. 34.

²⁵⁵ AP Kraków, rkps 2562, s. 32; Kielbicka, *Wojas* 1994, nr 1614.

²⁵⁶ AP Kraków, rkps 2562, s. 32.

²⁵⁷ AP Kraków, rkps 2562, s. 32; Kielbicka, *Wojas* 1994, nr 1311.

²⁵⁸ AP Kraków, rkps 2562, s. 32.

²⁵⁹ Nobilitowany w 1590 r. AP Kraków, rkps 2561, s. 36; rkps 27, s. 380; Chmiel 1934, s. 8; Komorowski, *Follprecht*, cz. 6, *KRA*, 7, s. 18; Trelińska, nr 517.

²⁶⁰ AP Kraków, rkps 2561, s. 37; rkps 26, s. 432; rkps 27, s. 68, 380; wiert, nr 51, 72, 75, 239, 242; Chmiel 1934, s. 22–23; Drukarze, s. 265.

²⁶¹ AP Kraków, rkps 2561, s. 37; rkps 26, s. 529; rkps 27, s. 68; wiert, nr 653, 713, 714, 715; Chmiel 1934, s. 35.

²⁶² AP Kraków, rkps 2561, s. 37; rkps 27, s. 68; rkps 455, s. 32, 439; wiert, nr 713–715, 717; Chmiel 1934, s. 52–54; Bie-niarzówna, s. 168; Drukarze, s. 191; Noga, s. 341.

²⁶³ AP Kraków, rkps 2561, s. 37; rkps 26, s. 529; rkps 27, s. 449, 613; rkps 455, s. 32; wiert, nr 713–715, 773; Lep-szy, s. 145; Chmiel 1934, s. 68.

²⁶⁴ AP Kraków, rkps 2561, s. 38; rkps 26, s. 313, 730; rkps 27, s. 449, 613; rkps 455, s. 32; wiert, nr 103, 329, 635, 807, 809; Chmiel 1934, s. 79.

²⁶⁵ AP Kraków, rkps 2561, s. 38; rkps 26, s. 313, 730; wiert, nr 630, 807, 809; Kielbicka, *Wojas* 1994, nr 1441; Chmiel 1934, s. 86.

²⁶⁶ AP Kraków, rkps 2561, s. 39; wiert, nr 630; Kielbicka, *Wojas* 1994, nr 1553; Chmiel 1934, s. 101.

²⁶⁷ AP Kraków, rkps 2561, s. 39; rkps 27, s. 223; wiert, nr 177, 214, 247, 680, 763.

²⁶⁸ AP Kraków, rkps 2561, s. 39; rkps 26, s. 804; rkps 27, s. 223, 265, 611, 722; rkps 455, s. 258–262; wiert, nr 533, 680; Richter, s. 19; Chmiel 1934, s. 109, 117.

15A	Grzegorz Blank, złotnik ²⁶⁹	Mieszcz.
15B	Maciej Kwieciński, ślusarz i wdowa po Marcynie Popielu, złotniku, zm. po 1591 r. ²⁷⁰	Mieszcz.
17	Wojciech Kurowski, siodlarz ²⁷¹	Mieszcz.
[19]	Maciej Zasański, złotnik ²⁷²	Mieszcz.
21	Barbara Bilińska, wdowa po Janie, ślusarzu, zm. przed 1597 r. ²⁷³	Mieszcz.
23	Grzegorz Skrobkovic, prawnik, rajca krak. ²⁷⁴	Mieszcz.
25	Katarzyna Litwinkowa, wdowa po Janie, malarzu, zm. w 1597 r. ²⁷⁵	Mieszcz.
27	Jan Zasański, złotnik ²⁷⁶	Mieszcz.
29	Maniecki, h. Łódzia ²⁷⁷	Szlach.
31	Maciej Kanczycki Włoszek, szewc ²⁷⁸	Mieszcz.
33	Walenty Krupka, szewc ²⁷⁹	Mieszcz.
35	Szymon Zagrzebski, złotnik ²⁸⁰	Mieszcz.
37	Zofia Kropidowa, wdowa po Mateuszu, karczmarzu, zm. ok. 1597 r. ²⁸¹	Mieszcz.
39	Marcin Miączyński, aptekarz ²⁸²	Mieszcz.
41	Krzysztof Zagrodzki, chirurg (cyrulik) ²⁸³	Mieszcz.
43A	Jan Mogiłański, kotlarz ²⁸⁴	Mieszcz.
43B	Paweł Kostan, konwisarz ²⁸⁵	Mieszcz.
45	Jan Brzechwa, h. Jastrzębiec ²⁸⁶	Szlach.

²⁶⁹ AP Kraków, rkps 2561, s. 40; rkps 26, s. 804; rkps 27, s. 265, 449, 611; rkps 455, s. 258–262; wiert, nr 395, 398, 450, 680, 882, 884; Lepszy, s. 145; Chmiel 1934, s. 117.

²⁷⁰ AP Kraków, rkps 2561, s. 40; rkps 26, s. 106; rkps 27, s. 414, 449, 611; wiert, nr 326, 327, 450; Lepszy, s. 158; Chmiel 1934, s. 125.

²⁷¹ AP Kraków, rkps 2561, s. 40; wiert, nr 45, 326, 327, 347, 450, 514; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1265; Chmiel 1934, s. 134.

²⁷² AP Kraków, rkps 2561, s. 30; rkps 26, s. 70; Lepszy, s. 164; Chmiel 1935, s. 5.

²⁷³ AP Kraków, rkps 2561, s. 29; rkps 26, s. 210, 691; wiert, nr 645, 860; Chmiel 1935, s. 10.

²⁷⁴ AP Kraków, rkps 2561, s. 29; rkps 26, s. 210, 691; wiert, nr 645, 860; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1842; Chmiel 1935, s. 16; Bieniarzówna, s. 168; Z. Noga, *Skrobkovic Grzegorz*, PSB, t. 38, s. 389; Noga, s. 341.

²⁷⁵ AP Kraków, rkps 2561, s. 29; rkps 26, s. 210, 691; rkps 27, s. 8, 9; rkps 454, s. 728; rkps 455, s. 135, 410; wiert, nr 645, 646, 649, 656, 692, 860; Chmiel 1935, s. 27.

²⁷⁶ AP Kraków, rkps 2561, s. 29; rkps 27, s. 8, 9; rkps 454, s. 728; rkps 455, s. 135, 410; wiert, nr 646, 649, 656, 692; Lepszy, s. 192; Chmiel 1935, s. 32.

²⁷⁷ AP Kraków, rkps 2561, s. 28; rkps 27, s. 8, 9; rkps 455, s. 135, 410; wiert, nr 646; Niesiecki, t. 6, s. 339; Chmiel 1935, s. 41.

²⁷⁸ AP Kraków, rkps 2561, s. 28; rkps 2567, s. 50; rkps 1378, s. 13; rkps 27, s. 516; Chmiel 1935, s. 54.

²⁷⁹ AP Kraków, rkps 2561, s. 28; rkps 27, s. 516, 751; rkps 454, s. 741; wiert, nr 650; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1574; Chmiel 1935, s. 68.

²⁸⁰ AP Kraków, rkps 2561, s. 28; rkps 27, s. 516, 751; rkps 454, s. 657, 741; wiert, nr 650, 780; Lepszy, s. 164; Chmiel 1935, s. 80.

²⁸¹ AP Kraków, rkps 2561, s. 27; rkps 27, s. 751; rkps 454, s. 657; rkps 762, s. 464–465; wiert, nr 780; Chmiel 1935, s. 98.

²⁸² AP Kraków, rkps 2561, s. 25; wiert, nr 112, 152, 154, 155, 159, 162, 164, 168, 169, 245, 274, 752; Lachs 1933, s. 93–94; A. Stabrawa, *Apteka Królewska („Apotheca Regia”) w Krakowie przy ulicy Grodzkiej 43 w okresie od 1525 do 1634 r. oraz koligacje jej współwłaścicieli z rodziną Miączyńskich (Apteka w Krakowie przy ul. Grodzkiej 39)*, KRA, 12, s. 47.

²⁸³ AP Kraków, rkps 2561, s. 24; rkps 454, s. 387; wiert, nr 481, 752.

²⁸⁴ AP Kraków, rkps 2561, s. 24; rkps 454, s. 387; rkps 455, s. 385; wiert, nr 481, 699.

²⁸⁵ AP Kraków, rkps 2561, s. 24; rkps 455, s. 385; wiert, nr 539, 699; A. Stabrawa, *Apteka Królewska („Apotheca Regia”) w Krakowie przy ulicy Grodzkiej 43 w okresie od 1525 do 1634 r. oraz koligacje jej współwłaścicieli z rodziną Miączyńskich (Apteka w Krakowie przy ul. Grodzkiej 39)*, KRA, 12, s. 41–42.

²⁸⁶ AP Kraków, rkps 2561, s. 22; rkps 454, s. 520, 600; rkps 455, s. 245, 462; wiert, nr 808; Richter, s. 22; Boniecki, t. 2, s. 163; Niesiecki, t. 2, s. 324; Uruski, t. 2, s. 21.

47	Magdalena Głacz, wdowa po Sewerynie, kuśnierzu, zm. w 1589 r. i Krzysztof Zelner, ksiądz, mansjonarz kościoła Mariackiego ²⁸⁷	Mieszcz.
49	Księża wikariusze zamkowy ²⁸⁸	Duch.
51	Dorota Cielecka, h. Zaręba, wdowa po Jerzym, zm. w 1598 r. ²⁸⁹	Szlach.
53	Akademia Krakowska – Collegium Iuridicum ²⁹⁰	Uniw.
55	Akademia Krakowska ²⁹¹	Uniw.
	Kaplica (kościół) św. Marii Magdaleny ²⁹²	Duch.
57A	Tył posesji ul. Kanonicza 12 ²⁹³	
57B	Opat jędrzejowski (cystersi) ²⁹⁴	Duch.
59A	Konieczpolski, h. Pobóg ²⁹⁵	Szlach.
59B	Pukarzewski, h. Średniawa ²⁹⁶	Szlach.
61	Męciński (Męczyński), h. Poraj ²⁹⁷	Szlach.
63	Tył posesji ul. Kanonicza 18–20	
65	Arcybiskup gnieźnieński ²⁹⁸	Duch.
	Kościół św. Idziego ²⁹⁹	Duch.
	Dominikanie ³⁰⁰	Duch.
	Ludwisarnia ³⁰¹	Król.
	Kapituła krak. – Jan Krasiński, kanonik krak. ³⁰²	Duch.
2A	Bernard Gallaradi (Galaretho), kupiec ³⁰³	Mieszcz.
2B	Stanisław Paczoska, kupiec, ławnik krak. i Adam Czarny, kupiec, przedsiębiorca górniczy, rajca olkuski ³⁰⁴	Mieszcz.
4A	Anna Boczkowska, wdowa po Wojciechu, karczmarzu, zm. po 1595 r. ³⁰⁵	Mieszcz.
4B	Szymon Muty Francuz, krawiec ³⁰⁶	Mieszcz.
6	Leonard Genepri (Genefrid), szewc ³⁰⁷	Mieszcz.

²⁸⁷ AP Kraków, rkps 2561, s. 22; rkps 454, s. 651; wiert, nr 142, 508, 661; *Kronika mansjonarza kościoła Panny Marii, obejmująca zdarzenia z końca XVI i początku XVII wieku*, [w:] A. Grabowski, *Groby królów polskich w Krakowie w kościele katedralnym na zamku*, Kraków 1835, s. 2, 13.

²⁸⁸ AP Kraków, rkps 2561, s. 21; rkps 26, s. 560; rkps 454, s. 651; rkps 455, s. 245, 462; wiert, nr 142, 508, 661; Richter, s. 22.

²⁸⁹ AP Kraków, rkps 2561, s. 21; rkps 26, s. 560; rkps 27, s. 743–744; Niesiecki, t. 3, s. 114.

²⁹⁰ AP Kraków, rkps 2561, s. 21; Richter, s. 22; Niewalda, Rojkowska, s. 170.

²⁹¹ *Conclusiones Universitatis Cracoviensis ab anno 1441 ad annum 1589*, wyd. H. Barycz, Kraków 1933, s. 16.

²⁹² Obecnie nieistniejący. Richter, s. 22; Tomkowicz 1926, s. 149; M. Rożek, *Nie istniejące kościoły Krakowa*, „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”, 33, 1983, s. 100; Niewalda, Rojkowska, s. 170.

²⁹³ AP Kraków, rkps 2561, s. 21.

²⁹⁴ Niewalda, Rojkowska, s. 195.

²⁹⁵ Boniecki, t. 11, s. 81–82; Niesiecki, t. 5, s. 191–199; Niewalda, Rojkowska, s. 172.

²⁹⁶ Niesiecki, t. 7, s. 577; Niewalda, Rojkowska, s. 172.

²⁹⁷ AP Kraków, rkps 2561, s. 20; Niesiecki, t. 6, s. 359–368; Uruski, t. 10, s. 322; Niewalda, Rojkowska, s. 172.

²⁹⁸ AP Kraków, rkps 2561, s. 20; Richter, s. 23; Niewalda, Rojkowska, s. 170.

²⁹⁹ Katalog zabytków 1971, s. 140.

³⁰⁰ Richter, s. 23.

³⁰¹ Tomkowicz 1926, s. 70–71.

³⁰² Zwana „Dębno”. AP Kraków, rkps 2561, s. 20; Richter, s. 24; Łętowski, t. 3, s. 170–174.

³⁰³ AP Kraków, rkps 2561, s. 45; rkps 27, s. 760; Bibl. Jag., rkps 5349, t. 1, s. 206; wiert, nr 319, 544, 757.

³⁰⁴ AP Kraków, rkps 2561, s. 44; rkps 453, s. 103; wiert, nr 124, 544, 757; D. Molenda, *Dzieje Olkusza do 1795 roku*, [w:] *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, t. 1, pod red. F. Kiryka i R. Kołodziejczyka, Warszawa 1978, s. 248.

³⁰⁵ AP Kraków, rkps 2561, s. 44; wiert, nr 124, 408, 413, 558, 786.

³⁰⁶ AP Kraków, rkps 2561, s. 44; rkps 26, s. 653; rkps 27, s. 597; wiert, nr 786.

³⁰⁷ AP Kraków, rkps 2561, s. 44; rkps 26, s. 30; rkps 27, s. 33, 424, 591.

8	Mazurkowa, wdowa po rymarzu, zm. ok. 1584 r. ³⁰⁸	Mieszcz.
10	Wojciech Kaczorek, rymarz ³⁰⁹	Mieszcz.
12	Jan Pusz, kupiec ³¹⁰	Mieszcz.
14	Jakub Żorawski, ślusarz i Sebastian Malcherowicz, szewe ³¹¹	Mieszcz.
16	Jan Dziurka, rymarz ³¹²	Mieszcz.
18A	Balcer Bruzik, miecznik ³¹³	Mieszcz.
18B	Cech krawiecki ³¹⁴	Mieszcz.
20	Wdowa po Melchiorze Wolframie, miechowniku, zm. przed 1595 r. i Andrzej Gecz, rymarz ³¹⁵	Mieszcz.
22A	Stanisław Konopnic, kuśnierz ³¹⁶	Mieszcz.
22B	Piotr Ośliżło, krawiec ³¹⁷	Mieszcz.
22C	Marcin Plichta, szewe ³¹⁸	Mieszcz.
22D	Magdalena Paczoska, wdowa po Antonim, złotniku, rajcy krak., zm. ok. 1596/1597 r. ³¹⁹	Mieszcz.
26	Zob. pl. Dominikański 4–6	
28	Zofia Łąbędzka, wdowa po Sebastianie, pisarzu garbarskim, zm. przed 1594 r. i Daniel Łąbędzki, złotnik ³²⁰	Mieszcz.
30	Wojciech Suchocki, miecznik ³²¹	Mieszcz.
32A	Rada Miejska ³²²	Miej.
32B	Jan Pograniczny, karczmarz ³²³	Mieszcz.
34	Marcin Kozik, karczmarz ³²⁴	Mieszcz.
36	Mikołaj Cebrowski, aptekarz i Stanisław Genzłowicz ³²⁵	Mieszcz.
38A	Jan Szekinger, kupiec ³²⁶	Mieszcz.
38B	Piotr Włodarz, krawiec ³²⁷	Mieszcz.
	Kaplica św. Piotra Apostoła ³²⁸	Duch.

³⁰⁸ AP Kraków, rkps 2561, s. 43; wiert, nr 343, 343a.

³⁰⁹ AP Kraków, rkps 2561, s. 43; rkps 27, s. 296, 817; wiert, nr 202, 343.

³¹⁰ AP Kraków, rkps 2561, s. 43; rkps 26, s. 356; rkps 27, s. 296, 408, 469, 660, 817; wiert, nr 202, 449, 456, 464, 850, 851, 864, 870.

³¹¹ AP Kraków, rkps 2561, s. 43; rkps 26, s. 356; rkps 27, s. 296, 469; wiert, nr 449, 456, 464.

³¹² AP Kraków, rkps 2561, s. 42; rkps 26, s. 574, 586; rkps 27, s. 408, 469, 660; wiert, nr 379, 456, 562, 701, 747, 840, 854.

³¹³ AP Kraków, rkps 2561, s. 42; rkps 26, s. 574, 586; wiert, nr 562, 701, 747; Bocheński, s. 81, 84.

³¹⁴ AP Kraków, rkps 2561, s. 42; rkps 26, s. 14, 55, 586; rkps 27, s. 227; wiert, nr 63, 280, 324, 562; Richter, s. 14.

³¹⁵ AP Kraków, rkps 2561, s. 41; rkps 26, s. 14, 304, 618; rkps 27, s. 82, 227, 563; wiert, nr 616.

³¹⁶ AP Kraków, rkps 2561, s. 41; rkps 26, s. 303, 618; rkps 27, s. 82, 563; rkps 455, s. 307.

³¹⁷ AP Kraków, rkps 2561, s. 56; rkps 26, s. 304, 618, 818; rkps 27, s. 82, 349; rkps 455, s. 307; wiert, nr 616.

³¹⁸ AP Kraków, rkps 2561, s. 55; rkps 26, s. 818; rkps 27, s. 349; rkps 454, s. 503, 748; wiert, nr 166, 207, 618; Kielbicka, *Wojas* 1994, nr 1686.

³¹⁹ AP Kraków, rkps 2561, s. 55; rkps 26, s. 818; rkps 454, s. 503, 748; wiert, nr 606, 618, 657, 804, 824, 825, 840; Lepszy, s. 157; Noga, s. 328.

³²⁰ AP Kraków, rkps 2561, s. 5; rkps 454, s. 45, 417, 554; wiert, nr 536, 594, 595; Kielbicka, *Wojas* 1994, nr 1454; Lepszy, s. 179.

³²¹ AP Kraków, rkps 2561, s. 5; rkps 27, s. 447, 453; rkps 454, s. 45, 554, 631; wiert, nr 536, 742; Bocheński, s. 84.

³²² Zwana „Podelfanie”. AP Kraków, rkps 2561, s. 6; rkps 26, s. 124, 544; rkps 27, s. 447, 453; rkps 454, s. 631; wiert, nr 742; Richter, s. 15.

³²³ AP Kraków, rkps 2561, s. 6.

³²⁴ AP Kraków, rkps 2561, s. 7; rkps 26, s. 790; rkps 454, s. 611–614; wiert, nr 617; Kielbicka, *Wojas* 1994, nr 1914.

³²⁵ AP Kraków, rkps 2561, s. 7; rkps 26, s. 790; rkps 27, s. 487; rkps 454, s. 611–614; wiert, nr 617; Lachs 1933, s. 66; A. Stabrawa, *Apteka Floriana Carborto, serwitorka króla Zygmunta Augusta, w Krakowie przy ulicy Grodzkiej 36*, KRA, 10, s. 62.

³²⁶ Zwana „Pod Elefanty”. AP Kraków, rkps 2561, s. 7; rkps 26, s. 522, 579, 790; rkps 27, s. 232, 253; por. przyp. 105.

³²⁷ AP Kraków, rkps 2561, s. 8; rkps 26, s. 579; wiert, nr 858.

³²⁸ Wiert, nr 525, 573, 593; Richter, s. 16.

40A	Józef Latoszyński, h. Gryf, podstarości krak. ³²⁹	Szlach.
40B	Donat Knipper, złotnik ³³⁰	Mieszcz.
40C	Jan Pernus, konwisarz ³³¹	Mieszcz.
42	Zuzanna Jaślikowska, wdowa po Ambrożym, kuśnierzu, zm. w 1595 r. ³³²	Mieszcz.
44	Księża wikariusze zamkowi ³³³	Duch.
46	Fabian Cema (von Zehman), h. własnego, wojewoda malborski ³³⁴	Szlach.
48	Barbara Powsińska, wdowa po Walentym, złotniku, zm. przed 1598 r. ³³⁵	Mieszcz.
50	Abraham Szczepanowski, h. nieustalonego ³³⁶	Szlach.
52	Ciekliński, h. Abdank ³³⁷	Szlach.
54	Akademia Krak. – Bursa Juristarum (Iurisperitorum) ³³⁸	Uniw.
	Kościół św. św. Piotra i Pawła ³³⁹	Duch.
56	Kościół św. Andrzeja i klasztor klarysek ³⁴⁰	Duch.
58	Kaplica (kościół) św. Marcina ³⁴¹	Duch.
60A	Kanonicy gnieźnieńscy ³⁴²	Duch.
60B	Ostrogski, h. własnego ³⁴³	Szlach.
62	Jan Pieniążek, h. Odrowąż, podczaszy krak. i starosta nowotarski ³⁴⁴	Szlach.
64	Arsenał ³⁴⁵	Król.

ULICA JAGIELLOŃSKA³⁴⁶

1	Zob. pl. Szczepański 1	
3–5	Zob. ul. Szewska 13	
7	Zob. ul. Szewska 10	

³²⁹ Zwana „Pod Kozłem”. AP Kraków, rkps 2561, s. 13; rkps 27, s. 180; wiert, nr 593, 599; UrzKrak, s. 236.

³³⁰ AP Kraków, rkps 2561, s. 13; rkps 27, s. 180; wiert, nr 521, 525; Lepszy, s. 153; Ciechanowiecki, s. 64–65.

³³¹ AP Kraków, rkps 2561, s. 13; rkps 27, s. 180; wiert, nr 521, 580, 623, 642.

³³² AP Kraków, rkps 2560 s. 8; rkps 2561, s. 13; rkps 26, s. 226; wiert, nr 234, 385, 580, 623, 642.

³³³ AP Kraków, rkps 2561, s. 14; rkps 26, s. 226; wiert, nr 234, 580, 623, 642; Richter, s. 16.

³³⁴ AP Kraków, rkps 2560, s. 9; rkps 2561, s. 14; rkps 455, s. 781; wiert, nr 130, 131, 134, 677, 700; Bibl. Jag., rkps 5349, t. 1, s. 194; P. Czaplewski, *Czema (Zehmen) Fabian*, PSB, t. 4, s. 328; *Urządnicy Prus Królewskich XV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Mikulski, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław 1990, nr 422.

³³⁵ AP Kraków, rkps 2561, s. 14; rkps 455, s. 166; wiert, nr 130, 131, 677, 700; Lepszy, s. 158; J. Michalewicz, M. Michalewicz, *Liber beneficiorum et benefactorum Universitatis Jagellonicae in saeculis XV–XVIII. T: Fundationes pecuniariae Universitatis Jagellonicae in saeculis XV–XVIII*, Kraków 1999, nr 287.

³³⁶ AP Kraków, rkps 2561, s. 15; rkps 455, s. 166; wiert, nr 677; Kiełbicka, Wojas 1994, nr 1691; Niesiecki, t. 8, s. 312–313.

³³⁷ AP Kraków, rkps 2561, s. 15; rkps 455, s. 166; UrzKrak, s. 217.

³³⁸ AP Kraków, rkps 2561, s. 15; rkps 26, s. 586; wiert, nr 316, 683; Richter, s. 17; Niewalda, Rojkowska, s. 170.

³³⁹ AP Kraków, rkps 2561, s. 15; F. Klein, *Kościół ŚŚ. Piotra i Pawła w Krakowie*, RK, 12, 1910, s. 24–33.

³⁴⁰ AP Kraków, rkps 2561, s. 15; wiert, nr 631; Katalog zabytków 1971, s. 55, 61.

³⁴¹ Katalog zabytków 1978, s. 29.

³⁴² AP Kraków, rkps 2561, s. 16; *Klasztory Karmelitanek Bosych w Polsce, na Litwie i Rusi – Kraków, Klasztor św. Marcina*, Kraków 1904, s. 18; Niewalda, Rojkowska, s. 172.

³⁴³ AP Kraków, rkps 2561, s. 16; Bibl. Jag., rkps 5349, t. 1, s. 195; *Klasztory Karmelitanek Bosych w Polsce, na Litwie i Rusi – Kraków, Klasztor św. Marcina*, Kraków 1904, s. 18; Niewalda, Rojkowska, s. 172.

³⁴⁴ AP Kraków, rkps 2561, s. 16; Bibl. Jag., rkps 5349, t. 1, s. 195; *Klasztory Karmelitanek Bosych w Polsce, na Litwie i Rusi – Kraków, Klasztor św. Marcina*, Kraków 1904, s. 18; UrzKrak, nr 209, s. 250; Niewalda, Rojkowska, s. 172.

³⁴⁵ AP Kraków, rkps 2561, s. 16; Richter, s. 18; Tomkowicz 1926, s. 70; Niewalda, Rojkowska, s. 170.

³⁴⁶ Określana jako przecznica ul. Szewskiej i ul. św. Anny (Tomkowicz 1926, s. 142; Supranowicz, s. 63).

9	Wawrzyniec Justymonti, kupiec ³⁴⁷	Mieszcz.
11	Marcin Gawronek, krupnik, karczmarz ³⁴⁸	Mieszcz.
13	Zob. ul. św. Anny 9	
15	Zob. ul. św. Anny 8	
17	Zob. ul. Gołębia 11	
19	Zob. ul. Gołębia 22	
2	Zob. ul. Szczepańska 4	
4	Rada Miejska ³⁴⁹	Miej.
6	Zob. ul. Szewska 11	
8	Zob. ul. Szewska 8	
10	Tył posesji ul. św. Anny 3 ³⁵⁰	
12	Małgorzata Zawadzka, wdowa po Stanisławie, kupcu, zm. ok. 1595 r. ³⁵¹	Mieszcz.
14	Zob. ul. św. Anny 7	
16A	Zob. ul. św. Anny 6	
16B	Tył posesji ul. św. Anny 6A ³⁵²	
18	Zob. ul. Gołębia 9	
20	Zob. ul. Gołębia 20	

ULICA ŚW. JANA

1	Zob. Rynek Główny 42	
3A	Paweł Pernus, wójt krak. ³⁵³	Mieszcz.
3B	Stanisław Sołtysek ³⁵⁴	Mieszcz.
5	Jan Nonhart, kupiec, ławnik krak. i Barbara Fox, wdowa po Tobiaszu, złotniku, zm. po 1591 r. ³⁵⁵	Mieszcz.
	Kaplica (kościół) św. Jana ³⁵⁶	Duch.
	Szkoła kościoła św. Jana ³⁵⁷	Duch.
7A	Juliusz Baldi, kupiec ³⁵⁸	Mieszcz.

³⁴⁷ Nobilitowany w 1589 r. AP Kraków, rkps 2562, s. 38; rkps 26, s. 176, 625; rkps 27, s. 497; wiert, nr 522, 629; J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 2, *Kraków w wiekach XVI–XVIII*, Kraków 1984, s. 283; S. Pańków, *Justimonti Wawrzyniec*, PSB, t. 11, s. 348–349; Trelińska, nr 493.

³⁴⁸ AP Kraków, rkps 2562, s. 37; rkps 26, s. 625; rkps 27, s. 497; wiert, nr 629, 822.

³⁴⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 13; Richter, s. 45.

³⁵⁰ AP Kraków, rkps 1379, s. 149.

³⁵¹ AP Kraków, rkps 2562, s. 38; rkps 26, s. 371; rkps 761, s. 554; wiert, nr 192, 380.

³⁵² AP Kraków, rkps 2626, s. 84.

³⁵³ Nobilitowany w 1589 r. AP Kraków, rkps 2559, s. 4; rkps 23, s. 673; rkps 26, s. 44, 569; rkps 27, s. 161; wiert, nr 526, 534; Chmiel 1924, s. 18; J. Bieniarzówna, *Pernus Paweł*, PSB, t. 25, s. 635–636; Trelińska, nr 495; Noga, s. 233.

³⁵⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 5; rkps 26, s. 44, 232, 569; rkps 27, s. 161; rkps 454, s. 68; wiert, nr 364, 401, 405, 406, 438, 453, 526, 534, 724; Chmiel 1924, s. 21.

³⁵⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 5; wiert, nr 42, 364, 401, 405, 406, 453, 724, 725; A. Chmiel, *Z herbarza mieszczańskiego. Herby Foxów*, RK, 3, 1900, s. 175; Chmiel 1924, s. 23; Lepszy, s. 150.

³⁵⁶ Chmiel 1924, s. 32; Katalog zabytków 1971, s. 144.

³⁵⁷ AP Kraków, rkps 2574, s. 4; wiert, nr 867; Chmiel 1924, s. 34.

³⁵⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 5; rkps 2574, s. 4; rkps 27, s. 723; rkps 763, s. 73; Kielbicka, *Wojas* 1994, nr 873, 1478; Chmiel 1924, s. 41; Pieradzka, s. 136.

7B	Juliusz Baldi, kupiec ³⁵⁹	Mieszcz.
7C	Jan Płaza, h. Topór, starosta lubaczowski ³⁶⁰	Szlach.
7D	Anna Wafaszkowa, wdowa po Piotrze, kuśnierzu, zm. ok. 1596 r. ³⁶¹	Mieszcz.
9	Spadkobiercy Erazma Strusa, kupca, zm. ok. 1591 r. ³⁶²	Mieszcz.
11A	Andrzej Barszcz, kupiec, ławnik krak. ³⁶³	Mieszcz.
11B	Zygmunt Rosołek Gędzicz (Gencz, Gendziecz), karczmarz ³⁶⁴	Mieszcz.
13A	Jan Łopatowicz, szynkarz ³⁶⁵	Mieszcz.
13B	Walenty Wiśniowski Bigos, mydlarz ³⁶⁶	Mieszcz.
13C	Jan Lembartosz Kral, kupiec ³⁶⁷	Mieszcz.
13D	Spadkobiercy Sebastiana Pawlikowicza Noski (Nóżki), rzeźnika, zm. ok. 1598 r. ³⁶⁸	Mieszcz.
15A	Sebastian Cyrus, kupiec, wójt sądu wyższego prawa ³⁶⁹	Mieszcz.
15B	Walenty Wiśniowski Bigos, mydlarz ³⁷⁰	Mieszcz.
15C	Spadkobiercy Stanisława Male (Mały), piekarza, zm. ok. 1598 r. ³⁷¹	Mieszcz.
17/19A	Wojciech Porzucipląg, piekarz ³⁷²	Mieszcz.
17/19B	Spadkobiercy Jana Bogacza, piekarza, zm. po 1585 r. ³⁷³	Mieszcz.
17/19C	Szpital św. Ducha ³⁷⁴	Duch.
2	Zob. Rynek Główny 41	
4	Tył posesji Rynek Główny 41B	
6A	Zbór kalwiński ³⁷⁵	Duch.

³⁵⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 6; rkps 2574, s. 4; rkps 27, s. 723; rkps 763, s. 73; wiert, nr 750; Kielbicka, Wojas 1994, nr 873, 1478; Chmiel 1924, s. 40.

³⁶⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 6; rkps 2574, s. 4; wiert, nr 342, 750, 750a; Chmiel 1924, s. 38.

³⁶¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 6; rkps 2574, s. 7; rkps 26, s. 634, 732; wiert, nr 446, 750, 750a; Chmiel 1924, s. 35.

³⁶² AP Kraków, rkps 2559, s. 6; rkps 2574, s. 7; rkps 26, s. 634, 732; rkps 27, s. 19, 120, 176, 667; rkps 454, s. 466, 514; wiert, nr 114, 446; Chmiel 1924, s. 45.

³⁶³ AP Kraków, rkps 2559, s. 6; rkps 2574, s. 7; rkps 27, s. 19, 120, 176, 520, 667; rkps 454, s. 466, 514; wiert, nr 56; Chmiel 1924, s. 55; Bieniarzówna, s. 155.

³⁶⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 7; rkps 2574, s. 8; rkps 27, s. 19, 120, 176, 520, 667; rkps 454, s. 466, 514; rkps 760, s. 917; rkps 761, s. 309; wiert, nr 640; Richter, s. 64; Chmiel 1924, s. 57.

³⁶⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 7; rkps 2574, s. 8; rkps 26, s. 87, 567; rkps 454, s. 544; wiert, nr 494, 503, 614, 664, 719; Chmiel 1924, s. 73.

³⁶⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 7; rkps 2574, s. 9; rkps 26, s. 87; rkps 454, s. 544; wiert, nr 494, 495, 503, 614; Chmiel 1924, s. 73.

³⁶⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 8; rkps 2574, s. 9; wiert, nr 160, 495, 503, 614; Chmiel 1924, s. 73.

³⁶⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 7; rkps 2574, s. 8; wiert, nr 664, 719.

³⁶⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 8; rkps 2574, s. 10; rkps 27, s. 341, 359, 360, 366; rkps 454, s. 34; wiert, nr 160, 495, 684; Chmiel 1924, s. 84; Pieradzka, s. 192; por. przyp. 207.

³⁷⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 8; rkps 2574, s. 10; rkps 26, s. 567; rkps 27, s. 360, 366; rkps 454, s. 34; wiert, nr 480, 684; Chmiel 1924, s. 81.

³⁷¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 8; rkps 2574, s. 10; rkps 27, s. 341, 358, 360, 366; rkps 454, s. 34, 634; rkps 455, s. 365; wiert, nr 315, 480, 684; Chmiel 1924, s. 78.

³⁷² AP Kraków, rkps 2559, s. 9; rkps 2574, s. 11; Chmiel 1924, s. 104.

³⁷³ AP Kraków, rkps 2559, s. 9; rkps 2574, s. 11; wiert, nr 133, 315, 363; Chmiel 1924, s. 97.

³⁷⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 9; rkps 2574, s. 12; Richter, s. 65; Chmiel 1924, s. 92.

³⁷⁵ Zwana „Bróg”, zburzona w 1591 r. AP Kraków, rkps 2552, s. 31; wiert, nr 125, 390, 433, 435; Richter, s. 61; Chmiel 1924, s. 127–130; Tomkowicz 1926, s. 96; E. Sokołowski, *Dzieje klasztoru OO Bernardynów pod nazwą „Żłóbek” w Krakowie*, Kraków 1949, s. 4; J. Bieniarzówna, *Pierwsze stulecie zboru pod Wawelem*, [w:] *1557–1957. 400 lat reformacji pod Wawelem*, Warszawa 1958, s. 14; *Materiały do dziejów reformacji w Krakowie. Zaburzenia wyznaniowe w latach 1551–1598*, oprac. R. Żelowski, Wrocław 1962, s. 178–186; Gapski, s. 97.

6B	Spadkobiercy Andrzeja Kiernsztoka, kupca, zm. przed 1590 r. ³⁷⁶	Mieszcz.
6C	Piotr Puget (Puzet), krawiec ³⁷⁷	Mieszcz.
6D	Stanisław <i>Picus</i> Zawadzki, lekarz, rajca krak. ³⁷⁸	Mieszcz.
8	Kasper Chodowicz, kuśnierz, rajca krak. ³⁷⁹	Mieszcz.
10	Krzysztof Słowikowski, mydlarz ³⁸⁰	Mieszcz.
12	Zygmunt Alantsee, aptekarz, ławnik sądu wyższego prawa ³⁸¹	Mieszcz.
14	Oktawian Rivendalo, kupiec ³⁸²	Mieszcz.
16	Anna Szneeberger (Sznebergier), wdowa po Antonim, lekarzu, zm. ok. 1581 r. ³⁸³	Mieszcz.
18	Spadkobiercy Macieja Czeczotki, kupca, ławnika sądu wyższego prawa, zm. w 1588 r. ³⁸⁴	Mieszcz.
20A	Spadkobiercy Marcina Focha, lekarza, zm. w 1588 r. ³⁸⁵	Mieszcz.
20B	Spadkobiercy Bryczczego Wężyka, h. Wąż, sekretarza król., zm. przed 1593 r. ³⁸⁶	Szlach.
22A	Walerian Montelupi, kupiec ³⁸⁷	Mieszcz.
22B	Octawian Rivendalo, kupiec ³⁸⁸	Mieszcz.
22C	Marcin Mazowiecki, h. nieustalonego ³⁸⁹	Szlach.
22D	Spadkobiercy Stanisława Cyrusa, kupca, rajcy krak., zm. w 1574 r. ³⁹⁰	Mieszcz.
24	Marcin Urbankowicz, kupiec, rajca krak. i spadkobiercy Wojciecha Gortackiego, kupca, ławnika krak., zm. w 1598 r. ³⁹¹	Mieszcz.
26	Marcin Urbankowicz, rajca krak. i spadkobiercy Wojciecha Gortackiego, kupca, ławnika krak., zm. w 1598 r. ³⁹²	Mieszcz.
28	Spadkobiercy Antoniego Paczoski, złotnika, rajcy krak., zm. w 1596/1597 r. ³⁹³	Mieszcz.
30	Rada Miejska ³⁹⁴	Miej.
32	Seweryn, słodownik ³⁹⁵	Mieszcz.

³⁷⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 41; rkps 26, s. 653; rkps 27, s. 224, 629; wiert, nr 390, 435, 591, 592; Chmiel 1924, s. 136.

³⁷⁷ AP Kraków, rkps 2563, s. 41; rkps 26, s. 653; rkps 27, s. 224, 592, 629; wiert, nr 591, 592; Chmiel 1924, s. 140.

³⁷⁸ AP Kraków, rkps 27, s. 592, 629, 827; wiert, nr 128, 433; Lachs 1909, s. 62–63; Chmiel 1924, s. 142; Noga, s. 352.

³⁷⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 42; wiert, nr 861; Chmiel 1924, s. 153–154; Bieniarzówna, s. 49; Noga, s. 300.

³⁸⁰ AP Kraków, rkps 2563, s. 42; rkps 27, s. 641; rkps 454, s. 425; rkps 455, s. 276–277; rkps SWPM I–14, s. 932; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1881; Chmiel 1924, s. 160.

³⁸¹ AP Kraków, rkps 2563, s. 42; rkps 27, s. 500, 527, 546, 560, 581, 641; rkps 454, s. 425; rkps 455, s. 276–277; rkps SWPM I–14, s. 932; Chmiel 1924, s. 165; Bieniarzówna, s. 155; Noga, s. 134.

³⁸² AP Kraków, rkps 2563, s. 42; rkps 27, s. 500, 538, 546, 560, 581, 653; rkps 455, s. 276–277; rkps SWPM I–14, s. 932; Chmiel 1924, s. 178.

³⁸³ AP Kraków, rkps 2563, s. 43; rkps 27, s. 500, 527, 546, 560, 581; Lachs 1909, s. 63; Chmiel 1924, s. 190.

³⁸⁴ AP Kraków, rkps 2563, s. 43; rkps 27, s. 49; rkps 454, s. 78, 83; wiert, nr 340, 543; Chmiel 1924, s. 199; Muczkowski, s. 45; Pieradzka, s. 219.

³⁸⁵ AP Kraków, rkps 2563, s. 43; rkps 27, s. 49; rkps 454, s. 78, 83; wiert, nr 543, 732, 781; Lachs 1909, s. 64–65; Chmiel 1924, s. 211.

³⁸⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 43; rkps 27, s. 49; rkps 760, s. 429, 858, 866; wiert, nr 732, 781; Niesiecki, t. 9, s. 284–289; Chmiel 1924, s. 211.

³⁸⁷ AP Kraków, rkps 27, s. 1, 3, 15; Richter, s. 62; Chmiel 1924, s. 227; Wachholz 1924, s. 5–6; Gapski, s. 94.

³⁸⁸ AP Kraków, rkps 2563, s. 44; rkps 27, s. 1, 3, 15, 653; wiert, nr 340; Chmiel 1924, s. 226.

³⁸⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 44; rkps 27, s. 653.

³⁹⁰ AP Kraków, rkps 27, s. 27, 39, 435, 550; wiert, nr 238, 338, 1584; Lepszy, s. 168; Chmiel 1924, s. 222; Lachs 1929, s. 18; Pieradzka, s. 220; Rożek, s. 183; Noga, s. 302.

³⁹¹ AP Kraków, rkps 2563, s. 45; rkps 26, s. 401; rkps 27, s. 27, 39, 435, 550; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1337.

³⁹² Słodownia. AP Kraków, rkps 2563, s. 45; rkps 26, s. 127; rkps 27, s. 27, 39; wiert, nr 338, 788; Chmiel 1924, s. 252.

³⁹³ AP Kraków, rkps 2563, s. 45; rkps 26, s. 127, 128, 566; rkps 27, s. 550, 832; wiert, nr 338, 788; Chmiel 1924, s. 254; Lepszy, s. 157; Noga, s. 328.

³⁹⁴ Zwana „Pod Pawiem”. AP Kraków, rkps 2563, s. 45; rkps 26, s. 127, 566; rkps 27, s. 832; Richter, s. 63; Chmiel 1924, s. 268.

³⁹⁵ AP Kraków, rkps 2563, s. 45; Chmiel 1924, s. 278.

ULICA KANONICZA

1	Kapituła krak.	Duch.
3	Kapituła krak.	Duch.
5	Kapituła krak.	Duch.
7	Kapituła krak.	Duch.
9	Kapituła krak.	Duch.
11	Kapituła krak.	Duch.
13	Kapituła krak.	Duch.
15	Kapituła krak.	Duch.
17	Kapituła krak.	Duch.
19	Kapituła krak.	Duch.
21	Kapituła krak.	Duch.
23	Kapituła krak.	Duch.
25	Kapituła krak.	Duch.
2	Tył posesji ul. Grodzka 47	
4	Tył posesji ul. Grodzka 49	
6	Kapituła krak.	Duch.
8	Zob. ul. Grodzka 53	
12	Kapituła krak.	Duch.
14	Kapituła krak.	Duch.
16	Kapituła krak.	Duch.
18	Kapituła krak.	Duch.
20	Kapituła krak.	Duch.
22	Kapituła krak.	Duch.
24	Kapituła krak.	Duch.

ULICA ŚW. KRZYŻA³⁹⁶

1A	Maciej Ptaszyński ³⁹⁷	Mieszcz.
1B	Jakub Chmielarz ³⁹⁸	Mieszcz.
3A	Regina Skoda, wdowa po Tomaszu, kichlarzu, zm. przed 1598 r. ³⁹⁹	Mieszcz.
3B	Cech piekarzy ⁴⁰⁰	Mieszcz.
5A	Kasper Sraga, piekarz ⁴⁰¹	Mieszcz.
5B	Dembiński, h. Rawicz ⁴⁰²	Szlach.

³⁹⁶ Odcinek na północ od ul. Mikołajskiej określano jako ulicę Świnia, odcinek na południe to przecznica ku Nowej Bramie (Tomkowicz 1926, s. 121–122; Supranowicz, s. 174).

³⁹⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 60; rkps 2574, s. 79; rkps 26, s. 767, 775.

³⁹⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 60; rkps 2574, s. 79; wiert, nr 346, 669, 818, 865.

³⁹⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 59; rkps 2574, s. 78; wiert, nr 171, 346, 669, 865.

⁴⁰⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 59; rkps 2574, s. 79; wiert, nr 171, 346.

⁴⁰¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 59; rkps 2574, s. 78; wiert, nr 669; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1729.

⁴⁰² AP Kraków, rkps 2559, s. 59; rkps 2574, s. 78.

7A	Spadkobiercy Koczymskiego, karczmarza, zm. ok. 1593 r. ⁴⁰³	Mieszcz.
7B	Andrzej Pradkiewicz (Bratkowicz), kuśnierz ⁴⁰⁴	Mieszcz.
9	Zob. ul. Mikołajska 20	
11	Tył posesji ul. Mikołajska 22 ⁴⁰⁵	
13	Zob. ul. św. Tomasza 35	
15–21	Opat mogiński (cystersi) ⁴⁰⁶	Duch.
	Dorota Barzi, h. Korczak, wdowa po Stanisławie, wojewodzie krak., zm. w 1571 r. ⁴⁰⁷	Szlach.
	Kapituła krak. – Wincenty Romiszowski, kanonik krak. ⁴⁰⁸	Duch.
	Opat koprzywnicki (cystersi) ⁴⁰⁹	Duch.
	Opat hebdowski (norbertanie) ⁴¹⁰	Duch.
23–25	Benedyktynki ze Staniątek ⁴¹¹	Duch.
2	Tył posesji Mały Rynek 5–7 ⁴¹²	
4	Tył posesji ul. Mikołajska 3 ⁴¹³	
6	Zob. ul. Mikołajska 5	
8	Zob. ul. Mikołajska 18	
10	Zofia Szmelcerowicz, żona Krzysztofa, karczmarza ⁴¹⁴	Mieszcz.
12	Zob. ul. św. Tomasza 33	
14	Zob. ul. św. Tomasza 28	
16	Zob. ul. św. Marka 31	

ULICA ŚW. MARKA⁴¹⁵

5	Belcer (Baltazar) Ginter Niemiec, piekarz ⁴¹⁶	Mieszcz.
7A	Andrzej Jezierski, szewc ⁴¹⁷	Mieszcz.

⁴⁰³ AP Kraków, rkps 2559, s. 59; rkps 2574, s. 78; wiert, nr 432, 513, 516.

⁴⁰⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 58; rkps 2574, s. 78; rkps 27, s. 603; wiert, nr 432, 513, 516.

⁴⁰⁵ AP Kraków, rkps CC Rel. 84, s. 757.

⁴⁰⁶ Blok zabudowy wyznaczony ulicami św. Marka, św. Krzyża i św. Tomasza należał do cystersów mogińskich – znajdowały się tutaj 2 spichlerze, 3 stodownie, 2 dwory i 8 domów. AP Kraków, rkps 2559, s. 45, 46–48; rkps 2574, s. 60, 61, 64–66; wiert, nr 172; S. Sławiński, J. Hiżycka, Kraków. Studium urbanistyczno-konserwatorskie. Etap VI. Północny rejon miasta w epoce nowożytnej, Kraków 1998 [maszynopis w Pracowniach Konserwacji Zabytków „Arkona” w Krakowie], s. 39–40.

⁴⁰⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 47; rkps 2574, s. 64; UrzKrak, nr 407.

⁴⁰⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 44; rkps 2574, s. 58; Łętowski, t. 4, s. 8.

⁴⁰⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 44; rkps 2574, s. 58.

⁴¹⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 44; rkps 2574, s. 59.

⁴¹¹ Znajdował się tu dwór i dom. AP Kraków, rkps 2559, s. 43; rkps 2574, s. 58; S. Sławiński, J. Hiżycka, Kraków. Studium urbanistyczno-konserwatorskie. Etap VI. Północny rejon miasta w epoce nowożytnej, Kraków 1998 [maszynopis w Pracowniach Konserwacji Zabytków „Arkona” w Krakowie], s. 36–37; Gapski, s. 105.

⁴¹² W. Komorowski, B. Krasnowolski, Studium historyczno-konserwatorskie Krakowa. Blok nr 21, Kraków 1996, rysunki [maszynopis w Pracowniach Konserwacji Zabytków „Arkona” w Krakowie].

⁴¹³ Ibidem.

⁴¹⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 51; rkps 2574, s. 71; rkps 26, s. 733; rkps 454, s. 545; wiert, nr 504, 505, 506, 566, 627, 642, 791.

⁴¹⁵ Część zachodnia zwana ulicą Rogacką, część środkową określano jako przecznice, odcinek między ulicami Szpitalną i św. Krzyża nazywano ulicą Szrotarską, fragment między ulicą św. Krzyża a murem miejskim prawdopodobnie określano jako ulicę Świnia (Tomkowicz 1926, s. 107–109; Supranowicz, s. 176).

⁴¹⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 27; rkps 27, s. 269; wiert, nr 497, 568, 634, 789.

⁴¹⁷ AP Kraków, rkps 2563, s. 28; rkps 26, s. 50; rkps 27, s. 197, 269; wiert, nr 634; Kiełbicka, Wojas 1994, nr 1578.

7B	Jan Stefanek, pickarz ⁴¹⁸	Mieszcz.
9A	Jakub Wieczorek, sadownik ⁴¹⁹	Mieszcz.
9B	Spadkobiercy Jakuba Żaczka, karczmarza, zm. przed 1594 r. ⁴²⁰	Mieszcz.
11	Zob. ul. Sławkowska 22	
13	Zob. ul. Sławkowska 15	
15	Zob. ul. św. Jana 20	
17	Zob. ul. św. Jana 11	
19	Zob. ul. Floriańska 26	
21	Zob. ul. Floriańska 33	
23	Zob. ul. Szpitalna 28	
25	Zob. ul. Szpitalna 19	
27	Tył posesji ul. Szpitalna 17 ⁴²¹	
29	Tył posesji ul. Szpitalna 15 ⁴²²	
31A	Wdowa po Pawle, murarzu ⁴²³	Mieszcz.
31B	Szymon Ogórek (Drag), piwowar ⁴²⁴	Mieszcz.
31C	Sulkowski ⁴²⁵	Mieszcz.
33–37	Zob. ul. św. Krzyża 15–21	
2–4	Jakub Zaleski, piwowar ⁴²⁶	Mieszcz.
2–4	Wojciech, kucharz ⁴²⁷	Mieszcz.
2–4	Spadkobiercy Macieja Miłocha, zm. przed 1596 r. ⁴²⁸	Mieszcz.
2–4	Wdowa po Stanisławie Mnichu (Jadamowiczu), zm. przed 1598 r. ⁴²⁹	Mieszcz.
2–4	Wdowa po Gabrielu Sługockim, prasole, zm. przed 1598 r. ⁴³⁰	Mieszcz.
6A	Franciszek Korniewicz, kichlarz ⁴³¹	Mieszcz.
6B	Franciszek Kobyłka, piekarz ⁴³²	Mieszcz.
8	Księża kościoła św. Marka ⁴³³	Duch.
10	Zob. ul. Sławkowska 24	
12	Zob. ul. Sławkowska 17	
14	Zob. ul. św. Jana 22	

⁴¹⁸ AP Kraków, rkps 2563, s. 28; rkps 26, s. 495, 814; rkps 27, s. 269.

⁴¹⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 28; rkps 26, s. 116–117, 495, 814; wiert, nr 568, 658.

⁴²⁰ AP Kraków, rkps 2563, s. 28; rkps 26, s. 116, 495, 814; rkps 27, s. 299; wiert, nr 568, 658.

⁴²¹ S. Sławiński, J. Hiżycka, A. Kwaśniewicz, Blok nr 10. Studium urbanistyczno-konserwatorskie, Kraków 1998, rysunki [maszynopis w Pracowniach Konserwacji Zabytków „Arkona” Sp. z o.o. w Krakowie].

⁴²² Ibidem.

⁴²³ AP Kraków, rkps 2559, s. 49; rkps 2574, s. 67; wiert, nr 847.

⁴²⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 48; rkps 2574, s. 66; wiert, nr 847; Richter, s. 84.

⁴²⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 43; rkps 2574, s. 57.

⁴²⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 25.

⁴²⁷ AP Kraków, rkps 2563, s. 26; rkps 26, s. 595.

⁴²⁸ AP Kraków, rkps 2563, s. 26; rkps 26, s. 595; rkps 761, s. 318.

⁴²⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 26.

⁴³⁰ AP Kraków, rkps 2563, s. 26; rkps 27, s. 719; wiert, nr 176, 266–269.

⁴³¹ AP Kraków, rkps 2563, s. 26; rkps 27, s. 719; wiert, nr 176, 267–269, 569, 703, 707.

⁴³² AP Kraków, rkps 2563, s. 27; rkps 27, s. 719; wiert, nr 176, 267–269, 569, 703, 707; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1459.

⁴³³ AP Kraków, rkps 2563, s. 27.

16	Zob. ul. św. Jana 13	
18	Zob. ul. Floriańska 28, BN	
20	Zob. ul. Floriańska 35	
22	Zob. ul. Szpitalna 30	
24	Zob. ul. Szpitalna 21	
	Szrotarz ⁴³⁴	Mieszcz.

ULICA MIKOŁAJSKA (św. Mikołaja)

1	Zob. Mały Rynek I	
3	Piotr Świechowicz, karczmarz ⁴³⁵	Mieszcz.
5A	Siedmiracka, karczmarka ⁴³⁶	Mieszcz.
5B	Andrzej Pratkowicz (Bratkowicz), kuśnierz ⁴³⁷	Mieszcz.
7	Walenty Szelaż, aptekarz ⁴³⁸	Mieszcz.
9	Księża mansjonarze zamkowi ⁴³⁹	Duch.
11	Stanisław Pudelko, kuśnierz ⁴⁴⁰	Mieszcz.
13	Jan Sowicz, karczmarz ⁴⁴¹	Mieszcz.
15	Andrzej Ząbek Maxula, karczmarz ⁴⁴²	Mieszcz.
17	Stanisław Paczek (Puczek), kuśnierz ⁴⁴³	Mieszcz.
19	Stanisław Sednicki, karczmarz ⁴⁴⁴	Mieszcz.
21	Stanisław Tarnowski, h. Leliwa, kasztelan sandomierski ⁴⁴⁵	Szlach.
2A	Elżbieta Flakowa, wdowa po Stanisławie, murarzu, zm. przed 1594 r. ⁴⁴⁶	Mieszcz.
2B	Wacław Szabel (Szabla) ⁴⁴⁷	Mieszcz.
2C	Franciszek Gottard, kuśnierz ⁴⁴⁸	Mieszcz.
4	Baltazar Gierstman, kupiec ⁴⁴⁹	Mieszcz.
6	Marcin Urbankowicz, kupiec, rajca krak. ⁴⁵⁰	Mieszcz.

⁴³⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 49; rkps 2574, s. 67; Tomkowicz 1926, s. 107–108.

⁴³⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 68; rkps 2574, s. 86; rkps SWPM I–14, s. 818; wiert, nr 710.

⁴³⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 68; rkps 2574, s. 87; rkps 27, s. 71; wiert, nr 710; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1687.

⁴³⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 68; rkps 2574, s. 87; rkps 27, s. 603; rkps 454, s. 618.

⁴³⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 58; rkps 2574, s. 77; rkps 27, s. 88, 111; rkps 454, s. 425, 591, 618; rkps 455, s. 122; rkps SWPM I–14, s. 818; wiert, nr 185, 195, 513; Lachs 1933, s. 120.

⁴³⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 57; rkps 2574, s. 77; rkps 27, s. 230, 247; rkps SWPM I–14, s. 818; wiert, nr 799.

⁴⁴⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 57; rkps 2574, s. 77; rkps 27, s. 230, 247; rkps SWPM I–14, s. 818; wiert, nr 655, 718, 726, 799.

⁴⁴¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 57; rkps 2574, s. 77; rkps 27, s. 230, 247; wiert, nr 425, 655, 718, 726, 799.

⁴⁴² AP Kraków, rkps 2559, s. 57; rkps 2574, s. 76; rkps 26, s. 463; rkps 27, s. 393; wiert, nr 425.

⁴⁴³ AP Kraków, rkps 2559, s. 57; rkps 2574, s. 76; rkps 26, s. 463; rkps 27, s. 393; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1797.

⁴⁴⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 56; rkps 2574, s. 76; rkps 26, s. 463; rkps 27, s. 393; wiert, nr 370, 455, 604.

⁴⁴⁵ Zwana „Gródek”. AP Kraków, rkps 2559, s. 56; rkps 2574, s. 75; wiert, nr 604; S. Świszczowski, *Gródek krakowski i mury miejskie między Gródkiem a Wawelem*, RK, 32, 1950, s. 24; UrzKrak, nr 638.

⁴⁴⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 39; rkps 2574, s. 51; rkps 454, 72, 396, 432.

⁴⁴⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 71; rkps 2574, s. 90; rkps 26, s. 347, 467; rkps 454, s. 72, 432.

⁴⁴⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 71; rkps 2574, s. 89; rkps 26, s. 347, 467; rkps 27, s. 678; rkps 454, s. 432, 452.

⁴⁴⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 71; rkps 2574, s. 89; rkps 27, s. 678; rkps 454, s. 525, 527, 533–535; wiert, nr 276, 399, 439, 881.

⁴⁵⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 71; rkps 2574, s. 89; rkps 454, s. 452, 527; wiert, nr 439, 881; Bieniarzówna, s. 170; Noga, s. 348.

8	Dominik de Blensz, kupiec ⁴⁵¹	Mieszcz.
10	Paweł Sternacki Bruzik, kupiec, ławnik krak. ⁴⁵²	Mieszcz.
12	Stanisław Jałbrzykowski, mydlarz ⁴⁵³	Mieszcz.
14	Szpital św. Ducha ⁴⁵⁴	Duch.
16	Spadkobiercy Walentego Dembinskiego (Dębińskiego, Dębieńskiego), h. Rawicz, kasztelana krak., zm. w 1584 r. ⁴⁵⁵	Szlach.
18	Maciej Samotulczyk, karczmarz, prasoł ⁴⁵⁶	Mieszcz.
20	Wojciech Kempka ⁴⁵⁷	Mieszcz.
22	Spadkobiercy Sebastiana Naborowskiego, aptekarza, zm. przed 1592 r. ⁴⁵⁸	Mieszcz.
24	Andrzej Grzebień, szewc ⁴⁵⁹	Mieszcz.
26	Jezusek ⁴⁶⁰	Mieszcz.
28	Kula ⁴⁶¹	Mieszcz.
30	Maciej Blos Bruzi, karczmarz ⁴⁶²	Mieszcz.
32A	Jan Pochyły, karczmarz ⁴⁶³	Mieszcz.
32B	Jan Gwóźdź, karczmarz ⁴⁶⁴	Mieszcz.

ULICA PIJARSKA⁴⁶⁵

1-3/5	Zob. ul. św. Marka 2	
7	Zob. ul. Sławkowska 32	
9-11	Zob. ul. Sławkowska 25	
13	Zob. ul. św. Jana 32	
15	Zob. ul. św. Jana 17/19	
17	Zob. ul. Floriańska 44	
19-21	Zob. ul. Floriańska 57	
23	Zob. ul. Szpitalna 40	

⁴⁵¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 70; rkps 2574, s. 89; rkps 27, s. 105, 548; rkps 762, s. 281; wiert, nr 276, 439; Kielbicka, Wojas 1994, nr 415, 1185.

⁴⁵² AP Kraków, rkps 2559, s. 70; rkps 2574, s. 88; rkps 26, s. 478, 493; rkps 27, s. 105, 135, 548.

⁴⁵³ AP Kraków, rkps 2559, s. 70; rkps 2574, s. 88; rkps 26, s. 478, 493; rkps 27, s. 105; rkps 454, s. 56; wiert, nr 504, 505.

⁴⁵⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 69; rkps 2574, s. 88; rkps 26, s. 478, 493, 801; rkps 27, s. 190; rkps 454, s. 56; wiert, nr 504; Richter, s. 90.

⁴⁵⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 69; rkps 2574, s. 87; rkps 26, s. 801; rkps 27, s. 190; wiert, nr 286, 288; UrzKrak, nr 117.

⁴⁵⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 69; rkps 2574, s. 87; rkps 27, s. 96, 190; rkps 454, s. 530; wiert, nr 286-289, 504-506, 628; Richter, s. 90; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1693.

⁴⁵⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 53; rkps 2574, s. 72; rkps 26, s. 374.

⁴⁵⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 53; rkps 2574, s. 72; rkps 26, s. 81, 374; rkps 27, s. 286; wiert, nr 377, 437, 475, 476, 529, 859; Lachs 1933, s. 98.

⁴⁵⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 54; rkps 2574, s. 73; rkps 26, s. 81; rkps 27, s. 286; wiert, nr 529.

⁴⁶⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 54; rkps 2574, s. 73; rkps 26, s. 81; rkps 27, s. 286; wiert, nr 529.

⁴⁶¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 54; rkps 2574, s. 73; rkps 26, s. 453.

⁴⁶² AP Kraków, rkps 2559, s. 55; rkps 2574, s. 74; rkps 27, s. 583, 646, 705; rkps 454, s. 694; rkps 455, s. 41; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1076, 1418.

⁴⁶³ AP Kraków, rkps 2559, s. 55; rkps 2574, s. 74; rkps 26, s. 269; rkps 27, s. 583, 646, 705; rkps 454, s. 694; rkps 455, s. 41, 461.

⁴⁶⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 55; rkps 2574, s. 74; rkps 26, s. 269; rkps 27, s. 583, 646, 705; rkps 455, s. 461.

⁴⁶⁵ Ten ciąg komunikacyjny nie był postrzegany jako ulica; budynki stojące przy tej ulicy określano jako leżące na końcu ulic: Rogackiej, Sławkowskiej, św. Jana, Floriańskiej i Szpitalnej, przy bramach i murze miejskim.

	Rada Miejska – rurmus ⁴⁶⁶	Miej.
	Spadkobiercy Andrzeja Rottermunda, kupca, zm. w 1593 r. ⁴⁶⁷	Mieszcz.
	Jan Rap (Rapp), kupiec, ławnik sądu wyższego prawa ⁴⁶⁸	Mieszcz.
	Spadkobiercy Stanisława Dembińskiego, h. Rawicz, starosty chęcińskiego, zm. w 1586 r. ⁴⁶⁹	Szlach.
	Rada Miejska – arsenał ⁴⁷⁰	Miej.

ULICA POSELSKA (Legacka)⁴⁷¹

1–5	Zob. ul. Senacka 1–5	
7	Kapituła krak. – Krzysztof Karśnicki, kanonik krak. ⁴⁷²	Duch.
9A	Piotr Oraczowski, h. Szreniawa z krzyżem, pisarz ziemski krak. ⁴⁷³	Szlach.
9B	Cieszkowscy, h. nieustalonego ⁴⁷⁴	Szlach.
11	Zob. ul. Grodzka 39	
13	Zob. ul. Grodzka 40	
15	Księża mansjonarze zamkowi ⁴⁷⁵	Duch.
17	Księża wikariusze zamkowi ⁴⁷⁶	Duch.
	Szczęśny Kula, kuśnierz ⁴⁷⁷	Mieszcz.
19A	Spadkobiercy Sobka, barwiera, zm. przed 1598 r. ⁴⁷⁸	Mieszcz.
19B	Morski, h. Topór ⁴⁷⁹	Szlach.
21	Tęczyńscy, h. Topór ⁴⁸⁰	Szlach.
23	Pieniążkowie, h. Odrowąż ⁴⁸¹	Szlach.
23	Stanisław Cikowski, h. Radwan, podkomorzy krak. ⁴⁸²	Szlach.
23	Konieczpolski, h. Pobóg ⁴⁸³	Szlach.

⁴⁶⁶ Richter, s. 52; Tomkowicz 1926, s. 91.

⁴⁶⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 10; rkps 2566, s. 71; rkps 2574, s. 12; Kielbicka, Wojas 1993, nr 2658.

⁴⁶⁸ Zwana „Pod Bażanty”. AP Kraków, rkps 2559, s. 11; rkps 2566, s. 71; Richter, s. 65; M. Bednarz, *Rappowie. Dzieje krakowskiej rodziny mieszczańskiej*, RK, 68, 2002, s. 107, 109, 113.

⁴⁶⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 45; rkps 2566, s. 71; W. Budka, *Dembiński Stanisław*, PSB, t. 5, s. 74–75; *Urzednicy województwa sandomierskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, A. Falniowska-Gradowska, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1993, nr 63.

⁴⁷⁰ Richter, s. 66.

⁴⁷¹ Zwana także przecznicą św. Michała lub ulicą za „Piotrem Małym”. AP Kraków, rkps CC Rel. 84, s. 742, 752, 763, 771; Tomkowicz 1926, s. 144–148.

⁴⁷² AP Kraków, rkps 2561, s. 25; wiert. nr 551; Łętowski, t. 3, s. 124–125.

⁴⁷³ AP Kraków, rkps 2561, s. 25; rkps 30, s. 222, 546–554; wiert. nr 539, 540; UrzKrak, nr 193; A. Stabrawa, *Apteka Królewska („Apotheca Regia”) w Krakowie przy ulicy Grodzkiej 43 w okresie od 1525 do 1634 r. oraz koligacje jej współwłaścicieli z rodziną Miączyńskich (Apteka w Krakowie przy ul. Grodzkiej 39)*, KRA, 12, s. 47.

⁴⁷⁴ AP Kraków, rkps 2561, s. 25; wiert. nr 540; Niesiecki, t. 3, s. 123–133.

⁴⁷⁵ Wiert. nr 385; Richter, s. 101.

⁴⁷⁶ Wiert. nr 385, 525, 778; Richter, s. 101.

⁴⁷⁷ AP Kraków, rkps 2561, s. 12; rkps 2565, s. 17; rkps 26, s. 58.

⁴⁷⁸ AP Kraków, rkps 2561, s. 12; rkps 2565, s. 17.

⁴⁷⁹ AP Kraków, rkps 2561, s. 12; rkps 2565, s. 17; rkps 26, s. 584; wiert. nr 778; Niesiecki, t. 6, s. 464; Niewalda, Rojkowska, s. 173, 174.

⁴⁸⁰ AP Kraków, rkps 2561, s. 12; rkps 2565, s. 17; rkps 26, s. 584; Niewalda, Rojkowska, s. 174; J. Kurtyka, *Latyfundium Tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV–XVII wiek)*, Kraków 1999, s. 222–224.

⁴⁸¹ AP Kraków, rkps 2561, s. 11; rkps 2565, s. 16; Niesiecki, t. 7, s. 289–293; Niewalda, Rojkowska, s. 174.

⁴⁸² AP Kraków, rkps 2561, s. 11; rkps 2565, s. 17.

⁴⁸³ AP Kraków, rkps 2561, s. 11; Boniecki, t. 11, s. 81–82; Niesiecki, t. 5, s. 191–199; S. Tomkowicz, *Dwa żeńskie klasztory w Krakowie niegdyś rezydencje świeckie*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera*, t. 2, Lwów 1925, s. 611.

23	Boguszowie, h. Półkozic ⁴⁸⁴	Szlach.
23	Koryciński, h. Topór ⁴⁸⁵	Szlach.
23	Minocki, h. Nowina ⁴⁸⁶	Szlach.
	Augustyn, murarz ⁴⁸⁷	Mieszcz.
2–6	Ogród klasztoru franciszkanów ⁴⁸⁸	
8	Kapituła krak. – Adrian Skaszewski, kanonik krak. ⁴⁸⁹	Duch.
	Stanisław Rozen, h. Gryf ⁴⁹⁰	Szlach.
10A	Kapituła krak. – księży referendarze ⁴⁹¹	Duch.
10B	Ksiądz proboszcz wojnicki ⁴⁹²	Duch.
12	Tył posesji pl. Wszystkich Świętych 3/5 ⁴⁹³	
14	Jerzy Maisner, krawiec ⁴⁹⁴	Mieszcz.
16	Zob. ul. Grodzka 37	
18	Zob. ul. Grodzka 38	
20	Kapituła krak. ⁴⁹⁵	Duch.
22–24	Stanisław Cikowski, h. Radwan, podkomorzy krak. ⁴⁹⁶	Szlach.

ULICA REFORMACKA (Rogacka)⁴⁹⁷

1	Zob. pl. Szczepański 5	
3–5	Zob. pl. Szczepański 6–7	
7	Jan Darmochwał, piekarz ⁴⁹⁸	Mieszcz.
	Sebastian Sak, szewc ⁴⁹⁹	Mieszcz.
	Katarzyna Biesaga, piekarka ⁵⁰⁰	Mieszcz.
	Szymon, bednarz ⁵⁰¹	Mieszcz.
	Walenty Krupka, szewc ⁵⁰²	Mieszcz.

⁴⁸⁴ AP Kraków, rkps 2561, s. 11; Niesiecki, t. 2, s. 202–205.

⁴⁸⁵ AP Kraków, rkps 2561, s. 11; Boniecki, t. 11, s. 197–203; Niesiecki, t. 5, s. 248–255; Niewalda, Rojkowska, s. 174.

⁴⁸⁶ AP Kraków, rkps 2561, s. 11; rkps 2565, s. 17; Niesiecki, t. 6, s. 416.

⁴⁸⁷ AP Kraków, rkps 2561, s. 26.

⁴⁸⁸ AP Kraków, rkps 2561, s. 26; Tomkowicz 1912, s. 17; M. Samek, *Architektura kościoła Franciszkanów w Krakowie w XVII w.*, RK, 56, 1985, s. 66–67; Katalog zabytków 1971, s. 108, 116.

⁴⁸⁹ AP Kraków, rkps 2561, s. 27; Richter, s. 29; K. Hoszowski, *Rezydencja niegdyś Jana Chojęńskiego i Jędrzeja Lipskiego, biskupów krakowskich, tudzież innych zasłużonych dygnitarzy Kapitułarnych na Wawelu*, Kraków 1884, s. 17.

⁴⁹⁰ AP Kraków, rkps 2561, s. 27; Niewalda, Rojkowska, s. 170, 176.

⁴⁹¹ AP Kraków, rkps 2561, s. 27; Bibl. Jag., rkps 5354, s. 40v, 42v; Niesiecki, t. 8, s. 153; M. Bicz-Suknarowska, W. Niewalda, H. Rojkowska, *Zabudowa rezydencjonalna (kanoniczna) dawnego Okołu w XVI wieku*, [w:] *Między gotykiem a barokiem. Sztuka Krakowa XVI i XVII wieku*, red. E. Fiałek, BK nr 136, Kraków 1997, s. 194.

⁴⁹² AP Kraków, rkps 2561, s. 27.

⁴⁹³ AP Kraków, rkps 2561, s. 27.

⁴⁹⁴ AP Kraków, rkps 2561, s. 27.

⁴⁹⁵ AP Kraków, rkps 2561, s. 8.

⁴⁹⁶ AP Kraków, rkps 2561, s. 8; UrzKrak, nr 236; Niewalda, Rojkowska, s. 174.

⁴⁹⁷ Tomkowicz 1926, s. 109–110; Supranowicz, s. 136.

⁴⁹⁸ AP Kraków, rkps 2563, s. 27; wiert, nr 531, 789.

⁴⁹⁹ AP Kraków, rkps 2552, s. 16; rkps 2563, s. 23.

⁵⁰⁰ AP Kraków, rkps 2552, s. 17; rkps 2563, s. 24.

⁵⁰¹ AP Kraków, rkps 2563, s. 24; wiert, nr 564.

⁵⁰² AP Kraków, rkps 2563, s. 24; wiert, nr 564, 674, 754.

	Maciej Wilk, szyper (prasoł) ⁵⁰³	Mieszcz.
	Jarosz Kucharz, szewc ⁵⁰⁴	Mieszcz.
	Andrzej, łąziebnik ⁵⁰⁵	Mieszcz.
	Jadwiga, wdowa po Michale Jałmużnym, słodowniku, zm. przed 1579 r. ⁵⁰⁶	Mieszcz.
	Krzysztof Prorok, kichlarz ⁵⁰⁷	Mieszcz.
	Łaźnia miejska ⁵⁰⁸	Miej.

ULICA SENACKA⁵⁰⁹

1-5	Andrzej Tęczyński, h. Topór ⁵¹⁰	Szlach.
	Opat tyniecki (benedyktyni) ⁵¹¹	Duch.
	Łaźnia miejska ⁵¹²	Miej.
7	Zob. ul. Kanonicza 2	
9	Zob. ul. Grodzka 45	
11	Zob. ul. Grodzka 46	
4	Zob. ul. Poselska 7	
6	Franciszek Maisner, szynkarz ⁵¹³	Mieszcz.
8	Zob. ul. Grodzka 43	
10	Zob. ul. Grodzka 44	
	Sebastian Lubomirski, h. Szreniawa, kasztelan małopolski i biecki ⁵¹⁴	Szlach.

ULICA SIENNA

1	Zob. Rynek Główny 6	
3	Kasper Bendoński, chirurg (cyrulik) ⁵¹⁵	Mieszcz.
5	Bractwo Miłosierdzia ⁵¹⁶	Duch.
	Szkoła kościoła Mariackiego ⁵¹⁷	Duch.
	Spadkobiercy Baltazara Wunzama, zm. przed 1593 r. ⁵¹⁸	Mieszcz.

⁵⁰³ AP Kraków, rkps 2552, s. 17; rkps 2563, s. 24; rkps 2566, s. 30; wiert, nr 473, 564, 673, 674, 754.

⁵⁰⁴ AP Kraków, rkps 2563, s. 24; rkps 2566, s. 30; wiert, nr 473, 564, 674.

⁵⁰⁵ AP Kraków, rkps 2563, s. 25; wiert, nr 473.

⁵⁰⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 25; wiert, nr 248.

⁵⁰⁷ AP Kraków, rkps 2552, s. 18; rkps 2563, s. 25; rkps 2566, s. 32; wiert, nr 248, 794.

⁵⁰⁸ AP Kraków, rkps 2552, s. 18; rkps 2563, s. 25; rkps 2566, s. 32; wiert, nr 248, 794; Lachs 1919, s. 3-4.

⁵⁰⁹ Określana jako przecznicą ulicy Grodzkiej (Tomkowicz 1926, s. 149).

⁵¹⁰ Zwany „Malowany Dwór”. AP Kraków, rkps 2561, s. 22; Wanat, s. 190; Niewalda, Rojkowska, s. 172; J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 20, 531; idem, *Latyfundium Tęczyńskie. Dobra i właściciele (XIV-XVII wiek)*, Kraków 1999, s. 225-226.

⁵¹¹ AP Kraków, rkps 2561, s. 25; rkps 2565, s. 45; Wanat, s. 190-191.

⁵¹² AP Kraków, rkps 2561, s. 26; rkps 2565, s. 45; Lachs 1919, s. 5; Wanat, s. 191.

⁵¹³ AP Kraków, rkps 2561, s. 12; wiert, nr 539, 540, 551.

⁵¹⁴ AP Kraków, rkps 2561, s. 14; Bibl. Jag., rkps 5349, t. 1, s. 198; wiert, nr 677, 700, 778; Niewalda, Rojkowska, s. 173.

⁵¹⁵ AP Kraków, rkps 2561, s. 47; rkps 454, s. 681; wiert, nr 108, 109, 212, 312, 313, 382; Lachs 1936, s. 198.

⁵¹⁶ AP Kraków, rkps 2561, s. 48; rkps 454, s. 681; rkps SWPM I-14, s. 641; wiert, nr 312; Richter, s. 95.

⁵¹⁷ AP Kraków, rkps 2561, s. 48; Bibl. Jag., rkps 5354, s. 13v, 15; wiert, nr 312; Richter, s. 96; Tomkowicz 1926, s. 48, 51.

⁵¹⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 65; rkps 2574, s. 84.

	Wawrzyniec Janaszek, szewc ⁵¹⁹ Wilk, piekarz Stanisław Grubarczyk (Grabarczyk) Krystyna Baran, córka Jakuba, szewca, zm. ok. 1597 r. Augustyn Halicz Krzysztof Siennik Marcin Ładzik Spadkobiercy Marcina Żaka Jan Klocek	Mieszcz.
	Szpital św. Ducha ⁵²⁰ Szpital św. Sebastiana	Duch.
2	Zob. Rynek Główny 5	
4	Spadkobiercy Jakuba Krainy, lekarza, zm. ok. 1581 r. ⁵²¹	Mieszcz.
6	Księża mansjonarze kościoła Mariackiego ⁵²²	Duch.
8A	Andrzej Kułakowski (Kołakowski), muzyk (trębacz) ⁵²³	Mieszcz.
8B	Spadkobiercy Anny Rolanki, zm. ok. 1568 r. ⁵²⁴	Mieszcz.
8C	Jezuici ⁵²⁵	Duch.
10–12	Zob. Mały Rynek 7	
14–16	Zob. ul. św. Krzyża 2	

ULICA SŁAWKOWSKA

1	Zob. Rynek Główny 36	
3A	Jerzy Szule (Schultz, Scholtz), kupiec, rajca krak. ⁵²⁶	Mieszcz.
3B	Spadkobiercy Krzysztofa Remera, kupca, rajcy krak., zm. w 1597 r. ⁵²⁷	Mieszcz.
3C	Ludwik Skalski ⁵²⁸	Mieszcz.
5	Spadkobiercy Brykczego Wężyka, h. Wąż, sekretarza król., zm. przed 1593 r. ⁵²⁹	Szlach.
7	Maciej Wirzbięta (Wierzbięta), drukarz, ławnik sądu wyższego prawa ⁵³⁰	Mieszcz.
9	Krzysztof Łasiczka, mydlarz ⁵³¹	Mieszcz.
11A	Stanisław Węgrzynek, hutman ratuszny ⁵³²	Mieszcz.

⁵¹⁹ Domki te znajdowały się przy murze miejskim, w sąsiedztwie Bramy Nowej. AP Kraków, rkps 2559, s. 60–65; rkps 2574, s. 79–83; rkps 26, s. 767, 775; rkps 27, s. 43, 47, 711.

⁵²⁰ Domki te znajdowały się przy murze miejskim, w sąsiedztwie Bramy Nowej. AP Kraków, rkps 2559, s. 61–62; rkps 2574, s. 80–81.

⁵²¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 74; rkps 2574, s. 92; rkps 26, s. 180, 281, 282; rkps 454, s. 62–63; wiert, nr 275, 419, 613; Richter, s. 95; Lachs 1909, s. 39; Paszenda, s. 295.

⁵²² AP Kraków, rkps 2559, s. 74; rkps 2574, s. 91; rkps 26, s. 180, 281; rkps 454, s. 62–63, 588; wiert, nr 194, 419; Richter, s. 95; Paszenda, s. 295.

⁵²³ AP Kraków, rkps 2559, s. 73; rkps 2574, s. 91; rkps 454, s. 50, 570, 588; wiert, nr 21, 194, 250, 588; Paszenda, s. 265–266.

⁵²⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 73; rkps 2574, s. 91; rkps 454, s. 50, 588; wiert, nr 21, 194, 250, 306, 588, 589; Paszenda, s. 265.

⁵²⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 73; rkps 2574, s. 91; rkps 454, s. 50; wiert, nr 588, 589; Richter, s. 89; Paszenda, s. 264–265.

⁵²⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 39; rkps 26, s. 573; Chmiel 1931, s. 16; Bieniarzówna, s. 168; Noga, s. 340.

⁵²⁷ AP Kraków, rkps 2563, s. 39; rkps 26, s. 573; wiert, nr 198, 240, 339, 341, 356; Chmiel 1931, s. 15; Noga, s. 334.

⁵²⁸ AP Kraków, rkps 2563, s. 39; rkps 26, s. 573; Richter, s. 57; Chmiel 1931, s. 8.

⁵²⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 38; rkps 26, s. 498; rkps 27, s. 513; rkps 760, s. 429, 858, 866; wiert, nr 118, 259, 263, 524, 731, 861, 877; Niesiecki, t. 9, s. 284–289; Chmiel 1931, s. 30.

⁵³⁰ AP Kraków, rkps 2563, s. 38; rkps 26, s. 498, 513; wiert, nr 259, 263, 524, 527, 731, 829, 877; Chmiel 1931, s. 45; Drukarze, s. 358–359.

⁵³¹ AP Kraków, rkps 2563, s. 38; rkps 26, s. 498; wiert, nr 468, 523, 524, 527, 528, 597, 829, 877; Chmiel 1931, s. 55.

⁵³² AP Kraków, rkps 2563, s. 38; rkps 454, s. 666; wiert, nr 468, 523, 528; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1531; Chmiel 1931, s. 68.

11B	Bractwo Literackie św. Barbary ⁵³³	Duch.
13	Spadkobiercy Erazma Czczotki, kupca, rajcy krak., zm. w 1587 r. ⁵³⁴	Mieszcz.
15A	Spadkobiercy Jana Noszki Brody, mydlarza, zm. po 1594 r. ⁵³⁵	Mieszcz.
15B	Adam Nagoth, kuśnierz, rajca krak. ⁵³⁶	Mieszcz.
15C	Jan (Urban) Chłopek, karczmarz ⁵³⁷	Mieszcz.
17A	Józef Piclisz, prasoł ⁵³⁸	Mieszcz.
17B	Jan Radwan, h. Radwan ⁵³⁹	Szlach.
17C	Spadkobiercy Macieja, mydlarza, zm. przed 1598 r. ⁵⁴⁰	Mieszcz.
17D	Walenty Szczygieł, szewc ⁵⁴¹	Mieszcz.
17E	Andrzej Koryciński, h. Topór ⁵⁴²	Szlach.
19	Spadkobiercy Jana Sierszenia, karczmarza, zm. przed 1595 r. ⁵⁴³	Mieszcz.
21	Spadkobiercy Stanisława Czernka (Czymka), karczmarza, zm. przed 1595 r. ⁵⁴⁴	Mieszcz.
23	Urszula, wdowa po Grzegorz Godeckim Strojnym, karczmarzu, zm. przed 1594 r. ⁵⁴⁵	Mieszcz.
25A	Stanisław Piguła Duka, karczmarz ⁵⁴⁶	Mieszcz.
25B	Spadkobiercy Jan Kluczowskiego (Kleczowskiego), prasoła, zm. przed 1595 r. ⁵⁴⁷	Mieszcz.
25C	Bartłomiej Sławęcki, karczmarz ⁵⁴⁸	Mieszcz.
25D	Wacław, kotlarz ⁵⁴⁹	Mieszcz.
2	Zob. ul. Szczepańska 1	
4	Jan Gedke, chirurg (cyrulik) ⁵⁵⁰	Mieszcz.
6A	Stefan Bauman, muzyk ⁵⁵¹	Mieszcz.
6B	Spadkobiercy Tomasza Sławka, kupca, rajcy krak., zm. w 1591 r. ⁵⁵²	Mieszcz.
8	Jan Frankstein (Frankstijn), murarz ⁵⁵³	Mieszcz.

⁵³³ AP Kraków, rkps 2563, s. 38; wiert, nr 523; Richter, s. 58; Chmiel 1931, s. 76.

⁵³⁴ AP Kraków, rkps 2563, s. 37; rkps 26, s. 574; rkps 27, s. 562; rkps 454, s. 20, 666, 669; Muczkowski, s. 13, 45; Chmiel 1931, s. 81.

⁵³⁵ AP Kraków, rkps 2563, s. 37; rkps 26, s. 37, 574, 666; rkps 454, s. 20; wiert, nr 601; Chmiel 1931, s. 86.

⁵³⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 37; rkps 26, s. 37, 574; rkps 27, s. 562; rkps 454, s. 20; wiert, nr 601; Chmiel 1931, s. 87; Bieniarzówna, s. 164; Noga, s. 327.

⁵³⁷ AP Kraków, rkps 2563 s. 36; Chmiel 1931, s. 95.

⁵³⁸ AP Kraków, rkps 2563, s. 36; Chmiel 1931, s. 100.

⁵³⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 36; rkps 455, s. 426; rkps 762, s. 240; wiert, nr 704; Niesiecki, t. 8, s. 29.

⁵⁴⁰ AP Kraków, rkps 2563, s. 36.

⁵⁴¹ AP Kraków, rkps 2563, s. 36; rkps 455, s. 426; wiert, nr 488, 582, 682, 704, 810, 816.

⁵⁴² AP Kraków, rkps 2563, s. 44; rkps 26, s. 21–23, 256; rkps 27, s. 273; rkps 454, s. 568; Boniecki, t. 11, s. 197–203; Niesiecki, t. 5, s. 248–255.

⁵⁴³ AP Kraków, rkps 2563, s. 35; rkps 26, s. 374, 511; wiert, nr 488, 582, 682, 816.

⁵⁴⁴ AP Kraków, rkps 2563, s. 35; rkps 26, s. 511, 607; rkps 27, s. 312, 398, 489, 527; wiert, nr 407, 488, 582, 682, 816.

⁵⁴⁵ AP Kraków, rkps 2563, s. 35; rkps 26, s. 511, 607; rkps 27, s. 312, 398, 489, 527; wiert, nr 407, 545.

⁵⁴⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 35; rkps 26, s. 607; rkps 27, s. 312, 398, 489, 527; wiert, nr 407, 545, 555.

⁵⁴⁷ AP Kraków, rkps 2563, s. 35; rkps 26, s. 374, 674, 756; rkps 27, s. 144, 524; wiert, nr 299, 407, 545, 555.

⁵⁴⁸ AP Kraków, rkps 2563, s. 34; rkps 26, s. 674, 756; Kiełbicka, Wojas 1994, nr 1785.

⁵⁴⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 34.

⁵⁵⁰ AP Kraków, rkps 2563, s. 29; rkps 26, s. 447; rkps 27, s. 373, 595; rkps 455, s. 201, 209; Lachs 1909, s. 53; Chmiel 1932, s. 7.

⁵⁵¹ AP Kraków, rkps 2563, s. 29; rkps 26, s. 447; rkps 27, s. 373, 595, 647, 683, 692; rkps 455, s. 201, 209; wiert, nr 668, 833, 845; Chmiel 1932, s. 33.

⁵⁵² AP Kraków, rkps 2563, s. 29; rkps 26, s. 447, 587; wiert, nr 779, 833; Chmiel 1932, s. 34; Noga, s. 342.

⁵⁵³ AP Kraków, rkps 2563, s. 30; rkps 26, s. 587, 683; rkps 27, s. 624, 647, 683, 692, 753; Chmiel 1932, s. 54; Rożek, s. 294.

10A	Mikołaj Ligęza, h. Półkozic, kasztelan wiślicki ⁵⁵⁴	Szlach.
10B	Anna Rezler, wdowa po Kasprze, kupcu, rajcy krak., zm. w 1594 r. ⁵⁵⁵	Mieszcz.
12	Jan Krupka ⁵⁵⁶	Mieszcz.
14	Spadkobiercy Jana Zaborowskiego, karczmarza, zm. przed 1594 r. ⁵⁵⁷	Mieszcz.
16	Spadkobiercy Macieja Poznańczyka Cudzejelito, piekarza, zm. przed 1597 r. ⁵⁵⁸	Mieszcz.
18	Stanisław Warszawczyk, szewc ⁵⁵⁹	Mieszcz.
20	Urbanowa, złotniczka ⁵⁶⁰	Mieszcz.
22	Piotr Hanuszowicz, prasoł ⁵⁶¹	Mieszcz.
24–24a	Kościół i klasztor św. Marka ⁵⁶²	Duch.
	Marcin Kaleta, karczmarz ⁵⁶³	Mieszcz.
26	Andrzej Gołdynowski (Bruczki), kuśnierz ⁵⁶⁴	Mieszcz.
28	Paweł Okrasa, szewc ⁵⁶⁵	Mieszcz.
30	Stanisław Lorek (Długi) ⁵⁶⁶	Mieszcz.
32A	Dorota, wdowa po Wojciechu, kichlarzu, zm. przed 1598 r. ⁵⁶⁷	Mieszcz.
32B	Jan Głowacki, karczmarz ⁵⁶⁸	Mieszcz.

ULICA STOLARSKA

1	Zob. ul. Sienna 5	
3	Jakub Łoy, kupiec ⁵⁶⁹	Mieszcz.
5A	Tył posesji Rynek Główny 9 ⁵⁷⁰	
5B	Stanisław Zelner, kuśnierz ⁵⁷¹	Mieszcz.
7A	Andrzej Fladrowic, kupiec ⁵⁷²	Mieszcz.
7B	Dominikanki ⁵⁷³	Duch.
9	Tył posesji Rynek Główny 12B ⁵⁷⁴	

⁵⁵⁴ AP Kraków, rkps 2563, s. 30; rkps 27, s. 38; Chmiel 1932, s. 59; H. Kowalska, *Ligęza Mikołaj*, PSB, t. 17, s. 318–319.

⁵⁵⁵ AP Kraków, rkps 2563, s. 30; rkps 26, s. 682, 683; rkps 27, s. 38; rkps 455, s. 168; Chmiel 1932, s. 60; Noga, s. 334.

⁵⁵⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 30; rkps 2566, s. 45; rkps 26, s. 682, 683; rkps 27, s. 38; rkps 455, s. 168; wiert, nr 233.

⁵⁵⁷ AP Kraków, rkps 2563, s. 30; rkps 26, s. 96; wiert, nr 652.

⁵⁵⁸ AP Kraków, rkps 2563, s. 31; rkps 26, s. 96; wiert, nr 233, 652; Chmiel 1932, s. 74.

⁵⁵⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 31; rkps 26, s. 4; Chmiel 1932, s. 83.

⁵⁶⁰ AP Kraków, rkps 2563, s. 31; Chmiel 1932, s. 95; Lepszy, s. 163.

⁵⁶¹ AP Kraków, rkps 2563, s. 31; rkps 26, s. 116–117; wiert, nr 79, 568; Chmiel 1932, s. 101.

⁵⁶² AP Kraków, rkps 2563, s. 32; rkps 2624, s. 24; Tomkowicz 1926, s. 90, 109; Chmiel 1932, s. 108, 110–111.

⁵⁶³ AP Kraków, rkps 2563, s. 32; Chmiel 1932, s. 110.

⁵⁶⁴ AP Kraków, rkps 2563, s. 32; rkps 26, s. 10; Chmiel 1932, s. 124.

⁵⁶⁵ AP Kraków, rkps 2563, s. 33; rkps 26, s. 10; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1686; Chmiel 1932, s. 138.

⁵⁶⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 33; rkps 26, s. 10; rkps 27, s. 462; Chmiel 1932, s. 145.

⁵⁶⁷ AP Kraków, rkps 2563, s. 33; rkps 27, s. 462; wiert, nr 483.

⁵⁶⁸ AP Kraków, rkps 2563, s. 33,34; rkps 27, s. 462; wiert, nr 417, 418, 483.

⁵⁶⁹ AP Kraków, rkps 2561, s. 53; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1328.

⁵⁷⁰ AP Kraków, rkps 2561, s. 53.

⁵⁷¹ AP Kraków, rkps 2560, s. 31; rkps 2561, s. 53.

⁵⁷² AP Kraków, rkps 2560, s. 31; rkps 2561, s. 53.

⁵⁷³ AP Kraków, rkps 2561, s. 53.

⁵⁷⁴ AP Kraków, rkps 2561, s. 53; wiert, nr 443.

11A	Klasztor dominikanek (mniejszy) ⁵⁷⁵	Duch.
11B	Akademia Krakowska ⁵⁷⁶	Uniw.
13A	Wdowa po Marcinie Zygmuntowiczu, ślusarzu, zm. ok. 1597 r. ⁵⁷⁷	Mieszcz.
13B	Klasztor dominikanek (większy) ⁵⁷⁸	Duch.
13C	Krzysztof Przemowa, stolarz ⁵⁷⁹	Mieszcz.
15A	Jan Pusz, kupiec ⁵⁸⁰	Mieszcz.
15B	Walenty Jaślikowski, kuśnierz ⁵⁸¹	Mieszcz.
17	Zob. pl. Dominikański 2	
2	Księża psalterzyści kościoła Mariackiego ⁵⁸²	Duch.
4–12	Dominikanie ⁵⁸³	Duch.

ULICA SZCZEPAŃSKA (św. Stefana)

1	Jan Rap (Rapp), kupiec, ławnik Sądu wyższego prawa ⁵⁸⁴	Mieszcz.
3	Jan Rotermund, kupiec ⁵⁸⁵	Mieszcz.
5	Marcin Hass (Haza) ⁵⁸⁶	Mieszcz.
7	Spadkobiercy Wawrzyńca Rambieskiego, kupca, rajcy krak., zm. w 1570 r. ⁵⁸⁷	Mieszcz.
9	Spadkobiercy Hieronima Zalasowskiego, kupca, rajcy krak., zm. ok. 1594/1595 r. ⁵⁸⁸	Mieszcz.
11	Franciszek Czarnota (Czorn), kupiec ⁵⁸⁹	Mieszcz.
2	Antoni de Stezy, kupiec ⁵⁹⁰	Mieszcz.
4	Mikołaj Koryciński, h. Topór ⁵⁹¹	Szlach.

⁵⁷⁵ AP Kraków, rkps 2561, s. 53; wiert, nr 443; Richter, s. 98; S. Świszczowski, *Gródek krakowski i mury miejskie między Gródkiem a Wawelem*, RK, 32, 1950, s. 23.

⁵⁷⁶ AP Kraków, rkps 2560, s. 32; rkps 2561, s. 52; rkps 2560, s. 32; wiert, nr 443, 757.

⁵⁷⁷ AP Kraków, rkps 2560, s. 32; rkps 2561, s. 52; rkps 27, s. 49, 267; wiert, nr 376, 757.

⁵⁷⁸ AP Kraków, rkps 2561, s. 52; rkps 27, s. 49; wiert, nr 376, 757; Richter, s. 98; S. Świszczowski, *Gródek krakowski i mury miejskie między Gródkiem a Wawelem*, RK, 32, 1950, s. 23.

⁵⁷⁹ AP Kraków, rkps 2560, s. 32; rkps 2561, s. 52; rkps 26, s. 697; rkps 27, s. 267, 738; rkps 455, s. 374–375.

⁵⁸⁰ AP Kraków, rkps 2561, s. 52; rkps 27, s. 267, 738; rkps 454, s. 655; rkps 455, s. 374–375; wiert, nr 462, 571, 626.

⁵⁸¹ AP Kraków, rkps 2561, s. 52; rkps 27, s. 267, 655, 738; rkps 454, s. 532, 540; rkps 455, s. 374–375; wiert, nr 381, 462, 463, 479, 571, 836.

⁵⁸² Zwana „Turcja”. AP Kraków, rkps 2560, s. 30; rkps 2561, s. 48; Tomkowicz 1926, s. 50–51.

⁵⁸³ Było to 7 domów. AP Kraków, rkps 2560, s. 31; rkps 2561, s. 48–50; Richter, s. 97; Tomkowicz 1926, s. 52.

⁵⁸⁴ Zwana „Pod Gruszką”. AP Kraków, rkps 2563, s. 18; rkps 26, s. 779; rkps 27, s. 373, 595; rkps 455, s. 201, 209; rkps SWPM I–14, s. 811; wiert, nr 668; M. Bednarz, *Rappowie. Dzieje krakowskiej rodziny mieszczańskiej*, RK, 68, 2002, s. 109.

⁵⁸⁵ AP Kraków, rkps 2563, s. 17; rkps 26, s. 779; rkps SWPM I–14, s. 811; Richter, s. 48; M. Bednarz, *Rappowie. Dzieje krakowskiej rodziny mieszczańskiej*, RK, 68, 2002, s. 109.

⁵⁸⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 17; rkps 26, s. 779; rkps 27, s. 319, 374; rkps 455, s. 58, 164; rkps SWPM I–14, s. 811.

⁵⁸⁷ AP Kraków, rkps 2563, s. 17; rkps 27, s. 290, 319, 374; rkps 454, s. 425; rkps 455, s. 58, 164; Pieradzka, s. 147; Noga, s. 331.

⁵⁸⁸ W 1555 r. bracia Hieronim, Jerzy i Stanisław Zalasowscy (synowie Jana) zostali nobilitowani. AP Kraków, rkps 2563, s. 17; rkps 26, s. 294, 484; rkps 27, s. 290, 319, 374; rkps 454, s. 408, 425; rkps 455, s. 58, 164; wiert, nr 638; Trelńska, s. 249–250; Noga, s. 351.

⁵⁸⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 16; rkps 26, s. 294, 492; rkps 27, s. 290; rkps 454, s. 425; wiert, nr 638.

⁵⁹⁰ AP Kraków, rkps 2563, s. 13; rkps 454, s. 510, 542; wiert, nr 294, 297, 596, 675, 696; Bąk-Koczarska, s. 26.

⁵⁹¹ AP Kraków, rkps 2563, s. 13; wiert, nr 596, 675, 696, 797; Bąk-Koczarska, s. 30.

ULICA SZEWSKA (Świecka)

1	Zob. Rynek Główny 31	
3	Tył posesji Rynek Główny 32A ⁵⁹²	
5A	Spadkobiercy Wojciecha Raczkowskiego Pizdziornego, złotnika, zm. przed 1571 r. ⁵⁹³	Mieszcz.
5B	Tył posesji Rynek Główny 34A ⁵⁹⁴	
7	Spadkobiercy Stanisława Dresnera, kupca, zm. przed 1583 r. ⁵⁹⁵	Mieszcz.
9A	Anna Temberk (Tennenberg), wdowa po Stanisławie, kuśnierzu, zm. przed 1593 r. ⁵⁹⁶	Mieszcz.
9B	Spadkobiercy Pawła Czarnego, prawnika, zm. przed 1593 r. ⁵⁹⁷	Mieszcz.
11	Jan Latosz, lekarz ⁵⁹⁸	Mieszcz.
13A	Stanisław Kozak ⁵⁹⁹	Mieszcz.
13B	Seweryn Płaza, h. Topór ⁶⁰⁰	Szlach.
15	Spadkobiercy Jana Kowalowskiego, zm. przed 1577 r. ⁶⁰¹	Mieszcz.
17	Jan Leszczyński ⁶⁰²	Mieszcz.
19	Szymon Wołowiec, karczmarz ⁶⁰³	Mieszcz.
21A	Juliusz Delpace, kupiec, rajca krak. ⁶⁰⁴	Mieszcz.
21B	Walenty Burkat, karczmarz ⁶⁰⁵	Mieszcz.
23	Spadkobiercy Walentego Latosza, karczmarza, zm. przed 1593 r. ⁶⁰⁶	Mieszcz.
25	Aleksy Taczyk, karczmarz ⁶⁰⁷	Mieszcz.
27	Jadwiga Nycz, wdowa po Stanisławie, karczmarzu, zm. po 1596 r. ⁶⁰⁸	Mieszcz.
2	Zob. Rynek Główny 30	
4A	Marcin Lutostawski, h. Jelita, poborca województwa krak. ⁶⁰⁹	Szlach.
4B	Magdalena Bąkowa, wdowa po Janie, sukienniku, zm. przed 1598 r. i Bartłomiej Kieszkowski, stolarz ⁶¹⁰	Mieszcz.
6	Jan Wróblewski (Wróblewski), h. nieustalonego, sędzieja żydowski ⁶¹¹	Szlach.
8	Mikołaj Włochowicz, karczmarz ⁶¹²	Mieszcz.

⁵⁹² AP Kraków, rkps 1379, s. 61, 96; rkps 26, s. 158; rkps 27, s. 776; wiert, nr 52, 92, 722, 723.

⁵⁹³ AP Kraków, rkps 2563, s. 10; rkps 26, s. 158; rkps 27, s. 776; wiert, nr 52, 92, 94, 722, 723; Lepszy, s. 159; Pietrusiński, s. 747–749.

⁵⁹⁴ AP Kraków, rkps 2563, s. 10; rkps 26, s. 158; rkps 27, s. 776; wiert, nr 92, 94, 320, 722, 723.

⁵⁹⁵ AP Kraków, rkps 2563, s. 9; wiert, nr 92, 161, 320, 496; Noga, s. 42.

⁵⁹⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 9; rkps 26, s. 85; rkps 27, s. 395; wiert, nr 496.

⁵⁹⁷ AP Kraków, rkps 2563, s. 9; rkps 2566, s. 7; wiert, nr 496.

⁵⁹⁸ AP Kraków, rkps 2563, s. 8; rkps 2566, s. 5; rkps 26, s. 85, 205; rkps 27, s. 395; wiert, nr 609; Lachs 1909, s. 70.

⁵⁹⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 8; rkps 27, s. 370; wiert, nr 445, 567, 746, 762.

⁶⁰⁰ AP Kraków, rkps 2563, s. 7; rkps 27, s. 370; wiert, nr 445, 567, 741, 746, 852.

⁶⁰¹ AP Kraków, rkps 2563, s. 7; rkps 27, s. 23, 32, 370; wiert, nr 213, 567, 741, 813, 899.

⁶⁰² AP Kraków, rkps 2563, s. 7; rkps 27, s. 23, 32, 363, 379, 540; rkps 455, s. 199; wiert, nr 741.

⁶⁰³ AP Kraków, rkps 2563, s. 7; rkps 27, s. 23, 32, 379, 363, 540; rkps 455, s. 199; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1475.

⁶⁰⁴ AP Kraków, rkps 2563, s. 7; rkps 27, s. 379, 363, 540; rkps 455, s. 199; wiert, nr 813, 899; Noga, s. 304.

⁶⁰⁵ AP Kraków, rkps 2563, s. 6; rkps 26, s. 662, 718; wiert, nr 511.

⁶⁰⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 6; rkps 26, s. 662, 718; wiert, nr 509–512.

⁶⁰⁷ AP Kraków, rkps 2563, s. 6; rkps 26, s. 662, 718; wiert, nr 509, 512, 620.

⁶⁰⁸ AP Kraków, rkps 2563, s. 5; wiert, nr 137, 139, 620.

⁶⁰⁹ AP Kraków, rkps 2562, s. 41; rkps 2569, s. 15; Boniecki, t. 15, s. 125.

⁶¹⁰ AP Kraków, rkps 2562, s. 42; rkps 27, s. 384; rkps 448, s. 172; wiert, nr 498a, b, 290, 498, 598, 619, 758; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1517.

⁶¹¹ AP Kraków, rkps 2562, s. 42; rkps 26, s. 98; rkps 27, s. 384, 779; rkps 448, s. 171; wiert, nr 290, 598, 619, 758.

⁶¹² AP Kraków, rkps 2562, s. 42.

10	Stanisław Kozak ⁶¹³	Mieszcz.
12	Wojciech Chmielarz, karczmarz ⁶¹⁴	Mieszcz.
14	Kasper Sasin (Saszyn), rządcą biskupi ⁶¹⁵	Mieszcz.
16	Andrzej Zaleski, karczmarz ⁶¹⁶	Mieszcz.
18	Anna Masłowska, wdowa po Baltazarze, karczmarzu, zm. ok. 1593 r. ⁶¹⁷	Mieszcz.
20A	Stanisław Kormanek, karczmarz ⁶¹⁸	Mieszcz.
20B	Stanisław Sławęcki Bednarz, karczmarz ⁶¹⁹	Mieszcz.
22A	Jan Grusz, karczmarz ⁶²⁰	Mieszcz.
22B	Jan Zaydlik (Zydlik), karczmarz ⁶²¹	Mieszcz.
24	Melchior Przybyłowicz, karczmarz ⁶²²	Mieszcz.

ULICA SZPITALNA (Świętego Ducha)⁶²³

1	Zob. ul. Mikołajska 2	
3	Wdowa po Kleczowskim, zm. ok. 1596 r. ⁶²⁴	Mieszcz.
5	Jan Schreiber Kral, karczmarz ⁶²⁵	Mieszcz.
7A	Kasper Polner, rzeźnik ⁶²⁶	Mieszcz.
7B	Elżbieta Koniecpolska, h. Pobóg, wdowa po Stanisławie, kasztelanie sieradzkim, zm. w 1587 r. ⁶²⁷	Szlach.
7C	Zofia Goryszowska, wdowa po Wojciechu, kuśnierzu, zm. przed 1597 r. ⁶²⁸	Mieszcz.
9	Jan Gronkowski (Gronkowicz) Płaczek, piekarz ⁶²⁹	Mieszcz.
11	Spadkobiercy Anny Jedwat, zm. przed 1594 r. ⁶³⁰	Mieszcz.
13	Feliks Wysota, przekupień ⁶³¹	Mieszcz.
15A	Spadkobiercy Wawrzyńca Biskupka, karczmarza, zm. w 1594 r. ⁶³²	Mieszcz.
15B	Walenty Cegielka, rzeźnik ⁶³³	Mieszcz.

⁶¹³ AP Kraków, rkps 2562, s. 42; rkps 26, s. 71, 176; rkps 27, s. 297, 441, 803; wiert, nr 522.

⁶¹⁴ AP Kraków, rkps 2562, s. 43; rkps 26, s. 71; rkps 27, s. 441.

⁶¹⁵ AP Kraków, rkps 2562, s. 43; wiert, nr 577; Noga, s. 221; W. Nekanda Trepka, *Liber generationis plebeanorum („Liber chamorum”)*, wyd. W. Dworzaczek, Wrocław 1963, nr 1796.

⁶¹⁶ AP Kraków, rkps 2562, s. 43; rkps 27, s. 696, 803; wiert, nr 577.

⁶¹⁷ AP Kraków, rkps 27, s. 696; wiert, nr 501, 739, 744.

⁶¹⁸ AP Kraków, rkps 2562, s. 44; rkps 27, s. 726; wiert, nr 351, 501, 739, 820; Richter, s. 45.

⁶¹⁹ AP Kraków, rkps 2562, s. 44; rkps 27, s. 726; wiert, nr 802.

⁶²⁰ AP Kraków, rkps 2562, s. 44; rkps 27, s. 726; wiert, nr 802, 811.

⁶²¹ AP Kraków, rkps 2562, s. 45; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1291.

⁶²² AP Kraków, rkps 2562, s. 45; rkps 27, s. 79; rkps 454, s. 571–574; wiert, nr 537, 690, 705.

⁶²³ Tomkowicz 1926, s. 112–114; Supranowicz, s. 167.

⁶²⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 39; rkps 2574, s. 51; rkps 26, s. 69; rkps 454, s. 72, 396.

⁶²⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 39; rkps 2574, s. 51; rkps 26, s. 69, 364; rkps 27, s. 468; rkps 454, s. 396.

⁶²⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 39; rkps 2574, s. 52; rkps 26, s. 69, 663; rkps 27, s. 468.

⁶²⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 39; rkps 2574, s. 52; rkps 26, s. 356, 663; rkps 27, s. 257, 468; Z. Libiszowska, *Koniecpolski Stanisław*, PSB, t. 13, s. 522; *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, pod red. A. Gąsiorowskiego, Kórnik 1993, s. 263.

⁶²⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 40; rkps 2574, s. 52; rkps 26, s. 602, 663; rkps 27, s. 257, 263; wiert, nr 467.

⁶²⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 40; rkps 2574, s. 52; rkps 26, s. 602; rkps 27, s. 257, 263, 439; rkps 455, s. 455–458; wiert, nr 467.

⁶³⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 40; rkps 2574, s. 53; rkps 26, s. 138, 200, 800; rkps 453, s. 652.

⁶³¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 40; rkps 2574, s. 53; rkps 26, s. 138, 204, 800; wiert, nr 530, 832.

⁶³² AP Kraków, rkps 2559, s. 40; rkps 2574, s. 54; rkps 26, s. 138, 204; rkps 27, s. 476; wiert, nr 530, 832.

⁶³³ AP Kraków, rkps 2559, s. 41; rkps 2574, s. 54; rkps 26, s. 105; rkps 27, s. 276, 476, 698; rkps 454, s. 688; rkps 455, s. 396–401; wiert, nr 530, 541, 585, 759.

15C	Bartłomiej Groicki (Bobrowski), prawnik, pisarz celny krak. ⁶³⁴	Mieszcz.
15D	Spadkobiercy Jana Kluczowskiego, konwiarza, kupca, rajcy krak., zm. w 1557 r. ⁶³⁵	Mieszcz.
17	Grzegorz Jasiowicz, rzeźnik ⁶³⁶	Mieszcz.
19	Jadwiga Lipowska, wdowa po Urbanie, rzeźniku, zm. przed 1597 r. ⁶³⁷	Mieszcz.
21	Kaplica (kościół) św. Rocha i szpital scholarów ⁶³⁸	Duch.
	Jakub Raczek, rzeźnik ⁶³⁹	Mieszcz.
	Błażej Zatorski Pielgrzym, cieśla ⁶⁴⁰	Mieszcz.
	Szpital św. Ducha ⁶⁴¹	Duch.
	Szkoła kościoła św. Ducha ⁶⁴²	Duch.
2	Zob. pl. Mariacki 4	
4	Marcin Urbankowicz, kupiec, rajca krak. ⁶⁴³	Mieszcz.
6	Walenty Gutteter, kupiec, ławnik krak. i Seweryn Pernus, kupiec ⁶⁴⁴	Mieszcz.
8	Paweł Hipolit, kupiec ⁶⁴⁵	Mieszcz.
10A	Joachim Ciepiewski, kupiec, rajca krak. ⁶⁴⁶	Mieszcz.
10B	Urszula Feliksowa, wdowa ⁶⁴⁷	Mieszcz.
12–14	Zbór ariański ⁶⁴⁸	Duch.
16AB	Cech krawiecki ⁶⁴⁹	Mieszcz.
16C	właściciel niustalony ⁶⁵⁰	–

⁶³⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 41; rkps 2574, s. 54; rkps 26, s. 105; rkps 27, s. 476; rkps 454, s. 688; rkps 455, s. 396–401; wiert, nr 46, 371, 541, 759; K. Koranyi i M. Patkaniowski, *Groicki Bartłomiej*, PSB, t. 8, s. 628–629.

⁶³⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 41; rkps 2574, s. 55; rkps 27, s. 276, 476; rkps 454, s. 688; rkps 455, s. 396–401; wiert, nr 371, 541; Noga, s. 315.

⁶³⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 41; rkps 2574, s. 55; rkps 26, s. 570; rkps 27, s. 67, 743; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1780.

⁶³⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 42; rkps 2574, s. 55; rkps 27, s. 67, 270; wiert, nr 278, 847.

⁶³⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 42; rkps 2574, s. 56; rkps 27, s. 270; Tomkowicz 1926, s. 112; C. Bąk, H. Sitko, J. Waszkiewicz, *Dawny szpital scholarów w Krakowie. Studium architektoniczne*, Kraków 1959, s. 17.

⁶³⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 42; rkps 2574, s. 56.

⁶⁴⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 42; rkps 2574, s. 56; rkps 26, s. 432.

⁶⁴¹ Znajdowało się tutaj m.in. 7 domów, słodownia i spichlerz. AP Kraków, rkps 2559, s. 29–30, 43; rkps 2574, s. 38–39, 41, 57; S. Sławiński, J. Hiżycka, Kraków. Studium urbanistyczno-konserwatorskie. Etap VI. Północny rejon miasta w epoce nowożytnej, Kraków 1998 [maszynopis w Pracowniach Konserwacji Zabytków „Arkona” w Krakowie], s. 27–29.

⁶⁴² S. Tomkowicz, *Szpital Ś. Ducha*, Kraków 1892, s. 51–52; S. Sławiński, J. Hiżycka, Kraków. Studium urbanistyczno-konserwatorskie. Etap VI. Północny rejon miasta w epoce nowożytnej, Kraków 1998 [maszynopis w Pracowniach Konserwacji Zabytków „Arkona” w Krakowie], s. 25.

⁶⁴³ Zwana „Łaźnia”. AP Kraków, rkps 2559, s. 37; rkps 2574, s. 49; rkps 26, s. 582; rkps 454, s. 399; rkps 455, s. 208; wiert, nr 138, 344, 490, 695; Noga, s. 348.

⁶⁴⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 37; rkps 2574, s. 48; rkps 26, s. 582, 751; rkps 454, s. 395, 519; rkps 455, s. 271–273; wiert, nr 600, 607.

⁶⁴⁵ AP Kraków, rkps 2574, s. 47; rkps 26, s. 751; rkps 27, s. 741; rkps 454, s. 395, 519, 554; rkps 455, s. 271–273, 447–448; wiert, nr 471, 607; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1469; Bieniarzówna, s. 160.

⁶⁴⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 36; rkps 2574, s. 48; rkps 26, s. 551; rkps 27, s. 741; rkps 454, s. 395, 541; wiert, nr 471, 607, 783; Bieniarzówna, s. 157; Noga, s. 301.

⁶⁴⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 36; rkps 2574, s. 47; rkps 26, s. 179, 551; rkps 27, s. 741; rkps 454, s. 94, 541, 563; wiert, nr 471, 783, 866.

⁶⁴⁸ Zburzony w 1591 r. AP Kraków, rkps 2574, s. 47; rkps 26, s. 179, 551; rkps 454, s. 94, 541; wiert, nr 783, 866; Richter, s. 78; *Materiały do dziejów reformacji w Krakowie. Zaburzenia wyznaniowe w latach 1551–1598*, oprac. R. Żelewski, Wrocław 1962, s. 178–186.

⁶⁴⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 36; rkps 2574, s. 46; rkps 26, s. 20; rkps 27, s. 11, 12, 583.

⁶⁵⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 36; rkps 2574, s. 47.

18A	Florian Podoski, h. Junosza ⁶⁵¹	Szlach.
18B	Marcin Koliński ⁶⁵²	Mieszcz.
20	Spadkobiercy Jana Białego, kuśnierza, zm. przed 1569 r. ⁶⁵³	Mieszcz.
22	Jan Celesta, kupiec ⁶⁵⁴	Mieszcz.
24	Jan Kirstein (Cerasinus), h. własnego, sekretarz królewski ⁶⁵⁵	Szlach.
26	Katarzyna Polak, wdowa po Piotrze, kupcu, rajcy krak., zm. w 1572 r. ⁶⁵⁶	Mieszcz.
28	Stanisław Ślęzak, piekarz ⁶⁵⁷	Mieszcz.
30A	Jerzy Chmielik ⁶⁵⁸	Mieszcz.
30B	Katarzyna Kruszyna Ferens, wdowa po Franciszku, krawcu, zm. ok. 1593 r. ⁶⁵⁹	Mieszcz.
32	Szpital św. Ducha ⁶⁶⁰	Duch.
34	Jan Wolff, rzeźnik ⁶⁶¹	Mieszcz.
36	Andrzej Węgrzyn, rzeźnik ⁶⁶²	Mieszcz.
38	Spadkobiercy Stanisława Wałaskiego, rzeźnika, zm. ok. 1593 r. ⁶⁶³	Mieszcz.
40A	Paweł Stępkowski, krawiec ⁶⁶⁴	Mieszcz.
40B	Szpital św. Ducha ⁶⁶⁵	Duch.
40C	Szpital św. Ducha ⁶⁶⁶	Duch.

ULICA ŚW. TOMASZA⁶⁶⁷

1A	Kasper Sasin (Saszyn), rządcą biskupi ⁶⁶⁸	Mieszcz.
1B	Stanisław Mloszowski, kuśnierz ⁶⁶⁹	Mieszcz.
3	Spadkobiercy Pawła Klocka, szewca, zm. przed 1598 r. ⁶⁷⁰	Mieszcz.
5	Maciej Bodziszowski, bednarz ⁶⁷¹	Mieszcz.

⁶⁵¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 35; rkps 2574, s. 46; rkps 26, s. 20, 188, 610; rkps 27, s. 11, 12, 583; wiert, nr 430, 615; Niesiecki, t. 7, s. 350–351.

⁶⁵² AP Kraków, rkps 2574, s. 46; rkps 26, s. 610; wiert, nr 615, 730, 751.

⁶⁵³ AP Kraków, rkps 2559, s. 35; rkps 2574, s. 45; rkps 26, s. 288, 610; rkps 27, s. 241; rkps 455, s. 217; wiert, nr 34, 96, 354, 430, 452, 615, 730, 751, 772.

⁶⁵⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 34; rkps 2574, s. 45; rkps 26, s. 288; rkps 27, s. 241; wiert, nr 730, 751.

⁶⁵⁵ Nobilitowany w 1578; AP Kraków, rkps 2559, s. 34; rkps 2574, s. 45; rkps SWPM I–14, s. 628; W. Ogrodziński, *Cerasinus (Kyrstein) Jan*, PSB, t. 3, s. 231; Trelińska, nr 411.

⁶⁵⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 34; rkps 2574, s. 45; rkps 455, s. 310; Noga, s. 330.

⁶⁵⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 33; rkps 2574, s. 44.

⁶⁵⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 33; rkps 2574, s. 44; rkps 26, s. 155; rkps 27, s. 678.

⁶⁵⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 24; rkps 2574, s. 44; rkps 26, s. 155; wiert, nr 556; rkps 27, s. 678.

⁶⁶⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 33; rkps 2574, s. 43; wiert, nr 222.

⁶⁶¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 33; rkps 2574, s. 43; wiert, nr 50, 222, 358; Kiełbicka, *Wojas* 1994, nr 1812.

⁶⁶² AP Kraków, rkps 2559, s. 33; rkps 2574, s. 43; wiert, nr 358, 519, 787; rkps 27, s. 624; Kiełbicka, *Wojas* 1994, nr 1780.

⁶⁶³ AP Kraków, rkps 2559, s. 32; rkps 2574, s. 42; wiert, nr 50, 358, 519, 787; rkps 27, s. 273, 455, 624; Kiełbicka, *Wojas* 1994, nr 1642.

⁶⁶⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 32; rkps 2574, s. 42; wiert, nr 519, 787; rkps 27, s. 273, 455, 624; Kiełbicka, *Wojas* 1994, nr 1644.

⁶⁶⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 32; rkps 2574, s. 42; rkps 27, s. 273, 455.

⁶⁶⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 31; rkps 2574, s. 41.

⁶⁶⁷ Część zachodnią nazywano ulicą Żydowską, część wschodnią ulicą Świnia (*Platea Scropharum*) lub Różaną, część środkową określano jako przecznice (Tomkowicz 1926, s. 100–107; Supranowicz, s. 178–179).

⁶⁶⁸ AP Kraków, rkps 2563, s. 18; rkps 26, s. 714; Noga, s. 221; por. przyp. 615.

⁶⁶⁹ AP Kraków, rkps 2563, s. 18; rkps 26, s. 714.

⁶⁷⁰ AP Kraków, rkps 2563, s. 19.

⁶⁷¹ AP Kraków, rkps 2563, s. 19; rkps 27, s. 753; wiert, nr 6.

7	Cech szewski ⁶⁷²	Mieszcz.
9	Zob. ul. Sławkowska 8	
11–11a	Zob. ul. Sławkowska 3, ul. św. Jana 6	
13	Zob. ul. św. Jana 5	
15	Księża kaplicy (kościół) św. Jana ⁶⁷³	Duch.
17/19	Zob. ul. Floriańska 12	
21	Zob. ul. Floriańska 15	
23	Zob. ul. Szpitalna 12–14	
25	Zob. ul. Szpitalna 9	
27	Kasper Sołtys (Sołtysowicz, Kryncz), rzeźnik ⁶⁷⁴	Mieszcz.
29	Wacław Polikowski ⁶⁷⁵	Mieszcz.
31	Marcin Mogilec (Jemiołkowicz), rzeźnik ⁶⁷⁶	Mieszcz.
33	Mikołaja Jaskółka ⁶⁷⁷	Mieszcz.
35	Wojciech Jendrak, karczmarz ⁶⁷⁸	Mieszcz.
37	Spadkobiercy Erazma Czeczotki, kupca, rajcy krak., zm. w 1587 r. ⁶⁷⁹	Mieszcz.
39	Tył posesji ul. Mikołajska 28 ⁶⁸⁰	
41	Zob. ul. Mikołajska 30	
43	Zob. ul. Mikołajska 32	
2	Andrzej Hardak, piekarz ⁶⁸¹	Mieszcz.
4	Spadkobiercy Anny Maszowskiej, zm. przed 1593 r., wdowy po Jerzym Maszowskim, kupcu, rajcy krak., zm. w 1586 r. ⁶⁸²	Mieszcz.
6	Kasper Sraga, piekarz ⁶⁸³	Mieszcz.
8A	Spadkobiercy Andrzeja Kornusa, prawnika, zm. przed 1596 r. ⁶⁸⁴	Mieszcz.
8B	Spadkobiercy Roszka, szewca, zm. po 1596 r. ⁶⁸⁵	Mieszcz.
8C	Spadkobiercy Krzysztofa Remera, kupca, rajcy krak., zm. w 1597 r. ⁶⁸⁶	Mieszcz.
10	Zob. ul. Sławkowska 10	
12	Zob. ul. Sławkowska 5	
14	Zob. ul. św. Jana 8	

⁶⁷² AP Kraków, rkps 2563, s. 19; rkps 27, s. 753; Richter, s. 51.

⁶⁷³ Richter, s. 67; Chmiel 1924, s. 34.

⁶⁷⁴ AP Kraków, rkps 2559, s. 52; rkps 2574, s. 69; rkps 26, s. 547, 717, 718, 768; rkps 454, s. 372, 481–482; rkps 455, s. 455–458.

⁶⁷⁵ AP Kraków, rkps 2559, s. 51; rkps 2574, s. 69; rkps 26, s. 547, 715, 717, 718, 768; rkps 27, s. 439; rkps 454, s. 372, 481–482; rkps 455, s. 455–458; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1020.

⁶⁷⁶ AP Kraków, rkps 2559, s. 51; rkps 2574, s. 70; rkps 27, s. 69; rkps 454, s. 372, 481–482; wiert, nr 566, 643; rkps 26, s. 547, 715, 717, 718, 735, 768, 784.

⁶⁷⁷ AP Kraków, rkps 2559, s. 51; rkps 2574, s. 70; rkps 26, s. 735, 784; rkps 27, s. 69; wiert, nr 505, 566, 643.

⁶⁷⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 50; rkps 2574, s. 71; rkps 27, s. 69; rkps 454, s. 26; wiert, nr 377, 437, 476, 642.

⁶⁷⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 50; rkps 2574, s. 71; wiert, nr 437, 475, 476; Muczkowski, s. 13; Noga, s. 303.

⁶⁸⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 50; rkps 2574, s. 72.

⁶⁸¹ AP Kraków, rkps 2563, s. 21; rkps 26, s. 121, 342; rkps 27, s. 123; wiert, nr 460, 487, 499, 565, 634.

⁶⁸² AP Kraków, rkps 2563, s. 21; rkps 26, s. 121, 342; wiert, nr 7, 10, 460, 499, 565, 906; Noga, s. 324.

⁶⁸³ AP Kraków, rkps 2563, s. 21; rkps 26, s. 121, 342; rkps 27, s. 123; wiert, nr 499, 603, 634.

⁶⁸⁴ AP Kraków, rkps 2563, s. 20; rkps 762, s. 39, 89, 122, 135, 163; wiert, nr 603, 906; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1993.

⁶⁸⁵ AP Kraków, rkps 2563, s. 20; wiert, nr 603.

⁶⁸⁶ AP Kraków, rkps 2563, s. 20; wiert, nr 101; Noga, s. 334.

16	Zob. ul. Floriańska 14	
18	Zob. ul. Floriańska 17	
20	Zob. ul. Szpitalna 16	
22–24	Zob. ul. Szpitalna 11	
26A	Tył posesji ul. Szpitalna 15B ⁶⁸⁷	
26B	Kasper Wałaski, rzeźnik ⁶⁸⁸	Mieszcz.
26C	Regina Trzcńska, wdowa po Tomaszu, rzeźniku, zm. przed 1595 r. ⁶⁸⁹	Mieszcz.
28A	Jan Lupczyc, rzeźnik ⁶⁹⁰	Mieszcz.
28B	Marek Malinowski, rzeźnik ⁶⁹¹	Mieszcz.
28C	Paweł Pawlikowicz Noska, rzeźnik ⁶⁹²	Mieszcz.
30	Zob. ul. św. Krzyża 15–21	

ULICA WIŚLNA

1A	Spadkobiercy Erazma Czeczotki, kupca, rajcy krak., zm. w 1587 r. ⁶⁹³	Mieszcz.
1B	Wdowa po Stanisławie Szeferze, zm. przed 1582 r. ⁶⁹⁴	Mieszcz.
3	Maciej Samotulczyk, karczmarz ⁶⁹⁵	Mieszcz.
5	Paweł Szczerbic, h. Jelita, pisarz dekretów król. ⁶⁹⁶	Szlach.
7	Akademia Krakowska – Bursa Pauperum ⁶⁹⁷	Uniw.
9	Zob. ul. Gołębia 12	
11A	Wojciech Orłowicz, karczmarz ⁶⁹⁸	Mieszcz.
11B	Maciej Krasnostawczyk, siodlarz ⁶⁹⁹	Mieszcz.
11C	Szymon Lisowicz, karczmarz ⁷⁰⁰	Mieszcz.
11D	Kasper Gostyński, czapnik ⁷⁰¹	Mieszcz.
11E	Spadkobiercy Mikołaja Hussmana (Grosmana), lekarza, alchemisty ⁷⁰²	Mieszcz.
2	Zob. Rynek Główny 26	

⁶⁸⁷ S. Sławiński, J. Hiżycka, A. Kwaśniewicz, Blok nr 10. Studium urbanistyczno-konserwatorskie, Kraków 1998, rysunki [maszynopis w Pracowniach Konserwacji Zabytków „Arkona” Sp. z o.o. w Krakowie].

⁶⁸⁸ AP Kraków, rkps 2559, s. 52; rkps 2574, s. 69; rkps 27, s. 492; wiert, nr 157, 158, 585, 612, 830; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1642.

⁶⁸⁹ AP Kraków, rkps 2559, s. 52; rkps 2574, s. 69; rkps 26, s. 557; rkps 27, s. 92, 461, 492; wiert, nr 330, 383, 612.

⁶⁹⁰ AP Kraków, rkps 2559, s. 52; rkps 2574, s. 68; rkps 26, s. 303, 368, 557; rkps 27, s. 92, 461, 492, 696; wiert, nr 330, 383, 663, 830; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1628.

⁶⁹¹ AP Kraków, rkps 2559, s. 53; rkps 2574, s. 68; rkps 26, s. 303, 368, 557; rkps 27, s. 92, 461, 696; wiert, nr 330, 383, 602, 663, 664, 719, 740, 830; Kielbicka, Wojas 1994, nr 1628.

⁶⁹² AP Kraków, rkps 2559, s. 53; rkps 2574, s. 68; rkps 26, s. 303, 368; wiert, nr 172, 602, 663, 664, 719, 740.

⁶⁹³ AP Kraków, rkps 2562, s. 34; rkps 2550, s. 14; wiert, nr 500, 502; Richter, s. 40; Muczowski, s. 12; Noga, s. 303.

⁶⁹⁴ AP Kraków, rkps 2562, s. 34; rkps 2550, s. 14.

⁶⁹⁵ AP Kraków, rkps 2562, s. 34.

⁶⁹⁶ AP Kraków, rkps 2562, s. 33; Trelińska, nr 470.

⁶⁹⁷ AP Kraków, rkps 2562, s. 33; wiert, nr 179, 485, 500, 827, 902, 908; Richter, s. 36.

⁶⁹⁸ AP Kraków, rkps 2526, s. 30.

⁶⁹⁹ AP Kraków, rkps 2562, s. 29; rkps 26, s. 97, 267; rkps 454, s. 413; wiert, nr 334, 426, 427, 429, 442, 457.

⁷⁰⁰ AP Kraków, rkps 2562, s. 29.

⁷⁰¹ AP Kraków, rkps 2625, s. 29; wiert, nr 427, 429, 442.

⁷⁰² AP Kraków, rkps 2562, s. 29; rkps 26, s. 97, 267; wiert, nr 260, 331, 357, 403, 426, 427, 429, 442, 457, 552, 553; Lachs 1909, s. 59–60.

4	Akademia Krakowska ⁷⁰³	Uniw.
6A	Jan Święcicki, krawiec ⁷⁰⁴	Mieszcz.
6B	Spadkobiercy Jana Moszmera, zm. przed 1596 r. ⁷⁰⁵	Mieszcz.
8A	Spadkobiercy Stanisława Kotlickiego, hutmana ratusznego, zm. przed 1591 r. ⁷⁰⁶	Mieszcz.
8B	Paweł Bruzi, kuśnierz, ławnik krak. ⁷⁰⁷	Mieszcz.
8C	Marcin Przybyło, krawiec ⁷⁰⁸	Mieszcz.
10A	Jakub Kanka (Klaryk) ⁷⁰⁹	Mieszcz.
10B	Adam Płaczek (Parzygieł) ⁷¹⁰	Mieszcz.
12	Zob. ul. Franciszkańska 3	

⁷⁰³ AP Kraków, rkps 2562, s. 27; rkps 26, s. 748, 75; wiert, nr 764; Richter, s. 35; Lachs 1929, s. 5–6.

⁷⁰⁴ AP Kraków, rkps 2562, s. 27; rkps 26, s. 748, 753; wiert, nr 712, 827; Richter, s. 35.

⁷⁰⁵ AP Kraków, rkps 2562, s. 27; rkps 26, s. 748, 753; rkps 27, s. 419, 773; Richter, s. 35.

⁷⁰⁶ AP Kraków, rkps 2562, s. 28; rkps 27, s. 330; wiert, nr 121, 123; *Księga wiertelnicza krakowska, część II (1578–1591)*, wyd. K. Jelonek-Litewka, A. Litewka, Ł. Walczy, Kraków 1998, nr 240.

⁷⁰⁷ AP Kraków, rkps 2562, s. 28; rkps 27, s. 467.

⁷⁰⁸ AP Kraków, rkps 2562, s. 28; rkps 26, s. 513; rkps 27, s. 467; wiert, nr 777, 835.

⁷⁰⁹ AP Kraków, rkps 2562, s. 28; rkps 26, s. 513; rkps 27, s. 467, 636.

⁷¹⁰ AP Kraków, rkps 26, 1595, s. 513.

WAWEL W KOŃCU XVI W.

Ryszard Skowron

Decydujące znaczenie dla ukształtowania się zabudowy Wawelu miały wieki XIV i XV. W latach 1320–1370 przebudowano lub wzniesiono w stylu gotyckim przede wszystkim budowle o charakterze monumentalnym: katedrę (konsekrowaną w 1364 r.), zamek, kościół św. Jerzego (konsekrowany w 1347 r.), kościół św. Michała (konsekrowany w 1355 r.). Od połowy XIV w. stopniowo postępował proces zagęszczania zabudowy, co doprowadziło na przełomie XV i XVI stulecia do prawie pełnego ukształtowania się „miasteczka wawelskiego”, które przetrwało do końca istnienia I Rzeczypospolitej¹.

Elementy charakterystyczne późnośredniowiecznego układu urbanistycznego Wawelu to:

– ciąg zabudowań przy północnym murze obronnym – od bramy Dolnej zamku do baszty Złodziejskiej;

– ciąg zabudowań naprzeciw zachodniej i południowej elewacji katedry, wzdłuż drogi od bramy Dolnej do bramy wjazdowej na dziedziniec zamku królewskiego;

– obszar rozproszonej zabudowy w południowo-zachodniej części wzgórza, zawarty w czworokącie między dworem Tęczyńskich (przy zachodnim murze obronnym), domem wikariuszy zw. Wspólnym (naprzeciw południowej elewacji katedry, późniejszym Grodem), basztą Złodziejską i basztą Sandomierską. Cechą charakterystyczną jest brak zabudowy przylegającej do murów obronnych między basztą Złodziejską a dworem Tęczyńskich. Na obszarze tym wyraźnie zarysowały się dwa okręgi zabudowy: wschodni, a więc położony na zachód od zamku, gdzie dominowały dwory rycerstwa (bardzo skąpe informacje źródłowe) oraz okrąg zachodni, gdzie dominowała własność kościelna;

– przebudowane i rozbudowane fortyfikacje wzgórza, tj. kamienno-ceglane mury wzmocnione basztami: bramy Dolnej, Złodziejską, Sandomierską, Szlachecką, Panieńską, Tęczyńską i Lubranką (Senatorską).

W tym okresie procesom architektoniczno-urbanistycznym towarzyszyły przemiany własnościowe. Własność królewska ulegała bardzo wyraźnemu zmniejszeniu poprzez nadawanie lub sprzedaż działek i budynków kapitulie katedralnej lub szlachcie i możnowładztwu.

Istotne znaczenie dla wzmocnienia osadnictwa świeckiego na wzgórzu wawelskim w XIV w. miała rozbudowa rezydencji królewskiej na Wawelu oraz ukończenie budowy katedry. Reorganizacja państwa i utrwalenie stołecznego charakteru Krakowa w okresie panowania Kazimierza Wielkiego spowodowały, że Wawel stał się siedzibą urzędów i instytucji państwowych, nadwornych i prowincjonalnych, z których najważniejsze to: kancelaria królewska, archiwum i skarbiec królewski, wielkorządy krakowskie, burgrabstwo, gród ze starostą i sądy ziemskie, sąd wyższy prawa niemieckiego. W związku z tym posiadanie siedziby na wzgórzu przez najwyższych dostojników państwowych i dworskich stało się bardzo pożądaną. Pamiętać jednak należy, że w tym samym czasie zachodziły procesy, które wpływa-

¹ S. Tomkowicz *Wawel*, t. 1: *Zabudowania Wawelu i ich dzieje*, „Teki Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej”, 4, 1908; *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. 4: *Miasto Kraków*, cz. 1: *Wawel*, Warszawa 1965; Z. Pianowski, *Z dziejów średniowiecznego Wawelu*, Kraków 1984; idem, *Wawel obronny. Zarys przemian fortyfikacji grodu i zamku krakowskiego*, Kraków 1991; A. Majewski, *Wawel, dzieje i konserwacja*, Warszawa 1993; R. Skowron, *Wawel. Kronika dziejów*, t. 1: *Od pradziejów do roku 1918*, Kraków 2001; idem, *Przemiany w zabudowie miasteczka wawelskiego w okresie od XIV do XX wieku*, [w:] *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, pod red. J. Wyrozumskiego, Kraków 2007, s. 67–88.

ły hamująco na atrakcyjność Wawelu jako obszaru inwestycji budowlanych. Powierzchnia wzgórza była zbyt mała, aby podejmować działania budowlane, wznosić dwory i kamienice odpowiadające epoce, natomiast intensywnie rozwijający się Kraków stwarzał ku temu zdecydowanie lepsze warunki. Jednocześnie w ciągu XV w. wzrastała liczba fundacji królewskich i biskupich dla katedry, powstawały nowe kolegia kapłańskie, co wpłynęło na szybki wzrost liczby kleru, dla którego wznoszono domy na Wawelu, m.in. dom Lipowiec i Psalterię. W latach dziewięćdziesiątych tego stulecia nastąpiło zahamowanie procesu zabudowy. Wzniesiony w pierwszej połowie XVI w. przez Zygmunta I Starego renesansowy zamek nie wpłynął zasadniczo na zmianę układu urbanistycznego Wzgórza. Monumentalna, dwupiętrowa budowla z wysokim dwuspadowym dachem stała się dominantą w przestrzeni architektonicznej. Z innych budowli powstałych w tym okresie wymienić należy przede wszystkim dom Borka.

Już pod koniec XIV w. możnowładcy, idąc w ślady biskupów krakowskich i rodziny królewskiej, zaczęli fundować w gotyckiej katedrze kaplice i ołtarze. Fundacje katedralne pociągały za sobą konieczność zapewnienia duchowieństwu obsługującemu kaplice i ołtarze pomieszczeń mieszkalnych. W związku z tym możnowładcy wznosili lub przekazywali posiadane domy na Wawelu duchowieństwu. W pierwszej kolejności należy wymienić Kurozwęckich, Szafranców, Rogowskich-Hinczów, Oleśnickich, Koniecpolskich, Lanckorońskich. W rezultacie pod koniec XV w. budowli należących do szlachty i możnowładztwa praktycznie już nie było. Wyjątek stanowił zespół gmachów położonych na południe od kuchni królewskich, w skład którego wchodziły m.in. domy Tęczyńskich, Szydłowieckich, Jana Tarnowskiego, Jana Filipowskiego, Mężyka, częściowo zniszczone przez pożar w roku 1549.

Oba wymienione wyżej procesy zakończyły się około połowy XVI w., stwarzając nową strukturę własnościową na wzgórzu wawelskim, która w postaci prawie niezmienionej przetrwała do końca istnienia I Rzeczypospolitej. Jej cechą charakterystyczną było całkowite wyeliminowanie budynków należących do osób prywatnych. W obszarze „miasteczka wawelskiego” dominująca stała się własność duchowna, a własność królewska (Rzeczypospolitej) ograniczała się do zamku, fortyfikacji, Grodu, dwóch domów burgrabiów oraz dwóch domów zwanych Rabsztyn.

BIECZ

Jarosław Suproniuk

Królewskie miasto Biecz było siedzibą władz sądowych ziemi bieckiej: tu odbywały się sądy ziemskie, w Bieczu rezydował sąd grodzki (sąd starosty bieckiego), tu także – obok Krakowa i Nowego Sącza – znajdowała się siedziba sądu wyższego prawa niemieckiego¹.

Podstawę naszej rekonstrukcji szesnastowiecznego planu Biecza w skali 1 : 10 000 stanowią: plan katastralny *Stadt Biecz sammt Ortschaften Belna, Harta und Przedmieście niżne in Galizien Jasloer Kreis* w skali 1 : 2 880 z 1850 r.² oraz oparty na badaniach archeologicznych „plan dawnego Biecza” autorstwa Józefa Baruta³. Plan katastralny przedstawia miasto wraz z układem ulic, poszczególnymi działkami (wraz z ich zabudową), budynkami miejskimi, siecią drożną i rzeczną oraz najbliższe okolice Biecza, ale tylko leżące na lewym, północnym brzegu rzeki Ropy. Plan J. Baruta ukazuje nam Biecz w obrębie fortyfikacji miejskich oraz kościół św. Anny i klasztor reformatów położone na wschód od miasta.

Bardzo pomocny w rekonstrukcji szesnastowiecznego planu Biecza jest widok miasta z przełomu XVI i XVII w. autorstwa Franciszka Hogenberga, zamieszczony w VI tomie (*Theatrum urbium praecipuorum mundi*) dzieła Jerzego Brauna *Civitates Orbis Terrarum*. W literaturze przedmiotu panuje pogląd, że Hogenberg „szkicował widok Biecza z natury i dlatego można mu zawierzyć nie tylko co do ilości wież i baszt po stronie południowej, ale co do wyglądu niektórych budynków i przypuszczalnego ich przeznaczenia”⁴. Na rycinie miasto zostało przedstawione od strony południowej i nieco z góry, co spowodowało, że widoczna jest prawie cała linia fortyfikacji oraz centrum miasta wraz z najbliższą okolicą do rzeki Ropy i z Przedmieściem Górnym.

Informacje zawarte w wydanych przez Franciszka Bujaka *Materiałach do historii miasta Biecza*⁵ pozwalają na odniesienie wiadomości kartograficznych do wybranego przekroju czasowego, a nierzadko na przybliżoną lokalizację obiektów topograficznych niemających odzwierciedlenia w źródłach kartograficzno-ikonograficznych. Najwcześniejsze dane (do 1530 r.) dotyczące Biecza, jego położenia,

¹ F. Kiryk, *Z dziejów miast zachodniej części ziemi bieckiej do r. 1520*, [w:] *Nad rzeką Ropą. Szkice historyczne*, Kraków 1968, s. 118; *Miasta polskie*, t. 2, s. 341.

² Archiwum Państwowe w Przemyślu, Archiwum Geodezyjne, nr 55, wyk. A. Lachinger, A. Wind, J. Vogl, L. Tomaszewski, L. Bittner.

³ Plan zamieszczony m.in. w: J. Barut, *Dawna ziemia biecka i jej stolica*, [w:] *Biecz: studia historyczne*, red. R. Kaleta, Wrocław 1963, s. 137; T. Ślawnicki, *Studia nad ludnością Biecza w wiekach XIV–XVII*, „Małopolskie Studia Historyczne”, t. 1, 1958, z. 3–4, wkładka po s. 32; idem, *Mieszczanstwo bieckie na przełomie XVI i XVII stulecia*, [w:] idem, *Biecz: szkice historyczne*, Biecz 2002, s. 149. Plan Biecza z numeracją wykopów archeologicznych zob. A. Kunysz, A. Kwolek, *Badania archeologiczne w 1963 r. na terenie Podgrodzia i miasta lokacyjnego w Bieczu*, [w:] *Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego za rok 1963*, Rzeszów 1963, s. 46. Wyniki badań archeologicznych (głównie maszynopisy przechowywane w Pracowni Konserwacji Zabytków, oddział w Krakowie) zebrał ostatnio B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. 2: *Katalog lokacyjnych układów urbanistycznych*, Kraków 2004, s. 13–19 oraz bibliografia.

⁴ J. Barut, op.cit., s. 140. Zob. także uwagi: R. Kaleta, *Zamek w Bieczu*, [w:] *Biecz: studia historyczne...*, s. 103 n., tam także przedruk ryciny; J. Barut, *Baszta „radziecka” w Bieczu*, [w:] *Biecz: studia historyczne...*, s. 153. Por. S. Załubski, *Biecz – studia rozwoju historycznego i układu przestrzennego*, „Sprawozdania z posiedzeń Komisji” (Polska Akademia Nauk, oddział w Krakowie), lipiec–grudzień 1965, Kraków 1966, s. 596–602.

⁵ F. Bujak, *Materiały do historii miasta Biecza (1361–1632)*, Kraków 1914 [dalej: *Materiały*].

granic, mieszkańców, obiektów topograficznych, budowli miejskich czy sakralnych znajdują się w *Słowniku historyczno-geograficznym województwa krakowskiego w średniowieczu*⁶. Wartościowe informacje znaleźć można w zbiorach artykułów: *Biecz: studia historyczne, Biecz: szkice historyczne* oraz *Nad rzeką Ropą. Szkice historyczne*⁷. W wydanej *Lustracji województwa krakowskiego 1564 r.* niestety brak jest opisu miasta Biecza, a lustracja z 1569 r. podaje tylko wielkość kwoty, jaką zapłaciło miasto; niewiele więcej informacji znajdziemy w lustracji z 1616 r.⁸

Obwarowania Biecza. Nie wiemy, kiedy miasto otoczono murami: mogło to nastąpić pod koniec XIII w.⁹, za panowania Władysława Łokietka¹⁰ bądź za czasów Kazimierza Wielkiego¹¹. Pierwsza źródłowa wzmianka o murach miejskich pochodzi z 1399 r., kiedy to Władysław Jagiełło zezwolił mieszczanom bieckim powoływać mieszkańców przedmieść do prac przy naprawie murów¹². Przebieg linii murów miejskich określony został ukształtowaniem topograficznym: miasto zajmuje cały obszar wzgórza na lewym, północnym brzegu rzeki Ropy. Dodatkowym czynnikiem wpływającym na obwarowania Biecza były ciekłe wodne: pod skarpą północną i północno-wschodnią przepływa potok Zadziurze, a od strony południowej, między miastem a rzeką Ropą, istniał kanał młyński (Młynówka)¹³. Obwód murów obronnych Biecza zakreślał owalny, wydłużony kształt w kierunku wschód–zachód, a jego południowo-wschodnia część tworzyła wysunięty cypel. Długość linii obwarowań wynosiła około 1200 metrów¹⁴.

Północna ściana obwarowań o długości około 300 metrów została podzielona przez okrągłą basztę i furtę na trzy niemal równe części. W tej części miasta mur miał lekko wklęsły przebieg, a dodatkowo był zabezpieczony skarpa, rowem i wałem ziemnym. Ze względu na pochyłość terenu rów ten najprawdopodobniej nie był wypełniony wodą¹⁵. W narożniku północno-wschodnim stała czworoboczna baszta.

Odcinek północno-wschodni również posiadał wklęsły przebieg. Wschodnia część obwarowań pomiędzy basztą północno-wschodnią a cyplem, na którym znajdował się kościół św. Ducha, podzielona była Bramą Dolną (zwaną także Pilźnieńską) na dwie równe części po około 110 metrów każda. Z tej strony obwarowań także istniał rów i wał ziemny, który okrążał cypel i kończył się prawdopodobnie wolnym wylotem do Młynówki¹⁶.

Odcinek południowy obwarowań, od kościoła św. Ducha do Bramy Górnej (zachodniej), liczył około 490 metrów i posiadał osiem wież i baszt (w tym dwie furty)¹⁷. Brak było od strony południo-

⁶ SHGK, cz. I, z. 1, s. 72–88.

⁷ Zob. przyp. 1 i 3. Wiele informacji o charakterze urbanistyczno-topograficznym odnaleźć można w materiałach rękopiśmiennych, jak np. bieckie księgi ławnicze czy rachunki miejskie, zob.: AP Kraków, oddział na Wawelu: bieckie księgi ławnicze z lat 1550–1603, Dep. 7–13; bieckie rachunki miejskie 1540–1553, Dep. 24–25. Por. także R. Rybarski, *Gospodarka miasta Biecza w XVI i początkach XVII stulecia*, „Ekonomista”, 9, 1909, z. 3, s. 57–98; 10, 1910, z. 1, s. 51–109 lub przedruk: idem, *Gospodarka miasta Biecza w XVI i początkach XVII stulecia*, Biecz 1998.

⁸ LK 1569, k. 590v; LK 1616, k. 168–170: *Civitas Biecz cum suburbio*. Biecz jest opisany dopiero w: LK 1659–1664, cz. 2, s. 611–622. Liczba rzemieślników bieckich płacących pobór w 1629 r. zob. Rej. pob. 1629, s. 283 n.; a w 1680 r. w: Rej. pob. 1680, s. 310 n., 342 n.; Rej. pob. 1595, s. 599–600: Biecz – szosu zapłacił 224 zł; nadto wymienia: 5 kół zakupnych, 1 koło foluszowe, 1 koło stępne, oraz 9 rzeźników, 6 piekarzy, 14 szewców, 5 rymarzy, 1 złotnika, 5 bednarzy, 5 ślusarzy, 2 siodlarzy, 5 kowali, 9 krawców, 12 sukienników, 16 tkaczy, 12 kuśnierzy, 5 garncarzy, 1 aptekarza, 1 miecznika, 1 balwierza cyrulika, 1 stelmacha, 2 czapników, 2 kołodziei, 1 kotlarza, 1 łąziebnika i 85 komorników.

⁹ Miasta polskie, t. 2, s. 340.

¹⁰ R. Kaleta, op.cit., s. 94.

¹¹ T. Ślowski, *Mieszczanstwo bieckie...*, s. 121.

¹² Materiały, nr 19. Tekst łaciński oraz tłumaczenie polskie [w:] „Dodatek tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej”, 1853, nr 45, s. 180.

¹³ Por. J. Barut, *Dawna ziemia biecka...*, s. 136; J. Widawski, *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV w.*, Warszawa 1973, s. 91. Zob. także F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII–XVI w. Województwo krakowskie (powiaty południowe)*, Kraków 1985, s. 43; T. Szydłowski, *Pomniki architektury epoki piastowskiej we województwie krakowskim i kieleckim*, Kraków 1928, s. 135; T. Totwiński, *Urbanistyka*, t. 1: *Budowa miasta w przeszłości*, Warszawa 1947, s. 136.

¹⁴ Szczegółowy opis pozostałych fragmentów muru zob. J. Widawski, op.cit., s. 94 n.; zob. J. Bogdanowski, *Obwarowania miasta Biecza*, „Sprawozdania z posiedzeń Komisji”..., s. 602–606.

¹⁵ J. Barut, *Dawna ziemia biecka...*, s. 139 n.

¹⁶ Ibidem, s. 140.

¹⁷ Ibidem, s. 141.

wej rowu czy wału, w tym miejscu bowiem skarpa osiągała około 20 metrów wysokości nad terenem. Bliskość rzeki Ropy oraz sztucznej młynówki dodatkowo wzmocniała obronność miasta od strony południowej. Dwie furty w murze ułatwiały mieszkańcom Biecza dojście do budynków nad Ropą i Młynówką.

Zachodnia część fortyfikacji miejskich liczyła ponad 120 metrów¹⁸. Ta część obwarowań miejskich była najbardziej umocniona. To właśnie przez bramę zachodnią (Górną) odbywał się przywóz towarów i wywóz z Biecza. Tędy też odbywał się wyjazd na wschód (na Ruś czy w kierunku Siedmiogrodu przez Przełęcz Dukielską), podczas gdy brama wschodnia (Dolna) spełniała podrzędną rolę i łączyła miasto z północą, z powiatem pilzneńskim. Przebudowa drogi z Biecza do Gorlic w latach 1790–1794 spowodowała całkowite zniszczenie Bramy Górnej, co utrudnia jej rekonstrukcję.

Północno-zachodni odcinek murów obronnych, od baszty znajdującej się na tyłach ogrodu plebańskiego do wieży kościelnej, liczył około 100 metrów i broniony był czterema wieżami, względnie basztami. Za J. Barutem przyjmujemy, że „na tej przestrzeni był tu ciąg dalszy wału północnego z fosą, która kończyła się prawdopodobnie niebawem po przejściu pod mostem zwodzonym”¹⁹. Jedną z tych baszt broniła chyba furta, która była wyjściem z cmentarza kościelnego. Najbardziej hipotetyczne jest odtworzenie Bramy Górnej. Ponownie za J. Barutem przyjmujemy, że składała się ona z czterech bram: „pierwszą, zewnętrzną, byłaby brama raczej symboliczna, przez którą wjeżdżało się na zwodzony most, podnoszony w stronę leżących po przeciwnej stronie dwóch małych baszt. One to tworzyły drugą bramę”²⁰. Za drugą bramą dwa równoległe mury tworzyły krótki odcinek (tzw. szyję) dochodzący do bramy trzeciej bronionej od strony południowej przez obszerną basztę. Za trzecią bramą następował dziedziniec otoczony od północy murem przykościelnym i broniony od południa murem miejskim i Basztą Radziecką.

Łącznie obwarowania bieckie posiadały 16 baszt i wież, w tym cztery furty: dwie od południa, jedną od zachodu i jedną od północy²¹.

Biecz w obrębie fortyfikacji. Obszar miasta zamknięty fortyfikacjami obejmował teren o powierzchni przekraczającej 7 ha²². Układ urbanistyczny Biecza był wydłużony wzdłuż linii głównego traktu handlowego przebiegającego w kierunku wschód–zachód: odległość pomiędzy bramami Górną i Dolną wynosiła ok. 430 m, podczas gdy szerokość miasta (w kierunku północ–południe) liczyła ok. 170 m.

Centrum miasta zajmował czworoboczny rynek, zbliżony kształtem do prostokąta o wydłużonej pierzei północnej i południowej, o wymiarach ok. 110 x 73,5 m (375 x 250 stóp)²³. W centralnym miejscu rynku znajduje się dwukondygnacyjny ratusz²⁴. Główne wejście do ratusza znajdowało się najprawdopodobniej w zachodniej fasadzie budynku. Jest możliwe, że do ratusza przylegały inne budynki. Nie wiemy na przykład, czy waga miejska mieściła się w ratuszu, czy w osobnym budynku

¹⁸ Ibidem, s. 142.

¹⁹ Ibidem, s. 142.

²⁰ Ibidem, s. 143. J. Bogdanowski, op.cit., s. 605, tam rekonstrukcja barbakanu przy Bramie Górnej.

²¹ Hipotetyczność rekonstrukcji zachodniego odcinka murów miejskich spowodowana zniszczeniem Bramy Górnej oraz fakt, że na rycinie Hogenberga kościół Bożego Ciała zasłania północno-zachodni odcinek obwarowań miejskich powoduje, że niektórzy przyjmują inne liczby: np. A. Wąchała, *Biecz. Starożytne królewskie miasto grodowe*, Grudziądz 1930, s. 9 n., podaje, że Biecz miał 15 wież i baszt i „było podobno 6 furtek w murze dla pieszych”. Podobnie F. Srzeniawski, *Biecz w swoich pamiątkach*, Jasło 1878, s. 45: „Bramy forteca dwie tylko miała / Furtek pomniejszych sześć posiadała / Mosty zwodzone przy każdej były / Do codziennego wyjścia służyły / Bramy wzmocnione były wieżami / Furtki mniejszymi zaś wieżyczkami”.

²² T. Ślawnski, *Studia nad ludnością Biecza...*, s. 27 określa obszar miasta na 73 200 m². J. Barut, *Dawna ziemia biecka...*, s. 138 podaje 73 000 m².

²³ B. Krasnowolski, op.cit., s. 17; tam także szczegółowe wymiary (w metrach, stopach, prętach, sznurach) poszczególnych elementów układu urbanistycznego Biecza. T. Ślawnski określa powierzchnię rynku na 7800 m², zob. T. Ślawnski, *Rynek w Bieczu*, [w:] idem, *Ratusz królewskiego miasta Biecza: siedziba władz samorządowych na przestrzeni dziejów*, Biecz 2000, s. 9.

²⁴ O historii, wyglądzie, zniszczeniu i odbudowie wieży ratuszowej, fazach rozbudowy ratusza i zachowanych jego partiach zob. S. Walczy, S. Załubski, *Ratusz w Bieczu w świetle ksiąg miejskich, inwentaryzacji i analizy architektonicznej*, [w:] *Biecz: studia historyczne...*, s. 170–274. Por. T. Ślawnski, *Ratusz w Bieczu*, [w:] idem, *Ratusz królewskiego miasta Biecza...*, s. 21–54. Zob. także S. Walczy, *Badania architektoniczne ratusza bieckiego*, „Sprawozdania z posiedzeń Komisji”..., s. 606–609.

obok ratusza²⁵; możliwe, że miejska postrzygalnia zajmowała któreś z pomieszczeń ratusza; przy ratuszu stały domek murarza²⁶ oraz jakiś inny domek²⁷. Na rynku znajdowały się także kramy solne, jatki rzeźnicze i piekarskie oraz kramy szewskie²⁸.

Na rynku schodziły się dwie pary ulic tranzytowych. Biegły one w kierunku wschód–zachód: od Bramy Górnej i kościoła parafialnego do rynku (na północ od zachodniego bloku przyrynkowego ulica Kościelna, na południe od niego – ulica Węgierska) i z rynku w kierunku Bramy Dolnej (na północ od wschodniego bloku przyrynkowego ulica Piekarska, na południe od niego – ulica Grodzka)²⁹. Szerokość tych ulic wynosiła ponad 7 m (25 stóp). Z narożników rynku wychodziły też cztery uliczki międzuchowe: dwie w kierunku południowym do furty, i dwie w kierunku północnym – jedna do furty północnej, natomiast druga uliczka, wychodząca z północno-zachodniego narożnika, została „przesunięta” na zachód i dochodziła do okrągłej baszty obronnej w murze. Szacuje się, że ich szerokość wynosiła ok. 1,7 m (6 stóp)³⁰. W zachodniej części miasta były jeszcze dwie uliczki: pomiędzy ulicą Kościelną i Węgierską, na zapleczu zachodniego bloku przyrynkowego oraz uliczka biegnąca w północno-zachodniej części miasta: od kościoła parafialnego i wylotu ulicy Kościelnej do muru miejskiego. W części wschodniej Biecza także były dwie uliczki biegnące w kierunku północ–południe: jedna z nich znajdowała się na zapleczu wschodniego bloku przyrynkowego, od wylotu ulicy Piekarskiej do ulicy Grodzkiej, a druga – ulica św. Ducha – prowadziła od ulicy Grodzkiej do domu wójtowskiego i szpitala pod wezwaniem św. Ducha³¹. Wzdłuż murów miejskich, wokół miasta, z wyjątkiem południowo-wschodniego odcinka, gdzie znajdowały się kościół św. Ducha, szpital i dom wójtowski, biegła ulica podmurna. W 1570 r. ulice bieckie określono jako „drogi dobre w mieście wybrukowane i w ulicach, i w Rynku...”³².

W Bieczu można wyróżnić bloki zabudowy o zróżnicowanej strukturze. Wzdłuż dłuższych pierzei rynku były bloki wydłużone, jednofrontowe, dzielone uliczkami międzuchowymi. Wschodni i zachodni blok przyrynkowy miał działki o strukturze dwufrontowej. Jednofrontowe działki najczęściej znajdowały się w bliskiej odległości od murów. Łącznie w Bieczu da się stwierdzić istnienie 166 działek o wymiarach ok. 7,3 x 42 m (25 x 144 stopy) oraz 48 działek o wymiarach ok. 7,3 x 29 m (25 x 100 stóp)³³. Z 1626 r. znamy liczbę domów z podziałem na poszczególne ulice i pierzeje rynku. Na ulicy Kościelnej były 23 domy, „w I ścianie rynku” – 11 domów, na ulicy Piekarskiej – 29, „w II ścia-

²⁵ Zapiska z 9 maja 1554 r. informuje: „... et in carcere in praetorio apud stateram...”, zob. Materiały, nr 257.

²⁶ „Alberti muratoris coniunx de conducta domuncula penes praetorium”, cyt. za: S. Walczy, S. Załubski, op.cit., s. 228, przyp. 150.

²⁷ 1602 r.: „Hedvigis Kristkowa e domuncula penes praetorium dedit annalem censum”, cyt. za: S. Walczy, S. Załubski, op.cit., s. 228, przyp. 151.

²⁸ Por. Materiały, nr 18: uposażenie wójta bieckiego.

²⁹ Nazwy ulic z 1590 r., zob. Materiały, nr 343: „... in platea ecclesiae”, „... in platea pistoria”, „... in platea castrensi”, „... in platea Ungaricali”. Nazwy ulic występowały już wcześniej np. w 1550 r. zob. biecka księga ławnicza z lat 1550–1556, AP Kraków, Dep. 7, s. 41: „... domum in platea pistorium...”, w 1563 r., zob. biecka księga ławnicza z lat 1559–1563, Dep. 9, s. 1085: „... quia domum in platea pistorium...”. Określenie „... in platea castrensi” można także odczytać jako „ulica Zamkowa”, por. F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji...*, s. 44. Jednakże już w dokumencie z 26 lipca 1395 r., w którym Jadwiga, królowa Polski, zezwala na budowę szpitala pod wezwaniem św. Ducha, miejsce na którym miał być wybudowany szpital określono jako plac na którym stał niegdyś dwór królewski: „aream nostram, in qua alias regalis curia erat...”, zob. Materiały, nr 15; „Dodatek tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej”, 1850–1851, nr 23, s. 91. Wzmianki z końca XIV w. wskazują, że ulice w Bieczu nie miały jeszcze swoich nazw: 1398 r.: „... domum Nicolao Paltinger sitam in plathea versus scolas”, „... resignavit domum [...] et usus proprios convertendum et sitam retro antiquum Zilbirmanum braxatorem”, zob. *Najdawniejsza księga sądowa miasta Biecza*, wyd. B. Ulanowski, „Archiwum Komisji Prawniczej”, t. 5, Kraków 1897, nr 79, 125; por. także F. Kiryk, *Z dziejów miast...*, s. 109. Po zburzeniu w 1475 r. zamku (znajdującego się na południowy zachód od miasta, na Górze Zamkowej) siedzibą władz starościńskich był „gród” położony na wschód od miasta, poza Bramą Dolną; tu była siedziba sądów grodzkich i ziemskich do 1641 r., por. T. Ślawnski, *Biecz. Gród starościński. Studium historyczno-urbanistyczne*, [w:] idem, *Biecz: szkice historyczne...*, s. 290–292. Wizytacja z 1602 r. drogę wychodzącą z Bramy Dolnej określa jako „viam ad Pilsno post curiam castrensem”, zob. Materiały, nr 368. Z tych m.in. powodów opowiadamy się za przyjęciem nazwy „ulica Grodzka”.

³⁰ B. Krasnowolski, op.cit., s. 17 n.

³¹ Materiały, nr 343: „in domo in platea S. Spiritus”.

³² LDK, s. 43.

³³ B. Krasnowolski, op.cit., s. 18; taka liczba działek wskazuje na istnienie 214 domów w mieście. T. Ślawnski, *Studia nad ludnością Biecza...*, s. 30, podaje, że w Bieczu było 128 parcel, przy czym ok. 70% z nich posiadało po dwa domy – w obrębie murów mielibyśmy wówczas ok. 209 domów.

nie rynku” – 6, na ulicy Grodzkiej – 23, na ulicy św. Ducha – 7, „w III ścianie rynku” – 14, na ulicy Węgierskiej – 26 i „w IV ścianie rynku” – 11 domów. Daje to liczbę 150 domów wewnątrz obwarowań miejskich³⁴. Niestety, źródło nie wyszczególnia liczby domów murowanych, ani liczby osób zamieszkujących poszczególne budynki.

W zachodniej części miasta dominującą budowlą był (i jest) późnogotycki kościół parafialny (fara) pod wezwaniem Bożego Ciała³⁵. Na północ od kościoła znajdował się cmentarz, wzmiankowany już w 1473 r.³⁶, który sięgał furty zachodniej. Dzwonnica o charakterze obronnym oraz plebania dochodzące do muru miejskiego wzmacniały system obronny miasta. Na cmentarzu znajdowała się również kaplica św. Barbary (określana też jako kościół), która w 1602 r. była już opuszczona i „ulega ruinie”³⁷. W 1595 r. „w pobliżu kościoła świeżo zbudowała rada miejska dom dla wdów”³⁸. Na południe od kościoła parafialnego, przy murach miejskich znajdowała się szkoła biecka³⁹.

W południowo-wschodnim cyplu miasta znajdował się szpital (czyli przytułek) św. Ducha, powstały w 1395 r., oraz kościół szpitalny (wzmiankowany od 1398 r.) pod tym samym wezwaniem⁴⁰. Przy szpitalu najprawdopodobniej istniał także cmentarz. Na zachód od szpitala położony był dom wójtowski, który stroną południową przylegał do muru miejskiego, a od strony wschodniej dotykał do baszty obronnej⁴¹. W tym też rejonie Biecza, zapewne na zachód od domu wójtowskiego, znajdowała się łaźnia miejska (wzmiankowana od 1395 r.)⁴².

Oprócz wymienionych budowli sakralnych i miejskich należy także wspomnieć o obiektach niezaznaczonych na planie, a które były nieodłącznymi elementami szesnastowiecznego miasta. Do nich należy zaliczyć browary (wzmiankowane od końca XIV w.). Przykładowo: znany jest browar z 1592 r.

³⁴ Materiały, nr 495. Zob. także: *Regestum stationum exactarum sub Proconsulatu Famati D. Stanislai Mądrowicz data [...] ad oppidum [...] in April Anno Domini 1626*, AP Kraków, Dep. 32, s. 1–7 oraz *Regestr stacyei wydatku na żołnierze Jego Mści Pana Przyleckiego ktorzy przyiechaly [...] za Burmistrza pana Stanisława Mądrowycza A.D. 1626*, Dep. 32, s. 15–24. Por. także A. Miłobędzki, *Architektura polska XVII w.*, Warszawa 1980, s. 84–88.

³⁵ O kościele parafialnym (budynku, wyposażeniu, epitafiach) zob. S. Tomkowicz, *Powiat gorlicki*, „Teki Grona Konserwatorów Galicyi Zachodniej”, t. 1, Kraków 1900, s. 175–230.

³⁶ Materiały, nr 60. Wizytacja kościoła parafialnego z polecenia biskupa Filipa Padniewskiego z 1565 r. wspomina: „cmentarz należycie obmurowany”; podobnie wizytacja prepozyta tarnowskiego Krzysztofa Kazimierskiego z 1595 r. mówi, że „cmentarz murem obwiedziony”, zob. Materiały, nr 299 i 352.

³⁷ Materiały, nr 368; tam też informacja, że „nakazanej przez kardynała naprawy nie przeprowadził ani zmarły proboszcz Piotr Piotrowski ani rajcy”. Od 1473 r. wzmiankowana jako altaria św. Barbary w kaplicy na cmentarzu kościoła parafialnego (Materiały, nr 60, 61); w 1546 r. określona jako „kaplica św. Stanisława” przy kościele parafialnym (Materiały, nr 205). Wizytacja z 1595 r. podaje, że kaplica św. Barbary zbudowana na cmentarzu dla kazań polskich jest obecnie pusta (Materiały, nr 352), a w 1598 r. występuje określenie: „ołtarz św. Barbary w kaplicy cmentarnej” (Materiały, nr 355). SHGK (cz. I, z. 1, s. 80) używa określenia „kościół św. Barbary”.

³⁸ Materiały, nr 352. W wizytacji z 1602 r. dom ten nazwany został „Hospitale viduarum civium senio confectorum provisionis consulum” (Materiały, nr 368).

³⁹ Materiały, nr 200: rada miejska nadaje Andrzejowi, pisarzowi miejskiemu, plac „między murem miejskim, szkołą biecką a wieżą nad górną bramą biecką” celem wybudowania domu. Por. wzmianka z 1557 r. w bieckiej księdze ławniczej z lat 1556–1559, AP Kraków, Dep. 8, s. 225: „...quia domum virum ambrozium shiklia ab una et portam superiore ab altera partibus ex opposito schole sitam...”. O szkole bieckiej ostatnio J. Suproniuk, *Biecka szkoła parafialna w XV–XVI wieku*, [w:] *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, pod red. H. Manikowskiej, H. Zaremskiej, Warszawa 2002, s. 209–216. Zob. także R. Pachulski, *Szkoły powszechne w Bieczu w historycznym rozwoju (Kartka z dziejów szkolnictwa małopolskiego)*, „Minerwa Polska”, 1927, nr 3, s. 281–290.

⁴⁰ Zob. „Dodatek tygodniowy przy Gazecie Lwowskiej”, 1850–1851, nr 23, s. 91. Kościół szpitalny („ecclesie hospitalis”) wzmiankowany w 1398 r., zob. *Najdawniejsza księga sądowa miasta Biecza...*, nr 5. Por. także SHGK, cz. I, z. 1, s. 80 n. (tam: kościół św. Ducha). W wizytacji z 1595 r. występuje „kaplica przy szpitalu św. Ducha” określona jako zaniedbana (Materiały, nr 352).

⁴¹ Budowę tego domu rozpoczął Jakub Sieklucki (kasztelan biecki 1500–1503, starosta biecki 1500–1511) w latach 1500–1506. W 1641 r. przeniesiono tutaj siedzibę starosty bieckiego, por. T. Ślawnki, *Biecz. Gród starościński...*, s. 294–296.

⁴² Materiały, nr 15; zob. także T. Ślawnki, *Biecz. Gród starościński...*, s. 307. W 1505 r. Aleksander Jagiellończyk zezwala Jakubowi z Siekluki wykupić z rąk Mikołaja Ozanka siedlisko z domem po lewej stronie domu wójtowskiego w stronę łaźni, zob. MRPS, t. III, nr 2378 („... in eodem oppido ad sinistram partem domus advocatiae illius versus balneum sitam, ab ipso Ozanek emere consentit.”), por. SHGK, cz. I, z. 1, s. 76. W 1611 r. przy podziale majątku po śmierci Sebastiana, syna Marcina Bariana Rokickiego, łaźnia została określona jako znajdująca się „na wale miejskim z ogródkiem”, cyt. za: T. Ślawnki, *Mieszczanstwo bieckie...*, s. 127. Materiały, nr 343, s. 135: „... in domo aciali olim Martini Rossocha mariti sui inter olim Laurentii pellionis, plateola, qua itur ad balneum intercurrente, et Alberti Schepiolo domos in platea castrensi”, s. 136: „... in domo aciali in circulo inter olim Martini Rossocha, plateola, qua itur ad balneum, intercurrente, et olim Simonie Rigler domos”.

zbudowany w południowej pierzei rynku przy domu Mikołaja Leszczyńskiego; w 1595 r. wzmiankowany jest browar na ulicy Kościelnej, przy domu Barbary Rzgowskiej; a na ulicy Piekarskiej wymieniona została kamienica Jerzego Jureckiego z browarem⁴³. Rolę takich obiektów spełniały również w mieście liczne chmielniki (z suszarnią chmielu), ogrody oraz zabudowania gospodarcze mieszczan, jak: stajnie, pomieszczenia dla trzody chlewnej, różnego rodzaju stodoły, komórki czy magazyny oraz spichlerze. Zapewne, w omawianym okresie, miasto posiadało jakiś system kanałów służących do zaopatrzenia mieszkańców w wodę, skoro w XV w. Biecz otrzymał zezwolenie na taką budowę⁴⁴.

Przedmieścia. Pierwsza wzmianka o przedmieściach pochodzi z 1397 r.⁴⁵ Przedmieścia bieckie były rozległe i niespójne terenowo: część z nich znajdowała się poza rzeką Ropą, jak Załawie czy Bedlna zwana także Przedmieściem Wójtowskim. Ze względu na własność przedmieść można wydzielić posiadłości wójtowskie, miejskie oraz posiadłości kościoła parafialnego⁴⁶. Stosując kryterium topograficzno-terenowe możemy wyróżnić Przedmieście Dolne (położone na wschód od miasta łącznie z Bedlną) oraz Przedmieście Górne, czyli tereny znajdujące się na zachód (północny zachód i południowy zachód) od miasta⁴⁷. O niespójności terytorialnej przedmieść bieckich może świadczyć również przeprowadzona w 1564 r. „rewizja myt, ceł, mostów i dróg województw małopolskich”, w której Przedmieście Górne opisane zostało jako dwa osobne przedmieścia⁴⁸. Należy tu także zaznaczyć, że przedmieściami nazywano nie tylko zwarte zespoły osadnicze, ale także niezasiedlone tereny leżące w granicach jurysdykcji miejskiej. W rejestrach poborowych, jako odrębne osady, wymieniane były Przedmieście Dolne oraz, nieznajdujące się na planie, Przedmieście Wójtowskie. Własnością miasta było Przedmieście Dolne liczące w latach osiemdziesiątych XVI w. 28,5 łana, a dziesięć lat później – 29,5 łana⁴⁹. W 1510 r. wymieniono imiennie 53 przedmieszczan bieckich z wyszczególnieniem posiadanych przez nich ról⁵⁰. Jeszcze w 1888 r. Przedmieście Dolne (Niżne) określono jako własność miasta Biecza, leżące „między klasztorem a miastem i ma młyn wodny na potoku uchodzącym z lewego brzegu do Ropy”⁵¹.

Rzeka Ropa, dzieląca nie tyle przedmieścia, co przede wszystkim grunty mieszczan, przedmieszczan czy wójtowskie, wymuszała konieczność komunikacji z terenami po drugiej stronie rzeki. Lustratorzy dróg województwa krakowskiego z 1570 r. zapisali: „Ukazali nam też mostów siedem, a ósmy wielki przez bagna, które jest na dwoje stajen”⁵². Niestety żadne źródła nie przekazały nam informacji, gdzie mosty te miałyby się znajdować: nie widać ich także na widoku Biecza Hogenberga⁵³. Trudno jest również wskazać ewentualne położenie mostów na Ropie korzystając z mapy Galicji opracowanej przez Miega z lat 1775–1783 (w skali 1 : 28 800). Jest zaznaczony jeden „most” (mniej więcej pomię-

⁴³ Cyt. za: T. Ślawnski, *Mieszczanstwo bieckie...*, s. 122. Najwcześniejsze wzmianki o produkcji chmielu, zob. SHGK, cz. I, z. 1, s. 75.

⁴⁴ *Libri folmularum saeculi XV^{mi}*, ed. B. Ulanowski, [w:] *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. 10, Kraków 1888, nr 204: „... in ipso opido canalia aquatica faciendum, construendum et erigendum necnon aquam ad eandem undecunque de arwis, agris et montibus decurrentem”.

⁴⁵ *Najdawniejsza księga sądowa miasta Biecza...*, nr 523: „Laurencius suburbanus Beczensis...”.

⁴⁶ Zob. uwaga przy punkcie „przedmieścia bieckie” [w:] SHGK, cz. I, z. 1, s. 76.

⁴⁷ Por. T. Ślawnski, *Przedmieścia bieckie w historycznym zarysie*, [w:] idem, *Biecz: szkice historyczne...*, s. 246. Góra Zamkowa, która znajduje się na południowy zachód od Biecza, była określana jako leżąca na Przedmieściu Górnym, zob. *Acta consularia civitatis Biecensis 1612–1644*, AP Kraków, Dep. 2, s. 880: (10 września 1633 r.) „...sub monte Castris in suburbia superiori Biecensis...”.

⁴⁸ Lustracja ceł 1564/65, s. 214: „... gosczyneyc wyelky s Kracowa do Węgier yedno przedmyescyie ktore Cracowskym zową [...] ktorego yesth od bramy do koncza na dwoye stayan. Item na drugym przedmyescyiu od teyze bramy dwa mosteczky pokazaly [...]. Item pokazaly na czwarthym przedmyesczyiu do Dembowcza y do Zmygroda tczy myescza bagnysthe [...]”.

⁴⁹ P. Małopolska, t. 3, s. 115; rej. pob. 1588, ASK I, 126, k. 312; rej. pob. 1589, ASK I, 127, k. 284. *Rejestr poborowy woiewództwa crakowksiego pod sprawą y urzędem I Mości pana Stanisława Morskiego z Morska, poborcze na sejmie walnym Warszawskim Coronnym in a. 1593 uchwalonym*, Bibl. Jag., rkps 5043, fol. 267 [mikrofilm w BN nr 1152]; Rej. pob. 1595, fol. 224 [mikrofilm w BN nr 18567].

⁵⁰ *Rejestr dochodów ze starostwa bieckiego z lat 1508–1510*, ASK I, 1, s. 400–405, 483–488, 500–505, zob. także SHGK, cz. I, z. 1, s. 76.

⁵¹ SGKP, t. 9, s. 137.

⁵² LDK, s. 44.

⁵³ W wydanej *Lustracji dróg województwa krakowskiego z 1570 r.* B. Wyrozumka zaznaczyła, że chodzi tu zapewne o dwa mosty zwodzone przed bramą Górną i Dolną oraz o most na Ropie (widoczny jeszcze na planie katastralnym z 1850 r.).

dzy południowymifurtami), lecz żadna z zaznaczonych dróg nie przebiega przez ten most: drogi zaznaczone są na wschód i zachód od niego⁵⁴.

Na planie Biecza zaznaczyliśmy zabudowę przedmieść, posiłkując się widokiem Hogenberga, według niego też zaznaczyliśmy młyny na Młynówce. Na przedmieściach znajdowały się budynki i obiekty trudne do zlokalizowania i oznaczenia przy zastosowanej skali: liczne folwarki mieszczan, wójtowskie i plebańskie, browary, piece do wypalania wapna (na północny zachód od miasta; stąd obecna nazwa Wapniska), cegielnie czy kopalnia afunu na terenach włączonych później do wsi Korczyny⁵⁵.

Na Przedmieściu Dolnym występują oznaczenia kaplicy („kościół”) św. Jakuba i grodu („zamku”) królewskiego. Kościół św. Jakuba, wzmiankowany od 1450 r., znajdował się „extra muros bieccenses”⁵⁶. W 1624 r. określono go jako leżący „na przedmieściu mniejszym (dolnym)” oraz że plac darowany przez miasto pod budowę klasztoru reformatów znajdował się „przy kościele św. Jakuba na dolnym przedmieściu”⁵⁷. W bliskiej odległości od kaplicy św. Jakuba znajdował się „zamek królewski” (także siedziba starosty bieckiego) wybudowany w latach 1475–1487 i funkcjonujący do 1641 r., kiedy to został przeznaczony na klasztor reformatów, którzy się do niego wprowadzili⁵⁸. Na Przedmieściu Dolnym znajdowała się także kaplica św. Mikołaja w trudnym do zlokalizowania miejscu⁵⁹. Nie znamy położenia kościoła św. Krzyża, ani kaplicy N. Marii Panny⁶⁰.

Na południe od Przedmieścia Górnego znajdował się kościół św. Piotra określony w wizytacji z 1595 r. jako kaplica św. Piotra „starsza od samego miasta, drewniana, ma ołtarz konsekrowany, pole,

⁵⁴ Mapa Galicji 1775–1783, oprac. Mieg, Kriegsarchiv Wiedeń, odbitki m.in. w Pracowni Atlasu Historycznego Instytutu Historii PAN, sekcja nr 68.

⁵⁵ T. Ślawnski, *Przedmieścia bieckie...*, s. 255 n., 265 n.

⁵⁶ Materiały, nr 47. Wizytacja z 1595 r. określa go: „kaplica poza miastem” oraz „kaplica św. Jakuba murowana”.

⁵⁷ Materiały, nr 487 i 488. Według T. Ślawnskiego „Kościół św. Jakuba został zniszczony częściowo przez powódzie, a także przez brak nad nim opieki”, cyt. za: T. Ślawnski, *Przedmieścia bieckie...*, s. 264. Por. także J. Pasiecznik, *Kościół i Klasztor Franciszkanów-Reformatów w Bieczu (1624–1982)*, Kraków 1984, s. 13: „... przy drodze prowadzącej w stronę Jasła – murowany św. Jakuba Apostoła, wystawiony około połowy XVI w. przez Zimów, rodziców prepozyta kościoła św. Ducha Sebastiana Hiemovius”; s. 18: „Kościół św. Jakuba – obecnie to miejsce znajduje się na terenie tartaku”.

⁵⁸ T. Ślawnski, *Przedmieścia bieckie...*, s. 264; idem, *Biecz. Gród starościński...*, s. 290–292. 25 sierpnia 1639 r. sejmik przedsejmowy województwa krakowskiego w Proszowicach uchwalił, że: „Za wielką dczertacją grodu królewskiego bieckiego, aby wójtostwo bieckie na gród było obrócone i komutowane, pilnie się starać będą panowie posłowie”, Akta sejmik. krak., t. 2, cz. 1, art. 46, s. 240. Dopiero 9 lipca 1641 r. szlachta powiatu bieckiego na sejmiku przedsejmowym województwa krakowskiego w Proszowicach uchwaliła: „Wszystkich dóbr ziemskich i substancyj powiatu naszego na dobrym i warownym ksiąg grodzkich bieckich od dawnego czasu wiecznych chowaniu securitas zawisła, które po te czasy za miastem w grodzie loco nullo praesidio munito z wielkiem niebezpieczeństwem na pograniczu chowają; dla czego de unaniami consensu zezwalamy, aby providendo indemnitate nostrae pomienione księgi grodzkie bieckie do miasta Biecza na wójtostwo z grodu terażniejszego przeniesione być; które wójtostwo za zamek i gród obieramy na czasy wieczne, aby sądy grodzkie starości, roki i kwerele tamże odprawowały się. Uchwalamy na wymurowanie sklepu i dla chowania ksiąg i izby dla odprawowania sądów grodzkich starościch, pozwalamy pobór jeden łanowy z szosem z miast i miasteczek, dupłą powiatu naszego bieckiego i z tym wszystkim, co przy poborach podług uniwersałów poborowych sejmowych wydawać zwyczaj jest”, Akta sejmik. krak., t. 2, cz. 1, nr 101, s. 266. Na sejmie walnym koronnym 20 sierpnia 1641 r. w Warszawie zatwierdzona została *Kommutacya Grodu Bieckiego za Woytostwo*: „Zabiegając niebezpieństwu, ktoreby mogło inde oriri, że Grod nasz Biecki za miastem, bez wszelakiej obrony, za przeszłych spustoszony Starostow zastawa, za prośbą obywatelów Powiatu tego, a z przyzwoleniem Urodzonego Iana Wielopolskiego, iako starosty na ten czas tamecznego, on na Woytostwo w mieście będące, przenosimy. A Woytostwo na Grod y zamek nasz zostawać ma, y tam Sądy Grodzkie odprawować, y xięgi chować będą. A żeby się sposobniey odprawować mogły: laudum na podatek dla zmurowania izby sądowej y sklepu, ninicyszą konstytucją approbujemy”, *Konstytucye seymu walnego koronnego sześci niedzielnego warszawskiego 20 sierpnia 1641*, art. 42, s. 21 (s. 14), [w:] VL, t. 4.

⁵⁹ Kościół św. Mikołaja wzmiankowany w 1450 r. (Materiały, nr 47) określony w wizytacji z 1595 r. jako „kaplica św. Mikołaja” poza miastem (Materiały, nr 352). Jedyna wzmianka o położeniu tego kościoła pochodzi z 1485 r.: „penes curiam nostram regalem versus ecclesiam s. Nicolai” oraz „s. Nicolai iuxta curiam castrensem” (Materiały, nr 75).

⁶⁰ Kościół św. Krzyża jest wzmiankowany w 1450 r. (Materiały, nr 47), a w wizytacji z 1595 r. określony jako kaplica poza miastem, tak samo jak kaplica NPM (Materiały, nr 352). „Wszystkie nie konsekrowane (czyli św. Jakuba, św. Mikołaja, św. Krzyża, i NPM) i nie uposażone, ale jednak w niektóre dni ze zwyczaju odprawia się w nich nabożeństwo” (Materiały, nr 352). T. Ślawnski, *Przedmieścia bieckie...*, s. 264 podaje, że kościoły św. Krzyża, św. Mikołaja i Dziewicy Marii „zostały zniszczone w 1656 r. przez załogę polską, aby ułatwić obronę miasta i klasztoru przed najazdem szwedzkim”; J. Pasiecznik, op.cit., s. 42 podaje, że drewniane kościoły (św. Mikołaja, św. Krzyża i Matki Bożej) spalono w styczniu 1657 r., podczas najazdu wojsk Rakoczego, aby usprawnić obronę klasztoru.

ogród i dom mały”⁶¹. W tej części gruntów przedmieścia pomiędzy kościołem św. Piotra a miastem znajdował się nad Ropą blech miejski (oznaczony na planie) oraz „inny” wybudowany przez starostę bieckiego w 1554 r.⁶²

Łącznie na przedmieściach w 1629 r. było „chałup kmiących 46, pasterni 2 [...] chałupa jedna sołtysia” oraz „107 domów małych poza bramami obiema i w około miasta”⁶³.

⁶¹ Materiały, nr 352; por. także SHGK, cz. I, z. 1, s. 81.

⁶² Materiały, nr 46 i 255. Zob. także Lustracja ceł 1564/65, s. 214: „Item na drugyem przedmyescyiu od teyze bramy dwa mosteczky pokazały przykopę, którą wywyedly wodę zrzeky Ropy do blechu mysczkyego y do mlyna [...]”.

⁶³ Materiały, nr 515 i 516.

ANEKS
MIESZCZANIE BIECCY W 1590 R.

(Opracowano na podstawie rejestru pieniędzy legowanych przez Marcina Kromera na stypendia dla młodzieży bieckiej, studiującej na uniwersytecie krakowskim⁶⁴).

Imię, nazwisko (przydomek)	Zawód, funkcja	Ulica
Jerzy Potrawka	rzeźnik	Kościelna
Albert Lisowicz alias Pasternak	piekarz	Kościelna
Albert Koczurek i małżonka Jadwiga Szczepanowiczowna	szewc	Kościelna
Andrzej Rzgowski		Kościelna
Jan Chodor	cyrulik	Kościelna
Walenty	kowal	Kościelna
Grzegorz i małżonka Zofia	rymarz	
Bartłomiej	bednarz	Kościelna
Adam Jodłowski		Kościelna
Mikołaj czyli Mazur	bednarz	Kościelna
Albert Kuncza czyli Krol	rzeźnik	Kościelna
Sebastian Sziedleczka	szewc	Kościelna
Marcin	rymarz	Kościelna
Stanisław Pyeś	tkacz	Kościelna
Paweł Trzebniczki (syn) zmarłego Błażeja	szewc	Kościelna
Grzegorz Gay	bednarz	Kościelna
Walenty	bednarz	Kościelna
Jerzy Płowcy		Kościelna
Stanisław Casprowicz		Kościelna
Jan Chelpa	szewc	
Mateusz Maizenast	szewc	
Walenty Pachowicz	szewc	
Paweł Stachak i małżonka Jadwiga Ruskowna	szewc	

⁶⁴ *Pecuniae censuales civitatis Bieczensis i inne zapiski dotyczące Bieczy z lat 1519–1627* (tzw. Kodeks Samborczyka), Bibl. Jag., rkps 17, k. 105–115 [mikrofilm w BN nr 2033]; por. Materiały, nr 343; została zachowana kolejność zapisu osób w dokumencie.

Jakub Schip		
Zofia Zarębiąka wdowa po Józefie Russku szewcu		
Wacław Sczibor czyli Magnerowski		
Jakub Kurzawa	kuśnierz	Piekarska
Jan Czapla		Piekarska
Marek Koczowski	piekarz	Piekarska
Jerzy Mennert		Węgierska
Szymon Czignar		
Jakub Jureczki		
Jan Zaiącz	piekarz	Piekarska
Jerzy Jureczki		Piekarska
Andrzej Lignarek	krawiec	Piekarska
Walenty	szewc	Piekarska
Grzegorz Ryznar	piekarz	Piekarska
Łukasz Nosska	szewc	Piekarska
Marcin Jeronimowicz		Piekarska
Sebastian Ryszkowicz i żona Małgorzata	szewc	
Sebastian	kowal	
Albert Materna czyli Czamilass	szewc	
Antoni Ilgowicz	ślusarz	
Gal Koziel	sukiennik	
Benedykt Nowak czyli Banasz		Piekarska
Tomasz Schindler		Piekarska
Albert Fabian czyli Nieska	sukiennik	Piekarska
Józef Mazanek		Piekarska
Albert Boguniowski	sukiennik	
Piotr Piotrowicz		
Jan Hannussek		
Albert Lagowski i małżonka Anna Koczowna		
Szymon Dudek	krawiec	Grodzka
Stanisław	kowal	Grodzka
Paweł Bochnia	kowal	Grodzka
Feliks Jodłowski		Grodzka
Michał Ziętek	rzeźnik	Grodzka
Albert Nowak	rzeźnik	Grodzka
Anna wdowa po Macieju Zaiącz		Grodzka
Sebastian	miecznik	Grodzka
Albert Lieszny	rymarz	Grodzka
Jan Mathiassek czyli Lepiczki		Grodzka
Andrzej Nowak		Grodzka

Albert Schepiolo	rajca miejski	Grodzka
Jadwiga wdowa po Marcinie Rossocha		
Maciej Kossarzowicz	sukiennik	św. Ducha
Błażej Axamit		św. Ducha
Franciszek Trawinski		św. Ducha
Katarzyna córka zmarłego kuśnierza Wawrzyńca i małżonek Wawrzyniec Jarzębinski		
Stanisław Florianowicz i małżonka Jadwiga Mądrząka		
Szymon Simonowicz		
Mikołaj czyli Skrzypek	kramarz	
Tomasz	kuśnierz	
Paweł Panek		
Katarzyna Szienna wdowa po Jakubie Florianowicz oraz drugi małżonek Jan Gorliczki		
Wawrzyniec Harcz	szewc	Węgierska
Sebastian Bratus		Węgierska
Szymon Czignar czyli Kolba		Węgierska
Jakub Jureczki	kuśnierz	Węgierska
Erazm Harcz i małżonka Małgorzata Zaiączowna		Węgierska
Jakub Jureczki		Węgierska
Jakub Kurzawa		Węgierska
Stanisław Zgoda	cieśla, rajca miejski	Węgierska
Krzysztof	szewc	Węgierska
Aleksy	kuśnierz	Węgierska
Walenty	krawiec	Węgierska
Józef	rymarz	Węgierska
Adam Bedliński czyli Foltinowic	krawiec	Węgierska
Paweł Maizenastek	szewc	Węgierska
Jakub Buiak	szewc	Kościelna
Hieronim Libussa	kuśnierz	Węgierska
Sebastian Barian	aptekarcz	
Tomasz Dimalka	bednarz	Węgierska
Jan Kowalowski	krawiec	Kościelna
Marcin	ślusarz	Kościelna
Stanisław Wolski		Kościelna
Franciszek Rzączowicz	kowal	Węgierska
Jerzy Chodor		Węgierska
Mikołaj Kothiss	murator	Węgierska
Szymon Hybnar	kuśnierz	
Maksymilla Lesczowa		
Andrzej Clara	garnarcz	

NOWY SĄCZ

Marta Piber-Zbieranowska

Plan Nowego Sącza¹ w XVI w. zrekonstruowano metodą retrogresji, opierając się na najstarszych przekazach kartograficznych uzupełnionych informacjami ze źródeł pisanych. Zastrzec jednak trzeba na wstępie, że opracowany plan stanowi hipotezę, która łączy elementy pewne (np. położenie zachowanych budowli monumentalnych) z elementami o różnym stopniu prawdopodobieństwa.

Ze źródeł kartograficznych, jakimi dysponujemy, najwcześniejszy jest plan z roku 1783. Oznaczono na nim schematycznie przebieg murów oraz położenie najważniejszych obiektów miejskich: zamku, ratusza, bram, furt i budowli sakralnych². Autor odwzorowania przedstawił ponadto w dużym uproszczeniu zarys sieci hydrograficznej i drożnej wokół miasta oraz skarpy, na której jest ono położone. Elementy opisu dotyczą rozmieszczenia i własności pól na północ od miasta, za rzeką Kamienicą, i lokalizacji przewozu na Dunajcu. Z uwagi na dużą schematyczność plan ten potraktowano jedynie pomocniczo.

Dla rekonstrukcji planu Nowego Sącza na koniec XVI w. podstawowe znaczenie ma plan pomiarowy, wykonany w roku 1804 przez Filipa Antoniego Moscheroscha³. Plan ten przedstawia miasto w obrębie murów, bez przedmieść, z zaznaczoną linią skarpy i jej zasięgiem. Czytelny jest układ działek miejskich z zabudową oraz przebieg muru obronnego z basztami. Wkrótce po dacie powstania planu mury miejskie uległy prawie całkowitej rozbiórce i jest to jedyne zachowane niemal pełne ich odwzorowanie. Objasnienia dotyczą głównych obiektów oraz dróg wylotowych z miasta. Plan notuje nazwy ulic, częściowo niezmienione od czasów nowożytnych, co znacznie ułatwiło identyfikację.

Kolejnym źródłem kartograficznym jest plan Nowego Sącza z 1831 r. autorstwa Maschka i Podgórskiego⁴. Oznaczono tu, choć bardziej schematycznie, układ parceli w obrębie samego miasta, a także podziały ziemi poza linią dawnych murów miejskich na południu. Na planie widoczne są już poważne ubytki w przebiegu fortyfikacji. Objasnienia dotyczą własności i nazw ulic (w języku niemieckim).

W odtworzeniu planu dawnego miasta niezbędne były również dziewiętnastowieczne plany katastralne. Wykorzystano plany z 1846 r., ok. 1850 r. oraz pomocniczo z 1878 r., wszystkie w skali 1:2880, z bardzo czytelnym układem działek miejskich i przedmiejskich⁵. Przy rekonstrukcji terenów położonych

¹ Kolejność obu członów nazwy miasta jest w szesnastowiecznych źródłach zmienna. Ze względów praktycznych na opracowanym planie i w komentarzu do niego przyjęto kolejność zgodną z brzmieniem obecnym. Na mapie głównej i mapach przeglądowych przyjęto nazwę Sądecz Nowy, która była w owym czasie najczęściej stosowana.

² Plan ten, nieznanego autorstwa, kilkakrotnie publikowano: J. Sygański (w przerysie) [w:] *Analekta Sandeckie do XVI i XVII wieku z planem miasta*, wyd. idem, Lwów 1905, s. 111, objaśnienia s. 112–113; R. Kesserling, *Neu Sandecz und das Neu Sandezer Land*, Kraków 1941; K. Dziwik, *Rozwój przestrzenny miasta Nowego Sącza od XIII–XIX w. na tle stosunków gospodarczych*, „Rocznik Sądecki”, 5, 1962, s. 221.

³ Plan ten znany jest z kopii z 1812 r. wykonanej przez J. Schwartza (w skali 1:1476); przerys planu, zrobiony w 1933 r. przez Bohdana Guerquin, przechowywany jest w zbiorach Katedry Historii Budowy Miast Politechniki Warszawskiej, sygn. U I-130, (nazwy ulic w jęz. niemieckim), zob. *Ilustrowany katalog źródeł kartograficznych do historii budowy miast polskich*, z. 6: A. Liczbiński, B. Ufnalewski, *Katalog planów miast polskich w zbiorach Zakładu Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 1962, nr 60, s. 21. Plan publikują: T. Tołwiński, *Urbanistyka*, t. 1, Warszawa 1939, s. 151 oraz K. Dziwik, op.cit., s. 222 (z podziałką podaną w sążniach austriackich i metrach). Obie publikacje z nazwami w języku polskim.

⁴ Plan nosi tytuł „Grundriss der Kreisstadt Neusandec”; jego fotokopia znajduje się w Instytucie Sztuki PAN, sygn. 2831; opublikował go R. Kesserling, loc.cit.

⁵ Plan z 1846: Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu, sygn. MNS 16 390/1 H/3850, ark. I–IX; plany z ok. 1850 i 1878: AP Kraków, sygn. K.N.S 367 i 347.

za rzeką Kamienicą posłużono się ponadto katastrem z roku 1897 obejmującym częściowo obszar wsi Załubińcze (aż po potok Łubinka) wraz z terenem zwanym Piekło, którego południowa część to dawne Przedmieście Mniejsze (Zakamienica)⁶. Odtworzenie zasięgu przedmieść i układu sieci drożnej możliwe było w dużym stopniu dzięki mapie Galicji sporządzonej przez Fryderyka von Miega około 1780 r.⁷ Poza wymienionymi przejrano także następujące źródła: plan przebudowy dawnego zespołu franciszkańskiego w Nowym Sączu autorstwa F.A. Moscheroscha z 1789 r.⁸; projekt przebudowy dawnego klasztoru pijarów z 1818 r.⁹; plan miasta po pożarze z 1890 r.¹⁰; niedatowany „Plan Królewskiego Wolnego Miasta Nowego Sącza: miejska sieć rur” (ze względu na sieć hydrograficzną)¹¹.

Znane nam widoki miasta pochodzą dopiero z pierwszej połowy wieku XIX. Spośród nich pomocne były przede wszystkim te, które przedstawiają Nowy Sącz od strony północnej, z prawego brzegu Kamienicy. Wykorzystano je do rekonstrukcji przebiegu i rozmieszczenia fortyfikacji oraz planu obszaru znajdującego się przed miastem u podnóża zamku, u zbiegu Dunajca i Kamienicy. Są to: dwie litografie autorstwa Emanuela Kronbacha z 1820 r. oraz litografia według rysunku Antoniego Langego opublikowana w 1823 r.¹² Przy wykreśleniu rozmieszczenia budynków zamku pomocą służyły jego przedstawienia z połowy XIX w.¹³

Ze źródeł pisanych przede wszystkim należy wymienić księgi ławnicze Nowego Sącza z lat 1550–1600¹⁴, rachunki miejskie¹⁵ oraz lustracje i inwentarze starostwa sądeckiego¹⁶; ze źródeł kościelnych zaś wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1597 i 1608¹⁷. Pomocny też był rejestr poboru z postoju żołnierzy w 1652 r.¹⁸

Nowy Sącz doczekał się kilku ważnych opracowań. Na pierwszym miejscu trzeba wymienić prace długoletniego badacza miasta i regionu, księdza Jana Sygańskiego, a zwłaszcza jego trzypięciową *Historię Nowego Sącza*, na którą wielokrotnie powołują się późniejsi historycy¹⁹. Na temat układu przestrzennego miasta pisali K. Dziwik, F. Kiryk i B. Krasnowolski²⁰, zaś o murach i zamku sądeckim I. Kwieciński i J. Widawski²¹. Dotychczasowy stan wiedzy zbiera i weryfikuje nowsza monografia miasta²².

⁶ Archiwum Państwowe w Nowym Sączu [dalej: AP Nowy Sącz], Zb. Kart. 168.

⁷ Zob. rozdział *Źródła kartograficzne*, s. 17. Nowy Sącz znajduje się na ark. 50 mapy.

⁸ IS PAN, fot. 10596; wyd.: W. Łuszczkiewicz, *Architektura najdawniejszych kościołów franciszkańskich w Polsce*, „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce”, 1891, t. 4, tabl. XXVI.

⁹ IS PAN, org. nr 2832; 121725 i 121726.

¹⁰ AP Kraków, Zb. Kart., R.M. Nowy Sącz 4. Plan ten przedstawia północną część miasta, widoczny jest układ działek miejskich, bez skali.

¹¹ AP Nowy Sącz, Zb. Kart. 198.

¹² Widoki te opublikował A. Zaborowski w dodatku do artykułu pt. *Niektóre widoki Nowego Sącza w grafice XIX wieku*, „Rocznik Sądecki”, 8, 1967, s. 403–417.

¹³ Zob. niżej.

¹⁴ AP Kraków, AD 58–72. Część wypisów z tych ksiąg udostępniła mi pani dr Anna Dunin-Wasowicz, za co składam jej serdeczne podziękowania. Sondażowo przejrano także księgę ławniczą z lat 1488–1505 (AD 49).

¹⁵ AP Kraków, AD 149, rachunki z lat: 1551–1580 oraz AD 150 z lat 1601–1612.

¹⁶ LK 1564, cz. 1, s. 153–158. Z materiałów niepublikowanych wykorzystano: LK 1569, k. 234–242; LK 1616, k. 53v–62, 83–84; Lustracja województwa krakowskiego 1628–1632, MK, L.XVIII, 22 [dalej: LK 1628–1632], k. 141–160, 184–210; ASK LIV, 24, k. 14–20 (inwentarz starostwa sądeckiego 1540 r.). Przy lokalizacji mostów posłużono się Lustracją ceł 1564/65, k. 215–217 i lustracją dróg: LDK, s. 36–37.

¹⁷ AV Cap. 9 i 25. Wykorzystano też informacje z LR 1529 oraz z Długosz LB, t. 1, s. 544 n.

¹⁸ AP Kraków, AD 554: „Rejestr, który był złożony na trzy pobory na stację żołnierzy J.O. Hetmana...”. „Miejski rejestr hiberny z domów” z 1682 r. nie zawierał żadnych istotnych dla nas informacji (ibidem, AD 556).

¹⁹ J. Sygański, *Historia Nowego Sącza od wstąpienia dynastii Wazów do pierwszego rozbioru Polski*, t. 1–3, Lwów 1901–1902; idem, *Zabytki dziejów i sztuki w Nowym Sączu*, Lwów 1912; idem, *Z życia domowego szlachty sandeckiej w epoce dynastii Wazów*, Lwów 1910; idem; *Analekta Sandeckie...*; idem, *Nowy Sącz, jego dzieje i pamiątki dziejowe. Szkic historyczny na pamiątkę sześćsetnej rocznicy założenia tegoż miasta*, Nowy Sącz 1892.

²⁰ K. Dziwik, op.cit., s. 153–223; F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII–XVI w. Województwo krakowskie (powiaty południowe)*, Kraków 1985, s. 142–157; B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. 2, *Katalog układów urbanistycznych*, Kraków 2004, nr 35, s. 154–161.

²¹ I. Kwieciński, *Zamek królewski w Nowym Sączu*, Nowy Sącz 1927; J. Widawski, *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV w.*, Warszawa 1973, s. 303–318. Zob. też hasło „Nowy Sącz” autorstwa S. Kołodziejewskiego w: L. Kajzer, S. Kołodziejewski, J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2003, s. 329. Literaturę na temat zamku zestawiają także Z. Beiersdorf i B. Krasnowolski, *Sztuka gotycka*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza*, pod red. F. Kiryka, t. 1, Warszawa–Kraków 1992, s. 239, przyp. 93.

²² *Dzieje miasta Nowego Sącza...*, t. 1; t. 2, pod red. F. Kiryka i S. Płazy, Kraków 1993.

Plan Nowego Sącza opracowany został zgodnie z założeniami opublikowanych już w niniejszej serii AHP planów miast w skali 1 : 10 000. Przedstawia on miasto w obrębie murów wraz z dwoma przedmieściami: Węgierskim (zw. Większym lub Wielkim) na południu i Zakamienią (zw. Mniejszym) na wschodzie, na prawym brzegu Kamienicy.

Miasto lokacyjne położone było na cyplu w widłach Dunajca i jego prawego dopływu Kamienicy. Jego najbardziej wysunięty na północ punkt znajdował się około 300 m od miejsca ujścia. Rzeki otaczały miasto z trzech stron, dając naturalny, swobodny dostęp jedynie od południa. Miasto leżało na wyniesieniu dobrze wyznaczonym stromymi skarpami, wysokimi na kilkanaście metrów²³. Dunajec dopływał do miasta mniej więcej na wysokości klasztoru franciszkanów. W tym miejscu do rzeki wpadał potok Żeglarka (notowany już w roku 1412 r.²⁴), płynący wcześniej wzdłuż murów miejskich u podnóża skarpy. Dolina Dunajca obejmowała koryto potoku, zaś krawędź skarpy biegła zgodnie z jego południkową linią. Tereny położone w południowym biegu Żeglarki były podmokłe i nie nadawały się na osadnictwo, ich zasięg odtworzono na podstawie przekazów kartograficznych z XIX w. Kamienica płynęła z kierunku południowo-wschodniego i zbliżała się do miasta na południe od Bramy Młyńskiej, obierając następnie kierunek niemal południkowy. W widocznym na planie miejscu łagodnego zakrętu rzeki, od południa wpływał do niej potok Łącznik (notowany w 1584 r.²⁵). Taki układ warunków topograficznych oddziałwał na kształt planu miasta (przypominający trójkąt) oraz na późniejszy rozwój przedmieść przede wszystkim w kierunku południowym. Zdecydował także o wydłużonym kształcie przedmieścia Wielkiego, które rozwijało się między dwoma potokami.

Wzdłuż Kamienicy wykonany był przekop (później zw. Młynówką). Biegł on po wschodniej stronie miasta i kończył się w miejscu połączenia Dunajca i Kamienicy²⁶. Doprowadzał wodę do dwóch młynów królewskich. Nieco na wschód od miejsca, gdzie potok Łącznik wpływał do Kamienicy, przekopany był drugi kanał (także późniejsza Młynówka; tę nazwę umieszczono na planie), doprowadzający wodę do hamrów i młynów położonych na południe od rzeki Kamienicy²⁷.

W 1292 r. Wacław II lokował Nowy Sącz na gruntach wsi Kamienica, należącej do biskupa krakowskiego. Centrum Kamienicy prawdopodobnie stanowił kościół parafialny św. Wojciecha, erygowany zapewne jeszcze w XII w. Miasto rozwinęło się na północ od wsi w odległości około 1,5 km. Tam, gdzie wcześniej znajdował się dwór biskupi i związany z nim kościół filialny św. Małgorzaty²⁸.

Nowo lokowane miasto otrzymało 72 łany ziemi do użytkowania²⁹. Według badaczy, późniejsza zabudowa miasta objęła około 10 łanów frankońskich. Reszta tych gruntów przeznaczona została do zagospodarowania rolniczego³⁰. Na obszarze tym rozwinęły się później przedmieścia, przede wszystkim Węgierskie, które zajęło teren dawnej wsi Kamienica z kościołem św. Wojciecha. W pobliżu tegoż kościoła rozmieszczone były 22 łany ziemi uprawnej³¹. Do Nowego Sącza należały również tereny położone na północ od miasta. Bezpośrednio za Bramą Krakowską rozciągał się łan wójtowski, w którego skład wchodził pastewnik i ogrody dworskie, a wcześniej dwa stawy (1509). Lokalizacja ta nie była fortunna, bo Dunajec i Kamienica wielokrotnie wylewały i uszczuplały grunt³². Własność miejską stanowiły również tereny znajdujące się na północ od ujścia Kamienicy do Dunajca aż do wsi Zabełcze,

²³ Dawne opisy położenia miasta podają Jan Długosz i Szymon Starowolski, por.: J. Flis, *Środowisko geograficzne*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza...*, t. 1, s. 17.

²⁴ ZDM, t. 5, nr 1242 (*flumen Seglarca*); t. 6, nr 1858 (*fluvium Żeglarka*).

²⁵ AP Kraków, AD 65, k. 610 (*fluvius Lancznik*), 637; AD 72, k. 811 (1600 r.) (*torres vulgo dicta Lancznik*).

²⁶ LK 1564, t. 1, s. 156; AP Kraków, AD 65, k. 30.

²⁷ W źródłach określany jest jako *aquaeductus molendini*, AP Kraków, AD 66, k. 553, 640; AD 68, k. 157; AD 71, k. 628; AD 72, k. 80, 361; MRPS, t. V, cz. 1, nr 384. Przebieg tej młynówki na podstawie: mapy Miegi, ark. 50 i katastru z 1846 r.

²⁸ A. Rutkowska-Płacheńska, *Sądecczyzna w XIII i XVI w. Przemiany gospodarcze i społeczne*, Wrocław 1961, s. 126–129; F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji...*, s. 142–143; idem, *Początki miasta*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza...*, t. 1, s. 87; J. Rajman, *Osadnictwo okolic Nowego Sącza i kształtowanie się strefy podmiejskiej (XIII–XV w.)*, [w:] *ibidem*, s. 59–60.

²⁹ KDP, t. 3, nr 67 („civitate[m] [...] Sandecz ad illum locum, in quo nunc villa Sandecz sita est...”). Miasto zostało założone na polu należącym do wsi, KKK, t. 1, nr 111, cyt. za J. Rajman, *op.cit.*, s. 60.

³⁰ J. Rajman, *op.cit.*, s. 61–63; K. Dziwik, *op.cit.*, s. 174. Potwierdzają to ilustracje królewskie. Mieszczanie są tu rozliczani z czynszu z 62 łanów (LK 1564, cz. 1, s. 153), a 10 łanów należy „ad communem civium utilitatem” (LK 1569, k. 235).

³¹ *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, wyd. S. Kuraś, cz. 2, (1416–1450), *Materiały źródłowe do dziejów Kościoła w Polsce*, t. 4, Lublin 1973, nr 526 (dok. biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego erygujący kolegiatę w Nowym Sączu); Długosz LB, t. 1, s. 547.

³² LK 1564, cz. 1, s. 154; LK 1569, k. 60–60v, stał tu też domek woźnego starościńskiego i rybitwy.

co poświadcza dokument z 1299 r.³³ Na gruncie tym powstała później wieś miejska Roszkowice³⁴. Przed 1616/1617 r., na terenie położonym za Kamienicą, od strony Bramy Krakowskiej, znajdowały się ogrody miejskie, jednak również zniszczone zostały przez wylewy Dunajca, Kamienicy i Łubinki³⁵. Spośród nadanych przy lokacji łąnów sześć miasto miało przeznaczyć na pastwiska i łąki³⁶. W drugiej połowie XVI w. Nowy Sącz dysponował już tylko 4,5 łąnami o takim przeznaczeniu. Umiejscowione nad Dunajcem, stale narażone były na zalewanie i niszczące działanie nurtu rzeki³⁷. Podobnie było z ogrodami miejskimi, których w roku 1569 było zaledwie 1,5 łąna, gdyż resztę „Dunajec zabrał”³⁸.

Prawdopodobnie także na owych 72 łąnach, nadanych miastu na zabudowę i rolnicze użytki, lokowano osady miejskie Gorzków i Gołąbkowice³⁹. Charakteru Gorzkowa w omawianym okresie nie można zdefiniować jednoznacznie, w źródłach określany jest bądź jako wieś, bądź jako przedmieście. Określenie *villa* pojawia się np. w dokumencie z 1448 r., w *Liber beneficiorum* Gorzków występuje jako *suburbium*. W księgach miejskich z drugiej połowy XVI w. znowu jest określany jako wieś⁴⁰. Wydaje się zatem słuszne przyjęcie, za Anną Dunin-Wąsowicz, że Gorzków był wówczas „pośrednią formą między przedmieściem a wsią”, tak też mówi o nim *Słownik historyczno-geograficzny*⁴¹. Zdaje się to poświadczać pojawiające się w źródłach określenie *antesuburbium*, co należało by tłumaczyć jako „przed przedmieście”. Gorzków należy więc traktować jako przedmieście dalsze, którego plan nie obejmuje. Był on systematycznie pomijany w rejestrach poborowych, podobnie działo się w przypadku Gołąbkowic, które konsekwentnie określane są jako wieś. Położone nad rzeką Łubinką, zajmowały spory obszar 12 łąnów. W pierwszej połowie XVI w. funkcjonowało tu 14 folwarków mieszczańskich⁴². Znajdowała się tu również cegielnia.

W momencie lokacji miastu nadano też 100 łąnów lasu. Obszar ten przeznaczony był do lokowania kolejnych wsi. Do końca XVI w. na tym terenie powstały dwie wsie miejskie: Paszyn i Piątkowa. W roku 1564 w posiadaniu miasta znajdowało się tyle lasu, że można było w nim „osadzić ze 2 wsi”⁴³.

Zatem w XVI w. do miasta należał dość znaczny obszar. Od północy teren ten graniczył ze wspomnianą wyżej wsią Roszkowice (granica szła rzeką Łubinką)⁴⁴, od wschodu z Gołąbkowicami, dochodząc do wsi Falkowa, będącej w połowie własnością miasta, a w połowie króla. Od południowego wschodu przedmieście Większe sąsiadowało z Gorzkowem i dalej z wsią szlachecką Zawada. Od południa obszar miejski graniczył z gruntami wsi Dąbrowa, należącej do opactwa norbertanów nowosądeckich. Od zachodu granicę terenów miejskich stanowił Dunajec. Na lewym jego brzegu położone były grunty wsi stanowiących własność klasztoru klarysek w Starym Sączu: Chełmca⁴⁵, Strug i Świniarska Małego (Małej Wsi) oraz wieś biskupa krakowskiego Świniarsko Większe.

Miasto zamknięte linią obwarowań miało kształt wymuszony warunkami topograficznymi. Wydłużone w kierunku południowym, było w tym miejscu dwukrotnie szersze niż w części północnej. W rozplanowaniu miasta zastosowano typowy schemat kolonizacyjny (układ szachownicowy) z rynkiem i siecią prostopadłych ulic, które dzieliły miasto na bloki parcel⁴⁶. Kształt rynku zdeterminowany był

³³ KDMłp, t. 1, nr 132, s. 159.

³⁴ Długosz LB, t. 1, s. 561 (według Długosza były tu wówczas 2 łąny kmiece); por. J. Rajman, op.cit., s. 65–66, tu też wcześniejsza literatura na ten temat.

³⁵ LK 1616, k. 54.

³⁶ KDP, t. 3, 67.

³⁷ LK 1564, cz. 1, s. 154: „te łąki na każdy rok woda psuje i ubywa ich”.

³⁸ LK 1569, k. 236–237.

³⁹ J. Rajman, op.cit., s. 67.

⁴⁰ *Gorzów villa civilis*, AP Kraków, AD 69, k. 500 (1591 r.), tak też: AD 62, k. 260 (1571 r.).

⁴¹ A. Dunin-Wąsowicz, *Kapitał mieszczański Nowego Sącza na przełomie XVI/XVII wieku: wpływ na ekonomikę miasta i zaplecza*, Warszawa 1967, s. 124; SHGK, cz. I, z. 4, s. 804.

⁴² Łaski LB, t. 1, s. 560; LR 1529, s. 43.

⁴³ LK 1564, cz. 1, s. 154.

⁴⁴ Później na gruntach między Nowym Sączem a Roszkowicami powstała wieś Załubińcze. Notowana dopiero w końcu XVIII w. (Mieg). Granica z tą wsią biegła rzeką Kamienicą, nie obejmując terenów Przedmieścia Zakamienica i ról ciągnących się w kierunku północno-wschodnim, por. kataster 1897.

⁴⁵ AP Kraków, AD 62, k. 204.

⁴⁶ Regularny układ częściowo został zniekształcony przez konieczność dostosowania do specyficznego układu przestrzeni. Układ bloków był pięciopasmowy. Przy lokacji zastosowano miary reńskie (w Polsce zwane też chełmińskimi). Ich jednostką podstawową był mały sznur, liczący 125 stóp (10 prętów), czyli 39,25 m. Obszar miasta z murami daje się wpisać w prostokąt

przebiegiem szlaku komunikacyjnego z Krakowa na Węgry, który biegł wzdłuż jego wschodniej pierzei. Wymiary rynku wynoszą 4 x 3 sznury, zatem po przeliczeniu ma on powierzchnię 18 487 m². Analo- giczną proporcję boków 4: 3 ma rynek w Starym Sączu i w Kazimierzu (krakowskim)⁴⁷.

Wydzielone przez ulice bloki zabudowy miały głębokość 1,5 sznura (ok. 59 m). Specyficzne warunki terenowe spowodowały jednak, że takie regularne głębokości bloków były tylko przy rynku oraz w pasmach idących w przedłużeniu zachodniego i wschodniego bloku przyrynkowego. W pozo- stałych częściach miasta głębokości te wynosiły ok. 1 sznura⁴⁸. Pod koniec XVI w. bloki położone na krańcach miasta nie miały, jak się wydaje, zwartej zabudowy, co zdaje się także potwierdzać plan z 1804 r. Dlatego też w miejscach „niepewnych” zrezygnowano z obrysowywania ich czarną linią. Dotyczy to przede wszystkim północnej części miasta przy zamku oraz na południu w rejonie Bramy Węgierskiej. Wymierzone w obrębie bloków działki siedliskowe miały zróżnicowane rozmiary. Naj- szersze działki znajdowały się przy rynku, węższe parcele przy ulicach⁴⁹. Szerokość działki przyryn- kowej potwierdzają zachowane do dziś pierwotne podziały w południowej części zachodniej pierzei rynkowej, co dobrze widoczne jest także na planie z 1804 r. Tylko te podziały zaznaczone zostały na planie. Od omawianego okresu, w wyniku licznych pożarów i zniszczeń Potopu szwedzkiego, nastą- piły duże przekształcenia, co uniemożliwia wiarygodne odtworzenie układu szesnastowiecznych parcel mieszczańskich.

Układ ulic do chwili obecnej pozostał właściwie niezmieniony. Podstawą rekonstrukcji stanu z XVI w. był dla nas plan Moscheroscha⁵⁰. Do naszych czasów nie przetrwała natomiast żadna z ów- czesnych nazw: Drwalska (lub Drzewna), Młyńska, Polska, Szpitalna (w źródłach występuje jako „Szpitalska”), Różana, Węgierska, Zaszpitalna, Biskupia i Bałwierska. Nazwy te notuje częściowo plan Moscheroscha oraz plan Maschka i Podgórskiego z 1831 r. Na podstawie tych planów można stwier- dzić, że: ul. Drwalska to dzisiejsza ul. Jagiellońska (na odcinku do ul. Wałowej), ul. Młyńska, prowa- dząca do bramy o tej samej nazwie, to obecnie ul. Lwowska, zaś ul. Szpitalna, jedna z głównych ówczesnych ulic, będąca przedłużeniem zachodniej pierzei rynku, to dzisiejsza ul. Piotra Skargi. Obec- na ul. Świętego Ducha ma najtrwalszą nazwę. Funkcjonowała ona już w XVII w., początkowo jako *Za Świętym Duchem*⁵¹. W źródłach szesnastowiecznych taka nazwa się nie pojawia, mamy natomiast ulicę *retro Hospitale*⁵², co należy tłumaczyć jako „za Szpitalem” bądź ul. Zaszpitalna (tę nazwę przy- jęto dla planu). Szpital nowosądecki, znajdujący się przy klasztorze i kościele norbertanów, nosił we- zwanie św. Ducha⁵³.

15 x 10 sznurów (czyli 588,75 m na 392,5 m), a więc o stosunku boków 3: 2, Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Rozwój przestrzen- ny*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza...*, t. 1, s. 101. 15 sznurów wynosi odległość między bramami Krakowską i Węgierską, zaś 10 sznurów odległość między murem miejskim na zachodzie a zachowanym fragmentem muru za kolegiatą św. Małgorzaty na wschodzie. Różnica między szerokością miasta w najwęższym i najszerszym odcinku (tj. między zachodnim murem a bramą Młyńską) wynosiła ok. 220 m. Zob. też obliczenia obszaru centrum osadniczego Nowego Sącza w różnych jednostkach miary: B. Krasnowolski, op.cit., cz. 1, Kraków 2004, tab. 6, s. 151. Krasnowolski podaje dokładne rozmierzenie pasm i rzędów zabu- dowy. W linii wsch.-zach. rozmierzenie to wynosi 9 sznurów (353, 25m), a w linii półn.-pd. 14½ sznura (569,12 m), op.cit., cz. 2, s. 155, tabela 6.1 oraz il. 110, s. 158. Długość linii murów obronnych wynosiła ponad 1700 m, powierzchnia obejmowała teren 19 ha (J. Widawski, op.cit., s. 312). Prostokątny rynek, zlokalizowany w południowej części miasta w obrębie środkowego pasma bloków, wydłużony jest na osi północ – południe, „zgodnie z ogólną dyspozycją układu”, B. Krasnowolski, op.cit., cz. 1, s. 187.

⁴⁷ B. Krasnowolski, op.cit., cz. 1, s. 187–188 (tab. 10, „Rozmiary i proporcje rynków”).

⁴⁸ Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Rozwój przestrzenny...*, s. 105–106.

⁴⁹ Rozmierzenia działek w Nowym Sączu dokonał B. Krasnowolski, op.cit., cz. 1, s. 184, tab. 9. Działki przyrynkowe miały szerokość 4 prętów, zaś przy ulicach 2½ pręta. Działki przyuliczne były jednak zróżnicowane pod względem głębokości: te w obrębie bloków usytuowanych w przedłużeniach zachodniego i wschodniego pasa przyrynkowego miały 1½ sznura, a po- zostałe 1 sznur głębokości.

⁵⁰ Szerokości ulic z tego okresu można ustalić jedynie w przybliżeniu. Wiadomo, że były one zróżnicowane stosownie do pełnionych przez ulice funkcji. Główne ulice tranzytowe o przebiegu półn.-półd., dzielące układ na pasma, oraz ul. Młyńska miały szerokość ok. 3 prętów; ulice dojazdowe do dworu biskupiego i klasztoru franciszkanów, wychodzące z rynku na zachód – za- pewne ok. 3½ pręta; uliczki dzielące bloki zabudowy, o charakterze wyłącznie ułatwiającym komunikację (tzw. międzuchy) oraz uliczki podmurne – od 1 do 2½ pręta, B. Krasnowolski, op.cit., cz. 2, s. 155.

⁵¹ AP Kraków, AD 554, k. 7. Wymieniona tu między Szpitalną a Młyńską. Nazwę ul. Świętego Ducha notują wszystkie plany XIX w.

⁵² AP Kraków, AD 65, k. 399–400; AD 66, k. 191, 192, 229, 330, 439, 656.

⁵³ Tak też identyfikuje (bez uzasadniania) A. Żaboklicka (Dunin-Wąsowicz), *Zadłużenie hipoteczne domów w Nowym Sączu w końcu XVI w.*, PH, 53, 1962, z. 4, s. 784, 786 i 798. Na temat ulic zob. F. Leśniak, *Obszar miasta, zasiedlenie i stosunki*

Na planie z 1804 r. ulica biegnąca przez całą długość miasta na zapleczu zachodniego bloku przyrynkowego podzielona jest na dwa odcinki, które noszą odmienne nazwy: fragment od zamku do uliczki wychodzącej z północno-wschodniego rogu rynku to ul. Franciszkańska, od tego punktu aż do murów miejskich na południu to ul. Różana. Wydaje się uzasadnione, by odnieść nazwę ulica Różana do dużego fragmentu tej ulicy, tj. do ulicy wychodzącej z południowo-zachodniego narożnika rynku w kierunku zachodnim (dziś część ul. Pijarskiej). Nazwa ul. Franciszkańska nie pojawia się w XVI i XVII w., została więc utworzona później, być może już po likwidacji klasztoru franciszkanów, który mieścił się przy północnej części tej ulicy. Nazwę „Różana” wiązać zaś trzeba z ogrodami franciszkańskimi, które się przy niej znajdowały, widocznymi jeszcze na planie z 1804 r.⁵⁴ Wątpliwości nie budzi identyfikacja szesnastowiecznej ul. Węgierskiej z obecną ul. A. Dunajewskiego⁵⁵. Plan Moscheroscha notuje w tym miejscu nazwę ul. Furmańska. Nazwa ta jest dobrze poświadczona dla XVII w. Wymienia ją m.in. rejestr z postoju żołnierzy z 1652 r. (*platea Vectoralis*) w spisie nowosądeckich ulic⁵⁶. O rok wcześniejszy tego rodzaju zapis, według przekazu J. Sygańskiego, w takim samym spisie zanotował podwójną nazwę: *Vectoralis seu Hungaricalis*⁵⁷. Fakt, że Furmańska to późniejsza (od pierwszej połowy XVII w.) nazwa ulicy Węgierskiej, poświadczają zapiski z szesnastowiecznych ksiąg ławniczych. W 1584 r. Stanisław Bartusz przekazał swój dom narożny zwany *Lithwinowski*, znajdujący się na ulicy Węgierskiej w pobliżu domu zwanego *Dudlawinski*, swojemu zięciowi łaźniebnikowi Wojciechowi. W kolejnym zapisie dotyczącym tejże akcji prawnej zanotowano, że wspomniany dom położony jest *in platea dicta furmanska*⁵⁸. Dzisiejsza ulica Kazimierza Wielkiego w XVI w. nosiła nazwę ulica Polska (*platea Polonialis*). Na planie Moscheroscha ulica ta nosi nazwę Krakowska. Identyfikację ulicy Polskiej umożliwiają źródła pisane. Wiadomo zatem, że: 1) ul. Polska dochodziła do rynku⁵⁹; 2) domy na ul. Polskiej dochodziły aż do zabudowań dworu królewskiego⁶⁰; 3) od ul. Polskiej odchodził zaułek prowadzący do klasztoru NMP (franciszkanów)⁶¹; 4) ul. Szpitalną łączyła z Polską ulica poprzeczna (*platea transversalis*)⁶², a zatem ulice te były równoległe.

Identyfikacja dwóch szesnastowiecznych ulic, Biskupiej (*Episcopalis*) i Balwierskiej (*Capillationis*), które wielokrotnie występują w księgach miejskich, jest jedynie hipotezą⁶³. Problem ich lokalizacji nie został w dotychczasowej literaturze przedmiotu dostatecznie potraktowany⁶⁴. Przebieg ulic Biskupiej i Balwierskiej wiązać należy z lokalizacją dworu biskupa krakowskiego i łaźni miejskiej.

własnościowe, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza...*, t. 1, s. 316–317. Inaczej identyfikuje ulice Szpitalną i Zaszpitalną J. Rajman, *Najdawniejsze nazwy ulic w Nowym Sączu*, „Rocznik Sądecki”, 20, 1992, s. 68, 74–75.

⁵⁴ Miano ul. Różanej nosiła także zapewne ulica idąca od północno-wschodniego rogu rynku aż do murów miasta. Na planie z 1804 r. określana jako „Różana boczna”. Zapisy w księgach miejskich mówią bowiem o „domu narożnym na rynku między domem Barbary Sołtysówny a ulicą Różaną” (AP Kraków, AD 52, k. 120), „domu na ul. Różanej między innym domem a murem miejskim (AD 60, k. 13, 367; AD 66, k. 647), „domu na ul. Różanej pod murami miejskimi (AD 66, k. 569). W innym miejscu ulica ta jest po prostu nazwana ulicą poprzeczną (do ul. Różanej) idącą do murów miejskich (AD 68, k. 134), por. J. Rajman, *Najdawniejsze nazwy...*, s. 73.

⁵⁵ Sama nazwa ulicy: Węgierska, sugeruje, że ulica ta znajdowała się w południowej części miasta w pobliżu bramy wychodzącej na trakt idący na Węgry, zapewne prowadząc do niej bezpośrednio. Ulica Węgierska jest bardzo dobrze potwierdzona w źródłach XVI w.: AP Kraków, AD 60, k. 3, 254, 460, 518; AD 61, k. 466, 662; AD 65, k. 111, 574; AD 66, k. 143, 201–203, 216, 317, 397.

⁵⁶ AP Kraków, AD 554, k. 7.

⁵⁷ J. Sygański, *Historia...*, t. 2, s. 1.

⁵⁸ AP Kraków, AD 66, k. 201–203, 673, 685. Zob. A. Żaboklicka, op.cit., plan, s. 784. Na planie z 1804 r. nazwa ul. Furmańska odnosi się także do odcinka biegnącego wzdłuż dawnych murów miejskich między ul. Węgierską a Drwalską (dziś część ul. Szwedzkiej). Rozciąganie na ten odcinek nazwy ul. Węgierska dla XVI w. wydaje się nieuzasadnione (por. J. Rajman, *Najdawniejsze nazwy...*, s. 68, 72, 74). W źródłach jest on określany po prostu jako *vicus civilis*, AD 60, k. 254.

⁵⁹ AP Kraków, AD 60, k. 568 (1567 r.). Zapiska wspomina o kamienicy narożnej na rynku, która znajduje się między ulicą Polską a domem Anny Gardoniowej.

⁶⁰ AP Kraków, AD 54, k. 4.

⁶¹ AP Kraków, AD 66, k. 231.

⁶² AP Kraków, AD 66, k. 654; 70, k. 123. Z „Rejestru, który był...” (AD 554, k. 3–5) wiadomo, że ul. Polska była dość długa i liczbą domów i placów odpowiadała mniej więcej ul. Szpitalnej wymienionej jako następna. Z identyfikacją J. Rajmana (*Najdawniejsze nazwy...*, s. 68, 72–73) nie sposób się zgodzić.

⁶³ Ulica Balwierska: AP Kraków, AD 49, 319; AD 52, k. 4; AD 60, k. 214, 215, 248, 263, 340, 380; AD 62, k. 247; AD 149, k. 192. Ulica Biskupia: AD 62, k. 412, 419, 309, zob. też przyp. 74.

⁶⁴ Lokalizacją zajął się tylko J. Rajman, *Najdawniejsze nazwy...*, s. 68, 71, 72, zob. dalej.

Dokładne położenie dworu biskupiego nie jest pewne. Nie zachowały się bowiem żadne jego pozostałości, a badania terenowe nie były przeprowadzone. Budynek wzniesiono na początku XVI w., choć powstanie w Nowym Sączu pierwotnej siedziby biskupów krakowskich odnieść można prawdopodobnie do czasów jego lokacji⁶⁵. Dwór poważnie ucierpiał w czasie wielkiego pożaru miasta w 1522 r., ale został odbudowany staraniem biskupa Piotra Tomickiego, podkanclerzego koronnego⁶⁶. Jeszcze w 1540 r. *pallatium* biskupa określane jest jako wielkie, ale już 29 lat później lustrator miasta stwierdził, że: „przez dwór jego Mości X biskupa krakowskiego są wrota niemałe do miasta, gdzie się mur obalił”, co było zapewne wynikiem wylewu Dunajca⁶⁷. O ponownej odbudowie myślano podczas wizytacji biskupa Jerzego Radziwiłła w 1597 r., ale nie zrealizowano tego zamiaru. W roku 1608 budowla ta była w ruinie (pozostały jedynie fundamenty, jedna izba z piwnicami i brama), wizytator jednak znów polecił odbudowę dworu. I tym razem planów zaniechano, a zniszczenia dopełniły być może kolejne pożary miasta w 1611 i 1637 r. W 1652 r. był już w tym miejscu jedynie plac z ogrodem o nazwie „Biskupie”, należący wówczas do klarysek starosądeckich⁶⁸. Na „Biskupim” klaryski rozpoczęły przed 1655 r. budowę kościoła i klasztoru, ale prace te jeszcze w 1670 r. nie były ukończone. W 1732 r. cały teren „Biskupiego” przejęli od klarysek pijarzy. Dokończyli oni budowę kościoła (jego zarys jest dobrze widoczny na planie z 1804 r.), a w zachodniej, przylegającej do murów części placu wzniesli klasztor. Zachował się on częściowo do dziś w obrębie obecnego budynku więzienia⁶⁹. Z wizytacji 1608 r. wiadomo, że budynek dworu połączony był z murami miejskimi, a ponad nimi rozciągał się widok na Dunajec. Dwór biskupi znajdował się zatem w południowym narożniku miasta, przylegając do zachodnich murów miejskich, zapewne nieco na północ od baszty. Taka lokalizacja spełniała dodatkowo funkcje obronne miasta⁷⁰.

Ze wzmianek źródłowych wiadomo, że łaźnia znajdowała się w pobliżu dworu biskupa, a droga do niej odchodziła z jednego z narożników rynku⁷¹. W początkach XVII w. łaźnia uległa zniszczeniu podczas pożaru⁷². Od tego momentu najpewniej popadła w ruinę i została rozebrana. Przed 1659 r. grunt, gdzie wcześniej stała łaźnia, został dołączony przez starostę do placu, „na którym się panny zakonne św. Klary pobudowały”⁷³. Łaźnia musiała być usytuowana blisko cieką wodnego. Wzdłuż zachodniego odcinka murów, pod skarpą płynął potok Żeglarka, stąd też łaźnia zapewne znajdowała się tuż przy murach miejskich. Domy przy ulicy Biskupiej znajdowały się z przeciwnej strony (*ex opposito*) łaźni⁷⁴. Z zapisów wynika, że w omawianym czasie na ulicy tej było co najmniej kilka domów. Najbardziej uzasadnione wydaje się identyfikowanie tej ulicy z dzisiejszą ul. Pijarską na jej południowym odcinku, tj. między ul. Hoffmanowej a ul. Szwedzką⁷⁵. Lokalizacja ulicy Balwierskiej

⁶⁵ Wizytacja 1608 r. mówi o dacie 1515 nad bramą (AV Cap. 25, k. 76). Por. Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sztuka renesansu i manieryzmu*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza...*, t. 1, s. 485–486.

⁶⁶ J. Sygański, *Zabytki dziejów...*, s. 28.

⁶⁷ LK 1569, k. 269. W 1601 r. już trwały prace remontowe muru „za biskupim”, AP Kraków, AD 150, k. 62. J. Sygański, *Zabytki dziejów...*, s. 28–32.

⁶⁸ AV Cap. 25, k. 76; AP Kraków, AD 554, k. 9.

⁶⁹ J. Sygański, *Wyroki ławicy sądeckiej 1652–1684*, Lwów 1818, nr 23, 55; idem, *Zabytki dziejów...*, s. 13; Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sztuka renesansu...*, s. 485; idem, *Urbanistyka i sztuka baroku*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza...*, t. 1, s. 688–691.

⁷⁰ Takie usytuowanie dworu biskupiego znane jest także z innych miast (np. Nysa), Z. Beiersdorf i B. Krasnowolski na podstawie zachowanych projektów przebudowy klasztoru pijarów z 1818 r. przypuszczają, że parterowy budynek przylegający od północnego wschodu do głównego skrzydła klasztorowego może być pozostałością dawnego dworu biskupa. Wizytacja z 1608 r. wspomina jednak, że z dworu zostały jedynie fundamenty i jedna izba z piwnicami, być może zatem wspomniany budynek raczej należy wiązać z pracami budowlanymi prowadzonymi przez klaryski.

⁷¹ ASK LIV 24, k. 16v; AGZ, t. 9, nr 75; AP Kraków, AD 61, k. 640, 700; AD 71, k. 136; AD 72, k. 534.

⁷² LK 1628–1632, k. 152. Stało się to po roku 1617, bowiem lustracja z tegoż roku, opisując łaźnię, nie wspomina o żadnych zniszczeniach, LK 1617–1620, k. 55.

⁷³ LK 1659–1664, s. 544.

⁷⁴ AP Kraków, AD 54, k. 10; AD 61, k. 640, 700; AD 65, k. 208–209, 318; AD 66, k. 355–356; AD 71, k. 236; AD 72, k. 534; AD 150, k. 336, 341; ASK LIV, 24, k. 16v. O położeniu łaźni przy murze miejskim świadczą zapisy z rachunków miejskich: „gwałtowny wiatr zerwał dach z nowego muru za łaźnią” (AD 150, k. 336); „pobijał cieśla za łaźnią na nowym murze” (ibidem, k. 341).

⁷⁵ Biskupia byłaby zatem przedłużeniem ul. Różanej. Pośrednio na taką identyfikację wskazuje chyba A. Dunin-Wąsowicz (Żaboklicka), gdy omawia ul. Biskupią razem z Różaną. Biskupiej nie umieszcza jednak na swoim planie miasta, *Zadłużenie hipoteczne domów...*, s. 795. Na takie wzajemne położenie wskazuje być może zapiska, gdzie nazwę Różana skreślono i wpisano *Episcopalis*, AP Kraków, AD 60, k. 396. Wraz z końcem funkcjonowania dworu biskupa zanika też prawdopodobnie nazwa

była dotychczas właściwie pomijana w literaturze przedmiotu, być może dlatego, że w źródłach jest bardzo niewiele wskazówek na ten temat⁷⁶. Zgodzić się trzeba, że znana z XV w. nazwę *platea Depilationis* identyfikować należy z szesnastowieczną *platea Capillationis*⁷⁷. W dokumencie z 1423 r. czytamy o placu usytuowanym „in acie in platea depilationis versus balncam”⁷⁸. Na położenie tej ulicy w pobliżu łaźni zdaje się także wskazywać pośrednio jej nazwa. Balwierze bowiem świadczyli swe usługi właśnie w łaźni. Lustracja 1616 r. wspomina, że do czynszu z łaźni, który należy do króla, „przykładają się balwierze”⁷⁹. Przyjęto, że nazwę Balwierska nosiła ulica wychodząca z południowo-zachodniego rogu rynku i prowadząca ku łaźni, czyli część obecnej ul. Hoffmanowej⁸⁰.

Na planie nie umieszczono ulic, których nazwy pojawiły się w źródłach jednorazowo, ponieważ brak przesłanek do ich lokalizacji. Są to ulice: Krakowska (być może nazwa ta funkcjonowała dla części ul. Szpitalnej przy bramie Krakowskiej) i Starego Sącza (niewątpliwie jest to ta sama ulica, która w źródłach z XV w. określana była jako *platea Antiquae Civitatis*)⁸¹. Bloki zabudowy przedzielone były wąskimi uliczkami o charakterze międzuchowym. Uliczki te, obecnie z własnymi nazwami, określane są w źródłach jako *vicus* (zaułek, przecznica) lub *platea (via) transversalis* z podaniem nazwy ulicy głównej lub miejsca, do którego prowadzą. Są one dobrze widoczne na planie z 1804 r.⁸² Pełniły przede wszystkim rolę komunikacyjną, ale przy niektórych znajdowały się domy (np. na ulicy poprzecznej do Młyńskiej, dzisiejszej ul. Jana Sobieskiego na odcinku do ul. Wałowej)⁸³. Podobnie jak w innych miastach, wąskie ciągi komunikacyjne znajdowały się też pod murami miasta⁸⁴.

Według szacunków A. Dunin-Wąsowicz (Żaboklickiej), w drugiej połowie XVI w. w obrębie murów Nowego Sącza istniało 248 domów; odpowiednio według ulic wyglądało to następująco: Rynek – 39, ul. Drwalska – 23, Młyńska – 20, Węgierska – 19, Polska – 67, Szpitalna – 40, Różana – 21, Zaszpitalna – 19⁸⁵. W mieście przeważała zabudowa drewniana. Kamienice znajdowały się przede wszystkim przy Rynku oraz na głównych ulicach (Polskiej, Szpitalnej, Młyńskiej, Drwalskiej i Węgierskiej) od strony rynku (najczęściej narożniki)⁸⁶.

Budowę obwarowań miejskich rozpoczęto prawdopodobnie wkrótce po wydaniu aktu lokacyjnego, a zatem na przełomie XIII i XIV w. Początki przedsięwzięcia przypisuje się założycielowi miasta

ulicy: zapewne rozciągnięto tu nazwę ul. Różana. Zdaje się to potwierdzać rejestr poboru 1652 r. (AP Kraków, AD 554, k. 9), który notuje przy ul. Różanej trzy place na „Biskupim”. J. Rajman identyfikuje ul. Biskupią z dzisiejszą ul. Hoffmanowej (*Najdawniejsze nazwy...*, s. 73).

⁷⁶ Lokalizacja zaproponowana przez J. Rajmana (jako ul. Fryzjerów) nie jest według nas właściwa, jak się zdaje niesłusznie też oddzielnie traktuje on ul. Łaźni.

⁷⁷ AP Kraków, AD 49, k. 97; F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji...*, s. 153; J. Rajman, *Najdawniejsze nazwy...*, s. 72.

⁷⁸ AGZ, t. 9, nr 25.

⁷⁹ LK 1616, k. 55. Na ul. Balwierskiej swój dom miał łaźiebnik Melchior (AP Kraków, AD 63, k. 228).

⁸⁰ Wydaje się też, że nazwa ul. Łaźni (*platea balnei*) pojawiająca się w źródłach odnosi się do ulicy Balwierskiej (AP Kraków, AD 52, k. 63, 1535 r.). J. Rajman proponuje, by za ul. Fryzjerów uznać dzisiejszą ul. Tymowskiego, zaś za ul. Łaźni styk obecnych ul. Pijarskiej i Szwedzkiej (*Najdawniejsze nazwy...*, s. 72–73), co jednak nie wydaje się słuszne.

⁸¹ MRPS, t. II, nr 1255; t. V, cz. 1, nr 3485; AP Kraków, AD 53, k. 102. J. Rajman identyfikuje ul. Krakowską z tą znaną z planu z 1804 r., *Najdawniejsze nazwy...*, s. 68, 72; na temat ulicy Starosądeckiej, ibidem, s. 74.

⁸² Szerokość przecznicy wynosiła od 1 do 2½ pręta (B. Krasnowolski, op.cit., t. 2, s. 155). Ze źródeł wiemy o: zaułku idącym do kolegiaty św. Małgorzaty (AP Kraków, AD 65, k. 753; AD 66, k. 199); z Polskiej do klasztoru franciszkanów (AD 60, k. 534; AD 65, k. 229; AD 66, k. 231); poprzecznym do ul. Różanej (AD 61, k. 67; AD 66, k. 344), idącym od niej do murów miejskich (AD 60, k. 13, 367; AD 66, k. 569, 647; AD 68, k. 134); łączącym ul. Polską i Szpitalną (AD 66, k. 654; AD 70, k. 123); poprzecznym do ul. Młyńskiej idącym do murów miejskich (AD 65, k. 716; AD 68, k. 141; AD 72, 823). Na temat terminu *vicus* zob. P. Tyszka, *Obraz przestrzeni miejskiej Krakowa XIV–XV wieku w świadomości jego mieszkańców*, Lublin 2001, s. 141–147.

⁸³ AP Kraków, AD 72, 823.

⁸⁴ Zwłaszcza wzdłuż południowego i częściowo zachodniego odcinka murów. Dom na ul. Różanej położony „ex una vie publice circa murum civilem”, AP Kraków, AD 71, k. 594; zob. też ibidem, AD 60, k. 246, 254.

⁸⁵ A. Żaboklicka, op.cit., s. 786. Omawiając ceny domów na poszczególnych ulicach, autorka potraktowała łącznie ul. Różaną i Biskupią (s. 795). W zestawieniu dotyczącym liczby domów występuje jednak tylko ul. Różana bez informacji, czy wliczono tu także domy ul. Biskupiej. Ulica Balwierska w ogóle się w tym zestawieniu nie pojawia. Liczby te można porównać z danymi z połowy XVII w.: w mieście były wówczas 224 domy (J. Sygański, *Historia...*, t. 1, s. 158; t. 2, s. 1–2, tu podane liczby domów na poszczególnych ulicach).

⁸⁶ A. Żaboklicka, op.cit., s. 790–792, 795–799. Niektóre domy były częściowo drewniane, a częściowo murowane. Autorka podaje tu także ceny domów na poszczególnych ulicach (zob. plan Nowego Sącza s. 784) oraz zestawia dane na temat składu społecznego mieszkańców poszczególnych ulic; na ten temat zob. także F. Leśniak, op.cit., s. 318–320.

– Wacławowi II. Prace fortyfikacyjne trwały zapewne aż do początków panowania Kazimierza Wielkiego, kiedy je ukończono⁸⁷. Później zaś (od drugiej połowy XIV aż do połowy XVII w.) mury stale wzmocniano i naprawiano. Z uwagi na strategiczne położenie miasta, na pograniczu z Węgrami, kolejni monarchowie przeznaczali na ten cel pieniądze. Po połowie XVI w. przystąpiono do modernizacji fortyfikacji zgodnie z wymogami używania broni palnej, prace przede wszystkim dotyczyły bram i baszt. W drugiej połowie XVI w. rozpoczęła się również budowa zewnętrznego muru, określanego w źródłach jako „mały mur”, „niżni mur”, „przymurek”, „parakan”. Bronił on miasta początkowo od południa, a potem także pod zamkiem od zachodu⁸⁸. Roboty z tym związane trwały jeszcze w pierwszej połowie XVII w.⁸⁹ Do naszych czasów przetrwały jedynie niewielkie fragmenty murów, jednak ich usytuowanie pomogło w wyznaczeniu na planie przebiegu linii obwarowań.

W skład fortyfikacji miejskich wchodziły: mur z bramami i basztami (zapewne od południa i zachodu podwójny) oraz sucha fosa i wał ziemny od południa.

Wstęp do miasta umożliwiały umocnione bramy. Od północy do miasta prowadziła Brama Krakowska, na tej samej osi na południu znajdowała się Brama Węgierska. Usytuowanie tych bram wynika z przebiegu starego szlaku komunikacyjnego północ–południe, funkcjonującego zapewne już na długo przed lokacją miasta, biegnącego doliną Dunajca⁹⁰. Szlak ten przechodził przez miasto wzdłuż wschodniej pierzei rynku. Szedł on od Gdańska i Krakowa (przez Bochnię) do Nowego Sącza i stąd przez Stary Sącz, Piwniczną i Lubowlę do Koszyc. Na Przedmieściu Węgierskim od szlaku tego odchodziła droga ku wsi Zawady i Nawojowa, która wiodła dalej przez Tylicz do Bardiowa⁹¹. W południowo-wschodnim narożniku miasta, u wylotu ulicy idącej z rynku, znajdowała się Brama Młyńska, od której gościniec, przechodząc przez rzekę Kamienicę, biegł w kierunku Grybowa, a stamtąd przez Gorlice do Biecza i dalej do Jasła⁹². Rozmieszczenie bram schematycznie przedstawia plan z 1783 r. Bramy wkrótce po tej dacie rozebrano, na planie z 1804 r. widać jednak początek głównych dróg wychodzących z miasta. Na tej podstawie odtwarzamy prawdopodobne usytuowanie bram sądeckich i przebieg dróg wylotowych. Z późniejszych katastrów nie da się już odczytać pierwotnego układu dróg wylotowych: poszerzono je i silnie uregulowano, co szczególnie widoczne jest na północy miasta, gdzie (mniej więcej w miejscu dawnej Bramy Krakowskiej) zbudowano rozjazd dróg do Tarnowa oraz Limanowej i Bochni. Ulica Młyńska (późniejsza Lwowska) także została wyprostowana i poszerzona, co wiązało się zapewne z regulacją rzeki Kamienicy; zmiany te widoczne są już na katastrze z 1846 r. W rachunkach miejskich z końca XVI w. występuje także czwarta brama zwana Polską⁹³. Zdecydowano jednak nie umieszczać tej bramy na planie miasta. Nazwa wskazuje na jej usytuowanie u wylotu ulicy Polskiej, a zatem na prawo od baszty Kowalskiej. Istnienie dwóch bram na północy miasta zdaje się potwierdzać zapis w lustracji 1564 r., który mówi o „młynie Dolnym położonym przed bramami na przykopie od rzeki Kamienicy”⁹⁴. Na planie z 1804 r. widzimy w tym miejscu początek drogi idącej za Dunajec do Limanowej, jednocześnie widać także, iż mur po tej stronie miasta został już częściowo rozebrany, stąd nie można wykluczyć, że droga ta mogła zostać wytyczona na krótko przed tym czasem. Wydaje się zatem uzasadnione przyjąć, że brama Polska była raczej furta przeznaczoną

⁸⁷ Wcześniejsza literatura przypisuje budowę murów Kazimierzowi Wielkiemu, por.: J. Widawski, op.cit., s. 309–310, tam zestawienie literatury. Przegląd źródeł i badań na temat murów Nowego Sącza dają także: Z. Beiersdorf, B. Krasnopolski, *Sztuka gotycka...*, s. 226–229. Badacze ci cytują pomijany dotąd przekaz, według którego Wacław Czeski zwolnił miasto od danin i cła, przeznaczając te dochody na naprawę murów (s. 228).

⁸⁸ AP Kraków, AD 149, k. 708, 731; AD 150, k. 84, 113 („zjednało się malarza na robotę do opatrzenia muru małego od Węgierskiej brony aż do Młyńskiej”), 120, 202, 203, 388; AD 151, k. 301, 368, 378. Wielki mur: AD 150, k. 145 („zapłata za gonty i gwoździe, których użyto do muru od bramy Krakowskiej aż do Młyńskiej”), 319, 320, 325, 336, 347, 353, 368. Według J. Sygańskiego mur miał ponad 7 m wysokości i około 1,5 m szerokości, *Historia...*, t. 2, s. 5. Zob. też Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sztuka gotycka...*, s. 235–236.

⁸⁹ W rachunkach miejskich z początku XVII w. są zapisy o pracach „przy parkanie” także i w innych częściach miasta, przy bramie Krakowskiej i Młyńskiej, AP Kraków, AD 150, k. 59, 84 (zob. też wyżej). J. Widawski, op.cit., s. 311; Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sztuka gotycka...*, s. 229.

⁹⁰ Obie te bramy wymienia lustracja dróg z 1570 r. Lustratorzy wjechali wówczas do miasta bramą Krakowską, a wyjechali bramą Węgierską, LDK, s. 36; zob. też AP Kraków, AD 149, k. 621, 629; por. F. Kiryk, *Początki miasta...*, s. 94–95.

⁹¹ Por. rozdział o drogach M. Wilskiej, s. 118 nn.

⁹² Brama Młyńska: AP Kraków, AD 65, k. 30; AD 150, k. 97, 112, 224, 245, 353; J. Sygański, *Historia...*, t. 1, s. 204; t. 2, s. 8.

⁹³ AP Kraków, AD 149, k. 612 (1578 r.), 619, 621, 640 (1579 r.).

⁹⁴ LK 1564, cz. 1, s. 156; por. J. Rajman, *Osadnictwo...*, s. 64.

do ruchu pieszego. Wskazywać na to zdaje się zarówno ukształtowanie terenu: w tym miejscu skarpa miała kilka metrów wysokości, jak i fakt, że w późniejszych rachunkach miejskich przy kwotach pobieranych u bram miasta wymieniane są tylko trzy bramy: Krakowska, Młyńska i Węgierska⁹⁵.

Role osłony miasta od północno-zachodu i częściowo zachodu pełnił Dunajec, od północnego wschodu i wschodu Kamienica oraz związana z nią wspomniana Młynówka. Od południa teren miasta odcięto przekopaniem fosy⁹⁶. Obronność południowego odcinka wzmacniał dodatkowo szeroki i wysoki wał ziemny, wzmiankowany w roku 1532, ale zapewne usypany jeszcze w wieku XV⁹⁷. W części zachodniej fragment wału (o wysokości 4 m) zachował się do dzisiaj przy targowisku miejskim.

Nowosądecki mur obronny opatrzony był 15 basztami i wieżami, z czego trzy stanowiły nadbudowę bram, trzy wchodziły w skład zamku. Pozostałe rozmieszczone były na różnych odcinkach muru, stosownie do ich warunków obronnych. Najsilniej ufortyfikowana była Brama Węgierska: po obu jej stronach znajdowały się półokrągłe baszty, po prawej stronie Krawiecka, a po lewej Tkaczy, nad bramą wzniesiono basztę zwaną Bednarską⁹⁸. Nad Bramą Młyńską znajdowała się baszta Kuśnierska, a nad Bramą Krakowską baszta Szewska⁹⁹. Dobrze był obsadzony południowo-zachodni narożnik miasta, od strony fosy zlokalizowana była baszta Kramarska, a od zachodu kwadratowa baszta o nieznanym nazwie, połączona być może z dworem biskupim¹⁰⁰. Za klasztorem franciszkanów znajdowała się baszta Rzeźnicza. Na terenie zamku istniały trzy baszty, z czego dwie o własnej nazwie: Szlachecka i Kowalska¹⁰¹. Od północnego wschodu miasta broniły aż trzy baszty: Garncarska, Piwowarska i Sukienicza¹⁰². Obowiązek obrony poszczególnych baszt i opieki nad nimi spoczywał na cechach. Baszty miały kształt półkolisty bądź czworoboczny, co widoczne jest jeszcze częściowo na planie z 1804 r. Prostokątna baszta położona na lewo od Bramy Młyńskiej, odkryta została podczas badań archeologicznych w 1961 r.¹⁰³

Zamek nowosądecki zbudowany został w północno-zachodnim narożniku miasta, w najwyższym punkcie wzniesienia mającego w tym miejscu około 15 m powyżej poziomu Dunajca¹⁰⁴. Czas budowy zamku nie jest dokładnie znany, przyjmuje się przełom XIV i XV w.¹⁰⁵ Zamek włączono w istniejący system obronny miasta, prawdopodobnie dostawiając budynki do stojących już murów. Brak dostarczonych źródeł pisanych oraz dokładnych badań terenowych utrudnia rekonstrukcję układu przestrzen-

⁹⁵ AP Kraków, AD 150, k. 14–16, 19–21: „Folia ex porta Cracoviensi, Hungaricali, Molendinali”. O bramie grodzkiej położonej między zamkiem a bramą Krakowską pisze Sygański, ale bez konsekwencji, bowiem na innym miejscu sytuuje ją na terenie zamku, *Historia...*, t. 2, s. 4 i 8. Na widokach zamku i baszty Kowalskiej pochodzących z drugiej połowy XIX w. widać, że w miejscu tym było dość stromo i biegła tamtędy ścieżka.

⁹⁶ AP Kraków, AD 62, k. 174, 265, 436; AD 66, k. 3. J. Sygański (*Historia...*, t. 2, s. 5) uważał, że fosa była napełniona wodą; J. Widawski (op.cit.) oraz Z. Beiersdorf i B. Krasnowolski (*Sztuka gotycka...*, s. 234) twierdzą, że istniała tu za duża różnica poziomów, żeby napełniać fosę wodą (tzw. sucha fosa).

⁹⁷ AP Kraków, AD 51, k. 132. Odpowiedź Zygmunta I z 1543 r. na skargi starosty i gminy miejskiej na rajców sądeckich; zarzuty pospólstwa to m.in.: złe gospodarowanie funduszami miasta, gdy mury i baszty są źle opatrzone i pokryte i wały miejskie przez pasienie na nich bydła doznają szkody (J. Sygański, *Historia...*, t. 1, s. 204).

⁹⁸ Prace przy ufortyfikowaniu bramy Węgierskiej (1555–1557): AP Kraków, AD 149, k. 1–17, 615, 708. Liczne przekazy z początku XVII w.: AD 150, k. 93 („gonty i gwoździe do wieży Krawieckiej”), 100, 357, 365, 403; AD 151, k. 195, 276, 308, 315. Brama Węgierska posiadała zapewne opuszczany nad fosę most, „urmistrz robił koło wzwodu w bramie Węgierskiej”, AD 150, k. 191; „obalił się kołowrót w bramie Węgierskiej”, ibidem, k. 346; podobnie k. 91, 201. Nazwy większości baszt poświadczane są dopiero dla początku XVII w., lecz ich początki sięgają późnego średniowiecza lub wczesnych czasów nowożytnych, Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sztuka gotycka...*, s. 236; zob. też J. Widawski, op.cit., s. 313 oraz *Aneks. Zestawienie baszt i bram Nowego Sącza wg stanu z XVII w. ...*, s. 318.

⁹⁹ AP Kraków, AD 150, k. 376, 406; J. Sygański, *Historia...*, t. 2, s. 8.

¹⁰⁰ Pewne prace naprawczo-budowlane trwały przy bramie Kramarskiej na początku XVII w., AP Kraków, AD 150, k. 94, 410, 413, 414, 437; AD 151, k. 193, 239, 241 (murowanie filaru „pod wieżą okrągłą kramarską”), 242, 270. O remoncie baszty znajdującej się „na murze na Biskupiem” mówi zapis z 1610 r., AD 150, k. 340.

¹⁰¹ Na temat baszty Rzeźniczej zob.: Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sztuka gotycka...*, s. 238, przyp. 91. Baszta Kowalska: AP Kraków, AD 150, k. 93, 101, 114, 345, 406; AD 151, k. 20, 222; J. Sygański, *Historia...*, t. 2, s. 8. Zob. też niżej.

¹⁰² AP Kraków, AD 151, k. 308–309.

¹⁰³ J. Widawski, op.cit., s. 307.

¹⁰⁴ W czasie zaborów i ostatnich wojen zamek uległ poważnym zniszczeniom. Obecnie można podziwiać jedynie basztę Kowalską, rekonstruowaną częściowo po 1945 r.

¹⁰⁵ J. Widawski, op.cit., s. 316. Ostatnio Kołodziejcki opowiada się za wcześniejszym powstaniem zamku, prawdopodobnie równocześnie z powstaniem murów: S. Kołodziejcki, op.cit., s. 329; zob. też: Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sztuka gotycka...*, s. 239–240.

nego szesnastowiecznego zamku, zwłaszcza że w 1611 r. ucierpiał on znacznie w pożarze, a po tym wydarzeniu został odnowiony i rozbudowany¹⁰⁶. To co jest przedstawione na planie należy zatem traktować jako informację przybliżoną. Z inwentarza starostwa sądeckiego z 1540 r. wynika, że zamek składał się wówczas z dwóch głównych budynków i kilku mniejszych gospodarczych, m.in. spizarni i stajni, a na dziedzińcu zamkowym stała murowana studnia. Piętrowa budowla mieszkalna rozciągała się zapewne na odcinku około stu metrów wzdłuż fortyfikacji, na tej przestrzeni znajdowały się dwie kwadratowe wieże. Zapewne to ten budynek inwentarz określa jako *domus maior*, w odróżnieniu od niedawno wzniesionego „domu nowego”. Budynek większy, lekko załamany pośrodku, w zgięciu umocniony był czworoboczną wieżą, *turris prior*, jak ją określa wspomniane źródło. Przeznaczona była ona w całości na więzienie¹⁰⁷. W zachodnim narożniku tego budynku wzniesiono krótko przed 1540 r. wieżę, w której na dole mieściło się więzienie dworskie (*carceres curie*), zaś na piętrze izba z oknami. Wieża ta, zwana Szlachecką, usytuowana była w pobliżu bramy miejskiej (*porta civitatis*)¹⁰⁸. Może chodzić tu o furkę, która znajdowała się w zachodnim odcinku muru, między zamkiem a klasztorem franciszkanów¹⁰⁹. Widoczna jest ona na planie z 1783 r., gdzie wspomniano, że obecna furta (*ianua*), z powodu starości zniszczona, niegdyś nazywana była bramą (*porta*). Drugi zamkowy budynek, ów dom nowy, znajdował się zapewne na południe od domu większego, prawdopodobnie krótszym bokiem dotykając murów. Ciągnął się on aż do wylotu ulicy Polskiej, co potwierdza wzmianka z ksiąg ławniczych, która mówi o domu na ulicy Polskiej znajdującym się między domem Jana Woźnicy a domem narożnym dworu królewskiego¹¹⁰. Teren zamku był oddzielony od miasta murem z bramą¹¹¹. Mur ten wzmocnił i zapewne podwyższył starosta Stanisław Lubomirski po pożarze w 1611 r. Z tymi pracami wiązać trzeba wzniesienie Bramy Grodzkiej, która prowadziła z miasta bezpośrednio na dziedzińiec zamkowy¹¹².

W centrum miasta, na Rynku znajdował się ratusz. Lokalizację ratusza, bliżej północnej pierzei Rynku, pokazuje plan z 1804 r. Budynek ten uległ spaleniowi w połowie XIX w. i wówczas zbudowano obecny ratusz pośrodku rynku. Funkcjonujący w końcu XVI w. ratusz został wzniesiony w drugiej połowie XV bądź na początku XVI w.¹¹³ Wiadomo, że ucierpiał on w czasie pożaru w 1522 r. Widocznie miasto długo nie miało środków na jego odnowienie, bowiem jeszcze w 1562 r. ratusz groził ruiną.

¹⁰⁶ Podstawą naszej wiedzy o zamku jest Inwentarz starostwa sądeckiego 1540 r. (zob. przyp. 16) oraz zapisy w księgach miejskich. Bardziej obfite źródła na temat zamku pochodzą już z początku XVII w. Z lustracji przeprowadzonej w 1616–1617 r. wynika, że zamek został krótko przedtem odnowiony i zapewne rozbudowany (LK 1616, k. 83–84). Prace te podjęto zaraz po pożarze w 1611 r. i trwały one do roku 1616, a rozpoczął je ówczesny starosta sądecki Stanisław Lubomirski, zaś kontynuował jego brat stryjeczny Sebastian Lubomirski (od 1613 r. starosta sądecki). Dalszych informacji na temat ówczesnego wyglądu zamku dostarcza lustracja z 1628 r. (LK 1628–1632, k. 184–185v). Lubomirscy pragnęli zapewne nadać zamkowi bardziej rezydencjonalny charakter, zob. Z. Beiersdorf i B. Krasnowolski, *Sztuka renesansu...*, s. 505–509. Na temat pożaru zob. też J. Sygański, *Historia...*, t. 3, s. 3–4. Pomocna była też rekonstrukcja zamku sprzed pożaru w 1789 r., zamieszczona przez I. Kwiecińskiego (op.cit.).

¹⁰⁷ Inwentarz starostwa 1540 r., k. 14–14v.

¹⁰⁸ „*Turris nova in acie prope portam civitatis in qua sunt carceres curie [...] et super [...] camera cum fenestris*”, ibidem, k. 15v. Chodzić tu może tylko o zachodni róg domu większego, bowiem od wschodu budynek zamkowy nie był zwieńczony wieżą. Inwentarz wspomina wyraźnie jedynie o dwóch wieżach należących do zamku. W kompleks zamkowy wchodziła jeszcze jedna baszta od wschodu, ale położona była ona w odległości kilku metrów od domu większego i zapewne postawiona została w czasie pierwotnych prac fortyfikacyjnych miasta. Potwierdzać to zdaje się fakt, że broniona była ona przez cech kowali, stąd nazwa baszta Kowalska, J. Sygański, *Historia...*, t. 1, s. 3; J. Widawski, op.cit., s. 316. Nazwę Wieża Szlachecka notuje lustracja 1616, k. 84, nie podaje jednak, która z wież zamkowych tak była określana. I. Kwieciński uważał, że wieża szlachecka to środkowa baszta (op.cit., s. 27, 35). J. Widawski (op.cit., s. 316) nie rozstrzyga tego problemu, cytując jedynie zdanie Kwiecińskiego. Za Szlachecką trzeba raczej uznać zachodnią wieżę, tam bowiem mieściło się więzienie dworskie i tam zapewne więziono szlachtę. Do wieży środkowej, gdzie było „główne” więzienie, wtrącano zaś mieszczan i chłopów.

¹⁰⁹ J. Sygański nazywa ją Grodzką bądź Miejską, J. Sygański, *Historia...*, t. 1, s. 4, 8. Por. J. Rajman, który twierdzi, że od północy do miasta wiodły dwie bramy: Krakowska i Grodzka (J. Rajman, *Osadnictwo...*, s. 64).

¹¹⁰ AP Kraków, AD 54, k. 4 (1535 r.). Podobnie też AD 68, k. 147 (1588 r.).

¹¹¹ Inwentarz starostwa 1540, k. 14.

¹¹² LK 1616, k. 83. Tu też dokładny opis zamku, por. J. Sygański, *Historia...*, t. 2, s. 4. Kołodziejski i Widawski uważają, że zamek był oddzielony od miasta także i fosą. Istnienie fosy w tym miejscu przypuszczają też Beiersdorf i Krasnowolski na podstawie warstwicowego planu układu terenu z 1896 r. (*Sztuka gotycka...*, s. 329), zob. też: B. Krasnowolski, op.cit., cz. 1, s. 213. Z uwagi na brak źródeł trudno jest zweryfikować ten pogląd. Widoczny na planie warstwicowym rów może być związany z budową fundamentu muru podczas odbudowy po zniszczeniach 1611 r.

¹¹³ Początkowo ratusz nie był wyodrębniony i znajdował się najpewniej w budynku mieszczańskim, który kupił Oleśnicki dla mansjonarzy przy okazji erygowania w Nowym Sączu kolegiaty (J. Sygański, *Zabytki dziejów...*, s. 22).

W latach 1562–1564 ratusz sądecki wyremontowano i przebudowano „na sposób włoski”¹¹⁴. Plan z 1804 r. wskazuje także położenie studni miejskiej (na środku rynku), istniejącej już w omawianym czasie¹¹⁵. Obok ratusza usytuowane były jatki i kramy w rozmieszczeniu znanym również z innych ówczesnych miast, przede wszystkim Krakowa. Na zewnątrz budynku stały też miary i wagi¹¹⁶.

Pod koniec XVI w. w obrębie murów sądeckich znajdowały się trzy budowle sakralne, przedstawione na planie: kolegiata św. Małgorzaty (kościół parafialny); kościół i klasztor św. Ducha należący do norbertanów oraz kościół i klasztor Najświętszej Maryi Panny – franciszkanów. Zarys budowli kolegiaty św. Małgorzaty przedstawiono na podstawie rekonstrukcji rzutu przyziemia tegoż kościoła sporządzonego przez S. Świszczowskiego według wizytacji z 1608 r.¹¹⁷ W bezpośrednim otoczeniu kolegiaty znajdował się zespół budynków kanoniczych opisany przez Jana Długosza, a potem w wizytacjach z lat 1597 i 1608 (wraz z cmentarzem). Dom stojący obecnie u zbiegu ulic św. Ducha i Lwowskiej, zwany „gotyckim”, to prawdopodobna siedziba dziekana; od północy przylega doń inny budynek, zapewne dawne kolegium wikarych. Pozostałe budynki tego zespołu: dom ubogich matron sądeckich, dom altarystów i kustosza oraz dom archidiacona znajdowały się na wschód od wspomnianych, a na południe od cmentarza przykościelnego. Na wschód od kolegiaty, za terenem cmentarza znajdował się zapewne ogród plebański, a na jego terenie położona była szkoła kolegiacka oraz przylegający do muru miejskiego dom prepozyta (wcześniejsza plebania). Ten układ zabudowy widoczny jest na planie Moscheroscha i na tej podstawie przedstawiono go na naszym planie¹¹⁸. Po przeciwnej stronie miasta, w zachodnim pasie zabudowy, znajdowały się klasztor i kościół NMP należące do franciszkanów, powstałe z fundacji Wacława II pod koniec XIII w.¹¹⁹ Zespół ten został zburzony pod koniec XVIII w., a jego pozostałości włączono następnie do kościoła protestanckiego, który obecnie zajmuje dawną kaplicę Przemienienia Pańskiego. Rekonstrukcję układu przestrzennego zespołu franciszkańskiego pod koniec XVI stulecia umożliwiają zapisy z wizytacji, w połączeniu z planem przebudowy dawnego zespołu franciszkańskiego autorstwa F.A. Moscheroscha z 1789 r.¹²⁰ Kościół orientowany, o silnie wydłużonym korpusie i krótkim zamkniętym trójbocznie prezbiterium, przylegał od południa do czworoboku klasztornego. Do budynku kościoła dobudowane były kaplice: od południa pierwotna kaplica Przemienienia Pańskiego (wymienia ją wizytacja z 1597 r., dokładna data jej budowy nie jest znana), na zachód od niej pierwotna kaplica św. Bernarda, zaś od północy kaplica św. Katarzyny także notowana w wizytacji Radziwiłłowskiej¹²¹. Z fundacji Konstantego Lubomirskiego w latach 1663–1672 wzniesiono nową, trójprzęsłową kaplicę Przemienienia Pańskiego, adaptując prawdopodobnie wcześniejszą¹²². Kościół św. Ducha był budowlą jednonawową o wydłużonym, zamkniętym trójbocznie prezbiterium. Od zachodu do kościoła przylegał dom opata, a po jego północnej

¹¹⁴ AP Kraków, AD 149, k. 157–159, 185, 187, 189, 192, 233. Ratusz posiadał wieżę zegarową AD 149, k. 157 (wydatki na zegar, AD 149, k. 63, 100, 149, 177, 622, 641). J. Sygański, *Historia...*, t. 3, s. 22–26; Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sztuka renesansu...*, s. 496–502. Stanowisko trębacza znajdowało się na wyższej niż ratuszowa wieża kościoła św. Małgorzaty, F. Leśniak, op.cit., s. 312, przyp. 11.

¹¹⁵ AP Kraków, AD 150, k. 56 (1602 r.).

¹¹⁶ AP Kraków, AD 65, k. 669; AD 66, k. 253, 407; AD 150, k. 87; LK 1659–1664, cz. 2, s. 545 cytując dokument króla Stefana Batorego z 1578 r. dla cechu szewców wspomina, że „na jatki nasze w Rynku sądeckim plac mamy barzo ciasny”. Na temat rozmieszczenia jatek na rynku krakowskim zob. P. Tyszcza, op.cit., s. 91–130.

¹¹⁷ S. Świszczowski, *Materiały do dziejów kolegiaty św. Małgorzaty w Nowym Sączu*, „Rocznik Sądecki”, 3, 1957, ryc. 23. Zob. też uwagi na ten temat Z. Beiersdorfa i B. Krasnowolskiego, *Sztuka gotycka...*, s. 210 n.

¹¹⁸ Długosz LB, t. 1, s. 549–553; AV Cap. 9, k. 122v; 1608 r. AV Cap. 25, s. 178–180, 191–197; AP Kraków, AD 150, k. 357 „mularz oprawia dziury w murze przy szkole”, k. 410 „urmistrz robił 4 dni koło szkoły na dziekanie”; K. Golachowski, *Inwentarz archiwum miasta Nowego Sącza z lat 1292–1772 (inwentarz idealny)*, „Rocznik Sądecki”, 3, 1957, nr 90, s. 245. Zob. J. Sygański, *Historia...*, t. 1, s. 58; t. 2, s. 106 oraz Z. Beiersdorf i B. Krasnowolski, *Sztuka gotycka...*, s. 220–223.

¹¹⁹ Na temat czasu i motywów fundacji kościoła i klasztoru franciszkanów zob. Z. Beiersdorf i B. Krasnowolski, *Sztuka gotycka...*, s. 202–210, gdzie podsumowanie najnowszych badań na ten temat.

¹²⁰ AV Cap. 9, k. 163.

¹²¹ Pierwotna kaplica św. Bernarda wymieniona jest przez wizytację franciszkańską z XVI/XVII w.: „capella in fine ecclesiae” (Archiwum Prowincji Franciszkanów w Warszawie, Quatro visitationis sygn. B–4, cyt. za Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sztuka renesansu...*, s. 514, przyp. 58). W 1622 r. Jan Dobek ponownie ufundował kaplicę św. Bernarda jako votum za szczęśliwy powrót spod Chocimia. Kaplica św. Katarzyny według tejże wizytacji znajdowała się przy krużganku klasztornym, na podstawie wspomnianego planu Moscheroscha Beiersdorf i Krasnowolski wnioskuje, że kaplica ta tworzyła część zachodniego skrzydła klasztornego (ibidem, s. 515).

¹²² J. Sygański, *Historia...*, t. 3, s. 46–47; Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Urbanistyka...*, s. 677, 681–685.

stronie usytuowany był klasztor, obejmujący trzy skrzydła, z wirydarzem zamkniętym od ulicy murem. Od strony południowej kościoła i domu opackiego znajdował się cmentarz. Oddzielał on kompleks klasztorny od budynku szpitala i znajdującej się za nim łaźni. Na tyłach zabudowań klasztornych, przy murze istniał ogród, widoczny jeszcze na planie z 1804 r.¹²³

Rekonstrukcja układu przestrzennego terenów położonych poza murami miasta jest w dużym stopniu hipotezą. Przez kilkaset lat tereny te uległy bowiem ogromnym przekształceniom spowodowanymi działalnością człowieka.

Na południe od miasta, za Bramą Węgierską rozciągało się przedmieście zwane Większym lub też Węgierskim. Nazwę tę widzimy jeszcze na katastrach z XIX w.¹²⁴ Przedstawiony na planie zasięg zabudowy przedmieścia jest jedynie propozycją. Rozmieszczenie domów na przedmieściu Większym pokazuje mapa Miega, lecz jest to przedstawienie schematyczne. W przybliżeniu można przyjąć, że zabudowa przedmiejska ciągnęła się wzdłuż dzisiejszej ul. Jagiellońskiej i Grodzkiej. Zasięg zabudowy wyznaczało zapewne usytuowanie kościołów: św. Walentego (ze szpitalem), św. Mikołaja oraz pierwotnego kościoła parafialnego św. Wojciecha¹²⁵.

O usytuowaniu kościoła i szpitala św. Walentego na przedmieściu Węgierskim wspomina wizytacja z 1608 r.¹²⁶ Kościół spłonął podczas najazdu szwedzkiego w 1655 r., lecz został w 1678 r. odbudowany. Istniał jeszcze pod koniec XVIII w. (rejestruje go także mapa Miega), lecz potem został wyburzony. Oznaczona na planie lokalizacja jest przybliżona. J. Sygański, piszący na początku XX w., umieszczał go w rejonie współczesnego mu parku miejskiego. Taką lokalizację przyjęto w naszym opracowaniu, wykorzystując katastry z XIX w.¹²⁷ Według ówczesnych źródeł, bezpośrednio za szpitalem św. Walentego znajdował się ogród miejski¹²⁸.

Niewielki, mурowany kościół św. Mikołaja w źródłach nazywany był częściej kaplicą¹²⁹. Otoczony był cmentarzem. Spłonął w 1742 r. Usytuowany był zapewne na miejscu obecnego kościoła pod tym wezwaniem¹³⁰.

W pewnym oddaleniu od miasta położony był dawny sądecki kościół parafialny (do 1448) pod wezwaniem św. Wojciecha, obecnie nieistniejący. Niedużych rozmiarów budowla była wówczas drewniana i otoczona cmentarzem. Przy kościele znajdował się dom, będący niegdyś plebanią, a w omawianym okresie własnością wikariuszy z kolegiaty św. Małgorzaty¹³¹. W literaturze przedmiotu lokalizowany jest on u zbiegu dzisiejszych ulic Grodzkiej i Nawojowskiej¹³².

Za Bramą Młyńską, po drugiej stronie rzeki Kamienicy, wzdłuż drogi idącej do Grybowa, rozciągało się drugie przedmieście sądeckie zwane Zakamienica¹³³. Na przedmieściu tym znajdował się

¹²³ AV Cap. 9, k. 140 n.; 25, k. 207–210; AP Kraków, AD 149, k. 599, 692; AD 150, k. 353; J. Sygański, *Historia...*, t. 3, s. 68; Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sztuka gotycka...*, s. 218 oraz ryc. 63–67; *idem*, *Sztuka renesansu...*, s. 511–513.

¹²⁴ W źródłach znajdujemy także nazwę przedmieście Wielkie oraz przedmieście „do św. Wojciecha”, AP Kraków, AD 62, 339; AD 68, k. 126; J. Sygański, *Historia...*, t. 2, s. 8.

¹²⁵ „Domus cum horto in suburbio maiori sandecensi inter sacellum s. Nicolai et fundum abbatis sandecensi”, AP Kraków, AD 65, k. 579.

¹²⁶ Obok kościoła i szpitala jest ogród z łaźnią i cmentarz oraz dom prepozyta. Zapis nie precyzuje o jaki szpital chodzi, mówiąc jedynie, że przebywa w nim 40 ubogich i cierpiących, AV Cap. 25, k. 3–4, 191, 199. Z zapisów w księgach miejskich wiadomo, że był to szpital dla trędowatych, AP Kraków, AD 60, k. 72; AD 66, k. 69, 249. Wizytacja z 1597 r. notuje, że kościół był drewniany i wymagał reperacji, AV Cap. 9, k. 168v. Zob. B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki. Opracowanie materiałów źródłowych do Atlasu historycznego Kościoła w Polsce*, ABMK, t. 8–9, 1964, s. 51–52.

¹²⁷ J. Sygański, *Historia...*, t. 1, s. 103–104; t. 3, s. 162 n.; *idem*, *Nowy Sącz...*, s. 58; zob. też. Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sztuka gotycka...*, s. 225; *idem*, *Urbanistyka...*, s. 693.

¹²⁸ Acta consular. 53, k. 184, cyt. za J. Sygański, *Historia...*, t. 2, s. 132.

¹²⁹ „Capella s. Nicolai est antiqua et obsoleta in suburbio Ungaricalis”, AV Cap. 9, k. 169; 25, k. 185; AP Kraków, AD 65, k. 279; AD 69, k. 18; B. Kumor, *op.cit.*, s. 50.

¹³⁰ Późniejszy kościół św. Mikołaja widoczny jest na mapie Miega oraz (wraz z cmentarzem) na mapach katastralnych. Na cmentarzu przy tym kościele grzebano zmarłych aż do 1781 r., J. Sygański, *Zabytki dziejów...*, s. 161; *idem*, *Historia...*, t. 3, s. 161; Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Rozwój przestrzenny...*, s. 115.

¹³¹ „In campo a civitate remotius templum est tituli sancti Adalberti et Georgii, cimeterium non omnino malum”, AV Cap. 9, k. 169v; 25, k. 177.

¹³² Kościół św. Wojciecha widoczny jest jeszcze na mapie Miega. Zaginął w XVIII w. Na temat lokalizacji zob. Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Rozwój przestrzenny...*, s. 97–99.

¹³³ „Suburbium retro fluvium Kamienicza”, AP Kraków, AD 62, k. 222, 410, 420; AD 66, k. 470, 612. Sygański nazywa to przedmieście „mniejszym” (*Historia...*, t. 2, s. 8). Zasięg przedmieścia widoczny jest na mapie Miega.

kościół św. Krzyża wraz z cmentarzem¹³⁴, który został rozebrany w 1830 r.¹³⁵ Jego przybliżoną lokalizację podaje plan z 1783 r., widoczny też jest na mapie Miega. Plac po kościele notują plany katastralne¹³⁶. W niedalekiej odległości od kościoła św. Krzyża znajdował się zapewne zbór ariański. Lokalizacja przyjęta na planie jest hipotezą. J. Sygański (na podstawie nieznanego źródła) zanotował, że w 1568 r. zbór ariański, razem ze szkołą, istniał w miejscu, „gdzie dziś stoi karczma Piekłem zwana”¹³⁷. Nazwa Piekło widoczna jest jeszcze na planie z 1897 r., co dało nam podstawę do lokalizacji¹³⁸.

Największe wątpliwości budzi lokalizacja kościoła św. Heleny, który około 1597 r. zniszczony został całkowicie przez wylew Dunajca i Kamienicy. Przed 1608 r. kościół odbudowano, lecz przeniesiono go na inne miejsce, po drugiej stronie Dunajca¹³⁹. Badacze Nowego Sącza umiejscawiają kościół św. Heleny na podzamczu, w pobliżu drogi wiodącej do mostu na Dunajcu¹⁴⁰. Wydaje się nam jednak bardziej słuszne zlokalizować go po drugiej stronie rzeki Kamienicy przy drodze idącej do wsi Zabełcze. Liczne zapiski z ksiąg miejskich wspominają bowiem ogrody lub folwarki położone za rzeką Kamienicą (*retro* lub *trans fluvium Kamienica*) w pobliżu tego kościoła¹⁴¹.

W szesnastowiecznych zapisach z ksiąg miejskich Nowego Sącza pojawiają się nazwy ulic znajdujących poza murami miasta: św. Wojciecha, św. Mikołaja i św. Heleny, które rzecz jasna należy wiązać z obiektami sakralnymi o takich wezwaniach¹⁴². Wydaje się jednak, że nie były to oficjalne nazwy ulic, lecz skrócony zapis, powstały przez opuszczenie np. z określenia „ulica idąca do św. Wojciecha” dwóch środkowych słów. Identyfikacja tych ulic nastęrcza poważne trudności z powodu braku precyzji w zapisach. Podobnie rzecz się ma z ulicą określaną w źródłach mianem Pośrednia¹⁴³. Wiadomo, że była to ulica prowadząca do kościoła św. Wojciecha, jednak odróżnienie jej od wspomnianej ul. św. Wojciecha nie jest na tym etapie badań możliwe. Dlatego też postanowiono nie umieszczać nazw tych ulic na planie.

Lustracja dróg z 1570 r. wspomina, że przy Nowym Sączu znajdowały się dwa stałe mosty. Największe znaczenie dla miasta miał most na Dunajcu, położony tuż pod zamkiem, określany w źródłach jako wielki¹⁴⁴. Plan z 1783 r. nazywa go mostem miejskim. Drugi most umiejscowiony był na Kamie-

¹³⁴ „Capella sancti Crucis ultra fluvium Camienicza”, AV Cap. 9, k. 169v; 25, k. 182; AP Kraków, AD 62, k. 412; AD 66, k. 487. W roku 1597 kościół nie był wewnątrz wizytowany z powodu wylewu Kamienicy. Zob. też B. Kumor, op.cit., s. 50.

¹³⁵ J. Sygański, *Zabytki dziejów...*, s. 162; idem, *Historia...*, t. 3, s. 161.

¹³⁶ Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Rozwój przestrzenny...*, s. 118.

¹³⁷ J. Sygański, *Historia...*, t. 1, s. 142. Początkowo arianie, za sprawą starosty sądeckiego Stanisława Mężyka, odprowadzali swoje nabożeństwa w kaplicy zamkowej. Potem starosta wybudował dla nich zbór za rzeką Kamienicą. Zbór funkcjonował w Nowym Sączu do 1608 r., J. Tazbir, *Arianizm w ziemi sądeckiej*, „Rocznik Sądecki”, 8, 1967, s. 313–316; J. Kracik, *Kontr-reformacja i katolicka reforma*, [w:] *Dzieje miasta Nowego Sącza...*, t. 1, s. 411–412. Zob. też E. Pawłowski, *Nazwy miejscowości Sądeckizny*, cz. 1, *Nazwy miast, wsi, przysiółków oraz dzielnic miejskich i wiejskich*, Wrocław 1971, hasło: *Piekło*.

¹³⁸ Zob. przyp. 6.

¹³⁹ AV Cap. 9, k. 169v. Fundatorem odbudowanego kościoła był karczmarz Szymon ze wsi Świniarsko. Kościół został wzniesiony „in fundo moderno Monialium antiquam Sandecz”, ibidem, 25, k. 213. Nowy kościół św. Heleny zniszczony został w czasie najazdu szwedzkiego, a w 1686 r. staraniem ksieni klarysek starosądeckich zbudowano obecny kościół.

¹⁴⁰ Z. Beiersdorf i B. Krasnowolski opierają się na zapisie wizytacji z 1608 r., który mówi, że kościół św. Heleny znajdował się pierwotnie „in fundo civili fluvium versus Kamienica” (*Rozwój przestrzenny...*, s. 118). Podobnie J. Rajman, *Najdawniejsze nazwy...*, s. 68, 70–71. Na podzamczu za bramą Krakowską istniała zapewne niewielka zabudowa przedmiejska, widoczna jeszcze na planie z 1783 r. i mapie Miega.

¹⁴¹ Folwark położony za rzeką Kamienicą między kaplicą św. Heleny z jednej strony a polem Jana młynarza miejskiego zw. Tatarą, AP Kraków, AD 68, k. 153, 154, 170; „Hortum post ecclesiam S. Helene, trans fluvium Kamienica”, AD 71, k. 597; „praedium cum horto retro ecclesiae s. Helenae ex una horti Lazaris sutoris parte ex altera viae communis situm”, AD 60, k. 497; „hortus retro fluvium Camienicza post ecclesiam s. Helenae penes hortos curie civitatis sandecensis”, AD 61, k. 650. Źródło to mówi także o domu z ogrodem położonym na przedmieściu sądeckim za rzeką Kamienicą „do kościoła św. Heleny” (AD 65, k. 730) oraz o folwarku na przedmieściu za św. Heleną podle ogrodu rymarza Wojciecha (AD 65, k. 707). Być może było to przedmieście określone w innym zapisie jako „Krakowskie” położone „trans fluvium Kamienicza” w pobliżu ogrodów Wojciecha Rymarza i Andrzeja Budowniczego z obu stron i w kierunku rzeki Dunajec leżących (AD 68, k. 122). Istnienie w tym miejscu regularnej zabudowy przedmieścia jest jednak mało prawdopodobne, bowiem był to teren zalewowy. Por. A. Dunin-Wąsowicz, *Kapitał mieszczański...*, s. 123, przyp. 18.

¹⁴² AP Kraków, AD 50, k. 872; AD 52, k. 50; AD 56, k. 292–293; AD 60, k. 506; AD 62, k. 240, 296, 336; AD 65, k. 755; AD 66, k. 123.

¹⁴³ „Domus extra moenia civitatis sand. in intermedia platea eundo ad sacellum s. Adalberti”, AP Kraków, AD 65, k. 229; AD 66, k. 231; „platea intermedia qua itur sacellum versus divi Adalberti”, AD 66, k. 564; też AD 66, k. 231 i 664.

¹⁴⁴ LDK, s. 36; MRPS, t. IV, cz. 1, nr 6931; AP Kraków, AD 149, k. 708; AD 151, k. 53. Przywilej na budowę tego mostu miasto uzyskało w 1453 r., AGZ, t. 9, nr 57.

nicy, najpewniej w pobliżu jej ujścia do Dunajca, na północ od bramy Krakowskiej na drodze idącej doliną Dunajca z Krakowa i Bochni przez Nowy Sącz na Węgry¹⁴⁵. Most ten widoczny jest na mapie Miega. Oba mosty pokazują widok miasta od strony północnej z 1840 r. Na przedmieście Zakamienica można się było natomiast dostać z miasta przez tak zwane „ławy”. Dość silny nurt rzeki w tym miejscu powodował, że ławy często były zabierane przez wodę i niszczone. Z początku XVII w. pochodzą liczne zapisy z rachunków miejskich o wydatkach na cieślę, który je naprawiał¹⁴⁶. Ławy na Kamienicy widoczne są na planie z 1783 r.

Na planie oznaczono dwa młyny. Młyny Dolny i Górny, należące do starostwa sądeckiego znajdowały się u podnóża skarpy po wschodniej stronie miasta, na specjalnej przykopie od rzeki Kamienicy. Lokalizacja młyna Dolnego jest lepiej poświadczona w źródłach. Wiadomo, że znajdował się on pod zamkiem¹⁴⁷. Młyn Górny lokalizujemy w pobliżu bramy Młyńskiej, w miejscu ujścia wody do przykopy¹⁴⁸. Trzeci młyn, znany ze źródeł, znajdował się w pobliżu kościoła św. Wojciecha. Jego przybliżoną lokalizację pokazuje być może plan katastralny, na którym widoczna jest pozostałość dawnego stawu młyńskiego, między potokiem Łącznik a dzisiejszą ulicą Nawojowską¹⁴⁹. Jest to jednak jedynie przypuszczenie, dlatego postanowiliśmy nie umieszczać wspomnianego młyna na planie.

Na koniec wypada powiedzieć kilka słów o obiektach nieuwzględnionych przez nas na planie. Nie oznaczaliśmy czterech hamrów (warsztatów sierparskich), które działały przy Nowym Sączu w drugiej połowie XVI w., ich lokalizacja przekazana przez źródła nie jest bowiem precyzyjna. Wiadomo jedynie, że położone były na kanale odprowadzającym wodę z rzeki Kamienica. Widoczne na mapie Miega młyny nie mogą posłużyć za wskazówkę, gdyż jeszcze przed 1659 r. hamry przestały istnieć, zapewne zniesione przez wodę¹⁵⁰. Tak samo z powodu braku możliwości dokładnego zlokalizowania nie umieszczono na planie innych urządzeń i budynków gospodarczych funkcjonujących wówczas przy mieście: blechu¹⁵¹, cegielni¹⁵² i stajni miejskiej¹⁵³, jak również licznie istniejących na przedmieściach Nowego Sącza folwarków¹⁵⁴.

¹⁴⁵ „Było ogrodów nie mało za Krakowską bramą na tamtą stronę mostu, które Dunajec, Kamienica i trzecia rzeka Lubinia popsowały”, LK 1616, k. 54. Na temat szlaków komunikacyjnych przy Nowym Sączu, zob. wyżej, s. 224.

¹⁴⁶ AP Kraków, AD 150, k. 213, 338; AD 360, 366; Rurmistrz robił na rzece Kamienicy ławy, przez które ludzie chodzą, AD 151, k. 50.

¹⁴⁷ LK 1564, cz. 1, s. 156–157. Przy dolnym młynie istniał domek wójtowski i tracz, LK 1569, k. 54; zob. też LK 1628–1632, k. 156v–157. K. Golachowski, op.cit., nr 101. Od roku 1521 r., tj. od chwili wykupienia ich 1/3, młyny te były administrowane przez miasto, F. Leśniak, op.cit., s. 312.

¹⁴⁸ Tak też F. Leśniak, op.cit., s. 313. Beiersdorf i Krasnowolski lokalizują młyny Dolny i Górny między przedmieściem Węgierskim a Kamienicą, nad istniejącą tam młynówką (*Rozwój przestrzenny...*), s. 116.

¹⁴⁹ Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Rozwój przestrzenny...*, s. 98, 116.

¹⁵⁰ „Aquaeductum ad malleos eundo in suburbia Sandecz”, AP Kraków, AD 72, k. 361; „predium inter rippam sive aquae ductum ad malleum deducentem”, AD 71, k. 628; AD 72, k. 80; „officinam cultorum faciendorum, vulgariter slofarnya seu hamri nuncupatam, in torrente seu ripa illius, qui defluite fluvio Camienicza circa civitatem Sandecensem, erigere” (MRPS, t. V, cz. 1, nr 384); LK 1569, k. 240; LK 1659–1664, s. 545: hamry „z dawna zaginęły i grunta woda zabrała”. Na temat lokalizacji i funkcjonowania zob. A. Żaboklicka, *Hamry nowosądeckie. Z zagadnień produkcji sierpów na przełomie XVI–XVII wieku*, KHKM, 12, 1964, nr 1, s. 3–17, zwłaszcza s. 7.

¹⁵¹ Z lustracji wiadomo, że blech znajdował się na gruncie miejskim, LK 1564, cz. 1, s. 155. J. Sygański sytuował go „za kościołem św. Krzyża za rzeką Kamienicą, tuż przy drodze do Gołąbkowic obok dużych stawów” (*Historia...*, t. 2, s. 69). F. Leśniak przyjmuje, że blech znajdował się nad Kamienicą, w pobliżu bramy Młyńskiej (op.cit., s. 313; tak też J. Rajman, *Najdawniejsze nazwy...*, s. 68, 70). Rozbieżności w lokalizacji wynikają zapewne z tego, że na początku XVII w. funkcjonowały dwa blechy, stary, zniesiony częściowo przez wodę, i nowy zbudowany na innym miejscu, LK 1616, k. 57v; LK 1628–1632, k. 153.

¹⁵² Lokalizacja cegielni także budzi rozbieżności. F. Leśniak umieszcza ją na Przedmieściu Większym (op.cit., s. 314); Beiersdorf i Krasnowolski na podstawie zapisów z połowy XVII w. umieszczają ją za rzeką Kamienicą, *Rozwój przestrzenny...*, s. 118; tak też J. Rajman, *Najdawniejsze nazwy...*, s. 71.

¹⁵³ AP Kraków, AD 60, k. 147; AD 62, k. 268.

¹⁵⁴ Źródła przekazują liczne wzmianki o folwarkach znajdujących się na przedmieściach: wzdłuż drogi idącej do kościoła św. Wojciecha i w jego pobliżu (LK 1564, cz. 1, s. 153; LK 1569, k. 236; LK 1616, k. 53v; AP Kraków, AD 56, k. 36; AD 60, k. 345; AD 62, k. 227, 296, 339; AD 65, k. 510) między potokiem Łącznik a Młynówką (AD 72, k. 361, 811, 819); między rzeką Kamienicą a fosą (AD 62, k. 265); przy kościele św. Mikołaja (AD 62, k. 98); na przedmieściu za rzeką Kamienicą za kościołem św. Krzyża: LR 1529, s. 43 (notuje tu 20 folwarków szlacheckich); AD 62, k. 337–338, 428; AD 65, k. 469; AD 66, k. 171, 305, 469, 487).

CZĘSTOCHOWA

Małgorzata Wilska

Rekonstrukcja planu Częstochowy została oparta na źródłach kartograficznych osiemnastowiecznych i dziewiętnastowiecznych zestawionych z wiadomościami zebranych ze źródeł pisanych – głównie szesnastowiecznych. Z materiałów kartograficznych wykorzystano przede wszystkim następujące źródła rękopiśmienne: szwedzki plan wojskowy z 1702 r.¹; plan działań wojennych pod Częstochową w 1809 r.²; „Plan sytuacyjny miasta Starej Częstochowy...” sporządzony w 1823 r. przez Bernharda w skali 1 : 1500³; „Plan sytuacyjny miasta Nowej Częstochowy wraz z przedmieściem św. Barbary...”, także z 1823 r., tego samego autora i w takiej samej skali⁴; „Plan sytuacyjny gruntów i siedzib przed regulacją i po regulacji połączonych miast Częstochowy” z roku 1842, który opracował J. Zawadzki, skala 1 : 5000⁵. Lustracje, rejestry poborowe, wizytacje kościelne (zwłaszcza wizytacja Radziwiłłowska z 1598 r.) i inne źródła pisane wraz z późniejszymi materiałami kartograficznymi pozwalają odtworzyć układ przestrzenny dla XVI w., który częściowo jest hipotetyczny⁶.

Właściwym przedmiotem tego opracowania, tak jak innych planów zamieszczonych w tym tomie, jest miasto. W przypadku Częstochowy zrobiono jednak wyjątek – oprócz przedstawienia miasta lokacyjnego i sąsiadujących z nim przedmieść poszerzono zasięg planu poza zachodnią granicę terytorium miejskiego, tak aby objąć klasztor paulinów na Jasnej Górze, który nie jest oznaczony na mapie głównej. Już od XV w. był on celem pielgrzymek, co miało wpływ na życie miasta⁷.

Najwcześniejsze osiedle na opracowanym terenie – wieś Częstochówka (pierwotnie Częstochowa, następnie Częstochowa Stara) – znajdowało się u podnóża późniejszej Jasnej Góry przy drodze prowadzącej z Krakowa do Wielkopolski i na Śląsk. Miasto Częstochowa zostało założone nad Wartą na jej lewym brzegu, koło przeprawy wymienionej drogi w odległości ok. 3 km od Jasnej Góry⁸. Warta w obrębie miasta płynie szeroką bagienną doliną. Od wschodu dopływa do niej Kucelinka, a od południowego zachodu Stradomka, zwana w XIV w. Rybną, a następnie Żarnową (obie rzeki są poza zasięgiem naszego planu). W XVI w. na północ od miasta dopływał do Warty strumień z dzisiejszego Rynku Wieluńskiego, a drugi potok uchodził do Warty od strony południowej. Północny strumień jest widoczny na planie z 1809 r. i na tej podstawie został przez nas oznaczony. Przełom Warty na północy między Mirowem a Mstowem, jak również podmokłe tereny na południe od dawnego miasta były

¹ „Compein bey Czenstochoua vom 16 Aug. A. 1702 bis d. 22 Aug.”, w zbiorach Królewskiej Biblioteki w Sztokholmie, mikrofilm w AGAD, Z. 1, poz. 63/2.

² „Plan de la defense du fort de Czestochow par les troupes de l’armée polonoise, depuis le 2–17 du mois de mai 1809, avec les attaques des Autrichiens”, AGAD, Zb. Kart., 523–7.

³ AGAD, Zb. Kart., 112–10, 112–7; AP Łódź, Zb. Kart., 184.

⁴ Archiwum Państwowe w Łodzi, Zb. Kart., 216.

⁵ AGAD, Zb. Kart., 112–9.

⁶ B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. 2, *Katalog układów urbanistycznych*, Kraków 2004, s. 53.

⁷ Por. J. Zbudniewek, *Klasztor jasnogórski i jego rola pielgrzymkowa*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru Jasnogórskiego*, t. 1, pod red. F. Kiryka, Częstochowa 2002, s. 383–427.

⁸ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Częstochowa*, SHGK, cz. 1, z. 3, s. 466–468.

trudne do przebycia. Osada miejska powstała w miejscu dogodniejszym do przeprawy. Tamtędy przechodziła droga z Lelowa do Wielunia, która w XVI w. nosiła nazwę „wielkiej drogi lelowskiej”⁹.

Częstochowa otrzymała prawa miejskie w XIV w. Dokument lokacyjny zaginął, pierwsza wzmianka o mieście pochodzi z roku 1377, dlatego nie da się stwierdzić, kto i kiedy założył miasto. Ponieważ było to miasto królewskie lokowane na surowym korznie, trzeba brać pod uwagę zarówno osobę króla Kazimierza Wielkiego, jak i księcia Władysława Opolczyka, posiadacza Częstochowy i przyległych terytoriów od 1370 r.¹⁰

Kolejni królowie potwierdzali prawa miejskie Częstochowy, a warunki geograficzne umożliwiały rozwój miasta. Na tym terenie nie było trudności z zaopatrzeniem w wodę, takich jak miała wieś Częstochówka. Granice miasta lokacyjnego przebiegały na północy, tam gdzie dzisiaj jest ulica Spadek, na wschodzie – ulica Nadrzeczna, na zachodzie linia dzisiejszych ulic Krakowskiej i Warszawskiej, a na południu – Przesmyk¹¹. Obszar miasta zajmował w XVI w. około 8 ha. W centrum był rynek o wymiarach 62 x 110 m, czyli o powierzchni 0,68 ha¹². Tam znajdował się ratusz, a obok niego jatki. Pierwszą wzmiankę o ratuszu mamy z roku 1564, a jego położenie pokazują źródła kartograficzne. W mieście istniała wówczas łaźnia (poświęczona od 1423 r.) oraz dwór wójtowski zbudowany na przeciw dworu królewskiego, których lokalizacji nie znamy. Odnowienie przywileju miejskiego na prawie magdeburskim nastąpiło w 1502 r. przez króla Aleksandra. Tenże władca w 1504 r. zezwolił rajcom częstochowskim na budowę grobli koło mostu na Warcie i pobieranie 3 denarów od każdego wozu z towarem. W 1512 r. Zygmunt Stary potwierdził ten przywilej zaznaczając, że jeden denar z opłaty ma być przeznaczony na naprawę mostu i drogi. W 1508 r. król ustanowił targ w każdy poniedziałek i jarmark w pierwszą niedzielę Wielkiego Postu¹³. W roku 1519 w Częstochowie wybuchł pożar, w którym spłonął dobytek mieszczan. W związku z tym Zygmunt Stary zwolnił ich od podatku miejskiego od domów na 12 lat, zaś z czopowego na 2 lata¹⁴. W potwierdzeniu przywileju wójtowskiego z roku 1532 mowa jest o moście „który jest na rzece Warcie”¹⁵. Dokument Zygmunta Starego z roku 1531 wymienia młyn przed bramą miasta¹⁶. Inwentarz starostwa olsztyńskiego z 1532 r. wspomina dwa młyny, jeden młyn wójtowski, a drugi królewski¹⁷. W 1551 r. poświęczone są w Częstochowie cztery jarmarki¹⁸. W 1564 r. w mieście istniała komora celna, gdzie pobierano cło od bydła, koni, wozów i wołów pędzonych na Śląsk. W 1570 r. zalecano kupcom drogę wiodącą przez Częstochowę, gdzie na rzece Warcie pobierano mostowe.

Kościół pod wezwaniem św. Zygmunta, położony na południowy zachód od rynku, początkowo był filią kościoła parafialnego Najświętszej Panny Marii Dziewicy i Rodzicielki na Jasnej Górze. Gdy w 1382 r. Władysław Opolczyk osadził zakon paulinów na wzgórzu jasnogórskim, kościół św. Zygmunta (zbudowany zapewne ok. 1356 r.) został kościołem parafialnym. W 1474 r. parafia św. Zygmunta wraz z uposażeniem została przekazana spod zarządu plebana świeckiego pod zarząd przeora klasztoru paulinów. Jak wiemy z *Liber beneficiorum* Długosza, w latach 1470–1480 do parafii należały: miasto Częstochowa, oraz wsie królewskie – Rększowice, Dźbów, Kiedrzyn, Wierzchowiska, oraz wsie kościelne – Grabówka, Częstochówka i wsie szlacheckie takie jak Konopiska, włość Jakuba Koniec-

⁹ J. Laberschek, *Nowe spojrzenie na początki miasta Częstochowy*, [w:] *Almanach Częstochowy*, Częstochowa 1994, s. 5–15. Autor uważa, że najważniejszym czynnikiem miastotwórczym było zorganizowanie przeprawy przez Wartę, która była niezbędna do rozwoju miasta.

¹⁰ Idem, *Wójtostwo częstochowskie w czasach piastowskich i jagiellońskich*, [w:] *Almanach Częstochowy*, Częstochowa 2004, s. 6–9.

¹¹ Granice miasta należą do spraw dyskusyjnych. Wiele wniośły ustalenia St. Herbsta i S. Szymańskiego, skorygowane tylko na południu przez W. Zaleskiego. Zob. J. Borowska-Antoniewicz, *Urbanistyka i rozwój przestrzenny*, [w:] *Częstochowa. Dzieje...*, s. 451 nn.

¹² Powierzchnię rynku przyjęto według korekty St. Herbsta i S. Szymańskiego, którzy zmniejszyli jego wielkość w stosunku do danych S. Krakowskiego.

¹³ MRPS, t. IV, cz. 1, nr 226.

¹⁴ *Zbiór dokumentów zakonu Paulinów w Polsce*, t. 2, oprac. J. Zbudniewek, Warszawa 2004, nr 216.

¹⁵ J. Rajman, *Rozwój miasta do połowy XVII w.*, [w:] *Częstochowa. Dzieje...*, s. 174.

¹⁶ MRPS, t. IV, cz. 2, nr 16093.

¹⁷ ASK, LIV, syg. 0–2. Młyn wójtowski położony za mostem wymieniony został w 1598 r. i 1601 r., w oprac. St. Mizery, *Wypisy z ksiąg miejskich Częstochowy*, [w:] *Almanach Częstochowy*, 1999, s. 24, 27.

¹⁸ J. Rajman, op.cit., s. 181.

polskiego, Bleszno i Wrzosowa – należące do Jakuba Trepki, a także kuźnice żelaza w Blesznie (szlachecka) i Gnaszynie (kościelna)¹⁹. Kościół św. Zygmunta pierwotnie był drewniany. Dopiero akta wizytacji z 1598 r. podają, że był on murowany i dobrze wyposażony. Posiadał wtedy cztery murowane ołtarze, miał wieżę z dwoma dzwonami i sygnaturkę z trzecim dzwonem²⁰.

Zapisy na rzecz kościoła, a głównie instytucji charytatywnych były dokonywane przez wielu mieszczan częstochowskich. W 1559 r. wójt Stanisław Skoczyła przeznaczył część swego majątku na wybudowanie przytułku dla biednych. W roku 1590 mieszczanin Maciej Mrozon ofiarował trzy zagony pola szpitalowi św. Jakuba ufundowanemu przez Jakuba Zalejskiego²¹.

W dokumencie z 1388 r. po raz pierwszy wymieniono nazwę Jasna Góra dla siedziby klasztoru i Częstochowa dla miasta, wtedy też wzmiankowany był urząd wójta i użyta pieczęć miejska. Uprawnienia wójta dziedzicznego i jego uposażenie określone zostały w przywileju Władysława Jagiełły z 1423 r. W roku 1530 Zygmunt Stary potwierdził ten przywilej. Granica gruntów wójtostwa szła lasem od drogi ze wsi Kawodrza należącej do paulinów, do granicy wsi królewskiej Dzbów i dalej do granicy wsi Bleszno. Wójtostwo częstochowskie posiadała szlachta, w XVI w. m.in. Mikołaj Szydłowiecki, a następnie Jan Kliziński. W 1554 r. miasto wykupiło wójtostwo z rąk prywatnych, co zapewne oznaczało przejście tylko uprawnień wójta, gdyż przejście dóbr okazało się wtedy niemożliwe²².

Lustracja z roku 1564 podaje, że mieszczanie częstochowscy płacili czynsz z łąnów, niw i 166 łąk miejskich, 108 ogrodów oraz z 218 domów. Wówczas w mieście było 14 jatek rzeźniczych, 19 piekarni, 23 szewców, 10 garncarzy. Istniał folusz i pracowało trzech sukienników, działał młyn miejski o czterech kołach. W XVI w. wyróżniającą się grupę zawodową tworzyli kupcy handlujący żelazem (rejestr komory celnej z 1584 r. wymienia ich kilku), niektórzy z nich handlowali też solą. Na terenie parafii częstochowskiej istniały dwie kuźnice wzmiankowane w źródłach z 1551 i 1598 r.²³ Klasztor pauliński miał od końca XIV w. hutę żelaza, która w połowie XVI w. zatrudniała ponad 20 hutników.

W XVI w. rosła liczba domów, między rokiem 1564 a 1569 przybyło ich 31²⁴. W 1631 r. było już w Częstochowie około 378 domów mieszczkańskich i 18 domów szlacheckich²⁵. Od roku 1589 zakładano w mieście i na gruntach miejskich jurydyki szlacheckie, zapoczątkowane przez wójta Jana Ocieskiego, starostę olsztyńskiego. W XVI w. na południe od kościoła parafialnego św. Zygmunta zbudowano klasztor paulinów, który wymieniony jest jako murowany w wizytacji z 1598 r. (wówczas mieszkało w nim trzech braci i przeor). Przy kościele powstała przed rokiem 1539 szkoła, która przypuszczalnie znajdowała się w budynku położonym tuż obok świątyni.

W końcu XVI w. na pewno murowana była Brama Krakowska („porta Cracoviensis”²⁶) oraz przylegający do niej odcinek murów miejskich od strony południowej i zachodniej. Pozostała część obwodu obronnego, czyli jego znaczną większość, stanowił prawdopodobnie wał ziemny z palisadą. Publikowany od dawna pogląd, że całe miasto było otoczone murami (ewentualnie bez odcinka wschodniego od strony rzeki), nie ma uzasadnienia²⁷. Obwarowanie Częstochowy wałem, który tylko w części został wzmocniony murem, nie było wyjątkiem, zwłaszcza analogia z Sieradzem jest tutaj bardzo wyraźna²⁸. Niewykluczone, że mieszczanie mieli obowiązek dbać o te umocnienia i może dlatego wójt Aleksander Bełdowski w 1658 r. miał pretensję do posiadania fragmentów obwarowań miejskich²⁹. Z innych murowanych obiektów znajdujących się w południowo-zachodniej części miasta, klasztor przylegał do kościoła od strony południowej. Zachodnie skrzydło dzisiejszej plebanii odpowiada w pro-

¹⁹ SHGK, cz. 1, z. 3, Wrocław 1985, s. 468–470 oraz J. Zbudniewek, *Parafia św. Zygmunta*, [w:] *Częstochowa. Dzieje...*, s. 209.

²⁰ J. Zbudniewek, *Parafia...*, s. 233.

²¹ J. Rajman, op.cit., s. 184.

²² Zagadnienie wójtostwa po 1554 r. wymaga jeszcze badań. J. Laberschek, *Wójtostwo...*, s. 11–18.

²³ J. Rajman, op.cit., s. 179.

²⁴ Ibidem, s. 169.

²⁵ ASK, XLVI, 42 (inventarz starostwa olsztyńskiego z 1631 r.), k. 138 n.

²⁶ AV Cap. 15, k. 128.

²⁷ Zob. przedstawienie problemu przez J. Borowską-Antoniewicz, op.cit., s. 455–457.

²⁸ AHP Sieradzkie, cz. 1, plan nr 8, cz. II, s. 86–87.

²⁹ LK 1659–1664, cz. 2, s. 147.

porcji budynkowi dawnego klasztoru przedstawionego na sztychu z 1655 r. Zapewne w końcu XVI w. niektóre domy częstochowskie także były murowane³⁰. Murowaną budowlą był ratusz w rynku.

Na zachód od murów miasta („extra muros”) i kościoła św. Zygmunta znajdował się cmentarz z drewnianą kapliczką św. Krzyża, wymieniony w wizytacji z 1598 r.

W XVI w. występuje w aktach miejskich ulica Kościelna i ulica Garncarska, a także ulica Poprzeczna³¹. Ta ostatnia szła zapewne równolegle do południowej strony rynku i była prostopadła do Kościelnej i Garncarskiej (może tak jak dzisiejsza ulica Graniczna). Nazwy ulic: Targowej, Nadrzecznej i Mostowej są poświadczone dopiero w XVII i XVIII w., ale najprawdopodobniej powstały wcześniej³².

Wzdłuż zachodniej pierzei rynku przechodził tzw. trakt królewski, czyli ciąg od Bramy Krakowskiej do Bramy Wieluńskiej (obecne ulice Targowa i Senatorska). Był on przecięty ulicami, które dzisiaj noszą nazwy Mostowa, Mirowska i Ptasia. Fragmenty ulicy Mirowskiej od południa i ulicy Mostowej od północy wyznaczają dawne krótsze pierzeje rynku. Położenie placu kościelnego względem rynku takie, że południowo-zachodni narożnik rynku stykał się z północno-wschodnim narożnikiem placu kościelnego, jest zdaniem Jadwigi Borowskiej-Antoniewicz modelowym rozwiązaniem w urbanistyce późnośredniowiecznej³³. Wydaje się, że główny ciąg komunikacyjny o kierunku południkowym obiegał miasto od zachodu i przechodził dzisiejszymi ulicami Krakowską i Warszawską³⁴. Wschodni blok przyrynkowy zamykała od tyłu ulica Garncarska.

Poza obrębem miasta, przy drodze na Jasną Górę ufundowana została w roku 1586 drewniana kaplica pod wezwaniem św. Jakuba wraz ze szpitalem (przytułkiem) dla ubogich. Fundator Jakub Zalejski, pisarz celny królewski, oddał ten szpital i „kościół” pod opiekę rady miejskiej w Częstochowie z zastrzeżeniem, by nigdy „w ręce i szafowanie księży klasztoru Jasnogórskiego nie przechodził”. Uposażenie szpitala powiększało się dzięki zapisom mieszczan. Około 1630 r. szpital i kaplicę św. Jakuba jednak przejęli paulini³⁵.

W XVI w. poza miastem istniały także drewniane kaplice św. Barbary: jedna koło mostu na Stradomce, gdzie powstał w 1572 r. szpital, a druga nad źródłem przy drodze z Jasnej Góry do Kawodrzy; obie te kaplice nie są objęte zasięgiem naszego planu. Na południe od miasta leżał folwark księży. W 1382 r. wytyczono granice między gruntami miasta a posiadłościami klasztoru; granice te przetrwały do XVII w.³⁶

Niedawne badania pokazały, że na wzgórzu jasnogórskim znajdowały się murowane zabudowania przed przybyciem zakonu paulinów. Odkrycia dokonane przy wschodniej elewacji zabudowań klasztornych ujawniły fragmenty murów budowli wzniesionej na litej skale w XIV w., należącej zapewne do systemu obronnego stworzonego przez Kazimierza Wielkiego³⁷. Przypuszczalnie, jak wskazują na to prace Jacka Laberscheka, był to niewielki zamek, w którym król zatrzymywał się podczas objazdów kraju³⁸. Po fundacji Władysława Opolczyka zrealizowanej w 1382 r. powstał na Jasnej Górze klasztor, który, wykorzystując dawne fragmenty architektoniczne, ulegał stopniowo rozbudowie. Kaplica przeznaczona na pomieszczenie cudownego obrazu Matki Boskiej zbudowana została z miejscowego wapiennego kamienia niedługo po 1382 r. Na miejscu pierwotnego drewnianego kościoła wzniesiony został kościół gotycki. W ostatnich latach XVI w. murowane były: kaplica, kościół, wolno stojąca wieża oraz część klasztoru od strony miasta. Założenie klasztorne nie było jeszcze obwarowane, budowę fortyfikacji jasnogórskich rozpoczęto dopiero w 1620 r.

Wieś Częstochowa wymieniana była w dokumentach od 1220 r. Leżała pomiędzy wzgórzami jasnogórskimi a Parkitką, przy strumieniu wypływającym z miejsca, gdzie jest dzisiejszy Rynek Wie-

³⁰ St. Mizera, op.cit., s. 36 (wzmianka o kamienicy z 1605 r.).

³¹ Ibidem, s. 12, 19, 23, 24 (ul. Kościelna), s. 12 (ul. Poprzeczna), 18, 22, 23, 24, 25, 26 (ul. Garncarska).

³² J. Borowska-Antoniewicz, op.cit., s. 460.

³³ Ibidem, s. 459.

³⁴ Ibidem, s. 461.

³⁵ Miejsce tej fundacji szpitalnej zajmuje obecnie kościół parafialny św. Jakuba. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*. Seria nowa, t. 6, cz. 1: *Miasto Częstochowa*, cz. 1, oprac. Z. Rozanow i E. Smulikowska, Warszawa 1995, s. 47. Zob. także J. Rajman, op.cit., s. 201; J. Borowska-Antoniewicz, op.cit., s. 470.

³⁶ J. Borowska-Antoniewicz, op.cit., s. 449–451.

³⁷ J. Golonka, *Budownictwo i sztuka Jasnej Góry do połowy XVII wieku*, [w:] *Częstochowa. Dzieje...*, s. 241–250.

³⁸ J. Laberschek, *Malo znane średniowieczne zamki na obszarze dzisiejszej Częstochowy: Jasna Góra, Bleszno i Mirów*, [w:] *Almanach Częstochowy*, t. 11, 1996, s. 5–9.

luński. Po lokacji miasta zaczęto ją nazywać Starą Częstochową, a od XV w. Częstochówką³⁹. W 1382 r. została nadana paulinom jasnogórskim i odtąd rozwijała się jako osada przyklasztorna o charakterze rolniczym oraz handlowym, obsługująca ruch pątniczy. Była to najbogatsza wieś klasztorna. Od XIII w. mieszkańcy Częstochówki płacili dziesięcinę klasztorowi kanoników regularnych w Mstowie. To stało się przedmiotem konfliktu z klasztorem na Jasnej Górze trwającego przez cały wiek XVI i obejmującego także inne wsie należące do paulinów, takie jak Grabówka, Kawodrza, Kiedrzyn, Wyczerpy, Wierzchowiska. W 1591 r. biskup krakowski kardynał Jerzy Radziwiłł potwierdził, że prawa do dziesięciny należą się klasztorowi w Mstowie.

W 1564 r. w Częstochówce było 13 jednołanowych gospodarstw kmiecych oraz 1 półłanek. W roku 1581 znajdowało się tam 14 kmieci oraz 8 małorolnych zagrodników i 5 bezrolnych komorników. Niektórzy mieszkańcy tej wsi związani byli z klasztorem także w ten sposób, że kopiowali obraz Matki Boskiej sprzedawany następnie pielgrzymom przybywającym na Jasną Górę (np. w 1543 r. występuje malarz z Częstochówki imieniem Krystian). Między miastem Częstochowa a konwentem paulinów trwał konflikt o sprzedaż żywności i paszy pielgrzymom. Klasztor popierał handel w okolicach swego kościoła uprawiany przez mieszkańców Częstochówki. Miasto wielokrotnie uzyskiwało postanowienia królewskie ograniczające ten proceder, który zmniejszał obroty na targu miejskim, ale dekrety nie były wykonywane⁴⁰. Zapewne przyczyniali się do tego pielgrzymi, którym było wygodniej zatrzymywać się koło klasztoru niż w mieście.

Częstochówka w XVII i XVIII w. kilkakrotnie ulegała całkowitemu zniszczeniu przez wojny i pożary, poza tym w XVIII w. została przekształcona w miasto Nowa Częstochowa⁴¹. Dlatego źródła kartograficzne mogą przedstawiać sytuację tego osiedla znacznie zmienioną w stosunku do stanu z XVI w. Ten fragment naszego planu należy zatem traktować jako w wysokim stopniu hipotetyczny.

³⁹ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Częstochowa Stara*, SHGK, cz. I, z. 3, s. 470–471.

⁴⁰ J. Rajman, *op.cit.*, s. 195.

⁴¹ F. Kiryk, J. Rajman, *Częstochowa w latach 1660–1793*, [w:] *Częstochowa. Dzieje...*, s. 357–365; J. Borowska-Antoniewicz, *op.cit.*, s. 475–476.

SIEWIERZ

Małgorzata Wilska

Miasto Siewierz było stolicą księstwa siewierskiego, należącego od roku 1443 do biskupów krakowskich. Nazwa Siewierz pisana była w XIV i XV w. jako „Siewior”, „Syewyor”, „Siever”, w roku 1544 występuje już „Syewyerz”, choć jeszcze sporadycznie do XVII stulecia utrzymuje się dawna forma Siewior¹.

Rekonstrukcja planu miasta Siewierza w XVI w. oparta została przede wszystkim na kolorowym planie z roku 1786 r. sporządzonym w skali 1 : 4500, który znajduje się obecnie w Bibliotece Narodowej², oraz na planie katastralnym z roku 1872 opracowanym w skali 1 : 2500³. Oba te plany dobrze pokazują dawny układ przestrzenny Siewierza, który w ogólnym zarysie przetrwał do naszych czasów. Zasadnicza zmiana nastąpiła w okolicach zamku siewierskiego na skutek zmian środowiska geograficznego. Staw utworzony z rozlewisk Czarnej Przemszy, okalający zamek i łączący się z fosą w XVI w., zanikł w XIX w. i na jego miejscu pojawiły się podmokłe łąki, które istnieją częściowo do dzisiaj.

Ze źródeł archiwalnych szczególnie ważne są wizytacja Radziwiłłowska z roku 1598 oraz inwentarze siedemnastowieczne klucza siewierskiego. Pierwsze miejsce wśród opracowań zajmuje praca zbiorowa pod redakcją Feliksa Kiryka *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia z dziejów księstwa siewierskiego* z artykułami m.in. M. Antoniewicza, F. Kiryka, J. Laberscheka, Z. Nogi, A. Nowakowskiego i J. Rajmana⁴.

Początki Siewierza nie są dobrze znane, a dyskusja naukowa na temat pierwotnej lokalizacji nie jest jeszcze zakończona. Jedną z hipotez zakłada, że pierwotny gród kasztelański w XII i XIII w. znajdował się na południowy zachód od obecnego miasta, na niewielkiej wyniosłości wokół kościoła romańskiego pod wezwaniem Ścięcia św. Jana, w którym odbywał się synod biskupów polskich w roku 1233⁵. Przeciwno tej hipotezie wypowiedział się A. Tomaszewski, gdyż wykopaliska prowadzone wokół kościoła św. Jana nie wykryły żadnych śladów grodu⁶. Z czasem przeniesiono osadę w rozlewiska doliny rzeki Czarnej Przemszy i tam powstało miasto, które otrzymało prawa miejskie w XIII w. Data lokacji 1276 nie jest pewna, gdyż sam dokument lokacyjny się nie zachował.

Jak podaje J. Laberschek, miasto Siewierz poświadczono jest dowodnie w roku 1304⁷. Termin księstwo siewierskie użyty został po raz pierwszy w 1341 r. W XIV w. Siewierz wraz z przyległym obszarem należał do książąt bytomskich, a następnie do książąt cieszyńskich.

¹ Zob. K. Rymut, *Nazwy wsi i miast dawnego księstwa siewierskiego*, [w:] *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i księstwa siewierskiego*, pod red. F. Kiryka, Katowice 1994, s. 60.

² BN, Zakł. Zb. Kart., syg. 24344.

³ J. Stoksik, *Siewierz i księstwo siewierskie w przekazach kartograficznych*, [w:] *Siewierz, Czeladź...*, s. 597–599.

⁴ J. Laberschek, *Z dziejów Siewierza i ziemi siewierskiej do końca XIII w.*; M. Antoniewicz, *Terytorium siewierskie w XIV i pierwszej połowie XV w.*; Z. Noga, *Osadnictwo i stosunki własnościowe w księstwie siewierskim do 1790 roku*; F. Kiryk, J. Rajman, *Miasta ziemi siewierskiej*. Zob. też Noga, *Słownik* i A. Nowakowski, *Dzieje ustroju i prawa księstwa siewierskiego*, Białystok 1991.

⁵ J. Laberschek, *op.cit.*, s. 132.

⁶ A. Tomaszewski, *Romańskie kościoły z emporami zachodnimi na obszarze Polski, Czech i Węgier*, Wrocław–Warszawa 1974, s. 18, 61, 91, 175.

⁷ J. Laberschek, *op.cit.*, s. 134.

Przełomowym momentem w dziejach miasta był rok 1443. Wówczas to książę cieszyński Wacław sprzedał Siewierz biskupowi krakowskiemu Zbigniewowi Oleśnickiemu⁸. Umowa kupna-sprzedaży wymienia trzy miasta (Siewierz, Czeladź, Kozięgłowy) oraz 20 wsi. Przedmiotem transakcji były też prawa zwierzchności do całego terytorium siewierskiego, obejmującego w sumie trzy miasta i 60 wsi. Ziemia siewierska, zajmująca obszar ok. 679 km, stała się udziałowym księstwem biskupów krakowskich, którzy od roku 1486 zaczęli używać tytułu książęcego. Tytuł ten przetrwał aż do roku 1800.

Biskupi krakowscy mieli w księstwie władzę ustawodawczą i sądowniczą, nadawali przywileje, posiadali własne wojsko. W 1519 r. dobra biskupów poszerzyły się o kompleks kozięgłowski kupiony od Krystyna z Kozięgłowa. Odtąd włości biskupie były podzielone na dwa klucze: kozięgłowski i siewierski. Pozostałe wsie księstwa należały do szlachty, która była zależna od biskupów i nie miała takich praw, jak szlachta w Rzeczypospolitej. Na zamku w Siewierzu mieściła się siedziba starosty grodowego i sądu ziemskiego⁹.

Miasto rozwinęło się wokół czworokątnego rynku o nieregularnych bokach, którego strona wschodnia była najdłuższa i lekko wygięta.

Z rynku wychodziły trzy ulice wylotowe: Bytomska na zachód, Kozięgłowska na północ i Krakowska na południe. Na rynku stał dwupiętrowy murowany ratusz, odbudowany po pożarze w 1580 r. Obok ratusza znajdowały się jatki. Rynek był naokoło zabudowany domami drewnianymi na podmurówce lub murowanymi. Na podstawie inwentarza z 1668 r. wiemy, że wokół Rynku Większego było ich 33, z tego 6 niezamieszkanymi. W tym czasie przy ulicy Bytomskiej stało 25 domów, przy Kozięgłowskiej 15, a przy ulicy Krakowskiej 36, z tego 4 puste. W północno-zachodniej części Siewierza znajdował się plac targowy zwany Świńskim Targowiskiem, które przemianowano później na Wołowe Targowisko. Inwentarz z roku 1668 wymienia tam 25 domów. Północno-zachodnia strona placu graniczyła z wydrami nazywanymi „Wielkimi Piaskami”, widocznymi na planie z 1786 r., które często przysypywały domy stojące z tej strony targu. Potwierdzeniem tego są wzmianki z siedemnastowiecznych inwentarzy mówiące o domach na placu, które „piasek zadał”.

Wychodzącą z rynku w kierunku południowym ulicę Krakowską mieli obowiązek naprawiać mieszczanie siewierscy. Dokument z roku 1567 zaznaczał, że działo się tak „wedle dawnego obyczaju”¹⁰.

Przy ulicy Krakowskiej istniały w XVI w. szpital i kaplica św. Walentego. Obok znajdował się należący do szpitala plac, z którego wychodziła w kierunku północnym ulica nazywana na początku XVII w. Podrzeczną, prowadząca do kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Macieja Apostoła. Kaplica przyszpitalna św. Walentego była drewniana i dopiero w początku XVII w. została wymurowana. W 1598 r. w tej kaplicy znajdowały się trzy ołtarze, a prawo patronatu do niej posiadali rajcy siewierscy.

Do szpitala należały trzy ogrody w Siewierzu: jeden położony koło kaplicy św. Walentego, drugi przy kaplicy św. Leonarda¹¹ i trzeci za kaplicą św. Jana¹² pomiędzy ogrodami mieszczan; ponadto szpital posiadał cztery łąki, trzy w Piwoni i tzw. łąkę Bacholin, oraz dwa place koło samej kaplicy, gdzie miały stanąć nowe budynki szpitalne. W 1503 r. mieszczanin siewierski Maciej Wilk miał ogród nad Czarną Przemszą rozciągający się w kierunku Starego Siewierza, tj. okolic kaplicy św. Jana. W roku 1522 miasto otrzymało od biskupa Jana Konarskiego pola, staw i potwierdzenie praw do korzystania z lasu biskupiego zw. Piwonic; wiadomo, że mieszczanie starali się karczować las i zarośla w celu pozyskania dodatkowych terenów rolnych. W końcu XVI i na początku XVII w. Siewierz miał łącznie ok. 30 łąk i ogrodów mieszczkańskich, nie licząc pól i ogrodów miejscowego plebana ani obszarów zamkowych¹³.

Kościół pod wezwaniem św. Macieja Apostoła zapewne pierwotnie był filią św. Jana, a po lokacji miasta został kościołem parafialnym. W XV w. był budowlą drewnianą tylko z prezbiterium murowanym, dopiero po przebudowie, która nastąpiła ok. roku 1598, cały został wymurowany. Do parafii

⁸ Z. Noga, op.cit., s. 165 nn.

⁹ A. Nowakowski, *Sądy i prawo w dawnym Siewierzu*, [w:] *Siewierz, Czeladź...*, s. 280–283. Zob. też idem, *Dzieje ustroju...*, s. 43.

¹⁰ Noga, *Słownik*, s. 130–131.

¹¹ Drewniany kościół pod wezwaniem św. Leonarda stał przy drodze na Cynków, a wzmiankowany jest po raz pierwszy w roku 1503. Nie mamy podstaw kartograficznych, by go umieścić na planie.

¹² Ogród koło kaplicy św. Jana był na terenie dzisiejszej wsi Kuźnica Świętojańska.

¹³ F. Kiryk, J. Rajman, op.cit., s. 338–339. Większości ogrodów i pól nie można zlokalizować.

w Siewierzu należały wsie: Dziewki, Gołuchowice, Łagisza, Sulików, Trzebiestawice, Warężyn, Wojkowice Komorne, Żeliszawice, a w XVI w. włączono do niej również powstałe pod miastem kuźnice (Siekaczówka, Sulikowska, Czekanka)¹⁴.

Przy parafii w Siewierzu funkcjonowała szkoła poświęcona w źródłach w 1521 r.¹⁵ Jej pierwszy rektor Stanisław Prandota wzmiankowany jest w 1545 r.¹⁶ Opoдал kościoła św. Macieja znajdował się ogród przylegający do ogrodu zamkowego. Ponadto na uposażenie plebanów w Siewierzu składały się w czasach Długosza dwie sadzawki, a w ciągu XVI w. liczba stawów służących hodowli ryb powiększyła się do sześciu¹⁷.

Z placu kościelnego prowadziła droga do zamku, która na planie z XIX w. jest oznaczona jako ulica Kościelna. Od ulicy Krakowskiej za szpitalem odchodziła droga do młyna ulokowanego przy jednej z odnóg Czarnej Przemszy poniżej stawu zamkowego. Młyn ten, założony w końcu XV w., oznaczony został na podstawie planu z 1786 r. Przywilej biskupi z roku 1567 zobowiązał miasto do utrzymywania drogi publicznej od Starego Młyna przy ulicy Krakowskiej, a cło od przejeżdżających (po 3 denary od wozu) pobierać miała rada miejska. W 1574 r. biskup Franciszek Krasieński ustanowił mostowe na rzece Przemszy w Siewierzu i zezwolił na pobieranie 3 denarów od wołu i konia oraz po 2 denary od owcy¹⁸.

Dogodne warunki naturalne, bystry prąd rzeki i jej liczne odnogi spowodowały, iż w XVI w. w Siewierzu funkcjonowało osiem młynów, o czym wiadomo ze źródeł pisanych. Nie udało się jednak ich zlokalizować¹⁹. Być może należałoby tych młynów szukać na stawach i rozlewiskach leżących na północ od zamku.

Zapewne już w początkach XIV w. na rozlewiskach i mokradłach rzecznych Czarnej Przemszy, stanowiących naturalną obronę, stanął zamek, potwierdzony źródłowo w roku 1337. Gruntowna przebudowa zamku siewierskiego została dokonana przez biskupa Piotra Tomickiego w pierwszej połowie XVI w., a następnie w czasach biskupa Franciszka Krasieńskiego. Około roku 1530 zostało przebudowane skrzydło północne z wieżą. Dalsze zmiany nastąpiły w latach 1533–1574. Wówczas powstało całe założenie zamku renesansowego wraz z murem parkanowym. Mieszczanie siewierscy mieli obowiązek naprawiania parkanów zamkowych i łamania lodu w zimie na fosie zamkowej, co stwierdza dokument z 1523 r. Biskup Krasieński w roku 1574 przerzucił na szlachtę i mieszczan siewierskich koszty utrzymania zamku.

Pierwotny zamek murowany, jak przypuszcza B. Guerquin²⁰, został wzniesiony na planie nieregularnym, na co wskazuje ukształtowanie części wschodniej zabudowanej jednotraktowymi pomieszczeniami mieszkalnymi. Inne części zamku wraz z wysoką wieżą bramną z podwójnym wjazdem od strony północnej powstały w XVI w. Do tej wieży dobudowano w XVI w. dwupoziomowe przedbramie na planie czworoboku, zamknięte od strony zewnętrznej półkolem. Wjazd i wejście dla pieszych znajdowały się na wyższej kondygnacji. Na obu poziomach były strzelnice przystosowane do broni palnej. Przed barbakanem znajdował się drewniany most zwodzony²¹, przerzucony przez fosę, która łączyła się z dużym stawem, otaczającym rezydencję biskupią od strony południowej i wschodniej. Znaczne fragmenty szesnastowiecznej renesansowej zabudowy ocalały do dzisiaj, chociaż zamek został opuszczony w końcu XVIII w.

Na północ od zamku znajdowały się tereny folwarku zamkowego oraz ogrody przylegające do podmokłych łąk. Te części krajobrazu przetrwały również niezmiennie do czasów współczesnych.

Wójtostwo dziedziczne wzmiankowane jest w Siewierzu od drugiej połowy XIV w. Nie da się jednoznacznie zlokalizować uposażenia wójtów siewierskich. W XV w. obejmowało dwa łany roli, położone niedaleko kaplicy św. Jana. Wiadomo, że w XVI w. wójt posiadał też ogród nad Czarną Przemszą obok sadzawki rybnej, ponadto trzy łąki, młyn pod zamkiem, łąźnię²².

¹⁴ Ibidem, s. 322.

¹⁵ J. Krukowski, *Oświata i szkolnictwo*, [w:] *Siewierz, Czeladź...*, s. 554–555.

¹⁶ F. Kiryk, J. Rajman, op.cit., s. 325.

¹⁷ Jedna z sadzawek plebana dawała w XV w. ryby o wartości 20 florenów – zob. Z. Noga, op.cit., s. 253–254.

¹⁸ Noga, *Słownik*, s. 127.

¹⁹ Z. Noga, op.cit., s. 247.

²⁰ B. Guerquin, *Zamki w Polsce*, Warszawa 1974, s. 266 n.

²¹ W. Błaszczuk, *W starożytności i średniowieczu*, [w:] *Siewierz, Czeladź...* s. 114–115.

²² Noga, *Słownik*, s. 130.

W latach trzydziestych XVI w. w mieście wybuchł pożar, który zniszczył znaczną część zabudowy. Z tego powodu biskup Piotr Tomicki w 1535 r. uwolnił miasto na 10 lat od opłat. Z kolei w latach siedemdziesiątych XVI w. pożar ogarnął działki przy rynku i spaliły się wówczas księgi miejskie wraz z ratuszem. W 1578 r. biskup Piotr Myszkowski zezwolił mieszczanom na ponowną zabudowę w zniszczonej części Siewierza, a w roku 1589 ustanowił czynsz z nowizn przeznaczony na potrzeby miasta. Oznaczało to, że mimo klęsk, miasto pod opieką biskupów krakowskich mogło się rozwijać w XVI w. bardzo prężnie. Było ośrodkiem wytwórczości rzemieślniczej. W 1567 r. rzemieślnicy w Siewierzu zostali zwolnieni od prac na rzecz zamku. Cechy siewierskie uzyskały przywileje m.in. od biskupa Jerzego Radziwiłła u schyłku XVI w. W 1593 r. nadał on statut cechowi krawców i cechowi szewców. W roku następnym tenże biskup nadał statut cechowi kuśnierzy, a w 1596 roku wydał przywilej zbiorowy dla cechów ślusarzy, bednarzy, kotlarzy, rymarzy, stolarzy, mielcarzy i paśników.

W XVI w. w Siewierzu odbywało się 12 jarmarków rocznie. W 1567 r. biskup Filip Padniewski zezwolił na targ na bydło w każdy poniedziałek i uwolnił miasto od opłat targowych na pięć lat. W rok później tenże biskup nadał miastu czynsz od sprzedaży wina. W 1580 r. biskup Piotr Myszkowski uwolnił mieszczan od opłaty ceł od żelaza, soli, bydła i owiec na obszarze całego księstwa siewierskiego. Ulgi te wiązały się zapewne z trudną sytuacją, w jakiej się znaleźli mieszczenie siewierscy po pożarze miasta, a biskupowi krakowskiemu zależało na prosperity Siewierza.

Przez Siewierz i przez całe księstwo przebiegało wiele ważnych szlaków komunikacyjnych. Komora celna w Siewierzu poświadczona jest po raz pierwszy w dokumencie z 1223 r. Przez miasto przechodziła droga wiodąca z Krakowa do Wrocławia przez Będzin, Sławków, Olkusz, a także jej odgałęzienie Siewierz – Czeladź. Siewierz leżał na szlaku dróg prowadzących z Krakowa i Małopolski do Wielkopolski (przez Koziegłowy) oraz traktów międzynarodowych od Bawarii przez Czechy aż na Rus²³.

To ważne, także dla ruchu handlowego, położenie księstwa siewierskiego pomiędzy Śląskiem a Koroną spowodowało, że każdy fragment ziemi należącej do księstwa był cenny. Dlatego toczyły się spory graniczne ze Śląskiem oraz z Koroną od wieku XVI aż do XVIII. Księstwo siewierskie przestało istnieć w roku 1790, kiedy wcielono je do Korony.

²³ Zob. komentarz do mapy dróg, s. 118 nn.

WIELICZKA

Michał Zbieranowski

Podstawą rekonstrukcji planu Wieliczki w końcu XVI w. były szczęśliwie zachowane plany miasta i kopalni wielickiej, wykonane przez Marcina Germana, geometrę i sztygara szybu „Regis”¹. Do Wieliczki German przybył prawdopodobnie w latach dwudziestych XVII w. W latach 1631–1638 sporządził on, na podstawie własnych pomiarów, plany miasta i kopalni wielickiej. Składały się na nie cztery mapy w skali około 1 : 1260, z których pierwsza przedstawiała plan miasta, a trzy pozostałe – dokładne rozplanowanie i zasięg trzech kolejnych poziomów kopalni. Mimo dużych trudności i niedoskonałej ówczesnej techniki pomiarowej plany Germana charakteryzują się wysokim poziomem dokładności. Ukazują one zabudowę miasta (niekiedy ze szczegółami, jak w przypadku kościoła św. Klemensa), przebieg ulic (niestety bez nazw), urządzenia żupy (szyby, klety, warzelnię, zamek żupny), przebieg zachowanych murów miejskich wraz z wieżami, obiekty budownictwa sakralnego (kościół św. Klemensa, św. Sebastiana, szpital św. Ducha), zabudowę należącą do miasta (wójtostwo, jatki, ratusz). Bardzo szczegółowo przedstawione są też podziały własnościowe. German przedstawił granice działek, zarówno wewnątrz miasta, jak i na przedmieściach, większość z nich oznaczając nazwą lub nazwiskiem właściciela².

W 1645 r. mapy Wieliczki Marcina Germana zostały wydane – na polecenie króla Władysława IV przez żupnika Adama Kazanowskiego – w Gdańsku, jako miedzioryty w skali około 1 : 3800, wykonane przez znanego holenderskiego rytownika Wilhelma Hondiusa (Willem de Hondt). Dodano winiety obrazujące prace w kopalni i na powierzchni (warzelnie, transport soli itp.), oraz szczegółowy wykaz wyrobisk, chodników, szybów i komór dla każdego poziomu kopalni³. Niestety w porównaniu do map wykreślonych przez Marcina Germana w latach trzydziestych, sztychy Hondiusa obrazujące samo miasto są znacznie mniej szczegółowe, a miejscami zawierają nawet drobne błędy. Zabudowa przedstawiona jest w postaci uproszczonej. Część obiektów dosyć szczegółowo przedstawionych na planie Germana, pokazano niemal symbolicznie (np. Brama Kłosowska, kościół św. Klemensa) lub błędnie (prostokątny kościół św. Sebastiana uzyskał formę rotundy). Zniknęły także praktycznie wszystkie opisy dotyczące własności. W jednym jednak przypadku sztychy Hondiusa zawierają uzupełnienie w stosunku do planów Germana: dodano opis warzelni w północnej części miasta („Kerbaria”), którego nie ma na planie wcześniejszym.

W naszym opracowaniu planu miasta wykorzystano pomocniczo także sztychy J. E. Nilsona z połowy XVIII w. i plan katastralny Wieliczki z 1847 r.⁴

¹ S. Gawęda, *Marcin German – geometra wielicki*, [w:] *Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce* [dalej SMDŻ], t. 12, Wieliczka 1983, s. 109–115.

² M. Odlanicki-Poczobutt, M. Milewski, *Najdawniejsze plany kopalni wielickiej*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 3, 1958, nr 4, s. 565–587; M. Milewski, M. Odlanicki-Poczobutt, *Rozwój kartografii górniczej w Polsce na przykładzie kopalni soli w Wieliczce*, [w:] *Z Dziejów Kartografii*, t. 2, Wrocław 1980, s. 39–60.

³ A. Jodłowski, E. Walczy, W. Gawroński, *Obraz Żupy Wielickiej i miasta Wieliczki na mapach Wilhelma Hondiusa z 1645 roku*, Warszawa 2005, s. 13 n., reprodukcja sztychów Hondiusa z komentarzem i zdjęciem makiety Wieliczki wykonanym w skali 1 : 100 na podstawie planów Germana w Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce.

⁴ M. Milewski, M. Odlanicki-Poczobutt, *Opis inwentaryzacyjny i analiza geodezyjno-kartograficzna XVIII-wiecznych planów kopalni wielickiej*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 8, 1963, nr 4; R. Kurowski, *Katalog map górniczych Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka*, Wieliczka 1982; plan katastralny Wieliczki z 1847 r. AP Kraków, sygn. K. Krak. 658.

Pierwsze wzmianki o Wieliczce pochodzą z początku XII w. Już wtedy Wieliczka była ośrodkiem produkcji soli metodą warzelnictwa i osadą targową, o czym świadczą badania archeologiczne⁵. Założenie miasta wiązało się z podjęciem w drugiej połowie XIII w. systematycznego wydobywania soli kamiennej na dużą skalę. W 1290 r. Przemysław II potwierdził przywilej lokacyjny wystawiony zapewne przez Henryka IV Probusa. Wieliczka lokowana została wówczas na prawie frankońskim⁶. W 1336 r. Kazimierz Wielki przeniósł Wieliczkę na prawo magdeburskie na wzór Krakowa⁷.

Układ urbanistyczny miasta został ukształtowany w dwóch zasadniczych etapach. Najpierw w wyniku lokacji na prawie frankońskim w 1290 r., a następnie w czasach Kazimierza Wielkiego, po przeniesieniu na prawo magdeburskie i otoczeniu murami. W swojej podstawowej formie nie zmienił się do końca XVI w. (a częściowo jest czytelny na planie miasta do dziś). Do końca XVI w. klasyczny układ lokacyjny został częściowo zmieniony w wyniku częstych pożarów oraz efektów działalności kopalni. W centralnej części miasta znajduje się rynek (Rynek Górny⁸) z wychodzącymi z jego narożników ulicami – po dwie prostopadłe do siebie z każdego narożnika. Na środku rynku znajdowały się kramy rzeźnicze i inne oraz pręgierz. Jatki solne detalicznych sprzedawców znajdowały się najprawdopodobniej w zachodnim narożniku północnej pierzei rynku. W południowej pierzei rynku znajdował się budynek ratusza, który wzniesiono prawdopodobnie w początkach XV w. Pierwszy budynek spłonął w pożarze miasta w 1556 r.⁹

W obrębie miasta lokacyjnego znajdował się kościół parafialny pod wezwaniem św. Klemensa. Pierwotnie drewniany (XIII w.), został przebudowany w XIV w. (zapewne przed 1354 r.), jako trójnawowa, halowa świątynia gotycka. Od strony północnej dobudowano do niego dwie kaplice: Imienia Jezus (karnodziejska) i zwieńczoną kopułą, kaplicę św. św. Stanisława i Barbary (fundacja rodziny Gawrońskich)¹⁰. Już w drugiej połowie XVII w. w wyniku zawałów kopalnianych konstrukcja kościoła uległa poważnemu uszkodzeniu i po 1786 r. został on całkowicie rozebrany¹¹. W latach 1804–1816 został odbudowany w obecnej, klasycystycznej postaci¹². Wśród budynków znajdujących się bezpośrednio na południe od kościoła mieściła się plebania i szkoła parafialna¹³.

W Wieliczce – już poza murami, na południowy wschód od miasta – znajdował się jeszcze mały kościół drewniany pod wezwaniem św. Sebastiana, fundacji Sebastiana Lubomirskiego – twórcy potęgi rodu Lubomirskich. Kościół został konsekrowany 29 czerwca 1598 r. przez kardynała Jerzego Radziwiła, biskupa krakowskiego, i szczęśliwie przetrwał do dziś¹⁴.

Na północ od zamku żupnego znajdowała się też ostatnia z funkcjonujących w Wieliczce w końcu XVI w. instytucji duchownych, a mianowicie szpital św. Ducha wraz z kaplicą. Wybudowany został na prośbę rajców wielickich, żupnika i bractwa tragarzy po 1363 r. z przeznaczeniem dla najbiedniejszych i kalekich pracowników żupy¹⁵.

⁵ A. Jodłowski, *Początki osadnictwa na terenie Wieliczki*, [w:] *Wieliczka. Dzieje miasta (do roku 1980)*, Kraków 1990, s. 39–59.

⁶ Zob. F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII–XVI w.*, Prace Monograficzne Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, t. 70, Kraków 1985, s. 258–265.

⁷ Ibidem, s. 259; S. Świszczowski, *Urbanistyczny rozwój miasta Wieliczki w czasach Kazimierza Wielkiego*, SMDŻ, t. 3, Wieliczka 1974; na rok 1361 przenosi to wydarzenie J. Piotrowicz, *Dzieje miasta Wieliczki w wiekach średnich*, [w:] *Wieliczka. Dzieje miasta...*, s. 78; zob. też *Wieliczka (Magnum Sal)*, [w:] B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. 2: *Katalog lokacyjnych układów urbanistycznych*, Kraków 2004, s. 260–270 oraz bibliografia.

⁸ Tak zwany Rynek Dolny znajdował się na północ od kościoła św. Klemensa i był to właściwie plac służący do handlu solą i załadunku wozów.

⁹ J. Piotrowicz, *op.cit.* s. 101–102, 132, 148.

¹⁰ Ł. Walczy, *Dzieje kościoła parafialnego św. Klemensa w Wieliczce do 1785 roku*, SMDŻ, t. 21, Wieliczka 2001, s. 7–27; A. Jodłowski, Ł. Walczy, W. Gawroński, *op.cit.* s. 27.

¹¹ Pozostawiono tylko fundamenty prezbiterium i XVII-wieczną kaplicę Morstinów; Ł. Walczy, *Dzieje kościoła...*, s. 25–27.

¹² J. Piotrowicz, *op.cit.* s. 85; S. Świszczowski, *op.cit.*, s. 28–29.

¹³ Według S. Gawędy lokalizacja szkoły jest niepewna i wizytacja z 1597 r. nie podaje jej dokładnie. Podobno miała znajdować się na przedmieściu obok domu karnodziei. S. Gawęda, *Szkolnictwo w Wieliczce w okresie przedrozbiorowym (do 1772 roku)*, SMDŻ, t. 14, Wieliczka 1985, s. 125–139, zwłaszcza s. 130.

¹⁴ A. Gaczoł, *Zabytki sztuki w Wieliczce*, [w:] *Wieliczka. Dzieje miasta...*, s. 340–341.

¹⁵ J. Piotrowicz, *op.cit.*, s. 86.

W północno-zachodniej części miasta znajdował się zamek żupny¹⁶. Powstanie zamku datuje się na okres tuż przed pierwszą lokacją miasta, tj. przed rokiem 1290. Jego budowę wiąże się z inicjatywą księcia Henryka Probusa i potrzebą posiadania rezydencji dla zwierzchnika żupy, a także siedziby administracji górniczej. Początkowo książęcą budowlę tworzył mur obwodowy na rzucie czworoboku o wymiarach ok. 60 x 57 m, pośrodku którego stał piętrowy dom na planie prostokąta o bokach 16 x 10 m. Za Kazimierza Wielkiego przystąpiono do rozbudowy zamku, w którym zastąpiono cegłą drewniane dotąd piętro domu mieszkalnego. Od zachodu dostawiono do niego podpiwniczone, parterowe skrzydło na rzucie kwadratu o boku ok. 13 metrów. W latach sześćdziesiątych XIV stulecia zmodernizowano budynek, określany w opisach jako Dom pośród żupy, przez nadbudowanie piętra nad zachodnim skrzydłem i urządzenie na parterze tzw. izby grodzkiej. Całe założenie włączono w obwód powstałych w tym samym okresie fortyfikacji miejskich, w skład których wchodził kilometrowej długości mur, ubezpieczony przez (zapewne) 21 baszt. W latach 1473 i 1475 pożary miasta wymusiły kolejną przebudowę zamku¹⁷. Dostawiono wówczas północne skrzydło, tzw. Dom żupny, w którym na parterze usytuowano izby gospodarcze, a na piętrze kaplicę i mieszkania dla urzędników. W jego piwnicach zorganizowano więzienie zwane „Groch”. W latach 1552–1553 nad zamkowym dziedzińcem wybudowano łącznik na poziomie pierwszego piętra między Domem żupnym i Domem pośród żupy; podniesiono także o jedną kondygnację skrzydło zachodnie, sytuując w nim izbę królewską. W tym czasie gmach uzyskał bogaty wystrój renesansowy. Trzeci budynek zamku, znajdujący się na zachód od Domu pośród żupy, była to tzw. kuchnia żupna, wydająca posiłki dla pracowników żupy i woźniców. W południowej części terenów zamkowych mieściły się zabudowania gospodarcze, magazyny drewna, mała łaźnia, stajnie oraz przejście do tzw. sadu żupnego powstałego na miejscu dawnego zapadliska kopalnianego¹⁸.

Od czasu drugiej lokacji w XIV w. miasto otoczone było murami, w skład których włączony był też zamek żupny. Pierwotnie posiadało dwie bramy: Kłosowską na południu i Krakowską na północy. Brama Kłosowska jest widoczna jeszcze na planie Germana z 1638 i 1645 r. Brama Krakowska nie istniała już na początku XVII w. Nie wiemy, kiedy została rozebrana lub zburzona. Także jej dokładna lokalizacja jest niepewna. Znajdowała się zapewne u wylotu ulicy biegnącej południkowo od Bramy Kłosowskiej, zachodnią stroną rynku, pomiędzy Zamkiem Żupnym a murem otaczającym kościół św. Klemensa¹⁹. Wedle tradycji w murach wielickich znajdować się miało 21 baszt (19 szeregowych i dwie bramne). Jednak w wyniku działalności kopalni (zarówno potrzeb produkcyjnych, jak i zawałów górniczych) mury miejskie uległy znacznej dewastacji. Na planie Germana możemy doliczyć się dziewięciu baszt po stronie południowej i zachodniej oraz niewielkich odcinków murów kurtynowych przy zamku żupnym i po obu stronach Bramy Kłosowskiej. Być może jeszcze jedna baszta znajduje się na owym planie w okolicy szybu „Regis”. Po stronie wschodniej likwidację murów przyspieszyła na pewno budowa szybu „Seraf” w 1442 r. W części północno-wschodniej do destrukcji fortyfikacji miejskich przyczyniła się zapewne intensywna eksploatacja szybów „Regis” i „Wodna Góra”²⁰.

Nazwy ówczesnych ulic w Wieliczce znane nam są ze źródeł, ale nie mamy pewności co do ich lokalizacji. Jediną ulicą zaznaczoną na rękopiśmiennym planie Germana z 1638 r. jest ulica św. Jadwigi, biegnąca z południowo-zachodniego narożnika rynku w kierunku zachodnim²¹. Ulica Kłosowska

¹⁶ S. Świszczowski, *Średniowieczne założenia Zamku Żupnego w Wieliczce i ich rozwój*, SMDŻ, t. 2, Wieliczka 1968, s. 152–170; K. Kubik, *Dzieje rozbudowy zamku żupnego w Wieliczce (XIII–XX w.)*, SMDŻ, t. 6, Wieliczka 1977, s. 77–95.

¹⁷ W związku z drewnianą zabudową miasta wymuszoną między innymi znajdującą się pod miastem kopalnią, Wieliczkę trapiły częste pożary. Największe w latach 1473, 1475, 1535, 1549, 1556, 1591. F. Kiryk, op.cit. s. 263.

¹⁸ J. Piotrowicz, *Dole i niedole Wieliczki za panowania ostatnich Jagiellonów i królów elekcyjnych (do „potopu” szwedzkiego, [w:] Wieliczka. Dzieje miasta...*, s. 144–145; S. Świszczowski, *Urbanistyczny rozwój miasta...*, s. 29.

¹⁹ S. Świszczowski, *Urbanistyczny rozwój miasta...*, s. 29. Chociaż J. Widawski umiejscawia Bramę Krakowską u wylotu ulicy wychodzącej z północno-wschodniego narożnika rynku, mniej więcej między szybami „Regis” i „Wodna Góra” – J. Widawski, *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku*, Warszawa 1973, s. 479; podobnie J. Piotrowicz, *Dole i niedole...*, planik po stronie 144.

²⁰ J. Widawski, op.cit., s. 477; S. Świszczowski przypuszcza, że budowa obwarowań mogła nie być dokończona w związku z działalnością kopalni. S. Świszczowski, *Urbanistyczny rozwój miasta...*, s. 29.

²¹ Także i w tym przypadku nie mamy stuprocentowej pewności czy nazwa taka rzeczywiście funkcjonowała. Pozostałe znane nam nazwy ulic to Żebracka, Warzycka (znajdowała się zapewne przy warzelnii soli), Kowalska, Ślusarska, Szewska, Podszkolna, Świętokrzyska (być może znajdowała się w okolicach dawnego kościoła św. Krzyża, w XVI w. już nieistniejącego),

biegła zapewne do Bramy Kłosowskiej, a ulica Krakowska od północno-zachodniego narożnika murów w kierunku północnym między terenem szpitala św. Ducha a warzelnią soli. Ulica Krzyszkowska zaznaczona jest na planie katastralnym Wieliczki z 1847 r.; biegnie ze wschodu na zachód od dolnego rynku²².

Na układ urbanistyczny Wieliczki poważny wpływ miała znajdująca się pod miastem kopalnia i zabudowania żupy solnej na powierzchni. Oprócz wspomnianych już zabudowań zamku żupnego, na terenie Wieliczki funkcjonowało w drugiej połowie XVI w. pięć szybów wydobywczych. Najstarszy był szyb „Regis”, znajdujący się na północny-wschód od kościoła św. Klemensa, zgłębiony w XIV w.²³ Następnie „Seraf” zgłębiony w 1442 r., będący przez następne dwa stulecia najważniejszym szybem wydobywczym w Wieliczce. Zlokalizowany był on we wschodniej części miasta, na wysokości Rynku Górnego. Jego budowa była najprawdopodobniej przyczyną rozebrania wschodniej części murów miejskich²⁴. Pozostałe trzy szyby wydobywcze powstały w XVI w.²⁵ Pierwszy był „Boner” zbudowany w latach 1532–1533. Powstał w celu umożliwienia dalszego wydobycia soli ze złoża udostępnionego przez szyb „Seraf”. Znajdował się on na wschód od szybu „Seraf”, mniej więcej na wysokości Rynku Górnego. W latach 1564–1565 wykonano szyb „Bużenin”, położony jeszcze bardziej na wschód od szybu „Boner”, już na terenach przedmieścia Mierzączka – najpierw jako szyb wentylacyjny, który potem zaczął pełnić funkcje szybu wydobywczego. Był to najdalej na wschód wysunięty szyb kopalni w Wieliczce do końca XVI w. Ostatnim z nowo zgłębionych szybów był szyb „Loiss” (Loyss), zbudowany przez toruńską, mieszczańską spółkę rodziny Loissów w latach 1577–1579²⁶. Posiadali oni w Toruniu warzelnię soli, dla której właśnie dzięki szybowi „Loiss” pozyskiwali rum solny, spławiany następnie Wisłą do Torunia²⁷.

Dodatkowym, szóstym szybem była tzw. Wodna Góra (zwana także „Górą Surowiczą”), zgłębiona przed 1381 r. w celu usuwania wody z kopalni. Znajdowała się ona na północ od kościoła św. Klemensa i na północny wschód od szybu „Regis”²⁸.

Poza murami miejskimi, na zachód od szpitala św. Ducha i na północ od zamku żupnego znajdowała się „karbaria” (na sztychach Hondiusa oznaczona jako „kerbaria”), czyli warzelnia soli. Jej powstanie sięga jeszcze czasów przedkolacyjnych. W końcu XVI w. posiadała sześć wież z panwiami. Od 1577 r. posiłkowała ją tzw. warzelnia „górna” zbudowana przy szybie „Bużenin” i posiadająca jedną wieżę²⁹.

Wieliczka jest miastem szczególnym, nawet wśród innych polskich miast górniczych. Powodem tego jest fakt, że miasto powstało i rozwijało się na kopalni, co skutkowało określonymi konsekwencjami dotyczącymi zabudowy i układu urbanistycznego. Ze względu na możliwość zaważenia się wyrobisk górniczych domy budowano prawie wyłącznie z drewna (nawet budynek ratusza był drewniany)³⁰. W efekcie każdy pożar był szczególnie groźny i powodował bardzo duże straty w zabudowie³¹. Dodatkowo coraz intensywniejsze poszukiwania złóż soli powodowały konieczność tworzenia nowych

Wójtowska, Przedmiejska, Krowia, Piekarska, Wąska, Wieżna, Furmańska, Tworkowska. J. Piotrowicz, *Dzieje miasta...*, s. 101; idem, *Dole i niedole...*, s. 144.

²² Zob. *Instrukcja Jana Gotfryda Borlacha z 1747 roku o zabezpieczeniu żupy i miasta Wieliczki przed pożarem*, wyd. H. Walczak, SMDŻ, t. 10, Wieliczka 1981, s. 205–228; plan katastralny Wieliczki z 1847 r. AP Kraków, sygn. K. Krak. 658.

²³ Szyb „Regis” powstał zapewne ok. 1334 r. I. Markowski, *Zarys rozwoju przestrzennego kopalni wielickiej*, SMDŻ, t. 7, Wieliczka 1978, s. 13; J. Piotrowicz, *Żupy krakowskie w pierwszych wiekach rozwoju od połowy XIII do początków XVI wieku*, [w:] *Dzieje żup krakowskich*, Wieliczka 1988, s. 124.

²⁴ Szyb został zbudowany staraniem ówczesnego żupnika Mikołaja Serafina, stąd jego nazwa. S. Świszczowski, *Urbanistyczny rozwój miasta...*, s. 29; na rok 1440 przenosi zgłębienie szybu J. Piotrowicz, *Dzieje miasta...*, s. 101.

²⁵ A. Keckowa, *Żupy krakowskie w XVI–XVIII w. (do 1772 r.)*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1969, s. 33; eadem, *Żupy krakowskie w XVI–XVII wieku*, [w:] *Dzieje żup krakowskich...*, s. 163.

²⁶ I. Markowski, op.cit., s. 15.

²⁷ J. Piotrowicz, *Dole i niedole...*, s. 141.

²⁸ I. Markowski, op.cit., s. 13; J. Piotrowicz, *Żupy krakowskie...*, s. 124.

²⁹ Kilkadziesiąt metrów na północny wschód od szybów „Regis” i „Wodna Góra” znajdowały się zbiorniki odstojników solankowych, jednak nie widzimy ich na planach Germana. W związku z tym nie ma pewności, czy jeszcze funkcjonowały w końcu XVI w. J. Piotrowicz, *Dole i niedole...*, s. 101, 142.

³⁰ Poza zamkiem żupnym, murami miejskimi z bramami i basztami oraz kościołem św. Klemensa w Wieliczce nie było właściwie zabudowy murowanej.

³¹ Zob. przyp. 18.

szybów wydobywczych (przykład szybu „Seraf”) oraz wygospodarowania miejsca na magazyny, warsztaty rzemieślnicze, stajnie dla przyjeżdżających kupców itp. Cierpiała na tym zabudowa miejska. Wydaje się, że można zaryzykować twierdzenie, iż (przynajmniej w drugiej połowie XVI w.) było to miasto dołączone do kopalni, a nie kopalnia znajdująca się w mieście.

HERBY WOJEWÓDZTWA, ZIEMI I MIAST

Zenon Piech

Herb województwa krakowskiego

Herb województwa, wywodzący się z herbu książąt oraz księstwa krakowskiego, ukształtował się w ciągu XIV w. Kiedy w czasie panowania Kazimierza Wielkiego ostatecznie powstał zespół herbów ziemskich, herb województwa krakowskiego zajął w nim pierwsze miejsce. Przedstawiał w polu czerwonym ukoronowanego białego Orła¹. Stylizacja plastyczna herbu województwa była identyczna jak herbu Królestwa Polskiego, dlatego często Orzeł królestwa pełnił równocześnie rolę herbu województwa. Gdy jednak obydwie herby występowały oddzielnie, dla ich zróżnicowania orzeł województwa krakowskiego miał głowę zwróconą w heraldyczną lewą stronę, często też nosił na skrzydłach przepaskę zakończoną trójliściami. Barwy herbu województwa krakowskiego były takie jak barwy herbu Królestwa Polskiego: w polu czerwonym Orzeł biały w złotej koronie, ze złotym dziobem, szponami i przepaską na skrzydłach. Na mapie głównej publikujemy herb województwa krakowskiego opracowany w oparciu o przekazy źródłowe z XVI w., z czasów Zygmunta Augusta. Taki herb jest używany obecnie przez województwo małopolskie². Godło herbowe umieszczono na kartuszu z czwartej ćwierci XVI w.

Herb ziemi sądeckiej

Pierwszą informację o herbie ziemi sądeckiej podaje w swojej *Kronice* Marcin Bielski, natomiast wyobrażenie herbu przynosi herbarz Erazma Kamienia oraz *Herby rycerstwa polskiego* Bartosza Paprockiego. Herb przedstawia na tarczy dwudzielnej w słup – w polu heraldycznym prawym trzy pasy czerwone i trzy złote, a w polu lewym czerwonym dziewięć złotych gwiazd³. W *Kronice polskiej* Kaspra Niesieckiego strony herbu są odwrócone⁴. Herb ziemi sądeckiej jest odmianą barwną herbu województwa sandomierskiego, z którym ta ziemia sąsiadowała w ramach wspólnej prowincji małopolskiej. Znany jest on jedynie z informacji zamieszczonych w wymienionych herbarzach, nieznana jest żadna pieczęć z tym herbem ani jakkolwiek inny przekaz źródłowy⁵. Zamieszczony w niniejszej publikacji herb ziemi został zaczerpnięty z *Herbów rycerstwa polskiego* Bartosza Paprockiego i umieszczony na kartuszu z czwartej ćwierci XVI w.⁶

Herb Krakowa

Herb Krakowa kształtował się etapami, a swój ostateczny kształt osiągnął dopiero około połowy XVII w. Najstarsza wzmianka o herbie miasta z 1370 r. występuje w *Kronice* Janka z Czarnkowa.

¹ S.K. Kuczyński, *Polskie herby ziemskie. Geneza, treści, funkcje*, Warszawa 1993, s. 13 n. Zob. też W. Drelicharz, Z. Piech, *Dawne i nowe herby Małopolski*, Kraków 2004, s. 59–78.

² W. Drelicharz, Z. Piech, op.cit., s. 77–78.

³ S.K. Kuczyński, op.cit., s. 69, 71, 100, 102, tam też odsyłacze do źródeł.

⁴ Ibidem, s. 87, il. 85.

⁵ Por. AHP Sandomierskie, s. 132. O ziemi sądeckiej zob. wyżej w rozdziale o podziałach terytorialnych województwa krakowskiego, s. 30.

⁶ B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, wyd. K.J. Turowski, Kraków 1858, s. 916.

Autor informuje o herbie umieszczonym na chorągwi, którą nieśli mieszczanie witający króla Ludwika Węgierskiego wjeżdżającego do Krakowa, nie podaje jednak informacji o wyglądzie herbu. Najstarsze wyobrażenie herbu zachowane jest na dzwonie z kościoła Mariackiego z czwartej ćwierci XIV w. Godło przedstawia mur miejski z dziewięcioblankowym krenelażem, z trzema wieżami równej wysokości i otwartą bramą z kratą opuszczoną do dwóch trzecich wysokości⁷.

Pierwotna wersja herbu pozostaje w pewnym związku z najstarszą wójtowską pieczęcią Krakowa, która przerobiona została następnie na pieczęć radziecką. Przedstawiała ona również budowlę z trzema wieżami i otwartą bramą. Motywom architektonicznym towarzyszyły dodatkowe elementy: nad środkową wieżą, wyższą od dwóch bocznych, znajduje się nieukoronowany Orzeł na tarczy, na wieżach bocznych umieszczono patronów katedry krakowskiej i miasta: św. Wacława i św. Stanisława, po bokach wież dwukrotnie pokazano herb książąt kujawskich zwieńczony koroną, a w otwartej bramie postać klęczącego mężczyzny, zapewne wójta miasta⁸. Motyw Orła, występujący już na najstarszej pieczęci, zostanie wprowadzony do herbu Krakowa dopiero w czwartej ćwierci XVI w. i umieszczony w otwartej bramie.

Liczne zabytki z XV i XVI w. (pieczęcie, iluminacje, grafika, rzeźba architektoniczna) poświadczają pierwotną wersję herbu. Pewne różnice dotyczą jedynie wysokości wież, które bywają równej wysokości lub wieża środkowa jest wyższa.

Dopiero w czwartej ćwierci XVI w. nastąpiły kolejne zmiany herbu. Wówczas sporadycznie w otwartej bramie zaczął pojawiać się nieukoronowany Orzeł. Jednocześnie wprowadzono pieczęć przedstawiającą tradycyjny herb, bez Orła w bramie, ale na charakterystycznej renesansowej tarczy o zaokrąglonej głowicy i wciętych pobocznicach, zwieńczonej koroną zamkniętą. Korona podkreślała stołeczność Krakowa. Ostateczne połączenie wszystkich elementów obecnego herbu Krakowa nastąpiło w 1661 r., gdy kosztem rajcy krakowskiego Krzysztofa Kranza sporządzono dwie pieczęcie miejskie. W otwartej bramie umieszczono wówczas ukoronowanego Orła⁹. Wprowadzenie tej wersji herbu na pieczęcie miejskie, które miały charakter przekazów oficjalnych, zamknęło proces kształtowania się herbu miasta. Jednak do końca XVIII w. była też w użytku pierwotna wersja herbu, bez Orła w bramie i korony wieńczącej tarczę. Najczęściej ta wersja herbu była umieszczana na mniejszych pieczęciach miejskich.

Barwy herbu Krakowa były znane w dwóch wariantach: mur i wieże białe w polu błękitnym albo mur i wieże czerwone w polu złotym¹⁰. Obok planu Krakowa publikujemy herb używany wspólnie przez miasto, zrekonstruowany w oparciu o drobiazgowo studia historyczne i heraldyczne¹¹. Ukazuje on wygląd herbu z czwartej ćwierci XVI stulecia. W polu błękitnym znajduje się czerwony mur z trzema wieżami, z których środkowa jest wyższa. W murze – brama o złotych otwartych podwojach, z podniesioną złotą broną. W prześwicie bramy – ukoronowany Orzeł biały ze złotym dziobem i szponami. Tarcza herbowa ma charakterystyczny dla Krakowa renesansowy kształt i jest zwieńczona koroną zamkniętą.

Herb Kazimierza

Herb miasta Kazimierza w świetle zachowanych źródeł nie przedstawia się jednoznacznie. Najstarszej informacji na ten temat dostarcza czternastowieczna pieczęć ławnicza, pochodząca z czasu wkrótce po lokacji miasta (1335). Przedstawia ona ukoronowany monogram K, a po jego bokach dwie

⁷ M. Friedberg, *Herb miasta Krakowa*, RK, 28, 1937, s. 5–43, tam też odsyłacze do źródeł (strony cytuję wg odbitki artykułu).

⁸ A. Chmiel, *Pieczęcie miasta Krakowa, Kazimierza, Kleparza i jurydyk krakowskich do końca XVIII wieku*, RK, 11, 1909, s. 79–95; M. Friedberg, op.cit., s. 9–10 n.

⁹ Z. Piech, *Skąd się wziął i co oznacza Orzeł w herbie Krakowa? Ze studiów nad genezą, etapami rozwoju i treściami ideowymi herbu miasta*, [w:] *Venerabiles, nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej. Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Bieniakowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin i czterdziestopięćlecie pracy naukowej*, red. nauk. A. Radziwiński, A. Supruniak, J. Wroniszewski, Toruń 1997, s. 369–388; H. Seroka, *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002, s. 138–140 oraz liczne uwagi zamieszczone w całej książce, zob. wg indeksu.

¹⁰ W. Budka, *Barwy herbu miasta Krakowa*, „Miesięcznik Heraldyczny”, 14, 1935, s. 8–11, 21–24; M. Friedberg, op.cit., s. 25–38.

¹¹ W. Drelicharz, Z. Piech, op.cit., s. 233–264, zwłaszcza 244–249.

małe ukoronowane głowy królewskie¹². Treść tego godła nawiązuje do osoby fundatora miasta, króla Kazimierza Wielkiego, który nadał mu swoje imię. Godło powyższe było bardzo popularne w sfragistyce miasta Kazimierza, gdzie dominowało od końca XVI do końca XVIII w. Na pieczęciach nie występowało ono na tarczy herbowej, natomiast na innych przekazach (druki, supereklibris, iluminacje ksiąg miejskich) było umieszczane na tarczy. W roli herbu miasta, przeznaczonego wyłącznie do użytku przez radę i ławę miejską, potwierdza je dokument Zygmunta Augusta z 1566 r. Również staropolskie wiersze na herb Kazimierza opisują to właśnie godło.

Jednocześnie już od XV w. znana jest odmiana herbu, przedstawiająca monogram K w wersji ukoronowanej lub rzadziej bez korony. Po raz pierwszy pojawia się on w XV w. na antepedium ołtarza w kościele Bożego Ciała na Kazimierzu, umieszczony na tarczy. W XVI w. monogram K występuje na pieczęciach Kazimierza. Umieszczany systematycznie na tarczy herbowej musi być traktowany jako herb miasta¹³. Tę jego rolę potwierdzają również iluminacje ksiąg miejskich, supereklibrisy, staropolskie widoki Krakowa, Kazimierza i Kleparza, jak również chorągiew miasta przedstawiona na tzw. Rolce sztokholmskiej. W podsumowaniu stwierdzić należy, że herb Kazimierza był nieustabilizowany, w użytku były jego dwie odmiany i trudno jednoznacznie stwierdzić, która z nich była dominująca¹⁴. Zamieszczamy tu jedną z nich, przedstawiającą ukoronowany monogram i dwie królewskie głowy po jego bokach. Pamiętać jednak należy, że równie uprawnione byłoby zamieszczenie ukoronowanego monogramu. Barwy herbu zrekonstruowane w oparciu o przekazy źródłowe były następujące: w polu czerwonym złoty monogram K ukoronowany złotą koroną. Złote popiersia królewskie są propozycją autora opracowania. Godło herbowe umieszczono na kartuszu z czwartej ćwierci XVI w.

Herb Biecza

Herb miasta Biecza w świetle zachowanych źródeł nie przedstawia się jednoznacznie. Na najstarszej pieczęci, pochodzącej z XV w., przedstawiono stojące postacie patronów – św. św. Piotra i Pawła z ich atrybutami, kluczem i mieczem oraz literą B (monogramem miasta), u ich nóg¹⁵. Pieczęcie miejskie z XVI–XVIII w. potwierdzają stabilność tego godła, jednak zawsze bez tarczy herbowej. Jedynie na piętnastowiecznej pieczęci ławniczej występuje popiersie św. Piotra z kluczem, umieszczone na tarczy. Z XV–XVII w. pochodzą liczne przekazy ukazujące monogram miasta, literę B, na tarczy herbowej. Ta wersja herbu była wówczas bardzo popularna i występowała m.in. w rzeźbie architektonicznej kościoła parafialnego, na szesnastowiecznej pieczęci, na supereklibrisach i na rysunku w księgach miejskich, na sgraffitowej dekoracji dzwonnicy¹⁶. Pomimo to we współczesnej literaturze heraldycznej panuje pogląd, że herb Biecza przedstawiał postacie św. św. Piotra i Pawła oraz monogram B¹⁷. Herb w tej wersji jest też obecnie używany przez miasto. W niniejszym wydawnictwie zamieszczamy herb używany przez miasto w okresie staropolskim: w polu czerwonym złoty monogram B. Stylizacja monogramu zaczerpnięta jest z kafla datowanego na początek XVI w.¹⁸ Godło umieszczono na kartuszu herbowym z czwartej ćwierci tego stulecia.

Herb Nowego Sącza

Herb Nowego Sącza wywodzi się z przedstawień napieczętnych ukazujących patronkę kościoła parafialnego, św. Małgorzatę. Na najstarszej pieczęci miasta Kamienicy (późniejszego Nowego Sącza), pochodzącej prawdopodobnie z końca XIII w., przedstawiono św. Małgorzatę stojącą obok smoka

¹² A. Chmiel, op.cit., s. 130–131 n.

¹³ Ibidem, s. 133–134, 136–139, 141–142.

¹⁴ Skomplikowaną sytuację heraldyki Kazimierza omawiam w artykule: Z. Piech, *Herb miasta Kazimierza pod Krakowem*, [w:] *Miasta, ludzie, instytucje, znaki*, pod red. Z. Piecha [w druku]; zob. też uwagi H. Seroki, op.cit., s. 112–114 oraz wg indeksu.

¹⁵ W. Wittig, *Pieczęcie miast dawnej Polski*, Kraków–Warszawa 1905, s. 15–16.

¹⁶ T. Ślowski, *Herb i pieczęcie miasta Biecza na przestrzeni dziejów*, [w:] idem, *Ratusz królewskiego miasta Biecza siedziba władz samorządowych na przestrzeni dziejów*, Biecz 2000, s. 128–148 oraz kolorowe ilustracje zamieszczone na końcu książki.

¹⁷ M. Gumowski, *Herby miast polskich*, Warszawa 1960, s. 130; A. Plewko, J. Wanag, *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994, s. 10; *Miasta polskie*, t. 2, tabl. XCI; H. Seroka, op.cit., s. 93–94.

¹⁸ T. Ślowski, op.cit., s. 142.

i trzymającą go na sznurze. Na kolejnej pieczęci z początku XIV w. przedstawiono św. Małgorzatę zasiadającą na tronie, ze smokiem pod nogami, trzymającą w jednej ręce krzyż na długim drzewcu z proporcem, a w drugiej model kościoła¹⁹. Dopiero na mniejszej pieczęci miejskiej z XIV w. pojawia się wyobrażenie św. Małgorzaty, znane w późniejszym czasie jako godło herbowe. Święta stoi na smoku, w prawej ręce trzyma krzyż na długim drzewcu, który wbija smokowi w gardło, w lewej ma gałązkę palmową, na głowie koronę, a wokół głowy nimb²⁰. Najstarszy przekaz potwierdzający takie przedstawienie św. Małgorzaty w roli godła herbowego występuje na pieczęci sądu sześciu miast pochodzącej z lat 1544–1545²¹. Jedyna różnica w stosunku do przedstawienia na pieczęci miejskiej polega na tym, że smok leży na grzbiecie, a św. Małgorzata została przedstawiona bez nimbu. Stabilizację tego godła potwierdzają średniowieczne i nowożytne pieczęcie miasta. Nie wiemy, jak wyglądały barwy herbu Nowego Sącza w epoce staropolskiej, przyjmujemy więc barwy stosowane we współczesnym herbie miasta²². Pole tarczy jest błękitne, św. Małgorzata ubrana w białą szatę i czerwony płaszcz, w złotej koronie i złotym nimbie wokół głowy. Postać w prawej ręce trzyma złoty krzyż na długim drzewcu, w lewej zieloną gałązkę palmową. Stoi na zielonym smoku. Kompozycja powyższa nie zachowuje zasady alternacji. Stylizacja plastyczna godła została zaczerpnięta z wydawnictwa *Miasta polskie w Tysiącleciu*, wzorującego się na staropolskich przekazach źródłowych²³. W celu nawiązania do końca XVI w. umieszczono godło na kartuszu z czwartej ćwierci tego stulecia.

Herb Wieliczki

W pełni ukształtowany herb Wieliczki, umieszczony na tarczy herbowej, występuje już na najstarszej pieczęci miasta, pochodzącej z XV w.²⁴ Godło herbowe przedstawia narzędzia górnicze: oskard i dwa kilofy po jego bokach. Stabilność herbu potwierdzają pieczęcie pochodzące z późniejszego czasu, z XVI–XVIII w. Jako barwę herbu przyjmuje się złote narzędzia górnicze w polu czerwonym. Stylizacja herbu została zaczerpnięta z wydawnictwa *Miasta polskie w Tysiącleciu*, wzorującego się na staropolskich przekazach źródłowych²⁵. Godło umieszczono na kartuszu z czwartej ćwierci XVI w.

Herb Częstochowy

Godło herbu Częstochowy wywodzi się z najstarszej czternastowiecznej pieczęci miasta. Przedstawia ona mur miejski z otwartą bramą i opuszczoną kratą oraz trzema wieżami, z których środkowa jest niższa, a dwie boczne wyższe. Na heraldycznie prawej wieży wspięty lew jest zwrócony w lewo, na wieży lewej orzeł w typie klejnotowym zwrócony w prawo²⁶. Lew i orzeł nawiązują do osoby Władysława Opolczyka jako fundatora miasta. Stabilność tego godła potwierdzają dwie pieczęcie z XVI w. (większa i mniejsza) oraz pieczęć z drugiej połowy XVIII w. Jakkolwiek godło powyższe po raz pierwszy występuje na kartuszu herbowym dopiero w końcu XVIII w., to należy przypuszczać, że już w średniowieczu, a najpóźniej w XVI w. było traktowane jako herb miasta²⁷. Nie wiemy, jak wyglądały barwy herbu Częstochowy w epoce staropolskiej, przyjmujemy więc, uzasadnione historycznie i heraldycznie, barwy stosowane we współczesnym herbie miasta. Pole tarczy błękitne, mur

¹⁹ F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie wieków średnich*, Kraków 1899, nr 239, s. 155–156; nr 335, s. 196–198; M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Toruń 1960, s. 104–105, tabl. XIV, nr 175; s. 156–157, tabl. XXIII, nr 298, 299.

²⁰ M. Gumowski, *Herb i pieczęcie Nowego Sącza*, „Rocznik Sądecki”, 4, 1960, s. 75, il. 3; H. Seroka, op.cit., s. 31–32, 98–99 oraz wg indeksu.

²¹ A. Chmiel, *Pieczęć sądu komisarzkiego sześciu miast*, „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne”, t. 3, 1897, nr 4 (zbioru ogólnego nr 34), szp. 337–347.

²² M. Gumowski, *Herby miast...*, s. 251; A. Plewko, J. Wanag, op.cit., s. 144.

²³ *Miasta polskie*, t. 1, tabl. XLIV.

²⁴ H. Seroka, op.cit., s. 150–151 oraz wg indeksu.

²⁵ *Miasta polskie*, t. 1, tabl. XLVI.

²⁶ W. Wittig, op.cit., s. 47; M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie...*, s. 58–59, tabl. VI, nr 66; M. Haisig, *Herb miasta Częstochowy. Jego geneza i symbolika*, „Ziemia Częstochowska”, 6/7, 1967, s. 182 n.

²⁷ M. Antoniewicz, *Heraldyka Częstochowy w okresie przedrozbiorowym*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego. Okres staropolski*, t. 1, pod red. F. Kiryka, Częstochowa 2002, s. 537–556, na temat heraldyzacji godła napieczętowanego s. 555, tam też starsza literatura; H. Seroka, op.cit., s. 133–135.

i wieże białe, krata czarna, lew i orzeł złote. Stylizacja plastyczna godła została zaczerpnięta z wydawnictwa *Miasta polskie w Tysiącleciu*, wzorującego się na staropolskich przekazach źródłowych²⁸. W celu nawiązania do końca XVI w. umieszczono godło na kartuszu z czwartej ćwierci tego stulecia.

Herb Siewierza

Pierwsze informacje na temat znaków miasta Siewierza pochodzą dopiero z ostatniej ćwierci XVIII w. W 1782 r. sporządzono dwie pieczęcie, burmistrza i wójta, przedstawiające dwuszalkową wagę. Na pieczęci burmistrza pomiędzy szalkami umieszczono półksiężyc, na pieczęci wójta sześcioramienną gwiazdę²⁹. Być może powtórzenie tego samego wyobrażenia na obydwu pieczęciach jest świadectwem, że był to znak posiadający dłuższą tradycję, ugruntowany w świadomości władz i mieszkańców, pełniący rolę godła herbowego. Nie jest to jednak pewne. W 1792 r. król Stanisław August Poniatowski nadał Siewierzowi herb: „orła czarnego bez korony, literą S przepasanego, trzymającego w jednej nodze wagę oznaczającą sprawiedliwość, a w drugiej różczkę oliwną”³⁰. Jest to pierwszy znany herb Siewierza. We współczesnej heraldyce herb Siewierza przedstawia Orła białego³¹, jednak aby jak najwierniej nawiązać do staropolskiej tradycji heraldycznej, umieszczamy w niniejszej publikacji Orła czarnego ze złotym monogramem S na piersi, ze złotą gałązką oliwną i takąż wagą w szponach. Dla zachowania zgodności stylistycznej z pozostałymi herbami miejskimi godło powyższe zostało umieszczone na kartuszu herbowym z czwartej ćwierci XVI w.

²⁸ *Miasta polskie*, t. 1, tabl. XXII. Zob. też uwagi na temat barwy zamieszczone przez M. Antoniewicza, op.cit., s. 555-556.

²⁹ S.K. Kuczyński, *Pieczęcie i herb Siewierza*, [w:] *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i księstwa siewierskiego*, pod red. F. Kiryka, Katowice 1994, s. 391-409, zwłaszcza s. 392-400.

³⁰ *Ibidem*, s. 397.

³¹ A. Plewko, J. Wanag, op.cit., s. 197; M. Kaganiec, *Herby miast województwa śląskiego*, Katowice 2007, s. 202-204.

INDEKS MIEJSCOWOŚCI

Indeks obejmuje wszystkie miejscowości istniejące w województwie krakowskim i księstwie siewierskim w drugiej połowie XVI w., jak również osiedla spoza ich terytoriów oznaczone na mapie głównej.

Spośród elementów składających się na oznaczenia miejscowości w indeksie niektóre występują we wszystkich hasłach, inne zaś tylko w części haseł. Kolejność tych elementów jest następująca:

nazwa z drugiej połowy XVI w., to jest w formie występującej na mapie,

ówczesne ważniejsze odmianki tej nazwy – w nawiasie,

nazwa dzisiejsza, jeśli różni się od szesnastowiecznej – kursywą,

rodzaj osady niebędącej wsią lub przysiółkiem w drugiej połowie XVI w. (np. miasto, młyn),

przynależność powiatowa w drugiej połowie XVI w. – nazwa powiatu w skrócie,

ówczesna przynależność parafialna – nazwa ośrodka parafii,

przynależność własnościowa w drugiej połowie XVI w. – kategoria w skrócie (własność szlachecka nie jest zaznaczona),

współrzędne literowo-cyfrowe położenia miejscowości na mapie,

strony komentarza, na których miejscowość jest wymieniona.

Ponadto, jeśli hasło główne odpowiada zgrupowaniu miejscowości na mapie, na drugim miejscu – za znakiem równości – występują nazwy poszczególnych osad składających się na to zgrupowanie. Przy nielicznych miejscowościach występują cyfry rzymskie, będąc wyróżnieniem sąsiednich osiedli, które znamy tylko pod jednakowymi nazwami z XVI w. Takie same osiedla zlokalizowane na mapie w zgrupowaniu są oznaczone w indeksie cyfrą arabską i znakiem mnożenia – x.

Nazwy miejscowości zaginionych, to jest już nieistniejących, ale o znanym dokładnie położeniu, są opatrzone krzyżykiem – †. Nazwy miejscowości o lokalizacji przybliżonej mają jedną gwiazdkę – *, natomiast dwie gwiazdki oznaczają miejscowości niezlokalizowane – **.

Takie odmianki hasła głównego, których związek z daną osadą nie jest pewny, i takie, których zapis źródłowy budzi wątpliwości (forma prawdopodobnie błędna), są oznaczone znakiem zapytania – ?.

Brak nazwy dzisiejszej w oznaczeniu miejscowości w indeksie wyraża następujące sytuacje: a) jeżeli hasło główne jest bez krzyżyka lub gwiazdki, to dane osiedle miało w drugiej połowie XVI w. taką samą nazwę jak obecnie; b) jeżeli hasło główne jest opatrzone krzyżykiem – dane osiedle dowodnie zaginęło; c) jeżeli hasło główne opatrzone jest gwiazdką – osiedle prawdopodobnie zaginęło, a zlokalizowaliśmy je w przybliżeniu. Natomiast hasło główne opatrzone gwiazdką oraz związana z nim nazwa dzisiejsza oznaczają identyfikację niepewną.

Alternatywa przynależności powiatowej lub parafialnej jest oznaczona spójnikiem „albo”, niepewna przynależność – znakiem zapytania po nazwie parafii. W związku z trybem pracy nad mapą, współrzędne literowo-cyfrowe oznaczają figury zbliżone do prostokątów (odpowiadają arkuszom mapy wojskowej 1 : 100 000).

Szersze omówienie zagadnień, które znajdują wyraz w indeksie, zawiera komentarz, a w szczególności: ustalanie nazw miejscowości w XVI w. (zob. s. 114 nn.), identyfikacja osiedli szesnastowiecznych z obecnymi, lokalizacja przybliżona (zob. s. 63 nn.).

SKRÓTY

bięc.	–	biecki	m.	–	miejska
d.	–	duchowna (kościelna)	praw.	–	prawosławna (parafia)
d./m.	–	duchowno-miejska	prosz.	–	proszowski
d./s.	–	duchowno-szlachecka	sąd.	–	sądecki
k.	–	królewska	siew.	–	siewierskie (księstwo)
k./d.	–	królewsko-duchowna	str.	–	strona
k./m.	–	królewsko-miejska	szczyrz.	–	szczyrzycki
k./s.	–	królewsko-szlachecka	śl.	–	śląski
ks.	–	ksiąski	woj.	–	województwo
lel.	–	lelewski	zob.	–	zobacz

- Abramowice (Jabramowice), *Szczyrzyć*-część, *szczyrz.*, *Szczyrzycka Góra*, d., F 4, str. 102
- Adamowa Wola (Adama Wola, Adamowawola), *Jadamwola*, sąd., *Podegrodzie*, G 5
- Adamowice (Jadamowice), *prosz.*, *Śreniawa*, D 4
- Aleksandrowice (Alexandrowice), *prosz.*, *Morawica*, E 3, str. 57, 58
- Alzen zob. *Hałenów*
- Andrychowice, *Andrychów* zob. *Andrychów*
- Andrzejów (Jędrzejów), *Jędrzejów*, miasto, ks., *Andrzejów*, d., C 4, str. 39, 50, 52, 72, 74, 102, 120, 121, 124
- Andrzejówka, *Andrzejówki* zob. *Jędrzejówka*
- Andrychów (Andrychów, *Andrychowice*), *Andrychów*, śl., *Andrychów*, F 3, str. 50, 53, 56, 120, 121
- Babica (Babice), *Babice*, *prosz.*, *Babica*, d., E 3, str. 53
- Babica (Babice), śl., *Witanowice*, F 3
- Babice (Babica), śl., *Oświęcim*, k., E 2, str. 94
- Baboniowice (Babionowice), *Chojnik*-część, *biec.*, *Gromnik*, F 6
- Bachowice, śl., *Spytkowice*, F 3, str. 58, 78, 109
- Baczków, *szczyrz.*, *Mikluszowice*, k., E 3, str. 95
- Baczyn (Batczyn), *prosz.*, *Morawica*, d./s., E 3, str. 95, 102, 109, 115
- Baczyn, *szczyrz.*, *Lanckorona*, k., F 3
- Balachówka, *Zakrzów*-część, *szczyrz.*, *Bodzanów*, d., E 4, str. 63, 103
- Balice, *prosz.*, *Morawica*, E 3, str. 57, 58, 77, 89
- Balin, *prosz.*, *Kościelec*, E 3, str. 111
- Bandusz zob. *Będusz*
- Banica, sąd., d., *praw. nieznaną*, H 6, str. 60
- Banowice (Baniowice, *Batowice*), *Droginia*-część, *szczyrz.*, *Droginia*, F 4
- Bańska, *Bańska Niżna*, sąd., *Szaflary*, k., H 4, str. 97
- Baranów, *prosz.*, *Raciborowice*, d., E 4, str. 101, 115
- Baranów, *prosz.*, *Skarbimierz*, d., D 5, str. 104
- Barcice, *Barcice Dolne*, sąd., *Barcice*, k., G 5, str. 54, 97
- Barczków, *szczyrz.*, *Uście*, E 5
- Bardyjów (Bardiów), *Bardejov*, miasto, *Węgry*, H 6, str. 122, 224
- Bartkowa Posadowa zob. *Bartkówka*, *Posadowa*
- Bartkówka (Bartkowa), *Bartkowa Posadowa*-część, sąd., *Podole*, F 5, str. 109
- Bartnia (Bartna), *Bartne*, *biec.*, *praw. Ropica*, k., G 7, str. 60, 94
- Barwałd Dolny zob. *Barwałd Niższy*
- Barwałd Górny, *Barwałd Górny*-część, śl., *Barwałd Niższy*, F 3
- Barwałd Niższy (Barwałd Niski, *Barwałd Niżny*), *Barwałd Dolny*, śl., *Barwałd Niższy*, k., F 3, str. 53, 96
- Barwałd Średni (Berwałd), śl., *Barwałd Niższy*, k., F 3, str. 78, 96
- Barwinek, *biec.*, *praw. Barwinek*, H 7, str. 60, 78, 111
- Barycz zob. *Chojnik*
- Batczyn zob. *Baczyn*
- Batowice, *prosz.*, *Raciborowice*, d., E 4, str. 101
- Batowice zob. *Banowice*
- Bawół zob. *Kazimierz*
- Bączka-Kunina zob. *Kunina*
- Bączal, *Opacie*, *biec.*, *Bączal Niżny*, d., F 7, str. 102
- Bączal Niżny (Bączal Niski, *Bączal Niższy*), *Bączal Dolny*, *biec.*, *Bączal Niżny*, F 7, str. 43, 54, 110
- Bączal Wyższy, *Bączal Górny*, *biec.*, *Bączal Niżny*, F 7
- Bebel, *Beble* zob. *Bębel*
- Beczyn zob. *Benczyn*
- Bedlna (Belne), *Beldno*, *szczyrz.*, *Trzciana*, d., F 5, str. 104
- Bedlna, *Bedlno* zob. *Przedmieście Wójtowskie*
- Bednarka, *biec.*, *praw. Bednarka*, k., G 7, str. 60, 94
- Belna zob. *Przedmieście Wójtowskie*
- Belne zob. *Bedlna*
- Bełdno zob. *Bedlna*
- Bełk, ks., *Grudzina*, C 5
- Bełzów, *prosz.*, *Skarbimierz*, D 5, str. 122, 125
- Benczyn (Beczyn, *Bęczyna*, *Bynczyn*), *Bęczyn*, *szczyrz.*, *Pobiodr*, F 3
- Berest, sąd., *praw. nieznaną*, d., G 6, str. 60, 100
- Bernarce (Biernacie)*, *siew.*, *Czeladź*, D 2
- Berwałd zob. *Barwałd Średni*
- Besów (Beszów, *Boszów*), *szczyrz.*, *Cerkiew*, E 5, str. 109
- Bestwina, *Bestwina*-część, śl., *Bestwina*, F 2, str. 50, 53, 58, 78, 110
- Bestwina zob. *Pasieki*
- Bestwieszowa, *Bistuszwowa*, *biec.*, *Tuchów* albo *Ryglice Niższe*, F 6, str. 48
- Bestwieszowa zob. *Unieszowa*
- Beszów zob. *Besów*
- Bębel (Bebel, *Beble*), *Bębło*, *prosz.*, *Biały Kościół*, k., E 3, str. 77, 95
- Bęczarka, *szczyrz.*, *Krzywaczka*, F 4
- Bęczyn, *Bęczyna* zob. *Benczyn*
- Będkowice (Bętkowice), *prosz.*, *Bolechowice*, E 3
- Będusz (Bandusz), *Myszków-Będusz*, *siew.*, *Mrzygłód*, C 2, str. 114
- Będzieszyna (Bładzieszyna), sąd., *Tropie*, F 5, str. 115
- Będzin, *miasto*, *prosz.*, *Będzin*, k., D 2, str. 52, 72, 74, 75, 79, 94, 114, 121, 123–125, 149, 239
- Będzin zob. *Małobądz*, *Żychcice*
- Będzin-Grodziec zob. *Grodziec*
- Będzin-Łagisza zob. *Łagisza*
- Bętkowice zob. *Będkowice*
- Biadaczów, *Biały Kościół*-część, *prosz.*, *Biały Kościół*, k., E 3, str. 63, 95
- Biadolin (Biadoliny), *Biadoliny Radłowskie*-część, sąd., *Dębno*, E 5, str. 115
- Biała, *Biała Błotna*, *lel.*, *Irzędze*, C 3, str. 116
- Biała, *Biała Wielka*, *lel.*, *Lelów*, d./s., C 3, str. 100
- Biała, *Biała Niżna*, sąd., *Grębów*, k., G 6, str. 98
- Biała, *Grybów-Biała Wyżna*, sąd., *Grębów*, k., G 6, str. 98
- Biała, *Michalczowa-Biała*, sąd., *Jakubkowice*, F 5
- Biała, *Bielsko-Biała – Śródmieście Biała*, śl., *Lipnik?*, k., F 2, str. 96, 120
- Biała zob. *Łęg*, *Zabielna*
- Biała Błotna zob. *Biała*
- Biała Górna zob. *Biała Więtsza*
- Biała Mała (Biała Druga, *Biała Mniejsza*), *Biała Dolna*, *lel.*, *Biała Więtsza*, k., B 2, str. 98
- Biała Niżna zob. *Biała*
- Biała Wielka zob. *Biała*
- Biała Wieża (Białowieża), *Białowieża*, ks., *Mstyczów*, C 4, str. 50
- Biała Więtsza (Biała Wielka, *Biała Większa*), *Biała Górna*, *lel.*, *Biała Więtsza*, B 2, str. 52
- Biała Woda (Biała Wola), *Białowoda*, sąd., *Tegoborza*, G 5
- Białowieża zob. *Biała Wieża*
- Biały Dunajec (Dunajec Biały), sąd., *Szaflary*, k., H 4, str. 97
- Biały Kościół, *Biały Kościół*-część, *prosz.*, *Biały Kościół*, E 3, str. 53, 85, 110, 121, 123, 149
- Biały Kościół zob. *Biadaczów*
- Bładzieszyna zob. *Będzieszyna*
- Bibice, *prosz.*, *Zielonki*, d., E 4, str. 77, 103
- Bibice zob. *Zielonki*
- Biczoręda zob. *Biesioręda*
- Biczycze (Bibice, *Wilczyce*), *Biczycze Dolne*, sąd., *Podegrodzie*, k., G 5, 94
- Biczycze Dolne zob. *Biczycze*, *Krasne*
- Biecz, *miasto*, *biec.*, *Biecz*, k., G 6, str. 8, 9, 35, 39, 50, 54, 72, 75, 87, 94, 114, 122–125, 205–211, 224, 247
- Biecz-Belna zob. *Przedmieście Wójtowskie*
- Biecz-Przedmieście Dolne zob. *Przedmieście*
- Biecz-Załawie zob. *Załawie*
- Biedaczów, *Marcinkowice*-część, *folwark*, *prosz.*, *Bobin*, E 5, str. 70

- Biedolęda zob. Biesioręda
- Biedrzychowice, *Biedrzykowice*, proz., Secygniów, D 4
- Bieganice (Biegonice), *Nowy Sącz-Biegonice*, sąd., Bieganice, d., G 5, str. 54, 77, 103
- Bieganów (Biezanów), lel., Dzierzków, C 4
- Bielczarowa zob. Bielczarowa
- Bielanka (Bielana), biec., praw. Łosie, G 6, str. 60
- Bielanowice (Bilanowice, Damlowice), *Zawiercie-Blanowice*, lel., Kromolów, C 3, str. 109
- Bielany, *Kraków-Bielany*, proz., Zwierzyniec, E 3, str. 108, 148
- Bielany, *Bielany-część*, śl., Bielany, k., F 2, str. 53, 78, 94
- Bielany zob. Kańczuga
- Bielczarowa (Biekczarowa, Bielcznarowa), *Binczarowa*, sąd., praw. Bielczarowa, k., G 6, str. 59, 60, 98
- Bielczyce, *Bilczyce*, szczyrz., Gdów, d./s., F 4, str. 105, 109
- Bielejowice zob. Bielowice
- Bieliczna⁺ (Byliczna), sąd., praw. nieznaną, d. H 6, str. 60, 100, 116
- Bielowice (Bielejowice), *Nowy Sącz-Bielowice*, sąd., Sądecz Nowy, d., G 5, 100
- Bielsko (Biłsko), *Bilsko*, sąd., Jakubkowice, G 5, str. 116
- Bielsko, miasto, Śląsk, Bielsko, F 2
- Bielsko-Biała-Hańców zob. Hańców
- Bielsko-Biała-Komorowice Krakowskie zob. Komorowice
- Bielsko-Biała-Lipnik zob. Lipnik
- Bielsko-Biała-Mikuszowice Krakowskie zob. Mikłuszowice
- Bielsko Biała-Straconka zob. Straconka
- Bielsko-Biała-Zabawa zob. Biała, Biertułowice
- Bieniarowa, *Binarowa*, biec., Bieniarowa, k./d., F 6, str. 54, 78, 97, 106
- Bieniowa (Bieniewa), *Czerniec-Byniowa-część*, folwark, sąd., Łącko, d., G 5, str. 71, 103
- Bieńczyce, *Kraków-Bieńczyce*, proz., Raciborowice, d., E 4, str. 77, 105, 121, 125
- Bieńkowice, szczyrz., Cerkiew, E 5, str. 84, 109
- Bieńkowice, szczyrz., Dzickanowice, F 4
- Bieńkowice, *Zebrzydowice-część*, śl., *Zebrzydowice* ?, F 3
- Bieńkówka, szczyrz., Herbułowice, k., F 3, str. 95
- Bierków (Birków), *Biórków Wielki*, proz., Bierków, E 4, str. 38, 53, 77, 115
- Biernacie zob. Bernacie
- Biernaszowice**, szczyrz., Chełm, str. 67
- Biernia, *Bierna*, śl., Stary Żywiec, G 2, str. 110
- Biertowice zob. Biertułowice
- Biertułowice (Biertowice), *Biertowice*, szczyrz., Sulikowice, k., F 3
- Biertułowice (Biertołowice, Biertowice, Birtułowice), *Bielsko-Biała-Zabawa*, śl., Biertułowice, F 2, str. 34, 41, 53, 57, 58, 95, 110
- Bieruń zob. Zabrzeg
- Biesiadki, sąd., Biesiadki, d., F 5, str. 43, 53, 100
- Biesioręda (Biczoręda, Biedolęda, Biezoręda, Bisioręda), *Bizoręda*, ks., Brzegi, d., B 5, str. 102
- Biesna, biec., Siedliska, G 6
- Biesnik (Biesznik), *Szalowa-część*, biec., Szalowa, G 6
- Biesznik (Biesnik), *Bieśnik*, sąd., Zakliczyn, F 5
- Biezoręda zob. Biesioręda
- Biezanów, *Kraków-Biezanów*, szczyrz., Biezanów, d., E 4, str. 42, 48, 53, 56, 57, 77, 85, 101, 149
- Biezanów zob. Bieganów
- Bigorzówka, szczyrz., Raciechowice, F 4
- Bilanowice zob. Bielanowice
- Bilczyce zob. Bielczyce
- Bilsko zob. Bielsko, Ostra Góra, Wrocław
- Binarowa zob. Bieniarowa
- Binczarowa zob. Bielczarowa
- Biórków Wielki zob. Bierków
- Birków zob. Bierków
- Birtułowice zob. Biertułowice
- Bisioręda zob. Biesioręda
- Biskupice, ks., Miechów, d., D 4, str. 100, 115
- Biskupice, lel., Pilcza, D 3, str. 109
- Biskupice, lel., Przybynów, k., C 2, str. 96
- Biskupice, proz., Iwanowice, d., E 4, str. 101
- Biskupice, proz., Książnice Więtsze, d., E 5, 100
- Biskupice, *Biskupice Melsztyńskie*, sąd., Czchów, F 5
- Biskupice, *Biskupice-część*, szczyrz., Biskupice, d., F 4, str. 53, 108
- Biskupie (Biskupie Stare i Nowe), *Kraków-Kleparz-część*, przedmieście, proz., Kraków św. Szczepana, d., E 4, str. 100, 134, 142, 144, 148
- Biskupice zob. Darszyce
- Bistuszowa zob. Bestwiszowa
- Bizoręda zob. Biesioręda
- Blanowice zob. Bielanowice
- Blechnarka, biec., praw. Hanczowa, H 6, str. 60
- Bliżyce, lel., Stare Miasto, k., C 3, str. 96
- Błaszkowa, *Błażkowa*, biec., Brzostek, F 7, str. 56, 78
- Błeszno, *Częstochowa-Błeszno*, lel., Częstochowa, B 2, str. 77, 233, 234
- Błędów, *Dąbrowa Górnicza-Błędów*, proz., Chechło, d./s., D 3, str. 100, 116
- Błogocice, proz., Niegardów, d., E 4, str. 85, 103
- Błonie, *Kraków-Kleparz-część*, przedmieście, proz., Kleparz św. Floryana, d., E 4, str. 104, 105, 116, 142, 143, 144, 149
- Błonie, *Kraków-Ludwinów*, szczyrz., Kazimierz św. Michała i Stanisława na Skałce, d., E 3, str. 100, 105, 134, 142, 143
- Błoto Żurawie zob. Żurawie Błoto
- Błotna Lgota, *Lgota Błotna*, lel., Stare Miasto, C 3
- Błudza zob. Zbludza
- Bobin, proz., Bobin, E 5, str. 50, 53, 58, 108
- Bobolice, lel., Niegowa, C 3, str. 79
- Bobowa, miasto, biec., Bobowa, G 6, str. 39, 43, 50, 54, 57, 58, 72, 75, 85, 111
- Bobrek (Bóbrka), *Bóbrka*, biec., Bobrek, d., G 7, str. 54, 56, 103
- Bobrek, *Bobrek-część*, zamek, śl., Oświęcim, E 2, str. 56, 81, 111, 125
- Bobrek Dolny zob. Bobrowniki
- Bobrowniki, siew., Kamień, D 2
- Bobrowniki, *Bobrek-część*, śl., Oświęcim, F 2, str. 77, 111, 123, 125
- Bochnia, miasto, szczyrz., Bochnia, k., F, str. 25, 52, 69, 72, 74, 75, 98, 120, 122, 123-125, 149, 224, 230
- Bochnia zob. Ryczywół
- Bochnia-Chodenice zob. Chodzinice
- Bochnia-Dołuszyce zob. Dołuszyce
- Bochnia-Kolanów zob. Kolanów
- Bochnia-Kurów zob. Kurów
- Bochnia-Podedworze zob. Podedworze
- Boczkowice, ks., Książ Mały, D 4, str. 109
- Boczów, sąd., Łącko, d., G 5, str. 103
- Boczów, szczyrz., Lapanów, F 4
- Bodaki zob. Przegonina
- Bodzanka zob. Borzęta
- Bodzanów, szczyrz., Bodzanów, d., F 4, str. 53, 77, 102
- Bodziejowice, lel., Irzędze, C 3
- Bodzów, *Kraków-Bodzów*, szczyrz., Tyńiec, d., E 4, str. 101
- Bogniowice, Bogoniowice zob. Boguniowice
- Boguchwałowice (Bucholowice), siew., Siewierz, d., D 2, str. 100, 115
- Bogucice, szczyrz., Mikłuszowice, E 5
- Bogucice, *Wieliczka-Bogucice*, szczyrz., Wieliczka, F 4, str. 108
- Bogucin, *Bogucin Duży*, proz., Olkusz, k., D 3, str. 94

- Boguniowice (Bogniowice), *Bogoniowice*, biec., Cieszkowice, k., F 6, str. 94
- Boguszowa, *Bogusza*, sąd., praw. Królowa Wołoska, k., G 6, str. 59, 60, 98
- Boguszowa, sąd., Sądecz Nowy, d., G 5, str. 103
- Bojańczyce, szczyrz., Szczyrzycka Góra, F 4
- Bolań (Bolanie, Boleń), *Bosutów-część*, prosz., Więclawice, E 4
- Bolechowice, prosz., Bolechowice, d., E 3, str. 53, 100
- Bolechowice zob. Wola Bolechowska
- Bolesice zob. Bolesćice
- Bolesław, prosz., Sławków, D 3, str. 77
- Bolesćice = Bolesćice (Bolesice), Ołpice*, (Opilczyce), ks., Sędziszów, C 4
- Bolęcin, prosz., Płaza, E 3
- Bolowice (Bulowice), *Bulowice-część*, śl., Kęty, F 2
- Bolów, prosz., Pełesnica, D 5
- Bolowiec, folwark, prosz., Pełesnica, D 5, str. 70
- Boniowice, *Bonowice*, lel., Szczekociny, d., C 3, str. 88, 104
- Borek, *Borek Szlachecki*, śl., Krzęcin, F 3, str. 120, 121, 123, 125
- Borek, *Kraków-Borek Fałęcki*, szczyrz., Kazimierz św. Jakuba, d., E 4, str. 101, 148
- Borek, szczyrz., Rzezawa, k., E 5, str. 95
- Boronice zob. Borunice
- Borowa, sąd., Palecznica, k./s., F 5, str. 98
- Borowna (Borowa), *Borówna*, szczyrz., Chronów i Lipnica, F 5, str. 34, 44, 108
- Borowy, folwark, lel., Olsztyn, k., B 2, str. 70, 96
- Borów, ks., Krzczęce, d./s., C 4, str. 102
- Borszowice zob. Boryszowice
- Borunice (Boronice), *Boronice*, prosz., Kościelec, k., E 5, str. 77, 98
- Boryszowice (Borzyszowice), *Borszowice*, ks., Jemielno, C 5, str. 77
- Boryszowice, *Borszowice*, ks., Sędziszów, C 4
- Borzęta (Bodzanka), szczyrz., Myślimice, k., F 4, str. 77, 99
- Borzyszowice zob. Boryszowice
- Bosutów (Bostów), prosz., Więclawice, d., E 4, str. 101, 149
- Bosutów zob. Bolań
- Boszczyn, *Boszczynek*, prosz., Skarbmierz, d./s., D 5, str. 105, 122, 125
- Boszów zob. Besów
- Bóbrka zob. Bobrek
- Boturzyńska Wola (Wola, Wola Boturzyńska), *Wola Batorska*, szczyrz., Niepołomice, k., E 4, str. 95
- Braciejówka, prosz., Gołaczów, d., D 3, str. 103
- Branczowice zob. Brzącowice
- Branice x 2 (Branice Mniejsze, Branice Więtsze), *Kraków-Branice*, prosz., Rusiec, E 4, str. 64
- Brankówka (Branikówka), *Zagórze* – część, śl., Mucharz, F 2
- Brańczyce (Brończyce), *Brończyce*, prosz., Niedźwiedź, d., E 4, str. 100, 101
- Brańczyce, *Brończyce*, prosz., Rachwałowice, d., E 5
- Bratucice, szczyrz., Cerkiew, k., E 5, str. 95
- Breły zob. Bryły
- Brodła, prosz., Poręba, E 3, str. 109
- Brody, szczyrz., Zebrzydowice, F 3, str. 77
- Bronara Niżna, zob. Brunary Niżne
- Bronara Wyżna zob. Brunary Wyżne
- Bronary zob. Brunary Niżne, Brunary Wyżne
- Bronocice, prosz., Skarbmierz, D 5
- Bronowice (Bronowice Polskie), *Kraków-Bronowice Małe*, prosz., Kraków N. Marii Panny, d., E 4, str. 106, 148
- Bronowice (Bronowice Niemieckie), *Kraków-Bronowice Wielkie*, prosz., Kraków św. Szczepana, d., E 4, str. 77, 101, 148
- Brończyce zob. Brańczyce
- Brudzowice, siew., Targoszyce, d., C 2, str. 100
- Brunary Niżne (Bronary, Bronara Niżna), *Brunary-część*, . sąd., praw. nieznana, d., G 6, str. 60, 100
- Brunary Wyżne (Bronary, Bronara Wyżna), *Brunary-część*, sąd., praw. nieznana, d., G 6, str. 60, 100
- Brunary-Jaškowa zob. Jaskzowa
- Brus, ks., Mokrsko, C 5
- Brus, *Kępa-część*, prosz., Niedźwiedź, E 4
- Bruśnik, sąd., Bruśnik, G 6, str. 50, 54, 57, 58, 77
- Bryczyna Dolna (Bryczyna, Dolna Bryczyna), *Brzyczyna-część*, szczyrz., Gaj, F 4
- Bryczynka Górna (Bryczyna Górna, Bryczynka), *Brzyczyna-część*, szczyrz., Gaj, F 4
- Bryczów zob. Bryszów
- Bryły (Breły), biec., Jasło, d., F 7, str. 102
- Brynica Mniejsza (Brynica Niższa, Bryniczka), *Brynica Sucha*, ks., Cierno, d., C 4, str. 102
- Brynica Więtsza (Brynica), *Brynica Mokra*, ks., Cierno, d., C 4, str. 102
- Bryszów (Bryczów), *Brzyszków*, lel., Klasztor Mstowski, d., B 2, str. 104
- Brzana (Brzanna), *Brzana Górna*, biec., Bobowa, G 6
- Brzana, *Brzyna*, sąd., Jazowsko ?, G 5, str. 63
- Brzącowice = Brzącowice (Branczowice, Wrzącowice), *Brzącowice*, Słona*, szczyrz., Droginia, F 4
- Brzęgi (Pleszowski Brzeg), szczyrz., Grabie, E 4, str. 108
- Brzegi, woj. sandomierskie, Brzegi, C 5, str. 52
- Brzeska zob. Brzyska
- Brzeski zob. Brzeszczki
- Brzesko zob. Brzeżek
- Brzesko-Brzezowiec zob. Brzozowiec
- Brzesko Nowe (Nowe Brzesko), miasto, prosz., Brzesko Nowe, d., E 5, str. 53, 72, 103, 116, 123, 124, 149
- Brzesko Nowe zob. Brzeżek
- Brzesko Stare, *Hebdów-część*, prosz., Brzesko Stare, k./d., E 5, str. 50, 53, 95, 106
- Brzeszcze, *Brzeszcze-część*, śl., Oświęcim, k./s., F 2, str. 94
- Brzeszczki (Brzeski), *Brzyszczki*, biec., Jasło, k., F 7, str. 96
- Brzeście, *Brzyscie*, biec., Jasło, k., G 7, str. 97, 116
- Brzeście (Brzeźne), ks., Mironice, C 4
- Brzezie, prosz., Bolechowice, d./s., E 3, str. 101
- Brzezie, *Brzezie-część*, szczyrz., Brzezie, F 4, str. 49, 53, 77
- Brzezie zob. Gryszki
- Brzezinka, prosz., Rudawa, d., E 3, str. 101, 116
- Brzezinka, szczyrz., Pobiodr, k., F 3, str. 98
- Brzezinka (Brzezinki), śl., Oświęcim, k., E 2, str. 94
- Brzeziny, *Roztoka Brzeziny-część*, sąd., Tropie, F 5, str. 109
- Brzezna, sąd., Podegrodzie, G 5
- Brzezna zob. Pusta Wola
- Brzezowa zob. Brzozowa, Brzozówka, Targoszyn
- Brzezówka zob. Brzozówka
- Brzeźnica, *Nowa Brzeźnica*, miasto, woj. sieradzkie, Brzeźnica, A 2, str. 125
- Brzeżek (Brzesko, Brzesko Nowe), *Brzesko*, miasto, szczyrz., Brzczek, F 5, str. 53, 72, 111, 116
- Brzeźne zob. Brzeście
- Brzeźnica, szczyrz., Brzeźnica, d., F 5, str. 52, 103, 116
- Brzeźnica, śl., Poręba Markowa, F 3, str. 120, 121
- Brzękowice zob. Brzynkowice Dolne
- Brzoskwinia (Wrzoskinia), prosz., Morawica, E 3, str. 109
- Brzostek (Przyłęcka Wola ?), lel., Przyłęk, C 3
- Brzostek, *Chycza-Brzóstki*, folwark, lel., Rakoszyn, C 3, str. 70, 111
- Brzostek, miasto, woj. sandomierskie, Brzostek, F 7, str. 54, 124

- Brzozowa, *Brzezowa*, biec., Skalnik, k., G 7, str. 97
- Brzozowa (Brzozówka, Wierzchowisko), *Brzozówka, Wierzchowisko*, proz., Śreniawa, D 3
- Brzozowa, sąd., Brzozowa, d./s., F 6, str. 53, 77, 87, 102
- Brzozowa, *Brzezowa*, szczyrz., Łapanów, F 4
- Brzozowa, *Ślawkowice*-część, szczyrz., Łęczany, F 4, str. 108
- Brzozowa zob. Brzozówka
- Brzozowiec, *Brzesko-Brzozowiec*, szczyrz., Brzeżek, F 5, str. 111
- Brzozówka, *Brzezówka*, biec., Tarnowiec, G 7
- Brzozówka, proz., Korzkiew, E 4, str. 85, 110, 121, 125, 149
- Brzozówka (Brzozówki), *Porąbka Iwowska*-część, sąd., Wojakowa, F 5, str. 125
- Brzozówka (Brzozowa), *Brzezowa*-część, szczyrz., Dobczyce, k., F 4, str. 95
- Brzozówka zob. Brzozowa
- Brzozówki zob. Brzozówka
- Brzuchania (Brzuchań), ks., Miechów, d./s., D 4, str. 104
- Brzyczyna zob. Bryczyna Dolna, Bryczynka Górna
- Brzyna zob. Brzana
- Brzyska (Brzeska), biec., Brzyska, d., F 7, str. 37, 54, 102
- Brzyszczyki zob. Brzeszczyki
- Brzyszków zob. Brzysów
- Brzinkowice, *Brzękowiec Dolne*, siew., Siemunia, d., D 2, str. 100
- Brzyście zob. Brzeście
- Buchołowice zob. Boguchwałowice
- Bucz, *Bucze*, szczyrz., Szczepanów, k., E 5, str. 95
- Buczków, szczyrz., Cerkiew, k., E 5, str. 95
- Buczków zob. Buszków
- Buczyna, *Buczyna*-część, szczyrz., Chełm, F 5, str. 26
- Buczyna zob. Włostowice
- Budzów, szczyrz., Maków, k., F 3, str. 95
- Budziejowice, proz., Niegardów, E 4, str. 108
- Budzyń zob. Kępa
- Bugaj, *Koźmice Wielkie*-część, szczyrz., Wieliczka, F 4
- Bujaków, śl., Kęty, k., F 2, str. 76, 94
- Buk, ks., Gołcza, D 4, str. 26
- Bukowica zob. Osiek
- Bukowie (Bukowin, Buków), *Buków*, szczyrz., Skawina, d., F 4, str. 102
- Bukowiec (Bukowie), sąd., Bruśnik i Lipnica Niemiecka, G 6, str. 44
- Bukowin zob. Bukowie
- Bukowina zob. Osiek
- Bukownik zob. Dąbie
- Bukowno, lel., Olsztyn, k., B 3, str. 96
- Bukowno, *Stare Bukowno*, proz., Sławków, d., D 3, str. 77, 100
- Bukowno zob. Starczynów
- Bukowska Wola (Buszkowska Wola), ks., Miechów, d., D 4, str. 104
- Buków zob. Bukowie
- Bulowice zob. Bolowice, Czaniec Mały
- Burletka, *Kornatka*-część, szczyrz., Dobczyce, k., F 4, str. 95
- Burów, proz., Morawica, E 3, str. 77, 89
- Burów zob. Zborów
- Burzyn, biec., Tuchów, F 6
- Buszkowska Wola zob. Bukowska Wola
- Buszków (Buczków), ks., Staboszów, D 4
- Byczyna, *Jaworzno-Byczyna*, proz., Jaworzno, d., E 2, str. 100
- Byczyna zob. Bysina
- Bydlin, ks., Bydlin, D 3, str. 34, 53, 79, 110
- Bykowa Wola zob. Tur
- Byliczna zob. Bieliczna
- Bynczyn zob. Benczyn
- Byniowa zob. Bieniowa
- Bysina = Bysina (Byczyna), Bysinka*, szczyrz., Myślimice, k., F 4, str. 77, 99
- Bystra, biec., Szymbark, k., G 6, str. 94
- Bystra, szczyrz., Jordanów, G 3, str. 77, 110
- Bystranowice (Bystranowice, Bystronowice), *Bystrzanowice*, lel., Stare Miasto, C 3
- Bystre, *Stare Bystre*, sąd., Dunajec albo Ludzimierz, k., H 4, str. 47, 97
- Byszyce (Zbyszyce), szczyrz., Wieliczka, d., F 4, str. 205
- Bytom, miasto, Śląsk, Bytom, D 2, str. 39, 42, 121, 124
- Bytomska (Zbytomsko), *Bytomsko*, szczyrz., Żegocina Wola, F 5
- Bzów = Bzów, *Zawiercie-Bzów*, Tązów (Tązowa)*, lel., Kromolów, D 3
- Caców zob. Czaczów
- Cerekiew zob. Czasławice
- Cerkiew (Cerekiew), *Cerekiew*-część, szczyrz., Cerkiew, E 5, str. 50, 53, 109
- Chabówka (Chabowa, Habówka), szczyrz., Rabka, G 4, str. 108
- Chałbów zob. Hałbów
- Chankowska Wola zob. Hankowska Wola
- Charmęzy (Harmęzy), *Harmęże*, śl., Oświęcim, E 2, str. 123, 125
- Charzowice (Charzewice, Charzowice Melsztyńskie, Podzamcze Melsztyńskie), *Charzewice*, sąd., Melsztyn, F 5, str. 108
- Charsznica (Karsznica), ks., Uniejów i Tezycza, D 4, str. 44
- Chebódw (Hebdów), *Hebdów*, proz., Brzesko Nowe, d., E 5, str. 50, 103, 158
- Chebdzie, lel., Goleniowy, C 4, str. 121
- Czechło, proz., Czechło, D 3, str. 47, 53, 77
- Chełm, proz., Gołaczów, d., D 3, str. 100
- Chełm, *Kraków-Chełm*, proz., Zwierzyńiec, E 4, str. 56, 108, 121, 125, 134, 145, 148, 149
- Chełm, szczyrz., Chełm, d., F 4, str. 42, 48, 52, 104, 122, 125
- Chełm zob. Cieślin
- Chełmek, śl., Oświęcim, E 2, str. 111, 123
- Chełmiec, sąd., Sądecz Nowy, d., G 5, str. 77, 103, 219
- Cherowa (Herowa), *Chyrowa*, biec., praw. Mszana, G 7, str. 60, 78
- Chiwła zob. Iwla
- Chlebna, biec., Jedlicze, G 7
- Chlewice, lel., Chlewice, C 4, str. 50, 121
- Chlewska Wola (Wola Chlewska), lel., Moskorzów, C 4
- Chlina, ks., Chlina, k., D 3, str. 53, 77, 96
- Chmielów, proz., Działoszyce, D 5, str. 111
- Chobędza, ks., Gołcza, D 4
- Chochołów, sąd., Dunajec, k., H 3, str. 97
- Chochorowice, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103
- Chochorowice zob. Chorowice
- Chocznia (Koczyna), śl., Chocznia, k., F 2, str. 53, 78, 96
- Chodenice zob. Chodzinice
- Chodorowa, biec., Wilczyńska, d., G 6, str. 85, 102
- Chodów, ks., Chodów, d., D 4, str. 53, 104
- Chodzinice (Chodynice), *Bochnia-Chodenice*, szczyrz., Bochnia, m., F 5, str. 77, 107
- Chojnik = Barycz*, Chojnik (Hojnik), *Chojnik*-część, biec., Gromnik, E 6
- Chojnik zob. Baboniowice
- Cholczyn, proz., Morawica, E 3, str. 109
- Chołudza zob. Ołudza
- Chomranice Niższe, *Chomranice*-część, sąd., Chomranice Wyższe, G 5
- Chomranice Wyższe (Chomranice, Chomranice Górne), *Chomranice*-część, sąd., Chomranice Wyższe, G 5, str. 54, 58
- Chomrzyska zob. Chamrzyska
- Chorałowica (Chorałowice), szczyrz., Wieliczka, F 4
- Chorażyce, proz., Koniusza, E 4

- Chorkówka, biec., Zrzęcin, G 7
- Chorowice (Chochorowice, Chorzowice), szczyrz., Gaj, F 4
- Choruń, *Choruń*, lel., Przybynow, C 2
- Chorzewa, ks., Andrzejów, d., C 4, str. 102
- Chorzowice zob. Chorowice
- Chotlica (Chotlice), *Stare Kotlice*, ks., Mokrsko, C 5
- Chrobaczna, *Jordanów – Chrobacze*, szczyrz., Jordanów ?, G 4, str. 110
- Chronów, sąd., Chronów, F 5, str. 34, 52
- Chronów zob. Łopuszna
- Chrosna (Chrosno), prosz., Morawica, E 3, str. 109
- Chrosna (Krosna), *Krosna*, sąd., Ujanowice, d./s., F 5, str. 103
- Chrostowa, *Chrostowa-część*, szczyrz., Niegowiec, F 4
- Chrostowa zob. Dąbrowica
- Chroszcza (Chrość), *Staniątki-część*, szczyrz., Brzezcie, d., E 4, str. 49, 103
- Chroszczobród (Chroszczębród, Chruszczobród), *Chruszczobród*, siew., Chroszczobród, D 2, str. 52, 121
- Chroszczyna Mała (Chrościna Mała), *Chruszczyna Mała*, prosz., Gorzków, E 5
- Chroszczyna Wielka (Chroszczyna Wielga, Chrościna Wielka), *Chruszczyna Wielka*, prosz., Gorzków, E 5
- Chrość zob. Chroszcza
- Chroślice (Chrośle, Chrośliczek), *Nowy Sącz-Chroślice*, sąd., Sądecz Nowy, G 5
- Chruszczębród, Chruszczobród zob. Chroszczobród
- Chruszczyna Mała, Chruszczyna Wielka zob. Chroszczyna Mała, Chroszczyna Wielka
- Chrystoporzyce (Chrzystoporzyce, Krzystoporzyce, Krzystoporowice), *Krzystofozryce*, prosz., Rusiec, E 4, str. 77
- Chrzanów, miasto, prosz., Chrzanów, E 3, str. 53, 72, 111, 125
- Chrzanów-Kościelec zob. Kościelec
- Chrzastowice, prosz., Gołaczów, d., D 3, str. 103
- Chrzastowice, śl., Thuczań, F 3
- Chrzystoporzyce zob. Chrystoporzyce
- Chuda Wola zob. Stara Wola
- Chwalniów (Falniów), *Falniów*, ks., Miechów, d., D 4, str. 104
- Chwałczyce zob. Chwałceice
- Chwałkowice zob. Fałkowice
- Chwałceice (Chwałczyce, Chwałceisowice, Kwasice), ks., Mokrsko, C 5
- Chwałceiszowa (Chwałceiszowa, Fałceiszowa), *Fałceiszowa*, sąd., Zakliczyn, F 6
- Chwałceisowice zob. Chwałceice
- Chycza-Brzóstki zob. Brzostek
- Chycza Mała, *Chycza*, lel., Dzierzków, C 4, str. 111
- Chycza Wielga*, lel., Dzierzków, C 4, str. 111
- Chyrowa zob. Cherowa
- Chyszówka (Chyszówki), *Chyszówki*, szczyrz., Dobra, G 4, str. 108
- Cianowice, *Cianowice Duże*, prosz., Smarzewice, E 4
- Ciągowice zob. Cięgowice
- Ciborowice zob. Ściborowice
- Cichawa, szczyrz., Niegowiec, F 4
- Cichawka (Cichawa), szczyrz., Królewska, k., F 5, str. 98
- Ciche, sąd., Dunajec, k., H 4, 97
- Ciechoślawice*, sąd., Tropie, F 5
- Ciechówka (Czechówka), *Czechówka*, szczyrz., Zakliczyn, F 4
- Ciecierzyn, *Zrębice I-część*, folwark, lel., Zdrębice, k., C 3, str. 70, 96
- Cieklin, biec., Cieklin, G 7, str. 54, 111
- Cieniawa, sąd., Mystków, k., G 6, str. 94
- Cierno (Ciernów), *Cierno-Żabieniec-część*, ks., Cierno, d. C 4, str. 37, 41, 54, 102
- Cieszkowice (Ciężkowice), *Ciężkowice*, miasto, biec., Cieszkowice, k., F 6, str. 43, 54, 57, 58, 72, 94, 125
- Cieślin (Chełm ?), prosz., Chechło, D 3
- Cietrzewina zob. Trzetrzewina
- Cięcina, śl., Cięcina, G 2, str. 45, 53, 110
- Cięgowice, *Ciągowice*, lel., Cięgowice, D 3, str. 52, 109
- Ciężkowice, *Jaworzno-Ciężkowice*, prosz., Jaworzno, k./d., E 3, str. 94, 100, 22, 123
- Ciężkowice zob. Cieszkowice
- Cikowice, szczyrz., Łapczyca, k., F 5, str. 95
- Cisa Wola, Cisia Wola zob. Wola Cisa
- Cisice (Cisówka), śl., Cięcina, G 2, str. 45, 110
- Cisówka, Ciszówka zob. Czyżówka
- Cło (Czło, Czsło), *Kraków-Cło*, prosz., Rusiec, E 4, str. 122, 125
- Cudzynowice, prosz., Cudzynowice, D 5, str. 53, 108
- Cyganowice, przedmieście, *Stary Sącz-Cyganowice*, sąd., Sądecz Stary, d., G 5, str. 103, 115
- Cynków (Czynków), siew., Koziegłowy, d., C 2, str. 100, 237
- Czaczowa, *Czaczów*, sąd., praw. Łabowa, G 5
- Czaczów, *Caców*, ks., Cierno, d., C 4, str. 102, 115
- Czadkowice zob. Czatkowice
- Czajęcice, prosz., Bobin, E 5
- Czajowice, prosz., Biały Kościół, E 3, str. 121, 123, 125
- Czaniec (Czaniec Wielgi, Czańca), śl., Czaniec, F 2, str. 53, 78
- Czaniec Mały, *Bulowice-część*, młyn, śl., Czaniec, F 2, str. 69
- Czaple Małe (Małe Czaple), ks., Czaple Wielkie, d., D 4, str. 77, 105
- Czaple Wielkie (Czaplice Wielkie, Wielkie Czaple), ks., Czaple Wielkie, D 4, str. 53
- Czarna, sąd., praw. nieznana, d., G 6, str. 60, 100, 116
- Czarna zob. Czarne, Skomelna
- Czarna Poręba, *Poręba-część*, lel., Cięgowice, D 3, str. 109
- Czarna Wieś, *Kraków-Czarna Wieś*, prosz., Kraków św. Szczepana, k./d., E 4, str. 98, 103, 130, 134, 136, 137, 140, 142, 148
- Czarne (Czarna), *Czarne-część*, biec., praw. nieznana, k., H 7, str. 62, 94
- Czarne zob. Dolche
- Czarnochowice, szczyrz., Wieliczka, E 4, str. 108
- Czarny Dunajec zob. Dunajec
- Czarny Potok, sąd., Czarny Potok, G 5, str. 54
- Czaryż, lel., Dzierzków, C 4, str. 108
- Czasław (Czasławy), *Czasław-część*, szczyrz., Raciechowice, F 4
- Czasław zob. Wzdary
- Czasławice, *Cerekiew-część*, szczyrz., Cerkiew, E 5, str. 109, 125
- Czatachowa, lel., Żarki, k., C 3, str. 96
- Czatkowice (Czadkowice, Szadkowice), prosz., Krzeszowice, d., E 3, str. 103
- Czchów, miasto, sąd., Czchów, k., F 5, str. 31, 50, 52, 72, 81, 83, 98, 120, 23, 122, 125
- Czechowice-Dziedzice-Żebracz zob. Żebracza
- Czechówka zob. Ciechówka
- Czechy, prosz., Niegardów, d./s., E 4, str. 101, 109
- Czekanka, kuźnica, siew., Siewierz, C 2, str. 70, 238
- Czeladź, miasto, siew., Czeladź, d., D 2, str. 18, 27, 52, 72, 100, 121, 125, 236, 237, 238, 239
- Czeluśnica (Czeliśnica), biec., Jasło, d., G 7, str. 78, 102
- Czepiec zob. Czypiec
- Czepurka, lel., Potok, B-C 3, str. 50
- Czermna = Czermna, *Zakobelec**, biec., Czermna, F 6, str. 43, 54, 78, 116
- Czermna (Czermno), *Czerna*, prosz., Nowa Góra, E 3, str. 87, 109
- Czermna (Czeremno, Czermno), *Wysoka-część*, folwark, śl., Wysoka ?, F 2, str. 71
- Czermin zob. Czermn
- Czerna zob. Czermna
- Czernichów zob. Czerniechów

- Czerniec (Czernice), sąd., Łącko, d., G 5, str. 103
- Czerniec zob. Bieniowa
- Czerniechowice zob. Czarnochowice
- Czerniechów, *Czernichów*, prosz., Igołomia, E 4
- Czerniechów, *Czernichów*, śl., Czerniechów, k./d., F 3, str. 53, 99, 102
- Czermin (Czermin), *Glichów*-część, szczyrz., Raciechowice, F 4
- Czertyżne', sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 100
- Czerwone (Podczerwone), *Podczerwone*, sąd., Dunajec, k., H 3, str. 97
- Czerzów (Czyszów), *Czyżów*, szczyrz., Brzezie, F 4, str. 109
- Czerzyny (Czyrzyny), *Kraków-Czyżyny*, prosz., Mogiła, d., E 4, str. 102, 134, 140, 149
- Częstochowa, *Częstochowa*-część, miasto, lel., Częstochowa, k., B 2, str. 8, 9, 18, 52, 72, 74, 75, 96, 119–121, 123–125, 231–235, 248
- Częstochowa-Błeszno zob. Błeszno
- Częstochowa-Dzibów zob. Dzibów
- Częstochowa-Gnaszyn zob. Gnaszyn
- Częstochowa-Grabówka zob. Grabówka
- Częstochowa-Kawodrza Dolna zob. Kawodrza
- Częstochowa-Mirów zob. Mirów
- Częstochowa-Kiedrzyń zob. Kiedrzyń
- Częstochowa-Rząsawa zob. Rząsawa
- Częstochowa-Wyczerpy Dolne zob. Wyczerpy
- Częstochowice zob. Częstosowice
- Częstochówka, *Częstochowa*-część, lel., Częstochowa, d., B 2, str. 77, 105, 231, 232, 235
- Częstosowice (Częstochowice), ks., Książ Wielki, D 4, str. 109
- Człó, Czsłó zob. Cłó
- Czorsztyn, zamek, sąd., Maniowy, k., H 4, str. 81, 83, 97, 122, 125
- Czubrowice, prosz., Raclawice, k., E 3, str. 77, 96
- Czulice, prosz., Czulice, E 4, str. 38, 53
- Czulów Mniejszy (Czulówek), *Czulówek*, prosz., Rybna, d., E 3, str. 102
- Czulów Większy (Czulów), *Czulów*, prosz., Rybna, d., E 3, str. 76, 102
- Czuszów, prosz., Pełesnica, D 5, str. 77
- Czynków zob. Cynków
- Czypiec (Szczypiec), *Czepiec*, ks., Mstyczów, C 4
- Czyrna, sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100
- Czyrzyny zob. Czerzyny
- Czyszów zob. Czerzów
- Czyżowice zob. Czyżówka
- Czyżów zob. Czerzów
- Czyżówka (Cisówka), *Myszków-Cisówka*, kuźnica, lel., Mrzyglód, C 3, str. 70
- Czyżówka (Czyżowice), prosz., Płoki, E 3, str. 109
- Dalechowice, prosz., Bobin, E 5, str. 50
- Dalechowy, ks., Jemielno, C 5
- Daleszec zob. Duliszycy
- Dałowice, *Dalewice*, prosz., Niegardów, E 4, str. 57
- Dalsze Łany zob. Łany
- Damianice, *Piotrkowice Małe*-część, folwark, prosz., Koniusza, E 4, str. 70
- Damianice, *Damienice*, szczyrz., Łapczyca, k., F 5, str. 95
- Damianowice, Damiany zob. Lubochowe
- Damianowice zob. Damianowice
- Damienice zob. Damianice
- Damice, prosz., Iwanowice, E 4, str. 87
- Damłowice zob. Bielanowice
- Dankowice, *Dankowice Drugie*, lel., Krzepice?, k., B 1, str. 96
- Dankowice, śl., Dankowice, F 2, str. 53, 58, 110
- Darszyce (Darczyce), *Biskupice*-część, szczyrz., Biskupice, d., F 4, str. 100
- Dąbie, *Kraków-Dąbie*, prosz., Kraków św. Mikołaja, m., E 4, str. 107, 130, 134, 136, 140, 143, 145, 148
- Dąbie, *Dąbie Dolne*, siew., Wojkowice Kościelne, d./s. D 2, str. 100
- Dąbie, młyn = Dąbie, Bukownik*, szczyrz., Raciechowice, F 4, str. 69
- Dąbrowa, *Dąbrówka*, biec., Brzyska, d., F 7, str. , 102, 116
- Dąbrowa, *Dębowiec*-część, folwark, biec., Dębowiec, k., G 7, str. 97, 71
- Dąbrowa, *Dąbrówka*, lel., Dzierzków, C 4
- Dąbrowa, *Dąbrówka Morska*, prosz., Witów, E 5
- Dąbrowa, *Nowy Sącz-Dąbrówka Polska*, sąd., Sądecz Nowy, d., G 5, str. 103, 219
- Dąbrowa, sąd., Wielogłowy, G 5
- Dąbrowa (Dąbrówka), szczyrz., Brzezie, E 4
- Dąbrowa, *Dąbrowa Zielona*, woj. siedleckie, Dąbrowa, B 3, str. 37, 54
- Dąbrowa zob. Dąbrówka
- Dąbrowa Górnicza-Błędów zob. Błędów
- Dąbrowa Górnicza-Gołonóg zob. Gołonóg
- Dąbrowa Górnicza-Kuźnica zob. Kuźnica Błędowska
- Dąbrowa Górnicza-Łęka zob. Łęka
- Dąbrowa Górnicza-Łosień zob. Łosień
- Dąbrowa Górnicza-Nowa Kuźniczka zob. Kuźnica Okradzionowska
- Dąbrowa Górnicza-Okradzionów zob. Okradzionów
- Dąbrowa Górnicza-Sikorka zob. Sikorka
- Dąbrowa Górnicza-Strzemieszycy Małe zob. Strzemieszycy Małe
- Dąbrowa Górnicza-Strzemieszycy Wielkie zob. Strzemieszycy Wielkie
- Dąbrowa Górnicza-Tuczna zob. Tuczna Baba
- Dąbrowa Górnicza-Ujejszc zob. Ujejszc
- Dąbrowa Górnicza-Ząbkowice zob. Ząbkowice
- Dąbrowica, *Kuźnica Masłowska*, kuźnica, lel., Cięgowice, D 3, str. 70, 110
- Dąbrowica, lel., Obichów, C 4
- Dąbrowica, szczyrz., Chełm, F 5, str. 108
- Dąbrowica, *Chrostowa*-część, szczyrz., Niegowiec, F 4
- Dąbrowice zob. Dobranowice
- Dąbrowno (Dąbrowna), lel., Stare Miasto, C 3
- Dąbrówka (Dąbrowa), *Dąbrówka Tuchowska*, biec., Tuchów, d., F 6, str. 102
- Dąbrówka, *Dąbrówka*-część, śl., Stryżów, F 3, str. 26
- Dąbrówka, szczyrz., Cerkiew, k., E 5, str. 95
- Dąbrówka (Dąbrowa), *Sadek*-część, szczyrz., Szczyrzycka Góra, F 4
- Dąbrówka zob. Dąbrowa, Ostalówka
- Dąbrówka Morska zob. Dąbrowa
- Dąbrówka Tuchowska zob. Dąbrówka
- Dembowiec zob. Dębowiec
- Desno zob. Deszno
- Desznica, *Desznica*-część, biec., praw. nieznaną, k., G 7, str. 62, 97
- Desznica zob. Hałbów
- Deszno (Desno), ks., Krzczęce, C 4, str. 110
- Dębniki, *Kraków-Dębniki*, szczyrz., Kazimierz św. Michała i Stanisława na Skalce, d./k., E 4, str. 98, 105, 115, 134, 136, 142, 143, 144, 146, 148
- Dębno, sąd., Dębno, F 5, str. 53, 77, 125
- Dębno Spiskie (Dębno), *Dębno*, sąd., Dębno Spiskie, k., H 4, str. 54, 97, 122
- Dębowa, biec., Jodłowa Niemiecka, F 7, str. 78
- Dębowiec (Dembowiec), *Dębowiec*-część, miasto, biec., Dębowiec, k., G 7, str. 54, 72, 97, 122, 124, 125
- Dębowiec zob. Dąbrowa
- Długa Łąka (Długota), *Długota-Świerkla*-część, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103

- Długie, biec., Jedlicze, G 7, str. 116
Długoleka-Swierkla zob. Długa Łąka, Swierkla
Długopole, sąd., Ludzimirz albo Dunajec, k., H 4, str. 47, 97
Długoszyn, *Jaworzno-Długoszyn*, prosz., Jaworzno, k./d., D-E 2, str. 77, 94, 100, 125
Dłużec, ks., Dłużec, k., D 3, str. 42, 53, 76, 96
Dobczyce (Dopczyce), miasto, szczyrz., Dobczyce, k., F 4, str. 39, 42, 43, 52, 72, 75, 81, 83, 95, 120, 122, 124, 125, 149
Dobiesławice, prosz., Rachwałowice, E 5
Dobieszowice (Dobiesławice, Dobieszowice) siew., Siemunia, D 2, str. 115
Dobra, lel., Pilcza, D 3, str. 109
Dobra, szczyrz., Dobra, G 4, str. 50, 52, 108
Dobraków, lel., Łany Wielkie, k., C 3, str. 99
Dobranowice, *Dobranowice-część*, prosz., Poborowice, E 4, str. 50
Dobranowice (Dąbrowice, Dobroniowice), *Dobranowice-część*, szczyrz., Biskupice, d., F 4, str. 101
Dobranowice zob. Poborowice, Wola Dobranowska
Dobrociesz, sąd., Wojakowa, F 5
Dobrogniw, *Janowice-część*, szczyrz., Szczyrzycka Góra, d., F 4, str. 102
Dobrogoszyce, lel., Stare Miasto, k., C 3, str. 95
Dobroniowice zob. Dobranowice
Dobrzycowa, *Dobrucowa*, biec., Tarnowiec, G 7
Dobrzynia (Dobrynia), *Dobrynia*, biec., Cieklin, G 7, str. 111
Dogalin, *Filipowice-Dogale*, sąd., Czchów, F 5, str. 108
Dojazdów, prosz., Luborzycza, d., E 4, str. 101
Dolany (Idolany), prosz., Książnice Więtsze, d., E 5, str. 102
Dolna Bryczyna zob. Bryczyna Dolna
Dolna Wieś (Wieś Dolna), *Lipnica Dolna*, sąd., Lipnica, k., F 5, str. 97
Dolna Wieś (Przedmieście Dolne), *Myślenice-Dolne Przedmieście*, szczyrz., Myślimice, k., F 4, str. 99
Dolne Przedmieście zob. Przedmieście Niższe
Dołapka zob. Duląbka
Dołche (Dułche), *Czarne-część*, biec., praw. Grabie, H 7, str. 60, 110
Dołki, *Sulów-część*, szczyrz., Biskupice, F 4
Doluszyce (Dołoszyce), *Bochnia-Doluszyce*, szczyrz., Łapczyca, F 5, str. 108
Doły, sąd., Porąbka, d., F 5, str. 100
Domanowicze (Domanowice, Domanowice), *Domaniewice*, ks., Bydlin, D 3, str. 34, 110
Domasławice (Domaskowice, Domasłowice), *Domosławice*, sąd., Czchów, F , str. 108
Dominikowice zob. Kobylanka Wyższa
Donatkowice, prosz., Gorzków, E 5
Donosy, Donoszyn zob. Dunosy
Dopczyce zob. Dobczyce
Draganowa, biec., Żmigród Stary, G 7
Drochlin, lel., Drochlin, d., C 3, str. 52, 101
Droginia, *Droginia-część*, szczyrz., Droginia, F 4, str. 52, 67
Droginia zob. Banowice
Druga Moszczenica zob. Moszczenica Niżna
Druszków, *Piaski-Drużków*, sąd., Czchów, F 5, str. 108
Druszków Pusty (Druszków), *Drużków Pusty*, sąd., Wojakowa, F 5
Druzikowa (Drużykowa), *Drużykowa*, lel., Moskorzów, C 4
Drwaczowice, Prokocice-część, prosz., Rachwałowice, E 5
Drwienia (Drwienia, Drzwienia), *Drwienia*, szczyrz., Mikłuszowice, k., E 5, str. 95
Drzbąk, Drzbęk zob. Zbęk
Drzwienia zob. Drwienia
Drzykowa, *Marcinkowice-część*, sąd., Chomranice Wyższe i Sądecz Nowy, d./s., G 5, str. 44, 103
Dubie zob. Dupie
Dukła, miasto, biec., Dukła, G 7, str. 54, 72, 111, 122, 124, 125
Duląbka (Dołapka), biec., Cieklin, G 7, str. 111
Duliszyce, *Daleszec*, folwark, lel., Dzierzków, C 3, str. 70
Dulowa, prosz., Trzebinia, E 3
Dułche zob. Dołche
Dunajec (Czarny Dunajec, Dunajec Czarny), *Czarny Dunajec*, sąd., Dunajec, k., H 4, str. 46, 47, 54, 97
Dunajec Biały zob. Biały Dunajec
Dunosy (Donoszyn), *Donosy*, prosz., Kazimierza Wielka, D 5
Dup (Dupie), *Dubie*, prosz., Rudawa, E 3
Dupice, *Piasieczno*, lel., Skarzyce, C 3, str. 45, str. 116
Dwie Kozie, Dwie Kozy, Dwiekozy zob. Kozy
Dwory, *Oświęcim-Dwory*, śl., Oświęcim, k./s., E 2, str. 94, 109
Dzbow, *Częstochowa-Dzbow*, lel., Częstochowa, k., B 2, str. 96, 232, 233
Dziaduszyce, ks., Słaboszów, D 4, str. 77
- Dział, sąd., Dunajec, k., H 4, str. 97
Dzibice, lel., Stare Miasto, k., C 3, str. 96
Działoszyce, miasto, prosz., Działoszyce, D 5, str. 53, 72, 111, 120, 124, 125
Dzickanowice, prosz., Działoszyce, D 5, str. 111
Dzikanowice, prosz., Raciborowice, d., E 4, str. 101
Dzikanowice, szczyrz., Dzikanowice, F 4, str. 52, 57, 58, 120
Dzikanów (Dzikanowice), *Sterkowiec-część*, szczyrz., Szczepanów, F 5
Dzielec zob. Wola Skrzydlińska
Dziemierzyce zob. Zdziemierzyce
Dzierszyn zob. Dzierżyn
Dzierzeniny (Dzierzenin), *Dzierzaniny*, sąd., Tropie, k./s., F 5, str. 98
Dzierzków, *Dzierzgów*, lel., Dzierzków, d., C 4, str. 52, 56, 57, 101
Dzierżyn (Dzierszyn, Dzierzyń, Dzierzenin), *Dzierszyn*, ks., Jemielno, C 5
Dziesławice (Dziesławica), *Zdziesławice*, prosz., Więclawice, d., E 4, str. 101
Dziewięciele (Dziewięczyce), *Dziewięcioły-część*, prosz., Nasiechowice, D 4, str. 76, 84
Dziewięczyce, prosz., Wolica Szyszczycza, D 5, str. 77
Dziewięcioły zob. Dziewięciele, Miechowice
Dziewin, szczyrz., Mikłuszowice, k., E 5, str. 77, 95
Dziewki, siew., Siewierz, C 2, str. 238
Dzięczyca zob. Poręba Dzięczyca
Dziurada zob. Zdurada
Dzwonowice zob. Zwonowice
Dżwikaty zob. Zbikaty
- Facimiechy (Facimiech), *Facimiech*, śl., Czerniechów, d., F 3, str. 103
Faliszowice, sąd., Czchów, F 5, str. 108, 117
Faliszówka (Faliszowa), biec., Nienaszów, G 7, str. 117
Falkowa (Falkówka), biec., Bruśnik, G 6, str. 117
Falkowa, *Nowy Sądecz-Falkowa*, sąd., Sądecz Nowy, k./m., G 5, str. 94, 107, 219
Falniów zob. Chwałniów, Lgota
Fałkowice (Chwałkowice), szczyrz., Gdów, F 4
Faściszowa zob. Chwaścieszowa
Filipowice, prosz., Nowa Góra, E 3, str. 109
Filipowice, prosz., Rachwałowice, E 5, str. 122, 125
Filipowice, sąd., Czchów, F 5, str. 23, 77, 108
Filipowice-Dogalc zob. Dogalin

- Florencja zob. Kleparz
 Florynka, sąd., praw. nieznana, d., G 6, str. 60, 100
 Friwald zob. Frywałd
 Froks, Frox zob. Troks
 Frycowa, sąd., Nawojowa, G 5
 Frydrychowice, śl., Frydrychowice, F 3, str. 45, 53, 78
 Fryszak, miasto, woj. Sandomierskie, F 7, str. 124
 Frywałd (Friwald), prosz., Sosnka, E 3, str. 109, 117
 Frywałd zob. Grywałd
- Gabon (Gaban, Gabany), *Gaboń*, sąd., Podegrodzie, G 5
 Gaboń zob. Wola Gabońska
 Gaiska⁺, szczyrz., Dziekanowice, F 4
 Gaj, szczyrz., Gaj, F 4, str. 53
 Garbary (Garbarze), *Kraków-Piasek*-część, przedmieście, prosz., Kraków św. Szczepana, m., E 4, str. 107, 130, 134, 136, 138, 144, 148, 149
 Garlica, *Garlica Duchowna*, *Garlica Murowana*, prosz., Giebułtów, d./s., E 4, str. 77, 101
 Garlica Druga (Garlica, Górna Wieś), *Górna Wieś*, prosz., Giebułtów, E 4
 Garlica Mniejsza, *Garliczka*, prosz., Giebułtów, E 4
 Garlica Murowana zob. Garlica
 Gaszyn zob. Gężyn
 Gawłów, szczyrz., Krzyżanowice, E 5
 Gawłówek, szczyrz., Mikuszowice, k., E 5, str. 95
 Gądk (Gątki), *Trzcienica*-część, folwark, biec., Trzcienica, k., G 7, str. 71, 97
 Gbel zob. Kieбло
 Gdów, *Gdów*-część, szczyrz., Gdów, F 4, str. 53, 77, 115
 Gdów zob. Grzybowa
 Gężyn (Gaszyn), siew., Koziegłowy, d., C 2, str. 100
 Gieбло zob. Kieбло
 Giebułtów (Giebońtów), ks., Książ Wielki i Książ Mały, D 4, str. 44, 109
 Giebułtów, *Giebułtów*-część, prosz., Giebułtów, E 4, str. 53, 115
 Giebułtów zob. Itmanowice
 Gielowa zob. Kowalowy
 Gielowice zob. Gilowice
 Giemielnica zob. Jemielnica
 Giemielno zob. Jemielno
 Gierałtowice (Giertołtowice), śl., Gierałtowice, F 3, str. 53, 58
 Gierzyce, szczyrz., Chełm, F 5, str. 108
 Gierowa zob. Girowa
 Giertołtowice zob. Gierałtowice
 Giesowice zob. Jeżowice
 Gilowa zob. Kowalowy
 Gilowice (Gielowice, Gilowice), śl., Gilowice, G 2, str. 53, 110
- Girowa, *Janowice-Gierowa*, sąd., Olszyny, F 6
 Girowa, *Rożnów-Gierowa*, sąd., Tropie, F 5
 Głanów, prosz., Imbramowice, d., D 3
 Glechów zob. Glisów
 Głew, prosz., Igołomia, E 4
 Głewiec, prosz., Igołomia, d., E 5, str. 102
 Glichów zob. Czernin, Glisów
 Glifów zob. Glisów
 Gliniczek, Glinniczek zob. Glinnik
 Gliniec zob. Przenosza
 Glinik zob. Glinnik Niemiecki
 Glinik Polski zob. Glinnik Polski, Gracie
 Glinnik zob. Glinnik Niemiecki
 Glinnik, *Gorlice-Glinik Mariampolski*, biec., Gorlice, G 6, str. 111
 Glinnik (Glinniczek), *Gliniczek*, biec., Tarnowiec, G 7
 Glinnik, *Przydonica-Glinik*, sąd., Podole, G 5, str. 109
 Glinnik, *Trzciana*-część, szczyrz., Trzciana, d., F 5, str. 104
 Glinnik Niemiecki (Glinnik), *Nowy Glinnik*, biec., Dębowiec, k., G 7, str. 98
 Glinnik Polski, *Glinik Polski*-część, biec., Łężany, k., G 7, str. 98
 Glisne, szczyrz., Mszana Niżna, k., G 4, str. 95
 Glisów (Glechów, Glifów), *Glichów*-część, szczyrz., Raciechowice, F 4
 Gładyszów zob. Kwoczeń
 Głąbinów, *Kraków-Głąbinów*, prosz., Kraków św. Mikołaja, d., E 4, str. 101, 148
 Głąbowice (Głumbowice), *Głębowice*-część, śl., Głąbowice, F 3, str. 50, 53, 58, 78
 Głęboka, biec., Hartłowa, k., G 6, str. 98
 Głęboka, prosz., Luborzycza, d., E 4, str. 100
 Głębowice zob. Łazy
 Głodna, *Kłodne*, sąd., Chomranice Wyzsze, G 5
 Głogoczków, szczyrz., Głogoczków, F 4, str. 53, 77, 87, 108
 Głogowiany (Ogowiany), ks., Książ Wielki, D 4, str. 109
 Głosce (Głojsce), *Głojsce*, biec., Żmięgród Stary, G 7
 Głuchów, prosz., Skarbimierz, d., D 5, str. 87, 104
 Głumbowice zob. Głąbowice
 Głupeczów, prosz., Raclawice, D 4
 Gnaszyn (Kuznica Połec), *Częstochowa-Gnaszyn*, kuźnica, lel. Częstochowa, d., B 2, str. 70, 233
 Gnatowice, prosz., Koniusza, E 4
 Gniazdowice, prosz., Proszowice, E 4
 Gniazdów, siew., Koziegłowy, d., C 2, 78, 100
- Gniewięcin, ks., Mstyczów, C 4
 Gnojnik, sąd., Gnojnik, F 5, str. 52, 58, 77, 57
 Gocz^{**}, sąd., Sądecz Nowy, m., str. 67, 107
 Godprzydowa (Gosprzydowa), *Gosprzydowa*, sąd., Godprzydowa, F 5, str. 52, 58, 77
 Godusza, *Janowice*-część, szczyrz., Szczyrzycka Góra, d., F 4, str. 102
 Golanka, biec., Gromnik, d., F 6, str. 102
 Golasa, Gołasza Dolna zob. Gołasza
 Gołasza (Golasa), *Gołasza Dolna*, siew., Wojkowice Kościelne, D 2
 Golczowice zob. Gołczowice
 Goleniowy, lel., Goleniowy, C 4, str. 52
 Golikowice zob. Gołkowice
 Gołaczów (Gołaczowy), *Gołaczewy*, prosz., Gołaczów, d., D 3, str. 53, 77, 100
 Gołąbkowice, *Nowy Sącz-Gołąbkowice*, sąd., Sądecz Nowy, m., G 5, str. 107, 219, 230
 Gołchowiec zob. Gołuchowiec
 Gołcza, ks., Gołcza, D 4, str. 53
 Gołczowice (Gołczowice, Gołkowice?), *Gołczowice*, prosz., Chechło, k., D 3, str. 94
 Gołkowice (Golikowice), *Gołkowiec Dolne*, *Gołkowice Górne*, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103
 Gołkowice (Golikowice), szczyrz., Kosocice i Wieliczka, d./s., F 4, str. 44
 Gołkowice zob. Gołczowice, Gotkowice
 Gołonóg (Gołonos), *Dąbrowa Górnicza-Golonóg*, prosz., Sławków, d., D 2, str. 100
 Gołuchowice, lel., Irządze, C 3
 Gołuchowice, siew., Siewierz, d., D 2, str. 100, 238
 Gołuchowiec (Gołchowiec), *Gołuchowice*, śl., Krzęcin, k., F 3, str. 96
 Gołyszyn, prosz., Wysocice, D 4
 Gonów zob. Gunów
 Gorajowice, biec., Jasło, k., F 7, str. 96
 Gorenice zob. Gorynice
 Gorlice, miasto, biec., Gorlice, G 6, str. 50, 54, 55, 58, 72, 75, 111, 122, 124, 125, 207, 224
 Gorlice-Glinik Mariampolski zob. Glinnik
 Gorlice-Sokół zob. Sokół
 Gorynice (Gorenice, Gorynica), *Gorenice*, prosz., Gorynice, E 3, str. 53, 77
 Gorzeń, *Gorzeń Górny*, śl., Wadowice, F 3
 Gorzków, *Gorzków Stary*, lel., Stare Miasto, C 3

- Gorzków, prosz., Gorzków, E 5, str. 50, 53, 58
- Gorzków, *Nowy Sącz-Gorzków*, sąd., Sądecz Nowy, m., G 5, str. 107, 219
- Gorzków, szczyrz., Brzeźnica, d., F 5, str. 103
- Gorzków, szczyrz., Wieliczka, F 4
- Gorzków Stary zob. Gorzków
- Gorzów, śl., Oświęcim, F 2, str. 77, 111
- Goźnice, biec., Łężany, k., G 7, str. 97
- Gosna zob. Gozna
- Gosprzydowa zob. Godprzydowa
- Gostwica, sąd., Podegrodzie, k., G 5, str. 77, 94
- Goszcza, prosz., Goszcza, d., E 4, str. 53, 85, 104
- Goszyce, prosz., Luborzycza, E 4
- Gotkowice (Gołkowice), prosz., Irmannowice, k., E 3, str. 95
- Gozna (Gosna), ks., Mokrsko, C 5
- Góra (Górka), *Górka Kościejowska*, prosz., Raclawice, D 4, str. 116
- Góra, *Góra Siewierska*, siew., Siemunia, d./s., D 2, str. 100
- Góra zob. Jostowa Góra, Mądolice, Nawojowa, Nowa Góra, Tarnowa, Tarnowa Góra, Wałowa Góra
- Góra Misiowska zob. Węchadłów
- Góra Nawojowa (Nawojowa Góra), *Nawojowa Góra*, prosz., Rudawa, E 3, str. 109
- Góra Siewierska zob. Góra
- Góra św. Jana zob. Pobrzczyn, Szczyrzycka Góra
- Góra św. Justa zob. Jostowa Góra
- Góra Włodowska zob. Mądolice
- Góra Wrzodowa zob. Wrzodowa Góra
- Górka, *Górka Jaklińska*, prosz., Koniusza, E 4, str. 116
- Górka, *Górka Stogniowska*, prosz., Proszowice, d., E 5, str. 86, 105
- Górka, *Trzebinia-Górka*, prosz., Trzebinia, E 3, str. 77
- Górka, prosz., Witów, E 5
- Górka, *Kraków-Górka Narodowa*, prosz., Zielonki, d., E 4, str. 101
- Górka zob. Góra, Mądolice, Świątniki, Wrzodowa Góra
- Górka Jaklińska zob. Górka
- Górka Kościelnicza zob. Wrzodowa Góra
- Górka Kościejowska zob. Góra
- Górka Stogniowska zob. Górka
- Górna Lipnica zob. Lipnica Górna
- Górna Wieś, *Lipnica Górna*, sąd., Lipnica, k., F 5, str. 97
- Górna Wieś (Przedmieście Górne), *Myślenice-Górne Przedmieście*, szczyrz., Myślimice, k., F 4, str. 99
- Górna Wieś zob. Garlica Druga, Poznachowice Górne
- Górne Przedmieście zob. Przedmieście Wyższe
- Górowa zob. Gurowa
- Góry Luszowskie (Luszowice, Luszowice Drugie, Luszowice Mniejsze), *Trzebinia-Góry Luszowskie*, prosz., Chrzanów, d., E 3, str. 100
- Grab zob. Grabie
- Grabanina (Grabania), biec., Nienaszów, G 7
- Grabie, *Grab*, biec., praw. Grabie, H 7, str. 60, 78
- Grabie (Grab, Grabno), *Glinik Polski*-część, biec., Łężany, G 7
- Grabie, *Grabie*-część, szczyrz., Grabie, E 4, str. 38, 53, 110
- Grabie = Grabie, Niwy Grabskie*, Wola Grabska*, szczyrz., Łapanów, F 4, str. 108
- Grabie, *Przytkowice*-część, szczyrz., Przytkowice, F 3
- Grabie zob. Szczurów, Zmibrzeg
- Grabiec, lel., Szczekociny, d., C 3, str. 88, 104
- Grabiny (Grabina), *Grabina*, szczyrz., Chełm, F 5, str. 108, 116
- Grabiszycze (Graboszyce), *Graboszyce*, śl., Grabiszycze, F 3, str. 53
- Grabno, sąd., Wojnicz, F 5, str. 109
- Grabno zob. Grabie
- Graboszyce zob. Grabiszycze
- Grabowa, prosz., Chechło, D 3, str. 56, 116
- Grabowa zob. Nowa Wieś
- Grabówka, *Częstochowa-Grabówka*, lel., Częstochowa, d., B 2, str. 105, 232, 235
- Grajów, *Grajów*-część, szczyrz., Wieliczka, F 4, str. 108
- Grajów zob. Żakowa
- Grębałów (Grębołów), *Kraków-Grębałów*, prosz., Pleszów, d., E 4, str. 101
- Grębenice (Grębanice, Grębowice), *Grębynice*, prosz., Korzkiew, E 4, str. 85, 110
- Grębocin, prosz., Zębocin, E 5, str. 109
- Grębołów zob. Grębałów
- Grębowice zob. Grębenice
- Grębów (Grybów), *Grybów*, miasto, biec., Grębów, k., G 6, str. 54, 57, 58, 72, 98, 122, 124, 224, 228
- Grębynice zob. Grębenice
- Grobła, prosz., Brzesko Stare, k., E 5, str. 95
- Grodkowice (Grotkowice), szczyrz., Chełm, F 4
- Grodków, siew., Grodziec, D 2
- Grodna, *Grudna Kępska*, biec., Sławęcino, k., G 6, str. 98
- Grodziec, *Grojec*, prosz., Regulice, E 3, str. 109
- Grodziec, *Będzin-Grodziec*, siew., Grodziec, d., D 2, str. 52, 78, 103
- Grodziec (Grojec), *Grojec*, śl., Grodziec, F 2, str. 53, 64, 78
- Grodzina zob. Grudzina
- Grodzisko, lel., Kłobucko, k., B 2, str. 96
- Grodzisko, śl. Palczowice, F 3, str. 109
- Grojec zob. Grodziec
- Gromiec, śl., Oświęcim, F 3, str. 77, 111
- Gromków (Gronków), *Gronków*, sąd., Ostrowsko, k., H 4, str. 97
- Gromnik, *Gromnik*-część, biec., Gromnik, d./s., F 6, str. 43, 54, 102, 116, 122, 123, 124, 125
- Gromnik zob. Pozna
- Gronków zob. Gromków
- Grotkowice zob. Grodkowice
- Gródek, lel., Nakło, C 3
- Gródek, sąd., Grębów, k., G 6, str. 98
- Gródek, *Gródek nad Dunajcem*, *część owo teren Jeziora Rożnowskiego*, *wyspa Grodzisko*, sąd., Podole, F 5, str. 81
- Gródek nad Dunajcem zob. Gródek-Kobyła, Zbę
- Grudna Kępska zob. Grodna
- Grudzina (Grodzina), *Grudzyń*, ks., Grudzina, C 5, str. 47, 52, 64
- Grusów zob. Gruszów
- Gruszki, *Brzezie*-część, szczyrz., Brzezie, F 4
- Gruszowiec, szczyrz., Dobra, G 4, str. 108
- Gruszowiec, *Janowice*-część, szczyrz., Szczyrzycka Góra, d., F 4, str. 102
- Gruszów (Grusów), prosz., Brzesko Stare, d./s., E 5, str. 52, 77, 103
- Gruszów, prosz., Wrocimowice, D 4, str. 110
- Gruszów, *Jazowsko-Gruszów*, sąd., Jazowsko, G 5
- Gruszów, *Gruszów*-część, szczyrz., Gruszów, F 4
- Gruszów zob. Wieża
- Grybów zob. Grębów
- Grybów-Biała Wyżna zob. Biała
- Grywałd (Frywałd, Rychwałd), sąd., Grywałd, k., H 5, str. 54, 97
- Grzechinia, *Grzechynia*, szczyrz., Maków, k., G 3, str. 98
- Grzegorzowice, *Grzegorzowice Wielkie*, prosz., Sieciechowice, D 4
- Grzegórzki, *Kraków-Grzegórzki*, prosz., Kraków św. Mikołaja, m., E 4, str. 107, 130, 134, 136, 140, 145, 148
- Grzybowa, *Gdów*-część, szczyrz., Gdów, F 4
- Grzybowa zob. Nowa Wieś
- Gunów (Gonów), *Gunów-Kolonia*, prosz., Skarbimierz, d., D 5, str. 77, 103
- Gurowa, *Podole-Górowa*-część, sąd., Podole, F 5, str. 109

- Gwoździec, sąd., Gwoździec, F 5, str. 53, 77, 108
 Gwoździec-Wieleń zob. Wielenia
- Habówka zob. Chabówka
- Hałbów (Chałbow, Hałbnów), *Desznica*-część, biec., praw. Krempna, G 7, str. 60, 110
- Hałcnów (Alzen, Hałcznów), *Bielsko-Biała-Halców*, śl., Biertułtowiec, F 2, str. 57, 58, 78
- Hampłowa*, sąd., Sądecz Nowy, m., str. 67, 107
- Hamrzyska (Chamrzyska, Chomrzyska), *Homrzyska*, sąd., praw. Łabowa, G 5, str. 60, 116
- Hanczowa, *Hańczowa*, biec., praw. Hanczowa, H 6, str. 60
- Hankowska Wola (Chankowska Wola), *Wola Hankowska*, lel., Częstochowa, B 2
- Hankówka (Harkówka), *Jasło-Hankówka*, biec., Jasło, k., G 7, str. 96
- Harbułtowiec zob. Herbułtowiec
- Harbutowiec zob. Herbułtowiec
- Harkłowa zob. Hartłowa
- Harkówka zob. Hankówka
- Harmęzy, Harmęże zob. Charmęzy
- Hartłowa (Hartowa), *Harkłowa*, biec., Hartłowa, k., G 7, str. 43, 54, 78, 94, 122
- Hartłowa (Harkłowa), *Harkłowa*, sąd., Hartłowa, H 4, str. 54
- Hartowa zob. Hartłowa
- Hebdów zob. Brzesko Stare, Chebdów
- Hebdzie zob. Chebdzie
- Hełcznarowice (Oczarzewice), *Hecznarowice*, śl., Pisarzowice, F 2
- Herbułtowiec (Harbutowice, Herbutowice), *Harbutowice*, szczyrz., Herbułtowiec, k., F 3, str. 53, 95
- Herowa zob. Cherowa
- Hinwald, Hinwałd, Hinwałt zob. Inwałd
- Hiwła zob. Iwła
- Hojnik zob. Chojnik
- Holbiad zob. Olbiad
- Homrzyska zob. Chamrzyska
- Hostrusza zob. Ostrusza
- Hubrzeza zob. Ubrzez
- Huta, *Hutka*, huta, lel., Kłobucko, k., B 2, str. 116, str. 71, 96
- Huta Strzeszawa, *Hucisko*, huta, śl., Zembrzyce, G 3, str. 71
- Huta Trzebuńska+, huta, szczyrz., Sulikowice, k., F 4, str. 71
- Huta Zasańska, *Zasań*, huta, szczyrz., Trzemeszna, F 4, str. 71
- Ibramowice zob. Imbramowice
- Idolany zob. Dolany
- Igołomia, prosz., Igołomia, d./s., E 4, str. 38, 53, 77, 105, 122
- Ilkowice, ks., Słaboszów, D 4
- Ilkowice-Zbigały zob. Zbikały
- Ilkusz zob. Olkusz
- Ilmanowa (Jordanów), *Limanowa*, miasto, sąd., Ilmanowa, G 5, str. 54, 72, 224
- Ilmanowa zob. Jordanów
- Imbramowice, prosz., Imbramowice, d., D 4, str. 53, 104, 106
- Imbramowice, *Ibramowice*, prosz., Wrocimowice, D 4, str. 110
- Imielnica zob. Jemielnica
- Imielno zob. Jemielno
- Inwałd (Hinwald, Hinwałd, Hinwałt), śl., Inwałd, F 2, str. 53, 78
- Irzędze, *Irządze*, lel., Irzędze, C 3, str. 52, 77
- Irzmanowa (Irzmanowice), *Wierzbano*-wa, szczyrz., Wiśniowa, k., F 4, str. 95
- Irzmanowice, (Jerzmanowice), *Jerzmanowice*, prosz., Irzmanowice, k., E 3, str. 53, 77, 95
- Irzykowice, *Iżkowice*, prosz., Secygniów, D 4
- Itmanowice (Trojdynów), *Giebułtów*-część, prosz., Giebułtów, E 4
- Iwanowice, *Iwanowice Duże*, lel., Kłobucko, k., B 1, str. 50, 96
- Iwanowice, *Iwanowice Dworskie*, prosz., Iwanowice, E 4, str. 50, 53, 58
- Iwanowice zob. Ujanowice
- Iwanowice Wielkie zob. Iwanowice
- Iwkowa, sąd., Iwkowa, k., F 5, str. 42, 52, 76, 77, 98, 122, 125
- Iwła (Chiwła, Hiwła, Wiwła), biec., Dukla, G 7
- Iwła, Iwła Kosnowa zob. Wywła
- Izby, sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100
- Izdebnik, szczyrz., Izdebnik, k., F 3, str. 53, 95
- Iżkowice zob. Irzykowice
- Jabłonica (Jabłońca, Jabłoniec), *Limanowa-Jabłoniec*, sąd., Ilmanowa, G 5
- Jabłonica, biec., Bączal Niżny, F 6
- Jabramowice zob. Abramowice
- Jachówka, szczyrz., Maków, k., F 3, str. 95
- Jadamowice zob. Adamowice
- Jadamwola zob. Adamowa Wola
- Jadowniki, sąd., Jadowniki, k., F 5, str. 53, 77, 98, 116
- Jadowniki zob. Sutków
- Jaksice, *Jaksice*-część, prosz., Książnice Więsze, d., E 5, str. 100
- Jaksice (Jakszyce), ks., Miechów, d., D 4, str. 104
- Jaksice zob. Maciczyna
- Jakubkowice, *Łososina Dolna-Jakubowice*, sąd., Jakubkowice, G 5, str. 54, 57, 58
- Jakubowice, prosz., Proszowice, E 4
- Jakubów, ks., Jemielno, C 5
- Jalesna zob. Jelesna
- Jamnica, *Nowy Sącz-Jamnica*, sąd., Sądecz Nowy, k./m., G 5, str. 94, 107
- Jamna zob. Janina
- Janczowa, sąd., Siedlec, G 5
- Jangrot (Jangrod), prosz., Jangrot, d., D 3, str. 53, 77, 100
- Janikowice (Jankowice), prosz., Zielonice, d./s., D 4, str. 106, 109
- Janikowice zob. Jankowice
- Janina, *Joniny*-część, biec., Ryglice Niższe, F 6
- Janina (Jamna), *Jamna*, sąd., Palecznica, F 6
- Janiszówka, *Kobylec*-część, szczyrz., Łapanów, F 4, str. 108
- Jankowa (Jankówka), *Jankowa*-część, biec., Wilczyńska, G 6
- Jankowa zob. Lipniczka
- Jankowice, prosz., Babica, d., E 3, str. 23, 100
- Jankowice (Janikowice), prosz., Książnice Więsze, E 5
- Jankowice zob. Janikowice
- Jankówka, szczyrz., Dziekanowice, F 4
- Jankówka zob. Jankowa
- Janowice, ks., Słaboszów, D 4
- Janowice, *Janowiczki*, prosz., Raclawice, D 4
- Janowice, sąd., Zakliczyn, F 6
- Janowice, *Janowice*-część, szczyrz., Skrzydlna, d., F 4, str. 102
- Janowice, szczyrz., Wieliczka, F 4
- Janowice, *Janowice*-część, śl., Bestwina, F 2, str. 110
- Janowice zob. Dobrogniew, Godusza, Gruszowiec, Pasięki, Raciborzany, Sroczyce
- Janowice-Gierowa zob. Girowa
- Janowiczki zob. Janowice
- Januszowa, sąd., Sądecz Nowy, d., G 5, str. 103
- Januszowice, prosz., Działoszyce, D 5
- Januszowice, prosz., Giebułtów, E 4, str. 85, , str. 85, 110
- Januszowice, prosz., Prędocin, k., D 4, str. 98
- Jareniówka zob. Łękorz
- Jaroniówka, *Jaroniówka*-część, biec., Jasło, k., F 7, str. 97
- Jaroniowice (Jaronowice), *Jaronowice*, lel., Rakoszyń, C 4
- Jarostówka (Jarostowa, Jaroszówka), *Łososina Dolna-Jarostowa*, sąd., Jakubkowice, G 5
- Jaroszowice, śl., Wadowice, k., F 3, str. 26, 96
- Jaroszówka zob. Jarostowa, Podgrodzie
- Jaroszów, lel., Żarki, C 3
- Jaroszówka, szczyrz., Niegowiec, F 4
- Jasienica (Jasiennica), szczyrz., Sulikowice, k., F 4, str. 95

- Jasieniec, lel., Obichów, C 4
 Jasienna zob. Jasionna
 Jasiennica zob. Jasiennica, Jasionna
 Jasiień, *Jasiień-część*, szczyrz., Jasiień, F 5, str. 53, 77, 111
 Jasiień+, szczyrz., Łapanów, F 4
 Jasiień zob. Pomianowa
 Jasionna (Jasienna, Jesiennica, Jasiona), ks. Jemielno, C 5
 Jasionna (Jasienna), *Jasienna*, sąd., Lipnica Niemiecka, G 5
 Jaskrów, lel., Klasztor Mstowski, d., B 2, str. 104
 Jasło, miasto, biec., Jasło, k., G 7, str. 38, 39, 54, 57, 58, 72, 75, 83, 96, 122–125, 224
 Jasło-Hankówka zob. Hankówka
 Jasło-Kaczorowy zob. Koczarowa
 Jasło-Sobniów zob. Sobniów
 Jasna, *Podłopień-część*, szczyrz., Tymbark, k., G 4, str. 95
 Jastrąbia, Jastrząbia zob. Jastrzębia
 Jastrząb zob. Jastrzębie
 Jastrząbki, *Wierbka-część*, lel., Kidów, D 3
 Jastrzębia (Jastrąbia, Jastrząbia), *Jastrzębie*, sąd., Czarny Potok i Łukowica, G 5, str. 44, 57
 Jastrzębia, sąd., Jastrzębia, F 6, str. 50, 54, 77
 Jastrzębia zob. Jastrzębie
 Jastrzębie, *Jastrząb*, siew., Koziegłowy, d., C 2, str. 100
 Jastrzębie (Jastrzębia), *Jastrzębia*, szczyrz., Lanckorona, F 3
 Jastrzębie zob. Jastrząbki, Jastrzębia
 Jastrzębnik, *Jastrzębnik*, sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100
 Jaszczorówka (Jaszczorowa), *Jaszczurówka-część*, śl., Mucharz, F 3
 Jaszczurówka zob. Suszyca
 Jaskowa, *Brunary-Jaskowa*, sąd., praw. nieznaną, d., G 6, str. 60, 100
 Jaskowice, *Jaskowice*, szczyrz., Pobiedr, F 3
 Jaśliska, miasto, biec., Jaśliska, d., H 7, str. 35, 36, 41, 54, 72, 101
 Jawczyce, *Jawczyce-część*, szczyrz., Biskupice, F 4, str. 110
 Jawczyce zob. Surówka
 Jawiórki zob. Jaworki
 Jawiszowice (Lewczyce?, Przedmieście Koszyckie), *Koszyce-Przedmieście*, przedmieście, prosz., Koszyczki, k., E 5, str. 98
 Jawiszowice, śl., Jawiszowice, F 2, str. 53, 58, 78, 110
 Jaworki (Jawiórki), *Szczawnica-Jaworki*, sąd., praw. Szlachtowa, H 5, str. 60
 Jawornik zob. Jaworznik
 Jaworsko, sąd., Porąbka, d., F 5, str. 100
 Jaworze, biec., praw. Świętkowa, k., G 7, str. 62, 97
 Jaworzna = Jaworzna, Szymańczowa*, sąd., Ujanowice, d., F 5, str. 103
 Jaworznik, lel., Żarki, C 3, str. 109
 Jaworznik (Jawornik), *Jawornik*, szczyrz., Jaworznik, F 4, str. 43, 52
 Jaworzno, prosz., Jaworzno, d., E 2, str. 53, 77, 100
 Jaworzno-Byczyna zob. Byczyna
 Jaworzno-Jeleń zob. Jeleń
 Jaworzno-Ciężkowice zob. Ciężkowice
 Jaworzno-Długoszyn zob. Długoszyn
 Jaworzno-Szczakowa zob. Szczakowa
 Jazdowice, prosz., Działoszyce, D 4, str. 111
 Jazdowice, *Jazdowiczki*, prosz., Koniusza, E 4
 Jazowsko, sąd., Jazowsko, G 5, str. 54, 108
 Jazowsko-Gruszyn zob. Gruszów
 Jedlcza (Jedlcze, Jelcza), *Jelcza*, ks., Tczyca, D 4, str. 88, 109
 Jedlcza Mała (Jedlcze Małe), *Jelcza Mała*, ks., Wrocirysz, D 5
 Jedlcza Wielka (Jedlcza Wielga, Jedlcze), *Jelcza Wielka*, ks., Wrocirysz, d., C 5, str. 104
 Jedlicze, woj. sandomierskie, Jedlicze, G 7, str. 54
 Jedlna, *Jelna*, sąd., Zbyszyce, G 5, str. 109
 Jelcza, Jelcza Mała, Jelcza Wielka zob. Jedlcza, Jedlcza Mała, Jedlcza Wielka
 Jedlcze zob. Jedlcza
 Jeleń, *Jaworzno-Jeleń*, prosz., Jaworzno, d., E 2, 77, 100
 Jelesna (Jalesna, Jelesno), *Jelesnia*, śl., Jelesna, G 2, str. 53, 110
 Jeleszowa zob. Tiluszowa
 Jelna zob. Jedlna
 Jelowice (Lelowice), *Lelowice*, prosz., Wrocimowice, D 4
 Jemielnica (Giemielnica), *Imielnica*, ks., Jemielno, C 5
 Jemielno (Giemielno), *Imielno*, ks., Jemielno, C 5, str. 50, 52
 Jerzmanowice zob. Irzmanowice
 Jezierzany, *Jezierzany*, szczyrz., Tyniec, d., F 3, str. 102
 Jeziorowice, lel., Łany Wielkie, k., C 3, str. 98
 Jezierzany zob. Jezierzany
 Jeżowa (Jeżów), *Wilczyńska-Jeżów*, biec., Wilczyńska, G 6, str. 81
 Jeżowice (Giesowice), *Kurów-część*, śl., Ślemię, G 3, str. 110
 Jeżów, ks., Mstyczów, C 4
 Jeżówka, ks., Chlina i Tczyca, k., D 3, str. 44, 76, 77, 96
 Jędrzejów zob. Andrzejów
 Jędrzejówka (Andrzejówka, Andrzejówki, Jędrzejówki), *Andrzejówka*, sąd.,

praw. nieznaną, d., H 5, str. 60, 100

- Jodłowa Niemiecka (Jodłowa Dolna), *Jodłowa-część*, biec., Jodłowa Niemiecka, k., F 6, str. 37, 54, 78, 98
 Jodłowa Polska (Jodłowa Górna), *Jodłowa-część*, biec., Jodłowa Niemiecka, k., F 6, str. 78, 98
 Jodłownik (Jodłowniki), szczyrz., Skrzydlna, F 4
 Jodłownik zob. Markuszowa
 Jodłówka, *Jodłówka Tuchowska-część*, biec., Rzepiennik, k., F 6, str. 94
 Jodłówka, szczyrz., Rzezawa, k., F 5, str. 77, 95
 Jodłówka Tuchowska zob. Nosalowa
 Joniny zob. Janina, Liciażna
 Jordanów (Ilmanowa), miasto, szczyrz., Jordanów, G 3, str. 25, 50, 52, 72, 108, 110
 Jordanów zob. Ilmanowa
 Jordanów-Chrobacze zob. Chrobaczna
 Jordanów-Malejowa zob. Malejowa
 Jostowa Góra (Justowa Góra, Góra, Góra św. Justa), *Tęgorborze-Just*, sąd., Tęgorborza, G 5
 Jugowice, *Kraków-Jugowice*, szczyrz., Kazimierz św. Jakuba, d., E 4, str. 104, 148
 Juraszowa, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103
 Jurczyce, szczyrz., Radzieszów, F 3
 Jurków = Jurków, Ludzimierz (Ladzimierz, Lucimierz)*, sąd., Czchów, F 5, str. 108
 Jurków, szczyrz., Dobra, G 4, str. 108
 Justowa Góra zob. Jostowa Góra
 Juszczyń, szczyrz., Maków, k., G 3, str. 95
 Kacice, prosz., Prędocin, d., D 4, str. 102
 Kacza zob. Kadcza
 Kaczkowice, prosz., Gorzków, E 5
 Kaczowice (Kaczkowice), prosz., Wrocimowice, d., D 4, str. 100
 Kadcza (Kacza, Kadocza), sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103
 Kadzice, prosz., Kościelec, k., E 5, str. 98
 Kaim, *Kraków-Kaim*, szczyrz., Bieżanów, d., E 4, str. 101
 Kaleja (Kalej, Kalije), *Kalej*, lel., Kłobucko, d., B 2, str. 105
 Kalina, *Kalina Mała*, ks., Miechów, d., D 4, str. 104
 Kalina, *Kalina Wielka*, ks., Kalina, D 4, str. 53, 77
 Kamianna, sąd., praw. nieznaną, d., G 6, str. 60, 100
 Kamienna, ks., Gołcza, d./s., D 4, str. 106
 Kamienna, sąd., Kamienna, d., G 5, str. 54, str. 78, 103

- Kamienica, *Kamienica Polska*, kuźnica, siew., Koziegłowy, d./s., C 2, str. 70, 100
- Kamień, śl., Czerniechów, d., E 3, str. 105
- Kamień, *Piekary Śląskie-Kamień*, Śląsk, Kamień, D 2, str. 39, 52
- Kamieńczyce, ks., Miechów, d., D 4, str. 104
- Kamieńczyce, prosz., Kościelec, d., E 5, str. 193
- Kamieńska Wolica zob. Wolica Kamieńska
- Kamiona (Kamionka, Kamionna), *Kamionna*, szczyrz., Trzciana, F 5
- Kamionka, *Kamionka Wielka*, sąd., Kamionka, d., G 5, str. 54, 78, 101
- Kamionka*, sąd., Nawojowa, G 5
- Kamionka, *Kamionka Mała*, sąd., Sa-decz Nowy, k./m., G 5, str. 94, 107
- Kamionka, *Kamionka Mała*, sąd., Ujanowice, d./s., F 5, str. 103
- Kamionka zob. Kamiona
- Kamionka Mała, Kamionka Wielka zob. Kamionka
- Kamionna zob. Kamiona
- Kamyk, lel., Kłobucko, B 2
- Kamyk, szczyrz., Niegowiec, F 4, str. 76
- Kamyk zob. Winary
- Kanina, sąd., Kanina, G 5, str. 54
- Kanina zob. Kunina
- Kaniów, śl., Bestwina, F 2, str. 35, 110
- Kantorowice, *Kraków-Kantorowice*, prosz., Raciborowice, d., E 4, str. 102
- Kańczuga, *Bielany*-część, śl., Bielany, F 2
- Kapiele Wielkie zob. Kapiele
- Karczowice, ks., Mstyczów, C 4, str. 109
- Karlin, *Zawiercie-Karlin*, lel., Kromolów, D 3
- Karniowice, prosz., Bolechowice, d./s., E 3, str. 105
- Karniowice, prosz., Trzebinia, E 3
- Karniów, prosz., Czulice, E 4, str. 77, 110
- Karsznica zob. Charsznica
- Karwin, prosz., Poborowice, d., E 4, str. 77, 102
- Karwodrza zob. Kawodrza
- Kasina Więtsza (Kasina Wielka, Kasinka Więtsza), *Kasina Wielka*, szczyrz., Skrzydlna, G 4
- Kasinka, *Kasinka Mała*, szczyrz., Mszana Niżna, k., G 4, str. 98
- Kasna (Kasza), *Kaśna Dolna, Kaśna Górna*, sąd., Jastrzębia, F 6
- Kaszczor, *Rokitno-Kaszczor*, lel., Rokitno, d., C 3, str. 104, 121, 125
- Kaszna zob. Kasna
- Kaszów, prosz., Liski, d., E 3, str. 77, 102, 121, 125, 149
- Katczowice zob. Kaczowice
- Kawec (Kawiec), szczyrz., Gruszów i Szczyrzycka Góra, F 4, str. 44, 108
- Kawęczyn, ks., Grudzina, C 5
- Kawiec zob. Kawec
- Kawiory, *Kraków-Czarna Wieś*-część, prosz., Kraków św. Szczepana, m., E 4, str. 107, 136, 137, 142, 143-145, 147, 148
- Kawka, *Kawki*, kuźnica, lel., Kłobucko, k., B 1, str. 70, 96
- Kawki, *Zabłocie*-część, szczyrz., Bodzanów, F 4
- Kawodrza (Karwodrza), *Częstochowa-Kawodrza Dolna*, lel., Częstochowa, d., B 2, str. 105, 234, 235
- Kazimierz (Bawół), *Kraków-Kazimierz*, miasto, szczyrz., Kazimierz św. św. Michała i Stanisława na Skałce, św. Jakuba i Bożego Ciała, k., E 4, str. 35, 48, 49, 52, 72, 74, 75, 98, 114, 123, 125, 130, 131, 132, 134-136, 141, 143, 145-151, 220, 246, 247
- Kazimierza Wielka (Kazimierza Wielga, Kazimirza Wielka), prosz., Kazimierza Wielka, D 5, str. 53, 58, 77, 108
- Kapanów zob. Kępanów
- Kąclowa zob. Kunclowa
- Kapie (Kępie), *Kępie*, ks., Uniejów, D 4, str. 109
- Kapiele, *Kapiele Wielkie*, ks., Dłużec, k., D 3, str. 96
- Kapiołki (Kąpiołka), lel., Strzegowa, D 3
- Kaśna Dolna, Kaśna Górna zob. Kasna
- Kąty = Kąty (Kęty), Wola*, biec., Żmigród, G 7, str. 110
- Kąty zob. Kęty
- Kędzierzyn zob. Kiedrzyń
- Kędzierzynka, szczyrz., Gdów, F 4
- Kępa (Budzyn), *Budzyń*, prosz., Morawica, E 3, str. 109
- Kępa, prosz., Niedźwiedz, E 4
- Kępa zob. Brus
- Kępanów (Kapanów), szczyrz., Łapanów, F 4
- Kępie zob. Kapie
- Kęty (Kąty), *Kąty*, sąd., Wojakowa, F 5, str. 108
- Kęty (Libenwerd), miasto, śl., Kęty, k., F 2, str. 53, 72, 75, 94, 120, 121, 125
- Kęty zob. Kąty
- Kieczna, *Kiecznia*, sąd., Łacko, d., G 5, str. 103
- Kidów, lel., Kidów, C 3, str. 42, 53, 109
- Kiełto (Gbel), *Giełto*, lel., Kiełto, D 3, str. 53
- Kiedrzyń (Kędzierzyn), *Częstochowa-Kiedrzyń*, lel., Częstochowa, B 2, str. 232, 235
- Kielanowice zob. Kilianowice
- Kiełkowice, lel., Kiełto, D 3, str. 110
- Kierlikówka (Kirlikówka), szczyrz., Trzciana, F 5
- Kijany, prosz., Przymków, d./s., E 5, str. 106, 115
- Kilianowice (Kielanowice), *Tuchów-Kielanowice*, biec., Tuchów, F 6
- Kiprzna, *Kipszna*, biec., Cieszkowice, k., F 6, str. 94
- Kirlikówka zob. Kierlikówka
- Kisielówka, szczyrz., Nowa Rybie, F 5
- Klasztor Mstowski, woj. sieradzkie, Klasztor Mstowski, B 2, str. 37, 41, 52, 54
- Klecza Dolna, Klecza Górna, Klecze zob. Kletcza
- Kleczany (Kleczany), *Kleczany*, biec., Kobylanka Niższa, G 6
- Klemencice zob. Klimęcice
- Kleparz (Florenceja), *Kraków-Kleparz*-część, miasto, prosz., Kleparz św. Floriana, k., E 4, str. 30, 50, 52, 72, 98, 117, 130-132, 134-137, 147-151, 158, 247
- Kleszczowa, ks., Chłina, k., D 3, str. 98
- Kleszczów, prosz., Morawica, E 3
- Kletcza (Klecze, Kletcze), *Klecza Dolna*, śl., Kletcza, F 3, str. 26, 53, 78
- Kleczana zob. Kłęczany
- Kłęczany, sąd., Chomranice Wyższe, G 5, str. 109
- Kłęczany (Kłęczana), *Kłęczana*, szczyrz., Niegowiec, F 4
- Kłęczany zob. Kleczań
- Kliczkowice zob. Kluczkowice
- Klikoszowa, Klikuszowa zob. Klukoszowa
- Klimęcice, *Klemencice*, ks., Wodzisław, C 4, str. 111
- Klimkowa (Klimkówka), *Klimkówka*, biec., praw. Łosie, G 6, str. 60, 122
- Klimkowa Wola (Klimkówka), *Klimkówka*, sąd., Wielogłowy, G 5
- Klimuntów, *Klimontów*, ks., Mstyczów, C 4
- Klimuntów, *Sosnowiec-Klimontów*, prosz., Mysłowice, D 2
- Klimuntów, *Klimontów*, prosz., Proszowice, d., E 4, str. 77, 103
- Klonów zob. Kłoniów
- Klucze, prosz., Olkusz, D 3, str. 110
- Klucze zob. Kluczyce
- Kluczkowice (Kliczkowice, Kluszkowice), *Kluszkowce*, sąd., Kluczkowice, k., H 4, str. 54, 97
- Klucznikowice, *Oświęcim-Klucznikowice*, śl., Oświęcim, E 2

- Kluczyce (Klucze), lel., Dzierzków, d./s., C 3, str. 106
- Klukoszowa (Klikoszowa), *Klikuszowa*, sąd., Klukoszowa, k., G 4, str. 54, 67, 97
- Kłuszkowce, Kłuszkowice zob. Kluczkowice
- Kłaj, szczyrz., Niepołomice, k., F 4, str. 77, 95
- Kłobuck-Zagórze zob. Zagórze
- Kłobuck-Zakrzew zob. Zakrzew
- Kłobucko, *Kłobuck*, miasto, lel., Kłobucko, k., B 2, str. 18, 41, 50, 52, 72, 85, 96, 119–121, 125
- Kłodawa, biec., Brzyska, d., F 7, str. 102
- Kłodne, sąd., Tylmanowa, k., H 5, str. 97
- Kłodne zob. Głodna
- Kłoniów, *Klonów*, prosz., Raclawice, d./s., D 4, str. 103
- Kmurów, *Knurów*, sąd., Hartłowa, H 4
- Knieja (Knia), lel., Dąbrowa, B 3, str. 37
- Knurów zob. Kmurów
- Knyszyńska Wola zob. Wola Knyszyńska
- Kobelany zob. Kobylany
- Kobelczyce (Kobylnice), *Kobylczyce*, lel., Żórawie, B 3
- Kobele zob. Kobyle
- Kobelec (Kobylec), *Kobylec*, szczyrz., Łapanów, F 4, str. 108
- Kobelnik zob. Kobylniki
- Kobelczyna zob. Kobyłczyna
- Kobiele zob. Kobyle
- Kobielnik, Kobielniki zob. Kobylniki
- Kobiernice, śl., Kęty, k., F 2, str. 78, 94
- Kobierzyn, *Kraków-Kobierzyn*, szczyrz., Kazimierz św. św. Michała i Stanisława na Skalce, E 4, str. 85, 121, 125, 148, 149
- Kobylanka Niższa, *Kobylanka*, biec., Kobylanka Niższa, G 6, str. 54
- Kobylanka Wyższa (Dominikowice, Kobylanka Górna), *Dominikowice*, biec., Kobylanka Niższa, G 6
- Kobylany (Kobelany), biec., Kobylany, G 7, str. 49, 50, 54, 58
- Kobylany (Kobelany), prosz., Bolechowice, d., E 3, str. 77, 101
- Kobyle = Kobyle (Kobele), *Gródek nad Dunajcem*–część, Wola Kobyłska (Wola Kobelska, Wola Kobyłecka, Wola Nowa)', sąd., Zbyszyce, G 5
- Kobyle (Kobele, Kobile), *Kobyle*–część, szczyrz., Wiśnicz Wielki, F 5, str. 108
- Kobylec zob. Janiszówka, Kobelec
- Kobylnice zob. Kobelczyce
- Kobylniki (Kobelnik, Kobielnik, Kobielniki), *Kobielnik*, szczyrz., Wiśnio-wa, k., F 4, str. 95, 116
- Kobyłczyce zob. Kobelczyce
- Kobyłczyna (Kobelczyna), sąd., Ujanowice, d., G 5, str. 103
- Kocanie (Kocanice), *Kocoń*, śl., Ślemię, G 3, str. 110
- Kocikowa, lel., Pileza, D 3, str. 109
- Kocin zob. Kocznia
- Kocmerzów, Kocmyrzów zob. Kosmerzów
- Kocoń zob. Kocanie
- Kocórów, *Żywiec-Kocurów*, śl., Stary Żywiec, G 2, str. 110
- Koczanów, prosz., Bobin, E 5
- Koczarowa, *Jasło-Kaczorowy*, biec., Jasło, k., F 7, str. 96
- Kocznia (Kocin), *Stary Kocin*, lel., Mykanów, k., B 2, str. 37, 77, 96
- Koczyna zob. Chocznia
- Kojszówka, szczyrz., Maków, k., G 3, str. 95
- Kokoszka (Kokosza), *Kokuszka*, sąd., Piwniczna, k., H 5, str. 94
- Kokotów, szczyrz., Wieliczka, E 4, str. 108
- Kolanów, *Bochnia-Kolanów*, szczyrz., Łapczyca, d., F 5, str. 102
- Kolanówka, *Żeglce*–część, biec., Zrzęcin, G 7
- Kolbark, prosz., Gołaczów, d., D 3, str. 103
- Kołkowa, *Rzepiennik Biskupi*–część, biec., Rzepiennik, d., F 6, str. 100
- Komorniki, szczyrz., Raciechowice, F 4
- Komorowice, *Bielsko-Biała-Komorowice Krakowskie*, śl., Biertułtowice ?, F 2, str. 34, 35, 110
- Komorów, ks., Miechów, d., D 4, str. 104
- Konary, ks., Nawarzyce, C 4, str. 116
- Konary, *Konary*–część, szczyrz., Mogilany, F 4
- Konary zob. Kopań
- Konaszówka zob. Kunaszówka
- Konice zob. Kunice
- Konieczpol zob. Nowopole
- Konieczna, biec., praw. nieznaną, H 6, str. 62
- Konin zob. Kunin
- Konina zob. Kunina
- Koniusza, prosz., Koniusza, d., E 4, str. 38, 53, 106
- Koniuszowa, sąd., Mogilno, G 5
- Konopiska, lel., Częstochowa, d., C 2, str. 105, 232
- Kończyce zob. Kuńczyce
- Kończyska, sąd., Zakliczyn, F 5
- Kopań, *Konary*–część, folwark, szczyrz., Mogilany, F 4, str. 71
- Kopytowa zob. Stanowiska
- Kopytówka (Kopytowa), *Kopytowa*–część, biec., Zrzęcin, d., G 7, str. 103
- Kopytówka, szczyrz., Poręba Markowa, k./s., F 3, str. 98
- Korabniki, *Skawina-Korabniki*, szczyrz., Skawina, F 4, str. 116, 120, 125
- Kornatka zob. Burlotka, Kurnatka
- Koryciany (Koryczany, Korzyciany), *Koryczany*, ks., Żarnowiec, k., D 4, str. 96
- Korzenna, sąd., Korzenna, G 6, str. 50, 54, 58
- Korzenna-Teluszowa zob. Tiluszowa
- Korzkiew, prosz., Korzkiew, E 4, str. 53, 56, 79, 85, 110
- Korzyciany zob. Koryciany
- Korzystki (Korzyski), *Siemonia*–część, siew., Siemunia, D 2
- Koski, *Kózki*, prosz., Skarbimierz, D 5, str. 115
- Koskowice (Koszkowice), *Koszkowice*, lel., Kroczyce, C 3, str. 125
- Kosmałów (Kosmołów), *Kosmołów*, prosz., Przeginia, k., D 3, str. 77, 94
- Kosmerzów (Kocmerzów), *Kocmyrzów*, prosz., Luborzycza, E 4, str. 77
- Kosnowa, Kosnowa Wola zob. Wola Kosnowa
- Kosocice, *Kraków-Kosocice*, szczyrz., Kosocice, F 4, str. 53, 120, 125
- Kosowa (Kossowa), *Kossowa*, śl., Thuczają, F 3
- Kossów, miasto, lel., Kossów, C 4, str. 52, 58, 72, 111, 121
- Koszkowice zob. Koskowice
- Kostrza (Kostrza), *Kostrza*–część, szczyrz., Skrzydlna, F 4
- Kostrza zob. Ryje
- Kostrzec, *Kraków-Kostrze*, szczyrz., Ty-niec, d., E 4, str. 102
- Kostrzyn (Kuźnica Warchołowska), *Kostrzyn*, kuźnica, lel., Przestań, k., B 1, str. 41, 70, 96
- Koszary = Koszary, Zarębki', sąd., Łososina, G 5
- Koszkowice zob. Koskowice
- Koszyce-Przedmieście zob. Jawiszowice
- Koszycki (Koszyce), *Koszyce*, miasto, prosz., Koszycki, k., E 5, str. 53, 72, 98, 120, 123, 124, 125, 149
- Kościjów, prosz., Raclawice, d./s., D 4, str. 103
- Kościelec, prosz., Kościelec, E 5, str. 43, 50, 53, 58
- Kościelec (Kościół), *Chrzanów-Kościelec*, prosz., Kościelec, E 3, str. 53
- Kościelniki, *Kraków-Kościelniki*, prosz., Wrzodowa Góra, E 4, str. 31, 32, 108
- Kościół zob. Kościelec
- Kotan, *Kotań*, biec., praw. Miscowa, k., G 7, str. 60, 94
- Kotowice, lel., Włodowice, C 3, str. 109
- Kowała (Kowale), prosz., Zębocin, E 5, str. 109, 116

- Kowale zob. Kowalów
Kowalowy = Kowalowy (Kowalowa, Kowalów), *Kowalowa*, Gilowa (Gielowa)*, biec., Rygllice Niższe, F 6
Kowalów (Kowale), *Kowalów Dolny*, ks., Mironice, C 4
Kowary, prosz., Proszowice, E 4, str. 85, 110, 116
Koziegłowy, miasto., siew., Koziegłowy, d., C 2, str. 52, 72, 75, 100, 117, 121, 124, 125, 236, 237, 239
Koziegłówki (Koziołgłówki, Stare Koziegłowy, Stare Koziegłówki), siew., Koziegłówki, d., C 2, str. 27, 52, 100
Koziniec (Kozieniec, Kozimice), śl., Mucharz, k./s., F 3, str. 94
Kozłocin*, ks., Jemielno, C 5
Kozłów, ks., Kozłów, D 4, str. 53, 77
Kozy (Dwiekozy, Dwie Kozie Małe i Wielkie, Dwie Kozy), śl., Kozy, F 2, str. 53, 58, 78, 117, 120
Kozmice (Kozmiczki, Kozniczki Małe), *Kozmice Małe*, szczyrz., Wieliczka, F 4
Kozmice Wielkie zob. Bugaj
Kozmice Więtsze (Koznice Więtsze), *Kozmice Wielkie*-część, szczyrz., Wieliczka, F 4
Kózki zob. Koski
Krałoszowice, *Krałoszowice*, szczyrz., Niegowiec, F 4
Kraków, *Kraków-Stare Miasto*, miasto, prosz., Kraków św. Anny, św. Krzyża, N. Marii Panny, św. Szczepana, Wszystkich Świętych, k., E 4, str. 7, 8, 25, 28, 29, 35, 39, 40, 49, 50, 52, 57, 58, 72, 79, 85, 87, 98, 115, 119–124, 130–205, 220, 227, 230, 239, 241, 245, 247
Kraków-Bielany zob. Bielany
Kraków-Bieńczyce zob. Bieńczyce
Kraków-Bieżanów zob. Bieżanów
Kraków-Bodków zob. Bodków
Kraków-Borek Fałęcki zob. Borek
Kraków-Branice zob. Branice
Kraków-Bronowice Małe, Kraków-Bronowice Wielkie zob. Bronowice
Kraków-Chełm zob. Chełm
Kraków-Cło zob. Czelko
Kraków-Czarna Wieś zob. Czarna Wieś, Kawitory
Kraków-Czyżyny zob. Czerzyny
Kraków-Dąbie zob. Dąbie
Kraków-Dębniaki zob. Dębniaki
Kraków-Głębinów zob. Głębinów
Kraków-Górka Narodowa zob. Górka
Kraków-Grębałów zob. Grębałów
Kraków-Grzegorzki zob. Grzegorzki
Kraków-Jugowice zob. Jugowice
Kraków-Kaim zob. Kaim
Kraków-Kantorowice zob. Kantorowice
Kraków-Kazimierz zob. Kazimierz
Kraków-Kleparz zob. Biskupice, Błonie, Kleparz, Pędzichów
Kraków-Kobierzyn zob. Kobierzyn
Kraków-Kosocice zob. Kosocice
Kraków-Kostrze zob. Kostrzec
Kraków-Kościelniki zob. Kościelniki
Kraków-Krowodrza zob. Krowodrza
Kraków-Krzyszawice zob. Krzyszawice
Kraków-Kujawy zob. Kujawy
Kraków-Kurdwanów zob. Kurdwanów
Kraków-Lubocza zob. Lubocza
Kraków-Ludwinów zob. Błonie
Kraków-Łagiewniki zob. Łagiewniki
Kraków-Łęg zob. Łęg
Kraków-Łobzów zob. Łobzów
Kraków-Łuczanowice zob. Łuczjanowice
Kraków-Mistrzejowice zob. Mistrzejowice
Kraków-Mogiła zob. Mogiła
Kraków-Mydlniki zob. Mydlniki
Kraków-Nowa Wieś zob. Nowa Wieś
Kraków-Olszanica zob. Olszanica
Kraków-Opatkowice zob. Opatkowice
Kraków-Piasek zob. Garbary
Kraków-Piaski Wielkie zob. Piasek Mały, Piasek Wielki
Kraków-Pleszów zob. Pleszów
Kraków-Płaszów zob. Płaszów
Kraków-Półwsie Zwierzynieckie zob. Półwsie
Kraków-Prądnik Biały zob. Prądnik
Kraków-Prądnik Czerwony zob. Prądnik Wielki
Kraków-Prokocim zob. Prokocim
Kraków-Przegorzały zob. Przegorzały
Kraków-Przewóz zob. Przewozy
Kraków-Pychowice zob. Pychowice
Kraków-Rajsko zob. Rajsko
Kraków-Rakowice zob. Rakowice
Kraków-Ruszcza zob. Ruszec
Kraków-Rybitwy zob. Rybitwy
Kraków-Rząka zob. Rząka
Kraków-Sidzina zob. Sidzina
Kraków-Skotniki zob. Skotniki
Kraków-Soboniowice zob. Soboniowice, Strzałkowice
Kraków-Stanisławice zob. Stanisławice
Kraków-Stradom zob. Stradomia
Kraków-Stryjów zob. Stryjów
Kraków-Swoszowice zob. Swoszowice
Kraków-Tonie zob. Tanie
Kraków-Tyniec zob. Tyniec
Kraków-Wadów zob. Wadów
Kraków-Węgrzynowice zob. Węgrzynowice
Kraków-Witkowice zob. Witkowice
Kraków-Wola Duchacka zob. Wola
Kraków-Wola Justowska zob. Wola
Kraków-Wolica zob. Wolica
Kraków-Wróblowice zob. Pokrzywnica, Wróblowice
Kraków-Wróżenice zob. Wrożeńica
Kraków-Wyciąże zob. Wyciąże
Kraków-Zabłocie zob. Zabłocie
Kraków-Zakamycze zob. Podchełmie
Kraków-Zakrzówek zob. Zakrzówek
Kraków-Zbydniowice zob. Pokrzywnica, Zbigniewice
Kraków-Zesławice zob. Zysławice
Kraków-Zwierzyniec zob. Zwierzyniec
Krałoszowice zob. Krałoszowice
Kranszów zob. Krauszów
Krasawa, *Krasawa Druga*, lel., Zdrębice, k., C 3, str. 96
Krasne, *Krasne Potockie*, sąd., Chomranice Wyższe, G 5
Krasne, *Biczycze Dolne*-część, sąd., Podgradzie, k., G 5, str. 94
Krasne, *Krasne-Lasocice*-część, szczyrz., Szczyrzycka Góra, F 4
Krasne-Lasocice zob. Lasocice
Krasne Potockie zob. Krasne
Krauszów (Kranszów, Krauzów), sąd., Ludzimirz, d., H 4, str. 102
Krażele zob. Krężoły
Krczonów zob. Krczonów
Krempna, biec., praw. Krempna, G 7, str. 105, 110
Kręciny zob. Kręciny
Kręcizyce zob. Kręcizyce
Krępa (Krępna), ks., Gołcza, d., D 4, str. 124
Krężoły (Krażele), ks., Mironice i Mstyczów, C 4, str. 44, 50
Kroczyce, lel., Kroczyce, k., C 3, str. 52, 99, 120, 125
Kromolów, *Zawiercie-Kromolów*, miasto, lel., Kromolów, D 3, str. 34, 45, 46, 52, 58, 72, 110, 120, 121
Kropidło, ks., Słaboszów, D 4, str. 109
Krosna zob. Chrosna
Krosno, miasto, woj. ruskie G 7, str. 122, 124
Krościenko, *Krościenko nad Dunajcem*, miasto, sąd., Krościenko, k., H 5, str. 4, 25, 72, 97
Krośnica, sąd., Maniowy, k., H 5, str. 97
Krowodrza, *Kraków-Krowodrza*, prosz., Kraków św. Szczepana, d., E 4, str. 77, 104, 116, 117, 130, 134–137, 142, 144, 148, 149
Królewna, *Królówka*, szczyrz., Królewna, k., F 5, str. 52, 77, 98
Królowa zob. Królowa Wołoska, Wola Królowa
Królowa Górna zob. Królowa Wołoska
Królowa Polska zob. Wola Królowa
Królowa Wołoska (Królowa, Wołoska Wieś Królowa), *Królówka Górna*, sąd., praw. Królowa Wołoska, k., G 6, str. 59, 60, 94
Królówka zob. Królewna
Krupniki zob. Kawitory
Kruszyn, *Krusin*, siew., Koziegłowy, d., C 2, str. 100
Krużłowa, *Krużłowa Niżna*, *Krużłowa Wyżna*, sąd., Krużłowa, G 6, str. 54

- Kryg (Kryk), biec., Libusza, k./d., G 6, str. 78, 97, 106
- Krynica (Krzemnica), *Krynica-Zdrój*, sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100
- Krynica-Zdrój-Słotwiny zob. Słotwiny
- Kryspinów zob. Śmierdząca
- Krzczęćce (Kręczyce, Krzczęciany), *Krzczęćce*, ks., Krzczęcice, C 4, str. 52, 58, 77
- Krzczonów (Krczonów), szczyrz., Pcin, k., G 4, str. 99
- Krzeczów (Krzyszów), szczyrz., Pcin, k., G 4, str. 99
- Krzeczów, szczyrz., Rzezawa, k., F 5, str. 83, 95
- Krzemienda (Krzemień), *Poręba-Krzemięda*, kuźnica, lel., Cięgowice, D 2, str. 70, 109
- Krzemnica zob. Krynica
- Krzepice, lel., Dzierzków, C 4, str. 108, 119
- Krzepice, miasto, lel., Krzepice, k., B 1, str. 26, 32, 37, 41, 54, 72, 79, 83, 85, 96, 120, 121, 123, 124, 125
- Krzepice-Kuków zob. Kuków
- Krzęsławice, *Kraków-Krzęsławice*, prosz., Pleszów, d., E 4, str. 32, 77, 104
- Krzęsławice (Krzęsławica), *Krzęsławice-część*, szczyrz., Szczyrzycka Góra, F 4
- Krzęsławice zob. Kwaszowice
- Krzyszowice, prosz., Krzeszowice, E 3, str. 53, 77, 109
- Krzyszów, śl., Krzeszów, F 3, str. 53, 78, 110
- Krzyszów zob. Krzczów
- Krzyszówka, ks., Książ Mały, D 4, str. 109
- Krzęcín (Kręcín), śl., Kręcín, d., F 3, str. 53, 78, 103
- Krzykawa, prosz., Sławków, d., D 3, str. 100
- Krzykawka, prosz., Sławków, D 3
- Krzyńka zob. Skrzyńka
- Krzystoporzyce, Krzystoporowice zob. Chrystoporzyce
- Krzyszkwice (Krzyszowice), prosz., Gorzków, d./s., E 5
- Krzyszkwice, szczyrz., Siepraw, d., F 4, str. 77, 102
- Krzyszkwice, *Wieliczka-Krzyszkwice*, szczyrz., Wieliczka, d., F 4, str. 100, 105
- Krzyszowice (Krzyszkwice), *Skrzeszowice*, prosz., Bierków, E 4, str. 77, 109
- Krzyszowice zob. Krzyszkwice
- Krzysztoforzyce zob. Chrystoporzyce
- Krzywa (Krzywe), biec., praw. nieznaną, k., G 6, str. 62, 94
- Krzywa Rzeka zob. Krzywarzeka
- Krzywaczka, szczyrz., Krzywaczka, F 4, str. 53
- Krzywarzeka (Krzywa Rzeka), *Krzywarzeka*, szczyrz., Raciechowice, F 4
- Krzywe zob. Krzywa
- Krzywopłaty, prosz., Chechło, k., D 3, str. 32, 99
- Krzyżanowice, szczyrz., Krzyżanowice, m., E 5, str. 25, 52, 107
- Krzyżanowice Zarabnie zob. Proszówka
- Książ Mały (Mały Książ), ks., Książ Mały, D 4, str. 53, 58, 109
- Książ Wielki (Książ), miasto, ks., Książ Wielki, D 4, str. 50, 53, 58, 72, 78, 79, 109, 124
- Książnice, *Książniczki*, prosz., Więclawice, d., E 4, str. 105
- Książnice x 2, *Książnice*, szczyrz., Chełm, F 4
- Książnice Mniejsze (Książnice Małe), *Książnice Małe*, prosz., Książnice Więtsze, d., E 5, str. 102
- Książnice Więtsze (Książnice, Książnice Wielkie), *Książnice Wielkie*, prosz., Książnice Więtsze, d., E 5, str. 53, 102
- Książniczki zob. Książnice
- Kuchary, prosz., Brzesko Stare, k., E 5, str. 98, 116, 125
- Kuczków, lel., Kuczków, C 3, str. 37, 54, 56
- Kujawy (Wola), *Kraków-Kujawy*, prosz., Pleszów, E 4, str. 32
- Kuków, *Krzepice-Kuków*, folwark, lel., Krzepice, d., B 1, str. 70, 104
- Kulerzów, szczyrz., Skawina, d., F 4, str. 103
- Kunaszówka, *Konaszówka*, ks., Książ Wielki, D 4, str. 109
- Kunclowa (Kuncowa), *Kąclowa*, sąd., Grębów, k., G 6, str. 98
- Kunice, szczyrz., Gdów, d., F 4, str. 77, 105
- Kunice, *Konice*, szczyrz., Żegocina Wola, F 4
- Kunin, *Konin*, lel., Klasztor Mstowski, d., B 2, str. 104
- Kunina (Kanina), *Bączka-Kunina-część*, sąd., Nawojowa, G 5
- Kunina = Kunina (Kanina), Kuninka*, *Konina*, szczyrz., Mszana Niżna, k., G 4, str. 95
- Kunowa, biec., Sławęcín, G 6, str. 110
- Kunowa (Kunów), *Kunów*, sąd., Sądecz Nowy, k./m., G 5, str. 94, 107
- Kuńczyce (Kończyce), *Kończyce*, prosz., Raciborowice, E 4, str. 121, 125, 149
- Kurdwanów (Kurdbanów), *Kraków-Kurdwanów*, szczyrz., Kazimierz św. Jakuba, d., E 4, str. 104, 105, 148
- Kurnatka, *Kornatka-część*, szczyrz., Dobczyce, k., F 4, str. 95
- Kurowska Wola, *Wola Kurowska*, sąd., Wielogłowy, d., G 5, str. 100
- Kurów, sąd., Wielogłowy, d., G 5, str. 100
- Kurów, *Bochnia-Kurów*, szczyrz., Wiśnicz Wielki, F 5, str. 108
- Kurów, *Kurów-część*, śl., Ślemię, G 3, str. 110
- Kurów zob. Jeżowice
- Kusięta, lel., Olsztyn, k., B 2, str. 96
- Kuźnica, *Zawiercie-Marciszów*, kuźnica, lel., Kromolów, C 3, str. 70
- Kuźnica zob. Kuźnica Pradelna
- Kuźnica Będuska zob. Mijaczów
- Kuźnica Błędowska, *Dąbrowa Górnicza-Kuźnica*, kuźnica, prosz., Chechło, D 3, str. 70
- Kuźnica Chybakowska (Łosiny, Osiny), *Osiny*, kuźnica, lel., Zdrębice, k., C 2, str. 70, 96
- Kuźnica Dzbowska, *Częstochowa-Kuźnica I [?]*, kuźnica, lel., Częstochowa, k., B 2, str. 70, 96
- Kuźnica Frankowska zob. Kuźnica Stara
- Kuźnica Herbułowska zob. Panek
- Kuźnica Kuczabia zob. Kuźnica Przystańska
- Kuźnica Łaziec, *Łaziec*, kuźnica, lel., Częstochowa, k., C 2, str. 70, 96
- Kuźnica Marcisza (Nierada), *Myszków-część*, kuźnica, lel., Mrzygłód, C 3, str. 70
- Kuźnica Masłońska zob. Dąbrowica
- Kuźnica Niczowa, *Zawiercie-część*, kuźnica, lel., Kromolów, D 3, str. 70
- Kuźnica Okradzionowska, *Dąbrowa Górnicza-Nowa Kuźniczka*, kuźnica, prosz., Sławków, D 3, str. 70
- Kuźnica Połec zob. Gnaszyn
- Kuźnica Pradelna (Kuźnica, Kuźnica Pradelna), *Pradla*, kuźnica, lel., Irzędze, C 3, str. 70
- Kuźnica Przystańska (Kuźnica Kuczabia), *Stara Kuźnica*, kuźnica, lel., Przystań, B 1, str. 70
- Kuźnica Stanowska (Swankowska), *Stany*, kuźnica, lel., Przystań, B 1, str. 70
- Kuźnica Stara (Kuźnica Swankowska, Kuźnica Frankowska) *Stara Kuźnica*, kuźnica, siew., Koziegłówek, d., C 2, str. 70, 100
- Kuźnica Sulikowska, *Siewierz-Kuźnica Sulikowska*, kuźnica, siew., Siewierz, d., D 2, str. 70, 100, 238
- Kuźnica Swankowska zob. Kuźnica Stara, Własna
- Kuźnica Warchołowska zob. Kostrzyn
- Kuźnica Zawadzka (Zawadzka Kuźnica), *Zawiercie-część*, kuźnica, lel., Kromolów, C 3, str. 70
- Kuźniczka zob. Kuźnica Okradzionowska

- Kwaczała, prosz., Babica, d., E 3, str. 77, 100
- Kwapinka, szczyrz., Gdów, F 4
- Kwasice zob. Chwaścice
- Kwaszowice (Kwaśniowice), *Krzyszlawice-część, szczyrz., Szczyrzycka Góra*, F 4
- Kwaśniów, *Kwaśniów Dolny*, prosz., Chechło, D 3
- Kwiatonowice (Kwiatonowice), *Kwiatonowice*, biec., Biecz, d., G 6, str. 102
- Kwiaton, biec., praw. Uście, G 7, str. 62
- Kwieciszowa', sąd., Sądecz Nowy, d., G 5, str. 103
- Kwilina (Kwilna), lel., Kossów, C 4, str. 32
- Kwoczeń, *Gładyszów*, biec., praw. Zdynia, G 6, str. 62
- Ladzmierz zob. Jurków
- Lanckorona (Lanckoruna), miasto., szczyrz., Lanckorona, k., F 3, str. 25, 53, 72, 75, 81, 83, 95, 117
- Las, śl., Ślemię, G 3, str. 110, 116
- Laski, *Laski Dworskie*, folwark, prosz., Sieciechowice, D 4, str. 70, 116
- Laski, kuźnica, prosz., Sławków, D 3, str. 70
- Laskowa, ks., Piotrkowice, C 4, str. 111
- Laskowa, sąd., Łososina, F 5
- Laskowa, *Laskowa-część*, śl., Zator, k., F 3, str. 96
- Laskowa zob. Wigłowice
- Lasków, ks., Andrzejów, d., C 4, str. 102
- Lasków-Tarszawa zob. Tarszawa
- Lasocice, *Krasne-Lasocice-część, szczyrz., Szczyrzycka Góra*, F 4
- Lednica Dolna, *Lednica Górna-część, szczyrz., Wieliczka*, F 4, str. 84, 87, 108
- Lednica Górna, *Lednica Górna-część, szczyrz., Wieliczka*, k., F 4, str. 98, 108
- Leksandrowa = Leksandrowa (Leksandrowa), Wola Leksandrowska*, *Leksandrowa*, szczyrz., Wiśnicz Wielki, F 5, str. 108
- Leksice (Lekszyce), *Lekszyce*, prosz., Kościelec, E 5, str. 108
- Lelowice zob. Jelowice
- Lelów, miasto, lel., Lelów, k., C 3, str. 18, 39, 52, 72, 75, 79, 83, 96, 120, 121, 124, 125, 232
- Leluchowa (Leluchów), *Leluchów*, sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100, 288
- Leńcze zob. Lińcze Górne
- Lesieniec, prosz., Sieciechowice, E 4
- Leszczyna (Leszczyny), szczyrz., Trzciana, k., F 5, str. 26, 98
- Leśnica, sąd., Szaflary, k., H 4, str. 97
- Leśnica, śl., Stryków, k., F 3, str. 96
- Leśniów, *Żarki-Leśniów*, lel., Żarki, C 3, str. 109
- Leśniówka, biec., Kobylany?, G 7
- Lewczyce zob. Jawiszowice
- Lewniowa, sąd., Biesiadki, F 5
- Lgota, *Falniów-część*, ks., Miechów, d., D 4, str. 116
- Lgota (Ligota), *Lgota Wolbromska*, ks., Dłużec i Gołaczów, k., D 3, str. 44, 96
- Lgota, lel., Kłobucko, d., B 2, str. 105
- Lgota, *Lgota Nadwarcie*, siew., Koziegłówki, d., C 2, str. 78, 100
- Lgota (Lgota Gawronna), *Lgota Gawronna*, lel., Stare Miasto, C 3
- Lgota, prosz., Płoki, E 3
- Lgota, *Lgota Wielka*, prosz., Śreniawa, D 4
- Lgota, śl., Witanowice, F 3
- Lgota zob. Łobzów
- Lgota Błotna zob. Błotna Lgota
- Lgota Gawronna zob. Lgota
- Lgota Mała (Lgotka, Lgotka Mała, Ligotka), *Lgotka*, lel., Kroczyce, C 3
- Lgota Nadwarcie zob. Lgota
- Lgota Wielka (Lgotka Wielka), *Lgota Murowana*, lel., Kroczyce, C 3
- Lgota Wielka zob. Lgota
- Lgota Wolbromska zob. Lgota
- Lgotka, Lgotka Mała zob. Lgota Mała
- Lgotka Wielka zob. Lgota Wielka
- Libenwerd zob. Kęty
- Liberchów zob. Libiertów
- Libertów, Libertówka zob. Libiertów
- Libiąż Mały, *Libiąż-część*, prosz., Kościelec, E 2, str. 111
- Libiąż Wielki, *Libiąż-część*, prosz., Kościelec, E 2, str. 111
- Libichowa (Libichówka), szczyrz., Trzciana, d., F 5, str. 104
- Libidza zob. Lubiedza
- Libiertów (Liberchów, Libertów, Libiertówka), *Libiertów*, szczyrz., Gaj, F 4
- Librantowa (Librantowa oboia), sąd., Sądecz Nowy, d., G 5, str. 103
- Libusza, biec., Libusza, k./d., G 6, str. 54, 78, 97, 106
- Lichtarz (Nowa Wieś, Nowa Wola), *Żółków-część*, biec., Jasło, G 7, str. 110
- Lichwin (Liphin), biec., Pleśna, F 6
- Liciażna (Liciaża), *Joniny-część*, biec., Ryglice Niższe, F 6
- Licławice zob. Luślawice
- Liczanka, *Lyczanka*, szczyrz., Wieliczka i Siepraw, d., F 4, str. 44, 106
- Ligota zob. Lgota
- Ligotka zob. Lgota Mała
- Limanowa zob. Ilmanowa, Jabłonica
- Lińcze Dolne, śl., Lińcze Górne, F 3, str. 84
- Lińcze Górne, *Leńcze*, śl., Lińcze Górne, F 3, str. 43, 53, 84
- Liphin zob. Lichwin
- Lipie, *Sadek-część, szczyrz., Szczyrzycka Góra*, F 4
- Lipie zob. Zagórze
- Lipinki, biec., Lipinki, k., G 6, str. 54, 98
- Liplas, szczyrz., Niegowiec, d., F 4, str. 105
- Lipna Wola (Wola), prosz., Prędocin, k., D 4, str. 98
- Lipnica zob. Lipnica Górna, Lipnica Niemiecka
- Lipnica (Lipnica Niżnia), *Lipnica Dolna*, biec., Brzyska, d., F 7, str. 102, 116
- Lipnica, *Lipnica Murowana*, miasto, sąd., Lipnica, k., F 5, str. 15, 34, 39, 42, 52, 72, 75, 97, 116, 122, 124
- Lipnica Dolna zob. Dolna Wieś, Lipnica
- Lipnica Górna (Górna Lipnica, Lipnica), biec., Bączal Niżny, k., F 7, str. 98, 116
- Lipnica Górna zob. Górna Wieś
- Lipnica Murowana zob. Lipnica
- Lipnica Niemiecka (Lipnica), *Lipnica Wielka*, sąd., Lipnica Niemiecka, G 6, str. 54, 78
- Lipnica Niżnia zob. Lipnica
- Lipnica Wielka zob. Lipnica Niemiecka, Żebraczka
- Lipniczka, *Jankowa-część*, biec., Wilczyńska, G 6, str. 34
- Lipnik, lel., Żórawie, B 3
- Lipnik, szczyrz., Wiśniowa, F 4
- Lipnik, *Bielsko-Biała-Lipnik*, śl., Lipnik, k., F 2, str. 40, 50, 53, 58, 78, 96
- Lipowa, śl., Radziechów, G 2, str. 110
- Lipowe (Lipowa, Lipowice), sąd., Ilmanowa, G 5
- Lipowica, biec., Dukla, G 7, str. 111
- Lipowiec, zamek, prosz., Babica, d., E 3, str. 79, 100
- Liski (Liszki), *Liszki*, prosz., Liski, d., E 3, str. 53, 102, 115, 121, 125, 149
- Liskowice zob. Łyszkowice
- Lisów, biec., Sławęcín, F 6
- Lisówek, *Skołyszyn-część*, biec., Sławęcín, F 6, str. 110
- Liszki zob. Liski
- Łaćin, ks., Jermielno, C 5
- Lubachowy zob. Lubochowe Wagnonów
- Lubaszowa, biec., Tuchów, d., F 6, str. 102
- Lubcza, ks., Lubcza, D 5, str. 46, 52, 58
- Lubiedza (Libidza), *Libidza*, lel., Kłobucko, B 2
- Lubień, szczyrz., Pcin, k., G 4, str. 77, 99

- Lubochowe Damianowe (Damianowice, Lubochowe Damianów), *Damiany*, lel., Dzierzków, C 4
- Lubochowe Wygnanów = Lubochowe Wygnanów (Lubochowe Wyganów), Stara Wieś*, *Lubachowy*, lel., Dzierzków, C 4
- Lubocza, *Kraków-Lubocza*, proz., Pleśzów, d./s., E 4, str. 77, 103, 105
- Lubomierz (Lubomirz), szczyrz., Łapanów, F 4, str. 108
- Luborzycza, proz., Luborzycza, d., E 4, str. 38, 53, 77, 100
- Luborzycza Wola (Luborzycza Wolica, Wola, Wola Luborzycza), *Wola Luborzycza*, proz., Luborzycza, d., E 4, str. 100
- Lubowla, *Lubowla*, miasto, Węgry H 5, str. 122, 224
- Lucimierz zob. Jurków
- Luclawice zob. Luślawice
- Ludzimierz (Ludzimirz, Ludzimuisz), *Ludźmierz*, sąd., Ludzimierz., d., H 4, str. 46, 47, 54, 102
- Ludzimierz zob. Jurków
- Lusina, szczyrz., Gaj, F 4
- Luślawice, lel., Żórawie, B 3
- Luślawice (Luclawice, Lielawice), sąd., Zakliczyn, F 6, str. 57, 58
- Luszowice, proz., Kościelec, d., E 3, str. 100
- Luszowice, Luszowice Drugie, Luszowice Mniejsze zob. Góry Luszowskie
- Lutowiec zob. Ultowiec
- Łabowa, sąd., praw. Łabowa, G 6, str. 59, 60
- Łabowiec zob. Wola
- Łaganów, proz., Proszowice, E 4
- Łagiewniki, *Kraków-Łagiewniki*, szczyrz., Kazimierz św. Jakuba, k., E 4, str. 99, 116, 120, 148
- Łagisza (Łagusza), *Będzin-Łagisza*, siew., Grodziec, d., D 2, str. 100, 238
- Łajsce, biec., Łężany, d./s., G 7, str. 103
- Łany, ks., Wodzisław, C 4, str. 111
- Łany, *Uście Solne-Dalsze Łany*, szczyrz., Uście i Cerkiew, E 5, str. 44
- Łany Małe, lel., Łany Wielkie, k., D 4, str. 77, 96
- Łany Wielkie, lel., Łany Wielkie, k., C 4, str. 44, 53, 77, 96
- Łapanów, szczyrz., Łapanów, F 4, str. 52
- Łapczyca, szczyrz., Łapczyca, d., F 5, str. 52, 77, 102, 120
- Łapszów, proz., Książnice Więtsze, E 5, str. 111
- Łaski, biec., Jasło, G 7
- Łaszów, proz., Pelesnica, D 5
- Ławy (Łojek), *Łojki*, kuźnica, lel., Kłobucko, k., B 2, str. 70, 96
- Ławy, proz., Przymeków, k., E 5, str. 94, 122, 125
- Łazany zob. Łężany, Wola Lubomirska
- Łaziec zob. Kuźnica Łaziec
- Łaziska, *Rożnów-Rożnów Zapora*, sąd., Tropie, F 5, str. 109
- Łazy, *Łazy Dębowieckie*, biec., Dębowiec, k., G 7, str. 97
- Łazy, proz., Bolechowice, E 3
- Łazy, *Łazy Biegonickie*, sąd., Bieganice, d., G 5, str. 103
- Łazy, szczyrz., Brzeźnica, d., F 5, str. 77, 103
- Łazy, *Głębowice-część*, śl., Głębowice?, F 3
- Łazy zob. Grodziec
- Łazy Biegonickie zob. Łazy
- Łazy Dębowieckie zob. Łazy
- Łącko, sąd., Łącko, d., G 5, str. 54, 103
- Łączany, śl., Spytkowice, d., F 3, str. 102
- Łączne (Łączna), *Łososina Dolna-Łączne*, sąd., Jakubkowice, F 5
- Łączyn, ks., Andrzejów, d., C 4, str. 102
- Łąg (Łąk), *Zdynia-część*, biec., praw. Zdynia, H 6, str. 62
- Łąg (Łąk, Łęg, Łęk), *Kraków-Łęg*, proz., Kraków św. Mikołaja i Mogiła, d., E 4, str. 44, 102, 148
- Łąg, *Łęg*, sąd., Czychów?, F 5, str. 108
- Łąk zob. Łąg
- Łąka zob. Łęka, Pusta Wola
- Łąki zob. Łęki
- Łąkowa zob. Łękawa
- Łąka Górna zob. Skrzydłówka, Stara Łąka
- Łąka Nowa (Łąka), *Łąka Dolna*, szczyrz., Trzciana, F 5, str. 108
- Łąka Stara zob. Stara Łąka
- Łęzkowice, *Łęzkowice*, szczyrz., Chełm, d., F 4, str. 103
- Łęg (Biała?), *Łęg Januszowski*, sąd., Wielogłowy, d., G 5, str. 103, 116
- Łęg, Łęk zob. Łąg
- Łęka (Łąka), *Dąbrowa Górnicza-Łęka*, proz., Sławków albo Chechło, k., D 3, str. 47, 48, 77, 94
- Łęka, sąd., Mogilno, G 5
- Łękawa (Łąkowa) = Łękawa, Nadolany*, proz., Kościelec, E 5
- Łękawa zob. Nagórzany
- Łękawica, śl., Kletcza, F 3, str. 78
- Łękawica, śl., Łękawica, G 2, str. 53, 110
- Łęki, *Łęki Dukielskie*, biec., Kobyłany, G 7
- Łęki, sąd., Tropie, F 5
- Łęki, szczyrz., Szczepanów, k., E 5, str. 95
- Łęki (Łąki), szczyrz., Trzemeszna, F 4, str. 108
- Łęki, śl., Bielany, k., F 2, str. 78, 94
- Łękorz, *Jareniówka-część*, biec., Jasło, G 7
- Łętkowice, proz., Łętkowice, k., D 4, str. 53, 57, 58, 84, 77, 98
- Łętowe (Łętowa), szczyrz., Mszana Niżna, k., G 4, str. 95
- Łętownia, szczyrz., Łętownia, G 4, str. 52, 77, 108
- Łężany (Łazany, Łężany), *Łazany-część*, szczyrz., Łężany, F 4, str. 53, 108
- Łężyny zob. Łężany
- Łężany (Łężiny), *Łężyny*, biec., Łężany, k., G 7, str. 54, 97
- Łęzkowice zob. Łęzkowice
- Łobodna (Łobodne), *Łobodno*, lel., Kłobucko, k., B 2, str. 77, 96
- Łobzów (Lgota), ks., Wolbram, k., D 3, str. 96
- Łobzów, *Kraków-Łobzów*, proz., Kraków św. Szczepana, k., E 4, str. 76, 79, 98, 125, 130, 134, 136, 142-144, 148, 150
- Łodwigowice (Łodwikowice, Łotwigowice), *Łodygowice*, śl., Łodwigowice, G 2, str. 40, 53, 110
- Łojek, Łojki zob. Ławy
- Łomna, szczyrz., Wiśnicz Wielki, F 5, str. 108
- Łomnica (Łownica), *Łomnica-Zdrój*, sąd., Piwniczna, k., H 5, str. 94
- Łoniewa, Łoniewa zob. Łuniowy
- Łopiennik (Podtopienie, Wielkie Przedmieście), *Podłopień-część*, szczyrz., Tymbark, k., G 4, str. 95
- Łopunia (Łopunie), *Łopoń*, sąd., Wojnicz, k., F 5, str. 97
- Łopuszna, *Chronów-część*, sąd., Chronów, F 5
- Łopuszna, sąd., Łopuszna, H 4, str. 54
- Łosie, biec., praw. Łosie, G 6, str. 60
- Łosie zob. Łońnice
- Łosień, *Dąbrowa Górnicza-Łosień*, proz., Sławków, d., D 3, str. 77, 116
- Łosiny zob. Kuźnica Chybakowska
- Łososina (Łościna), *Łososina Dolna-część*, sąd., Jakubkowice, G 5
- Łososina, *Łososina Górna*, sąd., Łososina, G 5, str. 52
- Łososina Dolna zob. Łososina, Sadowa
- Łososina Dolna-Jakubowice zob. Jakubkowice
- Łososina Dolna-Jarostowa zob. Jarostówka
- Łososina Dolna-Łączne zob. Łączne
- Łososkowice, proz., Bierków, d., E 4, str. 101
- Łostówka (Włostowa), szczyrz., Mszana Niżna, k., G 4, str. 95
- Łościna zob. Łososina
- Łońnice (Łosie, Łońnice), *Zawiercie-Łońnice*, lel., Kromotów, D 3, str. 109

- Lotwigowice zob. Łodwigowice
 Łowinia (Łowienia), ks., Sędziszów, C 4
 Łownica zob. Łomnica
 Łoźnice zob. Łońnice
 Łubianki (Łubienki), *Myszkowice-część*, siew., Sączów, D 2
 Łubienko, biec., Łubienko, d., G 7, str. 54, 105
 Lubno, *Lubno Opacz, Lubno Szlacheckie*, biec., Łężany, d./s., G 7, str. 64, 103
 Łucjanowice, *Kraków-Łuczanowice*, proz., Rusiec, E 4
 Łuczyce, proz., Luborzycza, E 4, str. 77
 Łukowica, sąd., Łukowica, G 5, str. 54
 Łukowica zob. Wolica, Zawada
 Łuniowy (Łoniewa), *Łoniewa*, sąd., Porąbka, d., F 5, str. 100
 Łusowice, Łuszczowice zob. Wilczkowice
 Łutowiec zob. Ultowiec
 Łuźna, biec., Łuźna, G 6, str. 43, 54, 56, 78
 Łyczana (Łyczanka), sąd., Korzenna, G 5
 Łyczanka, sąd., Tęgorz, G 5
 Łyczanka zob. Liczanka
 Łysa Góra, biec., Żmigród Stary, G 7, str. 110
 Łysa Góra, sąd., Porąbka, d., F 5, str. 100
 Łysaków, *Łysaków pod Lasem*, ks., Andrzejów, d., C 4, str. 77, 102
 Łysokanie, szczyrz., Brzezine, F 4
 Łyszkowice (Liskowice), proz., Koniusza, E 4

 Machniówka, *Machnówka*, biec., Zręcin, d., G 7, str. 103
 Maciczyna, *Jaksice-część*, proz., Książnice Więtsze, E 5
 Maciejowa, sąd., praw. Łabowa, G 6, str. 59, 60
 Maciejowice, proz., Luborzycza, d., E 4, str. 101
 Maciejowice zob. Sierosławice
 Maciejów (Maciejowice), ks., Książ Mały, D 4, str. 109
 Majkowice zob. Mojkowice
 Majscowa zob. Masczowa
 Makocice (Makocice), proz., Proszowice, d./s., E 4, str. 103
 Makowiska, biec., Makowiska, G 7, str. 49, 50, 54, 58
 Maków, proz., Śreniawa, D 4
 Maków, *Maków Podhalański*, szczyrz., Maków, k., G 3, str. 43, 44, 53, 95
 Malec, śl., Osiek, F 2
 Malejowa, *Jordanów-Malejowa*, szczyrz., Jordanów, G 3, str. 108
 Malikowice (Malkowice), *Malkowice*, proz., Przymeków, E 5
 Malinowice (Malniowice), siew., Wojkowice Kościelne, D 2
 Maliszycze, *Małyszycze*, proz., Imbramowice, d., D 4, str. 104
 Malkowice zob. Malikowice
 Malniowice zob. Malinowice
 Małastów, biec., praw. nieznaną, k., G 6, str. 62, 94
 Mała Wieś zob. Świniarsko Małe
 Małe Czaple zob. Czaple Małe
 Małobądz (Małobącz), *Będzin-część*, siew., Będzin, D 2
 Małoszów (Małuszów), proz., Małoszów, D 5, str. 53
 Małoszów zob. Małuszów
 Małoszyce zob. Małyszycze
 Małusza Błotna = Małusza Błotna, Małusza Średnia*, *Małusy Wielkie*, lel., Klasztor Mstowski, B 2
 Małusza Stara, *Małusy Małe*, lel., Klasztor Mstowski, B 2
 Małuszów (Małoszów), *Małoszów*, ks., Książ Wielki, D 4, str. 109
 Małuszów zob. Małoszów
 Mały Czaniec zob. Czaniec Mały
 Mały Książ zob. Książ Mały
 Mały Wieprz, *Wieprz*, śl., Radziechów, G 2, str. 110
 Małyszycze (Małoszyce), *Małoszyce*, lel., Łany Wielkie, k., C 3, str. 98, 121
 Małyszycze zob. Maliszycze
 Maniowy (Maniowicze Wyżne, Maniowy Wyżne)+, *obecnie teren Jeziora Czorsztyńskiego*, sąd., Maniowy, k., H 4, str. 54, 97
 Manowice, *Oświęcim-Monowice*, śl., Oświęcim, k., E 2, str. 94
 Marchocice zob. Markocice
 Marcinkowice, ks., Uniejów, D 4, str. 109
 Marcinkowice, proz., Kościelec, E 5
 Marcinkowice, sąd., Chomranice Wyższe, G 5
 Marcinkowice zob. Biedaczów, Drzykowska, Marcinowice
 Marcinowice (Marcinkowice), ks., Mstyczów, C 4, str. 109
 Marciszów zob. Kuźnica, Rzepiennik Marciszów
 Marcówka zob. Marczówka
 Marcyporęba zob. Poręba Markowa
 Marczówka (Marczówka, Markowa), *Marcówka*, śl., Stryszów, F 3
 Markocice (Marchocice), *Marchocice*, proz., Raclawice, D 4, str. 56
 Markowa zob. Marczówka
 Markowa Poręba zob. Poręba Markowa
 Markowice, siew., Koziegłówek, d., C 2, str. 100
 Markuszka (Markusowa), *Załęże-część*, biec., Załęże, k., G 7, str. 97
 Markuszowa (Mokrusza), *Jodłownik-część*, szczyrz., Skrzydlna, d., F 4, str. 87, 102
 Marskinice (Marskienice, Marskowice), *Maszkienice*, sąd., Jadowniki, k., F 5, str. 98
 Marszowice, proz., Luborzycza, d./s., E 4, str. 100, 105, 109
 Marszowice, folwark, *Zielonki-część*, proz., Zielonki, k., E 4, str. 70, 98
 Marszowice, szczyrz., Niegowiec, F 4, str. 109
 Marszówka zob. Marczówka
 Maruszyna, sąd., Szaflary, k., H 4, str. 97
 Mascowa (Majscowa, Masczowa, Maszkowa), *Majscowa*, biec., Dębowiec, k., G 7, str. 97
 Masłomiąca, proz., Więclawice, E 4
 Maszalnica zob. Mszalnica
 Maszkienice zob. Marskinice
 Maszkowice, sąd., Łącko, d., G 5, str. 103
 Maszków, proz., Iwanowice, d., E 4, str. 50, 88, 104
 Maszyce, proz., Biały Kościół, E 4, str. 85, 110
 Mądolice (Góra, Górka), *Góra Włodowska*, lel., Włodowice, C 3, str. 110
 Mąkocice zob. Makocice
 Meleków zob. Melchów
 Melsztyn, zamek, sąd., Melsztyn, F 5, str. 23, 42, 50, 53, 81, 108, 122, 123, 125
 Melchów (Meleków), lel., Stare Miasto, C 3
 Męcina, *Męcina Wielka*, biec., praw. Męcina, G 6, str. 60, 87
 Męcina Niżna, *Męcina-część*, sąd., Męcina Wyżna, G 5
 Męcina Wyżna, *Męcina-część*, sąd., Męcina Wyżna, G 5, str. 54, 57, 58
 Męcina-Miczaki zob. Miczaków
 Mękarzów, lel., Dzierzków, C 4, str. 121
 Mianocice (Minoczyce), ks., Książ Wielki, D 4
 Miastko zob. Miestko
 Michalczowa zob. Biała
 Michalczowa, sąd., Jakubkowice, F 5
 Michałowice, proz., Więclawice, d., E 4, str. 77, 104, 149
 Michałówka, proz., Jangrot, d., D 3, str. 100
 Miczaków (Nowa Wieś), *Męcina-Miczaki*, sąd., Męcina Wyżna, G 5
 Miechowice, *Dziwięcioty-część*, proz., Nasiechowice, D 4, str. 110
 Miechów, miasto, ks., Miechów, d., D 4, str. 22, 42, 50, 53, 72, 74, 104, 115, 120, 121, 124, 125
 Miechów-Podmiejska Wola zob. Podmiejska Wola
 Miedzwno (Miedziwo, Miedzno), *Miedzno*, lel., Miedzwno, k., B 3, str. 52, 77, 96

- Miejsce, folwark, śl., Spytkowice, E 3, str. 71
- Mieronice zob. Mironice
- Mierzawa (Mirzawa), ks. Krzczędice, C 4, str. 109
- Mierzączka, *Wieliczka*-część, przedmieście, szczyrz., Wieliczka, k./m., F 4, str. 87, 98, 107, 243
- Mierzeń zob. Mierzyn
- Mierzęcice, siew., Targoszyce, d./s., D 2, str. 100
- Mierzyn (Mierzwień, Mierzwin, Mierzyn), ks., Grudzina, C 5
- Mierzyn (Mierzeń, Mirzyn), *Mierzeń*, szczyrz., Raciechowice, F 4
- Miestko (Miastko), *Tylicz*, sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100, 116
- Mieścisko zob. Mszana Niżna
- Mietniów, szczyrz., Wieliczka, F 4, str. 108
- Międzybrodzie I, *Międzybrodzie Bialskie*-część, śl., Czaniec, k., F 2, str. 64, 96
- Międzybrodzie II (Międzybrody, Nowa Wieś), *Międzybrodzie Bialskie*-część, śl., Czaniec, k., F 2, str. 64, 94
- Międzybrodzie III (Międzybrody), *Międzybrodzie Żywieckie*, śl., Stary Żywiec, F 2, str. 64, 110
- Miękinia (Miękina, Miękinice), prosz., Nowa Góra, E 3, str. 109
- Miętus, *Miętustwo*, sąd., Dunajec, k., H 4, str. 97
- Mijaczów (Kuźnica Będuska), *Myszaków-Mijaczów*, kuźnica, siew., Mrzygłód, C 2, str. 70
- Mikarza Wielka zob. Mitarza Wielka
- Mikluszowice (Mikluszewice), szczyrz., Mikluszowice, k., E 5, str. 25, 53, 95
- Mikluszowice, *Bielsko-Biała-Mikuszowice Krakowskie*, śl., Mikluszowice, F 2, str. 34, 35, 40, 53, 57, 58, 110
- Mikluszowice zob. Wrzodowa Góra
- Mikołajowice, *Mikołajewice*, lel., Irządze, C 3
- Mikołajowice zob. Polanka
- Milejowice, *Sosnowiec-Milowice*, siew., Czeladź, d., D 2, str. 106
- Milejówka (Milówka), *Milówka*, sąd., Wojnicz, F 5, str. 76
- Mileszów zob. Miłoszów
- Milik, sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100
- Milówka, śl., Cięcina, G 2, str. 45, 110
- Milówka zob. Milejówka
- Miłkowa, sąd., Siedlec, G 5
- Miłocice (Miłociany, Miłoszyce), prosz., Niedzwiedź, k., E 4, str. 98
- Miłocice zob. Słomniczki
- Miłoszów (Mileszów, Sidzina), *Sidzina*, szczyrz., Miłoszów, k., G 3, str. 44, 53, 77, 95
- Miłoszyce zob. Miłocice
- Minoczyce zob. Mianocice
- Minoga, prosz., Minoga, E 4, str. 53
- Mironice, *Mieronice*, ks., Mironice, C 4, str. 52, 58
- Miroszów, prosz., Raclawice, D 4
- Mirów, *Częstochowa-Mirów*, lel., Klasztor Mstowski, k., B 2, str. 77, 96, 231, 234
- Mirów, lel., Niegowa, C 3, str. 79, 109
- Mirzawa zob. Mierzawa
- Mirzowice (Mirzewice, Mirzonice)¹, siew., Chroszczobród, D 2
- Mirzyn zob. Mierzyn
- Miscowa, *Myscowa*, bieć., praw. Miscowa, G 7, str. 60, 78, 110
- Mistrzowice, *Kraków-Mistrzejowice*, prosz., Raciborowice, d., E 4, str. 101
- Miszów zob. Mniszów
- Mitarka (Mitarza Mała), *Mytarka*, bieć., Żmigród, G 7
- Mitarza Wielka (Mikarza Wielka, Mitarza, Mytarz), *Mytarz*, bieć., Żmigród, k., G 7, str. 97
- Mizerna, sąd., Maniowy, k., H 4, str. 97
- Młodów (Młodowa, Młodzowy, Młodzów), sąd., Piwniczna, k., H 5, str. 97
- Młodziejowice, prosz., Więclawice, E 4
- Młodzowy, Młodzów zob. Młodów
- Młoszowa (Młoszowice), prosz., Trzebinia, E 3
- Młynka, prosz., Rudawa, E 3, str. 109
- Młynne (Młynna), sąd., Łososina, F 5
- Mników, prosz., Morawica, E 3
- Mniskowice, *Nieszkowice Wielkie*, szczyrz., Pogwizdów, d., F 5, str. 102
- Mniszów (Miszów), *Mniszów Kolonia*, prosz., Brzesko Nowe, d./s., E 5, 103
- Mniszów zob. Zawada
- Mochnaczką Niżną, sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 59, 60, 100, 116
- Mochnaczką Wyżną, sąd., Mochnaczką Wyżną, praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100, 116
- Moczydła (Moczydło), *Moczydło*, ks., Książ Mały, D 4, str. 109
- Moczydła, *Moczydło*, lel., Niegowa, C 3, str. 109
- Modarka zob. Mordarka
- Modlnica Wielka (Modlnica, Modlnica Wielga), *Modlnica*, prosz., Modlnica Wielka, E 4, str. 53
- Modlniczka (Modlnica Mała, Modlniczka Mała), prosz., Modlnica Wielka, d./s., E 4, str. 103
- Modrzany, prosz., Książnice Więtsze, d., E 5, str. 102
- Mogilany, szczyrz., Mogilany, F 4, str. 53, 77, 87, 108
- Mogilno, sąd., Mogilno, G 5, str. 54
- Mogiła, *Kraków-Mogiła*, prosz., Mogiła, d., E 4, str. 50, 53, 77, 85, 102, 116, 120, 122, 123, 125, 140, 149, 158
- Mojkowice, *Majkowice*, prosz., Książnice Więtsze, E 5
- Mojkowice (Majkowice, Molkowice), *Majkowice*, szczyrz., Mikluszowice, E 5
- Mokra, lel., Kłobucko, d., B 2, str. 104
- Mokra Dąbrowa, *Mokra Wieś*, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103
- Mokrsko (Mokrzko), *Mokrsko Dolne*, ks., Mokrsko, C 5, str. 52
- Mokrus (Mokrusz), lel., Kiełbo, D 3
- Mokrusza zob. Markuszowa
- Mokrzeczka zob. Mokrzesa
- Mokrzesa, *Mokrzyska*, szczyrz., Szczepanów, E 5
- Mokrzesa (Mokrzeczka, Mokrzesa), *Mokrzesz*, lel., Żórawie, B 3
- Mokrzko zob. Mokrsko
- Mokrzyska zob. Mokrzesa
- Molkowice zob. Mojkowice
- Moniaczkowice, *Muniaczkowice*, prosz., Niegardów, E 4, str. 77
- Moniaczkowice (Moniakowice), *Muniakowice*, prosz., Prędocin, d., D 4, str. 102
- Morawczyzna, sąd., Ludzimierz, k., H 4, str. 97
- Morawica (Morawica Mniejsza, Morawica Więtsza), prosz., Morawica, E 3, str. 53, 77, 79, 109, 116
- Mordarka (Modarka, Morderka), sąd., Ilmanowa, G 5
- Mordarka-Szarysz zob. Szaryska Wola
- Morsko, lel., Skarzyce, d., C 3, str. 45, 104
- Morsko, prosz., Witów, E 5
- Morsko zob. Wroczków
- Moskorzów, *Moskorzew*, lel., Moskorzów, C 4, str. 50, 52, 57, 58
- Mostek, prosz., Śreniawa, d., D 4, str. 100
- Mostki, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103
- Moszczany zob. Zagórzany
- Moszczenica, szczyrz., Chełm, d., F 5, str. 104
- Moszczenica, *Żywiec-Moszczenica*, śl., Stary Żywiec, G 2
- Moszczenica Niemiecka (Moszczenica Wyższa), *Moszczenica*-część, bieć., Moszczenica Polska, k., G 6, str. 78, 97
- Moszczenica Niżna (Druga Moszczenica), sąd., Sądecz Stary, d., G 5, str. 76, 103

- Moszczenica Polska (Moszczenica Niżna), *Moszczenica*–część, biec., Moszczenica Polska, k., G 6, str. 54, 78, 97
- Moszczenica Wyżna (Moszczenica, Moszczenice), sąd., Sądecz Stary, d., G 5, str. 76, 103
- Moszczenica Wyższa zob. Moszczenica Niemiecka
- Motkowice, ks., Jemielno, C 5
- Mrukowa, biec., Skalnik albo Sowokłęski, G 7, str. 46, 84, 111
- Mrzyglód, *Myszków–Mrzyglód*, miasto, lel., Mrzyglód, C 3, str. 52, 72, 109, 121
- Mstów, miasto, lel., Klasztor Mstowski, d., B 2, str. 37, 50, 52, 72, 104, 119–121, 123, 125, 231, 235
- Mstów, szczyrz., *Szczyrzycka Góra*, F 4
- Mstyczów, ks., Mstyczów, C 4, str. 50, 53, 58, 124, 125
- Mstyczów zob. Przedmoszczany
- Mszalnica (Maszalnica, Mszanica), sąd., Mystków, k., G 5, str. 94
- Mszana, biec., praw. Mszana, H 7, str. 60, 78, 116
- Mszana Dolna zob. Mszana Niżna
- Mszana Dolna-Słomka zob. Słonka
- Mszana Górna zob. Mszana Wyższa
- Mszana Niżna = Mszana Niżna (Mszana Dolna, Mszana Niższa), Mieścisko*, *Mszana Dolna*, szczyrz., Mszana Niżna, k., G 4, str. 49, 50, 52, 77, 83, 95
- Mszana Wyższa (Mszana Górna, Mszana Wyżnia), *Mszana Górna*, szczyrz., Mszana Niżna, k., G 4, str. 77, 83, 95
- Mszanica zob. Mszalnica
- Mszanka (Muszanka), biec., Moszczenica Polska, k., G 6, str. 78, 94
- Mszczęcin, *Niepołomice–Mszczęcin*, szczyrz., Pobiednik Mały, d., E 4, str. 48, 104
- Mucharz, śl., Mucharz, d., F 3, str. 53, 103
- Muniaczkowice zob. Moniaczkowice
- Muniakowice zob. Moniaczkowice
- Muszanka zob. Mszanka
- Muszyna, miasto, sąd., Muszyna, d., H 6, str. 54, 72, 81, 100, 115, 122
- Muszyńska, sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100
- Mydlniki, *Kraków–Mydlniki*, prosz., Kraków św. Szczepana, E 4, str. 116, 144, 148
- Mykanów, woj. sieradzkie, Mykanów, B 2, str. 37, 54
- Myscowa zob. Miscowa
- Mysławczyce (Mysławice), prosz., Kościelec, d., E 5, str. 85, 101
- Mysłochowice zob. Myślechowice
- Mysłowice, miasto, Śląsk, Mysłowice, E 2, str. 39, 52
- Mysłowice zob. Myślechowice
- Mysłów, siew., Koziegłówni, C 2
- Mystków, sąd., Mystków, k., G 5, str. 54, 94
- Mystków zob. Wola
- Myszkowice, siew., Sączów, D 2
- Myszkowice zob. Łubianki
- Myszków, kuźnica, lel., Żarki, C 3, str. 70, 109
- Myszków zob. Kuźnica Marcisza
- Myszków-Ciszówka zob. Czyżówka
- Myszków-Mijaczów zob. Mijaczów
- Myszków-Mrzyglód zob. Mrzyglód
- Myszków-Nowa Wieś Żarecka zob. Nowa Wieś
- Myślec, sąd., Żeleznikowa Wielka, d., G 5, str. 103
- Myślechowice (Mysłochowice, Mysłowice), *Myślachowice*, prosz., Trzebinia, E 3, str. 109
- Myślenice zob. Myślimice
- Myślenice-Dolne Przedmieście zob. Dolna Wieś
- Myślenice-Górne Przedmieście zob. Górna Wieś
- Myślimice (Myślenice, Myślinice), *Myślenice*, miasto, szczyrz., Myślimice, k., F 4, str. 25, 52, 72, 81, 99, 120, 122, 124, 125
- Mytarka zob. Mitarka
- Mytarz zob. Mitarza Wielka
- Mzurowa, *Mzurów*, lel., Niegowa, C 3
- Nadolany zob. Łękawa
- Nadole zob. Przedmieście Niższe
- Nadziszów (Nadziszów), *Najdziszów*, siew., Sączów, D 2
- Nadzów (Nazdów), prosz., Pełsnica, D 4
- Nagłowice, lel., Nagłowice, C 4, str. 45, 52, 58, 77
- Nagorzany (Nagorzanki, Zagorzanki, Zagorzany), *Nagórzanki*, prosz., Gorzków, E 5
- Nagórzany, *Łękawa*–część, prosz., Kościelec, E 5
- Najdziszów zob. Nadziszów
- Nakło, lel., Nakło, C 3, str. 52, 77
- Naprawa, szczyrz., Łętownia, G 4, str. 77, 108
- Naręba (Naręby), *Narama*, prosz., Korzkiew, E 4
- Nasaczowice zob. Nosaczowice
- Nasiechowice, prosz., Nasiechowice, D 4, str. 53, 58, 110
- Nasocowice zob. Nosaczowice
- Naszacowice zob. Nosaczowice
- Naściszowa (Naścieszowa), sąd., Wiełogłowy, d., G 5, str. 103
- Nawarzyce, ks., Nawarzyce, d., C 4, str. 46, 52, 77, 102
- Nawojowa (Nawojowa Góra), sąd., Nawojowa, G 5, str. 54
- Nawojowa Góra zob. Góra Nawojowa
- Nawojówka (Nawojowa), *Nawojowa*, sąd., Sądecz Nowy, G 5, str. 224
- Nazdów zob. Nadzów
- Nękanowice zob. Nikanowice
- Nidek (Nitek), śl., Nidek, F 2, str. 53
- Niecew, folwark, sąd., Korzenna, G 6, str. 71
- Niedary, szczyrz., Uście, k., F 5, str. 95
- Niedźwiedza (Niedźwiadza), sąd., Porąbka, F 5, str. 78, 108
- Niedźwiedza zob. Węglówka
- Niedźwiedź, prosz., Niedźwiedź, E 4, str. 53, 58, 77
- Niedźwiedź, *Niedźwiedź*–część, szczyrz., Mszana Niżna, k., G 4, str. 49, 95
- Niedźwiedź zob. Witów
- Nieganowice zob. Niegowanice
- Niegardów, prosz., Niegardów, d., E 4, str. 38, 48, 53, 103
- Nieglowice, biec., Jasło, G 7
- Niegosławice, ks., Nawarzyce, d., C 4, str. 77, 102, 125
- Niegoszowice, prosz., Rudawa, E 3, str. 111
- Niegowa, lel., Niegowa, C 3, str. 52, 57
- Niegowanice (Nieganowice, Niegowice, Niegowonice), *Niegowonice*, lel., Cięgowice, D 3, str. 110
- Niegowiec (Niegowic), *Niegowic*, szczyrz., Niegowiec, F 4, str. 53
- Niegowniczi, prosz., Chechło, D 3
- Niegowonice zob. Niegowanice
- Nielepice, prosz., Rudawa, E 3, str. 109
- Nienaszów, biec., Nienaszów, G 7, str. 50, 54, 58
- Niepołomice, *Niepołomice*–część, szczyrz., Niepołomice, k., E 4, str. 25, 48, 49, 53, 77, 81, 83, 95, 123
- Niepołomice-Mszczęcin zob. Mszczęcin
- Nieprześnia (Nieprzecznia, Nieprzesna), szczyrz., Sobolów albo Chełm, F 5, str. 48
- Nierada zob. Kuźnica Marcisza
- Niesków (Nieszków), *Nieszków*, ks., Słaboszów, D 4, str. 109
- Niesułowice, prosz., Płoki, E 3
- Nieszkowa, *Niskowa*, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 76, 104
- Nieszkowa zob. Szymanowice
- Nieszkowice Mniejsze, *Nieszkowice Małe*, szczyrz., Chełm, F 4
- Nieszkowice Wielkie zob. Mniszkowice
- Nieszkowice Więsze, *Nieszkowice Wielkie*, szczyrz., Chełm, F 4, str. 108
- Nieszków zob. Niesków
- Niewiarów zob. Świdówka
- Niewiatrowice, prosz., Działoszyce, D 5, str. 111
- Niezdów, szczyrz., Dziekanowice, F 4, str. 108

- Nieznanowa (Nieznanowa), biec., praw. Grabie, k., H 7, str. 60, 94
- Nieznanowice, szczyrz., Niegowiec, F 4
- Niezwojowice, prosz., Pełsnica, D 4
- Nikanowice (Nękanowice), *Nowe Brzesko*-część, prosz., Brzesko Nowe, d., E 5, str. 103
- Niskowa zob. Nieszkowa
- Niskowa-Szymanowice zob. Szymanowice
- Nitek zob. Nidek
- Niwki, *Poręba-Niwki*, lel., Mrzygłód, C 2, str. 109, 116
- Niwki (Niwka), *Sosnowiec-Niwka*, prosz., Mysłowice, E 2
- Niwy Grabskie zob. Grabie
- Niżnia Łąka (Niżna Łąka), *Niżna Łąka*, biec., Wietrzno, d., G 7, str. 103
- Niżowa, szczyrz., Łężany, F 4
- Nosaczowice (Nosaczowice, Nasocowice, Nosaczyce), *Nasaczowice*, sąd., Podegrodzie, G 5
- Nosalowa, *Jodłówka Tuchowska*-część, biec., Rzepiennik, k., F 6, str. 94
- Nowa Góra, miasto, prosz., Nowa Góra, E 3, str. 39, 53, 72, 109
- Nowa Rybie (Nowa Wieś, Nowo Rybie, Rybie Nowa Wola), *Nowe Rybie*-część, szczyrz., Nowa Rybie, F 4, str. 52
- Nowe Rybie zob. Podłupiska
- Nowa Wieś, lel., Rakoszyń, C 4
- Nowa Wieś, lel., Słupia, C 4
- Nowa Wieś, *Myszków-Nowa Wieś Żarecka*, lel., Żarki, C 2
- Nowa Wieś, *Kraków-Nowa Wieś*, prosz., Kraków św. Szczepana, k., E 4, str. 77, 98, 130, 136, 142, 144, 148
- Nowa Wieś, *Nowa Wieś Szlachecka*, prosz., Liski, d., E 3, str. 102
- Nowa Wieś, prosz., Minoga, E 4
- Nowa Wieś, siew., Sączów, d., D 2, str. 100
- Nowa Wieś (Grabowa, Grzybowa), szczyrz., Dziekanowice, F 4
- Nowa Wieś, śl., Kęty, F 2
- Nowa Wieś zob. Lichtarz, Miczaków, Międzybrodzie III, Nowa Rybie, Wola Nowa Wieś
- Nowa Wola zob. Lichtarz, Nowa Rybie, Wola
- Nowa Wola Cieklińska (Wola Cieklińska), *Wola Cieklińska*, biec., praw. Bednarka, G 7, str. 60, 111
- Nowe Brzesko zob. Brzesko Nowe, Nikanowice
- Nowe Dwory zob. Owsianka, Wioska
- Nowe Rybie zob. Nowa Rybie, Podłupiska
- Nowe Wilamowice zob. Wilamowice
- Nowopole, *Konieczpol*, miasto, woj.sie-radzkie, B 3, str. 124
- Nowo Rybie zob. Nowa Rybie
- Nowy Glinik zob. Glinnik Niemiecki
- Nowy Radziszów zob. Radziszowska Wola
- Nowy Sącz zob. Sądecz Nowy
- Nowy Sącz-Biegonice zob. Biegonice
- Nowy Sącz-Bielowice zob. Bielowice
- Nowy Sącz-Chruślice zob. Chroślice
- Nowy Sącz-Dąbrówka Polska zob. Dąbrówka
- Nowy Sącz-Falkowa zob. Falkowa
- Nowy Sącz-Gołąbkowice zob. Gołąbkowice
- Nowy Sącz-Gorzków zob. Gorzków
- Nowy Sącz-Jamnica zob. Jamnica
- Nowy Sącz-Kunów zob. Kunowa
- Nowy Sącz-Poręba Mała zob. Poręba
- Nowy Sącz-Roszwowice zob. Roszkowice
- Nowy Sącz-Strugi zob. Strugi
- Nowy Sącz-Zabełcze zob. Zabełcze
- Nowy Sącz-Zawada zob. Zawada
- Nowy Sądecz zob. Sądecz Nowy
- Nowy Targ, miasto, sąd., Nowy Targ, k., H 4, str. 39, 44, 54, 72, 97, 122, 125
- Nowy Żmigród zob. Żmigród
- Obichów, *Obiechów*, lel., Obichów, C 4, str. 52, 58
- Obidza, sąd., Jazowsko ?, G 5, str. 63
- Oblad zob. Olbiad
- Oblinowa Wola zob. Obrwinowska Wola
- Obrazowice, *Obrażejowice*, prosz., Prędocin, D 4, str. 109
- Obrwinowska Wola (Oblinowa Wola, Obrzynowska Wola), *Wietrzno*-część, biec., Wietrzno, d., G 7, str. 103
- Ochmanów (Ochmanowa), szczyrz., Boddzanów, d., F 4, str. 103
- Ochonin, *Ochojno*, szczyrz., Kazimierz św. Jakuba albo Podstolice, F 4, str. 49
- Ochotnica, *Ochotnica Dolna*, sąd., Tylmanowa, k., G 4, str. 44, 62, 97
- Ociec, *Ojców*, zamek, prosz., Smarżowice, k., E 3, str. 79, 83, 95, 125
- Oczarzewice zob. Helcznarowice
- Oczków, *Żywiec-Oczków*, śl., Łękawica, G 2, str. 110
- Odonów zob. Odunów
- Odrawąż, sąd., Dunajec, k., H 4, str. 97
- Odunów, *Odonów*, prosz., Kazimierza Wielka, E 5
- Ogorzelik (Ogorzelnik), *Ogorzelnik*, lel., Niegowa, C 3
- Ogowiany zob. Głogowiany
- Ogrodzieniec, miasto, lel., Ogrodzieniec, D 3, str. 34, 52, 58, 72, 110, 120, 121, 124, 125, 149
- Ogrodzieniec, *Podzamcze*, zamek, lel., Ogrodzieniec, D 3, str. 34, 78, 79, 110
- Ojców zob. Ociec
- Ojsławice zob. Wojsławice
- Oklesna (Okleśnia), *Okleśnia*, prosz., Poręba, E 3, str. 109
- Okocin (Okocim, Okotnica), *Okocim*, szczyrz., Poręba, F 5, str. 77
- Okolice (Okulice), *Okulice*, szczyrz., Cerkiew, d., E 5, str. 102
- Okotnica zob. Okocin
- Okradzionów (Okradzianów, Okradzionów), *Dąbrowa Górnicza-Okradzionów*, prosz., Sławków, d., D 3, str. 100
- Okulice zob. Okolice
- Olbiad (Holbiad, Oblad), *Ubiad*, sąd., Wielogłowy, G 5
- Olchawa, szczyrz., Olchawa, F 5, str. 53, 85, 108
- Olchowiec, biec., praw. nieznaną, H 7, str. 62, 110
- Olenin (Olelin), *Olewin*, prosz., Przegonia, D 3, str. 110
- Oleśnica zob. Olszenica
- Olkusz (Ilkusz), miasto, prosz., Olkusz., k., D 3, str. 50, 53, 56, 57, 58, 69, 72, 74, 75, 98, 120, 121, 123-125, 143, 149, 239
- Olkusz-Parcze zob. Parcze
- Olkusz-Pomorzany zob. Pomorzany
- Olszana zob. Olszany, Wolica
- Olszana-Stanęcin zob. Stanęcin
- Olszanka Mała (Olszanka), *Olszanka*, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103
- Olszany (Olszana), *Olszana*, sąd., Podegrodzie, k., G 5, str. 97
- Olszenica (Oleśnica), *Kraków-Olszanica*, prosz., Zwierzyniec, d., E 4, str. 77, 103, 148
- Olszowa, sąd., Palecznica, F 5, str. 108
- Olszowa zob. Olszówka
- Olszowice, szczyrz., Siepraw, F 4
- Olszówka, *Stara Olszówka*, ks., Mironice, C 4, str. 109
- Olszówka (Olszowa), szczyrz., Mszana Niżna, k., G 4, str. 77, 95
- Olsztyn (Olsztynek), miasto, lel., Olsztyn, k., B 2, str. 18, 41, 50, 52, 72, 79, 83, 96, 119-121
- Olszyny, biec., Ołpiny Wyższe, F 6, str. 78, 108
- Olszyny, sąd., Olszyny, F 5, str. 53
- Olszyny zob. Szkodna
- Ołtowiec zob. Ultowiec
- Ołpice zob. Bolesćce
- Ołpiny Wyższe = Ołpiny Niższe*, Ołpiny Wyższe, *Ołpiny*, biec., Ołpiny Wyższe, F 6, str. 54, 78, 108
- Ołudza (Chołudza), lel., Irzędze, d., C 3, str. 104
- Opacie zob. Bączal
- Opalana (Opalona, Opolana), sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103, 87

- Opatkowice (Opatkowice Wielkie), *Opatkowice Drewniane*, ks., Grudzi-
na, C 5
- Opatkowice, prosz., Proszowice, d., E 4,
str. 102
- Opatkowice, prosz., Secygniów, D 4
- Opatkowice, *Kraków-Opatkowice*,
szczyrz., Gaj, d., F 4, str. 102
- Opatkowice Drewniane zob. Opatkowi-
ce
- Opatkowice Małe, *Opatkowice Cyster-
skie*, ks., Grudzi-
na, d., C 5, str. 102
- Opatkowice Naporzyńskie (Opatkowice,
Opatkowice Naporzyńskie, Opatko-
wice Naperzyńskie), *Opatkowice
Murowane*, ks., Grudzi-
na, C 5
- Opatkowice Wielkie zob. Opatkowice
- Opatkowice zob. Opatkowice Naporzyń-
skie, Zakliczyn
- Opatów, lel., Kłobucko, k., B 1, str. 96
- Opiłczyce zob. Bolesćce
- Opolana zob. Opalana
- Orłów, prosz., Prędocin, d., D 4, str. 104
- Oscielec zob. Osielec
- Osieczany, szczyrz., Droginia, F 4, str.
108
- Osiedlec zob. Osielec
- Osiek = Bukowina* (Bukowica), Osiek
(Osiek w Podgórzu), *Osiek Jasiel-
ski*, miasto, biec., Osiek, k., G 7,
str. 54, 72, 97
- Osiek, śl., Osiek, F 2, str. 53, 58, 78
- Osielec (Osiedlec, Oscielec), szczyrz.,
Maków, k., G 3, str. 76, 95
- Osiny zob. Kuźnica Chybakowska
- Ossownica (Osobnica), *Osobnica*, biec.,
Ossownica, k., G 7, str. 54, 78, 98
- Ostałówka, *Zagórze – część, Dąbrówka
– część*, śl., Mucharz, F 3
- Ostra Góra, *Bilsko-część*, sąd., Jakubko-
wice G 5
- Ostrężnica zob. Ostroźnica
- Ostrowsko (Ostrowko), sąd., Ostrowsko,
k., H 4, str. 54, 97
- Ostrowy (Ostrów), *Ostrowy nad Okszą*,
lel., Miedzwno, k., B 2, str. 77, 96
- Ostroźnica (Ostrężnica, Ostrzeźnica),
Ostrzeźnica, prosz., Nowa Góra
i Płoki, E 3, str. 44, 109
- Ostrów, prosz., Kościelec, d., E 5, str.
77, 103
- Ostrów, *Ostrów Szlachecki*, szczyrz.,
Krzyżanowice, E 5
- Ostrów, *Ostrów Królewski*, szczyrz.,
Rzezawa, k., E 5, str. 95
- Ostrów zob. Ostrowy
- Ostrusza (Hostrusza), biec., Cieszkowi-
ce, k., F 6, str. 94
- Ostrzeźnica zob. Ostroźnica
- Osiek, prosz., Przeginia, k., E 3, str.
94
- Oświęcim, *Oświęcim-Stare Miasto*, mia-
sto, śl., Oświęcim, k., E 2, str. 23,
30, 35, 39, 40, 53, 72, 75, 81, 94,
120, 121, 123–125, 149
- Oświęcim-Dwory zob. Dwory
- Oświęcim-Klucznikowice zob. Kluczni-
kowice
- Oświęcim-Monowice zob. Manowice
- Otola (Otolica), lel., Łany Wielkie, k.,
C 3, str. 77, 96
- Owczary, prosz., Giebułtów i Korzkiew,
E 3, str. 44
- Owczary zob. Rychwałd
- Owieczki (Owieczka), *Owieczka*, sąd.,
Podegrodzie, G 5
- Owsianka, *Nowe Dwory-część*, śl., Po-
ręba Markowa, F 3
- Ozinna (Ozinia, Ozonna), *Ożenna*, biec.,
praw. Grabie, H 7, str. 60, 110
- Ożarówce (Ozorowice), siew., Sączów,
D 2
- Ożenna zob. Ozinna
- Pabianice, lel., Potok, C 3
- Paczółtowiec (Paczułtowiec), prosz.,
Paczółtowiec, E 3, str. 47, 53, 77
- Palcza, szczyrz., Herbułtowiec, k., F 3,
str. 95
- Palczowice, śl., Palczowice, E 3, str. 50,
53, 58
- Palecznica, *Paleśnica*, sąd., Palecznica,
F 5, str. 54, 108
- Pałecznica zob. Pelesnica
- Pamięcice, prosz., Pelesnica, d./s., D 4,
str. 100
- Panek (Kuźnica Herbułtowska), *Panki*,
kuźnica, lel., Kłobucko, k., B 1, str.
70, 96
- Parcze, *Olkusz-Parcze*, prosz., Olkusz,
m./s., D 3, str. 107, 110
- Parkoszowice, lel., Włodowice, C 3, str.
104, 110
- Parkoszowice, prosz., Sławice, d., D 4
- Parkoszówka zob. Wytrzeszczka
- Pasieki, *Bestwina-część, Janowice-część*,
śl., Bestwina, F 2, str. 110
- Pasierbiec, sąd., Łososina i Nowa Rybie,
F 5, str. 44
- Pasimiechy, *Paśmiechy*, prosz., Kazimie-
rza Wielka, E 5, str. 122, 125
- Paszkówka, *Paszkówka-część*, szczyrz.,
Pobiodr, F 3
- Paszkówka zob. Pobiodr
- Paszyn, sąd., Sądecz Nowy, m., G 5, str.
107, 219
- Paśmiechy zob. Pasimiechy
- Pawlikowice, *Pawlikowice-część*, szczyrz.,
Wieliczka, F 4, str. 57, 58
- Pawlikowice zob. Taszyce
- Pawłowice, ks., Sędziszów, C 4, str. 67
- Pawłowice, ks., Wrocirysz, C 5
- Pąkosław zob. Pękosław
- Paźna, *Pęzna*, biec., praw. Paźna, k., G 6,
str. 60, 94
- Pcin (Pcim, Pścim), *Pcim*, szczyrz.,
Pcin, k., F 4, str. 52, 77, 99
- Pelesnica (Pełecznica, Pelsnica), *Pałecz-
nica*, prosz., Pelesnica, D 4, str. 53,
57, 58
- Pełta, sąd., Dębno, F 5
- Perzowice (Pirzowice), *Pyrzowice*, siew.,
Sączów, D 2
- Perzyny, lel., Moskorzów, C 4
- Pewła, *Pewel Ślemieńska*, śl., Gilowice,
G 2, str. 110
- Pędzichów, *Kraków-Kleparz-część*,
prosz., Kleparz św. Floriana, d.,
E 4, str. 104, 105, 142
- Pękosław (Pąkosław), ks., Mstyczów,
C 4, str. 50, 114
- Pękowice, prosz., Giebułtów i Zielonki,
E 4, str. 44
- Pętna zob. Paźna
- Piaseczno zob. Dupice
- Piasek, lel., Potok, C 3
- Piasek Mały, *Kraków-Piaski Wielkie-
część*, szczyrz., Kosocice, E 4, str.
109
- Piasek Wielki (Piasek Wielgi), *Kraków-
Piaski Wielkie-część*, szczyrz., Ko-
socice, E 4, str. 131, 145
- Piaski-Drużków zob. Druszków, Trąbki
- Piątkowa, sąd., Sądecz Nowy, m., G 5,
str. 107, 219
- Pieczenięgi, *Rzemieźdźce-część*, ks., Sła-
boszów, D 4, str. 115
- Pieczenięgi (Pieczonogi), *Pieczonogi*,
prosz., Wrocimowice, k., D 4, str.
98
- Piekary, prosz., Kościelec, E 5, str. 56,
116
- Piekary, szczyrz., Tyniec, d., E 3, str.
102
- Piekary Śląskie-Kamień zob. Kamień
- Piekiełko, szczyrz., Nowa Rybie, F 5
- Pielgrzymka, biec., praw. Pielgrzymka,
G 7, str. 60, 111
- Pielgrzymowice, prosz., Więclawice,
E 4
- Pieniażkowice, sąd., Dunajec, k., G 4,
str. 97
- Pięńczyce (Pińczyce), *Pińczyce*, siew.,
Siewierz, C 2
- Pierocice zob. Pirocice
- Pierszne (Piersna, Piersne, Piersznia,
Pierzchno), *Pierzchno*, lel., Kłobuc-
ko, k./s., B 2, str. 77, 96
- Pierzchowiec, *Pierzchów-część*, szczyrz.,
Niegowiec, k., F 4, str. 98
- Pierzchów, *Pierzchów-część*, szczyrz.,
Niegowiec, k., F 4, str. 99
- Pieskowa Skała, zamek, prosz., Sułoszo-
wa, D 3, str. 79, 108
- Pietrzejowice, prosz., Luborzyca, d.,
E 4, str. 103
- Pietrzykowice (Piotrzykowice), śl., Sta-
ry Żywiec, G 2, str. 110
- Pilcza (Pilca), *Pilica*, miasto, lel., Pilcza,
D 3, str. 18, 53, 72, 75, 109, 114,
124

- Pilzno, miasto, woj. sandomierskie, Pilzno, F 6, str. 37-39, 122
- Piła, *Piła Pierwsza*, kuźnica, lel., Kłobucko, k., B 1, str. 70, 96
- Pińczów, miasto, woj. sandomierskie, Pińczów, C 5
- Pińczycze zob. Pieńczyce
- Piołunka (Piolinka, Polinka), ks., Krzczęci-ce, C 4
- Piorunka, sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100
- Piotrkowice, ks., Piotrkowice, C 4, str. 50, 52, 77
- Piotrkowice, *Piotrkowice Małe*-część, prosz., Koniusza, E 4
- Piotrkowice, *Piotrkowice Wielkie*, prosz., Niegardów, E 4, str. 57, 58, 108
- Piotrkowice Małe zob. Damianice
- Piotrkówka zob. Piotrówka
- Piotrowice (Piotrkowice), *Zarogów*-część, prosz., Nasiechowice, D 4
- Piotrowice, prosz., Przymeków, k., E 5, str. 94
- Piotrowice, śl., Piotrowice, k., F 3, str. 53, 78, 96
- Piotrówka (Piotrkówka), biec., Łężany, G 7
- Piotrzykowice zob. Pietrzykowice
- Pirocice (Pierocice), *Pierocice*, prosz., Działoszyce, D 4
- Pirzowice zob. Perzowice
- Pisary, prosz., Rudawa albo Paczółtowi-ce, E 3, str. 47
- Pisarzowa, sąd., Pisarzowa, k., G 5, str. 54, 56, 57, 78, 94
- Pisarzowice, śl., Pisarzowice, F 2, str. 53, 56, 78, 120
- Piskorzowice (Piskorzowy), *Strzesko-wice*-część, ks., Piotrkowice, C 4
- Piwniczna (Piwniczna Szyja), *Piwniczna Zdrój*, miasto, sąd., Piwniczna, k., H 5, str. 25, 54, 72, 94, 122, 124, 125, 224
- Piwonia (Siekaczowska), *Siewierz-Piwoń*, kuźnica, siew., Siewierz, d., D 2, str. 70, 100, 237
- Plechów, prosz., Gorzków, E 5
- Pleśna, woj. sandomierskie, Pleśna, F 6, str. 37, 53
- Pleszowski Brzeg zob. Brzegi
- Pleszów, *Kraków-Pleszów*, prosz., Pleszów, E 4, str. 38, 52, 77, 88, 109
- Płaszów (Płazów), *Kraków-Płaszów*, szczyrz., Kazimierz, św. Jakuba, k., E 4, str. 98, 131, 136, 142, 148, 150
- Pławna, *Pławna*-część, biec., Zborowice, F 6
- Pławna zob. Ptaszkowa, Zimna Wódka
- Pławowice, prosz., Brzesko Stare, E 5
- Płaza, prosz., Płaza, E 3, str. 53, 77
- Płazów zob. Płaszów
- Płoki, prosz., Płoki, E 3, str. 53
- Pobiednik Mały (Pobiedniczek), prosz., Pobiednik Mały, d., E 4, str. 38, 48, 53, 103
- Pobiednik Wielki, prosz., Pobiednik Mały, d., E 4, str. 104
- Pobiodr, *Paszkówka*-część, szczyrz., Po-biodr, F 3, str. 53, 58
- Poborowice, *Dobranowice*-część, prosz., Poborowice, E 5, str. 38, 50, 53, 56
- Pobręczyn, *Góra Świętego Jana*-część, szczyrz., *Szczyrzycka Góra*, d., F 4, str. 102
- Pobrzeże (Podbrzeże), *Wesolów-Pod-brzeże*, sąd., Melsztyn, F 5, str. 108
- Pobrzeże* (Podbrzeże), sąd., Olszyny i Zakliczyn, F 6, str. 44
- Poczesna, kuźnica, lel., Poczesna, k., C 2, str. 50, 52, 70, 96
- Podbrzeże zob. Pobrzeże
- Podchelmie, *Kraków-Zakamycze*, fol-wark, prosz., Zwierzyniec, E 4, str. 70, 108, 148
- Podchelmie*, sąd., Tęgoborza, G 5
- Podczerwone zob. Czerwone
- Podedworze, *Bochnia-Podedworze*, szczyrz., Bochnia, m., F 5, str. 77, 107
- Podegrodzie (Podgrodzie, Podogrodzie), sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 54, 78, 103
- Podegrodzie zob. Podgrodzie
- Podgórze**, sąd., Tęgoborza, str. 67, 116, 122
- Podgrodzie (Podegrodzie, Podogrodzie), *Jaroszkówka*-część, szczyrz., Niego-wiec, F 4, str. 109, 116
- Podgrodzie zob. Podegrodzie
- Podlesice (Pokrzytowiec?), prosz. Śre-niawa, str. 64
- Podlesice, lel., Kroczyce, k./s., C 3, str. 99
- Podlesie (Podlesice), lel., Podlesie, B 3, str. 50, 52, 58, 77
- Podleśna Wola, ks., Miechów, d., D 4, str. 104
- Podlubomierz*, szczyrz., Gruszów, F 4, str. 114
- Podłęże, szczyrz., Niepołomice, d., E 4, str. 103, 116
- Podłopienice, Podłopień zob. Łopien-nik
- Podłopień zob. Jasna
- Podłupiska, *Nowe Rybie*-część, szczyrz., Nowa Rybie, F 5
- Podmiescka Wola (Podmiejska Wola, Wola Podmiejska, Wola Podmiesc-ka), *Miechów-Podmiejska Wola*, ks., Miechów, d., D 4, str. 104
- Podniebyle zob. Poniebył
- Podobin (Podobiny), szczyrz., Mszana Niżna, k., G 4, str. 49, 95
- Podogrodzie zob. Podegrodzie, Podgro-dzie
- Podolany, prosz., Kazimierza Wielka, E 5, str. 110, 115
- Podolany, szczyrz., Gdów, F 4
- Podole, *Podole-Górowa*-część, sąd., Po-dole, F 5, str. 54, 88, 109
- Podole-Górowa zob. Gurowa, Podole
- Podolsze, śl., Zator, E 3, str. 109
- Podrzecze, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103
- Podsacze, Podsącze zob. Słupia
- Podskalany, *Tomaszowice*-część, prosz., Modlnica Wielka, d., E 4, str. 101
- Podstolice (Postolice), szczyrz., Podsto-lice, d., F 4, str. 49, 53, 88, 105, 115
- Podzamcze zob. Ogrodzieniec
- Podzamcze Dobczyckie*, szczyrz., Do-bczyce, k., F 4, str. 95
- Podzamcze Melsztyńskie zob. Charzo-wice
- Pogonia, *Sosnowiec-Pogoń*, siew., My-słowice, D 2
- Pogorzany, *Pogorzany*-część, szczyrz., *Szczyrzycka Góra*, d., F 4, str. 102
- Pogorzany zob. Smykan
- Pogorzyce, prosz., Kościelec, E 3
- Pogwizdów, ks., Uniejów, D 4, str. 109
- Pogwizdów, szczyrz., Pogwizdów, d., F 5, str. 53, 102
- Pojatowice zob. Połajowice
- Pokrzytowiec zob. Podlesice
- Pokrzywnica, ks., Piotrkowice, C 4, str. 109
- Pokrzywnica (Pokrzywka), *Kraków-W-róblowice*-część, *Kraków-Zhydnio-wice*-część, szczyrz., Kazimierz św. Jakuba, d./s., F 4, str. 106, 148
- Polana, *Polany*, biec., praw. Miscowa, H 7, str. 60, 110
- Polana, *Polany*, sąd., praw. nieznaną, d., G 6, str. 60, 100
- Polanka, szczyrz., Myślimice, k., F 4, str. 99
- Polanka, *Sobolów*-część szczyrz., Sobol-ów, F 5
- Polanka = Polanka, Mikołajowice*, *Pol-anka Hallera*, śl., Krzęcin, F 3
- Polanka, *Polanka Wielka*, śl., Polanka, F 2, str. 53, 58, 78, 109
- Polanowice, prosz., Goszcza, E 4, str. 109
- Polany zob. Polana
- Polichta, Polichty zob. Polikta
- Polikarcice, *Polekarcice*, prosz., Koniu-sza, E 4
- Polikta (Polichta, Politka), *Polichty*, sąd., Brzozowa, d./s., F 6, str. 77, 87, 102
- Polinka zob. Piolinka
- Polna, biec., Polna, G 6, str. 54
- Połajowice, *Poiałowice*, prosz., Nasie-chowice, D 4

- Połomia, *Połom Mały*, sąd., Wojakowa, F 5, str. 76
- Połomia (Połom), *Połom Duży*, szczyrz., Wiśnicz Wielki, F , str. 108
- Pomianowa (Pomniowa), *Jasień*-część, szczyrz., Jasień, F 5, str. 111
- Pomorzany, *Olkusz-Pomorzany*, proisz., Olkusz, k., D 3, str. 94, 115
- Pomrożyce, *Zawiercie-Pomrożyce*, lel., Kromolów, C 3, str. 110
- Poniebył (Poniebyle), *Podniebyle*, bie., Zrzęcin, G 7
- Poniewa, *Poniewa*, szczyrz., Rabka, G 4, str. 108
- Ponik zob. Wola Ponikowa
- Ponikiew (Ponikowa, Ponikwia), śl., Wadowice, k., F 3, str. 76, 94
- Ponikowa Wola zob. Wola Ponikowa
- Popardowa, sąd., Nawojowa, G 5
- Popowice, sąd., Sądecz Stary, d., G 5, str. 103
- Porąbka, *Sosnowiec-Porąbka*, proisz., Mysłowice, d., D 2, str. 100
- Porąbka, proisz., Poręba Górna, d./s., D 3, str. 104
- Porąbka, *Porąbka Uszewska*, sąd., Porąbka, d., F 5, str. 43, 53
- Porąbka (Porębka), *Porąbka Iwkowska*, sąd., Wojakowa, F 5, str. 100
- Porąbka, szczyrz., Dobra, d./s., G 4, str. 87, 102
- Porąbka (Poręba), *Poręba Wielka*, szczyrz., Mszana Niżna, k., G 4, str. 95
- Porąbka (Porębka), śl., Czaniec, k., F 2, str. 94
- Porąbkowka Iwkowska zob. Brzozówka, Porąbka
- Porąbka Uszewska zob. Porąbka
- Poręba, *Poręba*-część, kuźnica, lel., Cięgowice, D 3, str. 70, 109, 116
- Poręba (Poręba Żegota, Poręba Żegocina, Żegocina Poręba), *Poręba Żegoty*, proisz., Poręba, E 3, str. 53
- Poręba (Porębka, Poręby), *Nowy Sącz-Poręba Mała*, sąd., Żeleźnikowa Wielka, G 5
- Poręba (Poręba Spytkowska, Poręba Wielka), *Poręba Spytkowska*-część, szczyrz., Poręba, F 5, str. 53, 77
- Poręba, szczyrz., Trzemeszna, F 4, str. 108
- Poręba zob. Poręba Wielka
- Poręba Dzieżyca (Dzieżyca, Poręba Zdzieżyca), *Poręba Dzierżna*, ks., Poręba Dzieżyca, D 3, str. 50, 53, 77
- Poręba Góma (Poręba), proisz., Poręba Góma, D 3, str. 53, 58
- Poręba Markowa (Markowa Poręba, Poręba, Poręba Marcy), *Marcyporęba*, śl., Poręba Markowa, F 3, str. 45, 53, 58, 78
- Poręba Spytkowska zob. Poręba, Uszwicka
- Poręba Świnia (Poręba Świnna), *Świnna Poręba*, śl., Mucharz, F 3
- Poręba Wielka (Poręba), śl., Poręba Wielka, E 2, str. 53, 78
- Poręba Wielka zob. Porąbka, Poręba
- Poręba Zdzieżyca zob. Poręba Dzieżyca
- Poręba Żegocina, Poręba Żegota, Poręba Żegoty zob. Poręba
- Poręba-Krzemięda zob. Krzemięda
- Poręba-Niwki zob. Niwki
- Poręba zob. Czarna Poręba, Porąbka, Poręba Markowa, Poręba Wielka
- Porębka zob. Porąbka, Poręba
- Poręby zob. Poręba
- Porzeczka**, sąd., Jakubkowice, str. 67
- Posadki zob. Posąda
- Posadowa, *Posadowa Mogilska*, sąd., Mogilno, G 6
- Posadowa, *Bartkowa Posadowa*-część, sąd., Podole, F 5, str. 109
- Posąda (Posadki), proisz., Koniusza, d., E 4, str. 100
- Posiłów (Posiełów), proisz., Kościelec, E 5
- Poskitów, *Poskwitów*, proisz., Iwanowice, E 4
- Postawczowice (Postaszowice, Postawczyce), *Postaszowice*, lel., Niegowa, C 3, str. 109
- Postolice zob. Podstolice
- Potakowa (Potakówka), *Potakówka*, bie., Tarnowiec, G 7
- Potok, *Potok Mały*, *Potok Wielki*, ks., Krzczęćcie, d./s., C 4, str. 102
- Potok, *Złoty Potok*, lel., Potok, C 3, str. 50, 52, 58
- Powowice, *Powowice*, śl., Czerniechów, d., F 3, str. 102
- Powroźnikowa (Powroźnik), *Powroźnik*, sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100
- Pozna, *Gromnik*-część, bie., Gromnik, F 6
- Poznachowice Dolne (Poznachowice Więtsze), szczyrz., Wiśniowa, F 4
- Poznachowice Górne (Górna Wieś), szczyrz., Raciechowice, k., F 4, str. 95
- Pozowice zob. Powozowice
- Pótrzczi zob. Pułtrzczi
- Półwsie, *Kraków-Półwsie Zwierzyniec*, proisz., Zwierzyniec, d., E 4, str. 103, 130, 135, 136, 142, 143, 144, 148
- Półwsie (Pół Wieś, Pół Wsie, Pułwsie), *Półwieś*, śl., Spytkowice, d., F 3, str. 85, 102
- Pradła zob. Kuźnica Pradelna
- Pramnik zob. Prądnik
- Pramnik Wielgi, Pramnik Wielki zob. Prądnik Wielki
- Prandocin zob. Prędocin, Sosnowka
- Praszczyk, Praszczyki zob. Trcianka
- Prawda, *Raciborowice*-część, proisz., Raciborowice, d., E 4, str. 101
- Prądnik (Pramnik), *Kraków-Prądnik Biały*, proisz., Kraków św. Krzyża, d./s., E 4, str. 100, 104, 109, 130, 135, 143, 145, 146, 148
- Prądnik Korzkiewski zob. Promnik
- Prądnik Wielki (Pramnik Wielgi, Pramnik Wielki, Prądnik), *Kraków-Prądnik Czerwony*, proisz., Kraków św. Mikołaja, d. E 4, str. 77, 101, 102, 105, 130, 135, 145, 146, 148, 149
- Prędocin (Prandocin), *Prandocin*, proisz., Prędocin, d., D 4, str. 48, 53, 77, 78, 102
- Prokocice, proisz., Rachwałowice, E 5
- Prokocice zob. Drwaczowice
- Prokocin (Prokocim), *Kraków-Prokocim*, szczyrz., Kazimierz św. Jakuba, E 4, str. 77, 109, 148, 149
- Promnik, *Prądnik Korzkiewski*, proisz., Biały Kościół, E 4
- Proszowice, miasto, proisz., Proszowice, k., E 4, str. 22, 31, 35, 38, 39, 53, 72, 74, 98, 115, 121, 123-125
- Proszówka (Krzyżanowice Zarabnie), *Proszówki*, szczyrz., Krzyżanowice, F 5
- Prusy, proisz., Luborzycza, d., E 4, str. 100
- Prząclaw (Prząslaw), *Prząslaw*, ks., Andrzejów, d., C 4, str. 102
- Przebieczany zob. Przewierzany, Tomaszowice
- Przeborowie = Przeborowie (Przeborowice, Przeborowa, Przeborów, Przyborowie), *Przyborowska Wola**, *Przyborów*, szczyrz., Szczepanów, k., E 5, str. 95
- Przeborów zob. Przeborowie, Przyborów
- Przechody (Przychody), *Przychody*, lel., Kidów, D 3, str. 109
- Przecieszyn (Przeciesin, Przecięcyn), śl., Oświęcim, F 2
- Przeciszów (Przeciczów), śl., Przeciszów, E 3, str. 53, 58, 78, 109
- Przeclawice, *Przeclawice*, ks., Miechów, d., D 4, str. 104
- Przeclawice (Przeclawice), *Przeclawice*, proisz., Koniusza, E 4
- Przecznów zob. Przysniów
- Przezyce (Przeczyce), siew., Targoszyce, d., D 2, str. 100, 121
- Przedanica Niżna, *Przydonica*-część, sąd., Przedanica Niżna, G 5, str. 54, 78, 109
- Przedanica Wyżna (Wyżna Przedanica), *Przydonica*-część, sąd., Przedanica Niżna, G 5
- Przedmieście, *Biecz-Przedmieście Dolne*, bie., Biecz, m., G 6, str. 78, 107, 205, 210
- Przedmieście zob. Zamieście

- Przedmieście Dolne zob. Dolna Wieś
Przedmieście Dukielskie zob. Przedmieście Wyższe
Przedmieście Górne zob. Górna Wieś
Przedmieście Koszyckie zob. Jawiszowice
Przedmieście Niższe (Dolne Przedmieście), *Nadole*, biec., Dukla, m./s., G 7, str. 107, 111
Przedmieście Szczekocińskie, Przedmieście Szczekocińskie zob. Szczekocińskie Przedmieście
Przedmieście Wójtowskie (Bedlna, Bedlno), *Biecz-Belna*, biec., Biecz, k., G 6, str. 94, 205, 210
Przedmieście Wyższe (Górne Przedmieście, Przedmieście Dukielskie), *Teodorówka*, biec., Dukla, G 7
Przedmoszczany, *Mstyczów-część*, ks., Mstyczów, C 4
Przeginia, proz., Przeginia, E 3, str. 50, 53, 58, 77, 108
Przeginia, *Przeginia Duchowna, Przeginia Narodowa*, proz., Rybna i Czerniechów, k./d., E 3, str. 44, 64, 98, 102
Przegonina, *Bodaki-część*, biec., praw. Ropica, k., G 6, str. 60, 94, 115
Przegorzały, *Kraków-Przegorzały*, proz., Zwierzyniec, d., E 4, str. 101, 108, 130, 148
Przelaj, Przeląja zob. Przyłaja
Przełek zob. Przyłek
Przesieczki zob. Przysieczki
Przesławice zob. Przeclawice
Przemęczanki zob. Przymęczanki
Przemęczany zob. Przymęczany
Przemęków zob. Przymęków
Przełłowice (Przełłowice), *Przymiłowice*, lel., Olsztyn, k., B 3, str. 96
Przymyków zob. Przymęków, Skalka
Przenosza (Gliniec, Przynosza), *szczyrz.*, Skrzydlina, F-G 4
Przerów, *Przyrów*, miasto, lel., Przerów, k., B 3, str. 18, 52, 72, 74, 96
Przesieczki zob. Przysieczki
Przysietnica zob. Przysiecznica
Przysieki zob. Przysieki
Przesławice zob. Przeclawice
Przystań (Przystań), *Przystajń*, lel., Przystań, B 1, str. 41, 52
Przystańsko, proz., Iwanowice, d., E 4, str. 102
Przetczyce zob. Przeczyce
Przewierzany (Przewieczany), *Przebieczany-część*, . *szczyrz.*, Biskupice, F 4, str. 109
Przewody zob. Przewody
Przewodzisowice, *Żarki-Przewodzisowice*, lel., Żarki, C 3
Przewozy (Przewóz), *Kraków-Przewóz*, proz., Bieżanów, d., E 4, str. 102, 120
Przewody (Przewody), proz., Kościelec, d., E 5, str. 103
Przybenice, Przybienice zob. Przybynice
Przyborowie, Przyborowska Wola, Przyborów zob. Przeborów
Przyborów (Przeborów), śl., Jelesna, G 3, str. 23, 78, 110
Przybradz (Przybracz), śl., Przybradz, F 3, str. 45, 53, 58
Przybynice (Przybienice), *Przybenice*, proz., Skarbimierz, D 5
Przybynów, lel., Przybynów, C 2, str. 52, 109
Przybysławice, ks., Książ Wielki, k., D 4, 77, 96
Przybysławice**, proz. albo siew., Chroszczobród, str. 67
Przybysławice, proz., Giebułtów, E 4
Przybysławice, proz., Minoga, E 4
Przybysławice, proz., Śreniawa, D 4
Przychody zob. Przechody
Przydonica zob. Przedanica Niżna, Przedanica Wyżna
Przydonica-Glinik zob. Glinnik
Przyłaja (Przeląja), *Przelaj*, ks., Mstyczów, C 4
Przyłąg zob. Przyłek
Przyłęcka Wola zob. Brzostek
Przyłek (Przełek), *Przyłęczek*, ks., Piotrkowice, C 4, str. 102, 109
Przyłek (Przełek), ks., Piotrkowice, d., C 4
Przyłek (Przyłąg), lel., Przyłek, C 3, str. 52, 58
Przyłubsko (Przyłubsko), *Przyłubsko*, lel., Kroczyce, C 3
Przymęczanki (Przemęczanki), *Przemęczanki*, proz., Zielenice, d., D 4, str. 103
Przymęczany (Przemęczany), *Przemęczany*, proz., Zielenice, d., D 4, str. 103
Przymęków (Przemęków), *Przymyków*, proz., Przymęków, k./d., E 5, str. 53, 77, 94, 106
Przymiłowice zob. Przełłowice
Przynosza zob. Przenosza
Przytkowice, *Przytkowice-część*, *szczyrz.*, Przytkowice, F 3, str. 53, 77
Przyrów zob. Przerów
Przysieczka zob. Przysieka
Przysieczki (Przesieczki), *Przysieki-część*, biec., Sławęcın, k., G 7, str. 97
Przysiecznica (Przysietnica, Przysietnica), *Przysietnica*, sąd., Barcice, k., G 5, str. 97
Przysieka (Przysieczka), ks., Mstyczów, D 4, str. 109
Przysieki (Przesieki, Przysieka), *Przysieki-część*, biec., Sławęcın, k., G 7, str. 97
Przysieki zob. Przysieczki
Przysietnica zob. Przysiecznica
Przysniów, *Przecznów*, proz., Gorzków, d., E 5, str. 100
Przystań zob. Przystań
Przyszowa, sąd., Przyszowa, G 5, str. 54, 57, 58
Przytkowice zob. Grabie, Przytkowice
Psary, lel., Dzierzków, C 3, str. 108, 116
Psary, proz., Płoki, E 3
Psary, siew., Grodziec, D 2
Pstroszyce, *Pstroszyce Pierwsze*, ks., Miechów, d., D 4, str. 104
Pścim zob. Pcin
Ptaszkowa = Ptaszkowa, Pławna (Pławno)*, sąd., Ptaszkowa, k., G 6, str. 54, 94
Pułzeczki, *Półrzeczki*, *szczyrz.*, Dobra, G 4, str. 108
Pułwsie zob. Półwsie
Pusta Łąka zob. Pusta Wola
Pusta Wola, biec., Sławęcın, k., G 7, str. 97
Pusta Wola (Łąka, Pusta Łąka, Wola), *Brzezna-część*, sąd., Kanina, G 5
Pychowice, *Kraków-Pychowice*, *szczyrz.*, Kazimierz św. św. Michała i Stanisława na Skałce, d., E 4, str. 101, 148
Pyrzowice zob. Perzowice
Pyzówka zob. Śreniawa
Raba, *Raba Niżna*, *szczyrz.*, Mszana Niżna, k., G 4, str. 95
Raba, *Raba Wyżna*, *szczyrz.*, Raba, G 4, str. 52, 77, 108
Rabka, *Rabka Zdrój*, *szczyrz.*, Rabka, G 4, str. 52, 77, 108, 114
Rabka Zdrój-Słone zob. Słona
Rabka Zdrój-Zaryte zob. Zaryte
Rabrot (Rabrod, Rajbrot), *Rajbrot*, *szczyrz.*, Rabrot, k., F 5, str. 53, 77, 97
Rabsztyn, zamek, proz., Olkusz, k., D 3, str. 79, 83, 94, 121
Rachwałowice (Rafałowice), proz., Rachwałowice, E 5, str. 50, 53, 58, 122, 125
Rachwałowice zob. Rawołowice
Raciborowice, *Raciborowice-część*, proz., Raciborowice, d., E 4, str. 38, 50, 53, 101
Raciborowice zob. Prawda
Raciborsko, *szczyrz.*, Wieliczka, F 4, str. 57, 58, 125
Raciborzany, *Janowice-część*, *szczyrz.*, Skrzydlina, d., F 4, str. 87, 102
Raciechowice = Raciechowice, *Raciechowice-część*, Sosnowa*, *szczyrz.*, Raciechowice, F 4, str. 52
Raciechowice zob. Zarebki
Raclawice (Raślawice), biec., Rożembark, k., F 6, str. 78, 97

- Raławice, prosz., Raławice, k., E 3, str. 53, 77, 94
- Raławice, prosz., Raławice, d./s., D 4, str. 53, 58, 86, 104
- Raczna (Rączna), *Rączna*, szczyrz., Tyńnic, d., E 3, str. 102
- Radków, lel., Dzierzków, C 4, str. 111
- Radków zob. Raków
- Radocina, *Radocyna*, biec., praw. Grabie, H 7, str. 60, 110
- Radocza, śl., Radocza, F 3, str. 53, 58
- Radwanowice, prosz., Rudawa, E 3
- Radziców zob. Radziszów
- Radziechów (Radziechowa, Radziechowice, Radziechowy), *Radziechowy*, śl., Radziechów, G 2, str. 45, 53, 56, 110
- Radziejowice, *Rożnów-Radajowice*, sąd., Tropie, F 5, str. 109
- Radziemice zob. Radzimice
- Radziszowska Wola (Nowy Radziszów, Wola Radziszowska), *Wola Radziszowska*, szczyrz., Radziszowska Wola, d., F 3, str. 53, 77, 102
- Radziszów (Radziszów Stary, Stary Radziszów), *Radziszów*, szczyrz., Radziszów, d., F 3, str. 53, 77, 102
- Radzimice, *Radziemice*, prosz., Radzimice, D 4, str. 53, 110
- Radziszów (Radziców)**, ks., Mironice, str. 67
- Radziszów zob. Radziszów
- Rafałowice zob. Rachwałowice
- Rajbrot zob. Rabrot
- Rajsko, śl., Oświęcim, E 2, str. 125
- Rajsko, *Kraków-Rajsko*, szczyrz., Kosocice, F 4
- Rakoszyn, lel., Rakoszyn, C 4, str. 52, 58
- Rakowice, *Kraków-Rakowice*, prosz., Kraków św. Mikołaja, k., E 4, str. 98, 131, 136, 140, 142, 145, 146, 148
- Raków (Radków), ks., Andrzejów, d., C 5, str. 102
- Rakówek, *Raków*-część, ks., Jemielno, C 5
- Rasławice zob. Raławice
- Raszków, lel., Słupia, C 4, str. 77, 111
- Ratanica**, szczyrz., Droginia, str. 67
- Ratnowy (Ratniowy), *Wojnicz-Ratnowy*, folwark, sąd., Wojnicz, k., F 5, str. 71, 97
- Rawałowice zob. Rawołowice
- Rawka, lel., Słupia, C 4
- Rawołowice (Rachwałowice, Rawołowice), *Rawołowice*, prosz., Luborzyca, E 4
- Rąbkowa zob. Robkowa
- Rączna zob. Raczna
- Rdzawa (Rdzawka), *Rdzawka*, szczyrz., Rabka, G 4, str. 110
- Rdzawa, szczyrz., Trzciana, F 5
- Rdziostów zob. Zrostów
- Regietów, biec., praw. Zdymia, H 6, str. 62
- Regulice, prosz., Regulice, E 3, str. 53
- Rekszowice zob. Rększowice
- Retsz*, *Tarnawa Górna*-część, śl., Mucharz., F 3
- Rębielice, *Rębielice Królewskie*, lel., Kłobucko, k., B 2, str. 96
- Rędziny, lel., Klasztor Mstowski, B 2, str. 121,
- Rększowice (Reksowice, Rzetowice, Rzetsowice), lel., Częstochowa, k., C 2, str. 96, 232
- Robkowa, *Rąbkowa*, sąd., Zbyszyce, G 5
- Roczyny, śl., Andrzychów, F 2
- Rodaki (Rodaków), prosz., Chechło, D 3, str. 110
- Rogi, sąd., Podegrodzie, G 5
- Rogozie*, szczyrz., Wiśnic Wielki, F 5
- Rogoźnik, sąd., Dunajec albo Ludzimirz, d., H 4, str. 47, 102
- Rogoźnik (Rogoźniki), siew., Siemunia, D 2
- Rogów, ks., Kozłów i Książ Wielki, D 4, str. 44
- Rojówka, *Skrzętła Rojówka*-część, sąd., Tęgoborza, G 5
- Rokiciny, *Rokiciny Podhalańskie*, szczyrz., Raba, G 4, str. 108
- Rokitno, *Rokitno Szlacheckie*, lel., Cięgowice, D 3, str. 110
- Rokitno, lel., Rokitno, d., C 3, str. 52, 77, 88, 104, 121
- Rokitno-Kaszczor zob. Kaszczor
- Roków, śl., Wadowice, F 3
- Ropa, biec., Ropa, G 6, str. 54
- Ropianka, biec., praw. Miscowa, H 7, str. 60, 110
- Ropica, *Ropica Polska*, biec., Gorlice, G 6, str. 111
- Ropica, *Ropica Górna*, biec., praw. Ropica, k., G 6, str. 60, 94
- Ropka, *Ropki*, biec., praw. Hanczowa, H 6, str. 60
- Rosiejów, prosz., Skarbmierz, D 4
- Roskochów, *Rozkochów*, prosz., Babica, d., E 3, str. 100
- Rostanie, *Rozstajne*, biec., praw. Grabie, H 7, str. 60, 110
- Rostoki (Rostoka), *Roztoki*, biec., Jasło, G 7
- Roszkowice, *Nowy Sącz-Roszkowice*, sąd., Sądecz Nowy, m., G 5, str. 107, 219
- Rozdziele, biec., praw. Rozdziele, k., G 6, str. 60, 98
- Rozdziele, *Zawadka*-część, sąd., Tęgoborza, G 5
- Rozdziele, szczyrz., Żegocina Wola, F 5
- Rozembark (Rozembarg), *Rożnowice*, biec., Rozembark, k., F 6, str. 54, 78, 97, 125
- Rozstajne zob. Rozstanie
- Rozkochów zob. Roskochów
- Roztoka, sąd., Łukowica, G 5
- Roztoka, sąd., Olszyny i Zakliczyn, F 5, str. 44
- Roztoka, *Roztoka Brzeziny*-część, sąd., Tropie, F 5, str. 109
- Roztoka Brzeziny zob. Brzeziny, Roztoka
- Roztoki zob. Rostoki
- Rożenica (Rożnica), *Rożnica*, ks., Sędziszów, C 4
- Rożnowicc zob. Rozembark
- Rożnów, zamek, sąd., Tropie, F 5, str. 56, 81
- Rożnów-Gierowa zob. Girowa
- Rożnów-Radajowice zob. Radziejowice
- Rożnów Zapora zob. Łaziska
- Rożnów zob. Wiestiółka, Zagórze
- Ruda zob. Rudka
- Ruda Kameralna zob. Rudka
- Rudawa, prosz., Rudawa, d., E 3, str. 47, 52, 77, 101
- Rudka (Ruda), *Ruda Kameralna*, sąd., Czhów, d., F 5, str. 100
- Rudka, sąd., Wojnicz, F 5, str. 108
- Rudnik, szczyrz., Sulikowice, k., F 4, str. 77, 95
- Rudnik zob. Rudniki
- Rudniki, lel., Klasztor Mstowski, k., B 2, str. 98
- Rudniki, lel., Włodowice, C 3, str. 110
- Rudniki (Rudnik), *Rudnik*, szczyrz., Dziekanowice, k., F 4, str. 95
- Rudno, prosz., Tęczynek, E 3, str. 109
- Rudno Dolne zob. Rudno Niższe
- Rudno Górne (Rudno, Rudno Wyższe), prosz., Poborowice, E 3
- Rudno Niższe (Rudno Niżne), *Rudno Dolne*, prosz., Brzesko Nowe i Poborowice, k., E 5, str. 45, 84, 95
- Rudno, Rudno Wyższe zob. Rudno Górne
- Rudze (Rudzie), śl., Zator, F 3
- Rupniów, szczyrz., Nowa Rybie, F 4
- Rusiec (Ruszczą), *Kraków-Ruszczą*, prosz., Rusiec, E 4, str. 38, 50, 53
- Rusocice, śl., Czerniechów, F 3
- Ruszczą zob. Rusiec
- Rybarzowice, śl., Łodwigowice, G 2, str. 110
- Rybie Nowa Wola zob. Nowa Rybie
- Rybitwy, *Kraków-Rybitwy*, prosz., Mogiła, d., E 4, str. 102, 145, 146, 148
- Rybna†, lel., Mykanów, B 2, str. 37
- Rybna, prosz., Rybna, d., E 3, str. 53, 77, 102
- Rychwałd, *Owczary*, biec., praw. Rychwałd, G 6, str. 62, 111
- Rychwałd I, śl., Rychwałd I, G 2, str. 53, 64, 110
- Rychwałd II, *Rychwałdek*, śl., Rychwałd I, G 2, str. 64, 110

- Rychwałd zob. Grywałd
- Ryczów (Ryczówek), *Ryczówek*, prosz., Chechło, D 3
- Ryczów, śl., Woźniki albo Spytkowice, d., F 3, str. 44, 76, 85, 102
- Ryczów Leśny (Leśny Ryczów), *Ryczów*, lel., Ogrodzieniec, D 3, str. 34, 110
- Ryczywół, *Bochnia-część*, szczyrz., Bochnia, m., F 5, str. 77, 107
- Ryglice Niższe, *Ryglice-część*, bieć., Ryglice Niższe, F 6, str. 37, 48, 53
- Ryglice Wyższe = Ryglice Średnie*, *Ryglice Wyższe*, *Ryglice-część*, bieć., Ryglice Niższe, F 6, str. 78
- Ryje, *Kostrza-część*, szczyrz., Skrzydła, F 4
- Rytter, *Rytro*, sąd., Barcice, k., H 5, str. 81, 97, 122, 125
- Rząka zob. Rząka
- Rząsawa (Rząsawy), *Częstochowa-Rząsawa*, lel., Klasztor Mstowski, B 2, str. 109, 120
- Rząska, prosz., Kraków św. Szczepana, d./s., E 4, str. 105, 148
- Rząska zob. Rząka
- Rzeczki (Zarzecze), *Rzyki*, śl., Andrzychów ?, k. F 3, str. 96
- Rzeka**, sąd., Ilmanowa, str. 67, 116
- Rzemienice, *Rzemiędzice*, ks., Słaboszów, d., D 4, str. 101
- Rzemiędzice zob. Piczeniegi
- Rzeniszów (Rzewniszów), siew., Koziegłówki, d., C 2, str. 100
- Rzepiennik, *Rzepiennik Biskupi-część*, bieć., Rzepiennik, d., F 6, str. 43, 54, 78, 100
- Rzepiennik Biskupi zob. Kołkowa
- Rzepiennik Marciszów, *Rzepiennik Marciszewski*, bieć., Rzepiennik, k., F 6, str. 78, 97
- Rzepiennik Strzeżów (Rzepiennik, Rzepiennik Strzyżów), *Rzepiennik Strzyżewski*, bieć., Rzepiennik, k., F 6, str. 78, 97
- Rzepiennik Suchy (Suchy Rzepiennik), bieć., Rzepiennik, k., F 6, str. 97
- Rzeplin, prosz., Minoga, E 4, str. 115
- Rzetowice, Rzetsowice zob. Rększowice
- Rzeszotary, szczyrz., Wieliczka i Podstolice, d., F 4, str. 45, 105
- Rzewniszów zob. Rzeniszów
- Rzezawa (Rzezawy, Ryzawa), szczyrz., Rzezawa, k., F 5, str. 43, 53, 77, 95
- Rzeżuśnia, ks., Gołcza, D 4
- Rzędkowice zob. Żętkowice
- Rzędowice (Żędowice), prosz., Koniusza, E 4, str. 110
- Rzędowice zob. Żędowice
- Rzędawy zob. Rzezawa
- Rzozów zob. Zorzów
- Rzyki zob. Rzeczeki
- Ryzawa zob. Rzczawa
- Rząka (Rząka, Rząska), *Kraków-Rząka*, szczyrz., Bieżanów albo Kazimierz św. Jakuba, d., E 4, str. 48, 104
- Saba zob. Sawa
- Sadek (Szadek), *Sadek-część*, szczyrz., Szczyrzycka Góra, F 4
- Sadek zob. Dąbrówka, Lipie
- Sadki (Sadków), bieć., Żmigród, G 7
- Sadkowa (Sadków, Szadkowa), bieć., Tarnowiec, G 7
- Sadowa, *Łososina Dolna-część*, sąd., Jakubkowice, G 5
- Sadowie, lel., Irzędze, C 3
- Sadowie, prosz., Goszcza, d., E 4, str. 86, 105
- Sadowie, siew., Targoszyce, D 2
- Samborek (Sambork, Zaborek), *Skawina-Samborek*, szczyrz., Skawina, d., F 4, str. 102, 116
- Samokłęski zob. Sowokłęski
- Samosice (Siamoszyce, Szamosice), *Siamoszyce*, lel., Kromołów, C 3
- Sancygniów zob. Secygniów
- Sanka zob. Sosnka
- Sarbie (Sarbia), *Szarbia*, prosz., Igołomia, E 4
- Sarbie, *Szarbia Zwierzyniecka*, prosz., Skarbimierz, d., D 5, str. 77, 103
- Sarkówka zob. Szarkówka
- Sarnów, siew., Będzin, D 2
- Sarów zob. Szarów
- Sasinowa Wola, *Wola Czaryska*, lel., Dzierzków, C 4, str. 108
- Sawa (Saba), szczyrz., Gruszów, F 4
- Sączów, siew., Sączów, D 2, str. 52
- Sądecz Nowy (Nowy Sądecz), *Nowy Sącz*, miasto, sąd., Sądecz Nowy, k., G 5, str. 8, 23, 30, 31, 35, 37, 39, 50, 54, 56, 57, 58, 72, 75, 81, 85, 86, 94, 114, 116, 120, 122–125, 205, 216–230, 247, 248
- Sądecz Stary (Stary Sądecz), *Stary Sącz*, miasto, Sądecz Stary, d., G 5, str. 54, 72, 75, 103, 114, 116, 122, 125, 220, 224
- Sąspów, prosz., Sąspów, E 3, str. 53, 58, 108
- Szeglice, Sczyglice zob. Szczeglice
- Szczekociny zob. Szczekociny
- Sechna (Sechlina), sąd., Ujanowice, d., F 5, str. 103
- Secygniów, *Sancygniów*, prosz., Secygniów, D 4, str. 46, 53
- Serafinowice (Szarapinowice), *Zaprzerwie*, sąd., Wojnicz, F 6, str. 64
- Serzyny zob. Szerzyny
- Sędowice (Zadowice, Żędowice), ks., Wrocrysz, d. C 5, str. 47, 77, 104
- Sędziejowice zob. Sędziszowice
- Sędziszowa, bieć., Siedliska, G 6
- Sędziszowice (Sędziejowice), prosz., Rachwałowice, E 5
- Sędziszów = Sędziszów (Sędziszowice), Wola Sędziszowska', ks., Sędziszów, C 4, str. 52, 77
- Sękowa, bieć., Sękowa, k., G 6, str. 54, 94
- Siadca (Siarca), lel., Kidów, C 3, str. 109
- Siamoszyce zob. Samosice
- Siarca zob. Siadca
- Siary, bieć., Sękowa, k., G 6, str. 94
- Sidlowa zob. Szydłowa
- Sidzina, *Kraków-Sidzina*, szczyrz., Skawina, d., F 4, str. 76, 102, 105
- Sidzina zob. Miłoszów
- Sieborowice zob. Świeborowice
- Sieciechowice, prosz., Sieciechowice, E 4, str. 31, 53, 77
- Sieciejowice zob. Ściejowice
- Siedlce zob. Siedlec
- Siedlec, lel., Klasztor Mstowski, k., B 2, str. 96
- Siedlec, lel., Potok, C 3
- Siedlec (Sielec), *Sosnowiec-Sielec*, prosz., Mysłowice, D 2
- Siedlec, prosz., Rudawa, E 3
- Siedlec, *Sielec Biskupi*, prosz., Skarbimierz, d., D 5, str. 100
- Siedlec, *Siedlce*, sąd., Siedlec, d., G 5, str. 43, 54, 103
- Siedlec, *Siedlec Duży*, siew., Koziegłowy, d., C 2, str. 78, 100
- Siedlec, szczyrz., Chełm, k., F 4, str. 98
- Siedliska, bieć., Siedliska, G 6, str. 54, 58
- Siedliska, *Siedliska Sławęcińskie*, bieć., Sławęcina, k., G 7, str. 97
- Siedliska, bieć., Tuchów, d., F 6, str. 102
- Siedliska, *Siedliska Żmigrodzkie*, bieć., Żmigród Stary, G 7, str. 110
- Siedliska, ks., Miechów, d., D 4, str. 104
- Siedliska, lel., Nakło, C 3, str. 111
- Siedliska, prosz., Koniusza, E 4
- Siedliska zob. Stanisławice
- Siedliszowice (Sieliszowice), lel., Irzędze, C 3
- Siekaczowska zob. Piwonia
- Siekierzyna (Siekieszyna), sąd., Brunśnik, F 6
- Siekierzyna (Siekierzyna, Siekierzyna), sąd., Kanina, G 5
- Sielec, Sielec Biskupi zob. Siedlec
- Sieliszowice zob. Siedliszowice
- Siemichów, *Siemiechów*, bieć., Siemichów, k., F 6, str. 53, 78, 98
- Siemieszycy (Siemieczyce, Wsiemieszycy, Wśmieszycy), *Siemierzycy*, lel., Kroczyce, k./s., C 3, str. 99
- Siemunia, *Siemonia*, siew., Siemunia, D 2, str. 52

- Sieniawa, szczyrz., Raba, G 4, str. 108
 Sieniczna (Sieniczno), *Sieniczno*, prosz., Przeginia, k., D 3, str. 94, 121, 123, 125
 Sienna, sąd., Zbyszycze, G 5
 Sienna zob. Wilkonosza
 Sieńsko, ks., Sędziszów, C 4
 Siępietnica, biec., Sławęcín, k., F 6, str. 97
 Siepraw, szczyrz., Siepraw, F 4, str. 52, 114
 Sieracka zob. Siradzka
 Sieradzice zob. Świeradzice
 Sieradzka zob. Siradzka
 Sieraków (Siraków), *Sieraków-część*, szczyrz., Dziekanowice, F 4
 Sieraków zob. Zbyszkówka
 Sierbowice (Sirbowice), lel., Pilcza, k., C 3, str. 98
 Sierchna zob. Sierzna
 Siercza (Siersza), *Siercza-część*, szczyrz., Wieliczka, F 4, str. 109
 Siercza zob. Wolica
 Sierosławice = Sierosławice, Maciejowice*, prosz., Brzesko Stare, k., E 5, str. 98
 Siersza zob. Siercza, Sierzna
 Sierzna (Sierchna, Siersza), *Trzebinia-Siersza*, prosz., Trzebinia, E 3, str. 108
 Sietejów, prosz., Skarbimierz, D 5
 Sietnica zob. Śnietnica
 Siewierz (Siewior), miasto, siew., Siewierz, d., D 2, str. 8, 9, 18, 27, 35, 42, 52, 72, 75, 81, 100, 114, 121, 124, 125, 236, 237, 238, 239, 249
 Siewierz-Kuźnica Sulikowska zob. Kuźnica Sulikowska
 Siewierz-Piwoń zob. Piwonía
 Siewierz-Sulików zob. Sulików
 Sikorka I, *Dąbrowa Górnicza-Sikorka-część*, siew., Chroszczobród, D 2, str. 64
 Sikorka II, *Dąbrowa Górnicza-Sikorka-część*, prosz., Chroszczobród, d., D 2, str. 64, 100
 Siodłkowa (Siólkowa), *Siólkowa*, sąd., Grębów, k., G 6, str. 98
 Siodłowa zob. Szydłowa
 Siólkowa, Siólkowa zob. Siodłkowa
 Siradzka (Sieracka, Sieradzka, Siracka), *Sobolów-część*, szczyrz., Sobolów, F 5
 Siraków zob. Sieraków
 Sirbowice zob. Sierbowice
 Sirchowa zob. Swierchowa
 Sitnica (Szczytnica), biec., Rozembark, k., F 6, str. 97, 125
 Skalbmierz zob. Skarbimierz
 Skalnik, biec., Skalnik, k., G 7, str. 48, 54, 97
 Skala, miasto, prosz., Skala, d., E 4, str. 39, 42, 53, 72, 104, 116, 121, 124, 125, 149
 Skalka, *Przemków-część*, prosz., Przymków, E 5, str. 116
 Skarbimierz (Skarbmierz, Skarmierz, Skarmirz), *Skalbmierz*, miasto, prosz., Skarbimierz, d., D 5, str. 50, 53, 72, 86, 101, 105, 114, 121, 122, 125
 Skarzyce, *Zawiercie-Skarzyce*, lel., Skarzyce, d., C 3, str. 45, 46, 52, 104
 Skawa, szczyrz., Rabka, G 4, str. 77, 110, 114
 Skawce, śl., Mucharz., d., F 3, str. 105, 115
 Skawica, szczyrz., Maków, k., G 3, str. 95
 Skawina, miasto, szczyrz., Skawina, d., F 3, str. 39, 43, 53, 72, 81, 102, 120, 121, 123–125, 149
 Skawina-Korabniki zob. Korabniki
 Skawina-Samborek zob. Samborek
 Skawinka (Skawinki), *Skawinki*, szczyrz., Lanckorona, k., F 3, str. 95
 Skidzin (Skiedzien, Skidzien), śl., Oświęcim, F 2
 Skoliszyn (Skolyszyn), *Skolyszyn-część*, biec., Sławęcín, F 7, str. 110
 Skolyszyn zob. Lisówek
 Skomielna (Czarna, Skomelna Czarna, Skomielna), *Skomielna Czarna*, szczyrz., Łętownia, G 4, str. 108
 Skomielna (Skomelna Jurkowa, Skomelno), *Skomielna Biała*, szczyrz., Rabka, G 4, str. 108
 Skorczów, prosz., Kazimierza Wielka, D 5, str. 56
 Skorupice*, ks., Piotrkowice, C 4
 Skotniki, *Kraków-Skotniki*, szczyrz., Tyńiec, k., E 4, str. 77, 98
 Skowronów, lel., Potok, C 3
 Skroniów, ks., Andrzejów, d./s., C 4, str. 102
 Skrudzina, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103
 Skrzątki, Skrzątkla zob. Skrzętla
 Skrzyszowice zob. Krzyszowice
 Skrzętla (Skrzątki, Skrzątkla, Skrzęta, Skrzępla), *Skrzętla Rojówka-część*, sąd., Tęgoborza, G 5
 Skrzętla Rojówka zob. Rojówka, Skrzętla
 Skrzydlna, szczyrz., Skrzydlna, F 4, str. 52
 Skrzydłówka, *Łakta Górna-część*, szczyrz., Żegocina Wola, F 5
 Skrzyńka (Krzynka), szczyrz., Dobczyce, k., F 4, str. 95, 114
 Skwirtne zob. Swierkne
 Słaboszowice (Sławoszowice), ks., Krzczęćce, d., C 4, str. 102
 Słabosów, ks., Słabosów, D 4, str. 53, 109
 Sławęcín, biec., Sławęcín, G 7, str. 43, 54, 110
 Sławice, *Sławice Duchowne, Sławice Szlacheckie*, prosz., Sławice, d./s., D 4, str. 53, 64, 104
 Sławikowa (Słowikowa, Stanikowa, Stowikowa), *Słowikowa*, sąd., Siedlec, d., G 5, str. 103
 Sławkowice, *Sławkowice-część*, szczyrz., Biskupice, F 4, str. 108
 Sławkowice zob. Brzozowa, Sosnówki
 Sławków, miasto, prosz., Sławków, d., D 3, str. 18, 47, 48, 53, 72, 74, 75, 79, 100, 121, 123–125, 149, 239
 Sławniów, lel., Pilcza, D 3, str. 109
 Sławoszowice zob. Słaboszowice
 Sławowice zob. Słonowice
 Sławza zob. Stróża
 Słąka (Słomka), *Słomka*, szczyrz., Krzyżanowice, E 5
 Słąka zob. Słonka
 Słochowice zob. Złochowice
 Słomiróg zob. Złomiróg
 Słomka zob. Słonka
 Słomniczki (Słomniki), *Milocice-część*, prosz., Niedźwiedź, k., E 4, str. 98
 Słomniki, miasto, prosz., Słomniki, k., E 4, str. 53, 72, 74, 98, 121, 124, 125, 149
 Słona, sąd., Zakliczyn, F 6
 Słona (Słonne), *Rabka Zdrój-Słone*, szczyrz., Rabka, G 4, str. 108
 Słona zob. Brzącownicę
 Słoniowice zob. Słonowice
 Słonka (Słąka, Słomka), *Mszana Dolna-Słomka*, szczyrz., Mszana Niżna, k., G 4, str. 95
 Słonne zob. Słona
 Słonowice (Sławowice, Słoniowice), prosz., Kazimierza Wielka, D 5
 Słopnica (Słopnice, Stopica), *Słopnice*, sąd., Słopnica, k./s., G 5, str. 52, 95
 Słotwiny, *Krynica-Zdrój-Słotwiny*, sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100
 Słowikowa zob. Sławikowa
 Słupia, lel., Słupia, C 4, str. 52, 109, 121
 Słupie = Słupie (Słupia), Podsacze (Podśacze)*, *Słupia*, szczyrz., Szczyrzycka Góra, F 4
 Słupów, ks., Działoszyce i Słabosów, D 4, str. 45, 77
 Smardzowice zob. Smarzowice
 Smardzów*, młyn, siew., Koziegłowy, d., C 2, str. 69, 100
 Smarzowice, *Smardzowice*, prosz., Smarzowice, k., E 4, str. 53, 95
 Smerekowiec zob. Smrokowiec
 Smoleń, lel., Pilcza, D 3, str. 29, 79, 109
 Smolice, śl., Palczowice, E 3
 Smoniowice (Smuniowice), prosz., Wroćimowice, d., D 4, str. 101
 Smrokowiec, *Smerekowiec*, biec., praw. Zdźnia, G 6, str. 62

- Smroków, ks., Czaple Wielkie i Prędocin, d., D 4, str. 45, 104
- Smuniowice zob. Smoniowice
- Smykan, *Pogorzany*-część, szczyrz., Szczyrzycka Góra, d., F 4, str. 102
- Sobiesęki (Sobiesąki), proisz., Minoga, d., E 4, str. 104
- Sobków, miasto, woj.sandomierskie, Sobków, C 5
- Sobniów, *Jasło-Sobniów*, biec., Jasło, G 7
- Sobolów = Sobolów, *Sobolów*-część, Sobolowiec*, szczyrz., Sobolów, F 5, str. 48, 53, 57, 58
- Sobolów zob. Połanka, Siradzka, Zania
- Soboniowice, *Kraków-Soboniowice*-część, szczyrz., Kosocice, F 4
- Sobowice, ks., Jemielno, C 5
- Sokolniki, lel., Stare Miasto, k., C 3, str. 96, 116
- Sokołowice, proisz., Witów, E 5
- Sokół, *Gorlice-Sokół*, biec., Gorlice, k., G 6
- Solca, lel., Kidów, C 3
- Solcza, proisz., Pelesnica, D 4
- Sosnka, *Sanka*, proisz., Sosnka, E 3, str. 50, 53, 58
- Sosnowa zob. Raciechowice
- Sosnowice, szczyrz., Pobiodr, F 3
- Sosnowiec-Klimontów zob. Klimontów
- Sosnowiec-Milowice zob. Milejowice
- Sosnowiec-Niwka zob. Niwki
- Sosnowiec-Pogoń zob. Pogonia
- Sosnowiec-Porańka zob. Porańka
- Sosnowiec-Sielec zob. Siedlec
- Sosnowiec-Zagórze zob. Zagórze
- Sosnowka, *Prandocin*-część, proisz., Prędocin, D 4
- Sosnowki, *Slawkowice*-część, szczyrz., Łęzany, F 4
- Sowczyn zob. Sufczyn
- Sowlin (Sowliny), *Sowliny*, sąd., Ilmanowa, G 5
- Sowokłęski, *Samokłęski*, biec., Sowokłęski, G 7, str. 48, 54, 84, 111
- Sparowice**, śl., Oświęcim, d.
- Sporysz, *Żywiec-Sporysz*, śl., Żywiec, G 2, str. 67, 106, 110
- Sprowa, lel., Szczekociny, C 4, str. 77, 111
- Spytkowa (Spytkowice), *Spytkowice*, szczyrz., Raba i Jordanów, G 3, str. 45, 77, 110
- Spytkowice, śl., Spytkowice, F 3, str. 44, 53, 58, 78, 81, 109, 121, 123, 125
- Sramowice Niżne (Sramowice, Sramowice Niżne), *Sramowice Niżne*, sąd., Sramowice Niżne, k., H 5, str. 54, 97
- Sramowice Wyżne (Sramowice Wyżne), *Sramowice Wyżne*, sąd., Sramowice Wyżne, k., H 5, str. 54, 97
- Sreszawa zob. Strzeszawa
- Sroczków, *Srocko*, lel., Klasztor Mstowski, d., B 2, str. 104
- Sroczyce, *Janowice*-część, szczyrz., Wieliczka, F 4
- Sromowice Niżne zob. Sramowice Niżne
- Sromowice Wyżne zob. Sramowice Wyżne
- Stadła, sąd., Podegrodzie, k., G 5, str. 94
- Stadła-Wyglanowice zob. Wygnanowice
- Stadniki, szczyrz., Gdów, F 4
- Stajanowice zob. Stojanowice
- Stanęcin (Stawęcin), *Olszana-Stanęcin*, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103
- Staniątki, *Staniątki*-część, szczyrz., Brzezie, d., E 4, str. 85, 103, 122, 149, 158
- Staniątki zob. Chroszcza
- Stanikowa zob. Sławikowa
- Stanisław, Stanisław Dolny, Stanisław Górny zob. Stanisławie
- Stanisławice, *Siedliska*-część, proisz., Przymków, E 5
- Stanisławice, *Kraków-Stanisławice*, proisz., Rusiec, E 4, str. 31, 32, 77, 108
- Stanisławice (Stanisławie), szczyrz., Łapczyca, k., F 5, str. 95
- Stanisławie (Stanisław, Stanisławie), *Stanisław Dolny, Stanisław Górny*, śl., Poręba Markowa i Zebrzydowice, k./s., F 3, str. 45, 76, 78, 96
- Stanowiska, biec., *Kopytowa*-część, Zrzęcin, d., G 7, str. 103
- Stanowiska** (Stanowska Wola), ks., Kozłów, str. 67
- Stany zob. Kuźnica Stanowska
- Stańkowa (Stańkówka), sąd., Jakubkowice, d./s., G 5, str. 103
- Stańkowa, Stańkowa Wola, Stańkowska Wola zob. Wola Stańkowska
- Stara Kuźnica zob. Kuźnica Przysiańska, Kuźnica Stara
- Stara Łąka (Łąka Stara), *Łąka Górna*, szczyrz., Żegocina Wola, F 5
- Stara Olszówka zob. Olszówka
- Stara Wieś, sąd., Ilmanowa, G 5
- Stara Wieś, sąd., Krużłowa, G 6
- Stara Wieś, *Tęgoborze*-część, sąd., Tęgoborza, G 5
- Stara Wieś (Starawieś, Starowieś, Stare Wilamowice), śl., Stara Wieś, F 2, str. 53, 78
- Stara Wieś zob. Lubochowe Wygnanów
- Stara Wola (Chuda Wola)**, szczyrz., Niegowiec, str. 67
- Starczynów, *Bukowno*-część, proisz., Olkusz, m., D 3, str. 107
- Stare Bukowno zob. Bukowno
- Stare Bystre zob. Bystre
- Stare Kotlice zob. Chotlica
- Stare Koziegłowy, Stare Koziegłówki zob. Koziegłówki
- Stare Krzepice, *Starokrzepice*, woj. sieradzkie, Stare Krzepice, B 1, str. 41
- Stare Miasto (Staromieście, Stary Lelów), *Staromieście*, lel., Stare Miasto, m., C 3, str. 52, 107
- Stare Rybie (Starorybie), szczyrz., Nowa Rybie, F 4, str. 108
- Stare Wilamowice zob. Stara Wieś
- Starowieś zob. Stara Wieś
- Stary Kocin zob. Kocznia
- Stary Lelów zob. Stare Miasto
- Stary Radziszów zob. Radzieszów
- Stary Sącz zob. Sądecz Stary
- Stary Sącz-Cyganowice zob. Cyganowice
- Stary Sądecz zob. Sądecz Stary
- Stary Węgrzynów zob. Węgrzynów
- Stary Wiśnicz zob. Wiśnicz Wielki
- Stary Żmigród zob. Żmigród Stary
- Stary Żywiec', *obecnie teren Jeziora Żywieckiego*, śl., Stary Żywiec, G 2, str. 44, 53, 110
- Starzyny, lel., Nakło, C 3
- Starzyńska Wola zob. Wola Bystramowska
- Staszkówka, biec., Staszkówka, k., F 6, str. 43, 54, 78, 98
- Staw, *Stawy*, ks., Jemielno, C 5, str. 116
- Stawęcin zob. Stanęcin
- Stawisza (Stawiszyn), sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100
- Stawy zob. Staw
- Sterkowice (Styrkowiec), *Sterkowice*-część, szczyrz., Szczepanów, E 5
- Sterkowice zob. Dziekanów
- Stępcice, ks., Lubcza, d., D 5, str. 46, 85, 105
- Stogniewice (Stogniowice), *Stogniowice*, proisz., Proszowice, E 5
- Stojanowice (Stajjanowice), proisz., Gorzków, E 5, str. 110
- Stojowice (Stojanowice), szczyrz., Zakliczyn, F 4
- Stopica zob. Słopnica
- Stowikowa zob. Sławikowa
- Straconka (Stracona), *Bielsko Biała-Straconka*, śl., Lipnik, k., F 2, str. 96
- Stradlice (Stradlica), proisz., Kazimierza Wielka, D-E 5
- Stradomia (Stradom), *Kraków-Stradom*, przedmieście, proisz., Kraków Wszystkich Świętych, k., E 4, str. 77, 98, 130, 134, 135, 136, 143, 145, 147, 148, 149, 151
- Stradomia, *Stradomka*, szczyrz., Chełm, d./s., F 4, str. 104
- Strogoborzyce (Tęgoborzyce), *Strogoborzyce*, proisz., Wawrzyńczyce, E 4

- Stronie (Stronia, Strunie), sąd., Podegrodzie, G 5
- Stronie, śl., Stryszów, k., F 3, str. 96
- Stronie zob. Zagórów
- Stropiszów zob. Tropiszów
- Stróska Wola (Wola Stróska), *Wola Stróska*, sąd., Zakliczyn, k., F 5, str. 98
- Stróża, szczyrz., Skrzydlina, F 4, str. 99
- Stróża (Sławza, Stróże), szczyrz., Myślimice, k., F 4, str. 77, 99
- Stróże, sąd., Zakliczyn, k., F 5, str. 98
- Stróże Dolne, *Stróże-część*, biec., Wilczyńska, G 6
- Stróże Wyższe (Stróże Podleskie), *Stróże-część*, biec., Wilczyńska, G 6
- Stróżna, biec., Bobowa, G 6, str. 111
- Stróżówka, biec., Gorlice, G 6, str. 111
- Strugi, *Nowy Sącz-Strugi*, sąd., Sądecz Nowy, d., G 5, str. 63, 103, 219
- Strumienice Małe, Strumieszycze Małe zob. Strzemieszycze Małe
- Strumienice Wielkie, Strumieszycze Wielkie zob. Strzemieszycze Wielkie
- Strunie zob. Stronie
- Stryjów, *Kraków-Stryjów*, prosz., Grabie, E 4
- Stryszowa (Strzyżowa), szczyrz., Gdów, d., F 4, str. 102
- Stryszawa zob. Strzeszawa
- Stryszowa zob. Strzeszawa
- Stryszów (Strzyszków), śl., Stryszów, F 3, str. 53, 78
- Strzałkowiec, *Kraków-Soboniowice-część*, szczyrz., Kosocice, d./s., F 4, str. 101
- Strzechów zob. Strzechów
- Strzegowa, lel., Strzegowa, D 3, str. 53, 77, 109
- Strzelce Mniejsze (Strzelce Małe), *Strzelce Małe*, prosz., Witów, E 5
- Strzelce Wielkie (Strzelce Wielgie, Strzelce Więtsze), prosz., Witów, E 5, str. 77
- Strzemieszycze Małe (Strumienice Małe, Strumieszycze Małe), *Dąbrowa Górnicza-Strzemieszycze Małe*, prosz., Sławków, d., D 2, str. 77, 100, 116
- Strzemieszycze Wielkie (Strumienice Wielkie, Strumieszycze Wielkie), *Dąbrowa Górnicza-Strzemieszycze Wielkie*, prosz., Sławków, d., D 2, str. 77, 100
- Strzeszawa (Sreszawa, Stryszowa, Szryszawa), *Stryszawa*, śl., Zembrzyce, G 3, str. 78
- Strzeszkowice, ks., Piotrkowice, C 4
- Strzeszkowice zob. Piskorzowice
- Strzeszyce, sąd., Ujanowice, d., F 5, str. 103
- Strzeszyn, biec., Biecz, k., G 6, str. 78, 94
- Strzechów (Strzechów), *Strzechów Pierwszy*, ks., Miechów, d., D 4, str. 104
- Strzyszków zob. Stryszów
- Strzyżowa zob. Stryszowa
- Strzyżowice (Strzeżowice), siew., Siemunia, d./s., D 2, str. 100
- Styrkowiec zob. Sterkowiec
- Sucha, prosz., Gołaczów, d., D 3, str. 100, 125
- Sucha, *Sucha Beskidzka*, śl., Zembrzyce, G 3
- Sucha Struga, sąd., Barcice, k., H 5, str. 97
- Sucharaba (Suchoraba), *Suchoraba*, szczyrz., Brzezcie, d., F 4, str. 103, 114
- Suchodol zob. Sudoł
- Suchoraba zob. Sucharaba
- Suchy Rzepiennik zob. Rzepiennik Suchy
- Sudoł (Suchodol), *Sudół*, ks., Andrzejów, d., C 4, str. 102
- Sudołek (Sudoł), prosz., Wrocimowice, D 4
- Sufczyn = Sufczyn (Sowczyn), Wola (Wola Sowczyńska)⁺, sąd., Dębno, F 5, str. 78
- Sukman (Suknian), *Sukmanie*, sąd., Olszyny, F 5
- Sulechów, prosz., Luborzycza, d., E 4, str. 100
- Sulikowice (Sułkowice), *Sulkowice*, prosz., Minoga, d., E 4
- Sulikowice, *Sulkowice*, szczyrz., Sulikowice, k., F 3, str. 53, 77, 95
- Sulikowice (Sulisowice), *Sulkowice*, śl., Andrzychów, F 3
- Sulikowice zob. Sulisławice
- Sulików, *Siewierz-Sulików*, siew., Siewierz, d., D 2, str. 100, 238
- Sulisławice (Sulikowice), prosz., Śreniawa, D 4, str. 114
- Sulisowice zob. Sulikowice
- Sulistrowa, biec., Kobylany, G 7
- Suliszowice, lel., Przybynów, k., C 3, str. 96
- Sułkowice zob. Sulikowice
- Sułków, szczyrz., Wieliczka, F 4
- Sułoszowa, prosz., Sułoszowa, D 3, str. 53, 58, 77, 78, 89, 108
- Sułów, *Sułów-część*, szczyrz., Biskupice, F 4, str. 108
- Sułów zob. Dołki
- Surówka (Surówki), *Jawczyce-część*, *Zabłocie-część*, szczyrz., Brzezcie i Łęczany F 4, str. 45, 110
- Suszyca, *Jaszczurowa-część*, śl., Mucharz, F 3
- Sutków⁺, sąd., Jadowniki, k., F 5, str. 98
- Swankowska zob. Kuźnica Stanowska
- Swarzyszów (Swarzyszowice, Sworzyszów), *Swaryszów*, ks., Tarnowa, C 4
- Swierkne, *Skwirtne*, biec., praw. Uście, H 7, str. 62
- Swierzchowa (Sirchowa, Swierkowa, Swirchowa), *Świerchowa*, biec., Osiek, k., G 7, str. 97
- Swojczany, ks., Tezyca, D 4
- Sworzyszów zob. Swarzyszów
- Swoszowa, biec., Szerzyny, k., F 6, str. 98
- Swoszowice, *Kraków-Swoszowice*, szczyrz., Kazimierz św. Jakuba, d., F 4, str. 105, 148
- Sygiętka (Sygątki, Szygątki), *Sygonka*, lel., Podlesie, k., B 3, str. 96
- Szadek zob. Sadek
- Szadkowa zob. Sadek
- Szadkowice zob. Czatkowice
- Szaflary, sąd., Szaflary, k., H 4, str. 54, 97
- Szałowa, *Szałowa-część*, biec., Szałowa, G 6, str. 54, 58
- Szałowa zob. Biesnik
- Szamosice zob. Samosice
- Szarapinowice zob. Serafinowice
- Szarbia, Szarbia Zwierzyniecka zob. Sarbie
- Szarkówka (Sarkówka), prosz., Śreniawa, D 4
- Szarlejka, lel., Kłobucko, d., B 2, str. 105
- Szarów (Sarów, Szary), szczyrz., Brzezcie, F 4
- Szaryska Wola, *Mordarka-Szarysz*, sąd., Ilmanowa, G 5
- Szczagłów zob. Szczegłów
- Szczakowa, *Jaworzno-Szczakowa*, prosz., Jaworzno, k., E 2, str. 94
- Szczawnica zob. Szczawnik
- Szczawnica Niżna, *Szczawnica-część*, sąd., Szczawnica Wyżna, k., H 5, str. 97, 116
- Szczawnica Wyżna, *Szczawnica-część*, sąd., Szczawnica Wyżna, k., H 5, str. 97, 54
- Szczawnica-Jaworki zob. Jaworki
- Szczawnica-Szlachtowa zob. Szlachto-wa
- Szczawnik (Szczawnica), sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100
- Szczeglice (Szczeglice, Szczyglice), *Szczyglice*, prosz., Morawica, E 3, str. 77, 89
- Szczegłów (Szczałów, Szczygłów), *Szczygłów*, szczyrz., Biskupice, F 4
- Szczekarzów, prosz., Skarbimierz, D 5
- Szczekociny (Szczekociny), miasto, lel., Szczekociny, C 3, str. 50, 52, 58, 72, 111, 121, 124
- Szczekocińskie Przedmieście (Przedmieście Szczekocińskie, Przedmieście Szczekociny), *Szczekociny-część*, lel., Szczekociny, C 3, str. 111
- Szczepanowice, ks., Miechów, d., D 4, 104

- Szczepanowice, prosz., Niedźwiedz, E 4, str. 109
- Szczepanów (Szczepanowice), szczyrz., Szczepanów, E 5, str. 53
- Szczereż (Szczersiz), sąd., Łącko i Podegrodzie, d., G 5, str. 45, 103
- Szczodrkowice, *Szczotkowice*, prosz., Działoszyce, D 5, str. 111
- Szczodrkowice, prosz., Smarzowice, E 4
- Szczotkowice zob. Szczodrkowice
- Szczurów, *Grabie-część*, szczyrz., Grabie, E 4
- Szcyce zob. Szyce
- Szcyglice zob. Szczęglice
- Szcygłów zob. Szczęglów
- Szcypicc zob. Czypicc
- Szczyrzyc, opactwo, szczyrz., Szczyrzycza Góra, d., F 4, str. 31, 50
- Szczyrzyc zob. Abramowice
- Szczyrzycza Góra (Góra św. Jana), *Góra św. Jana*, szczyrz. Szczyrzycza Góra, d., F 4, str. 42, 52, 102
- Szczytnica zob. Sitnica
- Szczytniki, prosz., Proszowice, E 4, str. 110, 116
- Szczytniki, szczyrz., Brzezcie, d./s., F 4, str. 101, 109
- Szerzyny (Serzyny), biec., Szerzyny, F 6, str. 54, 78, 110
- Szklary, prosz., Raclawice, k., E 3, str. 95
- Szkodna (Szkoda), *Olszyny-część*, sąd., Olszyny, F 5
- Szlachtowa, *Szczawnica-Szlachtowa*, sąd., praw. Szlachtowa, H 5, str. 59, 60
- Szlembark (Szlimbark), sąd., Hartlowa, H 4
- Szpitary, prosz., Brzesko Nowe, d., E 5, str. 103
- Szreniawa zob. Śreniawa
- Szryszawa zob. Strzeszawa
- Szyce (Szyca), lel., Pilcza, k., C 3, str. 98
- Szyce (Szczyce), prosz., Modlnica Wielka, d., E 4, str. 106
- Szydłowa* (Sidłowa, Siodłowa), biec., Gromnik, F 6
- Szygatka zob. Sygiętka
- Szyk (Szyg, Szyk Niższy, Szyk Wyższy), szczyrz., Szyk, F 4, str. 52, 108
- Szymanowice, *Niskowa-Szymanowice*, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 102
- Szymańczowa zob. Jaworzna
- Szymbark, biec., Szymbark, G 6, str. 43, 54, 78
- Szypowice, lel., Pilcza, k., C 3, str. 98
- Szyszki, lel., Nakło, C 3
- Ściborowice, *Ciborowice*, prosz., Kościelec, E 5
- Ściborzycze (Ściborowice), prosz., Wysockie, D 4, str. 86
- Ściejowice (Sieciejowice), szczyrz., Tyńnic, d., F 3, str. 102
- Śladów, ks., Kalina, D 4
- Śledziejowice (Śledziowice), szczyrz., Wieliczka, E 4, str. 108
- Ślemię (Ślemic), *Ślemień*, śl., Ślemię, G 3, str. 53, 110
- Śleszowice, śl., Mucharz, k., F 3, str. 96
- Ślęcin, lel., Ślęcin, C 4, str. 45, 52, 57
- Ślężany, lel., Stare Miasto, m., C 3, str. 107, 115
- Śmierząca, *Kryspinów*, prosz., Liski, d., E 3, str. 102, 116
- Śmiłowice, prosz., Brzesko Stare, k., E 5, str. 98
- Śnietnica (Sietnica, Świetnica, Świetnice), sąd., praw. nieznaną, d., G 6, str. 60, 100
- Śreniawa (Śzreniawa), *Szreniawa*, prosz., Śreniawa, D 4, str. 53, 116
- Śreniawa, *Pyzówka*, sąd., Ludzimierz, k., G 4, str. 97
- Świątkowa Mała, Świątkowa Wielka zob. Świątkowa
- Świątniki (Świątniki Wodzisławskie), ks., Mironice, C 4, str. 111
- Świątniki, *Świątniki Dolne*, szczyrz., Brzezcie, d./s., F 4, str. 101, 109
- Świątniki (Górka), *Świątniki Górne*, szczyrz., Mogilany, d., F 4, str. 101, 120
- Świątniki Wodzisławskie zob. Świątniki
- Świdnik, sąd., Podegrodzie, G 5, str. 116
- Świdnik, sąd., Tęgororza, G 5, str. 57, 108
- Świdówka (Świdwówka), *Niewiarów*, szczyrz., Niegowic, F 4
- Świeborowice, *Sieborowice*, prosz., Więclawice, E 4
- Świerad zob. Tropie
- Świeradzice (Świradzice), *Sieradzice*, prosz., Kościelec, E 5
- Świerchowa zob. Swierchowa
- Świerkla (Świrkla), *Długoleka-Świerkla-część*, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103
- Świetnica, Świetnice zob. Śnietnica
- Święcany, biec., Święcany, F 6, str. 54, 78, 110
- Święcice, ks., Słaboszów, D 4
- Świątkowa, *Świątkowa Mała*, biec., praw. nieznaną, G 7, str. 110
- Świątkowa, *Świątkowa Wielka*, biec., praw. Świątkowa, k., G 7, str. 62, 78, 94
- Świniarsko zob. Świniarsko Większe
- Świniarsko Małe (Mała Wieś), *Świniarsko-Mała Wieś*, sąd., Sądecz Nowy, d., G 5, str. 85, 105, 219
- Świniarsko Większe (Świniarsko), *Świniarsko*, sąd., Sądecz Nowy, d., G 5, str. 100, 219, 229
- Świnna (Świnna Wołoska), śl., Żywiec, G 2, str. 110
- Świnna Poręba zob. Poręba Świnia
- Świnna Wołoska zob. Świnna
- Świrad zob. Tropie
- Świradzice zob. Świeradzice
- Świrkla zob. Świerkla
- Tabaszowa, sąd., Zbyszyce, G 5
- Tabaszowa zob. Witkówka
- Tanie, *Kraków-Tonie*, prosz., Zielonki, d., E 4, str. 77, 101, 149
- Targoszyce, siew., Targoszyce, d., D 2, str. 52, 100
- Targoszyn (Targoszyna), *Brzezowa-część*, szczyrz., Dobczyce, k., F 4, str. 95
- Targowisko, szczyrz., Chełm, d., F 4, str. 77, 104
- Tarnawa (Tarnowa), szczyrz., Tarnawa, F 4, str. 52, 58, 77
- Tarnawa (Tarnowa), *Tarnawa Dolna*, śl., Mucharz, F 3
- Tarnawa Góra zob. Tarnowa Góra
- Tarnawa Górna zob. Retsz
- Tarnowa (Tarnowa Góra), *Tarnawa*, ks., Tarnowa, C 4, str. 52, 57, 58
- Tarnowa, *Tarnawa*, prosz., Imbramowice, d., D 4, str. 104
- Tarnowa zob. Tarnawa
- Tarnowa Góra (Tarnowa), *Tarnawa Góra*, lel., Goleniowy, C 4
- Tarnowa Góra zob. Tarnowa
- Tarnoweczek (Tarnowczyk, Tarnowiecko)⁺, biec., Tarnowiec, G 7
- Tarnowiec, biec., Tarnowiec, G 7, str. 54, 58, 78
- Tarnów, miasto, woj. sandomierskie, Tarnów, E 6, str. 39, 120, 122, 149, 224
- Tarszawa, *Lasków-Tarszawa*, ks., Andrzejów, d., C 4, str. 102
- Taszyce, *Pawlikowice-część*, szczyrz., Wieliczka, F 4, str. 125
- Tapkowice (Tąbkowice), siew., Sączów, D 2
- Tązowa, Tązów zob. Bzów
- Tcienica zob. Trzcienica
- Tczeniec (Trzczeniec), *Trzcieniec*, ks., Tczeniec, C 4, str. 52, 58
- Tczeńska Wola¹, lel., Rakoszyn, C 4
- Tczyca, ks., Tczyca, D 4, str. 53, 77
- Teluszowa zob. Tiluszowa
- Tempoczół, *Tempoczów-Rędziny-część*, prosz., Skarbimierz, d., D 5, str. 85, 101
- Tenczyn zob. Tęczyn
- Tenczynek zob. Tęczynek
- Teodorówka zob. Przedmieście Wyższe
- Tęczyn (Toporów), *Tenczyn*, szczyrz., Pein, k., G 4, str. 99
- Tęczyn, zamek, prosz., Tęczynek, E 3, str. 79, 109

- Tęczynek (Tęczyn), *Tenczynek*, prosz., Tęczynek, E 3, str. 53, 109
- Tęgoborz (Tęgoborza), *Tegobórz*, lel., Nakło, C 3, str. 111
- Tęgoborza (Tęgoborz, Tęgoborze), *Tęgoborze-część*, sąd., Tęgoborza, G 5, str. 54
- Tęgoborze zob. Stara Wieś, Tęgoborza
- Tęgoborze-Just zob. Jostowa Góra
- Tęgoborzyce zob. Strogoborzyce
- Tibiszowa zob. Tiluszowa
- Tichania⁺, biec., praw. nieznaną, H 7, str. 62, 110
- Tiluszowa (Jeleszowa, Tibiszowa), *Korzenna-Telusowa*, sąd., Korzenna, G 6
- Tłuczań, śl., Tłuczań, F 3, str. 53, 58
- Tochołów zob. Tuchołów
- Tokarnia, *Tokarnia-część*, szczyrz., Łętownia, G 4, str. 108
- Tokarnia zob. Wieczerza
- Toki (Troki?), biec., Żmigród, G 7, str. 110
- Tomaszowice, *Tomaszowice-część*, prosz., Modlnica Wielka, E 4
- Tomaszowice zob. Podskalany
- Tomaszowice (Tomaszkowice), *Przebiczany-część*, szczyrz., Biskupice, F 4
- Tomice, śl., Wadowice, F 3
- Tomiszowice, lel., Niegowa, C 3
- Topola, prosz., Skarbimierz, d./s., D 5, str. 77, 87, 101
- Toporowice, siew., Targoszyce, d., D 2, str. 100, 121
- Toporów zob. Tęczyn
- Toporzysko, szczyrz., Jordanów, G 3, str. 77, 110
- Trąbki, *Piaski-Drużków-Trąbki*, sąd., Tropie, F 5
- Trąbki, *Trąbki-część*, szczyrz., Biskupice, d./s., F 4, str. 100, 108
- Trąbki zob. Zborów
- Trątnowice (Trądownice, Trądownice), prosz., Niedźwiedź, d., E 4, str. 86, 105
- Trciana zob. Trzciana, Trzcienica
- Trcianka (Praszczyk), *Praszczyki*, kuźnica, lel., Kłobucko, k., B 1, str. 70, 96
- Trojanowice, prosz., Giebułtów, k., E 4, str. 98
- Trojdynów zob. Itmanowice
- Troki zob. Toki
- Troks (Froks, Frox), prosz., Gołaczów, d., D 3, str. 103
- Tropie (Świerad, Świrad), sąd., Tropie, F 5, str. 43, 50, 54, 58, 88
- Tropie zob. Wiatrowice
- Tropiszów (Stropiszów), prosz., Igołomia, d., E 4, str. 77, 103
- Tropsztyn, zamek, sąd., Tropie, F 5, str. 81
- Truskolasy, lel., Kłobucko, k., B 1, str. 77, 96
- Trzciana (Trciana), biec., praw. Trzciana, G 7, str. 62, 78, 111
- Trzciana, *Trzciana-część*, szczyrz., Trzciana, d., F 5, str. 53, 76, 104
- Trzceniec zob. Tczeniec
- Trzciana zob. Glinnik, Żyżnówka
- Trzcienica (Tcienica, Trciana, Trzcinka, Trzcince), *Trzcienica-część*, biec., Trzcienica, k., G 7, str. 43, 54, 97, 116
- Trzcienica zob. Gądko
- Trzciniac zob. Tczeniec
- Trzebieniec (Trzebienie, Trzebienice, Trzebiniec, Trzybinice), *Trzebienice*, prosz., Śreniawa, D 4
- Trzebieńczyce (Trzebienie, Trzebięcice), śl., Zator, k., F 3, str. 96
- Trzebiesławice, siew., Siewierz, D 2, str. 238
- Trzebięcice zob. Trzebieńczyce
- Trzebinia, prosz., Trzebinia, E 3, str. 53, 77
- Trzebinia, śl., Żywiec, G 2, str. 110
- Trzebiniec zob. Trzebieniec
- Trzebinia-Górka zob. Górka
- Trzebinia-Góry Luszowskie zob. Góry Luszowskie
- Trzebinia-Siersza zob. Sierzna
- Trzebinia-Wodna zob. Wodna
- Trzebnów (Trzebinów), lel., Niegowa, C 3, str. 109
- Trzebinka, *Trzebinia-Trzebinionka*, prosz., Trzebinia, E 3, str. 77
- Trzebola (Trzebol), *Wielkie Drogi-część*, szczyrz., Pobiodr, F 3
- Trzebonia (Trzebonia), szczyrz., Sulikowice, k., F 4, str. 95
- Trzecierz (Trzycierz), *Trzycierz*, sąd., Siedlec, G 5
- Trzeciesz (Trzeciecz, Trzycies), *Trzyciąż*, prosz., Jangrot, d., D 3, str. 104
- Trzemeszna (Trzemesna), *Trzemesna*, szczyrz., Trzemeszna, F 4, str. 52, 108
- Trzetrzewina (Cietrzewina, Trzetrzewina), sąd., Podegrodzie, k., G 5, str. 78, 94, 116
- Trzonów, ks., Książ Mały, D 4, str. 109
- Trzybinice zob. Trzebieniec
- Trzyciąż, Trzycies zob. Trzeciesz
- Trzycierz zob. Trzecierz
- Tuchołów, *Tochołów*, ks., Książ Wielki, D 4, str. 109
- Tuchów, miasto, woj. sandomierskie, Tuchów, F 6, str. 37, 48, 53
- Tuchów-Kielanowice zob. Kilianowice
- Tuczna Baba, *Dąbrowa Górnicza-Tuczna*, prosz., Chroszczobród, d., D 2, str. 100
- Tuliszów, siew., Siewierz, D 2
- Tur = Tur, *Tur Dolny*, Zagórze (Bykowa Wola)*, ks., Wrocirysz, d., C 5, str. 77, 104
- Turów, lel., Olsztyn, k., B 2, str. 96
- Turza, biec., Turza, k., F 6, str. 43, 54, 78, 98
- Turzyn, lel., Stare Miasto, C 3
- Twardoszyn, miasto, Węgry, H 3
- Twardowice, siew., Siemunia, D 2
- Tworkowa, sąd., Tymowa, F 5, str. 108
- Tylicz zob. Miestko
- Tylmanowa, sąd., Tylmanowa, k., G 5, str. 25, 44, 54, 97
- Tyłowa (Tylawa), *Tylawa*, biec., praw. Tyłowa, H 7, str. 62, 78, 111
- Tymbark, miasto, szczyrz., Tymbark, k., G 4, str. 52, 72, 95
- Tymowa, sąd., Tymowa, F 5, str. 53, 78
- Tyniec, *Kraków-Tyniec*, szczyrz., Tyniec, d., E 3, str. 50, 53, 102, 116, 158
- Ubrzez (Hubrzeza, Ubrzes), *Ubrzeż*, szczyrz., Łapanów, F 4
- Udorz (Udrosz), *Udórz*, ks., Chlina, D 3
- Ujanowice (Iwanowice, Wujanowice), sąd., Ujanowice, d., G 5, str. 54, 103
- Ujazd., biec., Brzyska, d., F 7, str. 102, 116
- Ujazd, prosz., Bolechowice, E 3
- Ujazd', sąd., Zakliczyn, F 5, str. 87, 108
- Ujazd, szczyrz., Trzciana, F 5
- Ujejsze (Ujejsce), *Dąbrowa Górnicza-Ujejsce*, siew., Siewierz, D 2
- Ujków, *Ujków Stary*, prosz., Olkusz, m., D 3, str. 69, 107
- Ubiad zob. Olbiad
- Ulina, *Ulina Wielka*, ks., Ulina, D 4, str. 53, 56
- Ulinka, *Ulina Mała*, ks., Ulina, d./s., D 4, str. 106
- Ultowiec (Lutowiec, Oltowiec, Witolowiec), *Łutowiec*, lel., Niegowa, C 3, str. 109
- Uniejów, *Uniejów-Parcela*, ks., Uniejów, d., D 4, str. 53, 104
- Unieszcz, *Umieszcz*, biec., Tarnowiec, d., G 7, str. 102
- Unieszowa (Bestwieszowa ?), *Uniszowa*, biec., Ryglisce Niższe, F 6
- Uzew, szczyrz., Uzew, d., F 5, str. 53, 77, 100
- Uzwica, *Poręba Spytkowska-część*, szczyrz., Poręba, F 5
- Uście, *Uście Gorlickie*, biec., praw. Uście, G 6
- Uście*, szczyrz., Chełm, d./s., F 4, str. 104
- Uście, *Uście Solne*, miasto, szczyrz., Uście, k., E 5, str. 53, 56, 62, 72, 75, 95, 122–125
- Uście Solne zob. Łany, Uście

- Wachsmund zob. Waksmand
- Wadowice, miasto, śl., Wadowice, k., F 3, str. 53, 72, 96, 115, 120, 121, 125
- Wadów, *Kraków-Wadów*, proz., Rusiec, E 4
- Waganowice, proz., Niedźwiedź, E 4
- Waksmand (Wachsmund, Waksmund, Waskmond), *Waksmund*, sąd., Waksmand, k., H 4, str. 54, 97
- Walenczów (Walanczów), lel., Kłobucko, k., B 2, str. 77, 96, 125
- Wałowa Góra, sąd., Łososina, G 5
- Wałowice (Wołowice), *Wolica*-część, biec., Jasło, G 7
- Wapienna, *Wapienne*, biec., praw. Męcina, k., G 6, str. 60, 94
- Wareżyn, siew., Siewierz, d., D 2, str. 106, 121, 125, 238
- Warzlin (Warzyn), *Warzyn Drugi i Warzyn Pierwszy*, ks., Cierno, C 4, str. 110
- Waksmond zob. Waksmand
- Wawrzeńczyce zob. Wawrzyńczyce
- Wawrzki, *Wawrzka*, sąd., praw. nieznaną, d., G 6, str. 60, 100, 115
- Wawrzyńczyce, *Wawrzeńczyce*, proz., Wawrzyńczyce, d., E 4, str. 38, 53, 56, 77, 85, 100, 101, 122, 125
- Wąsosze (Wąsosz), *Wąsosz*, lel., Nakło, C 3, str. 125
- Wąsosze (Wąsosz), kuźnica, lel., Częstochowa, C 2, str. 70
- Wąsów, proz., Czulice, d., E 4, str. 101
- Wdzary zob. Wzdary
- Wesołów-Podbrzeże zob. Podbrzeże
- Węchadłów (Góra Misiowska), ks., Wola Knyszyńska albo Lubcza, D 5, str. 46, 77
- Węgierskie, *Węglówka*-część, szczyrz., Wiśniowa, k., G 4, str. 95
- Węgleniec zob. Wygnilec
- Węglówka (Niedźwiedza), *Węglówka*-część, szczyrz., Wiśniowa, k., G 4, str. 95
- Węglówka zob. Węgierskie
- Węgrce, *Węgrce*, proz., Raciborowice, d., E 4, str. 77, 101, 114, 149
- Węgrce: 2 (Węgrce Małe, Węgrce Wielkie, Węgrce Wielkie), *Węgrce Wielkie*, szczyrz., Bodzanów i Wieliczka, d./s., E 4, str. 45, 103, 105, 108, 149
- Węgrzynowice, *Kraków-Węgrzynowice*, proz., Wrzodowa Góra, d., E 4, str. 31, 32, 102
- Węgrzynów, *Stary Węgrzynów*, lel., Obichów, C 4
- Węzorów (Węzorów), *Węzerów*, proz., Prędocin, D 4
- Wiatowice, szczyrz., Niegowiec, F 4
- Wiatrowice, *Tropie*-część, sąd., Tropie, F 5
- Wiąckowice (Wiąclawice), *Więckowice*, proz., Bolechowice, d., E 3, str. 101
- Wiąckowice, *Więckowice*, proz., Zębocin, E 4, str. 77
- Wiąckowice zob. Wiąckowice
- Wiąclawice zob. Wiąckowice
- Wieczernia zob. Wieczerna
- Wieczerna (Wieczernia), *Tokarnia*-część, szczyrz., Łętownia, G 4, str. 108
- Wielamowice zob. Wilamowice
- Wielenia, *Gwoździec-Wielen*, sąd., Melsztyn, F 5
- Wielga Droga zob. Wielka Droga
- Wielga Wieś (Wielgawieś, Wielka Wieś), *Wielka Wieś*, proz., Biały Kościół, k., E 4, str. 76, 77, 95, 121, 123, 125
- Wielga Wieś zob. Wielowieś
- Wielogłowy zob. Wielogłowy
- Wielgus (Wielgusz), proz., Kościelec, d./s., E 5, str. 100
- Wieliczka, miasto, szczyrz., Wieliczka, k., F 4, str. 8, 9, 25, 38, 39, 42, 53, 56, 57, 58, 69, 72, 74, 81, 98, 120, 122, 125, 240–244, 248
- Wieliczka zob. Mierzączka
- Wieliczka-Bogucice zob. Bogucice
- Wieliczka-Krzyszkwice zob. Krzyszkwice
- Wielka Droga**, proz., Bierków, str. 67
- Wielka Droga (Wielga Droga), *Wielkie Drogi*-część, szczyrz., Pobiedr, F 3
- Wielka Wieś zob. Wielga Wieś, Wielowieś
- Wielkanoc (Wielka Noc, Wielkonoca, Wilkonoca), ks., Gołcza, D 4, str. 56
- Wielki Wieprz', śl., Radziechów, G 2, str. 110
- Wielkie Czaple zob. Czaple Wielkie
- Wielkie Drogi zob. Trzebola, Wielka Droga
- Wielkie Przedmieście zob. Łopiennik
- Wielkonoca zob. Wielkanoc
- Wielkonosza zob. Wilkonosza
- Wielmoża (Wielmożna), proz., Zadroże, D 3, str. 77, 108
- Wielkowieś zob. Wielowieś
- Wielogłowy (Wielgłowy), sąd., Wielogłowy, G 5, str. 54, 58
- Wielopole, sąd., Wielogłowy, G 5
- Wielowieś (Wielga Wieś, Wielka Wieś, Wielkowieś), *Wielka Wieś*, ks., Książ Wielki, D 4, str. 85, 109
- Wielowieś (Wielga Wieś), *Wielka Wieś*, sąd., Wojnicz, F 5
- Wieniec (Winiec), szczyrz., Niegowiec, F 4
- Wieprz, śl., Wieprz, F 3, str. 53, 78, 109, 114
- Wieprz zob. Mały Wieprz
- Wierbka zob. Jastrząbki, Wierzbka
- Wierchomla, *Wierchomla Wielka*, sąd., praw. nieznaną, d., H 5, str. 60, 100
- Wiercice (Wiercica), *Wiercica*, lel., Przerów, k., B 3, str. 96, 114
- Wieruszyce, szczyrz., Trzciana, F 4
- Wierzbanowa zob. Irzmanowa
- Wierzbica, ks., Mstyczów, C 4
- Wierzbica (Wirzbica), ks., Żarnowiec albo Łany Wielkie, k., D 3, str. 44, 77, 96
- Wierzbica, proz., par. Niegardów albo Prędocin, E 4, str. 48
- Wierzbic, ks., Tczyca, k., D 4, str. 98
- Wierzbka (Wierzbna, Wierbka), *Wierbka*-część, lel., Pilcza, D 3, str. 109
- Wierzbno (Wierzbna), proz., Koniusza, E 4
- Wierzchowice (Wierzchowice), proz., Biały Kościół, k., E 3, str. 95
- Wierzchowiska (Wierzchowisko), *Wierzchowisko*, lel., Częstochowa, k., B 2, str. 96, 119, 120, 121, 125, 232, 235
- Wierzchowisko zob. Brzozowa
- Wiesiołka, *Wiesiołka*, kuźnica, lel., Chroszczobród, D 3, str. 70
- Wiesiołka (Wiesiołka, Wysoka), *Rożnów*-część, sąd., Podole, F 5, str. 109
- Wieś Dolna zob. Dolna Wieś
- Wietrznica, *Zabrzeż*-część, sąd., Łącko, d., G 5, str. 103, 116
- Wietrzno, *Wietrzno*-część, biec., Wietrzno, d., G 7, str. 54, 103, 116, 125
- Wietrzno zob. Obrwinowska Wola
- Wieża, folwark, *Gruszów*-część, szczyrz., Gruszów, F 4, str. 71
- Więckowice (Wiąckowice), sąd., Wojnicz, F 5, str. 109
- Więckowice zob. Wiąckowice
- Więclawice, *Więclawice Stare*, proz., Więclawice, E 4, str. 38, 53
- Wiglowice¹, *Laskowa*-część, śl., Zator, k., F 3, str. 96
- Wiktorowice, proz., Raciborowice, d., E 4, str. 102
- Wilamowice (Nowe Wilamowice, Wilamowice), śl., Wilamowice, F 2, str. 53, 56, 58, 78, 115
- Wilczkowice = Wilczkowice, Łusowice (Łuszcowice)*, Zakrzów*, proz., Więclawice, E 4
- Wilczkowice, folwark, śl., Oświęcim, F 2, str. 71
- Wilczyce zob. Biczycze, Wilczyńska
- Wilczyńska, *Wilczyńska*-część, biec., Wilczyńska, G 6, str. 50, 54, 58
- Wilczyńska, *Wilczyce*, szczyrz., Dobra, G 4, str. 108
- Wilczyńska zob. Jeżowa
- Wilgoszcza, lel., Irzędze, C 3, str. 114
- Wilkonoca zob. Wielkanoc

- Wilkonosza (Wielkonosza, Wilkonosze), *Sienna*-część, sąd., Zbyszyce, G 5
- Wilkowice, śl., Wilkowice, F 2, str. 40, 53, 57, 110
- Wilkowiecko (Wilkowisko), lel., Wilkowicko, B 2, str. 52
- Wilkowiska x 2 (Wilkowisko Małe, Wilkowisko Wielkie), *Wilkowisko*, szczyrz., Wilkowiska, d., F 4, str. 52, 64, 77, 87, 102
- Wilków, lel., Irządze, C 3
- Wilków, prosz., Luborzycza, d., E 4, str. 102
- Winary, *Winiary*, prosz., Pelesnica, d., D 5
- Winary = Kamyk*, Winary, *Winiary*, szczyrz., Dziekanowice, k., F 4, str. 95
- Winiec zob. Wieniec
- Winowno, siew., Koziegłówek, d., C 2, str. 100
- Wioska*, *Nowe Dwory*-część, śl., Poręba Markowa, F 3, str. 120, 121, 125
- Wiskitna (Wiskidna), bieć., Polna, G 6
- Wirzbica zob. Wierzbica
- Wisze zob. Ryglice Wyższe
- Wiślica, miasto, woj. sandomierskie, D 5, str. 121, 122, 124
- Wiśnicz Mały, szczyrz., Wiśnicz Wielki, F 5, str. 108
- Wiśnicz Wielki (Wiśnicz Wielgi), *Stary Wiśnicz*, szczyrz., Wiśnicz Wielki, F 5, str. 34, 52, 53, 81, 87, 108
- Wiśniowa, szczyrz., Wiśniowa, k., F 4, str. 52, 77, 95
- Witanowice, śl., Witanowice, F 3, str. 45, 53, 78
- Witaradów, *Witeradów*, prosz., Olkusz, m., D 3, str. 107
- Witkowa zob. Witkówka
- Witkowie**, ks., Sędziszów, str. 67
- Witkowie*, szczyrz., Wieliczka, F 4
- Witkowice, *Kraków-Witkowice*, prosz., Zielonki, d., E 4, str. 101, 149
- Witkowice, śl., Witkowice, F 2, str. 53, 58, 78
- Witków zob. Witów
- Witkówka (Witkowa, Witowice, Witówka), *Tabaszowa*-część, sąd., Tropie, F 5
- Witowice, ks., Miechów, D 4
- Witowice (Witowie), *Witowice Dolne*, *Witowice Górne*, sąd., Tropie, F 5
- Witowice zob. Witkówka
- Witowiec zob. Ultowiec
- Witów (Witków), lel., Nakło, C 3, str. 121,
- Witów, prosz., Witów, E 5, str. 39, 53, 58
- Witów, *Niedźwiedz*-część, szczyrz., Mszana Niżna, k., G 4, str. 95
- Witówka zob. Witkówka
- Wiwła zob. Iwła
- Własna (Kuznica Swankowska), kuźnica, lel., Koziegłowy, k., C 2, str. 70, 96
- Włodowice, miasto, lel., Włodowice, C 3, str. 34, 52, 58, 72, 110, 121
- Włosień (Włosany), szczyrz., Mogilany, F 4, str. 87, 108
- Włosienica (Włosienice, Włosienica), śl., Oświęcim, d./s., E 2, str. 106, 121, 123, 125
- Włostowa zob. Łostówka
- Włostowice, prosz., Witów, E 5, str. 111
- Włostowice (Włostowica), *Buczyna*-część, szczyrz., Chełm, F 5
- Wodna, *Trzebinia-Wodna*, prosz., Trzebinia, E 3, str. 109
- Wodzisław, miasto, ks., Wodzisław, C 4, str. 52, 58, 72, 79, 111, 114
- Wojakowa, sąd., Wojakowa, F 5, str. 53
- Wojciechowice (Wojciechów), ks., Krzczęce, C 4
- Wojciechów, ks., Mstyczów, C 4, str. 50
- Wojciechów, prosz., Kazimierza Wielka, D 5
- Wojciechów zob. Wojciechowice
- Wojkowa, sąd., praw. nieznaną, d., H 6, str. 60, 100
- Wojkowice Komorne, *Wojkowice*, siew., Czeladź, d., D 2, str. 100, 238
- Wojkowice Kościelne, siew., Wojkowice Kościelne, D 2, str. 52
- Wojnarowa, bieć., Wilczyńska, G 6, str. 57, 58
- Wojnicz, miasto, sąd., Wojnicz, k., F 6, str. 35, 39, 42, 50, 53, 72, 97, 114, 122, 123, 125, 158
- Wojnicz zob. Zamoście
- Wojnicz-Ratnawy zob. Ratnowy
- Wojślawice, *Ojślawice*, lel., Dzierzków, C 4, str. 115, 121
- Wojślawice, siew., Koziegłowy, d., C 2, str. 100
- Wojślawice, prosz., Gorzków, E 5
- Wola (Wolica), *Wolica*-część, bieć., Jasło, G 7, str. 116
- Wola, *Wola Łużańska*, bieć., Łużna, G 6
- Wola (Wola Libertowa, Wola Lubartowa), *Wola Libertowska*, ks., Żarnowiec, k., D 3, 77, 96
- Wola (Wola Szafrancowa), *Wola Kalinowska*, prosz., Sępów, E 3, str. 108
- Wola, *Wola Filipowska*, prosz., Tęczyniek, E 3, str. 109
- Wola, *Wola Gruszowska*, folwark, prosz., Wrocimowice, D 4, str. 70
- Wola (Wola Jostowa), *Kraków-Wola Justowska*, prosz., Zwierzyniec, E 4, str. 108, 121, 125, 148
- Wola* (Nowa Wola), *Łabowiec*, sąd., Łabowa, G 6, str. 60
- Wola (Wola Mystkowa, Wola Mystkowska), *Mystków*-część, sąd., Mystków, k., G 5, str. 94
- Wola, (Działyń?), *Wola Krogulecka*, sąd., Barcice, k., G 5, str. 97
- Wola (Wola Dębieńska), *Wola Dębińska*, sąd., Dębno, F 5
- Wola, *Kraków-Wola Duchacka*, szczyrz., Kazimierz św. Jakuba, d., E 4, str. 104, 148
- Wola (Wolica), *Zatoka*-część, szczyrz., Mikluszowice, E 5
- Wola zob. Adamowa Wola, Boturzyńska Wola, Brzostek, Bukowska Wola, Chlewska Wola, Hankowska Wola, Kały, Klimkowa Wola, Kujawy, Kurkowa Wola, Lichtarz, Lipna Wola, Luborzycza Wola, Nowa Rybie, Obrwinowska Wola, Podleśna Wola, Przeborowie, Pusta Wola, Radziszowska Wola, Sasinowa Wola, Stara Wola, Stróska Wola, Sufczyn, Tczewska Wola, Wola Bolechowska, Wola Dobranowska, Wola Drwieńska, Wola Gabońska, Wola Nieszowska, Wola Skrzydlińska, Wolica, Zacharzowska Wola, Zegartowska Wola, Żegocina Wola
- Wola Batorska zob. Boturzyńska Wola
- Wola Bolechowska (Wola), *Bolechowice*-część, *Wola*, prosz., Bolechowice, d., E 3, str. 100
- Wola Boturzyńska zob. Boturzyńska Wola
- Wola Bystramowska (Starzyńska Wola, Wola Bystraniowska, Wola Bystrzanowska), *Wólka Starzyńska*, lel., Nakło, C 3
- Wola Chlewska zob. Chlewska Wola
- Wola Cieklińska zob. Nowa Wola Cieklińska
- Wola Cisa (Cisa Wola, Wolica Cisa), *Cisia Wola*, ks., Książ Wielki, D 4
- Wola Czaryska zob. Sasinowa Wola
- Wola Dąbrowska zob. Wola Dobranowska
- Wola Dębieńska, Wola Dębińska zob. Wola
- Wola Dębowiecka (Wola Dębowa, Wola Markuska), bieć., Załęże, k., G 7, str. 97
- Wola Dobranowska (Wola, Wola Dąbrowska), szczyrz., *Dobranowice*-część, Biskupice, d., F 4, str. 101
- Wola Drwieńska (Wola, Wola Drzwieńska, Wola Królewska), szczyrz., Mikluszowice, k., E 5, str. 95
- Wola Filipowska zob. Wola
- Wola Gabońska (Wola, Wola Gabańska), *Gaboń*-część, sąd., Podegrodzie, G 5
- Wola Grabska zob. Grabie
- Wola Gruszowska zob. Wola

- Wola Hankowska zob. Hankowska Wola
- Wola Jostowa zob. Wola
- Wola Kalinowska zob. Wola
- Wola Knyszyńska (Knyszyńska Wola), ks., Wola Knyszyńska, D 4, str. 46, 52
- Wola Kobelska, Wola Kobylecka, Wola Kobylska zob. Kobyle
- Wola Kosnowa (Kosnowa, Kosnowa Wola, Wola Kosnowska, Wola Kosznowa), sąd., Łącko, d., G 5, str. 103
- Wola Krogulecka zob. Wola
- Wola Królewska zob. Wola Drwieńska
- Wola Królowa Polska (Królowa, Wola Królowa), *Królowa Polska*, sąd., Mystków, k., G 5, str. 94
- Wola Kuczowska, lel., Kuczów, C 3
- Wola Kurowska zob. Kurowska Wola
- Wola Kusznowa zob. Wola Kosnowa
- Wola Leksandrowska zob. Leksendrowa
- Wola Libertowa, Wola Libertowska zob. Wola
- Wola Lubartowa zob. Wola
- Wola Lubecka, ks., Lubeza, D 5, str. 46
- Wola Lubomirska (Wola Lubomierska, Wola Podłężany), *Łazany-część*, szczyrz., Łęzany, F 4, 108
- Wola Luborzycka zob. Luborzycka Wola
- Wola Łużańska zob. Wola
- Wola Markuska zob. Wola Dębowiecka
- Wola Mokrzeska (Wola Mokrzesza), lel., Żórawie, B 3
- Wola Mystkowa, Wola Mystkowska zob. Wola
- Wola Nieszkowska (Wola), szczyrz., Pogwizdów, F 5
- Wola Nowa zob. Kobyle
- Wola Nowa Wieś* (Wola Nowa, Wola Nowa Rogowska), ks., Kozłów, D 4
- Wola Piskulina (Wola Piskulna), sąd., Łącko, d., G 5, str. 103
- Wola Podłężany zob. Wola Lubomirska
- Wola Podmiejska, Wola Podmiescka zob. Podmiescka Wola
- Wola Ponikowa (Ponik, Ponikowa Wola), *Ponik*, lel., Potok, C 3
- Wola Radziszowska, Wola Radziszowska zob. Radziszowska Wola
- Wola Sędziszowska zob. Sędziszów
- Wola Skrzydlińska = Wola Skrzydlińska (Wola, Wola Skrzydlewska, Wola Skrzydlna), *Dzielec**, *Wola Skrzydlińska*, szczyrz., Skrzydlna, G 4
- Wola Sowczyńska zob. Sufczyn
- Wola Stańkowska (Stańkowa Wola, Stańkowska Wola), *Stańkowa-część*, sąd., Jakubkowie, d., G 5, str. 103
- Wola Stróska zob. Stróska Wola
- Wola Szafrącowa zob. Wola
- Wola Wieruska, *Wola Wieruszycka*, szczyrz., Łapanów, F 4
- Wola Więclawska, proz., Więclawice i Goszcza, E 4, str. 45
- Wola Zabierzowska, proz., Wawrzyńczyce, d., E 4, str. 100
- Wola Zachariaszowska zob. Zacharzowska Wola
- Wola Zegartowska zob. Zegartowska Wola
- Wolaków**, sąd., Łososina, str. 67, 85
- Wolbram (Wolwram), *Wolbrom*, miasto, ks., Wolbram, k., D 3, str. 39, 42, 44, 53, 72, 96, 124, 125
- Wolica, ks., *Książ Wielki*, D 4, str. 109, 116
- Wolica (Wolica Kuczowska), lel., Kuczów, C 3
- Wolica, *Wólka Ołudzka*, lel., Obichów, d., C 3, str. 104
- Wolica (Wola), *Kraków-Wolica*, proz., Grabie, E 4, str. 108
- Wolica, *Olszana-Wolica-część*, sąd., Łącko, k., G 5, str. 97
- Wolica, *Lukowica-Wolica-część*, sąd., Podegrodzie, G 5, str. 76, 103
- Wolica = Wolica, Wola*, szczyrz., Łapanów, F 4
- Wolica, *Siercza-część*, szczyrz., Wieliczka, F 4, str. 108
- Wolica**, szczyrz., Wieliczka, str. 67
- Wolica zob. Luborzycka Wola, Wola, Wałowice, Wolica Kamińska, Wolica Szyszczycza, Żurawie Błoto
- Wolica Cisa zob. Wola Cisa
- Wolica Kamińska (Kamińska Wolica, Wolica), *Wolica*, ks., Jemielno, d., C 5, str. 102
- Wolica Kuczowska zob. Wolica
- Wola Libertowa, Wola Libertowska, Wola Lubartowa zob. Wola
- Wolica Szyszczycza, *Wolica*, woj. sandomierskie, Wolica Szyszczycza, D 5, str. 53
- Wolwanowice, proz., Bobin, E 5, str. 108
- Wolwram zob. Wolbram
- Wołoska Wieś Królowa zob. Królowa Wołoska
- Wołowiec, biec., praw. Ropica, k., G 7, str. 60, 94
- Wołowice, śl., Czerniechów, d., F 3, str. 85, 103
- Wołowice zob. Wałowice
- Woźniki, lel., Irzędze, C 3
- Woźniki, śl., Woźniki, d., F 3, str. 44, 53, 102
- Wójtowa, biec., Wójtowa, k., G 6, str. 54, 78, 94
- Wólka zob. Wola Bystramowska, Żurawie Błoto
- Wólka Ołudzka zob. Wolica
- Wólka Starzyńska zob. Wola Bystramowska
- Wręczyce (Wręczyca), *Wręczyca Mała*, *Wręczyca Wielka*, lel., Kłobucko, k., B 2, str. 77, 96
- Wrocanka zob. Wrocanka
- Wrocieryż zob. Wrocirysz
- Wrocimowa zob. Wroćmirowa
- Wrocimowice, proz., Wrocimowice, d., D 4, str. 39, 42, 53, 86, 104
- Wrocimowice zob. Wronowice
- Wrocirysz (Wrociresz, Wrocieryż), *Wrocieryż*, ks., Wrocirysz, d., C 5, str. 47, 52, 77, 104
- Wrocanka, *Wrocanka*, biec., Tamowiec, G 7
- Wroczków, *Morsko-część*, proz., Książnice Więtsze, E 5
- Wroćmirowa (Wrocimowa), *Bilskoczęść*, sąd., Jakubkowie, G 5
- Wronin, proz., Czulice, d., E 4, str. 104
- Wroniniec, *Wroniec*, proz., Czulice, d., E 4, str. 104
- Wronowice (Wrocimowice), sąd., Jakubkowie, G 5
- Wroźnica (Wroźnice), *Kraków-Wroźnice*, proz., Pobiednik Mały, d., E 4, str. 31, 32, 102
- Wróblowa, biec., Brzyska, d., F 7, str. 102
- Wróblowice, sąd., Zakliczyn, F 6
- Wróblowice (Wróblewice), *Kraków-Wróblowice-część*, szczyrz., Kazimierz św. Jakuba, d., F 4, str. 105, 120, 148
- Wróblówka, sąd., Dunajec, k., H 4, str. 97
- Wrzącowice zob. Brzącowice
- Wrzapia (Wrzapie, Wrzępia, Wrzępie), *Wrzępia*, szczyrz., Cerkiew, E 5, str. 84, 109
- Wrząsowice zob. Wrzosowice
- Wrzodowa Góra (Góra Wrzodowa, Górką, Mikuszowice, Wrzodowa Górką), *Górką Kościelnicka*, proz., Wrzodowa Góra, E 4, str. 31, 32, 38, 50, 53, 58, 108
- Wrzoskinia zob. Brzoskinia
- Wrzosowa, lel., Częstochowa, C 2, str. 233
- Wrzosowice, *Wrząsowice*, szczyrz., Kosocice, F 4
- Wsiemieszyce, Wśmieszycze zob. Siemieszyce
- Wujanowice zob. Ujanowice
- Wyciąże, *Kraków-Wyciąże*, proz., Rusiec, d., E 4, str. 77, 101
- Wyczerpy (Wyczerpki), *Częstochowa-Wyczerpy Dolne*, lel., Częstochowa, k./s., B 2, str. 96, 235
- Wygielzów, lel., Irzędze, C 3
- Wyglanowice zob. Wgnanowice
- Wygleniec, Wygliniec zob. Wgnilec
- Wgnanowice, *Wgnanów*, proz., Wawrzyńczyce, d., E 4, str. 85, 101

- Wygnanowice, *Stadla-Wyglanowice*, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103
- Wygniliec (Wygleniec, Wyglinieć), *Węgleniec*, ks., Andrzejów, d., C 5, str. 102
- Wysocice, prosz., Wysocice, D 4, str. 42, 50, 53, 58
- Wysoka, prosz., Chroszczobród, D 3, str. 116
- Wysoka, szczyrz., Jordanów, G 4, str. 110
- Wysoka, *Wysoka-część*, śl., Wysoka, F 3, str. 45, 53, 58
- Wysoka zob. Czerwna, Wiesiołka
- Wysokie (Wysoka), *Wysoka Lelowska*, lel., Przybynów, C 2, str. 109
- Wysokie, sąd., Kanina, G 5
- Wysowa, biec., praw. Hanczowa, H 6, str. 60
- Wysowatka, *Wyszowatka*, biec., praw. Grabie, H 7, str. 60, 110
- Wytrzeszczka = Wytrzeszczka, Parkosówka*, *Wytrzeszczka*, sąd., Tropie, F 5
- Wywła (Iwła, Iwła Kosnowa), lel., Szczekociny, C 4, str. 57, 58
- Wyżna Przedanica zob. Przedanica Wyżna
- Wyżyce (Wyzice), szczyrz., Mikluszowice, E 5
- Wzdary (Wdzary, Wzary), *Czastaw-część*, szczyrz., Raciechowice, F 4
- Zabawa (Zabawka), szczyrz., Wieliczka, F 4, str. 120
- Zabelcze (Zabłocie), *Nowy Sącz-Zabelcze*, sąd., Wielogłowy, G 5, str. 218, 219, 229
- Zabiłna (Biała), *Białka*, szczyrz., Maków, k., G 3, str. 95
- Zabierzów, prosz., Modlnica Wielka, d., E 3, str. 103
- Zabierzów, *Zabierzów Bocheński*, prosz., Wawrzyńcycze, d., E 4, str. 100
- Zabłocie, *Zabłocie-część*, szczyrz., Biskupice, d./s., F 4, str. 105, 108
- Zabłocie, *Kraków-Zabłocie*, szczyrz., Kazimierz św. Jakuba, m., E 4, str. 107, 130, 131, 136, 141, 148, 150
- Zabłocie, *Żywiec-Zabłocie*, śl., Stary Żywiec, G 2, str. 110
- Zabłocie zob. Kawki, Surówka, Zabelcze
- Zaborek zob. Samborek
- Zaborze, lel., Przybynów, C 2, str. 109, 116
- Zaborze, śl., Grodziec, E 2
- Zabrzezic, *Zabrzeż*, sąd., Łącko, d., G 5, str. 103
- Zabrzeż zob. Wietrznica, Zabrzezic
- Zaburze zob. Zubrze
- Zacharzowska Wola (Wola), *Wola Zachariaszowska*, prosz., Zielonki, d., E 4, str. 101
- Zachełmna (Zachebno, Zachełmie), szczyrz., Lanckorona, k., F 3, str. 95
- Zadowice zob. Sędowice
- Zadroże, prosz., Zadroże, d., D 3, str. 53, 104
- Zagaje (Zagajów), ks., Wrocirysz, C 4
- Zagorzanki, Zagorzany zob. Nagorzany
- Zagorze zob. Zagorzyn
- Zagorzycze, ks., Miechów, d., D 4, str. 115
- Zagorzyn = Zagorzyn (Zagorze, Zagorzyny), Zawada, sąd., Łącko, d., G 5, str. 103
- Zagórnicek (Zagórniki), *Zagórnicek-część*, śl., Andrzychów, k., F 3, str. 96
- Zagórnik, *Zagórnik-część*, śl., Inwałd, F 3
- Zagórnik, Zagórniki zob. Zagórnicek
- Zagórowa (Zagórow), prosz., Imbramowice, d., D 3, str. 104
- Zagórow, *Sronie-część*, sąd., Przyszowa, G 5
- Zagórzany, szczyrz., Gdów, F 4
- Zagórzany = Zagórzany, Moszczany*, biec., Zagórzany, d., G 6, str. 54, 102
- Zagórze, *Kłobuck-Zagórze*, lel., Kłobucko, k., B 2, str. 96
- Zagórze, lel., Stare Miasto, C 3
- Zagórze, lel., Żorawie, B 3
- Zagórze, prosz., Babica, d., E 3, str. 100
- Zagórze, *Sosnowiec-Zagórze*, prosz., Mysłowice, D 2, str. 77
- Zagórze, *Rożnów-część*, sąd., Tropie, F 5, str. 109
- Zagórze, *Lipie-część*, sąd., Zbyszyce, G 5
- Zagórze, szczyrz., Bodzanów, d., F 4, str. 103
- Zagórze, *Zagórze-część*, śl., Mucharz, F 3
- Zagórze zob. Brankówka, Ostałówka, Tur
- Zagórzycze, *Zagórzycze Dworskie, Zagórzycze Stare*, prosz., Więclawice, d., E 4, str. 102
- Zakliczyn (Opatkowice), miasto, sąd., Zakliczyn, F 5, str. 53, 57, 72, 75, 108, 122–125
- Zakliczyn**, szczyrz., Królewka, str. 67
- Zakliczyn, szczyrz., Zakliczyn, F 4, str. 23, 52, 58
- Zakobelec zob. Czerwna
- Zakrzew zob. Zakrzów, Zakrzów Wielki
- Zakrzowiec (Zakrzewiec), *Zakrzewiec*, szczyrz., Bodzanów, d., E 4, str. 103
- Zakrzów*, ks., Piotrkowice, C 4, str. 116
- Zakrzów, *Kłobuck-Zakrzew*, lel., Kłobucko, k., B 2, str. 96
- Zakrzów, prosz., Skarbimierz, D 5
- Zakrzów, *Kraków-Zakrzówek*, szczyrz., Kazimierz św. Michała i Stanisława na Skalce, d., E 4, str. 101, 136, 142, 143, 148, 149
- Zakrzów, śl., Stryszów, k., F 3, str. 96
- Zakrzów zob. Balachówka, Wilczkowice
- Zakrzów Wielki (Zakrzew, Zakrzów Wielgi), *Zakrzów-część*, szczyrz., Bodzanów, d., E 4, str. 103
- Zalas, prosz., Zalas, E 3, str. 53, 77, 109
- Zalesiany, szczyrz., Gdów, F 4
- Zalesice, lel., Podlesie, B 3
- Zalislawice zob. Żelislawice
- Załawie, *Biecz-Załawie*, folwark, biec., Biecz, k., G 6, str. 71, 94, 210
- Załęże, *Załęże-część*, biec., Załęże, k., G 7, str. 54, 97
- Załęże, ks., Bydlin, D 3, str. 34, 110
- Załęże zob. Markuszka
- Załęże Niżne, *Znamirówice-część*, sąd., Podole, G 5, str. 109
- Załęże Wyżne, *Znamirówice-część*, sąd., Zbyszyce, G 5
- Załogoszcz**, sąd., Tropie, str. 67, 109
- Zamieście (Przedmieście), szczyrz., Tymbark, k., G 5, str. 76, 95
- Zamoście, *Wojnicz-część*, sąd., Wojnicz, k., F 6, str. 97
- Zania, *Sobolów-część*, szczyrz., Sobolów, F 5, str. 117
- Zaprzerwie zob. Serafinowice
- Zarębice, lel., Przerów, k., B 3, str. 77, 96
- Zarębki, *Raciechowice-część*, szczyrz., Raciechowice, F 4
- Zarębki zob. Koszary
- Zarogów (Zarębów), *Zarogów-część*, prosz., Nasiechowice, D 4
- Zarogów zob. Piotrowice
- Zarycz zob. Zaryte
- Zaryszyn, ks., Książ Mały, D 4, str. 77
- Zaryte (Zarycz), *Rabka Zdrój-Zaryte*, szczyrz., Rabka, G 4, str. 110
- Zarzecze, biec., Dębowice, k., G 7, str. 97
- Zarzecze, prosz., Gołaczów, d./s., D 3, str. 100
- Zarzecze, sąd., Łącko, d., G 5, str. 103
- Zarzecze, śl., Stary Żywiec, G 2, str. 110
- Zarzecze zob. Rzeczeki
- Zarzecze Małe (Zarzecze Dolne), *Zarzecze Małe*, szczyrz., Lińcze Górne, F 3
- Zarzecze Wielkie (Zarzecze Górne), *Zarzecze Wielkie*, szczyrz., Lińcze Górne, F 3
- Zasań zob. Huta Zasańska

- Zastłonie*, sąd., Podegrodzie, d., G 5, str. 103
- Zaszczytów, *Zastów*, prosz., Raciborowice, d., E 4, str. 77, 100
- Zatok (Zatoka)*, sąd., Wojakowa, F 5, str. 108
- Zatoka, *Zatoka-część*, szczyrz., Mikłuszowice, E 5
- Zatoka zob. Wola, Zatok
- Zator, miasto, śl., Zator, k., F 3, str. 29, 35, 39, 43, 44, 53, 57, 58, 72, 81, 83, 96, 120, 121, 123–125, 149
- Zawada, lel., Irządze, C 3
- Zawada, lel., Klasztor Mstowski, d., B 2, str. 104
- Zawada, *Mniszów-część*, prosz., Brzesko Nowe, d., E 5, str. 103
- Zawada, prosz., Raclawice, E 3
- Zawada, *Łukowica-część*, sąd., Łukowica, G 5
- Zawada (Zawadka), *Zawada Lanckorońska*, sąd., Melsztyn, F 5, str. 108
- Zawada**, sąd., Nowy Targ, str. 67
- Zawada, *Nowy Sącz-Zawada*, sąd., Sądecz Nowy, G 5, str. 219, 224
- Zawada (Zawadka), *Zawadka-część*, sąd., Tęgoborza, G 5
- Zawada, siew., Targoszyce, D 2
- Zawada, szczyrz., Pogwizdów, d./s., F 5, str. 102
- Zawada, szczyrz., Siepraw, F 4, str. 108, 120
- Zawada (Zawadka), *Zawada Uszewska*, szczyrz., Uszew, d., F 5, str. 100
- Zawada, *Zawadka*, śl., Wadowice, F 3
- Zawada zob. Zagorzyn, Zawadka
- Zawada Lanckorońska zob. Zawada
- Zawada Uszewska zob. Zawada
- Zawadka (Zawada), lel., Irządze, C 3
- Zawadka (Zawada), *Zawada*, lel., Żarki, C 3
- Zawadka, szczyrz., Tymbark, k., G 4, str. 95
- Zawadka zob. Rozdziele, Zawada
- Zawadzka Kuźnica zob. Kuźnica Zawadzka
- Zawiercice (Zawiercie), *Zawiercie*, lel., Kromolów, D 3, str. 109
- Zawiercie zob. Kuźnica Niczowa, Kuźnica Zawadzka
- Zawiercie-Blanowice zob. Bielanowice
- Zawiercie-Bzów zob. Bzów
- Zawiercie-Karlin zob. Karlin
- Zawiercie-Kromolów zob. Kromolów
- Zawiercie-Łońnice zob. Łońnice
- Zawiercie-Marciszów zob. Kuźnica
- Zawiercie-Pomrożyce zob. Pomrożyce
- Zawiercie-Skarżyce zob. Skarżyce
- Zawiercie-Żerkowice zob. Żerkowice
- Ząbkowice, *Dąbrowa Górnicza-Ząbkowice*, prosz., Chroszczobród, d., D 2, str. 100
- Zbęk (Drzbąk, Drzbęk), *Gródek nad Dunajcem-Zbęk*, sąd., Zbyszyce, G 5
- Zbiczały zob. Zbikały
- Zbigniew (Zbigniów), *Zbydniów*, szczyrz., Trzciana, F 4
- Zbigniewice (Zbigniowice), *Kraków-Zbydniowice-część*, szczyrz., Kosowice, F 4
- Zbikały (Dźwikały, Zbiczały), *Ilkowice-Zbigały*, ks., Słaboszów, D 4
- Zbludza (Błudza, Zbludza), sąd., Kamienica, d., G 5, str. 103
- Zboiska, biec., Wietrzno, d., G 7, str. 103
- Zborzyce (Zborzyce), szczyrz., Brzezcie, F 4
- Zborowice, biec., Zborowice, d., F 6, str. 54, 102
- Zborów (Burów), *Trąbki-część*, szczyrz., Biskupice, F 3, str. 108
- Zborzyce zob. Zborzyce
- Zbów zob. Zdów
- Zbyczyce, lel., Lelów, m., C 3, str. 107
- Zbydniowice zob. Zbigniewice
- Zbydniów zob. Pokrzywnica, Zbigniew
- Zbyszkówka (Zbykówka), *Sieraków-część*, szczyrz., Dzickanowice, F 4
- Zbyszyce, sąd., Zbyszyce, G 5, str. 54, 57, 58
- Zbyszyce zob. Byszyce
- Zbytomsko zob. Bytomska
- Zdania, *Zdonia*, sąd., Zakliczyn, F 5, str. 87, 108
- Zdanowice, ks., Cierno, d., C 4, str. 102
- Zdonia zob. Zdania
- Zdów (Zbów), lel., Niegowa, C 3
- Zdrębice (Zrębice), *Zrębice II*, lel., Zdrębice, k., C 3, str. 52, 96
- Zdurada (Dziurada, Zdziurada), *Żurada*, prosz., Olkusz, m., D 3, str. 107
- Zdynia, *Zdynia-część*, biec., praw. Zdynia, H 6, str. 62
- Zdynia zob. Łąg
- Zdziemierzyce, *Dziemierzyce*, prosz., Raclawice, D 4, str. 87
- Zdziesławice zob. Dziesławice
- Zdziurada zob. Zdurada
- Zebrzydowice, *Zebrzydowice-część*, śl., Zebrzydowice, k./s., F 3, str. 53, 58, 87, 98
- Zebrzydowice zob. Bieńkowice
- Zederman (Zederman), *Zederman*, prosz., Przeginia, k., E 3, str. 94
- Zegartowice, szczyrz., *Szczyrzycka Góra*, F 4
- Zegartowska Wola (Wola, Wola Zegartowska, Zegartowa Wola, Zegartowice), *Zegartowice*, ks., Grudzina, C 5, str. 64
- Zegodowice (Zygodowice, Żegodowice), *Zygodowice*, śl., Woźniki, d., F 3, str. 76, 102
- Zelczyn (Zelczyna), *Zelczyna*, śl., Krzęcin, F 3, str. 120, 121, 123, 125
- Zelków (Żelików), prosz., Bolechowice, k., E 3, str. 77, 95, 117
- Zembocin zob. Zębocin
- Zembrzyce, śl., Zembrzyce, F 3, str. 53, 78
- Zendek, siew., Sączów, d., D 2, str. 100, 125
- Zendowice, Zendranowice zob. Żędowice
- Zębocin (Zembocin), *Zębocin*, prosz., Zębocin, E 4, str. 38, 53, 56, 88, 109
- Żędowice zob. Sędowice
- Zętkowice (Zędkowice), *Rzędkowice*, lel., Włodowice, k., C 3, str. 84, 99
- Zętkowice zob. Żerkowice
- Zielenice, prosz., Zielenice, D 4, str. 53, 58, 86
- Zielonki, ks., Wodzisław, C 4, str. 111
- Zielonki, *Zielonki-część*, prosz., Zielonki, k./d., E 4, str. 53, 77, 98, 101, 146, 149
- Zielonki zob. Marszowice
- Zimbrzeg zob. Zmibrzeg
- Zimna Wódka (Zimnowódka), *Plawna-część*, folwark, biec., Zborowice, G 6, str. 71, 117
- Zimnodół, prosz., Przeginia, k., E 3, str. 77, 94, 117
- Ziołków (Zołków), *Żółków-część*, biec., Jasło, G 7, str. 110
- Złochowice (Słochowice), lel., Kłobucko, k., B 1, str. 96
- Złocko, *Złockie*, sąd., praw. nieznana, d., H 6, str. 60, 100
- Złomiróg (Złomirok), *Słomiróg*, szczyrz., Bodzanów, d., F 4, str. 103
- Złośeniec (Złożeniec), *Złożeniec*, lel., Pilcza, D 3, str. 109, 117
- Złota, sąd., Złota, F 5, str. 53, 78, 108
- Złotniki, prosz., Wawrzyńczyce, d., E 4, str. 103, 116
- Złoty Potok zob. Potok
- Złożeniec zob. Złośeniec
- Zmibrzeg (Zimbrzeg), *Grabie-część*, szczyrz., Grabie, E 4
- Znamirówice (Znamierowice), sąd., Zbyszyce, G 5
- Znamirówice zob. Załęże Niżne, Załęże Wyżne
- Zołków zob. Ziołków
- Zorzów, *Rzozów*, szczyrz., Skawina, d., F 3, str. 102
- Zrębice zob. Zdrębice
- Zrębice I zob. Ciecierzyn
- Zręczyce (Zrzęczyce), szczyrz., Gdów, F 4
- Zrostów, *Rdziostów*, sąd., Sądecz Nowy, d., G 5, str. 103
- Zrzęcin (Zręcin), *Zręcin*, biec., Zrzęcin, d., G 7, str. 54, 103
- Zrzęczyce zob. Zręczyce

- Zubrze (Zaburze, Zubrzyk), *Zubrzyk*, sąd., praw. nieznama, d., H 5, str. 60, 100
- Zwierzyniec, *Kraków-Zwierzyniec*, proz., Zwierzyniec, d., E 4, str. 52, 77, 86, 103, 130, 135–137, 138, 142–146, 148, 149
- Zwonowice (Zwoniowice), *Dzwonowice*, lel., Pilcza, k., C 3, str. 98
- Zygodowice zob. Żegodowice
- Zyndranowa, biec., praw. Zyndranowa, H 7, str. 62, 78, 111
- Zysławice (Żysławice), proz., *Książnice Więtsze*, E 5
- Zysławice (Żysławice), *Kraków-Zesławice*, proz., Raciborowice, d., E 4, str. 102
- Żakowa, *Grajów-część, szczyrz.*, Dziekanowice i Łęczany, F 4, str. 45
- Żania zob. Żania
- Żar zob. Żary
- Żarki, miasto, lel., Żarki, C 3, str. 52, 72, 79, 109, 121, 124
- Żarki, proz., Babica, d., E 3, str. 100
- Żarki-Leśniów zob. Leśniów
- Żarki-Przewodzisowice zob. Przewodzisowice
- Żarnowica, proz., Wysocice, D 4
- Żarnowiec, biec., Jedlicze, G 7
- Żarnowiec, miasto, ks., Żarnowiec, k., D 4, str. 44, 53, 72, 74, 75, 79, 83, 96, 120, 121, 124, 125
- Żarnówka, szczyrz., Maków, k., G 3, str. 95
- Żary (Żar), proz., Rudawa, E 3
- Żbik, proz., Krzeszowice, E 3
- Żbikowice, sąd., Jakubkowice, d., G 5, str. 103
- Żebracza, *Czechowice-Dziedzice-Żebracz*, śl., Bestwina ?, F 2, str. 35, 110
- Żebraczka (Żebracza), *Lipnica Wielka-Żebraczka*, sąd., Lipnica Niemiecka, G 6
- Żegiestów, *Żegiestów*, sąd., praw. nieznama, d., H 5, str. 60, 100
- Żeglce (Żeglice), *Żeglce-część*, biec., Zrzęcin, G 7
- Żeglce zob. Kolanówka
- Żegocina Wola (Żegocina), *Żegocina*, szczyrz., Żegocina Wola, F 5, str. 53
- Żegocina Poręba zob. Poręba
- Żegodowice zob. Żegodowice
- Żeleźnikowa Mała, sąd., *Żeleźnikowa Wielka*, m., G 5, str. 86, 107
- Żeleźnikowa Wielka, sąd., *Żeleźnikowa Wielka*, m., G 5, str. 54, 107
- Żelików zob. Żelków
- Żeliszawice (Zaliszawice), siew., Siewierz, C 2, str. 238
- Żerkowice (Zętkowice), *Zawiercie-Żerkowice*, lel., Skarzyce, d./s., C 3, str. 45, 104
- Żerkowice, proz., Więclawice, E 4, str. 110
- Żerkowice, proz., Zębocin, E 5, str. 109
- Żerków, sąd., Bicsiadki, d., F 5, str. 100
- Żerosławice (Żerosławica), szczyrz., *Szczyrzycka Góra i Gruszów*, F 4, str. 45
- Żębocin zob. Zębocin
- Żędowice (Zendowice, Zendranowice), *Rzędowice*, ks., *Książ Wielki*, k., D 4, str. 96, 117
- Żędowice zob. Rzędowice
- Żmiąca, sąd., Ujanowice, d., G 5, str. 103
- Żmigród (Nowy Żmigród), *Nowy Żmigród*, miasto, biec., Żmigród, G 7, str. 38, 39, 50, 54, 72, 110, 122, 124, 125
- Żmigród Stary (Stary Żmigród), *Stary Żmigród*, biec., Żmigród Stary, G 7, str. 54, 110, 122
- Żołąk zob. Lichtarz, Żołąk
- Żórawie (Żurawie, Żóraw), *Żuraw*, lel., Żórawie, B 3, str. 52
- Żurada zob. Żurada
- Żuraw, Żurawie zob. Żórawie
- Żurawie Błoto (Błoto Żurawie, Wolica), *Wólka*, ks., Jemielno, C 5
- Żurowa, biec., Ołpiny Wyższe, k., F 6, str. 98
- Żychcice, *Będzin-część*, siew., Kamień, D 2
- Żydowsko, *Żydowskie*, biec., praw. nieznama, H 7, str. 62, 110
- Żydów, proz., Wawrzyńczyce, d., E 4, str. 85, 101
- Żysławice zob. Żysławice
- Żywiec, miasto, śl., Żywiec, G 2, str. 44, 45, 53, 58, 72, 81, 110, 120, 121, 124, 125
- Żywiec-Kocurów zob. Kocurów
- Żywiec-Moszczanica zob. Moszczanica
- Żywiec-Oczków zob. Oczków
- Żywiec-Sporysz zob. Sporysz
- Żywiec Stary zob. Stary Żywiec
- Żywiec-Zabłocie zob. Zabłocie
- Żyznówka, *Trzciana-część*, szczyrz., Trzciana, d., F 5, str. 104

Uwaga

Na mapie głównej w polu H6, obok znaku wsi bez nazwy przy granicy państwa, powinna być nazwa Leluchowa.

INDEKS NAZW FIZJOGRAFICZNYCH

Nazwy obiektów fizjograficznych występujących na mapie (rzek, stawów, gór, lasów) podano w formie historycznej co do brzmienia, a w pisowni dzisiejszej. Są to nazwy poświadczone w większości dla XVI w., w pozostałej części dla XV i XVII–XVIII w., którą uznano za aktualną dla przekroju naszej mapy. W przypadku, gdy nie udało się odnaleźć nazwy wcześniejszej, podano nazwę z XIX w., oznaczając ją symbolem ^.

Inne dawne nazwy obiektów fizjograficznych podano w nawiasach jako odmianki haseł głównych. Jeśli nazwa historyczna i dzisiejsza różnią się, to tę drugą oznaczono kursywą.

Rzeki, których obecna nazwa nie jest znana, mają określenie: (bez nazwy). Nazwy stawów dzisiaj nieistniejących są opatrzone gwiazdką.

Położenie obiektu na mapie pokazano za pomocą oznaczeń literowo-cyfrowych, które odpowiadają arkuszom mapy 1 : 100 000.

Skróty występujące w indeksie: g.b. – górny bieg, l.d. – lewy dopływ, p.d. – prawy dopływ, rz. – rzeka, zob. – zobacz, źr. – źródłowa

- | | | |
|---|--|--|
| Baba, rz., p.d. Polisz, D3 | Białka zob. Dzibicza | Bóbrka zob. Bobrka |
| Babi Potok, (bez nazwy), rz., p.d. Dunajca, G5 | Biały Dunajec zob. Dunajec Biały | Brodek (Stoła^), <i>Sztołnia Ponikowska</i> , rz., l.d. Białej, D3 |
| Babia Góra, góra 1725 m n.p.m., G3 | Biały Potok, (bez nazwy), rz., p.d. Krośnicy, H5 | Bród zob. Brynica |
| Babica (Babicza), rz., p.d. Raby, F3 | Biały Potok, <i>Bielanka</i> , rz., l.d. Raby, G4 | Brusznia Góra, <i>Męczińska Góra</i> , góra, 693 m n.p.m., G6 |
| Babiczka zob. Bibiczka | Bibiczka, <i>Babiczka</i> , <i>Bibiczanka</i> , rz., l.d. Prądnika, E4 | Brylski Potok, (bez nazwy), rz., l.d. Wisłoki, F7 |
| Babiczka, <i>Babiczanka</i> , rz., p.d. Kleczy, F3 | Bielanka zob. Biały Potok | Brynica zob. Bryniczka |
| Bagicenny*, staw, E3 | Bieszczza, <i>Biszczza</i> , rz., p.d. Listwarty, B1 | Brynica, <i>Bród</i> , rz., l.d. Okszy, B2 |
| Bagienny, <i>Bagiennik</i> , staw, E2 | Bieśnica (Bieśnik), <i>Korzkiewka</i> , rz., l.d. Prądnika, E4 | Brynica, rz., p.d. Przemszy (Czarnej), C-D2 |
| Baran zob. Wąwolnica | Biszczza zob. Bieszczza | Bryniczka (Bystrzyca), <i>Brynica</i> , rz., p.d. Nidy, C4 |
| Baranówka zob. Luborzyczka | Błonna, <i>Dopływ spod Szczytnik</i> , rz., l.d. Szreniawy, E4 | Brzezanka, <i>Brzeźna</i> , rz., l.d. Dunajca, G5 |
| Bednarka zob. Osownica | Bobrek zob. Porębka | Brzeźnica (Grobka, Wrzępia, Jeziera), <i>Gróbka</i> , rz., p.d. Wisły, F-E5 |
| Bela zob. Iwkowa | Bobrka, <i>Bóbrka</i> , rz., l.d. Jasiela, G7 | Brzeźnica, rz., p.d. Nidy, C5 |
| Będkówka, rz., l.d. Rudawy, E3 | Bogdanówka zob. Skomielna | Brzeźnica, <i>Wieleń</i> , rz., l.d. Dunajca, F5 |
| Biała (Białka), <i>Białka</i> , rz., l.d. Pilczy, C3 | Bogoria^, <i>Pogoria</i> , (<i>Bogoria</i>), rz., l.d. Przemszy(Czarnej), D2 | Brzymot zob. Kozłówka |
| Biała Oksza zob. Oksza | Bołęcina^, <i>Bołęcianka</i> , rz., l.d. Wieprzówki, F3 | Budzki Staw*, staw, F2 |
| Biała Przemsza zob. Przemsza | Boner*, staw, E3 | Byczynka zob. Struga Byczyńska |
| Biała Rzeka zob. Glinnik | Borek (Borowy Potok), <i>Dopływ spod góry Mogiła</i> , rz., l.d. Paleśnicy, F5 | Bysinka, rz., l.d. Raby, F4 |
| Biała zob. Dzibicza | Borowczyk zob. Borowy Staw | Bystra zob. Kameśnica |
| Biała zob. Iwkowa | Borowy Potok zob. Borek | Bystra, <i>Bystrzanka</i> , g.b. <i>Potok Sidzinka</i> , rz., l.d. Skawy, G3 |
| Biała, <i>Białka</i> , rz., l.d. Łososiny, F5 | Borowy Staw, <i>Borowczyk</i> , staw, E2 | Bystra, rz., l.d. Juszczyński, G2 |
| Biała, <i>Groniówka</i> , rz., l.d. Skawicy, G3 | Borowy Staw, <i>Królewiec</i> , staw, F3 | Bystry, rz., p.d. Rogoźnika, H4 |
| Biała, rz., p.d. Dunajca, HGF-6 | Boży Stok zob. Rzeniszówka | Bystrz zob. Bystrzec |
| Biała, rz., p.d. Wisły, F2 | Bożystok zob. Rzeniszówka | |
| Biała, <i>Białka Tatrzańska</i> , rz., p.d. Dunajca, H4 | | |
| Biała^, rz., l.d. Przemszy(Białej), D3 | | |
| Białka zob. Biała | | |
| Białka Tatrzańska zob. Biała | | |

- Bystrzanka zob. Bystra
 Bystrzec, *Bystrz.*, rz., l.d. Skawy, F3
 Bystrzec, (bez nazwy), rz., p.d. Skawy, F3
 Bystrzyca zob. Bryniczka
 Cendrówka[^], *Cedron*, rz., l.d. Skawinki F3
 Centara zob. Koprzywnica
 Centory zob. Czartoria
 Centuria zob. Czartoria
 Chechel, *Chechło*, rz., l.d. Wisły, E3
 Chechel, *Raclawka*, rz., l.d. Rudawy, E3
 Chechlec zob. Płazianka
 Chechło zob. Chechel
 Chełm[^], góra, 779 m n.p.m., G6
 Chlebianka zob. Kopytowa
 Chojniczanka zob. Jedlna
 Cicha, rz., l.d. Szreniawy, D4
 Cicha, rz., l.d. Wody Ujsolskiej, H2
 Cichy, rz. g.b. Rogoźnika, p.d. Dunajca Czarnego, H4
 Ciecień, góra, 835 m n.p.m., F4
 Ciekłina, góra, 514 m n.p.m., G7
 Ciszówka, (bez nazwy), rz., l.d. Warty, C2
 Ciśmionka, *Gliniany Potok*, rz., l.d. Szczawy, G7
 Czarczówka zob. Czarnca
 Czarka, rz., l.d. Warty, C2
 Czarka zob. Czarnka
 Czarna (Kilizda[^]), *Wodząca*, rz., p.d. Dzibicy, C3
 Czarna Krośnica, rz., l.d. Krośnicy, H5
 Czarna Przemsa zob. Przemsa
 Czarna Rzeka zob. Czarny
 Czarna Struga, rz., p.d. Warty, C3
 Czarna Woda zob. Czarna
 Czarna zob. Czarnka
 Czarna, *Czarna Woda*, rz., l.d. Dunajca, G5
 Czarna, *Czarny Potok*, rz., l.d. Jasiela, G7
 Czarnca, *Czarczówka*, rz., p.d. Skawy, F3
 Czarnka (Czarna), *Czarka*, rz., p.d. Warty, C2
 Czarnoleśna Struga zob. Kozłówka
 Czarny Dunajec zob. Dunajec Czarny
 Czarny Potok zob. Czarna
 Czarny Potok, (bez nazwy), rz. źr., l.d. Stradomii, F4
 Czarny, *Czarna Rzeka*, rz., l.d. Słopiczy, G4
 Czartoria (Centory[^]), *Centuria*, rz., p.d. Przemszy(Białej), D3
 Czartoria, (bez nazwy), rz., l.d. Dębiesznic, D3
 Czchówka, (bez nazwy), rz., g.b. Kąśnianki, l.d. Białej, F6
 Czermna, *Pachniączka*, rz., p.d. Kłopotnicy, G7
 Czerna, rz., l.d. Ślanicy, G2
 Czerna zob. Czermna
 Czerwonka zob. Lesznic
 Czerwony Potok, *Dopływ spod Granic*, rz., p.d. Rzepiennika, F6
 Czermna (Czerna), *rów spod Mirowa*, rz., p.d. Rudna, E3
 Czermna, *Czerna*, rz., l.d. Skawy, F3
 Czernica, *Czarniec*, *Syhlec*, góra, 1318 m n.p.m., G3
 Dalna Góra, góra, 605 m n.p.m., G4
 Danielka, rz., l.d. Wody Ujsolskiej, H2
 Dąbrowny Staw*, staw, E3
 Dąbrówka Polska zob. Kielbaśna
 Dąbrówka, rz., l.d. Skawy, F3
 Dębiesznic (Dubeśnica[^]), *Ryczówka*, *Dębiesznic*, rz., p.d. Przemszy(Białej), D3
 Dębownica, rz., l.d. Wisłoki, G7
 Dębówka zob. Foszczyna
 Dłubnia (Dłubnica), rz., l.d. Wisły, D-E4
 Dobrociesz, *Dobrocieska Rzeka*, rz., p.d. Białej, F5
 Dobrzynia (Dobrynia, Dobryca, Bobryca[^]), rz., l.d. Rzeniszówki, C2
 Dopływ spod Dąbrowicy zob. Grabowski Potok
 Dopływ spod gaj. Koski zob. Żerdzina
 Dopływ spod Głębokiej zob. Grodna
 Dopływ spod góry Liwocza zob. Liwocz
 Dopływ spod góry Mogiła zob. Borek
 Dopływ spod Granic zob. Czerwony Potok
 Dopływ spod Gruszowa zob. Goszcza
 Dopływ spod Krasna zob. Lipowy Potok
 Dopływ spod Kryga zob. Krygowski Potok
 Dopływ spod Lipnicy zob. Lipnica
 Dopływ spod Niepilnej zob. Jarzecznic
 Dopływ spod Odonowa zob. Odunowska
 Dopływ spod Poddębiny zob. Komornicki Potok
 Dopływ spod Podlesia zob. Liciąza
 Dopływ spod Szczytnik zob. Błonna
 Dopływ spod Tomiszowic zob. Wąwozna
 Dopływ z Jasienia zob. Głębokie
 Dopływ z Kurdwanowic zob. Głogówka
 Dopływ z Szarówki zob. Gęsty Potok
 Dorzyk zob. Gwozdnic
 Drwinia (Drwinka[^], Rzepechowa Rzeka[^]), *Drwinka*, rz., p.d. Wisły, E5-4
 Dubeśnica zob. Dębiesznic
 Dukielka, *Dukielka*, rz., l.d. Jasiela, G7
 Dunajec Biały, *Biały Dunajec*, rz., p.d. Dunajca, H4
 Dunajec Czarny, *Dunajec*, g.b. Czarny *Dunajec*, rz. źr. Dunajca, H3-4
 Dunajec, rz., p.d. Wisły, H4-5 G5-F5-6
 Dzibicza (Biała, Białka[^], Szczotkiew[^], Szczerbica[^]), *Białka*, rz., l.d. Krzyżni, C3
 Foszczyna, *Dębówka*, rz., l.d. Wisłoki, F7
 Fridrichówka[^], *Frydrychówka*, rz., p.d. Wieprzówki, F3
 Gaiska Rzeka, *Młynówka*, *Rzeka*, rz., l.d. Raby, F4
 Gałczanka zob. Gołeczka
 Ganczarka zob. Ponikiewka
 Garliczka, rz., l.d. Prądnika, E4
 Gawroni Potok (Hawrani), *Przylęków*, rz., l.d. Koszarawy, G2
 Gęsty Potok, *Dopływ z Szarówki*, rz., p.d. Słomki, G5
 Gliniany Potok zob. Ciśmionka
 Glinka, rz., g.b. Wody Ujsolskiej, H2
 Glinnik (Biała Rzeka[^]), *Młynówka*, rz., p.d. Brzeźnicy, E5
 Glinny, rz., l.d. Krzyżówki, G3
 Głębokie, *Dopływ z Jasienia*, rz., p.d. Brzeźnicy, F5
 Głogówka, *Dopływ z Kurdwanowic*, rz., p.d. Wilgi, E4
 Gołaszka (Gołaska), *Pagor*, rz., p.d. Przemszy.(Czarnej), D2
 Gołeczka, *Galczanka*, rz., p.d. Szreniawy, D4
 Gorce, góra, pasmo górskie, G4
 Goryłowski Staw*, staw, B2
 Gostwica, *Gostwiczanka*, rz., l.d. Dunajca, G5
 Goszcza, *Dopływ spod Gruszowa*, rz., p.d. Luborzy, D4-5
 Grabowski Potok, *Dopływ spod Dąbrowicy*, rz., l.d. Tarnowy, F4
 Graniczny Staw, *Granicznik*, staw, E2
 Grobka zob. Brzeźnica
 Grodna, *Dopływ spod Głębokiej*, rz., p.d. Ropy, G6
 Grodziecka Góra, *Grojecka Góra*, góra, 274 m n.p.m., F2
 Grodziecki Staw, *Stawy Grojeckie*, staw, F2
 Grodzinka, *Kruczka*, rz., p.d. Nidy, C5
 Grojec, góra, 612 m n.p.m., G2
 Grojecka Góra zob. Grodziecka Góra
 Gronoszowa (Kamienica), *Porebianka*, rz., l.d. Mszany, G4
 Gróbka zob. Brzeźnica
 Gwozdnic, *Dorzyk*, rz., l.d. Wilgi, F4
 Harszówka, (bez nazwy), rz., l.d. Soły, F2
 Hawrani zob. Gawroni Potok
 Ilmanowska Rzeka, *Sowlina*, rz., p.d. Łososiny, G5
 Iwelka zob. Iwła
 Iwielka zob. Iwła
 Iwkowa, rz., g.b. Białej, *Bela*, l.d. Łososiny, F5
 Iwła, *Iwelka*, g.b. *Iwielka*, rz., p.d. Wisłoki, G7

- Jabłoniec, (bez nazwy), rz., p.d. Ilmanowskiej Rzeki, G5
- Jagielny Potok, (bez nazwy), rz., p.d. Wolnicy, F4
- Jagodnica, góra, 416 m n.p.m., F3
- Jamnica, *Jamniczka, Jamniczanka*, rz., p.d. Kamionki, G5
- Jarzecznicza (Jarzenica), *Dopływ spod Niepilnej*, rz., l.d. Łętwinu, B2
- Jasioł (Jasiołka), *Jasiołka*, rz., p.d. Wisłoki, G7
- Jasienica, *Jasieniczanka*, rz., p.d. Gości-bi, F3-4
- Jasiona, *Siedliczanka*, rz., l.d. Białej (Dunajcovej), F6
- Jastrzębianka zob. Kaśnińska
- Jawornik, rz., p.d. Nidzicy, E5
- Jaworzniak (Jaworzniak[^]), rz., p.d. Koziego Brodu, E3-2
- Jaworzniak zob. Siemionka
- Jaworzyna zob. Policznówka
- Jedlna, *Chojniczanka*, rz., l.d. Białej (Dunajcovej), F6
- Jerzmanowski Potok, *Szklarka*, rz., l.d. Rudawy, E3
- Jeziara zob. Brzeźnica
- Jeziernik, *Kamionna*, góra, 805 m.n.p.m., F5
- Jeziernik, *Pasierbiecki Potok*, rz., l.d. Łososiny, F5
- Jodłówka, rz., l.d. Wisłoki, F6
- Kadeccki Potok zob. Kadeczka
- Kadeczka, *Kadeccki Potok*, rz., l.d. Dunajca, G5
- Kalawy, (bez nazwy), rz., p.d. Rzepnika F4
- Kalinka, rz., p.d. Nidzicy, D4
- Kalna (Kalina[^], Lipowa[^]), rz., p.d. Kalonki, G2
- Kalonka[^], rz., p.d. Żylicy, G2
- Kameśnica, *Bystra, Kamesznica*, rz., l.d. Soły, G2
- Kamienica zob. Gronoszowa
- Kamienica (Kamieniczka[^], Lipnik), *Zimna Woda, g.b. Kamieniczka*, rz., l.d. Warty, C2
- Kamienica, rz., l.d. Dunajca, G4-5
- Kamienica, rz., p.d. Dunajca, G6-5
- Kamieniczka zob. Kamienica
- Kamienna, *Kamienny*, rz., l.d. Glinnego, G2-3
- Kamionka, rz., p.d. Kamienicy, G5
- Kamionna zob. Jeziernik
- Kantorówka, rz., l.d. Szreniawy, E5
- Kargów, rz., l.d. Mierzawy, C4
- Kasina, *Kasinianka, Kasinka*, rz., p.d. Raby, G4
- Kaśnińska (Kaśna), *Jastrzębianka, Kaśnińska*, rz., l.d. Białej, F6
- Kaśnińska zob. Czchówka
- Kielmichowiec, *Żarnówka*, rz., l.d. Soły, G2
- Kielbaśna, *Dąbrówka Polska*, rz., p.d. Dunajca, G5
- Kilizda zob. Czarna
- Klecza, *Klecówka, Kleczanka*, rz., p.d. Skawy, F3
- Kłonicznica, *Szczereżanka*, rz., l.d. Dunajca, G5
- Kłopotnica, rz., l.d. Wisłoki, G7
- Kniejówka, rz., p.d. Ściekleca, D-E4
- Kobyłanka, rz., l.d. Rudawy, E3
- Kocinka zob. Trzebka
- Koczyna (Kocinka), *Kotynica*, rz., p.d. Kostrzyny, B2
- Komornicki Potok, *Dopływ spod Podębiny*, rz., l.d. Stradomii, F4
- Koniecznianka zob. Zdynia Wielka
- Koniotopia, *Potok Kaszowski*, rz., p.d. Sanki, E3
- Konopka zob. Łętwin
- Kopalniówka zob. Przekopa
- Koprzywnica (Pokrzywnica, Pokrzywianka), *Centara*, rz., g.b. Przemszy (Białej), D3
- Kopytowa, *Chlebiank*, rz., l.d. Jasiołki, G7
- Korytnica zob. Ołudza
- Korzkiewka zob. Bieśnica
- Kostrzecka Góra, *Kostrza*, góra, 730 m n.p.m., F4
- Kostrzyna (Kostrzyń, Kostrzowska Woda[^]), *Pankówka, Kostrzewska Woda*, rz., p.d.
- Listwarty, B1
- Koszarawa (Kozaraba[^]), rz., p.d. Soły, G3-2
- Kościelecki Staw*, staw, E2
- Kotynica zob. Koczyna
- Kozłówka (Brzymot[^]), *Czarnoleśna Struga*, rz., p.d. Kamienicy, C2
- Kożaraba zob. Koszarawa
- Krośnica, rz., l.d. Dunajca, H5
- Królewiec zob. Borowy Staw
- Królówka, rz., p.d. Kamionki, G6-5
- Krtynia zob. Krztynia
- Kruczka zob. Grodzinka
- Krygowski Potok, *Dopływ spod Kryga*, rz., l.d. Libuszy, G6
- Krzczonówka zob. Łętownia
- Krztynia (Krtynia, Pradła[^]), rz., l.d. Pilczy, C3
- Krzyworzeczka zob. Smarkawa
- Krzyżówka (Krzyżowa[^]), rz., l.d. Koszarawy, G3
- Kucelinka, rz., p.d. Warty, B2
- Kwilanka, *Kwilinianka, Filanka*, rz., p.d. Nidy, C4
- Lachówka, rz., p.d. Stryszawy, G3
- Lepietnica, rz., l.d. Dunajca Czarnego, G-H4
- Leszna zob. Leśna
- Lesznica[^], *Czerwonka*, rz., p.d. Dunajca, H4
- Leśna (Leszna), *Leśnianka*, rz., l.d. Soły, G2
- Leśna Woda, *Leśniówka*, rz., l.d. Soły, F2
- Leśnianka zob. Leśna
- Leśnica, rz., p.d. Dunajca, H4
- Leśnik, *Mordarka*, rz. p.d. Ilmanowskiej Rzeki, G5
- Leśniówka zob. Leśna Woda
- Lewocz zob. Liwocz
- Leżaj*, staw, F2
- Libusza, *Libuszanka*, rz., p.d. Ropy, G6
- Liciaża, *Dopływ spod Podlesia*, rz., l.d. Szwedki, F6
- Liczwarta zob. Listwarta
- Lipnica, *Dopływ spod Lipnicy*, rz., l.d. Wisłoki, F7
- Lipnica, *Lipniczanka*, rz., l.d. Jasienianki, G6
- Lipnica, rz., l.d. Raby, F4
- Lipniczanka zob. Lipnica
- Lipnik zob. Kamienica
- Lipnik, rz., l.d. Smarkawej, F4
- Lipowa zob. Kalna
- Lipowy Potok, *Dopływ spod Krasna*, rz., l.d. Łososiny, F5
- Listwarta (Liswarta, Liczwarta), *Liswarta*, rz., l.d. Warty, B1
- Litaczów, *Litacz*, góra, 652 m n.p.m., G5
- Liwocz, *Dopływ spod góry Liwocza*, rz., l.d. Wisłoki, F7
- Liwocz, *Lewocz*, góra, 561 m n.p.m., F7
- Lubanie, *Luboń Wielki*, góra, 1022 m n.p.m., G4
- Lubań, góra, 1211 m n.p.m., H5
- Lubański Potok, *Lubański*, rz., p.d. Ochotnicy, G5
- Lubański, *Potok Luboński*, rz., l.d. Raby, G4
- Lubinka, rz., p.d. Dunajca, F6
- Lubogoszcz, góra, 967 m n.p.m., G4
- Luboń Wielki zob. Lubanie
- Luborza zob. Łaszówka
- Luborzyczka, *Baranówka*, rz., l.d. Dłubni, E4
- Łapczycki Potok zob. Święte
- Łaszówka (Łaszowski Potok, Luborza), *Małoszówka*, rz., p.d. Nidzicy, D4-5
- Ławeczny Potok, (Potok), *Potok Ożarówicki*, rz., l.d. Brynicy, D2
- Łącznik, rz., l.d. Kamienicy, G5
- Łękawica zob. Łękawka
- Łękawiec, *Myślachówka*, rz. p.d. Chelchela, E3
- Łękawka (Łękawica), rz., p.d. Soły, G2
- Łętownia, *Krzczonówka, g.b. Łętówka*, rz., l.d. Raby, G4
- Łętownia, *Uszewka, Łętownia*, rz., l.d. Uszwi, E5
- Łętwin, *Konopka*, rz., p.d. Żarnowej, B2
- Łomnica, *Łomniczański Potok*, rz., p.d. Popradu, H5
- Łopaty, góra, 305 m n.p.m., D4

- Łososina, rz., l.d. Dunajca, G4-5-F5
 Łostówka, rz., p.d. Mszanki, G4
 Łubianka, rz., l.d. Cendrówki, F3
 Łubinka zob. Olbinka
 Łukowica zob. Świdnik
 Łyczanka, *Spólnik*, rz., p.d. Jasienianki, G5-6
 Łyska, góra, 640 m n.p.m., G2
 Macocha, rz., p.d. Soły, F2
 Mała Panew zob. Małapanew
 Mała Sopotnia zob. Sopotnia Mała
 Mała Uszwica zob. Uszew
 Małapanew, *Mala Panew*, rz., p.d. Odry, C2
 Małoszówka zob. Łaszówka
 Mały Rogoźnik zob. Rogoźnik Mały
 Męcina, *Męcianka*, rz., p.d. Sękowej, G2
 Męcińska Góra zob. Brusznia Góra
 Miedziany, (bez nazwy), rz., l.d. Raby, G4
 Mierzawa, *Sędziszówka*, *Mierzawa*, rz., p.d. Nidy, C4-5
 Milicki Potok[^], *Milik*, rz., p.d. Popradu, H6
 Milówka, *Salamonka*, rz., p.d. Soły, G2
 Minoga, *Minóżka*, rz., p.d. Dłubni, E4
 Mitrega, rz., l.d. Przemszy (Czarnej), D3-2
 Młynówka zob. Gaiska Rzeka
 Młynówka zob. Glinnik
 Młynówka zob. Trzcinią
 Mokrznia zob. Strumień Błędowski
 Mordarka zob. Leśnik
 Moszczanka[^], rz., l.d. Ropy, G6
 Moszczenica[^], rz., p.d. Dunajca, G5
 Mozgawa (Wodzisławer[^]), rz., p.d. Mierzawy, C4
 Mszanka[^], rz., p.d. Ropy, G4
 Muszyna[^], *Muszynka*, rz., p.d. Popradu, H6
 Myślachówka zob. Łękwawiec
 Naroże, góra, 1064 m n.p.m., G3
 Nida, rz., l.d. Wisły, C4
 Nidzica, rz., l.d. Wisły, D4-5
 Niskówka, rz., l.d. Dunajca, G5
 Niżny*, staw, F3
 Nowy (Palczowic)*, staw, E3
 Obidza, *Obidzki Potok*, rz., p.d. Dunajca, G5
 Obidzki Potok zob. Obidza
 Obroczna, *Syraczka*, rz., p.d. Lepietnicy, G4
 Ochotnica[^], rz., l.d. Dunajca, G4
 Odunowska, *Dopływ spod Odonowa*, rz., p.d. Łaszówki, E-D5
 Oksza (Oksa[^]), *Biała Oksza*, rz., p.d. Listwarty, B2
 Olbinka (Osidlńca, Łubinka), *Łubinka*, rz., p.d. Dunajca, G5
 Olszowy*, staw, E3
 Olszynka[^], rz., l.d. Ropy, F6
 Olszyński*, staw, F2
 Oludza (Korytnica[^]), *Żebrówka*, rz., p.d. Krztyni, C3
 Osidlńca zob. Olbinka
 Osieczanka zob. Osieczka
 Osieczka, *Osieczanka*, rz., p.d. Macochy, F2
 Osielec zob. Osielec Wielki
 Osielec Mały, *Wronków*, rz., p.d. Skawy, G3
 Osielec Wielki, *Osielec*, rz., p.d. Skawy, G3
 Osobnica zob. Osownica
 Osownica (Osobnica), *Bednarka*, rz., p.d. Ropy, G7
 Ostrusza, *Ostruszanka*, rz., p.d. Białej, F6
 Ostruszanka zob. Ostrusza
 Pachniączka zob. Czerмна
 Pagor zob. Golańska
 Palczowic zob. Nowy
 Paleńnianka zob. Paleńnica
 Paleńnica (Paleńnianka), *Paleńnianka*, rz., p.d. Dunajca, F5
 Pankówka zob. Kostrzyna
 Pasierbicki Potok zob. Jeziernik
 Pewel Wielka zob. Pewel
 Pewel, *Pewel Wielka*, rz., p.d. Koszarawy, G3
 Pewlica, rz., p.d. Koszarawy, G2
 Piegżówka zob. Rudnik
 Piekelnik[^], rz., l.d. Dunajca Czarnego, H4
 Pierzanowska Rzeka[^], *Serafa*, rz., p.d. Wisły, E4
 Pilca zob. Pileza
 Pileza (Pilca), *Pilica*, rz., l.d. Wisły, C-B3-D3-C4
 Pilca zob. Pilca
 Pilsko, góra, 1557 m n.p.m., G2
 Pisarzówka[^], rz., l.d. Soły, F2
 Płazanka zob. Płazianka
 Płazianka (Chechlec), *Płazanka*, rz., l.d. Wisły, E3
 Pogoria zob. Bogoria
 Pokrzywianka zob. Koprzywnica
 Koprzywnica zob. Koprzywnica
 Policznówka[^], *Jaworzyna*, rz., p.d. Skawicy, G3
 Polis (Stoła, Stoła), *Sztoła*, rz., l.d. Przemszy (Białej), D3
 Polis zob. Baba
 Ponikiew zob. Ponikiewka
 Ponikiewka (Ponikiew, Ganczarka[^]), rz., l.d. Skawy, F3
 Ponikwa, rz., l.d. Soły, F2
 Poprad, rz., p.d. Dunajca, H-G5
 Porąbka[^], *Bobrek*, rz., p.d. Przemszy (Białej), D2
 Porębianka zob. Gronoszoła
 Potok Kaszowski zob. Koniotopia
 Potok Luboński zob. Lubański
 Potok Ożarówicki zob. Ławeczny Potok
 Potok Sidzinka zob. Bystra
 Potok Wiercica zob. Wiercica
 Potok zob. Ławeczny Potok
 Pradła zob. Krztynia
 Prądnik (Promnik, Prądnik Wielki), rz., l.d. Wisły, E4
 Prądnik Wielki zob. Prądnik
 Promnik zob. Prądnik
 Przebor zob. Przedbór
 Przedbór (Przebor)*, staw, E2
 Przekopa, *Kopalniówka*, rz., l.d. Wisły, E2
 Przemsza, *g.b. Czarna Przemsza*, *Przemsza*, rz., l.d. Wisły, D3-2 – E2
 Przemsza, *Biała Przemsza*, rz., l.d. Przemszy (Czarnej), D3-2
 Przybyłka, rz., l.d. Koszarawy, G3
 Przykrzec, góra, 738 m n.p.m., G3
 Przyłęków zob. Gawroni Potok
 Puszcza Niepołomska, puszcza, E4
 Puszcza Potok, *Wielka Puszcza*, rz., p.d. Soły, F2
 Raba, rz., p.d. Wisły, G-F4 – F-E5
 Raclawka zob. Chechel
 Raclawka, rz., l.d. Ścieklca, D4
 Radecki zob. Radecka
 Radecka, *Radecki*, rz., l.d. Rycerki, H2
 Regetów, *Regietówka*, rz., l.d. Zdyni Wielkiej, H6
 Regietówka zob. Regetów
 Regulanka zob. Regulice
 Regulice, *Regulka*, *Regulanka*, rz., l.d. Wisły, E3
 Regulka zob. Regulice
 Rogoźnik Mały, *Mały Rogoźnik*, rz., p.d. Rogoźnika, H4
 Rogoźnik, *Wielki Rogoźnik*, rz., p.d. Dunajca Czarnego, H4
 Ropa, rz., l.d. Wisłoki, H-G6
 Ropotek, rz. l.d. Wisły, E4
 Rudawa, rz., l.d. Wisły, E3-4
 Rudnik, *Piegżówka*, rz., p.d. Skawinki, F3
 Rudnik[^], rz., l.d. Wisły, E4-5
 Rudno, rz. l.d. Wisły, E3
 Rudzica, rz., p.d. Rzeniszowki, C2
 Rybna zob. Żarnowa
 Rycerka, *Rycerski Potok*, rz. p.d. Soły, H2
 Rycerski Potok zob. Rycerka
 Ryczówka zob. Dębiesznicza
 Rzeka zob. Gaiska Rzeka
 Rzeniszówka (Bożystok[^]), *Boży Stok*, rz., l.d. Warty, C2
 Rzepechowa Rzeka zob. Drwinia
 Rzepianka zob. Rzepiennik
 Rzepiennik (Rzepionka), *Rzepianka*, rz., p.d. Białej, F6
 Rzepionka zob. Rzepiennik
 Rzepnik, rz., p.d. Skawinki, F4-5
 Rzychła[^], (bez nazwy), rz., p.d. Listwarty, B1
 Salamonka zob. Milówka
 Sami Stok zob. Zamczysko

- Sawa, *Sawka*, rz., p.d. Stradomii, F4
 Sawka zob. Sawa
 Scrafa zob. Pierzanowska Rzeka
 Sędziszówka zob. Mierzawa
 Sękowa, *Sękówka*, rz., p.d. Ropy, G6
 Sękowica, rz., p.d. Trzebczy, B2
 Sękówka zob. Sękowa
 Siedliczanka zob. Jasiona
 Siemionka, *Jaworzniak*, rz., l.d. Brynicy, D2
 Sienka zob. Sienna
 Sienna, *Sienka*, rz., l.d. Soły, G2
 Sietnica zob. Sitnica
 Sietniczanka zob. Sitnica
 Sitnica (Sietnica, Sztitnica), *Sietniczanka*, rz., l.d. Ropy, F-G6
 Skawa, rz., p.d. Wisły, G-F3
 Skawica[^], rz., l.d. Skawy, G3
 Skawinka (Skawina), rz., p.d. Wisły, F4-3
 Skomielna, *Bogdanówka*, *Skamielnianka*, rz., l.d. Łętowni, G3-4
 Skomielna, rz., l.d. Raby, G4
 Skomielnianka zob. Skomielna
 Słanica, *Sola*, rz., źr. odcinek Soły, H2
 Słomka, rz., l.d. Dunajca, G5
 Słopicza, *Słopiczanka*, rz., p.d. Łososiny, G5
 Słopiczanka zob. Słopicza
 Smarkawa (Wierzbanówka), *Krzyworzecka*, rz., p.d. Raby, F4
 Smolnik, rz., l.d. Dunajca, G5
 Sobuczyna, rz., p.d. Łętwinu, B2
 Soła zob. Słanica
 Soła, rz., p.d. Wisły, G-E2
 Sopotnia Mała (Mała Sopotnia[^]), *Sopotnianka*, rz., l.d. Sopotni Wielkiej, G2
 Sopotnia Wielka, *Sopotnia*, rz., l.d. Koszarawy, G2
 Sopotnia zob. Sopotnia Wielka
 Sopotnianka zob. Sopotnia Mała
 Sowlina zob. Ilmanowska Rzeka
 Spólnik zob. Łyczanka
 Stary*, staw, E2
 Stawy Grojeckie zob. Grodziecki Staw
 Stolka (Warwas[^]), *Sztolnia*, rz., l.d. Przemszy (Białej), D3
 Stoła zob. Brodek
 Stoła zob. Polisz
 Stoła zob. Polisz
 Straceńska Woda zob. Straconka
 Straconka (Straczonka), *Straconka*, *Straceńska Woda*, rz., p.d. Białej, F2
 Straczonka zob. Straconka
 Stradomia (Stradomka), *Stradomka*, rz., p.d. Raby, F4
 Stradomka zob. Stradomia
 Stradomka zob. Żarnowa
 Stromin[^], *Strumień*, rz., p.d. Wisły, E5
 Stróżanka zob. Strug
 Stróżanka, *Stróżnianka*, rz., p.d. Białej (Dunajcowej), G6
 Stróżnianka zob. Stróżanka
 Stróżówka, *Stróżówka*, rz., l.d. Ropy, G6
 Strug, *Stróżanka*, rz., p.d. Dunajca, F5
 Struga Byczyńska, *Byczynka*, rz., l.d. Przemszy (Czarnej), E2
 Strumień Błędowski zob. Strumień
 Strumień zob. Stromin
 Strumień[^], *Strumień Błędowski*, *Mokrzynia*, rz., p.d. Przemszy (Białej), D3
 Stryszawa (Strzeszawa), *Stryszawka*, rz., p.d. Skawy, G3
 Syhleć zob. Czyrnica
 Syraczka zob. Obrocza
 Szczecinówka zob. Zbęcki Potok
 Szczerbica zob. Dzibicza
 Szczereżanka zob. Kłonicznica
 Szczotkiew zob. Dzibicza
 Sztitnica zob. Sitnica
 Szklarka zob. Jerzmanowski Potok
 Szreniawa, rz., l.d. Wisły, D-E4 – E5
 Sztolnia Ponikowska zob. Brodek
 Sztolnia zob. Stolka
 Sztoła zob. Polisz
 Ścieklec, rz., l.d. Szreniawy, D-E4
 Śnieżnica, góra, 1006 m n.p.m., G4
 Świdnik, *Łukowica*, rz., p.d. Słomki, G5
 Świdnik, rz., l.d. Dunajca, G5
 Święte, *Łapczycki Potok*, rz., p.d. Raby, F5
 Tarnawka zob. Tarnowa
 Tarnowa, *Tarnawka*, rz., p.d. Stradomii, F4
 Tatry, góry, H4
 Trepca zob. Trzebka
 Trzcinita, *Młynówka*, rz., l.d. Ropy, F-G7
 Trzebcza zob. Trzebka
 Trzebiałek, (bez nazwy), rz., l.d. Popradu, G5
 Trzebicza zob. Trzebyczka
 Trzebka (Trzebcza, Trzebrza, Trepca), *Kocinka*, rz., p.d. Listwarty B2
 Trzebrza zob. Trzebka
 Trzebyczka (Trzebicza), rz., l.d. Przemszy (Czarnej), D2
 Trzonia zob. Trzoń
 Trzoń (Trzonia[^]), *Trzonia*, rz., l.d. Brynicy, C2
 Udorka, rz., p.d. Pilczy, D3
 Uniejówka, rz., p.d. Pilczy, D4
 Uszew (Uszwa, Uzewka, Mała Uszwica[^]), *Uszwica*, rz., p.d. Wisły, E5
 Uszewka zob. Łętownia
 Uszwa zob. Uszew
 Uzewka zob. Uszew
 Walkówka[^], *Welcza*, *Welczówka*, rz., l.d. Skawicy, G3
 Wapienny, *Wapnik*, rz., l.d. Łomnicy, H5
 Wapnik zob. Wapienny
 Warta, rz., p.d. Odry, D-C3, C-B2
 Warwas zob. Stolka
 Wąwołnica (Baran), rz., l.d. Przemszy (Czarnej), F2
 Wąwozna, *Dopływ spod Tomiszowic*, rz., l.d. Białej, C3
 Welcza zob. Walkówka
 Welczówka zob. Walkówka
 Węgierka, rz., l.d. Soły, F2
 Wielenia (Wieleń), *Wielonka*, rz., l.d. Brynicy, D3
 Wieleń zob. Brzeźnica
 Wieleń zob. Wielenia
 Wielka Puszcza zob. Puszcza Potok
 Wielki Rogoźnik zob. Rogoźnik
 Wielonka zob. Wielenia
 Wieprzówka (Wieprzanka), rz., l.d. Skawicy, F3
 Wierchomlanka zob. Wierchomla
 Wiercica (Potok Wiercica[^]), rz., p.d. Warty, C-B3
 Wierzbanówka zob. Smarkawa
 Wierchomla, *Wierchomlanka*, rz., p.d. Popradu, H5
 Więciórka, rz., l.d. Łętowni, F-G4
 Wilga, rz., p.d. Wisły, F-E4
 Wiśla, rz., F-G1, E –F 2-3, E4-5
 Wiślówka, rz., p.d. Wisły, H-G-F7
 Wodząca zob. Czarna
 Wodzisławer zob. Mozgawa
 Wronków zob. Osielec Mały
 Wrzępia zob. Brzeźnica
 Zamczysko[^], *Sarni Stok*, rz., l.d. Rzeniszówki, C2
 Zbęcki Potok, *Szczecinówka*, *Zbęk*, rz., p.d. Dunajca, G5
 Zbęk zob. Zbęcki Potok
 Zbludza zob. Zbludza
 Zbludza, *Zbludza*, rz., l.d. Kamienicy, G5
 Zdynia Wielka, *Zdynia*, *Zdynianka*, *g.b. Koniecznianka*, rz., p.d. Ropy, H-G6
 Zdynia zob. Zdynia Wielka
 Zdynianka zob. Zdynia Wielka
 Zimna Woda zob. Kamienica
 Zimne, góra, 918 m n.p.m., H6
 Żabnica, *Żabniczanka*, rz., p.d. Soły, G2
 Żabniczanka zob. Żabnica
 Żarnowa (Rybna), *Stradomka*, rz., l.d. Warty, B2
 Żarnówka zob. Kielmichowiec
 Żebrowka zob. Otudza
 Żeglarka, (bez nazwy), rz., p.d. Dunajca, G5
 Żerdzina, *Dopływ spod gaj. Koski*, rz., l.d. Kostrzyny, B1
 Żylca, *Żylca*, rz., l.d. Soły, G2
 Żylca zob. Żylca

La voïvodie de Cracovie dans la seconde moitié du XVIe siècle

Henryk Rutkowski

Le présent volume de l'Atlas Historique de la Pologne fait partie d'une série dont le contenu principal constituent les cartes détaillées des territoires polonais du Royaume dans la seconde moitié du XVIe siècle. Jusqu'ici ont été publiés les travaux présentant les territoires suivants (entre parenthèses : le numéro du volume d'après le projet d'édition adopté et la date de l'édition) : la voïvodie de Lublin – par Stefan Wojciechowski (vol. 3, 1966), La Mazovie, sous la direction de Władysław Pałucki (vol. 7, 1973), la voïvodie de Sandomierz, dir. de W. Pałucki (vol. 2, 1993), les voïvodies de Sieradz et de Łęczyca, dir. de Henryk Rutkowski (vol. 5, 1998).

La voïvodie de Cracovie se trouvait dans la zone frontalière sud-ouest du Royaume de Pologne, appelé couramment la Couronne, et c'est sur son territoire que se trouvait la capitale de l'Etat. Au XIe siècle déjà, Cracovie commença à jouer le rôle du siège principal des monarques, ensuite, dans la Pologne divisée en duchés, elle fut réduite au rang d'une capitale symbolique, pour devenir une capitale effective après la réunification du Royaume au début du XIVe siècle. Néanmoins, l'élargissement de l'Etat au cours du XVIe siècle entraîna le déplacement progressif du centre politique. Au début, c'est Piotrków de la voïvodie de Sieradz qui fut le lieu habituel des réunions de la diète auxquelles participaient le roi, le sénat et la chambre des députés. Le tournant se produisit en 1569, lorsque la Pologne conclut à Lublin une union réelle avec Le Grand Duché de Lituanie et naquit la République des Deux Nations. C'est alors qu'on désigna comme lieu des séances communes de la diète Varsovie – ville qui, quelques décennies plus tard, se vit confier également la fonction de résidence permanente du roi. Par conséquent, depuis le début du XVIIe siècle, Cracovie perdit son caractère de capitale mais elle en conserva le titre et le privilège du couronnement.

La voïvodie de Cracovie s'inscrivait dans la continuité du duché existant durant la période du démembrement territorial de la Pologne. Ses frontières achevèrent de se former définitivement en 1564. C'est alors que furent incorporés à la Couronne et inclus dans la voïvodie de Cracovie les duchés de Zator et d'Oświęcim dont on forma le district de Silésie (« Śląsk ») avec conservation du titre de duché. Ce furent auparavant des terres séparées, acquises par les rois polonais au XVe siècle. Les frontières de la voïvodie de Cracovie restèrent inchangées depuis 1564 jusqu'au premier partage de la République en 1772.

Le présent volume de l'Atlas englobe également le duché de Siewierz qui constituait une propriété privée des évêques de Cracovie. En 1443 l'évêque acheta cette petite terre qui par la suite resta soudée à la Pologne. La situation politique du duché de Siewierz ne fut pas réglée légalement. Les évêques de Cracovie exerçaient au sein du duché un pouvoir souverain, reconnu tacitement par les rois polonais. Un tel état des choses perdura jusqu'en 1790 lorsque le duché fut incorporé à la Couronne.

La voïvodie de Cracovie voisinait au sud avec le Royaume de Hongrie. La frontière de l'Etat, longeant les Carpates, suivit ici, à quelques exceptions près, le tracé naturel de la frontière actuelle entre la Pologne et la Slovaquie. A l'ouest, le territoire étudié avait une frontière commune avec la Silésie appartenant au Royaume de Bohême. Les deux royaumes limitrophes furent soumis à l'autorité des Habsbourg autrichiens qui gouvernaient en même temps – de façon plus nominale qu'effective – dans le Saint-Empire Romain de la Nation Allemande (La Hongrie n'en faisant pas partie). A l'intérieur de la Couronne, au nord et à l'est, la voïvodie de Cracovie voisinait avec les voïvodies

de Sieradz et Sandomierz ainsi qu'avec la voïvodie ruthène (dont le chef-lieu fut Lviv). Les voïvodies de Cracovie, Sandomierz et Lublin formaient ensemble la Petite-Pologne, dans l'acception originale et étroite du terme (voir l'esquisse cartographique, p. 296)

La carte principale à l'échelle de 1 : 250 000 représente toutes les localités qui existaient dans la 2^{ème} moitié du XVI^e siècle. La reconstitution des habitats a pour source principale les relevés de l'impôt dit „pobór” voté à chaque fois par la diète (nous l'appellerons plus tard l'impôt de la diète). Sur ces relevés sont répertoriées toutes les localités, les cas d'omission de l'une d'entre elles étant très rares. Les registres fiscaux citent les propriétaires ou tenanciers des villes et villages ainsi que la base d'impôt faisant apparaître entre autres les terrains cultivables (à l'exception des réserves séigneuriales), les petits fermiers et les paysans sans terre, les artisans ; les relevés indiquent également la hauteur de l'impôt forfaitaire sur la fortune qui frappait les villes et de l'impôt sur les boissons. En ce qui concerne la voïvodie de Cracovie dans la seconde moitié du XVI^e siècle, il subsiste 11 registres de l'impôt de la diète, ce qui constitue un échantillon particulièrement important. Hormi ces registres, les visitations ecclésiastiques recensent en général toutes les localités appartenant à des paroisses particulières. Nous avons eu recours aux visitations du diocèse de Cracovie des années 1595–1599, couvrant la presque totalité de la voïvodie. Parmi de nombreuses autres sources nous nous devons de mentionner des révisions des domaines royaux, et surtout la première révision de l'an 1564.

Les localités ont été représentées conformément à leur emplacement sur les plus anciennes cartes détaillées datant de la fin du XVIII^e et du début du XIX^e siècle. Il s'agit des cartes dressées par les Autrichiens pour les territoires occupés durant le premier et le troisième partage de la République (1772, 1795). Certains habitats n'ont pu être localisés que de façon approximative, et 19 localités disparus n'ont pas pu être situés du tout. Les noms des localités reproduisent leur prononciation au XVI^e siècle tout en suivant l'orthographe moderne. Si un nom se prononçait au XVI^e siècle de plusieurs façons, l'index des localités mentionne, à côté du nom apparaissant sur la carte, ses autres variantes. De la même manière, si le nom ancien diffère du nom actuel, l'index propose également l'autre appellation.

Les habitats sur la carte sont différenciés quant à leur caractère (ville, village, lieu-dit du moulin etc.), ordre de grandeur et type de propriété (voir la légende de la carte principale, p. 318) Le nombre d'habitants des localités particulières ne peut être estimé que de façon approximative à partir des éléments d'imposition issus des registres fiscaux de la diète ainsi que prenant en considération le nombre des maisons répertoriés dans les villes royales et quelques autres. Comme il arrive fréquemment à l'occasion de telles estimations, les coefficients employés, tels que nombre de personnes par foyer, par maison ou par unité de surface agricole, peuvent soulever des doutes. Cet élément de notre travail s'avérant hautement hypothétique, la légende comporte des notions de caractère général.

Cracovie seule est désignée comme grande ville. Le signe de la ville se rapporte aux localités jouissant du droit urbain et dont le nombre d'habitants fut vraisemblablement compris entre 1000 et 5000. La catégorie „petite ville (bourg), grand village” comprend les autres habitats urbains et villages comptant probablement plus de 200 habitants.

Les eaux et forêts ont été représentées sur la carte principale conformément à la cartographie en vigueur à la charnière des XVIII^e et XIX^e siècle, l'état antérieur ne permettant pas une reconstitution suffisamment détaillée. Par conséquent, la représentation de l'espace forestier n'est pas contemporaine du réseau des habitats reconstitués, mais, en tant que composante sûre dans une période chronologique donnée, elle ouvre la voie à des interprétations retrospectives.

Les voïvodies constituaient des divisions politiques principales du territoire de la Couronne. Elles furent l'instrument de l'administration de l'Etat, relativement faible, et du gouvernement nobiliaire autonome qui s'affermissait de plus en plus. Il y existait une hiérarchie des dignités territoriales et s'y tenaient les séances des diétines auxquelles pouvait prendre part tout noble d'un territoire donné. La diétine de la voïvodie de Cracovie se réunissait à Proszowice, alors que celle du district de Silésie qui lui fut subordonnée – à Zator. Tous les officiers territoriaux étaient nommés par le roi, mais ils ne pouvaient qu'être élevés en dignité. Par conséquent, ils devinrent au cours du XVI^e siècle pratiquement inamovibles et la plupart des offices ne représentaient plus que des titres honorifiques.

Les voïvodies se divisaient en districts créés en tant que circonscriptions juridiques de la noblesse. Les tribunaux nobiliaires manquaient de compétences nécessaires par rapport aux domaines royaux et biens ecclésiastiques – en principe, les districts comprenaient exclusivement des localités



SITUATION GÉOGRAPHIQUE DE LA VOÏVODIE DE CRACOVIE

- | | | |
|-------------------------------|------------------------------------|---|
| ----- frontières des Etats | - - - - - frontières des voïvodies | ■ voïvodies dont les cartes détaillées sont déjà parues |
| - - - - - frontières des pays | ■ voïvodie de Cracovie | ■ les autres terres du Royaume de Pologne |

Dir. Elżbieta Rutkowska

0 100 km

nobliaires. Les divisions administratives de l'Etat furent les circonscriptions subordonnées aux starosties de castrum (du château), de taille variable et corrélés de diverses façons aux districts. Les starostes – par l'intermédiaire des adjoints nommés par eux – présidaient entre autres les tribunaux de castrum, se préoccupaient de la sécurité sur les voies publiques, légalisaient les actes inscrits dans les registres de castrum ainsi que percevaient certains impôts. A la collecte des impôts de la diète furent désignés des percepteurs différents pour chaque voïvodie. Afin de recenser toutes les localités et dresser leur registre détaillé, on utilisait la division en districts ainsi que l'organisation ecclésiastique – les paroisses.

Le district de Silésie créé en 1564 obtint son propre tribunal territorial avec le siège à Zator. Hormi celui-ci, il n'existait pour la voïvodie de Cracovie qu'un seul tribunal territorial – dans la capitale de l'Etat étant le chef-lieu de la voïvodie –, qui tenait quatre sessions par an, tour à tour dans le siège de chaque district. Les districts furent au nombre de 6: celui de Cracovie, de Proszowice, de Książ, de Lelów, de Czchów et de Biecz. Toute la voïvodie fut divisée en 4 circonscriptions de starostie. Les starostes furent égaux en compétences, même si le staroste de Cracovie obtint au XVIIe siècle le titre de staroste général de la Petite-Pologne. 4 districts furent placés sous son autorité: celui de Cracovie, de Proszowice, de Książ et de Lelów. Le staroste de castrum à Nowy Sącz exerçait son pouvoir sur les terres du district de Czchów. La starostie de Biecz fut en 1520 laissée en gage à Seweryn Boner. Etant donné que le trésor de la Couronne ne racheta pas ce gage, les starostes jusqu'en 1637 furent les Boner ainsi que les Ligęza, leurs héritiers. La quatrième circonscription de starostie fut constituée par le district de Silésie avec le castrum à Oświęcim.

Le recours par les percepteurs d'impôts aux divisions territoriales de l'Etat fit que les districts figurant dans les registres de l'impôt de la diète répondent en général aux divisions connues des registres juridiques territoriaux. Dans la voïvodie de Cracovie apparurent tout de même des divergences qui entraînèrent l'adoption, dans l'historiographie, de la distinction entre les districts juridiques et les districts fiscaux (administratifs). Le caractère juridique et fiscal à la fois présentaient les districts de Książ, de Lelów, de Czchów dit district de Nowy Sącz (puisque dans les registres fiscaux ne figure que cette deuxième appellation), de Biecz et celui de Silésie. Le territoire unifié des deux districts juridiques restants : de Cracovie et de Proszowice, couvrait la superficie des deux districts fiscaux : de Proszowice et de Szczyrzyc. Le district fiscal de Proszowice fut composé du district juridique de Proszowice et de la partie septentrionale du district de Cracovie. Le district juridique de Szczyrzyc correspondait à la majeure partie du district de Cracovie située au sud de la Vistule (il n'y avait donc pas ici de chef-lieu de district et le nom fut emprunté à un village avoisinant le monastère cistercien). Les frontières indiquées sur la carte sont celles des districts fiscaux. La situation changea entre 1612 et 1620, vraisemblablement à cette deuxième date lorsque le district de Cracovie fut séparé de celui de Proszowice (voir la carte, p. 33).

Sur le territoire de la voïvodie de Cracovie et du duché de Siewierz ont été désignés les sièges et frontières des unités territoriales de l'Eglise catholique (latine). Sur la carte principale et sur une carte supplémentaire des divisions ecclésiastiques (partie I, carte 2), dressée à une échelle réduite de moitié (1 : 500 000), on a représenté tous les sièges administratifs de la fin du XVIe siècle, autrement dit les sièges d'archidoyennés, de doyennés et de paroisses. Les deux cartes indiquent également les frontières des diocèses et des archidoyennés, quant aux différences, elles se manifestent dans le choix des frontières de moindre importance : la carte principale retrace les frontières des paroisses et la carte supplémentaire celles des doyennés.

La voïvodie faisait partie d'un très vaste diocèse de Cracovie et ce n'est que dans la zone limitrophe septentrionale qu'un nombre réduit de villages appartenaient aux 6 paroisses du diocèse de Gniezno (voir le tableau des unités d'administration ecclésiastique, p. 52). Les paroisses jouaient non seulement le rôle de circonscriptions situées au plus bas de l'organisation territoriale de l'Eglise, mais elles furent également mises au service de l'administration de l'Etat, faute de subdivisions plus petites que les districts. Dans les Eglises furent annoncées les ordonnances de l'Etat, les paroisses contribuant à la mise en ordre de la perception des impôts et de leur enregistrement. Au XVIIe siècle, durant la courte mais dynamique période de l'avancée de la Réforme en Pologne, les adeptes des différentes Eglises évangéliques occupèrent de nombreux lieux de culte catholiques. Cependant, si les autorités de l'Eglise catholique ne transférèrent pas la paroisse dans une autre localité, nous avons indiqué sur la carte l'ancien siège de la paroisse.

La carte supplémentaire (n° 3) représente les communes de confessions protestantes dans la seconde moitié du XVI^e siècle. N'ont été spécifiées que les communes dont nous avons la certitude ou la quasi-certitude qu'elles furent en activité pendant au moins dix ans. Ces communes sont représentées au nombre de 110, leur majeure partie appartenant à la confession calviniste (réformée évangélique).

Sur la carte principale ont été indiquées les églises orthodoxes – sièges des paroisses orthodoxes qui dans la seconde moitié du XVI^e siècle occupaient la partie sud-est de la voïvodie. A l'Eglise orthodoxe appartenait la population valaque s'établissant au pied des montagnes dans la région des Carpates. Les villages valaques (diversifiés quant au titre de propriété) ainsi que les églises orthodoxes sont représentés sur la carte incluse dans le texte (p. 61). Sur ce terrain on recense 28 paroisses orthodoxes (y compris 3 paroisses avec les églises, dont l'emplacement est inconnu) appartenant au diocèse de Przemyśl.

Dans la voïvodie vivaient également des non-chrétiens – les Juifs. Les communes juives se trouvaient dans 14 villes citées à la page 75.

Parmi les éléments représentés sur la carte principale figurent les routes les plus importantes. Le point de départ pour traiter cet aspect de notre travail ont été les sources du XVI^e siècle : les révisions des routes de la voïvodie de Cracovie en 1570, la révision des douanes dans la Petite-Pologne en 1564/65 ainsi que d'autres documents contenant des informations sur les routes publiques et voies commerciales. En revanche, ce sont les cartes de la fin du XVIII^e et du début du XIX^e siècle qui ont servi de base cartographique pour la reconstitution du réseau routier. Une carte supplémentaire (n° 5) reproduit le réseau des routes les plus importantes, mais introduit une différenciation entre les routes principales et secondaires. En plus, sont indiqués sur cette carte les douanes (en rouge) ainsi que les auberges situées en dehors des villes et villages (en vert).

La carte n° 4 représente la répartition de la propriété foncière à la fin du XVI^e siècle. 5 catégories ont été distinguées : la propriété royale (soit celle de l'Etat), ecclésiastique, municipale, grande propriété nobiliaire, propriété nobiliaire moyenne et petite. Sur cette carte sont indiquées et nommées toutes les villes ainsi que les villages qui servaient de siège aux domaines les plus importants.

La propriété royale se divisait en domaines particuliers (starosties, tenures) dont l'exploitation fut confiée à différentes personnes, avant tout à des officiers. La propriété des institutions ecclésiastiques et des grands propriétaires nobiliaires comporte des numéros munis d'explications. Aux pages 94–111 se trouvent les comparaisons nominales des propriétés regroupées en quatre catégories (à l'exception de la moyenne et petite noblesse).

Dans cet ouvrage, de même que dans les volumes précédents de la série, la période chronologique de référence est avant tout la fin du XVI^e siècle. Si dans la seconde moitié du siècle en question se produisit un changement, p. ex. une localité fut incluse dans une autre catégorie de propriété ou dans une autre paroisse, la carte reproduit l'état postérieur. Ce principe ne concerne pas la disparition de localités : sur la carte sont représentées également celles qui n'existaient qu'au début du XVI^e siècle.

Les noms figurant dans l'index des localités sont suivis : de leurs variantes les plus importantes constatées dans les sources du XVI^e siècle (entre parenthèses), de leur nom moderne s'il diffère du nom ancien (en italiques), du genre d'habitat n'étant pas un village (p.ex. : ville), de l'appartenance au district (nom du district en abrégé) et à la paroisse (nom du siège de la paroisse), du caractère de la propriété (k – royale, d – ecclésiastique, m – municipale, la propriété nobiliaire n'étant pas indiquée). Les noms des localités disparues dont on connaît l'emplacement avec précision, sont indiqués par le signe +, les habitats localisés de façon approximative comportent le signe *, et les habitats non localisés – **.

L'index des termes physiographiques (cours d'eau, étangs, montagnes, forêts) est disposé de la même façon. Si un nom d'objet n'est connu que depuis le XIX^e siècle, on l'a signifié par le signe ^.

En 1412 le roi polonais reçut en gage du roi de Hongrie une partie de Spisz. Le gage ne fut pas racheté et jusqu'à la fin du XVIII^e siècle cette terre, composée de quelques petits territoires séparés les uns des autres, resta rattachée à la Pologne. Elle faisait partie du domaine royal et était organisée en tant que starostie de Spisz. Cet état des faits ne modifia pas pour autant sa situation juridique sur le plan international – tout le Spisz restait à l'intérieur des frontières du Royaume de Hongrie. On trouvera la carte de la starostie de Spisz dans la seconde moitié du XVI^e siècle à la page 128.

Le présent volume de l'atlas comprend 6 plans de villes à l'échelle de 1 : 10 000, adoptée pour toute la série. Ont été représentés: la capitale du royaume Cracovie, deux chefs-lieux de district (Biecz et Nowy Sącz), deux autres villes de la voïvodie de Cracovie (Wieliczka et Częstochowa), ainsi que

le siège du duché episcopal Siewierz. La reconstitution des plans de villes s'appuie d'une part sur les sources cartographiques les plus anciennes et les plus détaillées, c'est-à-dire sur les plans dressés au XVIIIe et surtout dans la première moitié du XIXe siècle. D'autre part, nous avons dépouillé des sources écrites provenant de la seconde moitié du XVIe siècle ainsi que des périodes voisines, dans la mesure où elles concernent la période chronologique de référence admise.

Nous appuyant sur l'exemple du plan de Częstochowa, nous énumérons les désignations prises en considération (selon l'ordre établi dans la légende) : (1) habitat de la ville, (2) habitat des faubourgs, (3) habitat du monastère à Jasna Góra, (4) habitat des villages, (5) prés-vergers, (6) terres labourables, (7) jardins, (8) pâturages, champs, terres en friche, (9) cours d'eau, marais, terrains humides (10) pont, (11) enceinte fortifiée, (12) cimetière, (13) berge, (14) limite de la ville, du village, (15) rempart de la ville. Cracovie, en dehors du plan principal possède une description détaillée du centre à l'intérieur des enceintes de la ville (état de la propriété en 1598, documentation, p. 163–202), ainsi que le plan de Wawel ; les deux plans sont établis à l'échelle de 1 : 2000.

Sur la carte principale figurent les armoiries de la voïvodie de Cracovie et de la terre de Nowy Sącz, sur les plans – celles des villes. Le dessin des armoiries correspond à celui en usage dans la seconde moitié du XVIe siècle.

(Traduit par Ewa Ziemińska)

14. Densité des habitats

District, duché, voïvodie	Superficie en km ²	Nombre de localités	Nombre de localités par 100 km ²
District de: Proszowice	3293	607	18,4
District de: Książ	1451	215	14,8
District de: Lelów	3191	299	9,4
District de: Szczyrzyc	3394	527	15,5
District de: Nowy Sącz	3922	455	11,6
District de: Biecz	2163	281	13,0
District de: Śląsk	2629	193	7,3
Voïvodie de Cracovie	20043	2577	12,9
Duché de Siewierz	679	78	11,5

15. Villes et villages les plus importants

District, duché, voïvodie	Nombre de villes		Nombre de villages	
	total	plus de 1000 habitants	total	plus de 200 habitants
District de: Proszowice	14	6	593	85
District de: Książ	6	3	209	24
District de: Lelów	15	2	284	23
District de: Szczyrzyc	11	3	516	50
District de: Nowy Sącz	11	3	444	23
District de: Biecz	11	2	270	40
District de: Śląsk	5	1	188	38
Voïvodie de Cracovie	73	20	2504	283
Duché de Siewierz	3	2	75	4

16. Propriété foncière par villes et villages

District, duché, voïvodie	Propriété royale		Propriété ecclésiastique		Propriété nobiliaire	
	villes	villages	villes	villages	villes	villages
District de: Proszowice	7	50	4	192	3	351
District de: Książ	2	13	2	48	2	148
District de: Lelów	6	68	1	62	8	154
District de: Szczyrzyc	8	110	1	92	2	314
District de: Nowy Sącz	7	82	2	117	2	245
District de: Biecz	6	81	1	33	4	156
District de: Śląsk	4	33	-	13	1	142
Voïvodie de Cracovie	40	437	11	557	22	1510
Duché de Siewierz	-	-	3	32	-	43

17. Répartition de la propriété foncière

District, duché, voïvodie	Superficie km ²	Propriété royale		Propriété ecclésiastique		Propriété nobiliaire	
		km ²	%	km ²	%	km ²	%
District de: Proszowice	3293	451	13,7	1057	32,1	1785	54,2
District de: Książ	1451	94	6,5	198	13,6	1159	79,9
District de: Lelów	3191	1209	37,9	223	7,0	1759	55,1
District de: Szczyrzyc	3394	1562	46,0	434	12,8	1398	41,2
District de: Nowy Sącz	3922	1286	32,8	1283	32,7	1353	34,5
District de: Biecz	2163	589	27,2	162	7,5	1412	65,3
District de: Śląsk	2629	342	13,0	110	4,2	2177	82,8
Voïvodie de Cracovie	20043	5533	27,6	3467	17,3	11043	55,1
Duché de Siewierz	679	-	-	381	56,1	298	43,9

The Cracow Voivodeship in the Second Half of the 16th Century

Henryk Rutkowski

This volume of the Historical Atlas of Poland is one of a series which presents as its main element the detailed maps of the lands of the Polish Kingdom in the second half of the 16th century. So far, the descriptions of the following territories have been published (volume numbers and year of publication in brackets): Lublin Voivodeship, compiled by Stefan Wojciechowski (vol. 3, 1966), Mazovia, edited by Władysław Pałucki (vol. 7, 1973), Sandomierz Voivodeship, edited by Władysław Pałucki (vol. 2, 1993), and Sieradz and Łęczyca Voivodeships, edited by Henryk Rutkowski (vol. 5, 1998).

The Cracow Voivodeship occupied the South-Western borderland of the Polish Kingdom (which was colloquially called “the Crown”). Here was situated the capital of the state. As early as the 11th century, Cracow began to play the role of the main seat of the kings; later, in the period of ‘feudal fragmentation’ when Poland was divided into provinces, Cracow functioned as a symbolic capital, and after the reunification of the Kingdom at the beginning of the 14th century, it became its real capital. However, because of the vastness of the state, its political centre gradually moved away from Cracow. First, the customary place of the assemblies of the Sejm (Diet) in which the King, the Senate and the Chamber of Deputies took part was Piotrków in the Sieradz Voivodeship. A turning point came in 1569 when a real union was concluded between Poland and the Grand Duchy of Lithuania, and the so-called Commonwealth of Both Nations arose. Then Warsaw was appointed as the place of their common Sejm. After several decades, it also became the place of residence of the King. Thus by the beginning of the 17th century, Cracow had lost its metropolitan status, but retained its title of capital and the privilege of holding coronations.

The Cracow voivodeship was a continuation of the Duchy of the period of feudal disintegration. Its borders were finally established in 1564. It was then that the Zator and the Oświęcim Duchies were incorporated in the Crown and annexed to the Cracow voivodeship; they later created the Silesian (“Śląsk”) district (though retaining the title of duchies). Previously, they had been separate lands, purchased by the Polish kings in the 15th century. After 1564 the borders of the Cracow voivodeship remained without change until the first partition of Poland in 1772.

This volume of the Atlas embraces also the Duchy of Siewierz, which was the private property of Cracow bishops. In 1443 the bishop purchased this small land, and as a result it became an inseparable part of Poland. Its political situation was not, however, regulated legally. The Cracow bishops held sovereign power here which was tacitly accepted by the Polish kings. This was the state of this region until 1790 when the Duchy was incorporated in the Crown.

To the South the Cracow Voivodeship bordered on the Kingdom of Hungary. Here the boundary of the state was on a natural line, it ran along the Carpathian mountains, a line which, with small deviations, is perpetuated by the present border between Poland and Slovakia. On the west the territory under discussion bordered on Silesia, which belonged to the Kingdom of Bohemia. Both Hungary and Bohemia were ruled by the Austrian Hapsburgs who at the same time reigned, more nominally than in reality – over the Holy Roman Empire of the German Nation (this Empire did not embrace Hungary). Inside the Crown, to the North and East, the Cracow voivodeship bordered on the Sieradz, Sandomierz and Ruthenian voivodeships (the capital of the latter was Lwów). The Cracow, Sandomierz and Lublin voivodeships together made up Little Poland in the original, more narrow sense of this term (see the diagram on p. 296).

The main map in the scale 1:250 000 presents all the localities that existed in the second half of the 16th century. The basis for this reconstruction of the settlement network mainly comprises the registers of the tax called “*pobór*”, voted each time by the Sejm (henceforward called the “Sejm tax”). These tax registers take into account all the localities, rarely is any of them missing. The registers mention the owners or tenants of villages and towns and the basis of taxation, consisting among other things of arable land (with the exception of manorial farms), and the population of landless peasants or small-holders, and craftsmen; the registers also give the size of the global tax on the property of towns and the tax on alcoholic drinks. From the second half of the 16th century, 11 registers of the Sejm tax have survived concerning the Cracow voivodeship, which is an exceptionally large number. Apart from those registers, also church visitations generally mention all the localities belonging to individual parishes. We made use of the data of the visitations in the Cracow diocese in 1595-1599 that embrace almost all the area of the voivodeship. Of many other sources used, worth mentioning are the inspections of royal domains, and especially the first one of 1564.

The location of the places mentioned in the written sources was established according to that marked on the oldest detailed maps from the end of the 18th and the beginning of the 19th centuries. These maps were prepared by the Austrians for the territories seized by them in the first and third partitions of Poland (1772, 1795). The location of some settlements has been only approximately established, and that of 19 that since disappeared could not be established at all. The names of settlements are given in their 16th century form, but in modern spelling. If the 16th century name had more than one version, the index of localities, apart from the name accepted on the map, takes into account also other forms; if the old name differs from the present, the index gives both.

The map specifies the different character of the settlements (towns, villages, mill settlements), as well as their size and type of ownership (see the legend of main map on p. 319). The number of inhabitants of individual localities can be only approximately estimated on the basis of the rates of taxation from the registers of Sejm tax, as well as the number of houses known in many royal boroughs and some other towns. As usually in such estimates, doubt can be aroused by the conversion of the data, e.g. the number of persons per family, per house or per unit of arable land. This element of our work is highly hypothetical, therefore we use only general terms in the legend. Only Cracow is marked as a big town. The use of the symbol for a town is restricted to the localities enjoying municipal rights, with between 1000-5000 inhabitants. The category “small town, big village” embraces all the other urban settlements and villages with probably over 200 inhabitants.

Waters and forests in the main map are presented according to the cartography of the turn of the 18th century, for we have no detailed information about their previous state. Thus the presented areas of forest are not contemporary with the reconstructed network of settlements, but as a state established in a given chronological period they make possible a retrogressive interpretation.

Voivodeships were the main units of the political division of the territory of the Crown. They served the state administration, relatively weak, and the developing gentry self-government. In the voivodeships there was a hierarchy of land offices, and in each a dietine was held in which every member of the gentry from a given area could take part. The dietine of the Cracow voivodeship assembled at Proszowice, and its subordinate dietine of the Silesian district – at Zator. All land officials were nominated by the King, but in the 16th century they were practically irremovable, they could only be promoted to a higher office. Most offices were then merely honorary titles.

Voivodeships were divided into districts, which arose as the units of jurisdiction of the Gentry Estate. Gentry courts had no competences in relation to the royal and ecclesiastical property – they embraced, in principle, only the localities owned by the gentry. Smaller units of the administrative division of the state were subordinated to *starostas*' boroughs; they differed in size, and were differently correlated with districts. The *starostas* – through deputies they nominated – directed borough courts, took care of the safety of public roads and certified the deeds entered into borough court books; they also collected some taxes. Special tax-collectors were appointed for collecting the Sejm tax in each voivodeship. The division of the country into districts and parishes was used as a helpful basis for embracing all the localities and preparing their detailed lists.

The Silesian district, created in 1564, acquired its own land court with its seat at Zator. Apart from that, the Cracow voivodeship had only one land court in the capital of the state and voivodeship, which held its sessions four times a year, in the centre of each district in turn. There were six districts:

those of Cracow, Proszowice, Książ, Lelów, Czchów and Biecz. Additionally, the whole voivodeship was divided into four *starostas*' districts. The *starostas* were equal in respect of their competences, although in the 16th century the *starosta* of Cracow obtained the title of *starosta* general of Little Poland. He was in charge of four districts: those of Cracow, Proszowice, Książ and Lelów. The *starosta* of Nowy Sącz borough exercised his power in the area of the Czchów district. The *starosta*'s district of Biecz was pledged to Seweryn Boner in 1520. Since the royal treasury did not take it out of pledge, the Boners and their inheritors, the Ligezas, remained as the *starostas* until 1637. The fourth *starosta*'s district was the Silesian one, with its borough at Oświęcim.

Since the tax-collectors made use of the territorial division of the state, the districts that appear in the registers of the Szym tax are generally compatible with the division known from the land court books. However, in the Cracow voivodeship we encounter some divergences due to which historiography makes a distinction between jurisdictional districts and fiscal (administrative) districts. Of both jurisdictional and fiscal character were the districts of Książ, Lelów, Czchów (that is Sącz – tax registers show the latter name), Biecz and Silesia. The joint territory of the two remaining jurisdictional districts, those of Cracow and Proszowice, is generally co-extensive with the area of two fiscal districts: that of Proszowice and Szczyrzyc. The Proszowice fiscal district was composed of the Proszowice jurisdictional district and the northern part of the Cracow district. The fiscal district of Szczyrzyc was created for the most part of the Cracow district situated south of the Vistula (there was no district centre here, and its name was taken from a village neighbouring on the Cistercian monastery). The boundaries marked on the map are those of fiscal districts. A change in this respect took place between 1612 and 1620, perhaps at the latter date. It was then that the Cracow district was divided from the Proszowice district (map on p. 33).

In the area of the Cracow Voivodeship and the Duchy of Siewierz we have marked the centres and boundaries of the territorial units of the Roman Catholic Church. The main map and the additional map of ecclesiastical divisions (in part I map 2, the scale of which is twice smaller, 1:500 000), present all the ecclesiastical administration centres of the end of the 16th century, that is the seats of archdeaconries, deaneries and parishes. Both maps also show the boundaries of dioceses and archdeaconries, the only difference being the selection of boundaries of minor rank: the main map shows the boundaries of parishes, and the additional map – those of deaneries. The voivodeship belonged to the vast Cracow diocese, only in its northern borderland a few villages belonged to 6 parishes of the Gniezno diocese (see the list of units of church administration on p. 52). Parishes were not only the lowest units of the territorial organization of the Church, but also served the state administration, since it had no smaller units than districts. Churches were places where State decrees were announced, parishes served as organizations regulating tax-collecting and its registration. In the 16th century, a period of rapid but short-lived development of the Reformation in Poland, members of various Protestant Churches took hold of many Catholic sanctuaries. If, however, the parish was not moved by the Roman Catholic authorities to another place, the old parish centre is given on the map.

The additional map No 3 presents Protestant communities of the second half of the 16th century. We present those communities of which we are certain, or could establish with much probability that they operated at least for 10 years. The number of the communities represented is 110, most of them belonged to the Calvinist Church.

The main map presents also the Orthodox churches – centres of Orthodox parishes, which in the second half of the 16th century were situated in the South-Eastern part of the voivodeship. The Orthodox Church embraced the Wallachian population who settled in the Carpathian foothills. The Wallachian villages (differentiated in respect of their ownership) and churches are presented in the text map (p. 61). In this area there were 28 Orthodox parishes (including 3 where the topographical situation of the church is unknown), which belonged to the Przemyśl diocese of this Church.

There was also non-Christian, Jewish population in the voivodeship. Jewish communities were found in 14 towns, enumerated on p. 75.

Among the elements presented on the main map there are also major roads. Our point of departure for preparing this subject were 16th century sources: the inspection of roads of the Cracow voivodeship of 1570, and the inspection of customs houses in Little Poland of 1564/65, as well as other types of material concerning public roads and trade routes. The cartographic basis for the reconstruction of the scheme of roads consisted of maps from the end of the 18th and the beginning of the

19th century. The additional map No 5 copies the network of major roads, but it introduces a division into those of primary and secondary importance. Apart from that the map indicates customs houses (in red) and inns lying outside towns or villages (in green).

Map No 4 presents the distribution of landed property at the end of the 16th century. It specifies five categories of property: royal (that is state), ecclesiastical, municipal, major gentry property, middle-size and petty gentry property. The map gives names of all the towns, as well as of villages which were the centres of major landed estates. Royal property was divided into individual estates (*starostas'* lands, leaseholds) whose usufruct was granted to various persons, mainly officials. Ecclesiastical property as well as that of major gentry landowners is marked by numbers, which are explained. The lists of owners' names (in four categories, without those of middle-size and petty property) are given on p. 94–111.

In this volume, just as in the previous of this series, the chronological range covered is treated mainly as that of the end of the 16th century. If in the second half of that century some change occurred, e.g. some locality moved into another category of property or another parish, the map presents the later state. This principle, however, does not relate to the disappearance of localities; the map shows also those which existed only at the beginning of the second half of the 16th century.

In the index of localities, after each entry we give: the more important variations of its name found in 16th century sources (in brackets), the present name if it differs from the old (in italics), the type of settlement if not a village (e.g. town), inclusion in a district (abbreviated name of district) and in a parish (name of parish centre), type of property (k – royal, d – ecclesiastical, m – municipal; gentry property is not marked). The names of localities that disappeared, but whose situation was known, have the symbol +; the names of localities whose situation is approximate have the symbol *; and settlements whose situation could not be established are marked **.

The index of physiographic names (rivers, ponds, mountains, forests) is arranged in a similar way. If their names have been known only since the 19th century, they are marked ^.

In 1412 the Polish king was given a part of Spisz as a pledge from the Hungarian king. The land was not taken out of pledge and until the end of the 18th century this land, composed of several small separate territories, was connected to Poland. It was included in the royal property and organized as the Spisz *starosta's* district. This did not change, however, its state-legal situation – the whole of Spisz still belonged to the Kingdom of Hungary. The map of the Spisz *starosta's* district in the second half of the 16th century is given on p. 128.

This volume of the Atlas includes the plans of six towns drawn to the scale of 1:10 000 accepted for the whole series. They present: the capital of the Polish Kingdom – Cracow, two district centres (Biecz and Nowy Sącz), two other towns in the Cracow voivodeship (Wieliczka and Częstochowa), as well as the capital of the episcopal principality of Siewierz. The reconstruction of the towns' plans is based on the earliest detailed cartographic sources, that is plans prepared in the 18th century, and especially in the first half of the 19th century. We also used written sources coming from the second half of the 16th century or from periods near to it if they can be referred to the timespan covered by this volume. Taking the plan of Częstochowa as example, we explain the symbols used (ordered according to the legend): (1) town buildings, (2) suburban buildings, (3) Jasna Góra monastery buildings, (4) rural buildings, (5) mixed garden-and-field areas, (6) plough-land, (7) gardens, (8) pastures, meadows, waste land, (9) waters, marshes, swamps, (10) bridges, (11) defensive wall, (12) cemetery, (13) escarpment, (14) boundary of town, village, (15) town embankment. Apart from the basic plan of Cracow we present a detailed plan of its centre enclosed within the town wall (state of ownership of 1598, documentation on p. 163–202), as well as the plan of the Wawel castle complex; both plans are to the scale of 1:2000.

The main map presents the heraldic arms of the Cracow voivodeship and the land of Sącz, and the plans – the heraldic arms of towns. The designs on heraldic arms are those of the second half of the 16th century.

(Translated by Agnieszka Kreczmar)

14. Density of settlement

District, Duchy, Voivodeship	Area in km ²	Number of localities	Number of localities per 100 km ²
District of: Proszowice	3293	607	18,4
District of: Książ	1451	215	14,8
District of: Lelów	3191	299	9,4
District of: Szczyrzyc	3394	527	15,5
District of: Nowy Sącz	3922	455	11,6
District of: Biecz	2163	281	13,0
District of: Śląsk	2629	193	7,3
Cracow Voivodeship	20043	2577	12,9
Duchy of Siewierz	679	78	11,5

15. Major towns and villages

District, Duchy, Voivodeship	Number of towns		Number of villages	
	total	over 1000 inhabitants	total	over 200 inhabitants
District of: Proszowice	14	6	593	85
District of: Książ	6	3	209	24
District of: Lelów	15	2	284	23
District of: Szczyrzyc	11	3	516	50
District of: Nowy Sącz	11	3	444	23
District of: Biecz	11	2	270	40
District of: Śląsk	5	1	188	38
Cracow Voivodeship	73	20	2504	283
Duchy of Siewierz	3	2	75	4

16. Towns and villages according to property

District, Duchy, Voivodeship	Royal property		Ecclesiastical property		Gentry property	
	towns	villages	towns,	villages	towns,	villages
District of: Proszowice	7	50	4	192	3	351
District of: Książ	2	13	2	48	2	148
District of: Lelów	6	68	1	62	8	154
District of: Szczyrzyc	8	110	1	92	2	314
District of: Nowy Sącz	7	82	2	117	2	245
District of: Biecz	6	81	1	33	4	156
District of: Śląsk	4	33	-	13	1	142
Cracow Voivodeship	40	437	11	557	22	1510
Duchy of Siewierz	-	-	3	32	-	43

17. Structure of landed property

District, Duchy, Voivodeship	Area in km ²	Royal property		Ecclesiastical property		Gentry property	
		km ²	%	km ²	%	km ²	%
District of: Proszowice	3293	451	13,7	1057	32,1	1785	54,2
District of: Książ	1451	94	6,5	198	13,6	1159	79,9
District of: Lelów	3191	1209	37,9	223	7,0	1759	55,1
District of: Szczyrzyc	3394	1562	46,0	434	12,8	1398	41,2
District of: Nowy Sącz	3922	1286	32,8	1283	32,7	1353	34,5
District of: Biecz	2163	589	27,2	162	7,5	1412	65,3
District of: Śląsk	2629	342	13,0	110	4,2	2177	82,8
Cracow Voivodeship	20043	5533	27,6	3467	17,3	11043	55,1
Duchy of Siewierz	679	–	–	381	56,1	298	43,9

Die Woiwodschaft Krakau in der zweiten Hälfte des 16. Jh.

Henryk Rutkowski

Dieser Band des Historischen Atlases Polens gehört zu der Reihe, deren Hauptelement detaillierte Karten des Königreichs Polen in der zweiten Hälfte des 16. Jh. sind. Bisher wurden die Bearbeitungen folgender Gebiete herausgegeben (in Klammern die Nummer des Bandes nach dem bestätigten Plan der Serie und das Erscheinungsjahr): die Woiwodschaft Lublin, bearbeitet von Stefan Wojciechowski (Bd. 3, 1966), Masowien, Herausgeber Władysław Pałucki (Bd.7, 1973), die Woiwodschaft Sandomierz, Herausgeber W.Pałucki (Bd. 2, 1993), die Woiwodschaften Sieradz und Łęczyca, Herausgeber Henryk Rutkowski (Bd. 5, 1998).

Die Woiwodschaft Krakau nahm das süd-westliche Grenzgebiet des Königreichs Polen ein, das in der Alltagssprache Krone genannt wurde. In dieser Woiwodschaft lag die Hauptstadt des Landes. Bereits im 11. Jh. begann Krakau die Rolle des Hauptsitzes der Könige zu spielen, später, in dem in Provinzen geteilten Polen, war es eine symbolische und nach der Vereinigung des Königreichs zu Beginn des 14. Jh. wurde es zur tatsächlichen Hauptstadt. Im 16. Jh. verursachte die territoriale Ausdehnung des Staates jedoch eine allmähliche Verschiebung des politischen Zentrums. Zuerst war Piotrków in der Woiwodschaft Sieradz die Ortschaft, in der sich der Sejm versammelte, an dessen Sitzungen der König, der Senat und die Abgeordnetenkammer teilnahmen. Die Wende erfolgte im Jahre 1569, als in Lublin die Realunion zwischen Polen und dem Großfürstentum Litauen geschlossen wurde und die Adelsrepublik der Beiden Nationen entstand. Dann wurde Warschau zur Stadt des gemeinsamen Sejms bestimmt, das nach einigen Jahrzehnten auch die Funktion der ständigen Residenz des Königs übernahm. Zu Beginn des 17. Jh. verlor Krakau demnach seinen hauptstädtischen Charakter, behielt jedoch weiterhin den Titel der Hauptstadt sowie das Privileg der Krönungsstätte bei.

Die Woiwodschaft Krakau bildete die Fortsetzung des Herzogtums aus der Zeit des in Provinzen geteilten Polens. Die Grenzen dieser Woiwodschaft nahmen ihre endgültige Gestalt im Jahre 1564 an. Damals wurden der Krone das Herzogtum Zator und das Herzogtum Oświęcim, aus denen der Kreis Schlesien („Śląsk“) gebildet wurde (bei der Beibehaltung des Titels der Herzogtümer) einverleibt und der Woiwodschaft Krakau angeschlossen. Früher waren das getrennte Gebiete, die im 15. Jh. von den polnischen Königen losgekauft wurden. Von 1564 an bestanden die Grenzen der Woiwodschaft Krakau unverändert bis zur ersten Teilung der Adelsrepublik im Jahre 1772.

Dieser Band des Atlases umfasst auch das Herzogtum Siewierz, das Privateigentum der Krakauer Bischöfe war. Im Jahre 1443 erwarb der Bischof dieses kleine Gebiet, das dann ein Teil Polens wurde. Die politische Lage des Herzogtums Siewierz war nicht rechtlich geregelt. Die Krakauer Bischöfe waren im Herzogtum souveräne Machthaber, was die polnischen Könige stillschweigend anerkannten. Dieser Sachverhalt dauerte bis 1790 an, als das Herzogtum der Krone angeschlossen wurde.

Die Woiwodschaft Krakau grenzte im Süden an das Königreich Ungarn. Hier hatte die Staatsgrenze einen natürlichen Charakter, sie verlief entlang der Karpaten, so wie die gegenwärtige Grenze zwischen Polen und der Slowakei mit kleinen Abweichungen verläuft. Im Westen grenzte das betreffende Gebiet an Schlesien, das zum Königreich Böhmen gehörte. Beide erwähnten Königreiche standen unter der Herrschaft der österreichischen Habsburger, die gleichzeitig, eher nominal als real, im Heiligen Römischen Reich Deutscher Nation herrschten (Ungarn gehörte nicht zum Reich). Innerhalb der Krone, im Norden und im Osten, grenzte die Woiwodschaft Krakau an die Woiwodschaften Sieradz, Sandomierz und Ruß (die Hauptstadt der Letzteren war Lemberg). Die Woiwodschaften Krakau, San-

domierz und Lublin bildeten zusammen Kleinpolen im ursprünglichen, engeren Sinne dieses Begriffs (siehe kartographische Skizze auf der Seite 296).

Die Hauptkarte im Maßstab 1 : 250 000 stellt alle Ortschaften dar, die in der zweiten Hälfte des 16. Jh. existierten. Die Quellengrundlage für die Rekonstruktion der Ansiedlung bilden vor allem die Register einer Steuer, die „Einnahme“ genannt und jedes Mal vom Sejm verabschiedet wurde (im Weiteren als Sejmsteuer bezeichnet). In diesen Steuerregistern sind alle Ortschaften berücksichtigt, das Fehlen einer Siedlung kommt sehr selten vor. Die Register erwähnen Besitzer oder Pächter der Dörfer und Städte sowie die Grundlage der Versteuerung, zu der u.a. urbare Äcker (mit Ausnahme der Vorwerksäcker), Kleinbauern und landlose Bauern, Handwerker gehörten; die Register geben auch die Höhe der pauschalen Städtevermögenssteuer an sowie die Steuer für alkoholische Getränke. Aus der zweiten Hälfte des 16. Jh. sind für die Woiwodschaft Krakau 11 Register der Sejmsteuer erhalten, was eine außerordentlich große Zahl ist. Außer diesen Registern nennen auch die kirchlichen Visitationen meistens alle Ortschaften, die zu den einzelnen Pfarrbezirken gehörten. Wir nutzten die Visitationen der Krakauer Diözese aus den Jahren 1595–1599, die fast das ganze Gebiet der Woiwodschaft umfassen. Von den anderen Quellen sollte man noch die Lustrationen (Revisionen) der königlichen Güter erwähnen, vor allem die erste Lustration aus dem Jahre 1564.

Die Ortschaften wurden entsprechend ihrer Lage auf den ältesten detaillierten Karten aus dem Ende des 18. und Anfang des 19. Jh. eingezeichnet. Es sind von Österreichern angefertigte Karten für die Gebiete, die während der ersten und dritten Teilung der Adelsrepublik (1772, 1795) besetzt waren. Die Lage mancher Siedlungen konnte man nur annähernd festlegen, die 19 verschollenen ließen sich nicht lokalisieren. Die Namen der Siedlungen wurden in ihrem Wortlaut aus dem 16. Jh. angegeben, allerdings in der heutigen Schreibweise. Hatte der Name aus dem 16. Jh. nicht nur einen Wortlaut, berücksichtigt das Ortsverzeichnis außer der auf der Karte stehenden Bezeichnung auch ihre Varianten, wenn sich hingegen die alte Bezeichnung von der heutigen unterscheidet, steht im Verzeichnis auch diese zweite Bezeichnung.

Die Ortschaften sind auf der Karte je nach ihrem Charakter (Städte, Dörfer, Mühlensiedlungen usw.), je nach Größe sowie Art des Eigentums differenziert (siehe Legende der Hauptkarte auf Seite 319). Die Zahl der Einwohner der einzelnen Ortschaften kann man nur annähernd auf der Grundlage der Versteuerungsbestandteile aus den Registern der Sejmsteuer sowie auf der Grundlage der aus vielen königlichen und manchen anderen Städten bekannten Häuserzahl schätzen. Wie immer bei solchen Schätzungen können die angewandten Umrechnungsfaktoren Zweifel erwecken, wie z.B. Zahl der Personen pro Familie, pro Haus, oder Einheit der landwirtschaftlichen Fläche. Dieses Element unserer Bearbeitung ist in hohem Maße hypothetisch, deshalb kommen in der Legende allgemeine Bezeichnungen vor. Als Großstadt ist nur Krakau bezeichnet. Das Stadtzeichen bezieht sich auf die Ortschaften, die Stadtrechte hatten und deren Einwohnerzahl etwa 1000 bis 5000 betrug. Die Kategorie „Städtchen, großes Dorf“ umfasst die übrigen städtischen Siedlungen sowie Dörfer, die wahrscheinlich über 200 Einwohner zählten.

Gewässer und Wälder wurden auf der Hauptkarte nach der Kartographie an der Wende des 18. zum 19. Jh. dargestellt, da sich der frühere Stand nicht ausreichend detailliert erkennen lässt. Die dargestellte Bewaldung stimmt also zeitlich nicht mit dem rekonstruierten Siedlungsnetz überein, sie ermöglicht jedoch als ein bestimmter Stand im gegebenen chronologischen Querschnitt retrogressive Interpretationen.

Die Woiwodschaften waren die Haupteinheiten der politischen Einteilung des Gebiets der Krone. Sie dienten der verhältnismäßig schwachen staatlichen Verwaltung sowie der sich entwickelnden adligen Selbstverwaltung. In den Woiwodschaften gab es eine Hierarchie von Landämtern, es wirkten auch Provinziallandtage, an denen jeder auf dem gegebenen Gebiet wohnende Adlige teilnehmen durfte. Der Provinziallandtag der Woiwodschaft Krakau versammelte sich in Proszowice und der ihm untergeordnete Provinziallandtag des Kreises Schlesien, in Zator. Alle Landbeamten wurden vom König ernannt, im 16. Jh. jedoch wurden sie in der Praxis unabsetzbar, sie konnten nur zu einem höheren Amt befördert werden. Die Mehrheit der Ämter waren bereits Ehrentitel.

Die Woiwodschaften waren in Kreise geteilt, die als Gerichtsbezirke des Adelsstandes entstanden. Die Adelsgerichte hatten keine Kompetenzen in Bezug auf königliche und kirchliche Güter, im Grunde genommen erfassten die Kreise lediglich Adelsortschaften. Verwaltungseinheiten des Staates waren Bezirke, die den Burgstarosten oblagen, die unterschiedlich groß waren und unterschiedlich mit den

Kreisen verbunden waren. Die Starosten leiteten mittels der von ihnen ernannten Stellvertreter u.a. die Burggerichte, sie kümmerten sich um die Sicherheit auf öffentlichen Wegen, sie beglaubigten die in die Burgbücher eingetragenen Akten und nahmen manche Steuern ein. Zur Einnahme von Sejmsteuern wurden besondere Steuereinnahmer für jede Woiwodschaft ernannt. Um alle Ortschaften zu umfassen und ihre genaue Evidenz anzufertigen, wurde die Einteilung in Kreise genutzt sowie auch die kirchliche Organisation – die Pfarrbezirke.

Der Kreis Schlesien wurde 1564 geschaffen, er erhielt sein eigenes Landgericht mit dem Sitz in Zator. Außerdem gab es für die Woiwodschaft Krakau nur ein Landgericht in der Woiwodschaftshauptstadt, das vier Mal im Jahr Gerichtssitzungen abhielt, der Reihe nach im Zentrum eines jeden Kreises. Es gab sechs Kreise: Krakau, Proszowice, Książ, Lelów, Czchów und Biecz. Die ganze Woiwodschaft war in vier Starostenbezirke eingeteilt. Die Starosten hatten alle gleiche Kompetenzen, obwohl der Krakauer Starost im 16. Jh. den Titel des Generalstarosten Kleinpolens bekam. Ihm unterstanden 4 Kreise: Krakau, Proszowice, Książ und Lelów. Der Burgstarost in Nowy Sącz übte seine Macht auf dem Gebiet des Kreises Czchów aus. Die Starostei Biecz wurde 1520 an Seweryn Boner verpfändet. Da die Kronschatzkammer dieses Pfand nicht losgekauft hatte, waren die Boners sowie die nach ihnen erbenden Ligęzas Starosten bis zum Jahre 1637. Den vierten Starostenbezirk bildete der Kreis Schlesien mit der Verwaltung in Oświęcim.

Die Tatsache, dass die Steuereinnahmer die territoriale Einteilung des Landes nutzten, bewirkte, dass die in den Registern der Sejmsteuer vorkommenden Kreise meistens dieser Einteilung entsprechen, die aus den Landgerichtsbüchern bekannt sind. In der Woiwodschaft Krakau kam es jedoch zu Diskrepanzen, die verursachten, dass man in der Historiographie zwischen Gerichtskreisen und Schatzkreisen (Verwaltung) unterschied. Gerichts- und Schatzcharakter zugleich hatten die Kreise: Książ, Lelów, Czchów, also Nowy Sącz (in den Steuerregistern tritt die zweite Bezeichnung auf), Biecz sowie Schlesien. Das vereinte Gebiet der übrigen Gerichtskreise, Krakau und Proszowice deckte sich mit dem Gebiet von zwei Schatzkreisen, Proszowice und Szczyrzyc. Der Schatzkreis Proszowice bestand aus dem Gerichtskreis Proszowice und aus dem nördlichen Teil des Kreises Krakau. Der Schatzkreis Szczyrzyc wurde für den größeren Teil des Kreises Krakau geschaffen, der südlich der Weichsel gelegen war (es gab hier kein Kreiszentrum und der Name stammte von dem Dorf, das an das Zisterzienserkloster grenzte). Die auf der Karte eingezeichneten Grenzen sind die Grenzen der Schatzkreise. Eine Änderung in diesem Bereich erfolgte zwischen 1612 und 1620, möglicherweise gegen 1620. Damals wurde der Kreis Krakau von dem Kreis Proszowice getrennt (Karte auf der Seite 33)

Auf dem Gebiet der Woiwodschaft Krakau sowie des Herzogtums Siewierz wurden die Zentren und die Grenzen der territorialen Einheiten der katholischen (lateinischen) Kirche eingezeichnet. Auf der Hauptkarte und auf der Zusatzkarte der kirchlichen Einteilung (im Teil I Karte Nr. 2), deren Maßstab zweimal kleiner ist (1 : 500 000), wurden alle Verwaltungszentren am Ende des 16. Jh. dargestellt, d.h. der Sitz der Archidiakonate, der Dekanate und Pfarrbezirke. Beide Karten zeigen auch die Grenzen der Diözesen und Archidiakonate, die Unterschiede liegen in der Wahl der Grenzen der Unterteilung: die Hauptkarte enthält die Grenzen der Pfarrbezirke und die Zusatzkarte die Grenzen der Dekanate. Die Woiwodschaft gehörte zu der umfangreichen Krakauer Diözese, lediglich im nördlichen Grenzgebiet gehörten einige Dörfer 6 Pfarrbezirken aus der Gnesener Diözese an (siehe Zusammenstellung der kirchlichen Verwaltungseinheiten auf Seite 52). Die Pfarrbezirke fungierten nicht nur als unterste Bezirke in der territorialen Organisation der Kirche, sondern sie dienten auch der Staatsverwaltung, denn in ihr gab es keine Einheiten, die kleiner waren als Kreise. In den Kirchen wurden staatliche Anordnungen verkündet, die Pfarrbezirke waren ein Faktor, der die Steuereinnahme und deren Registrierung ordneten. Im 16. Jh., in der Zeit der raschen, jedoch kurzlebigen Entwicklung der Reformation in Polen, besetzten die Angehörigen verschiedener evangelischer Kirchen viele katholische Kirchengebäude. Wenn jedoch die katholischen Behörden die Pfarrbezirke nicht in andere Ortschaften verlegten, dann berücksichtigten wir auf der Karte das alte Pfarrzentrum.

Die Zusatzkarte (Nr. 3) stellt die Gemeinden der protestantischen Glaubensbekenntnisse in der zweiten Hälfte des 16. Jh. dar. Es wurden diese Gemeinden berücksichtigt, von denen wir mit Sicherheit oder mit großer Wahrscheinlichkeit wissen, dass sie mindestens zehn Jahre lang wirkten. Die Zahl der markierten Gemeinden beträgt 110, ihre Mehrheit gehörte zum kalvinischen Glauben (evangelisch-reformiert).

Auf der Hauptkarte sind russische Kirchen, Zentren der russisch-orthodoxen Pfarreien eingezeichnet, die sich in der zweiten Hälfte des 16. Jh. im süd-östlichen Teil der Woiwodschaft befanden. Der

russischen Kirche gehörte die Bevölkerung der Walachei an, die sich im Vorgebirge der Karpaten ansiedelte. Die Textkarte (S. 61) stellt die Walachaier Dörfer (unterschiedlich in Hinsicht auf das Eigentum) sowie die russischen Kirchen dar. Auf diesem Gebiet gab es 28 russisch-orthodoxe Pfarreien (darunter drei mit einer unbekanntenen Lage der Kirche), die zur Diözese dieser Kirche mit dem Hauptsitz in Przemyśl gehörten.

In der Woiwodschaft wohnten auch Nichtchristen, Juden. Jüdische Gemeinden befanden sich in 14 Städten, die auf Seite 75 genannt sind.

Zu den auf der Hauptkarte dargestellten Elementen gehören auch wichtigere Wege. Der Ausgangspunkt für die Bearbeitung dieser Frage waren die Quellen aus dem 16. Jh.: die Lustration der Wege der Woiwodschaft Krakau aus dem Jahre 1570 und die Lustration der Zölle in Kleinpolen aus dem Jahre 1564/65 sowie andere Materialien, die über öffentliche Wege und Handelsstraßen informieren. Die kartographische Grundlage für die Rekonstruktion der Wege bildeten Karten vom Ende des 18. und Anfang des 19. Jh. Die Zusatzkarte (Nr. 5) stellt noch einmal das Netz der wichtigeren Wege dar, sie führt jedoch die Unterscheidung zwischen Haupt- und Nebenwegen ein. Außerdem sind auf dieser Karte die Zollkammern (rote Farbe) und die Schenken, die außerhalb der Städte und Dörfer gelegen waren (grüne Farbe) gekennzeichnet.

Die Karte Nr. 4 stellt die Verteilung des Landeigentums am Ende des 16. Jh. dar. Es wurden 5 Eigentumskategorien berücksichtigt: königliches Eigentum (also staatliches), kirchliches, städtisches, größeres adliges Eigentum, Eigentum des mittelgroßen und Kleinadels. Auf der Landkarte stehen alle Städte und Dörfer mit ihren Namen, die Zentren größeren Eigentums waren. Das königliche Eigentum war in einzelne Güter eingeteilt (Starosteien, Pachten), die verschiedenen Personen, vor allem Beamten, zur Nutzung übergeben wurden. Das Eigentum der kirchlichen Institutionen wurde mit Nummern gekennzeichnet, die erklärt sind. Andere Zusammenstellungen des Eigentums in den vier Kategorien (ohne den mittelgroßen und Kleinadel) befinden sich auf S. 94–111.

In dieser Bearbeitung, ähnlich wie in den vorhergehenden Bänden der Reihe, ist der chronologische Querschnitt vor allem am Ende des 16. Jh. betrachtet. Wenn in der zweiten Hälfte des genannten Jahrhunderts eine Änderung eintrat, z.B. wenn eine Ortschaft in eine andere Eigentumskategorie oder eine andere Pfarrei überging, dann stellt die Karte den späteren Stand dar. Dieses Prinzip bezieht sich nicht auf den Schwund der Ortschaften, auf der Karte kommen auch diejenigen vor, die nur am Anfang der ersten Hälfte des 16. Jh. existierten.

Im Ortsverzeichnis ist nach dem Stichwort Folgendes angeführt: wichtigere Namensvarianten, die in den Quellen aus dem 16. Jh. vorkommen (in Klammern), der heutige Name, wenn er sich vom alten Namen unterscheidet (kursiv gedruckt), eine Art der Ansiedlung, die kein Dorf war (z.B. Stadt), Zugehörigkeit zum Kreis (der Name des Kreises als Abkürzung) und zur Pfarrei (Name des Zentrums der Pfarrei), Eigentum („k“ für königlich, „d“ für kirchlich, „m“ für städtisch, das Eigentum des Adels wurde nicht gekennzeichnet). Die Namen der verschollenen Ortschaften, deren Lage genau bekannt ist, sind mit dem Zeichen + gekennzeichnet, die Namen der Ortschaften, deren Lage annähernd bekannt ist, sind mit dem Zeichen * gekennzeichnet und die Ansiedlungen, deren Lage nicht lokalisiert werden konnte, mit **.

Das Verzeichnis physiographischer Namen (Flüsse, Teiche, Berge, Wälder) hat eine ähnliche Form. Wenn der Name des Objekts erst im 19. Jh. bekannt ist, dann wurde er mit dem Zeichen ^ gekennzeichnet.

Im Jahre 1412 bekam der polnische König von dem ungarischen König einen Teil von Zips als Pfand. Das Pfand wurde nicht losgekauft und dieses Territorium, das aus einigen von einander getrennten kleinen Gebieten bestand, war bis Ende des 18. Jh. mit Polen verbunden. Es war königliches Eigentum und als Zipser Starosteie organisiert. Dieser Sachverhalt änderte jedoch nicht die staatsrechtliche Lage, die ganze Zips lag in den Grenzen des Königreichs Ungarn. Die Karte der Zipser Starosteie in der zweiten Hälfte des 16. Jh. befindet sich auf Seite 128.

Dieser Band des Atlases umfasst sechs Stadtpläne im Maßstab 1 : 10 000, der für die ganze Serie gilt. Es wurden dargestellt: die Hauptstadt des Königreichs Krakau, zwei Kreiszentren (Biecz und Nowy Sącz), zwei andere Städte in der Woiwodschaft Krakau (Wieliczka und Częstochowa) sowie die Hauptstadt des bischöflichen Fürstentums Siewierz. Die Rekonstruktion der Stadtpläne stützt sich einerseits auf die ältesten genauen kartographischen Quellen, d.h. auf im 18. Jh. vor allem jedoch in der ersten Hälfte des 19. Jh. angefertigte Pläne. Andererseits werden Angaben aus schriftlichen Quellen

aus der zweiten Hälfte des 16. Jh. oder aus benachbarten Zeitabschnitten genutzt, wenn sie auf den angenommenen chronologischen Querschnitt bezogen werden können. Am Beispiel des Stadtplans von Częstochowa stellen wir die berücksichtigten Bezeichnungen (in der Reihenfolge der Legende) dar: (1) Stadtbebauung, (2) Bebauung der Vorstädte, (3) das Kloster Jasna Góra, (4) die dörfliche Bebauung, (5) Garten und Feldnutzflächen, (6) Äcker, (7) Gärten, (8) Weiden, Wiesen, Brachland, (9) Gewässer, Moore, Sümpfe, (10) Brücke, (11) Wehrmauer, (12) Friedhof, (13) Böschung, (14) Stadt-, Dorfgränze, (15) Stadtwall. Für Krakau gibt es außer dem Stadtplan auch eine detaillierte Bearbeitung des Zentrums innerhalb der Stadtmauern (Eigentumsstand im Jahre 1598, Dokumentation auf S. 163–202) sowie den Plan des Wawel, beide Pläne im Maßstab 1 : 2000.

Auf der Hauptkarte stehen die Wappen der Woiwodschaft Krakau und des Gebiets Sącz und auf den Stadtplänen die Stadtwappen. Die Form der Wappen kommt aus der zweiten Hälfte des 16. Jh.

(Übersetzt von Weronika Wojna-Dackiewicz)

14. Siedlungsdichte

Kreis	Fläche in km ²	Zahl der Ortschaften	Zahl der Ortschaften pro 100 km ²
Proszowice	3293	607	18,4
Książ	1451	215	14,8
Lelów	3191	299	9,4
Szczyrzyc	3394	527	15,5
Nowy Sącz	3922	455	11,6
Biecz	2163	281	13,0
Śląsk	2629	193	7,3
Woiwodschaft Krakau	20043	2577	12,9
Herzogtum Siewierz	679	78	11,5

15. Größere Städte und Dörfer

Kreis	Zahl der Städte		Zahl der Dörfer	
	insgesamt	über 1000 Einwohner	insgesamt	über 200 Einwohner
Proszowice	14	6	593	85
Książ	6	3	209	24
Lelów	15	2	284	23
Szczyrzyc	11	3	516	50
Nowy Sącz	11	3	444	23
Biecz	11	2	270	40
Śląsk	5	1	188	38
Woiwodschaft Krakau	73	20	2504	283
Herzogtum Siewierz	3	2	75	4

16. Städte und Dörfer nach Eigentum

Kreis	Königliches Eigentum		Kirchliches Eigentum		Adliges Eigentum	
	Städte	Dörfer	Städte	Dörfer	Städte	Dörfer
Proszowice	7	50	4	192	3	351
Książ	2	13	2	48	2	148
Lelów	6	68	1	62	8	154
Szczyrzc	8	110	1	92	2	314
Nowy Sącz	7	82	2	117	2	245
Biecz	6	81	1	33	4	156
Śląsk	4	33	-	13	1	142
Wojwodschaft Krakau	40	437	11	557	22	1510
Herzogtum Siewierz	-	-	3	32	-	43

17. Struktur des Landeigentums

Kreis	Fläche km ²	Königliches Eigentum		Kirchliches Eigentum		Adliges Eigentum	
		km ²	%	km ²	%	km ²	%
Proszowice	3293	451	13,7	1057	32,1	1785	54,2
Książ	1451	94	6,5	198	13,6	1159	79,9
Lelów	3191	1209	37,9	223	7,0	1759	55,1
Szczyrzc	3394	1562	46,0	434	12,8	1398	41,2
Nowy Sącz	3922	1286	32,8	1283	32,7	1353	34,5
Biecz	2163	589	27,2	162	7,5	1412	65,3
Śląsk	2629	342	13,0	110	4,2	2177	82,8
Woiwodschaft Krakau	20043	5533	27,6	3467	17,3	11043	55,1
Herzogtum Siewierz	679	-	-	381	56,1	298	43,9

**SPIS TABEL
LISTE DES TABLEAUX
TABLES
TABELLEN**

1. Miejscowości niezlokalizowane	67
2. Gęstość osadnictwa	68
3. Liczba miast w drugiej połowie XVI w.	81
4. Gęstość sieci miejskiej w końcu XVI w.	82
5. Wsie powyżej 200 mieszkańców w drugiej połowie XVI w.	82
6. Dobra w posiadaniu instytucji kościelnych w końcu XVI w.	90
7. Więksi szlacheccy właściciele ziemscy w 1595 r.	91
8. Osiedla według własności	92
9. Wsie według własności	92
10. Miasta według własności	93
11. Własność ziemska w końcu XVI w.	112
12. Różnice w nazewnictwie ulic i placów Krakowa	153
13. Struktura zawodowa właścicieli nieruchomości mieszczańskich w Krakowie u schyłku XVI w.	159
14. Densité des habitats	299
15. Villes et villages les plus importants.	299
16. Propriété foncière par villes et villages.	300
17. Répartition de la propriété foncière.	300
14. Density of settlement	305
15. Major towns and villages.	305
16. Towns and villages according to property	305
17. Structure of landed property	306
14. Siedlungsdichte	311
15. Größere Städte und Dörfer.	311
16. Städte und Dörfer nach Eigentum.	312
17. Struktur des Landeigentums.	312

**SPIS MAP TEKSTOWYCH
CARTES INCLUSES DANS LE TEXTE**

Regiony fizycznogeograficzne województwa krakowskiego	21
Działy wodne województwa krakowskiego	24
Granica między powiatami krakowskim i proszowskim po roku 1620	33
Cerkwie prawosławne i osadnictwo wołoskie w województwie krakowskim w drugiej połowie XVI w.	61
Miasta województwa krakowskiego	73
Zamki województwa krakowskiego	80
Starostwo spiskie w drugiej połowie XVI w.	128
Kraków – zespół osadniczy pod koniec XVI w.	139
Situation géographique de voïvodie de Cracovie	296
Régions physico-géographiques de la voïvodie de Cracovie	21
Lignes de partage des eaux dans la voïvodie de Cracovie	24
Frontière entre les districts de Cracovie et de Proszowice après 1620	33
Eglises orthodoxes et habitat valaque dans la voïvodie de Cracovie dans la seconde moitié du XVIe siècle	61
Villes de la voïvodie de Cracovie	73
Châteaux de la voïvodie de Cracovie	80
Starostie de Spisz dans la seconde moitié du XVIe siècle	128
Cracovie – ensemble de l’habitat à la fin du XVIe siècle	139
Situation géographique de la voïvodie de Cracovie	296

**LIST OF TEXT MAPS
VERZEICHNIS VON TEXTKARTEN**

Physico-geographic regions of Cracow Voivodeship	21
Watersheds of Cracow Voivodeship	24
Boundary between the Cracow and Proszowice districts after 1620.....	33
Orthodox churches and Wallachian settlement in the Cracow Voivodeship in the second half of the 16th century.....	61
Towns of the Cracow Voivodeship	73
Castles of the Cracow Voivodeship.....	80
The Spisz starosta's district in the second half of the 16th century	128
Cracow – a complex of settlements at the end of the 16th century	139
Geographical situation of the Cracow Voivodeship	296
Physisch-geographische Regionen der Woiwodschaft Krakau.....	21
Wasserscheiden der Woiwodschaft Krakau.....	24
Grenze zwischen dem Kreis Krakau und Proszowice nach 1620	33
Die Russisch-orthodoxe Kirche und die Walachaische Ansiedlung in der Woiwodschaft Krakau in der zweiten Hälfte des 16. Jh.....	61
Städte der Woiwodschaft Krakau.....	73
Schlösser der Woiwodschaft Krakau.....	80
Die Zipser Starostei in der zweiten Hälfte des 16. Jh.	128
Krakau: Siedlungskomplex gegen Ende des 16.Jh.....	139
Geographische Lage der Woiwodschaft Krakau.....	296

SPIS MAP W CZĘŚCI I CARTES DE LA PREMIERE PARTIE

1. Województwo krakowskie w drugiej połowie XVI wieku (mapa główna)
 - część północna
 - część południowa
 2. Podziały kościelne województwa krakowskiego w końcu XVI wieku
 3. Gminy różnowiercze województwa krakowskiego w drugiej połowie XVI wieku
 4. Rozmieszczenie własności ziemskiej w województwie krakowskim w końcu XVI wieku
 5. Ważniejsze drogi województwa krakowskiego w XVI wieku
 6. Kraków i okolice w drugiej połowie XVI wieku
 7. Kraków w 1598 roku
 8. Wawel w końcu XVI wieku
 9. Biecz w drugiej połowie XVI wieku
 10. Nowy Sącz w drugiej połowie XVI wieku
 11. Częstochowa w drugiej połowie XVI wieku
 12. Siewierz w drugiej połowie XVI wieku
 13. Wieliczka w drugiej połowie XVI wieku
-
1. Voïvodie de Cracovie dans la seconde moitié du XVIe siècle (carte principale)
 - partie septentrionale
 - partie méridionale
 2. Divisions ecclésiastiques de la voïvodie de Cracovie à la fin du XVIe siècle
 3. Différentes communes religieuses de la voïvodie de Cracovie dans la seconde moitié du XVIe siècle
 4. Répartition de la propriété foncière dans la voïvodie de Cracovie à la fin du XVIe siècle
 5. Routes les plus importantes de la voïvodie de Cracovie au XVIe siècle
 6. Cracovie et ses environs dans la seconde moitié du XVIe siècle
 7. Cracovie en 1598
 8. Wawel à la fin du XVIe siècle
 9. Biecz dans la seconde moitié du XVIe siècle
 10. Nowy Sącz dans la seconde moitié du XVIe siècle
 11. Częstochowa dans la seconde moitié du XVIe siècle
 12. Siewierz dans la seconde moitié du XVIe siècle
 13. Wieliczka dans la seconde moitié du XVIe siècle

LIST OF MAPS IN PART I KARTENVERZEICHNIS IM TEIL I

1. Cracow Voivodeship in the second half of the 16th century (main map)
 - northern part
 - southern part
 2. Ecclesiastical division of the Cracow Voivodeship at the end of the 16th century
 3. Non-Catholic communities of the Cracow Voivodeship in the second half of the 16th century
 4. Distribution of landed property in the Cracow Voivodeship at the end of the 16th century
 5. Major roads of the Cracow Voivodeship in the 16th century
 6. Cracow and its environs in the second half of the 16th century
 7. Cracow in 1598
 8. Wawel Castle Complex at the end of the 16th century
 9. Biecz in the second half of the 16th century
 10. Nowy Sącz in the second half of the 16th century
 11. Częstochowa in the second half of the 16th century
 12. Siewierz in the second half of the 16th century
 13. Wieliczka in the second half of the 16th century
-
1. Woiwodschaft Krakau in der zweiten Hälfte des 16. Jh. (Hauptkarte)
 - nördlicher Teil
 - südlicher Teil
 2. Kirchliche Einteilung der Woiwodschaft Krakau Ende des 16. Jh.
 3. Gemeinden unterschiedlicher Konfessionen in der zweiten Hälfte des 16. Jh.
 4. Verteilung des Landeigentums in der Woiwodschaft Krakau Ende des 16. Jh.
 5. Wichtigere Wege der Woiwodschaft Krakau im 16. Jh.
 6. Krakau und Umgebung in der zweiten Hälfte des 16. Jh.
 7. Krakau im Jahre 1598
 8. der Wawel Ende des 16. Jh.
 9. Biecz in der zweiten Hälfte des 16. Jh.
 10. Nowy Sącz in der zweiten Hälfte des 16. Jh.
 11. Częstochowa in der zweiten Hälfte des 16. Jh.
 12. Siewierz in der zweiten Hälfte des 16. Jh.
 13. Wieliczka in der zweiten Hälfte des 16. Jh.

LEGENDA MAPY GŁÓWNEJ LEGENDE DE LA CARTE PRINCIPALE

GRANICE

państwa
województwa
powiatu
diecezji
archidyaconatu
parafii

CHARAKTER OSIEDLI

stolica państwa i województwa
stolica księstwa
stolica powiatu
miasto, miasteczko
wieś parafialna
wieś duża
inna miejscowość
stolica diecezji
ośrodek archidyaconatu
ośrodek dekanatu
ośrodek parafii katolickiej
ośrodek parafii prawosławnej
opactwo
osada młyńska, kuźnicza
osada folwarczna
kopalnia
huta szkła
zamek

WIELKOŚĆ OSIEDLI

miasto duże
miasto
miasteczko, wieś duża
wieś, przysiółek
wieś o lokalizacji związanej
wieś o lokalizacji przybliżonej

WŁASNOŚĆ OSIEDLI

królewska
duchowna (kościelna)
szlachecka
miejska

SIEDZIBY URZĘDÓW I INSTYTUCJI

(podkreślenia nazw miejscowości)
starostwo grodowe
sejmik ziemski
kasztelania

KOMUNIKACJA

ważniejsze drogi

TOPOGRAFIA (z przelomu XVIII i XIX w.)

rzeki i jeziora
bagna i grunty podmokłe
lasy
zarośla
poziomice
punkty wysokościowe

FRONTIERES

de l'Etat
de la voïvodie
du district
du diocèse
de l'archidoyenné
de la paroisse

CARACTERE DES HABITATS

capitale de l'Etat et chef-lieu de voïvodie
chef-lieu de duché
chef-lieu de district
ville, petite ville
village paroissial
grand village
autre localité
chef-lieu de diocèse
siège d'un archidoyenné
siège d'un doyenné
siège d'une paroisse catholique
siège d'une paroisse orthodoxe
abbaye
lieu-dit du moulin, de la forge
lieu-dit de la réserve seigneuriale
mine
verrerie
château

GRANDEUR DES HABITATS

grande ville
ville
petite ville (bourg), grand village
village, hameau
village à emplacement lié
village à emplacement approximatif

PROPRIETE DES HABITATS

royale
ecclésiastique
noble
municipale

SIEGES DES OFFICES ET INSTITUTIONS

(noms de localités soulignés)
starostie de castrum
diétines territoriales
châtellenie

TRANSPORT

routes les plus importantes

TOPOGRAPHIE (état de la charnière des XVIIIe/XIXe siècles)

cours d'eau et lacs
marécages et terrains humides
forêts
broussailles
courbes de niveau
points de hauteur

LEGEND OF MAIN MAP LEGENDE DER HAUPTKARTE

BOUNDARIES OF:

state
voivodeship
district
diocese
archdeaconry
parish

CHARACTER OF SETTLEMENT:

capital of state and voivodeship
capital of duchy
capital of district
town, small town
parish village
big village
other locality
capital of diocese
centre of archdeaconry
centre of deanery
centre of Catholic parish
centre of Orthodox parish
abbey
mill or smithy settlement
manorial settlement
mine
glass-works
castle;

SIZE OF LOCALITY:

big town
town
small town, big village
village, hamlet
village with indeterminate location near a given centre
village with approximate location

TYPE OF SETTLEMENT PROPERTY:

royal
ecclesiastical
gentry
municipal

SEATS OF OFFICES AND INSTITUTIONS:

starosta's borough
land dietine
castellany

COMMUNICATION:

major roads

TOPOGRAPHY (of the turn of the 18th century):

rivers and lakes
marshes and swamps
forests
brushwood
contour lines
altitude points

GRENZEN:

Staat
Woiwodschaft
Kreis
Diözese
Archidiakonats
Pfarrbezirk

ART DER ANSIEDLUNG

Staats- und Woiwodschaftshauptstadt
Hauptstadt des Fürstentums
Kreisstadt
Stadt, Städtchen
Pfarrdorf
großes Dorf
andere Ortschaft
Hauptstadt der Diözese
Zentrum des Archidiakonats
Zentrum des Dekanats
Zentrum des katholischen Pfarrbezirks
Zentrum des russisch-orthodoxen Pfarrbezirks
Abtei
Mühlen-, Schmiedesiedlung
Vorwerkssiedlung
Bergwerk
Glashütte
Schloss

GRÖßE DER ANSIEDLUNGEN

Großstadt
Stadt
Städtchen, großes Dorf
Dorf, Weiler
Dorf (existiert nicht mehr, jedoch in der Nähe einer anderen Ortschaft gelegen, deren Lage bekannt ist)
Dorf, dessen Lage nur annähernd bekannt ist

SIEDLUNGSEIGENTUM

königlich
kirchlich
adlig
städtisch

SITZ VON ÄMTERN UND INSTITUTIONEN

(unterstrichene Ortschaftsnamen)
Burgstaroste
Provinziallandtag
Kastellanei

VERKEHR

wichtigere Wege

TOPOGRAPHIE (die Wende des 18. zum 19. Jh.)

Flüsse und Seen
Sümpfe und Moore
Wälder
Gebüsch
Höhenlinien
Höhenlage